

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

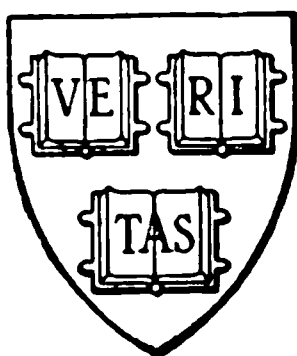
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Harvard Divinity School

ANDOVER-HARVARD THEOLOGICAL
LIBRARY

MDCCCX

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS

BOUGHT FROM THE FUND
GIVEN IN MEMORY OF

RUSHTON DASHWOOD BURR

Divinity School, Class of 1852

The gift of Mrs. Burr

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESARAE
VINDOBONENSIS

VOL. XXXII.
S. AMBROSII OPERA

(TOME II)

DEADITIONE
DE PARADOXIS
DE VITA ET MORIBUS

DE MORIBUS
DE ABRAMAM
DE ISRAEL

DE DOMO HORTIS

ET REVERENDI

CAROLI SCHENKEL

FASCICVLVS PRIOR

PRAGAE VINDOBONAE LIPSIAE
P. TEMPEKY P. TEMPSKY G. FREYTAG
MDCCCXCVII

Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum.

Vindobonae apud Tempsky bibliopolum.

VOL. XVI. POETAE CHRISTIANI MINORES. (I. pars. Paulinae Porcutionis carmina rec. M. Petschenig. Orientalis carmina 100. R. Ellis. Paulinae Pollaei Eucharisticus con. G. Brandis. Claudii Marci Victoris Alethae et Probae contra. rec. G. Schenkl. 8 fl. 20 kr. = 16 M. 40 Pf.

VOL. XVII. CASSIANUS (I. pars.) Prolegomena. Institutionum libri XII. Contra Nestorium libri VII. Indices. rec. M. Petschenig. 10 fl. 20 kr. = 20 M. 50 Pf.

VOL. XVIII. PRISCILLIANVS. rec. G. Schenkl. 4 fl. 20 kr. = 8 M. 50 Pf.

VOL. XIX. L. CARLI FIRMIANI LACTANTI opera omnia. accesserunt carmina eius quae feruntur et L. Cassili qui inscriptus est de moribus persecutorum liber. recensuerunt S. Brandt et G. Lumbmann. Pars I divinae institutiones et optima diuinarum institutionum. rec. S. Brandt. 12 fl. 50 kr. = 25 M.

VOL. XX. QVENTI SEPTIMI FLORENTI TERTULLIANI OPERA. rec. A. Heigenscheidt et G. Wislizenus. (pars I.) 7 fl. 80 kr. = 16 M. 50 Pf.

VOL. XXI. PAVSTI REIKENSIS ET RVRICI OPERA. rec. A. Engelbrecht. 8 fl. = 16 M.

VOL. XXII. S. MILARI EPISCOPI PICTAVIENSIS tractatus super psalmis. rec. Antonius Zingerle. 12 fl. = 24 M.

VOL. XXIII. CYPRIANI GALLI PORTAE Heptateuchus, accesserunt incertarum de Sodoma et Ians et ad senatorem carmina et Hieronimi quae feruntur in Genesin, de Maccabaeis atque de euangelio. rec. Rudolphus Feijer. 5 fl. = 10 M.

VOL. XXIV. GALVETTI AOVILINI IVVENCII euangeliorum libri quartus. rec. Iohannes Hübner. 8 fl. 80 kr. = 7 M. 20 Pf.

VOL. XXV. (pars I.) S. AVRELI AVGVSTINI opera Sect. VI, p. 1. de utilitate credendi. de duabus animabus. contra Fortunatum. contra Adimantum. contra epistolam fundamenti. contra Faustum. rec. Iosephus Zycha. 10 fl. 20 kr. = 20 M. 40 Pf.

VOL. XXV. (pars II.) S. AVRELI AVGVSTINI opera Sect. VI, p. 2. contra Pelagium libri duo. de natura boni liber. Secundini Manichaei ad Sanctum Augustinum epistula. contra Samonidam liber. accesserunt Rudolphi de fide contra Manichaeos et commentarium Augustini quod fertur cum praestatione. rec. Iosephus Zycha. 3 fl. 80 kr. = 7 M. 00 Pf.

VOL. XXVI. S. OPTATI MILEVITANI libri VII. Accedunt de eorum monumenta vetera ad Donatistarum historiam pertinentia. rec. Carolus Zivko. 4 fl. 80 kr. = 8 M. 50 Pf.

VOL. XXVII. L. CARLI FIRMIANI LACTANTI opera omnia. accesserunt carmina eius quae feruntur et L. Cassili qui inscriptus est de moribus persecutorum liber. recensuerunt S. Brandt et G. Lumbmann. Pars II. Pasceulus I. libri de utilitate dei et de ira dei carmina. fragmenta. orationes de Lactantio testimonia ed. S. Brandt. 5 fl. 20 kr. = 6 M. 40 Pf.

VOL. XXVIII. S. AVRELI AVGVSTINI opera Sect. III p. 2. de genesi ad litteram libri duodecim. civesium libri capitula. de genesi ad litteram imperfectus liber. Iocutionum in Heptateuchum libri septem. rec. Iosephus Zycha. 8 fl. 40 kr. = 16 M. 80 Pf.

VOL. XXVIII. S. AVRELI AVGVSTINI Sect. III p. 3. Argues. in Heptateuchum. Adant in Iohi liber inus. Ed. Ios. Zycha. 3 fl. 80 kr. = 17 M. 50 Pf.

VOL. XXVIII. S. PONTII MEROPH PAVLINI NOLANI opera. Pars I. Epistolae. rec. Guili. de Hertel. 7 fl. 75 kr. = 15 M. 50 Pf.

VOL. XXX. S. PONTII MEROPH PAVLINI NOLANI opera. Pars II. Carmina. Indices voluminum XXVIII et XXX. rec. Guili. de Hertel. 7 fl. 50 kr. = 15 M.

VOL. XXXI. S. RVCHERI LYGDVNENSIS opera omnia. Pars I. Formulae spiritualis intelligentiae. instructionum libri duo. passio Apolloniusi martyrum. epistula de iudeo Heremi. accesserunt epistolae ad Calulianum et Hilariu et Basilium ad Eucharistum datas. rec. Carolus Wille. 2 fl. 80 kr. = 5 M. 50 Pf.

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. XXXII

S. AMBROSII OPERA

PARS I

EXAMERON	DE NOE
DE PARADISO	DE ABRAHAM
DE CAIN ET ABEL	DE ISAAC
DE BONO MORTIS	

EX RECENSIONE
CAROLI SCHENKL

PRAGAE
F. TEMPSKY.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY.

LIPSIAE
G. FREYTAG.

MDCCCLXXXVI.

SANCTI AMBROSII OPERA

PARS PRIMA

QVA CONTINENTVR LIBRI

EXAMERON
DE PARADISO
DE CAIN ET ABEL
DE NOE
DE ABRAHAM
DE ISAAC
DE BONO MORTIS

RECENSUIT

CAROLVS SCHENKL

PRAGAE
F. TEMPSKY.

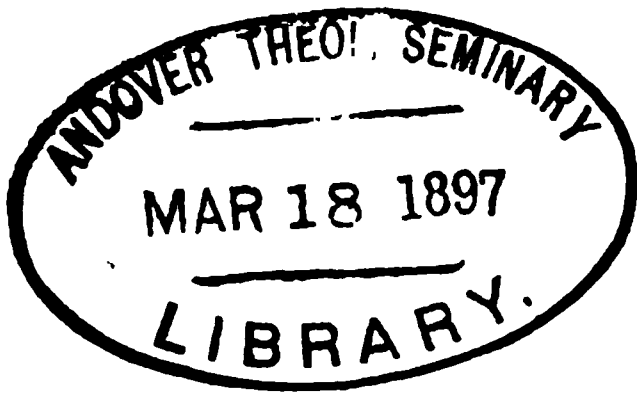
VINDOBONAE
F. TEMPSKY.

LIPSIAE
G. FREYTAG.

MDCCCLXXXVI

604.
~~Corpus~~
~~Amplissimus.~~

Typis expressit Rudolphus M. Rohrer, Brunae.

4:67

BR
60
.C6
v.32
pt. 1
fac. 1
cop. 2

604
CF22
v. 32
P. 1
- 10 p. 1
C. 2

EXAMERON.

- A** = libri Aurelianensis (192 f. 7—14 = I 29 — II 3) fragmenta saec. VII
C = Cantabrigiensis collegii corporis Christi 193 saec. VIII
G = Parisiacus 12135 (olim liber S. Germani) saec. VIII
P = Parisiacus 3984 (olim Colbertinus 1718) saec. VIII. initio mutilus; incipit p. 14 u. 19
V = Ueronensis XXVII 25 saec. X
II = *CGPV*
Ų = Augiensis CXXV, nunc Caroliruhensis saec. VIII
Ų' = Augiensis CCXVI, nunc Caroliruhensis saec. X
M' = Monacensis 6258 (olim Frisingensis 58) saec. X
N' = *ŲŲ'M'*
M = Monacensis 3728 (Aug. eccl. 28) saec. X
S = Senensis F V 8 saec. XI ineuntis
B = Bernensis ms. theol. 325 saec. XI
N = *ŲŲ'M'MSB*
τ = editio Augustana, quam impressit a. 1472 I. Schussler
γ = editio Coloniensis, quam impressit I. Guldenschaf
μ = editio Mediolanensis a. 1477
α = editio Amerbachiana

Librorum *A* et *C* integram proposui scripturam, ex ceteris selectam. hic illic commemoravi scripturas Atrebatensis 346 saec. XI (*Atr.*), Bruxellensis 1782/4 saec. XI ineuntis (*Brux.*), Cantabrigiensis collegii corporis Christi O 3, 35 saec. XI (*Cant.*), Carnutensis 63 saec. XI ineuntis (*Carn.*), Parisiaci 11624 saec. XI, olim Diuionensis s. Benigni (*Diu.*), Parisiaci 1719 saec. XI, olim Telleriani (*Tell.*), Trecensis 550 saec. XI ineuntis (*Trec.*), denique Uindobonensis 779 saec. XII (*Uind.*).

DIES PRIMVS.

1,1 Tantumne opinionis adsumpsisse homines, ut aliqui eorum I 1 A
crmo 1) tria principia constituerent omnium, deum et exemplar et B
materiam, sicut Plato discipulique eius, et ea incorrupta et
5 increata ac sine initio esse adseuerarent deumque non tamquam
creatorem materiae, sed tamquam artificem ad exemplar, hoc
est ideam intendentem fecisse mundum de materia, quam
uocant ὕλην, quae gignendi causas rebus omnibus dedisse ad-
seratur, ipsum quoque mundum incorruptum nec creatum aut 2 A
10 factum aestimarent, alii quoque, ut Aristoteles cum suis dispu-
tandum putauit, duo principia ponerent, materiam et speciem,
et tertium cum his, quod operatorium dicitur, cui sub-
2 peteret competenter efficere quod adoriendum putasset. quid
igitur tam inconueniens quam ut aeternitatem operis cum
15 dei omnipotentis coniungerent aeternitate uel ipsum opus
deum esse dicerent, ut caelum et terram et mare diuinis B
prosequerentur honoribus? ex quo factum est ut partes mundi

4 Diels Doxographi Graeci p. 567, 7 sqq. Baeda Hex. I 39 A M.

IN NOMINE DĪ PATRIS OMNIPOTENTIS. INCIPIVNT LIBRI (INC.
LI G) EXAMERON ID EST SEX DIERUM. SCĪ. AMBROSII. EPS
(EPISCOPI G) CG INCIPIT TRACTATUS SCĪ AMBROSII EPĪ EXA-
MERON V SCĪ AMBROSII PRIMUS DE SEX DIEBUS & INCIPIT
PROLOGUS SCĪ AMBROSII EP SUPER EXAMERON & SCĪ AMBROSII
(deinde unus et dimidius uersus eras.) M' INCIP EXAMERON AMBR
M INCIP. EXAEMERON SCĪ AMBROSII LIBER I DE PRINCIPIO
RERUM S IN NOMINE DEI PATRIS INCIPIT MACROBII THEODOSII
AMBROSII MEDIOLANENSIS LIB QUI VOCATUR EXAMERON. IN-
CIPIT DE PRIMO DIE SECVLI B 4 in (eras. C, del. m2 G) incor-
rupta CG 8 TAIN S ylem CGVB ylen G m2 cet. 12 hīs C
operatorium (corr. m2) CN' 13 adoriundum G m2 N' 15 aeterni-
tate coniungerent Diu.

deos esse crederent, quamuis de ipso mundo non mediocris
 3 inter eos quaestio sit. nam Pythagoras unum mundum ad-
 serit, alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scribit Demo-
 critus, cui plurimum de physicis auctoritatis uetustas detulit,
 ipsumque mundum semper fuisse et fore Aristoteles usurpat 5
 dicere: contra autem Plato non semper fuisse et semper fore
 praesumit adstruere, plurimi uero non fuisse semper nec
 4 semper fore scriptis suis testificantur. inter has dissensiones
 eorum quae potest ueri esse aestimatio, cum alii mundum
 ipsum deum esse dicant, quod ei mens diuina ut putant 10
 inesse uideatur, alii partes eius, alii utrumque? in quo nec
 quae figura sit deorum nec qui numerus nec qui locus aut
 uita possit aut cura comprehendere, siquidem mundi aestimatione
 uolubilem rotundum ardentem quibusdam incitatum motibus
 sine sensu deum conueniat intellegi, qui alieno, non suo motu 15
 feratur.

2, 5 Unde diuino spiritu praeuidens sanctus Moyses hos hominum
 errores fore et iam forte coepisse in exordio sermonis sui sic
 ait: in principio fecit deus caelum et terram, initium
 rerum, auctorem mundi, creationem materiae comprehendens, 20
 ut deum cognosceres ante initium mundi esse uel ipsum esse
 initium uniuersorum, sicut in euangelio dei filius dicentibus:
 tu quis es? respondit: initium quod et loquor uobis,
 et ipsum dedisse gignendi rebus initium et ipsum esse crea-

2 Diels Dox. 565, 9 Cic. Acad. II 55, cf. 73 4 Cic de nat. deor.
 I 120, de diuin. I 5 5 Philo de aetern. mundi 3 (II 489, 1 *M.*; cf.
 Philonis de aet. mundi ed. F. Cumont Prolegg. p. XV) Diels Dox. 570.
 34 14 Cic. de nat. deor. II 46 19 Gen. 1, 1 23 Ioh. 8, 25

3 scripsit *N'B* 4 phisicis *M* fisicis *B* fysicis *cet.* uetustas auctori-
 tatis *M'* 6 sed semper *G m2* 7 non (*G V* nec *N* 9 ueri esse (*G V*
 esse ueri *N* 12 eorum (*G* nec que numerus nec que (*C* (*c bis*
eras.) et (*corr. m1*) *G* neque n. neque *V* 13 aestimationem (*V* 14 ru-
 tundum (*m1* rotundum (*m2* *cet.* 15 sensu* (*C* 21 cognoscires (*C*
 (*corr. m2*) 22 dicentibus sibi *MS* 23 quod| qui (*C* (*m2* ex quod) *B*
 quod (*s. & qui*) *M'* 24 gignendi *G* (*s. m2 & gignendis*) gignendis *N*

torem mundi, non idea quadam duce imitatore materiae, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera conformaret. pulchre quoque ait: in principio fecit, ut inconprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum effectum
 5 prius operationis inpletae quam indicium coeptae explicauisset.
 6 quis hoc dicat aduertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Aegyptiorum, quem de flumine col- E lectum filia Pharaonis ut filium dilexit et subsidiis regalibus fultum omnibus saecularis prudentiae disciplinis informari
 10 atque instrui desideravit. qui cum de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dicit, et cum esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore iustitiae subire exilium voluntarium quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis adquirere.
 15 denique priusquam ad populi liberandi munus uocaretur, F naturali aequitatis studio provocatus accipientem iniuriam de popularibus suis ultus invidiae sese dedit voluptatique eripuit atque omnis regiae domus declinans tumultus in secretum Aethiopiae se contulit ibique a ceteris negotiis remotus totum
 20 diuinae cognitioni animum intendit, ut gloriam dei uideret 4 A faciem ad faciem. cui testificatur scriptura quia nemo surrexit amplius propheta in Istrahel sicut Moyses, qui sciuit dominum faciem ad faciem, non in uisione neque

6 Exod. 2, 5 et 10 Basilii Hex. 5 A M. (2 B G.) 10 Philo de uit. Moys. I 4 (II 83, 19) 12 Bas. 5 AB (2 BC) 13 Exod. 2, 15 16 Exod. 2, 11 sq. 21 Deut. 34, 10 23 Num. 12, 6—8 Bas. 5 BC (2 CD)

1 ducem C (m eras.) 3 conformaret C'G confirmaret V formaret cet.
 5 iudicium V explicauisset C (a eras.) G m1 et (ui m2 in ras.) V explicuisset G m2 V 8 pharaon M' farao C' m1 G faraonis V (nis s. u.) C' m2 pharaonis V et B (nis s. u. m2) V' MS 10 acciperit C (corr. m3)
 12 dicit C d G (s. m2 dicit), om. V dixit N 13 uoluntarium C uoluntarium G 16 naturali (s eras.) equitatis (is ex es m2) C 17 uoluntatique CV et (p s. n m2) G 18 omnis C' m1 N' omnes C' m2 cet.
 21 facie (corr. facie) ad M facie (faciae C) ad cet. 22 israhel C'GM'B ihrl V isrl cet. 23 scibit C (corr. m2) G (corr. m1) V faciem ad C'G facie ad cet.

in somnio, sed os ad os cum deo summo locutus, neque in specie neque per aenigmata, sed clara atque perspicua praesentiae diuinae dignatione donatus. is itaque [Moyses] aperuit os suum et effudit quae in eo dominus loquebatur secundum quod ei dixerat, cum eum ad Pharaonem regem dirigeret: uade et ego aperiam os tuum et instruam te quid debeas loqui. etenim si quod de populo dimittendo diceret a deo acceperat, quanto magis quod de caelo loqueretur. denique non in persuasione humanae sapientiae nec in philosophiae simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus et uirtutis tamquam testis diuini operis ausus est dicere: in principio fecit deus caelum et terram. non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otiosum expectauit negotium neque discipulum quendam materiae, quam contemplando mundum posset effingere, sed auctorem deum exprimendum putauit. aduertit enim uir plenus prudentiae quod uisibilem atque inuisibilem substantiam et causas rerum mens sola diuina contineat, non ut philosophi disputant ualidiorum atomorum complexionem perseuerantiae iugis praestare causam: iudicauit quod telam araneae texerent qui sic minuta et insubstantiua principia caelo ac terris darent, quae ut fortuito coniungerentur ita fortuito ac temere

5 Exod. 4, 12   9 Bas. 5 C, 8 AB (2 D, 3 A—C)   13 Cic. de fin. I 17   20 cf. Exam. III 4, 18

1 somnio C'GV B somno cet.   2 speciem C'G   3 is N (ex his 22) om. C'GV, cf. Bas. 5 C (2 D) ὅπως τοῖς Μωϋσες inclusi
5 farao C'GM et m1 S faraonem m2 CS pharaonem V (nem s. u.) N' (om. regem) B   6 dibias (corr. m2) C   8 acciperat (corr. m2) C'G
9 philosophiae C phylosophiae G   10 simulatoriis C (i tert. s. u. m2) simolatoris G (v m2 s. o pr.)   11 testis C (s pr. in ras. m3) textis G (s s. x m2)   13 atomorum C m1 GV athomorum C' m2 N   14 discipulum quendam (s. m2 disciplinam quandam) 21   15 efficere N'   17 substantiarum N' B origines substantiarum C' ant. origines substantias Atr.
18 filosofi C'G   19 athomorum libri   perseuerantiae C'   20 et iudicauit G (et s. u. m2) N'   tela* C (s eras.?) telas G (s s. u. m2) tela V   21 sic C (c eras.)   22 fortuitu (bis) G

dissoluerentur, nisi in sui gubernatoris diuina uirtute constarent. nec inmerito gubernatorem nesciunt qui non nouerunt deum, per quem omnia reguntur et gubernantur. sequamur ergo eum qui et auctorem nouit et gubernatorem nec uanis
 5 abducamur opinionibus.

3, 8 In principio inquit. quam bonus ordo, ut illud primum E adsereret quod negare consuerunt et cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrentur. unde et Daud, cum de caelo et terra et mari loqueretur, F
 10 ait: omnia in sapientia fecisti. dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturae infirmitatem, ne ἀναρχον, ne increatum et diuinae consortem substantiae crederemus. et pulchre addidit fecit, ne mora in faciendo fuisse aestimaretur, ut uel sic intellegerent homines quam incomparabilis operator
 15 esset, qui tantum opus breui exiguoque momento suae operationis absolueret, ut uoluntatis effectus sensum temporis praeueniret. nemo operantem uidit, sed agnouit operatum. ubi igitur mora, cum legas: quia ipse dixit et facta sunt. ipse mandauit et creata sunt? nec artis igitur usum nec
 20 uirtutis expedit qui momento suae uoluntatis maiestatem tantae operationis inpleuit, ut ea quae non erant esse faceret tam uelociter, ut neque uoluntas operationi praecurreret nec
 9 operatio uoluntati. miraris opus, quaeris operatorem, quis B principium tanto operi dederit, quis tam cito fecerit: subiecit
 25 statim dicens quia deus fecit caelum et terram. audisti auctorem, dubitare non debes. hic est, in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium dicens: benedictus Abraham deo summo, qui fecit caelum et terram.

3 Bas. 8 B (3 C) 6 Bas. 8 BC (3 C—E) 10 Psalm. CIII 24
 18 Psalm. XXXII 9 27 Gen. 14, 19

7 consueuerunt N'B 8 arbitrentur C'V et m1 G arbitrarentur G
 m2 in mg. cet. 11 creatorem C' infirmitatem G (in mg. m2 informē
 materiā) informam (info mem M') materiam N (s. m2 & infirmitatem) M'
 NE ANARCHON C' ne anarchon G cet. 17 nemo enim G (enim extra u.
 m2: C'ant. 20 expedit C' expectit V expendit G (n add. m2) N
 22 neque operatio M Carn.

et credidit Abraham et ait: extendo manum meam ad deum
 summum, qui fecit caelum et terram. uides quia hoc
 non homo inuenit, sed deus adnuntiauit. deus est enim
 Melchisedech, qui est rex pacis et iustitiae nec initium dierum
 nec finem habens. non mirum ergo si deus, qui est sine initio, 5
 initium omnibus dedit, ut quae non erant esse inciperent. non
 mirum si deus, qui omnia uirtute sua continet et inconprehen-
 sibili maiestate uniuersa complectitur, fecit haec quae uidentur,
 cum etiam illa fecerit quae non uidentur. inuisibilia autem his
 quae uidentur potiora esse quis neget, cum ea quae uidentur 10
 temporalia sint, aeterna autem quae non uidentur? quis dubitet
 quod deus haec fecerit, qui per prophetam locutus ait: quis
 mensus est manu aquam et caelum palmo et uni-
 uersam terram clausa manu? quis statuit montes in
 libra et rupes in statera et nemora in iugo? quis 15
 cognouit sensum domini aut quis consiliarius ei
 fuit uel quis instruxit eum? de quo etiam alibi legimus
 quia tenet circuitum terrae et terram uelut nihilum
 fecit. et Hieremias ait: dii qui non fecerunt caelum et
 terram peribunt a terra et desub caelo isto. dominus 20
 qui fecit terram in uirtute sua et correxit orbem in
 sapientia sua et in sua prudentia extendit caelum et
 multitudinem aquae in caelo. et addidit: infatuatus
 est homo ab scientia sua. qui enim corruptibilia mundi
 sequitur et ex his putat quod diuinae possit naturae conpre- 25
 hendere ueritatem quomodo non infatuatur uersutae disputati-
 onis astutia?

1 Gen. 14, 22 4 Hebr. 7, 2 et 3 12 Esai. 40, 12 sq. 18 Esai.
 40, 22 sq. 19 Hier. 10, 11—13 23 Hier. 10, 14

5 neque finem *℣* 10 potiora esse quis neget *ante* inuisibilia *u.* 9 collocat
CV inuisibilia . . . neget *G m2 in ras.* (*m1 eadem quae in CV leguntur*
scripta erant); potiora . . . ea quae uidentur *in mg. inf. m2 ℣'* 11 tem-
 *poralia *C* quis igitur *G* (igitur *in mg. m2*) *Cant.* 12 profetam *C'*
 13 manu* *C* (*m eras.*) 14 clausam *C* clausa *G* (*a alt. ex ā*) manu* (*G*
m eras.) 16 ei *C* eius *G* (*us s. u. m2*) *cet.* 18 quia *G* (*a s. u. m2*)
N qui *CV* 19 hierimias *C'* 24 ab *G* a *MS*

O Cum ergo tot oracula audias, quibus testificatur deus quod
 fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere, quia
 quasi sphaera mundus esse dicatur, ut principium eius nullum
 uideatur extare. et cum intonat, quasi in circuitu omnia com-
 mouentur, ut unde incipiat, ubi desinat non facile compre-
 hendas, quia circuitus principium sensu colligere impossibile
 habetur. neque enim sphaerae potes initium repperire uel unde
 coeperit globus lunae uel ubi desinat menstrua lunae defectione.
 neque uero si ipse non comprehendas, idcirco non coepit aut
 nequaquam desinet. si ipse circuitum uel atramento uel 6 A
 graphio ducas uel centro exprimas, unde coeperis aut ibi
 desieris interuallo interposito non facile uel oculis colliges
 uel mente repetes: et tamen et coepisse et desiuisse te ipse
 tibi testis es. nam etsi sensum subterfugit, ueritatem non
 subruit. quae autem initium habent et finem habent et
 quibus finis datur initium datum constat. finem autem mundi
 futurum ipse saluator docet in euangelio suo dicens: prae- B
 terit enim figura huius mundi et caelum et terra
 praeteribunt et infra: ecce ego uobiscum sum usque
 11²⁰ ad consummationem mundi. quomodo ergo coaeternum
 deo mundum adserunt et creatori omnium sociant atque
 aequalem esse disputant creaturam corpusque materiale mundi
 inuisibili illi atque inaccessibili naturae diuinae coniungendum
 putant, cum praesertim secundum suam sententiam non pos-
 sint negare quoniam cuius partes corruptioni et mutabilitati C
 subiacent, huius necesse est uniuersitatem isdem passionibus
 quibus propriae portiones eius sunt obnoxiae subiacere?

1 Bas. 9 AB (3 E, 4 AB)   15 Bas. 9 BC (4 BC)   17 I Cor.
 7, 31   18 Matth. 24, 35   19 Matth. 28, 20   20 Bas. 9 C, 12 A (4 CD)

3 sphaera. C (m *eras.*)   4 commoucantur et unde MS   6 principii C
 (ex -ium) V   sensum C   possibile C impossibile G (im s. u. m2) V
 cet.   8 defectione CV et (ne *eras.*) G defectio N   11 graphio S
 graphio cet.   12 colligis . . . repedis G m2 N'   13 te om. MS, et N'B
 14 subterfugit C (i in *ras.*) subterfugijt G   17 praeterit . . . mundi et
fort. interpolata; cf. p. 22 u. 12   20 aeternum CV   21 creatorem CV
 23 illi. C   26 hisdem CGN' eisdem M

4, 12 Principium igitur esse docet qui dicit: in principio fecit deus caelum et terram. principium aut ad tempus refertur aut ad numerum aut ad fundamentum, quomodo in aedificanda domo initium fundamentum est. principium quoque et conuersionis et deprauationis dici posse scripturarum 5 cognoscimus auctoritate. est et principium artis ars ipsa, ex qua artificum diuersorum deinceps coepit operatio. est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiae principium est deo placere quod facias; etenim ad conferendum hominibus subsidium maxime prouocamur. est etiam uirtus 10 diuina, quae hac exprimitur adpellatione. ad tempus refertur, si uelis dicere in quo tempore deus fecit caelum et terram, id est in exordio mundi, quando fieri coepit, sicut ait sapientia: cum pararet caelos, cum illo eram. ad numerum autem si referamus, ita conuenit, ut accipias: inprimis 15 fecit caelum et terram, deinde colles regiones fines inhabitabiles uel sic: ante reliquas uisibiles creaturas, diem noctem ligna fructifera animantium genera diuersa, caelum et terram fecit. si uero ad fundamentum referas, principium terrae fundamentum esse legisti dicente sapientia: quando fortia 20 faciebat fundamenta terrae, eram penes illum disponens. est etiam bonae principium disciplinae, sicut est illud: initium sapientiae timor domini, quoniam qui timet dominum declinat errorem et ad uirtutis semitam uias suas dirigit. nisi enim quis timuerit deum, non potest renuntiare 25

1 Bas. 12 C, 13 C (5 B—E, 6 A) 4 Prouerb. 16, 5 Sap. 14, 12
10 Ioh. 8, 25 14 Prouerb. 8, 27 15 Philo de opif. mundi 7 (I 5, 45;
7, 17 C.) 19 Bas. 16 A (6 BC) 20 Prouerb. 8, 29 sq. 23 Psalm.
CX 10 Prouerb. 1, 7

2 principium autem ad *M* et (*in quo* principium . . . fundamentum est *in*
mg. inf. m2) *S* 7 artificium *G* (*i tert. eras.*) 8 bonorum (*b ex h*
m2) *CG* 9 placere *C* (*corr. m2*) 10 subsidium *eo* (*eo s. u. m2*) *G*
14 pararet *C* (*ara in rus.*) 15 referamus *CG m1* referas *G m2 cet.*
16 fecit *ds N'B* fines *G* (*e ex i*) 19 fundamentum *pr.*] fundamenta
ℳ' fundata *ℳM'* 21 faciebas *C* et (*corr. m2*) *G* componens *ℳM'B*
cuncta (*s. u. m2*) componens *ℳ*

13 peccato. quod aequè etiam de illo possumus accipere: mensis
 hic initium mensuum erit uobis, quamuis et de tempore 7 A
 istud accipiatur, quia de pascha domini loquebatur, quod
 ueris initio celebratur. in hoc ergo principio mensuum caelum
 5 et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium.
 ubi erat oportuna omnibus uerna temperies. unde et annus
 mundi imaginem nascentis expressit, ut post hibernas glacies
 atque hiemales caligines serenior solito uerni temporis splendor
 eluceat. dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi B
 10 primus exortus, ut ea lege annorum uices surgerent atque
 initio cuiusque anni produceret terra noua seminum germina,
 quo primum dominus deus dixerat: germinet terra herbam
 faeni seminaus semen secundum genus et secundum
 similitudinem et lignum fructiferum faciens fructum.
 15 et statim produxit terra herbam faeni et lignum fructiferum,
 in quo nobis et moderationis perpetuae diuina prouidentia et C
 celeritas terrae germinantis ad aestimationem uernae suffragatur
 aetatis. nam etsi quocumque tempore et deo iubere promptum
 fuit et terrenae oboedire naturae, ut inter hibernas glacies
 20 et hiemales pruinas caelestis imperii fotu germinans terra
 fetum produceret, non erat tamen dispositionis aeternae rigido
 stricta gelu in uirides subito fructus laxare arua atque
 horrentibus pruinis florulenta miscere. ergo ut ostenderet D
 scriptura ueris tempora in constitutione mundi, ait: mensis
 25 hic uobis initium mensuum, primus est uobis in
 mensibus anni, primum mensem uernum tempus adpellans.
 decebat enim principium anni principium esse generationis et

1 Exod. 12, 2   4 Uerg. Georg. II 336 sqq.   7 Uerg. Georg.
 II 336   12 Gen. 1, 11   21 Uerg. Georg. II 316 sq., 331, cf. Lucr. III
 652 sq.   24 Exod. 12, 2

2 et 4 mensuum CVS et A' (u pr. eras.) mensum M' mensium GVM
 (hi i ex u) B   4 initiū V   principium M' et (corr. m2) VAA'   7 ex-
 praessit C (s alt. add. m2)   8 splendore luceat C' (ce ex ci m2; G
 (corr. m2)   12 primo GN'B   17 uerne s. u. C'   18 promptum C' et
 (corr. m2) G   22 gelum C   25 mensium G (i e. r u) B mensuum M
 (i s. u. pr.)

ipsam generationem mollioribus auris foueri. neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare
 14 frigoris aut torrentis aestus iniuriam sustinere. simul illud aduertere licet, quia iure concurrit, ut eo tempore uideatur in hanc generationem atque in hos usus ingressus tributus, : quo tempore ex hac generatione in regenerationem legitimus est transitus, siquidem uerno tempore filii Istrahel Aegyptum reliquerunt et per mare transierunt, baptizati in nube et in mari, ut apostolus dixit, et eo tempore domini quodannis Iesu Christi pascha celebratur, hoc est animarum transitus a 10 uitiiis ad uirtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiae nequitiaeque fermento ad ueritatem et sinceritatem. regeneratis itaque dicitur: mensis hic uobis initium mensuum, primus est uobis in mensibus anni. derelinquit enim et deserit qui abluitur 15 intellegibilem illum Pharaonem, principem istius mundi, dicens: abrenuntio tibi, diabole, et operibus tuis et imperiis tuis. nec iam seruiet ei uel terrenis huius corporis passionibus uel deprauatae mentis erroribus qui demersa omni malitia uice plumbi bonis operibus dextra laeuaque 20 munitus inoffenso saeculi huius freta studet uestigio transire. in libro quoque, qui scribitur de Numeris, ait scriptura: initium nationum Amalech et semen eius peribit. et utique non omnium nationum primus est Amalech, sed quia per interpretationem Amalech rex accipitur iniquorum, iniqui 25 autem gentes sunt, uide ne principem huius mundi accipere

2 Verg. Georg. II 343 sqq., cf. Ecl. VI 33 sqq. 8 I Cor. 10, 1 sq.
 16 Ioh. 14, 30 22 Num. 24, 20

1 enim aliter *G* (aliter s. u. *m2*) *Cant.* 2 tollerare *C* (l *pr.* *eras.*)
 3 istud *Diu.* 6 ac *C* generatione *Ų'* (e *tert.* ex *ē*) in genera-
 tionem *ŲM'B*; in regenerationem *om.* *Ų'* 7 israhel *C'GN'B* *isrl' cet.*
 aegyptum *C* 14 mensuum *M* (i s. u *pr.*) mensium *B* 16 farao *C*
m1 GS faraonem *C m2 V* 17 diabule *C* post diabole *add.* et an-
 gelis tuis *N'B* 20 dextera *G* 22 inscribitur *N* 23 amalec *M* (-ech
m2) *S* 24 amalec *VS* 25 amalec *MS* 26 mundi huius *VMSB*

debeamus, qui imperat nationibus uoluntatem suam facientibus, cuius semen peribit. semen autem eius impii et infideles sunt, quibus ait dominus: uox ex patre diabolo estis.

- 15 Est etiam initium mysticum, ut illud est: ego sum primus B
 5 et nouissimus, initium et finis et illud in euangelio
 praecipue, quod interrogatus dominus quis esset respondit:
 initium quod et loquor uobis. qui uere et secundum
 diuinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum, et
 finis, quia nemo ultra ipsum est. secundum euangelium
 10 initium est uiarum domini in opera eius, ut per ipsum disceret
 hominum genus uias domini sequi et operari opera dei. in
 hoc ergo principio, id est in Christo fecit deus caelum et terram, C
 quia per ipsum omnia facta sunt et sine ipso factum est
 nihil quod factum est: in ipso, quia in ipso constant omnia
 15 et ipse est primogenitus totius creaturae, siue quia ante
 omnem creaturam, siue quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt,
 ut primogenitus Istrahel, non quia ante omnes, sed quia
 sanctior ceteris. sanctus autem dominus super omnem creaturam
 et secundum corporis susceptionem, quia solus sine peccato,
 20 solus sine uanitate, omnis autem creatura subiecta uanitati est. D
 16 possumus etiam intellegere: in principio fecit deus cae-
 lum et terram, id est ante tempus, sicut initium uiae
 nondum uia est et initium domus nondum domus. denique alii
 dixerunt ἐν κεφαλῇ quasi in capite, quo significatur in breui

2 Psalm. XXXVI 28 3 Ioh. 8, 44 4 Apoc. 1, 17; 21 6 7 Ioh.
 8, 25 10 Prouerb. 8, 22, cf. Luc. 20, 21 13 Ioh. 1, 3 14 Coloss.
 1, 17 15 Coloss. 1, 15 17 Exod. 4, 22 20 Rom. 8, 20 24 Bas.
 17 A (7 B)

1 debeamus (de *ex* di *m3*) C' 3 diabulo C'G 4 mysticum M' M
 mysticum *cet.* 7 quod C' (*m2* quid) M (od *in ras. m2*) 8 ante...
 nemo *om.* C, *in mg. m2* G 9 ipsum est CV ipsum est et (et *s. u.*
m2) G ipsum et N, *fort. recte* 10 disceret C' (sc *in ras.*) 14 in ipso
 uita est quia in ipso G *m2* N'B 15 totius C'GV omnis N qui
 ante C'V et (quia *m2*) G 17 israhel C'GV M'B isrl *cet.* (sic *fere*
semper libri, numquam Istrahel) 21 possumus C' (possemus *m3*) 23 uie
 est et V uie et C' uie (*m2* uia) et G uia et N 24 Incefaleo C ince-
 faleo G incefaleoi V in cefaleon M'B in cephaleo MS ENCEFALEON M'

et in exiguo momento summa operationis inpleta. sunt ergo et
 qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus
 et κεφάλαιον uel caput, ut dicamus latine, quasi summam operis,
 quia rerum uisibilium summa caelum et terra est, quae non
 solum ad mundi huius spectare uidentur ornatum, sed etiam 5
 ad indicium rerum inuisibilium et quoddam argumentum
 eorum quae non uidentur, ut est illud propheticum: caeli
 enarrant gloriam dei et opera manuum eius adnun-
 tiat firmamentum. quod secutus apostolus aliis uerbis in
 eandem conclusit sententiam dicens: quia inuisibilia eius 10
 per ea quae facta sunt intelleguntur. auctorem
 enim angelorum et dominationum et potestatum facile intel-
 legimus eum qui momento imperii sui hanc tantam pulchri-
 tudinem mundi ex nihilo fecit esse, quae non erat, et non
 extantibus aut rebus aut causis donauit habere substantiam. 15
 5, 17 est enim hic mundus diuinae specimen operationis, quia
 dum opus uidetur, praefertur operator. namque ut istarum
 artium aliae sunt actuosae, quae sunt in corporis motu aut
 sono uocis — cessauit motus aut sonus, nihil superfuit nec
 remansit spectantibus uel audientibus —, aliae theoreticae, 20
 quae uigorem mentis exerceant, aliae huiusmodi, ut cessante
 quoque operationis officio operis munus adpareat, ut aedifi-
 catio atque textura, quae etiam tacente artifice peritiam eius
 ostendant, ut operatori operis sui testimonium suffragetur:
 similiter etiam hic mundus diuinae maiestatis insigne est, 25
 ut per ipsum dei sapientia manifestetur. quem uidens pro-
 pheta simul et ad inuisibilia oculos mentis adtollens ait:

4 Bas. 16 C (6 E)   7 Psalm. XVIII 1   10 Rom. 1, 20 Bas. 16
 C, 13 C (6 E, 6 B)   12 Coloss. 1, 16   18 Bas. 17 AB (7 B—D)

3 ΚΕΦΑΛΕΟΝ CGH'S ΚΕΦΑΛΑΟΝ V ΚΕΦΑΛΕΩΝ M (om. et) cefa-
 leon cet. 7 non CGVMS nondum N'B 14 non de G (de s. u. m2) N'B
 16 enim CGV ergo N 18 motum C (m alt. del.) modum V 19 inde
 a uerbis aut sonus incipit P 20 peccantibus C (corr. m3) P (s. u.
 spectantibus) expectantibus VM' rethoricae II 21 uigore m. exer-
 ceantur G 26 quae II

quam magnificata sunt opera tua, domine! omnia
in sapientia fecisti.

- 18 Nec otiose utique factum legimus quia gentiles plerique,
qui coaeternum deo mundum uolunt esse quasi adumbrationem
5 uirtutis diuinae, adserunt etiam sua sponte subsistere. et
quamuis causam eius deum esse fateantur, causam tamen C
factum uolunt non ex uoluntate et dispositione sua, sed ita
ut causa umbrae corpus est. adhaeret enim umbra corpori et
fulgur lumini naturali magis societate quam uoluntate arbitra.
10 pulchre ergo ait Moyses quia fecit deus caelum et terram.
non dixit quia subesse fecit, non dixit quia causam mundo
ut esset praebuit, sed fecit quasi bonus quod foret utile,
quasi sapiens quod optimum iudicabat, quasi omnipotens quod D
amplissimum praeuidebat. quomodo autem quasi umbra esse
15 poterat, ubi corpus non erat, cum incorporei dei corporea
adumbratio esse non potest? quomodo etiam incorporei luminis
19 splendor possit esse corporeus? sed si quaeris splendorem
dei, filius est imago dei inuisibilis. qualis ergo deus, talis et
imago. inuisibilis deus, etiam imago inuisibilis; est enim
20 splendor gloriae paternae atque eius imago substantiae. in E
principio inquit fecit deus caelum et terram. et
factus est ergo mundus et coepit esse qui non erat; uerbum
autem dei in principio erat et erat semper. sed etiam angeli,
dominationes et potestates etsi aliquando coeperunt, erant tamen
25 iam, quando hic mundus est factus. omnia namque creata
et condita sunt, uisibilia et inuisibilia, siue sedes
siue dominationes siue principatus siue potestates, F

1 Psalm. CIII 24 5 Bas. 17 BC (7 DE) 22 Ioh. 1, 1 25 Co-
loss. 1, 16 Bas. 13 AB (5 D)

3 ubique *libri* (factum ubique *MS*); *exp. G m2 et ante otiose m2 s. u.*
add. utique; utique otiose Cant. 5 etiam *HN'B eum MS* 9 ful-
gur *C* fulgur *N'* fulgor *cet.* societati *C* (*corr. m3*) uoluptate *C*
(*passim*) 14 poterat esse *G* 15 incorporei *NM'* in corpore *N'* (*m2 in-*
corporei) *cet.* 16 possit *N* 18 et *G* (*s. m2 est*) est *N'* 19 inuisi-
bilis inuisibilis (*pr.*) *C* 22 qui *C* (*i in ras.*)

omnia inquit per ipsum et in ipsum creata sunt. quid est in ipsum creata? quia ipse est heres patris, eo quod a patre in ipsum transierit hereditas, sicut pater dicit: posce a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam. quae tamen hereditas a patre transiuit in filium et in patrem reuertit a filio. egregie itaque apostolus et hoc loco filium dixit auctorem omnium et maiestate sua continentem omnia et ad Romanos de patre ait: quoniam ex ipso et per ipsum et in ipsum omnia. ex ipso principium et origo substantiae uniuersorum, id est ex uoluntate eius et po-¹⁰ testate — omnia enim ex eius uoluntate coeperunt, quia unus deus pater, ex quo omnia; etenim tamquam ex suo fecit, qui unde uoluit fecit, — per ipsum continuatio, finis in ipsum. ex ipso ergo materia, per ipsum operatio, quae ligauit atque constrinxit uniuersa, in ipsum, quia et quamdiu¹¹ uult omnia eius uirtute manent atque consistunt et finis eorum in dei uoluntatem recurrit et eius arbitrio resoluuntur.

6, 20 In principio itaque temporis caelum et terram deus fecit. tempus enim ab hoc mundo, non ante mundum, dies autem temporis portio est, non principium. et quamquam lectionis²⁰ serie possimus astruere quod primo diem fecerit dominus et noctem, quae sunt uices temporum, et secundo die firmamentum fecerit, quo discreuit aquam quae sub caelo est et aquam quae super caelum, tamen satis sufficit ad praesentem

3 Psalm. II 8   8 Rom. 11, 36

5 transibit ('P et (corr. m2) G transit V transiit Tell.   patre ('GP
6 reuertit M·S et m1 CPM reuersa est B reuertetur P m2 reuertitur ('
m2 M m2 cet.   7 maiestatem suam CPV   8 romanus (' et (-os corr.) G
9 ipsum sunt G (sunt s. u. m2) V' (sunt s. u) ipso sunt M' et (ipsum
m2 s. ipso) V   10 uoluntate (' (passim)   potestate* (m eras.) ('P
potestateip V   13 per ipsum per ipsum ('   14 per ipsum om. II (s.
u. m2 G)   15 ligabit (' et (corr. m2) GP   17 uoluntate ('GP   18 fecit
deus G   21 serie* (m eras.) ('G   die C (diē m3) V die* P   dñs ('
(n eras.)   22 noctē (ē ex c m3) ('   23 quod GPV'   discrebit
(corr. m2) ('G describit P   24 sufficit PB suffecit (' (corr. m3) G,
om. V, est cet.

adsertionem quod in principio caelum fecerit, unde prae-
rogatiua generationis et causa, et terram fecerit, in qua esset D
generationis substantia. in his enim quattuor illa elementa
creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quae mundi
5 sunt. elementa autem quattuor, caelum ignis aqua et terra, quae
in omnibus sibi mixta sunt, siquidem et in terra ignem
repperias, qui ex lapidibus et ferro frequenter excutitur, et in
caelo, cum sit ignitus et micans fulgentibus stellis polus,
aqua esse possit intellegi, quae uel supra caelum est uel
10 de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre de- E
mittitur. quae pluribus colligere possemus, si quid ad aedi-
ficationem ecclesiae ista proficere uideremus. sed quia his
occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus
animum in quibus uitae sit profectus aeternae.

21 15 De qualitate igitur et substantia caeli satis est ea promere
quae in Esaiae scriptis repperimus, qui mediocribus et usitatis
sermonibus qualitatem naturae caelestis expressit dicens quod F
firmauerit caelum sicuti fumum, subtilem eius naturam
nec solidam cupiens declarare. ad speciem quoque eius abundat
20 quod ipse de caeli firmamento locutus est quia fecit deus
caelum sicut cameram, quod intra caeli ambitum uni-
uersa claudantur, quae uel in mari geruntur et terris. quod
similiter significatur, cum legitur, quia caelum deus extendit.
extenditur enim uel quasi pellis ad tabernacula, habitationes

1 Bas. 20 A (8 A) 5 Bas. 20 AB (8 BC) 11 Bas. 20 C (8 D)
18 Esai. 51, 6 Bas. 20 C (8 E) Isid. de nat. rer. 12, 2 21 Esai. 40,
22 Bas. 21 A (8 E) 24 Esai. 40, 22; 34, 4

2 causae II (*om. alt. et*) 5 helementa C *et* (*h exp. m2*) G caelum II
(*arn. Diu. aer N, fort. caelum aer aqua, cf. p. 29 u. 11*) 6 terram C
(*in cras.*) GP 7 repperies ('m3 G m2 B lapidibus (' (*a in ras.*)
10 demittitur GB dimittitur cet. 11 colligere (*li ex le*) m3 (' m2 G
possimus M *et* U (*i ex e*) *et* m1 H possemus U' M' *et* m3 C m2 PS pos-
sumus B *et* m2 GV 13 negotium C (*o m3 ex u*) illam C 20 ipsi C
(*corr. m3*) 22 uel *exp. m2 G* uel terris Uind. 23 ds HM dñs cet.
24 habitationis (*is ex es m2*) ('GP habitationisque M' *et* m1 UU' habi-
tationesque MSB *et* m2 UU'

instabile atque inane stabilis perseueret, sicut Dauid quoque propheta testatur dicens: fundauit terram super firmitatem eius: non inclinabitur in saeculum saeculi. non utique hic quasi tantummodo artifex deus, sed quasi omnipotens praedicatur, qui non centro quodam terram, sed praecepti sui suspenderit firmamento nec eam inclinari patiatur. non ergo mensuram centri, sed iudicii diuini accipere F debemus, quia non artis mensura est, sed potestatis, mensura iustitiae, mensura cognitionis, quia omnia non tanquam in-
 10 mensa praetereant eius scientiam, sed cognitioni eius tanquam dimensa subiaceant. neque enim cum legimus: ego confirmaui columnas eius, uere columnis eam subnixam possumus aestimare, sed ea uirtute, quae subfulciat substantiam terrae atque sustineat. denique quam in potestate
 15 dei sit terrae constitutio etiam hinc collige, quoniam scriptum F est: qui aspicit terram et facit eam tremere et alibi: adhuc ego semel concutio terram. non ergo libramentis suis immobilis manet, sed frequenter dei nutu et arbitrio commouetur, sicut et Iob dicit quia dominus commouet
 20 eam a fundamentis, columnae autem eius exagitantur et alibi: nuda inferna in conspectu eius, et non est morti inuolucrum. extendens boream pro nihilo, suspendens terram in nihilo, alligans aquam in nubibus suis. columnae caeli euolauerunt et expauerunt
 25 ab increpatione eius. uirtute mitigauit mare, disciplina strauit cetum, claustra autem caeli timent 12 A eum. uoluntate igitur dei immobilis manet et stat in sae-

2 Psalm. CIII 5 11 Psalm. LXXIII 4 Bas. 24 A (9 D) 16 Psalm. CIII 32 17 Agg. 2, 6 19 Iob 9, 6 21 Iob 26, 6—8 24 Iob 26, 11—13 27 Eccl. 1, 4

1 persiueret C (corr. m2) 2 firmamentum N 5 terrā C (ā ex a m2) 9 tanquam C m1 tanquam C m3 cet. 10 tanquam C tanquam cet. 13 subfulciat VN 14 susteneat C (corr. m2) quam (s. m2 quia) M quia (in mg. m2 quia) N qua N 23 nihilo C nihilum cet. 25 disciplinam Π (m eras. P) 26 strauit G m2 in mg. N instruit II cetum VN coetum cet.

culum terra secundum Ecclesiastae sententiam et in uoluntate dei mouetur et nutat. non ergo fundamentis suis innixa subsistit nec fulcris suis stabilis perseuerat, sed dominus statuit eam et firmamento uoluntatis suae continet, quia in manu eius omnes fines terrae. et haec fidei simplicitas argu- 5 mentis omnibus antecellit. laudent alii quod ideo nusquam decadat terra, quia secundum naturam in medio regionem possideat suam. eo quod necesse sit eam manere in regione nec in partem inclinari alteram, quando contra naturam non mouetur, sed secundum naturam, praedicent artificis diuini et 10 operatoris aeterni excellentiam — quis enim artificum non ab illo accepit aut quis dedit mulieribus texturae sapientiam aut uarietatis disciplinam? — ego tamen, qui profundum maiestatis eius et artis excellentiam non queo comprehendere, non disputatoriis me libramentis committo 15 atque mensuris, sed omnia reposita in eius existimo uoluntate, quod uoluntas eius fundamentum sit uniuersorum et propter eum adhuc mundus hic maneat. quod apostolicae quoque liceat astruere auctoritatis exemplo. scriptum est enim quia uanitati creatura subiecta est non sponte, sed 20 propter eum qui subiecit in spe. liberabitur autem et ipsa creatura a seruitute corruptionis, cum gratia diuinae remunerationis adfulserit.

4 Psalm. LXXXVIII 4 6 Bas. 24 CD (10 BC) 12 Iob 38, 36
20 Rom. 8, 20 sq.

1 ecclesiastę *S* ecclesiasten *C* et *G* *m1* *PV* ecclesiastis *C* et *G* *m2* ecclesiastes *Cm3* *cet.* in *om.* *N* 2 innixa *Henricus Schenkl* enixa *II* (enixa *G*) nixa *N* 3 persiuerat *C* (*corr. m3*) 5 eius sunt omnes *Diu.* eius omnes sunt *B* finis *C* (-es *m3*) 6 laudant *N'* ideo *om. S, s. u. m2 M* 7 terra* *C* (*m eras.*) 8 regionem *C* (*m eras. PV*); sua *add. Gm2 N* suā *V* 9 inclinari *C* (*ari in ras.*) *GPVS* et (*ri ex re m2*) *U'B* inclinare *UM'M* non *s. u. M, sed eras., om. S* et (*in quo commouetur*) *B* 10 artificis *C* (*is ex es*) 11 operatoris (*is ex es*) *CP* 15 disputatoriis *II B* disputationis *N'* disputaturum *M* (-us *corr.*) *S* (*in mg. m2* disputatoriis) 19 liceat *II* licet *N* 21 subiecit eam in *Tell.* 22 gratia *om. Diu., qui post* remunerationis *in mg. m2 add. claritas*

23 De natura autem et qualitate substantiae caeli quid enu-
merem ea quae disputationibus suis philosophi texuerunt?
cum alii conpositum caelum ex quattuor elementis adserant.
alii quintam quandam naturam noui corporis ad constitutionem
5 eius inducant atque adfingant aetherium esse corpus, cui
neque ignis admixtus sit neque aer neque aqua neque terra.
quod huius mundi elementa suum quendam habeant cursum E
atque usum et motum naturae, ut grauiora demergant et in
prorum ferantur, uacua et leuia in superiora se subrigant —
10 est enim proprius cuique motus —, in sphaerae autem circuitu
ista confundi et uim sui cursus amittere, quoniam sphaera
in orbem suum uoluitur et superiora inferioribus, superioribus
quoque inferiora mutantur. quorum autem secundum naturam
motus mutati sunt, horum necessario ferunt mutari solere
15 qualitates substantiarum suarum. quid igitur defendimus F
aetherium corpus esse, ne uideatur corruptioni obnoxium?
quod enim conpositum ex corruptibilibus elementis est ne-
cesse est resoluatur. nam hoc ipso quod diuersae eadem sint
elementa naturae simplicem et inuiolabilem motum habere
20 non possunt, cum se diuersus elementorum motus inpugnet.
unus enim motus omnibus aptus esse non potest et elementis
distantibus conuenire; nam qui leuibus adcommodus est fit
incommodus grauioribus elementis. itaque quando ad superiora
motus caeli est necessarius, terrenis grauatur, quando ad
25 inferiora decursus expetitur, igneus uigor ille uiolenter ad- 13 A
trahitur; etenim contra naturae suae usum deorsum cogitur.
omne autem quod in contrarium cogitur non naturae seruiens,
sed necessitati cito soluitur et in ea scinditur ex quibus
uidetur esse conpositum in suam quamque regionem singulis

1 Bas. 25 A — 28 A (10 E — 11 D)

2 philosophi (G 5 aetherium CGP aethereum V aethereum Q' (-ium
m2) AB 6 neque aer M (aer ex aera) S. om. cet. 7 huiusmodi G
m2 N 9 prorum (n in ras.) 14 mutare (16 aethereum ((re
ex ri m3) AB et (-ium m2) Q' 18 quo CGV 22 adcommodus ((ad
eras.)

recurrentibus. haec igitur alii considerantes stabilia esse non
 posse aetherium corpus caeli stellarumque esse arbitrati sunt
 quintam quandam naturam corporis introducentes, quo diutur-
 24 nam caeli putarent mansuram esse substantiam. sed non
 ista opinio prophetae potuit obuiare sententiae, quam
 diuina quoque domini Iesu Christi maiestas dei nostri in
 euangelio conprobauit. dixit enim Daud: principio terram
 tu fundasti, domine, et opera manuum tuarum sunt
 caeli. ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnia
 sicut uestimentum ueterescent, et tanquam amictum 10
 mutabis ea et mutabuntur, tu uero ipse es, et anni
 tui non deficient. quod adeo probauit in euangelio dominus
 ut diceret: caelum et terra praeteribunt, mea autem
 uerba non praeteribunt, nihil igitur agunt qui propter
 caeli adserendam perpetuitatem quantum corpus aetherium 15
 introducendum putarunt, cum aequae uideant dissimilem ceteris
 adiunctam membri unius portionem labem corpori magis ad-
 ferre consuesse. simul illud aduerte, quia propheta Daud, <dum>
 terram priori loco nominauit et postea caelum, credidit opus
 esse domini declarandum. quando exim dixit et facta sunt, 20
 nihil interest quid prius exprimas, cum simul utrumque sit
 factum, simul ne eo saltem praerogatiua caelo diuinae uideatur
 adiudicata substantiae, ut primogenitae creaturae priuilegio
 potior extimetur. itaque illos suis relinquamus contentionibus,
 qui mutuis disputationibus se refellunt: nobis autem satis est 25
 ad salutem non disputationum controuersia, sed praeceptorum

7 Psalm. CI 26—28 13 Matth. 24, 35 20 Psalm. CXXXVIII 5
 25 Bas. 28 AB (11 DE)

2 aethereum *C* (re ex ri *m3*) *B* 4 mansurā *C* (ā ex a *m3*) 7 terrā
C (ā ex a *m2*) 9 ipsi *C* (i alt. *m3* ex e) 10 ueterascent *B C* ant.

tanquam *C* tanquam cet. 13 terra* *C* (in eras.) 15 aethereum *U'*
 (-ium *m2*) *UB* 17 corpori *SB* corporis *M* (s eras.) cet. 18 consue-
 uisse *N'B* dum addidi, cum α, om. libri 19 priorem *MS* 22 si-
 mul suspectum ne eo *PVM* neq. eo *S* ne ei *B* in eo *C* ne haec in ras.
 uerborum simul ne eo *m2 G* ne his *N'* saltem *C* saltim *VN'* 23 pre-
 uilegio *C* (corr. *m2*) 24 potiora *PN'B* et (a eras.) *C'G* extimetur *C'*
m1 et (s s. x) *G* existimetur *C'm2 P* aestimentur *N'B* aestimetur cet.

ueritas nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut E
seruiamus creatori potius quam creaturae, qui est deus
benedictus in saecula.

25 Terra autem erat inuisibilis et inconposita. bonus F
raso II, 5 artifex prius fundamentum ponit, postea fundamento posito
aedificationis membra distinguit et adiungit ornatum. posito
igitur fundamento terrae et confirmata caeli substantia — duo
enim ista sunt quasi uelut cardines rerum — subtexit: terra
autem erat inuisibilis et inconposita. quid est erat?
10 ne forte in infinitum et sine principio extendant opinionem
suam et dicant ecce quia materia, id est ὕλη, sicut philosophi
dicunt, etiam secundum scripturam diuinam non habuit initium.
uerum hoc dicentibus respondebis quia scriptum est: erat
autem Cain operarius terrae et de eo qui Iubal dictus 14 A
15 est habet scriptura: hic erat pater, qui demonstrauit
psalterium et citharam et homo erat in Ausitide
regione, cui nomen Iob. desinant ergo de uerbo quaestionem
mouere, cum praesertim praemiserit Moyses quia fecit deus
terram. erat ergo ex quo facta est. nam si sine principio
20 eam dicunt esse, iam non solum dominum, sed etiam ὕλην
sine principio dicentes definiant ubinam erat. si in loco, ergo
etiam locus sine principio fuisse astringitur, in quo erat materia B
rerum, quae principium non habebat. quod si absurdum uide-
tur de loco credere, uidete ne forte uolatilem terram debeamus

4 Gen. 1, 2 9 Bas. 29 AC (12 CE) 13 Gen. 4, 2 15 Gen.
4. 20 sq. 16 Iob 1, 1

5 prius C (p ex p m2) 6 et om. N ornatum C (tum in ras.) ornamentum
G m2 N'B 8 quasi uelut scripsi quaa (m3 quas) uelut C quas uelut
GPVB quae (eras. M') uelut N' uelut MS 10 ne HMSB et ne M' nisi
(m2 in ras. ex et) MM' 11 id est re* C (res m2) id est res G (ylen add. m2)
id est TAIN PN'B id est TAIH S id est ylen V id est yle M filosofi CG
16 citharam N'MB cytharam cet. ausithide N'B ausitidi cet. 17 desi-
nantq C (desinam' m3) 18 praemiserit moyses G (t moyses in ras.
m2) P m2 praemiserimus esse C'V praemisere muses P m1 19 si om. C',
m2 s. u. GP 20 dnm II dñ N, recte puto hylen CGP ylen VM
TAIN cet.

aestimare, quae non habens fundamentum alarum remigiis suspendebatur. unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc deriuemus prophetici sermonis interpretationem a pinnis terrae prodigia audiuiimus et illud uae terrae nauium pinnae? sed ut sic accipiamus, in quo aere uolabat terra? sine aere enim uolare non poterat, sed aer esse adhuc non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cum adhuc ipsa elementa facta non essent. ubi erat ergo materia ista alarum subfulta remigiis? in aere non erat, quia aer corpus est mundi, corpus autem esse aerem docet lectio, quia emissa sagitta in locum, quem iaculator intendit, incisus aer statim in se ipsum resolutus est. ubi ergo erat ὁλγ, nisi forte dicatur quadam dementi intentione quia in deo erat? ergo deus inuisibilis naturae atque inuiolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, inconprehensibilis et purissimus spiritus, locus erat materiae mundialis, et erat in deo mundi portio, cum de hoc mundo non sit mens seruolorum eius, sicut habemus scriptum: de hoc mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.

26 Quemadmodum ergo inuisibilia uisibilibus et ei qui ordinem ac decorem donauit omnibus inconposita copulabantur? nisi forte, quia dixit: terra autem erat inuisibilis, inuisibilem eam per substantiam credant et non ideo, quia aquis operta

3 Esai. 24, 16   4 Esai. 18, 1   11 Sap. 5, 12   15 I Tim. 6, 16
18 Ioh. 17, 14

3 pinnis *M* (i pr. in ras.) pennis *V* *U'* *SB* et (e ex i) *m3* *C* *m2* *G* *U'*
5 pennae *V* *U'* *SB* et (e ex i) *m3* *C* *m2* *GP* et (i *m2* s. e pr.) *M* pen-
natae *B* ut *G* (s. *m2* si) *U'* (s. *m2* hoc) huc *U'* 6 adhuc esse *N'*
8 adhuc ipsa *C* *GP* ipsa adhuc cet. facta om. *MS* erat ergo *C* *GP*
ergo erat cet. 9 subfulta *C* suffulta cet. 11 missa *MS* iaculatur
(corr. *m2*) *GP* iaculatur *U* *M'* 12 ipso *II* erat *m2* *P* *U'*, om. *B*.
erit *P* *U'* *m1* cet. 14 deus id est *M'* *MS* deus qui est (qui est *m2* et
id est) *U* *U'* 15 inaccessibilem *C* (s pr. add. *m2*) 17 sit nec mens *M*
(nec exp.) *S* (nec in ras.) seruolorum *C* (v *m3*) *G* et *P* (v *m2*) ser-
uolorum *U* *M'* seruolorum cet. 22 et inuisibilem *C* (et add. *m3*) *M'*
et (eras. et) *U*

uisibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita uisum oculorum aciemque praetereunt. non enim deo aliquid inuisibile, sed creatura mundi creaturae utique extimatione censetur. inuisibilis etiam
 5 terra, quia nondum lux quae inluminaret mundum. nondum F sol; postea enim luminaria facta sunt caeli. quod si solis radius plerumque etiam aquis operta inluminat et profundo mersa splendore luminis sui prodit, quis dubitet deo ea quae in profundo sunt inuisibilia esse non posse? nisi forte sic
 10 accipiamus inuisibilem terram, quod nondum uerbo dei et protectione uisitabatur quae hominem non habebat, propter quem dominus respiceret in terram, sicut scriptum est: dominus respexit super filios hominum, si est intel- legens aut requirens deum. et alibi ait: de caelo
 15 iaculatus est iudicium: terra tremuit et quieuit. et merito inuisibilis, quia inconposita, quae figuram et speciem
 27 congruentem adhuc non acceperat a proprio conditore. et 15 A fortasse dicant: cur enim deus — sicut dixit et facta sunt — non simul ornatus congruos surgentibus donauit elementis,
 20 quasi non potuit caelum insignitum stellis subito ut creatum est refulgere et floribus ac fructibus terra uestiri? potuit utique, sed ideo primo facta, postea conposita declarantur, ne uere increata et sine principio crederentur, si species rerum uelut ingeneratae ab initio, non postea additae uiderentur. in B
 25 conposita terra legitur et isdem a philosophis, aeternitatis quibus deus priuilegiis honoratur: quid dicerent si ab initio

4 Bas. 29 BC, 33 C, 36 A (12 E, 14 DE, 15 AB) 13 Psalm. XIII 2 14 Psalm. LXXV 9 18 Psalm. XXXII 9 20 Bas. 29 B (12 D)

2 profundum CGP uisu CP et (corr. m2) G 3 praetereant B
 4 extimatione m1 CG extimatione P m1 existimatione C m2 V aestima-
 tione GP m2 cet. 13 post hominum add. ut uideret S in mg. m2
 15 malim es (ἐκόντισας LXX) 17 acciperat C (corr. m3) G (corr. m2)
 19 rebus assurgentibus G m2 (s. ras., fuit surgentibus) MM et (rebus
 eras.) S adsurgentibus M'B 20 quasi (i eras.) CGP potuerit
 Erasmus, recte puto 21 fulgere V 25 hisdem (PM et (h s. u.) G
 et S m2 M iisdem V (i alt. s. u.) filosofis CG

eius pulchritudo uernasset? demersa aquis describitur uelut
 cuidam principiorum suorum addicta naufragio et adhuc a
 nonnullis facta non creditur: quid si decorem primogenitum
 uindicaret? accedit illud quod imitatores nos sui deus esse
 uoluit, ut primo faciamus aliqua, postea uenustemus, ne dum
 simul utrumque adorimur, neutrum possimus implere. fides
 autem nostra quodam gradu crescit. ideo primum fecit deus,
 postea uenustauit, ut eundem credamus ornasse qui fecit et
 fecisse qui ornauerit, ne alterum putemus ornasse, alterum
 creauisse, sed eundem utrumque esse operatum, ut primum
 faceret, postea conponeret, ut alterum altero crederetur. habes
 in euangelio huius rei euidentis testimonium. nam suscitaturus
 Lazarum dominus iussit, ut Iudaei remouerent lapidem de
 sepulchro, ut mortuum uidentes postea resuscitatum crederent.
 deinde uocauit Lazarum, et resurrexit et ligatis manibus et
 pedibus exiuit foras. nonne poterat remouere lapidem qui
 poterat mortuum resuscitare? et qui potuit defuncto uitam
 reddere non potuit nexus soluere uinculorum? cui uinctis
 pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis uinculis in-
 cessum reddere? sed utique aduertimus quod uoluit primum
 demonstrare mortuum, ut oculis suis crederent, deinde
 resuscitare, tertio iubere, ut ipsi uincula funeris soluerent, ut
 inter ista fides infunderetur infidelibus et per gradus quosdam
 credulitas nasceretur.

8, 28 Fecit ergo primum deus caelum et terram, ea tamen non
 quasi perpetua, sed quasi corruptibilis creaturae consummationi
 uoluit subiacere. unde in Esaiae libro ait: tollite in caelum
 oculos uestros et aspiciate in terram deorsum, quia

12 Ioh. 11, 41 sqq. 27 Esai. 51, 6

6 adoremus *C* et (*corr. m2*) *P* adoremur (*corr. m2*) *G* 7 primo *MS*
 8 fort. fecerit (*sic Cant.*) 10 primo *N* 11 ut] ne *N'*; ne alterum
 altero (-ri *Cant.*) deesse crederetur *G m2 Cant.* 15 uocabit *C* post
 Lazarum *ras. 7 litt. C* ligatus *PVM'S* et (*us m2 ex is*) *M* 17 re-
 suscitare *CGVM'* suscitare *cet.* 20 primo *VN* 21 et oculis *CN'*
 23 grados (*corr. m2*) *CGP* 28 in *om. MS*

caelum ut fumus solidatum est, terra autem ut uestimentum ueterescet. haec terra est, quae ante erat inconposita. nondum erant enim maria suo fine distincta, et 16 A ideo uago fluctu et profundo gurgite terra inundabatur. considera quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consuevit nec patiens est uomoris, ubi infusus terris umor exundat. erat ergo inconposita, utpote sollertis agricolae inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. erat inconposita, quia nuda gignentium nec toris herbosa riparum nec opaca 10 nemoribus nec laeta segetibus nec umbrosa superciliis montium nec odorata floribus nec grata uinetis. merito inconposita, B quae ornatibus indigebat, cui deerant uitium sarta gemmantium. ostendere enim uoluit deus quia nec mundus ipse haberet gratiam, nisi eum uario cultu operator ornasset. caelum ipsum 15 intextum nubibus horrorem oculis, maestitiam animis excitare consuevit, terra imbribus madefacta fastidio est, maria procellis turbata quos non incutiunt metus? pulcherrima est rerum species: sed quid esset sine lumine, quid sine temperie. quid C sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli huius 20 habebantur exordia? tolle solem terris, tolle caelo stellarum globos: omnia tenebris inhorrescunt. sic erat, antequam lumen huic mundo dominus infunderet. et ideo scriptura ait quia tenebrae erant super abyssum. tenebrae erant, quia splendor deerat lucis, tenebrae erant, quia aer ipse tenebrosus 25 est. aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua D in nubibus aeris. erant ergo tenebrae super abyssos aquarum. non enim malas intellegendas arbitror potestates, quod dominus earum malitiam creauerit, cum utique non sub-

4 Bas. 36 A (15 B) 6 Uerg. Georg. II 223 9 Sall. bell. Iug. 79. 6 Uerg. Aen. VI 674 10 Uerg. Georg. I 1 23 Gen. 1, 2 Bas. 36 BC 37 A (15 C—E, 16 A) 27 Bas. 37 B—D (16 A—D)

2 ueterascet B 3 enim erant N'B 6 umor N'MB humor cet. 11 odorata II odora N 15 animi GV 16 terram i. madefactam C 18 sed quid si G (si s. u. m2) Cant. 21 erant G m2 N'S 27 intellegendum N

stantialis, sed accidens sit malitia, quae a naturae bonitate
 29 deflexerit. itaque in constitutione mundi opinio malitiae interim
 sequestretur, ne diuinae operationi et pulcherrimae creaturae
 ea quae decolora sunt admiscere uideamur, maxime cum
 sequatur: et spiritus dei superferebatur super aquas. 5
 quem etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu, quem
 spiramus et carpimus aurae huius uitalis spiritum, nos tamen
 cum sanctorum et fidelium sententia congruentes spiritum
 sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio trinitatis
 eluceat. praemisso enim quia in principio fecit deus 10
 caelum et terram, id est in Christo fecit deus uel filius
 dei deus fecit uel per filium deus fecit, quia omnia per
 ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil.
 supererat plenitudo operationis in spiritu, sicut scriptum est:
 uerbo domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius 15
 omnis uirtus eorum. itaque quemadmodum in psalmo
 docemur operationem uerbi, quod est uerbum dei, et uirtutem,
 quam dedit spiritus sanctus, ita hic propheticum resultauit
 oraculum quia deus dixit et deus fecit. spiritus quoque dei
 superferebatur super aquas. ornando enim polo caeli germi- 20
 naturis terris pulchre spiritus superferebatur, quia per ipsum
 habebant nouorum partuum semina germinare secundum quod
 dixit propheta: emitte spiritum tuum, et creabuntur et
 renouabis faciem terrae. denique Syrus, qui uicinus

5 Gen. 1, 2 Bas. 41 C, 44 A (18 BC) 7 Uerg. Aen. I 387 sq.
 12 Ioh. 1, 3 15 Psalm. XXXII 6 23 Psalm. CIII 30 24 Bas. 44
 B (18 C)

1 accedens *M'* et (corr. m2) *G* 5 superferebatur *C'* (s. super *lineola*
erasa) *G* (super *eras.*) ferebatur *SB* 8 sententiam (*'M'*) 9 consti-
 tutionem *C'P* trinitatis *C'* (i alt. ex e) 10 praetermisso *II* (ter
eras. G) 16 *inde a uerbo* [quemad]modum *incipit A* 17 uerui (corr.
m2) *A* 18 profeticum (h s. f m3) *A* 20 superferebantur (n exp.
m2) *A* 22 NOBU . . UM *A* (UM ut uidetur ex corr.) partuum *A*
 (de u pr. dubitare licet) 23 profeta (h s. f m3) *A* spiritum *A*
 24 renouauis (corr. m3) *A* uicinus *A*

Hebraeo est et sermone consonat in plerisque et congruit, sic
 habet: et spiritus dei fouebat aquas, id est uiuificabat,
 ut in nouas cogeret creaturas et fotu suo animaret ad uitam.
 nam etiam spiritum sanctum legimus creatorem dicente Iob:
 5 spiritus diuinus, qui fecit me. siue ergo sanctus spiritus
 superferebatur super aquas, tenebrae contrariarum uirtutum
 super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gratia uin- B
 dicabat, siue ut quidam uolunt aerem accipiant, respondeant
 qua ratione spiritum dei dixerit, cum satis fuerit spiritum
 30 10 nuncupare. hi ergo uolunt a domino deo nostro quattuor primum
 elementa generata, caelum terram mare aerem, eo quod causae
 rerum ignis et aer, terra et aqua sint, ex quibus mundi
 species constat et forma. ubi igitur tenebrae nequitiarum C
 spiritalium locum habere potuerunt, cum augustae huius
 15 decorem figurae mundus indueret? numquid malitiam simul
 deus creauit? sed ea ex nobis orta, non a creatore deo condita
 morum leuitate generatur non ullam creaturae habens prae-
 rogatiuam nec auctoritatem substantiae naturalis, sed mutabi-
 litatis uitium et errorem prolapsionis. eradicari hanc deus uult

4 Iob 33, 4 13 Bas. 37 B—D, 40 AB (16 A—E, 17 A)

1 in sermone A (in m1 s. u.) II (in eras. G) 3 cogerit (corr. m4) A
 ut fotu (ut uidetur) A suo] suo . . A ut uidetur; in Diu. animaret
 scriptum est in ras. uerbi, cuius prima litt. fuit r; fort. reanimaret
 5 sanctus spiritus ACPMSB Carn. spiritus sanctus cet. 6 SUPER-
 FE . . . UR^{ur} (ur m2) A 7 siui (corr. m3) A 9 qua (a in ras.) A
 rati.ne (ut uidetur) A 10 uolunt a AVN uoluntatis C (s ut uidetur
 add. m3) uoluntates G (a s. ates m2) uoluntatem P (tem eras.) dni
 dei nostri C (ex dno deo nostro) 11 terram C (m eras.) aerem C
 (em eras.) 12 sin.t (i eras.) A 13 species m2 ex speciae A
 constat (te ut uidetur eras., m4) A et (t m2 in ras.) A forma A
 (f m2 in ras.) 14 agustae C augustae (u pr. s. u.) G m2 P 15 de-
 core PV figurae (corr. m1 ut uidetur) A simul malitiam MSB
 16 creauit (c s. u.) A 17 morum (e eras.) A nonnullam C creatore
 (-ure corr. m1) A 18 autoritatem A mutauilitatis (corr. m3) A
 19 prolabsionis AC eradicari cum hanc CP et (cum eras.) G cum
 eradicari hanc V

de animis singulorum: quomodo eam ipse generaret? clamat propheta: desinite a malitiis uestris et praecipue sanctus Daud: desine a malo et fac bonum: quomodo ei initium a domino damus? sed haec opinio feralis eorum qui perturbendam ecclesiam putauerunt. hinc Marciones, hinc Ualentini, 5 hinc pestis illa Manicheorum funesta sanctorum mentibus temptauerunt inferre contagia. quid nobis ipsi in lumine uitae tenebras mortis inquirimus? scriptura diuina salutem suggerit, uitae odorem fraglat, ut suauitatem legens capias, non praecipiti discrimen incurras. simpliciter lege, o homo, non 10 tibi ipse foueam prauus interpretes effodias. simplex sermo est quia fecit deus caelum et terram: fecit quod non erat, non quod erat, et terra erat inuisibilis: ex quo facta est, erat, et erat inuisibilis, quia exundabat aqua et operiebat eam, et erant super eam tenebrae superfusae, quia nondum erat 15 lumen diei, nondum solis radius, qui solet et sub aquis latentia declarare. quid ergo dicunt quod deus creauerit malum, cum ex contrariis et aduersis nequaquam sibi aduersa generentur? nec enim uita mortem generat nec lux tenebras. non enim sicut mutabilitates adfectuum ita etiam generationum 20 progressionibus sunt. illae ex contrariis in contraria propositi

2 Esai. 1, 16   3 Psalm. XXXIII 15   4 Bas. 36 CD (15 DE)
10 Bas. 37 A (15 E)   13 Bas. 37 A (15 E, 16 A)   19 Bas. 37 C (16 C)

1 cum clamat *Gm2 N'B*   2 profeta (h s. f. *m3*) *A*   praecipuae *A*
3 ante desine *ras.* 2 uel 3 litt. *A*   quomodo ergo ei *N'B*   5 hinc ualentini hinc martionis *C'GP*   marciones *A* (*m1, m5* -nis) *M* martiones *S* martionis *cet.*   6 pestis *AC'GP* pestes *cet.*   illa *A m4 G m2 P* ille (*C'* illae *AG m1 cet.*   8 suggeri^t ut uidetur *A*   9 |uitae (*fort. tuitae*) *A* fraglat *A* (a *pr. s. u.*) flagrat *cet.*   10 praecipitii *A* (i *quart. s. u.*) *cet.*   crimen II (*discrimen, dis extra u. m2 G*)   11 foveam (*corr. m3*) *A*   interpretes *A* (a *del. m4*) *C'PM'*   13 inuisibilis *A*   et (*eras.*) *t* eoperiebat (*t s. u. m3*) *A*; uix cooperiebat scribendum   16 lumen (*lum m1 ex s.m*) *A*   solis (*s alt. s. u. m2*) *A*   aquas *G*   17 creauit (*C'* (*in mg. ad malum d's non creauerit*) *G* (*m2 creauerit*) *P*   18 aduersariis II   siui (*corr. m4*) *A*   19 generaentur *A* (a *eras., n alt. s. u.*) *PM'*   neq^t *A*   20 non non enim *A*   mutauitatis (*corr. m4*) *A*
21 ille *A*

deflexione uertuntur, istae non ex contrariis in aduersa deflectuntur, sed ex eiusdem generis uel auctoribus uel causis creatae in similitudinem sui referuntur auctoris.

31 Quid igitur dicemus? si enim neque sine principio est quasi
 5 increata neque a deo facta, unde habet natura malitiam? nam
 mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegauit, cum sit
 tam frequens in hoc saeculo lapsus ad mortem. sed ex his 18 A
 quae iam diximus possumus colligere quia non est uiua
 substantia, sed mentis atque animi deprauatio a tramite
 10 uirtutis deuia, quae incuriosorum animis frequenter obrepit.
 non igitur ab extraneis est nobis quam a nobis ipsis maius
 periculum. intus est aduersarius, intus auctor erroris, intus
 inquam clausus in nobismet ipsis. propositum tuum speculari,
 habitum tuae mentis explora, excubias optende aduersus mentis B
 15 tuae cogitationes et animi cupiditates. tu ipse tibi causa es
 improbitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum atque incentor
 criminum. quid alienam naturam accersis ad excusationem
 tuorum lapsum? utinam te ipse non inpelleres, utinam non
 praecipitares, utinam non inuolueres aut studiis inmodera-
 20 tionibus aut indignatione aut cupiditatibus, quae nos innexos

4 Bas. 40 AB (16 DE, 17 A) 11 Bas. 37 D, 40 A (16 DE)

1 deflexione A aduersa (s s. u. m2) A 2 deflectunt II (-untur
 C m3) 4 dicimus AGN'B, quod fort. defendi potest 5 malitiā (ā ex
 a m4) A 6 denegauit m1 C'G denegabit C m3 G m2 B, recte puto
 sint A (n del.) 7 lapsus A his (h s. u. m4) A 8 colligere (i
 ex e) CGP 9 deprauatio (pr in ras.) A 10 ante frequenter add.
 quāē Ź' obripit C (ri ex re) obrepit (it ex et) GP 12 periculum C'
 (cu ex co m2) G (um ex is m2) 13 tuum om. C'GP 14 mentis s. u. C'
 explora (lor in ras. m1 ex rol) A optende A obtende cet. ad-
 uersus A (d ex t m1) M'B aduersum cet. 15 tuae (e s. u. m2) A
 16 improbitatis A (b ex u m4) C (b ex u, is ex es m3) G (b ex u, is
 ex es m2) atque (t ex d m4) A incentor (t in ras. m2) A 17 ac-
 cersis A et (c pr. s. u.) B arcersis CPVŹ' arcescis ŹM' arcessis cet.
 18 labsum A lapsum CP et (m2 lapsuū) G inpelleret (-es m2) A
 19 inuolueris (-es m3) A ab (aut C m3) studiis II immoderaturi-
 bus A (corr. m3) inmoderationibus C et (corr. m2) GP inmoderatoribus
 Ź 20 indignationem A (v s. e m3) C' (-nis m3 ac mox m3 cupidi-
 tatis) P (m exp.) indignationibus B

uelut quibusdam retibus tenent. et certe in nobis est moderare
 studia, cohibere iracundiam, cohercere cupiditates, in nobis
 etiam indulgere luxuriae, adolere libidines, inflammare ira-
 cundiam uel inflammanti aurem accommodare, eleuari magis
 superbia, effundi in saeuitiam quam reprimi in humilitatem, 5
 diligere mansuetudinem. quid naturam accusas, o homo? habet
 illa uelut impedimenta quaedam senectutem et infirmitatem.
 sed senectus ipsa in nobis moribus dulcior, in consiliis utilior,
 ad constantiam subeundae mortis paratior, ad reprimendas
 libidines fortior. infirmitas quoque corporis sobrietas mentis 10
 est. unde ait apostolus: cum infirmor, tunc potens sum.
 itaque non in uirtutibus, sed in infirmitatibus gloriabatur.
 responsum quoque diuinum refulsit oraculo salutari quia uirtus
 in infirmitate consummatur. illa cauenda quae ex nostra
 uoluntate prodeunt delicta iuuentutis et inrationabiles passionibus 15
 corporis. quorum igitur nos sumus domini, horum principia
 extrinsecus non requiramus nec deriuemus in alios, sed
 agnoscamus ea quae propria nostra sunt. quod enim possumus
 non facere si nolimus, huius electionem mali nobis potius
 debemus quam aliis ascribere. ideo etiam in iudiciis istius 20

11 II Cor. 12, 10   12 II Cor. 12, 9   13 II Cor. 12, 9

1 moderare *APV et m3 C moderari C m1 cet.*   2 studia *APV M' B*
 studio *C (studium m3) G (s. 4 studia m2) M (studia m2) cet.*   co-
 hercere *A (r pr. s. u.) II N' B* coercere *MS*   cupiditatem *GPV Diu.*
 nobis *AI* nobis est *N*   3 luxoriae *C et (corr. m1) GP*   ira-
 gundiam *C*   4 adcommodare *II N' B*   5 superuia (*corr. m3*) *A* super-
 biam *P*   reprimi (*corr. m1*) *A*   in *A, om. cet.*   umilitatem (*m*
exp. m2) *A* humilitatem *CV et (ē m2 ex e) M' humilitate G (e ex ē) cet.*
 7 impedimenta *C (in s. u.)*   8 nobis *AI* nobis bonis *M' bonis cet.*
 10 sobrietas *M' et (corr. m2) (GP M M')*   12 in *alt. om. M M', s. u. m3 C*
 13 oraculum (*corr. m1*) *A*   salutari *A (m2 ex salus uel saluti) G m2*
 saluatoris *CPV et m1 G*   15 inrationabiles (*es ex is m3*) *A*   16 quo-
 rumque (*que del. m1*) *A*   17 deriuemus *AP deriuemus cet.*   18 proprie
N, fort. recte   19 facere *C*   nolimus *A (s s. u.) MS et m1 CGPV*
 nolumus *C m3 GPV m2 N' B*   20 ascribere *AS adscribere cet.*   istis
 (*om. mundi*) *N*

mundi uoluntarios reos, non ex necessitate compulsos culpa astringit, poena condemnat. neque enim si per furorem aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. quin etiam ipsius diuinae legis oraculo, si quis per imprudentiam intulerit necem, F
 5 accipit inpunitatis spem, refugii facultatem, ut possit euadere. hoc igitur de eo quod proprie malum uidetur dictum sit; mala enim non sunt nisi quae crimine mentem implicant et conscientiam ligant. ceterum pauperiem ignobilitatem aegritudinem mortem nemo sapiens mala dixerit nec in malorum
 10 sorte numerauerit, quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate
 32 accidere uidentur. non otiose nobis excursus iste processit, ut probaremus tenebras et abyssum simpliciter accipienda. erant enim tenebrae de obumbratione caeli, quia omne corpus
 15 umbram facit, qua obumbrat uel finitima uel inferiora et 19 A ea maxime quae operire atque includere uidetur. includit autem caeli polus, quia caelum sicuti camera extenditur, quemadmodum supra demonstrauius. non ergo principalis erat tenebrosa substantia, sed quasi umbra secuta est
 20 mundi corpus caligo tenebrarum. itaque momento diuinae praeceptionis mundus adsurgens intra se inclusit umbram, ut si quis in campi medio, quem sol meridianus inluminat, B

3 Deut. 19, 4 12 Bas. 40 C (17 B)

1 mundi *ex* modi A (mundi *m3*) uoluntarius A compulsus A
 (ut uidetur) 2 astringit II .stringit A stringit N'B constringit (con
 s. u. *m2*) MS aliuuis A (ut uidetur; corr. alibuis et deinde aliquis)
 3 perimerit CP et (corr. *m2*) G peremeret N (i s. e *alt.*) M' perimeret
 N' 4 necem** A (fort. is eras.) 7 sunt *m2 ex* sum A mapentem
 (an *exp. m4*) A 9 male G N'B (hi mala *m2*) NM' 10 sortem II N
 habuntur (corr. *m1*) A 11 commoditate (te s. u. *m2*) A 12 post
 otiosae *add.* non uti A (*del. m2*) 13 prouaremus (corr. *m4*) A te-
 nebras (r s. u. *m4*) A 14 tenebrae A 16 atque A (t *ex d m4*)
 uidetur B uidentur AN' uideatur II et (a *exp.*) MS 18 demon-
 strauimus A (corr. *m1*) 19 substantiam A umbram C sequuta
 (secuta *m2*) P 20 tenebraeum A (corr. *m1*) tenebrosarum G 21 mun-
 dis A intra A (r s. u. *m1*) 22 inluminat PB et (at *m1 ex* et) A
 inluminet cet.

locum aliquem repente obsepiat et densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci eius effulgeat, hoc horrenti desuper scaena gurgustium eius intus obscurius fit? aut unde antrum clausum undique huiusmodi locum uocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ atque offusione tenebrarum? istae ergo tenebrae super aquarum abyssos erant. nam abyssum multitudinem et profundum aquarum dici lectio euangelii docet, ubi rogabant saluatorem daemonia, ne iuberet illis ut in abyssum irent. sed qui docebat uoluntates daemoniorum non esse faciendas praecepit illis ut irent in porcos, 11 porci autem se in stagnum aquarum praecipitauerunt, ut quod recusabant daemonia non euaderent, sed digno praecipitio demergerentur. erat ergo haec mundi inconposita species et forma.

9, 33 Et spiritus inquit dei superferebatur super aquas. 11 et dixit deus: fiat lux. merito ergo praemissus est spiritus dei, ubi diuina incipere habebat operatio. fiat inquit lux. unde uox dei in scriptura diuina debuit incohare nisi a lumine, unde mundi ornatus nisi a luce exordium sumere? frustra enim esset, si non uideretur. erat quidem deus ipse in lumine, 20 quia lucem habitat inaccessibilem, et erat lumen uerum, quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: sed eam lucem fieri uoluit, quae oculis corporalibus conprehen-

3 Uerg. Aen. I 164 sq.   8 Luc. 8, 31 sqq.   15 Gen. 1, 2 sq.
17 Bas. 44 C (18 E)   21 I Tim. 6, 16 Ioh. 1, 9

1 locum (m *m1 ex s*) *A*   repentem (m *del. m4*) *A*   obsepiat *M*
obsepiat *cet.*   3 schena *AM'* et (h *s. u.*) *B* schema *U'* scena *II*
scenae *MS*   4 obscurum *II*   sit *APIUM'S*   5 antro *CPV* et (n
s. u. m2) *U* atro (at *in ras.*) *G*   6 istae (e *s. u. m1*) *U*   erto (t *in*
ras., g *m4*) *A*   aquam abyssos (*m2 abyssus*) *G*   7 abysum *A*   8 de-
monia *A*   9 uoluptates *CPV* et (*corr. m2*) *G*   demoniorum *A*   10 non
(n *alt. ex s m1*) *A*   11 praecipitarunt *MS*   12 praecipitio (ti *s. u.*
m2) *A*   15 et 17 inquit (*corr. m4*) *A*   16 dñs (n *del. m4*) *A*   ergo
AB, om. cet., recte puto   18 scribtura *A*   incohare *C* inchoare *A*
inchoare *cet.*   21 habet at (*corr. m1*) *A*   et *om. II*   23 conprae-
haenderetur *A*

deretur. qui aedificium aliquod dignum habitaculo patris
familias struere desiderat, antequam fundamentum ponat, unde
lucem ei infundat explorat. et ea prima est gratia, quae si F
desit, tota domus deformi horret incultu. lux est, quae re-
s liquos domus commendat ornatus. fiat inquit lux. plena uox
luminis non dispositionis apparatus significat, sed operationis
resplendet effectu. naturae opifex lucem locutus est et creauit.
sermo dei uoluntas est, opus dei natura est: lucem creauit.
tenebras inluminauit. et dixit deus: fiat lux. et facta est
10 lux. non ideo dixit ut sequeretur operatio, sed dicto absoluit
negotium. unde pulchre Dauiticum illud dixit et facta sunt,
quia dictum impleuit effectus. auctor ergo lucis deus, locus 20 A
autem et causa tenebrarum mundus est. sed bonus auctor ita
lucem dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine atque
15 eius speciem uenustaret. resplenduit subito igitur aer et
expauerunt tenebrae noui luminis claritate, repressit eas et
quasi in abyssos demersit repente per uniuersa mundi fulgor
lucis infusus. pulchre itaque et proprie dixit: facta est lux.
sicut enim cito lux caelum terras maria inluminat et momento B
20 temporis sine ulla comprehensione reiectis surgentis diei
splendore regionibus nostro se circumfundit aspectui, ita ortus
eius cito debuit explicari. quid miramur si deus locutus est

7 Bas. 45 B (19 BC)   9 Gen. 1, 3   11 Psalm. CXXXVIII 5
14 Bas. 44 C (18 E)   18 Bas. 45 A (19 AB)   22 Bas. 45 B (19 BC)

1 quia G (qui *add. s. u. m2*) PN'MB   habitaculum A et (*corr.*
m2) S   patrisfamilias (as *ex ae m1*) A   2 fundamentum AMS fun-
damenta cet.   3 ea] ei (*m2 ea*) G   4 orret AG   5 inquit (*corr. m4*) A
p+ena A m1 plena A m2   6 dispossitionis A   adparatum II   7 effectu
A m4 G m2 SB effectum AG m1 (PVN'M   opifex (e *m2 in ras.*) A
8 natura* (e *ut uidetur eras.*) A   9 tenebaras (a *pr. del. m2*) A   10 utut
A (ut *pr. del. m2*)   11 pulcrhe A   14 dixit Cant. Uind. dilexit cet.,
cf. u. 7 et 22   atque (t *ex d m4*) A   15 subito igitur A igitur
subito cet., *fort. recte*   16 claritatem PM' et (m *eras.*) N   repraesit
A represit (*m2 respersit*) G   et A (s *eras.*)   17 dimersit A (i *pr.*
ex e m4)   18 propriae (a *del. m4*) A   19 inluminat (lu *in ras. m3*) A
20 conpraehensione (e *pr. s. u. m2*) A   21 aspectui (sp *ex ps m1, e*
s. u. m2) A

lucem et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter
 aquas mersus oleum ore miserit, clariora faciat ea quae pro-
 fundi tegebantur occultis? dixit deus non ut per uocis organa
 quidam sonus sermonis exiret nec ut linguae motus caeleste
 formaret adloquium atque aerem istum quidam uerborum 5
 strepitus uerberaret, sed ut uoluntatis suae cognitionem pro-
 34 deret operationis effectum. et discreuit inter lucem et
 tenebras et uidit deus lucem quia bona est. dixit, et
 sonum uocis nullus audiuit: discreuit, et operationis molimina
 nemo deprehendit: uidit, et oculorum eius intentionem nullus 10
 aspexit. et uidit inquit deus lucem quia bona. nec quod
 ignorabat uidit nec id quod nesciebat ante aut non uiderat con-
 probauit, sed bonorum operum proprium est, ut externo com-
 mendatore non egeant, sed gratiam suam, cum uidentur, ipsa
 testentur. plus est quod probatur aspectu quam quod sermone 15
 laudatur. suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. quodsi
 aput nos oculis iudicium emittitur, quibus simul et gratia uenu-
 statis et rerum natura comprehenditur, quanto magis deus omnia

1 Baeda Hex. I 17 A   3 Bas. 45 B (19 C)   7 Gen. 1, 4 Bas.
 45 C, 48 B (19 C, 20 A)   16 Bas. 45 C (19 D)

1 caligante *P* et (i s. e m2) *G*   lumen m2 ex lucem *G*   2 ori *A*   mi-
 serit (t in ras. m3 fort. ex s) *A* emiserit *B* (e pr. s. u.) *S* Baeda, recte
 puto   3 tegebantur *G* (tege m2 in ras.)   corgana (c del.
 m2) *A*   5 atque (t ex d m4) *A*   qui uerborum *A* m1 (iu. in ras.,
 dam s. iu. m2)   6 istrepitus (i del. m4, ep ex gp m1) *A*   uerberarit
 (b ex u m4) *A*   cogitationem *Cant.* cogitationes *U* (s. m2 cogni-
 tionem) *U'M'*   7 effectum (ef uel ec erasum esse uidetur, ff ex cc. fort.
 effectum fuit in exemplo, quod descripsit librarius) *A* effectum *CPV* et
 (corr. m2) *G*   discreuit *A* (e s. ras. m2, i eras. esse uidetur, u ex b
 m3)   8 et pr. s. u. m1 ut uidetur *A*   uidit (u ex b m3) *A*   bona
 (b ex u m1) *A*   9 discreuit (c in ras. m1) *A*   10 deprehendit *A*
 uidit add. m2 *A*   11 aspexit *NMS* inspexit *A* (in s. u.) *ΠB*   in-
 quid (corr. m4) *A*   bona est *B*   12 ant. (aut ante aut antea scrip-
 tum fuit) *A*   conprobabit (corr. m3) *A*   13 operum (u s. u. m2) *A*
 est (t s. u. m4) *A*   14 cū m3 ex con *A*   15 quod (d s. u. m1) *A*
 16 alieno *A*   17 aput m1 *AG* apud *A* m4 *G* m2 cet.   18 natura *ΑΠB*
 mensura cet.   conprehenditur *AC*

quae probat uidet et quae uidet probat secundum quod scriptum
 est quia oculi domini super iustos. lucis natura huiusmodi E
 est, ut non in numero, non in mensura, non in pondere ut alia,
 sed omnis eius in aspectu sit gratia. propriis itaque sermonibus
 5 naturam lucis expressit, quae uidendo conplacet, quoniam ipsa
 uidendi officium subministrat. nec inmerito tantum sibi prae-
 dicatorem potuit inuenire. a quo iure prima laudatur, quoniam
 ipsa fecit, ut etiam cetera mundi membra digna sint laudibus.
 uidit ergo deus lucem et uultu suo inluminauit et uidit quia F
 10 bona est. non ex parte dei, sed generale iudicium est. itaque
 non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia
 lucis probatur. unde et discretio fit inter lucem et tenebras,
 ut separata lucis natura atque tenebrarum nihil uideatur intra se
 35 habere confusum. et uocauit deus diem lucem et tenebras
 15 uocauit noctem, ut et nomine ipso diem noctemque distin-
 gueret. aduertimus itaque quod lucis ortus ante quam solis diem
 uideatur aperire; principia enim diei noctis exitum cludunt 21 A
 finisque temporis et status limes nocti et diei uidetur esse

2 Psalm. XXXIII 16 4 Bas. 45 C, 48 A (19 DE, 20 A) 12 Bas.
 48 B (20 AB) 15 Bas. 48 B (20 B)

1 probat uidet et quae uidet *om. m1 A, s. u. add. m2; m. ant. post*
quae add. fecit scribturn A 2 iustos (*o ex u m4*) A 3 non *pr.*
om. CPV, s. u. m2 G ut alia *om. C* utilia V 4 ominis (*i pr.*
eras.) A aspectum (*m del. m3*) A gratia sit N gratiam (*m*
del. m4) A 5 expresseit (*a del. et e s. u. add. m2, s pr. exp. m4*
(?)) A 6 uidendi (*d alt. ex t m1*) A et (*d alt. ex corr.*) V uidendo PG
et (-di m2) B sibi tantum (CGP 8 laudibus (*b s. u. m1*) A
 9 uultu (*u alt. ex o m4*) A 11 tantummodo (*u in ras., m alt. s. u.*
m.2) A 13 separata (*ta s. u. m2*) A adque (*dque del. m2*) tenebrarum
(-bris m2) A a tenebris II intra Costerius inter libri 14 lucem
diem Brux.; cf. p. 39 u. 2 15 et *om. II* distinguerit C (*corr. m3*)
 16 sol MS 17 uidiatur C (*corr. m2*) enim *eras. CG, om. Tell.*
Atr. exitus (*t ex m, m s. s m2*) A claudunt A (*a s. u. m2, t ex*
corr.) G (*unt m2 in ras.*) VN claudt (*claudunt m2*) ut C claudi ut P
 18 finisque C (*quae del. m3*) statutus G m2 MN' statutis M' li-
 mitis AB uidetur C m1 GPV uideatur AN' MS et (*a exp.*) B
 uidetur C m3 (*e ut uidetur eras.*) esse* A

praescriptus. diem sol clarificat, lux facit. frequenter caelum nubibus textitur, ut sol tegatur nec ullus radius eius appareat; lux tamen diem monstrat, tenebras abscondit.

10, 36 Et factum est uespere et factum est mane, dies unus. quaerunt aliqui, cur prius uesperum, postea mane ⁵ scriptura memorauerit, ne forte noctem prius quam diem significare uideatur. nec aduertunt primo quod praemiserit diem dicendo: et uocauit deus diem lucem et tenebras uocauit noctem, deinde quod uespere finis diei sit et mane finis noctis. ergo ut praerogatiuam et primatus natiuitatis diei ¹⁰ daret, prius finem diei significauit, post quam secutura nox esset, deinde postea finem noctis adiunxit. eo usque autem noctem diei scriptura anteferre non potuit, ut et diei et noctis tempora diei appellatione concluderet et tamquam principalis auctoritate nominis uindicauerit. et hanc scripturae esse con- ¹⁵ suetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus, siquidem et Iacob dixit: dies uitae meae pusilli et mali et iterum: omnes dies uitae meae et Dauid posuit: dies annorum meorum, non dixit et noctes, unde aduertimus ea quae nunc in specie historiae tra- ²⁰ duntur uim statuuisse legis in posterum. principium ergo diei uox dei est: fiat lux. et facta est lux. finis diei uespera est. iam

4 Bas. 48 C (20 BC)   15 Bas. 49 A (20 D)   17 Gen. 47, 9
18 Psalm. XXII 6   19 Psalm. LXXXVIII 10

1 praescriptus A   2 nubibus A (bi s. u. m2)   adpareat CG
3 demonstrat N   4 factus CPV factus G   uesper CP   factum est om. II
dies (d ex corr.) A   5 cur G (ur m2 in ras.) VMSB cum cet.   6 et 13 scriptura A   7 quod primo II   8 dicendo (c s. u. m1) A
uocauit A (q pro o scribere uoluit librarius)   lucem diem CGP
11 significaret CPV et (corr. m2) G   12 eousque (ou in ras. m2) A
13 potuit s. u. A   15 auctoritatem CPVMB auctoritate G (e ex e) scripturae A
16 potiore P potiori G (i alt. in ras.)   appellationem C (m eras.)   17 siquidem A (§ ex s m3)   18 et pr. s. u. m2 A
et iterum...meae post meorum u. 19 transponenda esse uidentur
19 dauid (d alt. ex t m2) A   posuit (s in ras. m2) A   20 in om. II
21 legisse (se del. m2) A   22 lux pr. s. u. m2 A   uespere AB
uesper AMMS

sequens dies ex noctis fine succedit. sententia autem dei euidens,
 quia diem primo uocauit lucem et secundo uocauit tenebras
 37 noctem. praeclare etiam unum, non primum diem dixit; nam E
 secuturo secundo et tertio die et deinceps reliquis primum
 5 potuit dicere — et hoc ordinis uidebatur — sed legem statuit, ut
 XXIII horae diurnae atque nocturnae diei tantum nomine 22 A
 definiantur, ut si diceret: XXIII horarum mensura unius diei
 tempus est. sicut enim uirorum generatio computatur et intel-
 legitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus,
 10 ita etiam dies numerantur et noctes aestimantur adiunctae.
 sicut igitur circuitus unus ita unus dies. nam plerique etiam
 ebdomadam unam unum diem dicunt, quod in se quasi in
 unum redeat diem et quasi septies in se recurrat. est autem
 haec circuitus figura a se incipere et in se reuerti. unde et B
 15 saeculum unum interdum scriptura dicit — nam etsi aliis
 locis saecula appellat, uidetur magis diuersitates statuum
 publicorum uel negotiorum significare quam saeculorum suc-
 cessiones aliquas definire — quia dies domini magnus et
 praeclarus et alibi: ut quid uobis quaerere diem
 20 domini? et hic tenebrae et non lux; manifestum est enim
 quod male consciis et indignis dies ille tenebrosus sit, quo C
 fulgebit innocentia et mens noxia cruciabitur. ceterum quod
 sine interpellatione noctium et successione tenebrarum dies

3 Bas. 49 A—C (20 DE, 21 A) Philo de opif. mundi 3 (I 3, 36;
 4, 12 C.) 14 Bas. 49 D (21 BC) 18 Ioel 2, 11 Bas. 52 A (21 C)
 19 Amos 5, 18 21 Matth. 13, 43 23 Esai. 60, 19 sq.

1 ex (x m2 ex a) A sententiam (m del. m4) A 5 uidebatur (b
 ex u m2) A 6 atque (t ex d m4) A 7 definiantur (i alt. ex e m4) A
 ut m1 AG ac A m2 (s. ut m5) G m2 B 9 **secunda (se ut uidetur
 eras.) A 12 ebdomada N' unam A una N'B, om. cet. unum]
 unam N' diem diem (alt. del. m2) A dicunt (t s. u. m4) A
 13 recurrit G (corr. m2) P 14 haec AMS et IIN'B figura C (i ex
 u, u alt. in ras.) 15 et p. 40, 1 scribtura A 16 diuersitates (es ex
 is) A statum II (statuum G m2) 17 successiones (s ult. in ras. ex
 m ut uidetur) A 18 et (t m2 in ras.) A 22 fulgebit (b ex u m4) A
 23 interpellatione C (l pr. eras.) P et m1 AG interpolatione V (l pr.
 eras.) et G m2 interpolatione A m4 cet.

perpetuus ille remunerationis aeternae futurus sit scriptura
 38 nos docet. pulcre autem uicem utramque unum dicturus diem
 matutino eum fine conclusit, ut et a luce incohare diem doceret
 et in lucem desinere. non enim est integrum diei tempus et
 noctis, nisi fuerit expletum. unde et nos semper quasi in die 5
 honeste ambulemus et abiciamus opera tenebrarum. noctem enim
 ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris
 alicuius et operis functionem, quae somno et obliuione trans-
 curritur. non sit in nobis comisatio et ebrietas, cubile et
 inpudicitia, non dicamus: tenebrae et parietes operiunt nos, 10
 et quis scit si uidebit altissimus? sed sit in nobis amor lucis
 et cura honestatis, ut tamquam in die ambulantes opera
 nostra coram deo lucere cupiamus, cui est honor laus gloria
 potestas cum domino nostro Iesu Christo et sancto spiritu
 a saeculis et nunc et semper et in omnia saecula saecu- 15
 lorum amen.

5 Bas. 52 B (21 E) 6 Isid. de nat. rer. 2, 1 Rom. 13, 12
 9 Rom. 13, 13 10 Sir. 23, 18 (26) 13 Matth. 5, 16

1 sit *AN* et (t s. u. m2) *V* sicut *CP* et (sit m2) *G* 2 pulchrae *A*
 (a del. m4) *C* pulchrae *P* pulchre cet. 3 cum (del. m2) conclusit *A*
 incohare *C* et (h s. u.) *N'* inchoare cet. 4 luc. *A* luce *II* desi-
 neret *A* (t del. m4) *G* (t eras.) *C* desiniret *PV* desinire *N'* 5 ununde
 (un pr. del. m2) *A* diem *CPV* die *G* (e ex ē) 6 nocte *A* 8 et
AN, om. *II* (operisue *G* m2), uel *Atr. Tell.* obliuione (u ex b m4) *A*
 9 comesatio *A* (e ex i m4) *B* et m2 *GM* comisatio *GM* m1 et (i m2
 ex e) *P* comessatio *VN'* ebrietatis (om. et) *N'* et alt. om. *N'MS.*
eras. G 11 uidebit (i pr. ex e m3, b ex u m4) *A* 12 hononestatis
 (no del. m2) *A* diem *ACPV* die *G* (e ex ē) 14 potestas...semper
 et om. *G* dno (n infra add. m1) *A* sancto spu *AS* spu sco cet.
 15 saeculis...omnia om. *P* a saecula *C* a saeculo *VN'* 16 ^{am}en (in
ras., fuit *XP'*, *A*, post amen add. *C* emend (i. e. emendatum) in *A* post
 u. 14 uersus unus erasus, alter uacuus relictus est, in tertio legitur
 EXPLICIT TRACTATUS UNIUS et post unius uersus spatium in quinto
 DIEI INCIPIT SECUNDI DIE PRIMUS EXPLICIT. (EXPLICIT
 DIE PRIMUS *GVN'B*) INCIPIT DIE SECUNDUS *IN'B* EXPLICIT
 TRACTATUS DIEI PRIMI. INCIPIT (DIEI add. *S*) SECUNDI (TRAC-
 TATUS add. *S*) *MS* EXPLICIT DIE PRIMUS. INCIPIT LIBER SE-
 CUNDUS *Diu.* EXPLICIT LIBER PRIMUS. INCIPIT SECUNDUS *Bruz.*

DIES SECUNDUS.

1, 1 Diem primum uel potius unum — maneat enim ei pro- F
ms III phetici praeerogatiua sermonis — ut potuimus absoluimus. in
quo conditum caelum, terram creatam, aquarum exundantiam,
5 circumfusum aerem, discretionem factam lucis atque tene-
brarum dei omnipotentis et domini Iesu Christi, sancti 22 F
quoque spiritus operatione cognouimus. quis ergo non miretur
dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum ad-
surgere et insolubili concordiae caritatisque lege in socie-
10 tatem et coniunctionem sui tam distantia conuenire, ut quae
discreta natura sunt in unitatis et pacis uinculum uelut indi-
uidua compassione nectantur? aut quis haec uidens possi-
bilitatem rationis infirmo ingenio rimetur? quae omnia uis
diuina inconprehensibilis humanis mentibus et ineffabilis
15 sermonibus nostris uoluntatis suae auctoritate contexuit.
2 fecit igitur deus caelum et terram et ea quasi auctor esse 23 A
praecepit, non tamquam figurae inuentor, sed tamquam ope-
rator naturae. nam quomodo sibi conueniunt operatoria in-
passibilis dei uirtus et passibilis materiae natura tamquam
20 altera ab altera quo indiguerint mutuantes? nam si increata
materia, uidetur ergo deo creandae potestas materiae defuisse
et ab ea operationi subiacentia mutuatus: si uero inconpo-
sita, mirum admodum coaeternam deo materiem decorem sibi B

1 Bas. 52 C (22 A)

2 profetici A prophetici* (æ ut uidetur eras.) C' 3 potuimus C (i ex
e m3) 4 qua C et (o s. a m2) G exundantia II (-am m2 G)
5 atque (t ex d m4) A 6 diō (ō del. m4) A omnipotentis (s s. u.
m2) A omni^ps C omni^potentes (-tis m2) GP sancti quoque sps A
sps quoque sci cet. 7 operatioⁿe (r eras.) A 8 mundu^m* (s eras., m
m2) A 9 insolubili (i ult. ex e?) A legem CPV 10 conexionem
N'MS 11 uinculo A m4 12 conpactione II 14 inconpraehensibilis A
15 conexuit G m2 N 16 auctor (c s. u. m2) A 18 sibi (b ex u
m2) A 19 naturae (e eras.) A 20 quod (G. s. u. V 21 potestas
(o ex u) A materia G (-ae m2) P defuisset II (t eras. G) 22 mu-
tuatusi... inconposita (tres litt. euanidae) A mutuata (a alt. m2 ex
us) G 23 materiae A(materiaem B materiæm A' materiam S (-em
m2) GP

non potuisse conferre, quae substantiam non a creatore acce-
 perit, sed sine tempore ipsa possederit. plus ergo inuenit
 operator omnium quam contulit: inuenit materiem, in qua
 posset operari, contulit autem figuram, quae decorem inuentis
 rebus adferret. unde excipiendus a ceteris tamquam dies unus, 5
 non conferendus cum ceteris tamquam dies primus est, quo
 fundamenta rerum omnium posita et causae esse coeperunt,
 quibus mundi huius atque uniuersae uisibilis creaturae fulta
 substantia est. quare ad secundi diei miranda opera sermo
 nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus 10
 nostri possibilitatem, sed secundum scripturam ad laudem refe-
 3 renda est creatoris. uos igitur quaeso ut naturaliter aestimare
 quae dicimus probabiliter ac simplici mente et sedulo ingenio
 pensare dignemini, non secundum philosophiae traditiones et
 inanem seductionem suasoriae ueri similia colligentes, sed secun- 15
 dum regulam ueritatis, quae oraculis diuini sermonis exprimitur
 et contemplatione tantae maiestatis fidelium pectoribus infun-
 ditur, quia scriptum est: confirma me in uerbis tuis: nar-
 rauerunt mihi iniusti exercitationes, sed non sicut
 lex tua, domine. omnia praecepta tua ueritas. non ergo 20
 secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui
 omnia quae uoluit fecit abundans plenitudine diuinitatis suae,

5 Bas. 52 C (22 A) 14 Coloss. 2, 8 18 Psalm. CXVIII 28 et
 85 sq. 22 Coloss. 2, 9

1 substantia C (corr. m3) P acciperit C' et (corr. m2) GP 2 tempore
 A (e alt. in ras.) possiderit A (corr. m4) C' (corr. m3) 3 operator
 (op ex ur m1) C' 4 possit A (corr. m4) PN' MS operari (i m2 in ras.) A
 6 conferendus (s ex m m2?) A 8 atque (t ex d m4) A 9 substantiam (m
 del. m2) A 10 prodeat (t in ras.) A 11 secundum (a eras., u s. ras. m2) A
 scribtorum (ra s. ru m2, del. et corr. scribturam m4) A scripturarum B
 scriptorem (m2 scripturam) S scriptorum G (m2 scripturam; scriptoris
 ueritatem G in mg. m3 et Cant.) 12 ut eras. C' 13 ^mente (m m2) A
 14 non (n pr. s. u. in ras. m2) A philosophiae A traditionis C'
 15 suasori. (ultima littera euanida, e m2) A suasorie V suasuri CP et
 m1 G suasure Diu. suasoria G m2 cet. uirisimilia C' et (corr. m2) M
 17 in uerbo fide[lum] desinit A 22 plenitudinem C (m eras.)

consideremus quae facta sunt et naturae possibilitatem inter- E
 rogemus. neque enim cum in euangelio leprosum curaret,
 caecis uisum refunderet, populus qui aderat et spectabat illa
 medicinae ordinem recognouit, sed potestatem domini miratus
 5 dedit, ut scriptum est, deo laudem. neque secundum
 numeros Aegyptiorum et concursus siderum et mensuras
 elementorum extendit manum suam Moyses, ut diuideretur mare
 rubrum, sed diuinae imperio potestatis obtemperans. unde et F
 ipse ait: dextera manus tua, domine, glorificata est
 10 in uirtute, dextera manus tua, domine, confregit
 inimicos. illo igitur, sancta plebs, eleua mentem tuam et
 totum animum tuum eo confer. non sic deus uidet quem-
 admodum homo. deus in corde, homo in facie. nec sic igitur
 homo uidet quemadmodum deus. audis quia deus uidit et
 15 laudauit. noli igitur tuis oculis aestimare quae facta sunt
 opinionibusque colligere, sed quae deus uidit et probauit
 ea tu retractanda non putes.

2,4 Et dixit deus: fiat firmamentum inter medium 24 A
 aquae et sit discernens inter aquam. et factum est
 20 sic. audi uerba dei: fiat dicit. iubentis est, non aestimantis,
 imperat naturae, non possibilitati obtemperat, non mensuras B
 colligit, non pondus examinat. uoluntas eius mensura rerum
 est, sermo eius finis est operis. 'fiat' inquit 'firmamentum
 inter mediam aquam'. firmum est omne quod statuit deus.
 25 et satis pulchre praemisit 'fiat firmamentum', antequam
 subiceret 'inter mediam aquam', ut tu prius crederes firma-
 mentum ex praecepto dei factum quam de aquarum proflua

2 Matth. 8, 2; 9, 30 (20, 34 Marc. 8, 25; 10, 52 Luc. 18, 43 Ioh.
 9, 7) 5 Luc. 18, 43 9 Exod. 15, 6 18 Gen. 1, 6 et 7 Bas. 53 C
 (22 E)

2 leprosos B; cf. Luc. 17, 12 3 et expectabat II 6 et alt. om. N
 7 moyses C 12 confer in ras. C 17 ea tu N (ea tractanda M)
 creator II B 18 inter medium aquae II inter medium aquarum MM' in
 medio aquarum B inter mediam aquam MMS 19 aquam et aquam G
 m2 N' Cant. 24 et 26 inter medium aquarum G m2 Cant.

qualitate dubitares. si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? illae profluunt, illud constringitur: illae currunt, hoc manet. et sit inquit discernens inter aquam. sed aqua confundere, non discernere solet. quomodo iubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? sed cum sermo eius ortus naturae sit, iure usurpat dare legem naturae qui originem dedit.

5 sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus caelum appellauit an aliud et si duo caeli an plures. nam sunt qui unum caelum esse 10 dicant nec alterius caeli faciendi, dum esset una ὕλη, ut ipsi aiunt, potuisse subpetere substantiam, quoniam cum omnis superiori caelo esset expensa, nihil reliqui fuit quod ad aedificationem secundi caeli tertiue proficeret. alii uero innumeros caelos et mundos esse adserunt, quos inridet sui — 15 non enim nobiscum illis maior quam cum suis pugna est — qui geometricis numeris et necessitatibus contendunt probare quod aliud caelum esse non possit nec pati naturam, ut aut secundum aut tertium sit, nec operatoris uirtutem idoneam, ut multos caelos faceret. et quis non hanc eorum artificem 20 facundiam inrideat, qui cum ex una atque eadem causa plura eiusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de creatore omnium dubitent, utrum plures caelos facere potuerit, de quo scriptum est: dominus autem caelos fecit et alibi: omnia quaecumque uoluit fecit. quid enim difficile ei 25

8 Bas. 56 CD 23 E, 24 A) Isid. de nat. rer. 13, 1 14 Bas. 57
AB (24 AB) Cic. Acad. II 55 24 Psalm. LXXXV 5 25 Psalm.
CXIII 11 (3 b)

4 et aquam *post* aquam *add. in mg.* G m2 5 quod sic C (scit m3)
G (sict m2) P quod sit V 6 hortus CP et (h exp.) G 7 origenem C
8 ipsud C (corr. m3) P ipsū G (corr. m2) 11 dum II cum N esset
ΝΑΥΑΕ CPV et (m2 una ilen) G ipti C (ti in spatio uacuo m.
ant.) P ipsi (si in ras. m2) G 12 adiunt C (a in spatio uacuo m.
ant.) P aiunt G (ai in ras. m2) N' (i ex g) audent V omni C omnis
(s m2) G 14 tertii uero II (ro eras. C, del. m2 G) 18 uti M (i
eras.) S 24 deus autem noster G

cui uelle fecisse est? fluitat igitur illis impossibilitatis ratio,
 cum de deo disputant, cui uere dicitur quia impossibile
 6 nihil tibi est. itaque nos non solum secundum, sed tertium
 caelum esse negare non possumus, cum apostolus raptum se ad
 5 tertium caelum scriptorum suorum testificatione confirmet.
 Daudid etiam caelos caelorum in illo laudantium deum constituit
choro. quem imitantes philosophi quinque stellarum et solis
 et lunae globorum consonum motum introduxerunt, quorum
 orbibus uel potius globis conexa memorant omnia. quos sibi 25 A
 10 innexos et uelut insertos uersari retro et contrario ceteris
 motu ferri arbitrantur eoque impulsu et motu ipsorum orbium
 dulcem quendam et plenum suauitatis atque artis et gratissimi
 modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aer tam artifice
 motu et acuta cum grauibus temperante ita uarios aequa-
 15 biliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici
 7 carminis suauitatem. huius rei fidem si requiras atque expetas B
 sensu nobis et auditu probari, haesitant. nam si uera foret, quo-
 modo tanto motu orbium concrepante, cum ille caelestis orbis,
 cui adfixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione uol-
 20 uuntur, concitatiorem habeat conuersionem atque acutum sonum
 excitet, hic autem lunaris grauissimum, non audiretur a nobis,
 cum leuiora audire soleamus? fidem ergo eius disputationis
 si testimonio nostro et auditus munere exigamus probari,
 referunt obsurduisse aures nostras et hebetiorem nobis sensum C
 25 audiendi factum propter illam a principio nostrae generationis

2 Marc. 14, 36   3 Bas. 57 B (24 BC) Isid. de nat. rer. 13, 1
 4 II Cor. 12, 2   6 Psalm. CXXXVIII 4   7 Bas. 57 B (24 C)   8 Cic.
 de rep. VI 17 sq.   22 Bas. 57 C (24 D)   24 Cic. de rep. VI 19

2 uero *G* (uere *m2*)   3 tibi nihil *N*   sed II sed etiam *N* et *m2* *G*
 4 apostulus *C* et (corr. *m1*) *P*   6 $\overline{dm}$ II $\overline{dnm}$ *N*, fort. recte   7 filosofi
 (*GP* filosofi *V*   quinque II VII *B* septem cet.   16 expectas *C*
 (c eras.) *V* et (*m2* expectes) *G* expectas *P*   17 haesitant *C* (h postea
 add.) aesitant *GPV*   foreant $\mathfrak{A}$ (re eras.) forent $\mathfrak{A}'M'$ 19 fort. quae
 20 habeant *CP* et (n exp.) *G*   actuum II (acutum *G m2* in *mg.*)
 24 aebetioem *CP* et (a eras.) *V* hebetiorem (h s. u. *m2*) *G*

concepti sonitus consuetudinem et exemplum adferunt eo quod Nilus, fluuiorum maximus, eo uidelicet loci, ubi se ex altissimis montibus in catadupa illa praecipitat, magnitudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. sed facile his ipsa respondet ueritas. nam 5 qui tonitrua audimus nubium conlisione generata tantorum D orbium conuersiones, qui maiore utique sicut motu ferri aestimantur, ita uehementiores sonitus excitarent, non audiremus? addunt praeterea ideo sonum hunc non peruenire ad terras, ne capti homines per suauitatem eius atque dulce- 10 dinem, quam celerrimus ille caelorum efficit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum propria negotia atque opera derelinquerent et omnia hic otiosa remanerent quodam humanae ad caelestes sonos mentis excessu. sed ea quae sunt E aliena ab studio nostro et a diuinae lectionis serie his qui 15 foris sunt relinquamus: nos inhaereamus scripturarum caelestium magisterio.

3, 8 Propositum igitur nobis est quia dixit deus: fiat firma- F mentum in medio aquae et sit discernens inter aquam et aquam. et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum 20 appellet, quod ante iam fecit, de quo scriptum est: in principio fecit deus caelum et terram. nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum auctore deo et conditum caelum scriptura expresserit, hic expositionem operis

1 Cic. de rep. VI 19 14 Bas. 57 D (24 D) 18 Bas. 60 A (24 E) 20 cf. Philo de opif. mundi 10 (8, 3; 10, 22 C.)

2 loco *B* et (o alt. ex i) *G m2* *℥'* 3 cathadyta *CG* et (*m2* cathadupa) *P* cathadita *℥'* catadyta *S* catadita *M* chadyta *℥* (s. *m2* *†* cathaduppa nili) *M'B* magnitudinem *CPV* magnitudine *G* (e ex ē) 4 audiendi* *C* (fort. s. *eras.*) 6 conuersiones *C* (s. alt. *eras.*) *P m2 V* conuersionis *P m1* et (-ne *m2*, in *mg. m2* collisione) *G* 7 conlisiones *CPB* et (*m2* s. u. conuersiones) *G* conlisione *V* ferri* *C* ferrea *G* (i *m2* s. *εα*) ferri (r *pr.* s. u.) *P* 8 uehementioris *C* (-es *m3*) 10 dulcidinem (*corr. m3*) *C* (*corr. m2*) *P* 11 effecit (*corr. m2*) *GPM* 15 ab *ΠN'B* a *MS* 20 fort. hic 21 appellet *C* (et ex at, ut uidetur) 23 acceperit *C* (-rint *m3*) *P* acceperint *G* (n s. u.) 24 hinc *Π* (n exp. *G*) expositione *CV*

creationisque diffuderit, ut ibi quasi summa operis breuiter
 comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas con-
 currentium rerum digesta sit species. sed mouet nos quia et 26 A
 nomen aliud significatur et species solidior et causa discernitur
 5 et persona cooperatoris adiungitur. sic enim scriptum est:
 et discreuit deus inter medium aquae, quae erat
 sub firmamento, et inter medium aquae, quae erat
 9 super firmamentum. et primo uolunt id destruere quod fre-
 quenti scripturarum lectione inolitum nostris et inpressum est
 10 mentibus, quia aquae super caelos esse non possunt, dicentes
 rotundum esse orbem illum caeli, cuius in medio terra sit. et
 in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat et B
 labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. quomodo
 enim aqua super orbem stare ut aiunt potest, cum orbis ipse
 15 uoluatur? haec est illa uersutia dialecticae. da mihi unde
 tibi respondeam. quod si non detur, nullum uerbum refertur.
 petunt sibi concedi axem caeli torqueri motu concito, orbem
 autem terrae esse immobilem, ut astruant aquas super caelos
 esse non posse, quod omnes eas uoluendo se axis effunderet, C
 20 quasi uero, ut concedamus illis quod postulant et secundum
 eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa
 altitudine et profundo uel longitudinem esse et latitudinem,
 quam nemo potest comprehendere nisi is qui inpletur in
 omnem plenitudinem dei, ut apostolus ait. quis enim facile

6 Gen. 1, 7   8 Bas. 60 B (25 AB) Isid. de nat. rer. 14, 1
 22 Ephes. 3, 18 sq.

1 creationesque C¹ diffunderit C (n *eras.*) diffunde¹ et P (i m2)
 diffunderit (t s. u. m2) et G   7 sub (b *ex corr.*) firmamento (to in
ras.) C et inter... firmamentum (i in *mg. m. ant.* 8 firmamento G
 (v s. o) 10 aquas M (s *del.*) aqua S possint G m2 et B possit MS
 11 rotundum A (corr. m2) M' 19 uoluendo C (en *ex corr.*) 20 con-
 cedamus II (us *exp. m2 G*) concedam cet. 21 respondeam C m1 (*deinde*
parua ras.) respondeamus C m3 illam C m3 M' et (m *eras.*) AA'
 22 altitudinem CM' et (m *eras.*) A altitudine in *ras. m1* A' uel II
 et G m2 N' MS, om. B 23 his CGV, h *exp. PM*, h *eras. A*, h *ex i*
 m2 A' 24 apostolus C

poterit esse diuini operis aestimator? est ergo latitudo in ipsa caeli altitudine. sunt etiam, ut de his dicamus quae scire possumus, pleraque aedificia foris rotunda, intus quadrata et foris quadrata, intus rotunda, quibus superiora plana sunt, in quibus aqua haerere soleat. quae tamen ideo dicimus, ut aduertant opiniones suas opinionibus ueri similibus reuinci posse et desinant tantum opus dei humanae operationis et
 10 nostrae possibilitatis contemplatione metiri. nos autem scripturarum seriem atque ordinem sequimur et opus contemplatione aestimamus auctoris, quid dictum sit et quis 10 dixerit et cui dixerit. fiat inquit firmamentum in medio aquae et sit discernens inter aquas. audio firmamentum fieri praecepto, quo diuideretur aqua et ab inferiore superior discerneretur. quid hoc manifestius? qui iussit discerni aquam interiecto et medio firmamento prouidit quemad- 15 modum diuisa atque discreta manere possit. sermo dei uirtus naturae est et diuturnitas substantiae, quoad uelit eam manere qui statuit, sicut scriptum est: statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi; praeceptum posuit, et non praeteribit. et ut scias quia de istis aquis hoc dixit, quas tu 20 negas posse in superioribus caeli esse, audi superiora: laudate eum caeli caelorum et aquae, quae super caelos sunt, laudent nomen domini. nonne quasi aduersanti tibi dixit: quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse mandauit et creata sunt: statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi; 25 praeceptum posuit, et non praeteribit. an non uidetur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? deus est qui

3 Bas. 60 B (25 B)   18 Psalm. CXXXVIII 6   21 Psalm. CXXXVIII 4 sq.   24 Psalm. CXXXVIII 5 sq.

1 poterit *C* potest *cet.*   4 rotundata *CP*   13 praecepto *C m3* per praeceptum *M* (per *del.*) *S* (per *eras.*) praeceptum *cet.*   17 et diuturnitatis *C* (et diuturni *in ras. minoris spatii*)   diuturnitas substantiae *G m2* diuturnitatis substantia *G m1 cet.*   quoad usque *N'* et (usque *s. u. m2*) *G*   18 et in saeculum *om. N*   23 aduersantibus (*om. tibi*) *V*   25 et in saeculum *om. N*

dicat, uenerabilis naturae, inaestimabilis magnitudine, inmensus
in remunerationibus, inconprehensibilis in operibus eius, cuius 27 A
altitudinem sapientiae quis inuestigare facilis? sed dicit filio
id est brachio suo, dicit uirtuti suae, dicit sapientiae suae,
5 dicit iustitiae. et facit filius quasi potens, facit quasi uirtus
dei, facit quasi sapientia dei, facit quasi iustitia diuina. cum
haec audis, quid miraris si supra firmamentum caeli potuit
tantae maiestatis operatione unda suspendi?

11 De aliis haec colligite, de his quae uidentur oculis homi-
10 num, quomodo ad Iudaeorum transitum, si rationem quaeris, B
se unda diuiderit. non solet hoc esse naturae, ut aqua se
discernat ab aqua et in profundo interfusiones aquarum terrae
medio separentur. gelauerunt inquit fluctus et firmamenti
specie cursum suum insolito fine frenarunt. nonne potuit
15 etiam aliter Hebraeum populum liberare? sed tibi uoluit
ostendere, ut eo spectaculo etiam illa quae non uidisti aesti-
mares esse credenda. Iordanes quoque reflexo amne in suum
fontem uertit. haerere aquam, cum labitur, inusitatum, redire C
in superiora sine ullo repagulo impossibile habetur: sed quid
20 impossibile ei qui dedit posse infirmis, ut infirmus dicat:
omnia possum in eo qui me confortat. dicant certe
quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluuia nubibus
generetur an sinu nubium colligatur. uidemus plerumque

2 Eccl. 7, 24 (25) 13 Exod. 15, 8 17 Psalm. CXIII 3 21 Philipp.
4, 13 Bas. 64 BC (27 AB) 22 Uerg. Aen. V 20

1 natura *G m2 B* 2 eius *exp. G, eras. P, om. MS* 3 sed II iste *N*
4 id est II id est dicit *N* 8 tanta *C* 9 colligite (*corr. m1*) *C'G et*
m1 P collige *P m2 N* (college *M' et corr. m1 A*) qui *C et* (que *s.*
qui) *B* uidentur *II B* uiderunt *cet.* oculis *A* (*s eras.*) oculi *A' MS*
11 diuiderit (*di ex de*) *C* 16 aestimare *C et (-es m2) G* 17 iordanes
C et m1 GPVMS iordanis *m2 GPVMS cet.* suo fonte *C* (*fronte, r*
eras.) *P et (corr. m2) G* 18 uertit *C* reuertit *PVM'S et m1 GA et*
(*alt. add. m2*) *M* reuertitur *A'B et m2 GA* inusitatum *G m2 B*
us (eras. et s. & A) ita *AM'* ut ita *A'* usitatum *cet., fort. n* usitatum
rursum (*sursum, s pr. ex r A*) redire *N'* 20 post posse *add.* quibus
uoluit dedit posse *N* infirmis *II* infirmitatibus *N* 21 deo *II* con-
firmat *N* dicat *II* 23 sinus *CGV* sinos *P* (sinu *m2*) sinu *B* (*u in ras.*)

exire nubes de montibus. quaero utrum de terris ascendat
 aqua an ea quae super caelos est largo imbre descendat. si
 ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora
 quae grauior est et portetur aere, cum aer subtilior sit. aut
 si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe 5
 rapitur ita summo orbe diffunditur. si fundi, ut uolunt, non
 desinit, utique non desinit rapi, quia si axis caeli semper
 mouetur, et aqua semper hauritur. si descendit, manet ergo
 iugiter supra caelos, quae habet unde descendat. deinde quid
 obstat, si confiteantur quia aqua super caelos suspensa sit? 10
 nam quo uerbo dicunt terram in medio esse suspensam et
 immobilem manere, cum utique grauior sit quam aqua? ea
 ratione possunt dicere non praecipitari aquam orbis illius
 caelestis conuersione, quae super caelos est. sicut enim terra
 <in> inani suspenditur uel pondere librato undique immobilis 15
 perseuerat, ita et aqua aut grauioribus aut aequis cum terra
 ponderibus examinatur. ideoque non facile superfunditur mare
 12 terris, nisi cum iubetur exire. deinde cum ipsi dicant uolui orbem
 caeli stellis ardentibus refulgentem, nonne diuina prouidentia
 necessario prospexit, ut intra orbem caeli et supra orbem redun- 20
 daret aqua, quae illa feruentis axis incendia temperaret? propterea
 quia exundat ignis et feruet, etiam aqua exundauit in terris, ne eas
 surgentis solis et stellarum micantium ardor exureret et tenera
 rerum exordia insolitus uapor laederet. quanti fontes fluuii lacus
 inrigant terras, quia eas internus quidam ignis uaporat! unde 25
 enim aut arbores germinarent aut frumenta uel sata pro-
 rumperent uel orta coquerentur, nisi ea interior quoque ignis

15 Ouid. Met. I 12 sq. 18 Bas. 64 CD (27 BC) Isid. de nat.
 rer. 14, 2 20 Isid. de nat. rer. 12, 4 23 Uerg. Ecl. VI 33 sq.

5 orbis totius orbis II, *fort.* totius orbis *scribendum* 7 utique non
 desinit *in ras. m1 C* 8 auritur II (*corr. m2 G*) descendit *C et*
(corr.) G discendet (*corr. descendit*) *P* ergo *eras. C* 9 super *G*
 discindat *C* descendat (*e pr. ex i*) *G* 10 supra *N* 15 in *addidi*
inani MS inanis cet. 18 ipse (*corr. m3*) *C (corr. m2) GP* 24 lacos
C et (corr. m1) GP 27 conquererentur *C (n et re pr. eras.) G (n pr.*
eras.) P (i s. e pr.) quoquerentur B

animaret? qui etiam de saxis frequenter excutitur et de ipso
 saepe, dum caeditur, ligno exilit. ergo sicut necessaria ignis
 creatura, ut ordinata et disposita permaneant caelique clementia
 temperet aquarum rigorem, ita etiam aquarum redundantia
 5 non superflua, ne alterum altero consumeretur, quia nisi B
 conueniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam
 exsiccat ita et aqua restinguit ignem. ideoque pondere et
 mensura examinavit uniuersa; numerata enim sunt ei et
 stilicidia pluuiarum, sicut in libro Iob legimus. sciens uel
 10 rerum facilem defectum fore uel solutionem uniuersitatis, si
 alterum exsuperaretur altero, ita utriusque temperauit dis-
 pendia, ut neque plus ignis exquoqueret neque exuberaret aqua
 quam inminutio fieret utriusque moderata, quae et superfluum C
 detraheret et necessarium reseruaret. itaque cum tanta de
 15 terris erumpant maximorum fluenta amnium, Nilus effuso
 Aegyptum stagnans flumine, Danubius de occidentalibus
 partibus barbarum atque Romanorum intersecans populos,
 donec ponto ipse condatur, Renus de iugo Alpium usque
 in oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memo-
 20 randus aduersus feras gentes murus imperii, Padus mariti- D
 morum commeatum Italicis subsidiis fidus inuector: Ro-
 danus rapido concitus cursu Tyrreni aequoris freta scindit,
 in quo non mediocre fertur nauigantum periculum, dum inter

1 Uerg. Aen. I 174 (?) 7 Bas. 65 A (27 CD) 9 Iob 36, 27
 14 Bas. 65 CD, 68 A (27 E 28 AB)

3 permaneant *CGP* permaneant *cet.* 7 restinguit *C* (g ex q) restin-
 quit *G* (in *in ras.*, g s. q *m2*) extinguit *V* estinguit *S* (x *m2* s. s)
 ideoqui *II* 9 stilicidia *C* (ti *in ras.*) stillicidia *cet.* 11 ab altero
N'B 12 exquoqueret *II M'B* et (et ex it) *G* excoqueret *cet.* ex-
 superaret *G m2* et (b ex p) *B* 13 fieret *C* (f *in ras.*) 16 instagnans *II*
 17 barbarum *CGP* barbarorum *G m2* *cet.* romanos *N'MS* 18 rhenus
M (h s. u.) 19 memorandus *C* (du *in ras.*) 22 tyranni *C* (an *eras.*) *G*
 (tyrreni *m2*) tiranni *P* (tyrraeni *m2*) tyrrheni *V* (r *pr. s. u.*) terreni *MM'B*
 terreni *M'* tyrreni *M* tyrrenji *S* (r *pr. s. u. m2*, i *eras.*) scindens
Erasmus 23 nauigantium *VN'MB* et (i *alt. exp.*) *S*

se maris fluctus et amnis fluenta decernunt, itemque de septentrionali parte Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se praecipitat mare — prolixum est singulorum persequi fluuiorum nomina, qui uel in nostrum mare deriuantur uel exinaniuntur oceano —, cum tanta igitur 5 ubertas aquarum sit, tamen plerumque terra meridianaë plagae torretur ardoribus atque aestu soluta fatiscit in puluerem miserandi agricolae labore consumpto, ut frequenter ad potum siccatis puteis arido gurgite subsidium uitale deficiat. et erit quidem quando dicat abyssus: deserta eris, et omnes 10 fluuios siccabo, sicut per Esaiam futurum adnuntiauit. sed etiam antequam ille dies adueniat diuino praestitutus arbitrio, non minimum inter se ipsa elementorum natura decernit. crebro itaque aut inundationibus mundus hic quatitur aut nimio aestu et ariditate uexatur. 15

13 Noli igitur incredibilem opinari aquarum multitudinem, sed respice ad uim caloris et incredulus non eris. multum est quod ignis absorbet quod uel ex illo nobis debet esse manifestum, cum medici uasa quaedam angusta ore, planiora desuper, intus concaua, leui lucernae concepto lumine adfigunt 20 corpori, quemadmodum calor ille omnem in se rapiat umorem? quis igitur dubitet quod ignitus aether et magno feruens uapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohiberetur auctoris, ut nec flumina nec lacus nec ipsa maria uim eius possent restinguere? et ideo desuper aqua 25 inpetu quodam descendens in tantos plerumque imbres rum-

10 Esai. 44, 27   17 Bas. 69 A (29 A)   19 Isid. de nat. rer. 33, 1

1 decertant *N'B et m2 GS*   2 fasis *ΠMB fassis S eusis N' euxis G m2* causas eis *C et (corr. m2) G caucas_eis P* 3 euxenum *CP et (corr. m2) G, fort. recte* praecipitans *α* 7 puluerem *C (uer s. u. m3) puluerem (m2 ex pulem) GP* 8 agricolae *C agrigulae (corr. m2) P* laborem *C labore G (e ex ē)* consumto *CP et (corr. m2) G* 9 subsidium *C (i alt. ex u)* 10 quidem *C (e ex a)* 14 crebro *C (ro in ras. unius litt.)* 19 planiora *C m3 pleniora C m1 cet.* 20 adfigunt *C (n eras.) G et P (n exp.)* 23 exuriret *(corr. m3) C (corr. m2) GP*

pitur, ut flumina <ac> lacus repente repleantur, ipsa maria
exundent. unde frequenter et solem uidemus madidum atque
rorantem. in quo euidentis dat indicium, quod elementum sibi B
14 aquarum ad temperiem sui sumpserit. tantum autem inest illis
5 inpugnandae ueritatis studium, ut solem ipsum negent calidae
naturae esse, eo quod albus sit et non rubicundus aut rutilus in
speciem ignis. et ideo aiunt quod nec ignitus natura sit et si quid
habet caloris, ferunt ex nimio motu conuersionis accidere. quod
ideo dicendum putant, ut nihil uideatur umoris consumere, quia C
10 calorem, quo umor uel minuitur uel plerumque exhauritur, non
habet naturalem. sed nihil agunt, cum ista componunt, quia nihil
interest utrum ex natura calorem quis habeat an ex passione
aliquaue ex causa, quia ignis omnis consumptor umoris est uel
huiusmodi materiae, quam flamma consuevit exurere. nam
15 siue ex lignis hautquaquam semiustulatis, sed inter se con-
lisis ignis excussus excipitur foliis, etiam flamma adolet, ac si D
de igne accendas facem, siue de flammae lumine lumen accendas,
eadem species et natura est luminis, ac si illud non naturalis
ignis adoleuerit, sed accidens causa generauerit. uel hinc
20 saltem contemplantur solis calorem, quod diuersa ei deus
constituit cursus sui loca et tempora, ne, si semper in
isdem moraretur locis, cottidiano ea uapore exureret. mare

2 cf. Reifferscheid Suet. rel. p. 442 sq. Isid. de nat. rer. 15, 2
4 Bas. 69 B (29 C) Isid. de nat. rer. 15, 1 15 Bas. 69 C (29 D)
16 Uerg. Aen. I 174 sq. 20 Isid. de nat. rer. 17, 3 22 Isid. de nat.
rer. 42 Bas. 72 A (29 E 30 A)

1 ac *addidi* et *Brux.* lacos *C* et (corr. *m1*) *GP* 3 elementum *Uind.*
elimentum *Isid.* alimentum *cet.* 4 sumserit *CG* et (corr. *m2*) *P*
6 et non *scripsi* et II non *N* *Isid.*, ἀλλ' οὐχὶ *Bas.* 69 B 7 specie II
8 eximio (corr. *m3*) *C* (corr. *m2*) *GP* accidere *G* (i ex e *m2*) 9 umoris
U'S humoris *cet.* 10 umor *U'MS* humor *cet.* exhauritur *U* exauritur
cet. exuritur *Isid.* 11 proponunt *Isid.* 13 aliquaue *scripsi* aliqua
atque *libri*; uel ex aliqua *Isid.* humoris *U'* (h s. u.) *cet.* 15 haut-
quaquam (h *m2* s. u.) *U'MS* haudquaquam *P m2 VB* autquaquam *C U'M'*
et *m1 P U* aut quadam *G* (aut quibusdam *m2*) semiustilatis *M* semiu-
stillatis *U* (corr. *m1*) *M'* semiustellatis *U'* 20 calorē (ē ex e *m3*) *C*
22 isdem *Atr. Brux.* hisdem *cet.* loca *C*

ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere, quod ea quae fluuiis in freta influat calore absumatur, tantumque uapore diurno consumi quantum cottidie ex diuersis fluuiorum cursibus inuehatur. quod ex solis quadam diiudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leue est sibi rapit, quod graue atque terrenum relinquit, ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu et suauitate potandi sit.

4, 15 Sed reuertamur ad propositum. fiat firmamentum inter medium aquae. non moueat, sicut iam dixi, quia supra caelum ait, hic dicit firmamentum, quoniam et Dauid 11 ait: caeli enarrant gloriam dei, et opera manuum eius adnuntiat firmamentum, hoc est: mundi opus, cum uidetur, suum laudat auctorem; inuisibilis enim maiestas eius per ea quae uidentur agnoscitur. et uidetur mihi nomen caelorum commune esse, quia plurimos caelos scriptura testificatur, 11 nomen autem esse speciale firmamentum, siquidem et hic ita habet: et uocauit firmamentum caelum, ut uideatur supra generaliter dixisse in principio caelum factum, ut omnem caelestis creaturae fabricam comprehenderet, hic autem specialem firmamenti huius exterioris soliditatem, quod dicitur caeli firma- 20 mentum, sicut legimus in hymno prophetico: benedictus es in firmamento caeli. nam caelum, quod οὐρανός graece dicitur, latine, quia inpressa stellarum lumina uelut signa habeat, tamquam caelatum appellatur, sicut argentum, quod signis eminentibus refulget, caelatum dicimus, οὐρανός autem 25 ἀπὸ τοῦ ὀράσθαι dicitur, quod uidetur. πρὸς ἀντιδιαστολήν

11 Psalm. XVIII 2   17 Gen. 1, 8 Bas. 72 B (30 A)   21 Dan. 3, 56   22 Isid. de nat. rer. 12, 2   23 cf. Reifferscheid Suet. rel. Add. p. XVIII   25 Bas. 72 B (30 B)

1 *fort.* isti   2 absumitur Π (absumantur *G m2*) *S*   3 consumit Π (*t eras. G*)
4 diiudicatione (*di ex de*) *C'GP* dieiudicatione *V*   11 ait Π dicit *N'*
17 habetur *MSB*   uocauit deus *G m2 N'B*   21 ymno *C'S*   22 et 25
ΟΥΡΑΝΟC libri   26 ἀΠΟΤΟΥΡΑCΘΑΙ *M* ΑΙΤΟΤΟΥΡΑCΕΑΙ *C'GP*
ΑΙΤΟΤΟΥΡΑCΘΑΙ 2; *maior corruptela in cet.*   uidetur *N'* diuiditur Π
uideatur *cet.*   αλ. ΠΡΟΤΑΝΤΙΑΙΑCΤΟΑΗΝ *M* in *mg. m2* ΤΡΟΤΑΝΤΑ-
ΔΙΑCΤΟΑΝΕΝ *C'GP* et similia fere *cet.*

igitur terrae, quae obscurior est, $\omega\pi\rho\alpha\nu\acute{o}\varsigma$ nuncupatur, quia
lucidus est, tamquam uisibilis. unde puto et illud dictum
uolatilia caeli semper uident faciem patris mei, qui
in caelis est et uolatilia circa firmamentum caeli, eo
5 quod potestates, quae sunt in illo uisibili loco, spectent haec
16 omnia et subiecta suis habeant conspectibus. denique clausum
caelum dictum est temporibus Heliae, quando in Achab et Iezabel D
perfidia regnabat, cum populus regali sacrilegio deseruaret, eo quod
nemo ad caelum oculos erigebat, nemo eius auctorem uenerabatur,
10 sed ligna et lapides adorabant. unde hoc colligimus? quia et in
maledictionibus populi Istrahel dixit deus: erit tibi caelum
super caput tuum aereum et terra tua ferrea, quando
pretium perfidiae luens populus Iudaeorum intemperie caeli et
terrae infecunditate multatur; de caelo enim causa fertilitatis.
15 denique et Moyses id benedictionibus tribui Ioseph a finibus E
caeli et rore abyssi fontium deorsum et secundum
horam a solis cursu et a conuenientibus mensibus et a
uertice montium et collum aeternorum dedit, eo quod
moderatione caelesti terrarum fecunditas nutriatur. ferreum ergo
20 caelum, quod nullum exundat umorem, quando nullus nubibus
imber rumpitur. est etiam ferreum caelum subobscurus aer
pressus atque nebulosus colore ferrugineo, quando rigore F
frigoris stringitur terra. tunc ueluti super caput nostrum

3 Psalm. VIII 9 Matth. 18, 10 4 Gen. 1, 20 6 Reg. III 17, 1
11 Deut. 28, 23 15 Deut. 33, 13—15 Bas. 72 BC (30 BC) 21 Bas.
73 AB (30 C)

1 uranos C'GM OYPANOC *cet.* nuncupatur C (u *alt. in ras.*) non-
cupatur G 5 inuisibiles G (e *ex i m2*) expectent Π (spectent *m2 G*)
6 clusum GVM'S clausum (a *s. u. m2*) MM 7 hachab C *et* (h *exp.*) P
zezabel ΠM' gezabel B iezabel M (i *ex z*) 9 caelum MS caelos
cet. 15 id (ad P) benedictionibus Π in benedictionibus P *m2* bene-
dictiones N tribuit Π 16 rore et abyssis *Cant.* 17 cursum C *et*
(m *exp.*) G a *pr. s. u. m2 G, om. PV* 20 caelum est G (est *s. u.*
m2); est ergo *Cant.* exundat Π exudat M exsudat G *m2 cet.* umo-
rem M humorem *cet.* nullus MS nullis M' (is *ex us*) *cet.* 21 in uerbi
caelum *et* subobscurus aer *in ras. C* 22 culore C (u *in ras.*) 23 capud CV
et m1 G capud nostrum (ca *extra u. et cetera in ras. minoris spatii*) C

umor suspensus uidetur et per momenta inminere. plerumque
 etiam glacialibus uentorum flatibus rigentes aquae solidantur
 in niuem et rupto aere nix funditur. neque enim firmamentum
 hoc potest sine aliquo rumpi fragore. ideo et firmamentum
 dicitur, quod non sit inualidum nec remissum. unde et de 5
 tonitribus, quae concepto intra sinum nubium spiritu, cum
 se uehementer erupturus inliserit, magno concrepant sonitu,
 ait scriptura: firmans tonitru. a firmitate ergo firma-
 mentum est nuncupatum uel quod diuina uirtute firmatum
 sit, sicut et scriptura nos docet dicens: laudate eum in 10
 17 firmamento uirtutis eius. nec praeterit rettulisse aliquos
 caelos caelorum ad intellegibiles uirtutes, firmamentum ad opera-
 torias. et ideo laudare caelos uel enarrare gloriam dei, annun-
 tiare firmamentum, sed non quasi spiritalia, sed quasi opera
 mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. alii quoque 15
 purificatorias uirtutes interpretati sunt aquas, quae super caelos
 sunt. accipimus haec quasi ad tractatus decorem, nobis tamen
 non alienum uidetur atque absurdum, si aquas ueras propter
 illam causam quam diximus intellegamus. nam et ros et gelus
 et frigus et aestus secundum hymnum propheticum benedicunt 20
 dominum, benedicit et terra, <benedicunt et stellae>: et stellas
 non ad intellegibiles naturas referimus, sed ad ueritatem.
 laudant etiam dracones dominum, quia natura eorum et species,
 cum uidetur, non minimum uel decoris offundit uel inesse
 rationis ostendit. 25

1 Isid. de nat. rer. 29, 1   8 Amos. 4, 13   10 Psalm. CL 1
 11 Bas. 73 CD, 76 A (31 BC)   19 Dan. 3, 63—68 Bas. 76 BC (31 C)
 23 Psalm. CXXXVIII 7   25 Matth. 10, 16

1 umor *M* humor *℣'* (h s. u. m2) cet. 6 quae et *C* 7 eliserit *G m2*
N'B Isid. concrepat *Π* sonitum *C et* (m eras.) *GP* post sonitu
 ea quae apud *Isidorum* leguntur et in morem exilientium de stabulis
 quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur *intercidisse*
statuit Arcualus; sed Isidori haec sunt desumpta ex Uerg. Georg. I 512,
cf. Ex. V 11, 34 8 tonitrua a firmitate *CP* (hi m2) cet. 10 et *CP om. cet.*
 11 retulisse *libri* 12 caelum caelorum *CPV* 14 quasi spiritalia sed *om. C*
 19 et ros *om. Π* (*add. m2 G*) gelus *G* (s eras.) gelu *N* 21 benedicunt
 et stellae *addidi* et stellas *Π* (et stelle sed *G m2*) et illas *N'* et illa cet.

, 18 Et uidit deus quia bonum est. facit filius quod uult pater, D
laudat pater quod facit filius. nihil in illo naturae degeneris
inuenitur, cuius opus a paterna non degenerat uoluntate.
uidit utique: non oculis corporalibus intendit, sed definiuit
5 plenitudini gratiae conuenire, ut mihi eius iudicium cogno- E
sceretur; nos enim solemus etiam de iis quae diuina sunt
disputare. et quid mirum, si de opere retractare possint qui
de ipsius operatoris generatione faciunt quaestiones? ipsum
in iudicium uocant, ipsum inaequalem atque degenerem ad-
10 serere conantur. ideo legis et 'dixit deus' et 'fecit deus':
eodem pater et filius maiestatis honorantur nomine. et uidit
deus quia bonum. dixit tamquam omnia quae pater uellet F
scienti et uidit tamquam omnia quae filius faceret scientia
19 tenens et efficiens operatione consorti. uidit quia bonum. non
15 utique cognouit quod nesciebat, sed probauit quod placebat. non
quasi incognitum placuit opus, quia nec quasi incognitus pater,
qui conplacuit in filio, sicut scriptum est: hic est filius meus
dilectissimus, in quo conplacui. scit autem semper filius 32 A
uoluntatem patris et pater filii, et audit patrem filius semper et
20 pater filium per unitatem naturae, uoluntatis atque substantiae.
denique testatur hoc in euangelio suo filius dicens ad patrem:
sciebam quod semper me audis. imago est enim inuisi-
bilis dei filius. omnia patris quasi imago exprimit, omnia eius
quasi splendor gloriae inluminat nobis atque manifestat. uidet
25 et filius patris opus sicut et pater filii, sicut ipse dominus B
declarauit: non potest filius facere a se quidquam nisi

1 Gen. 1, 10 Bas. 76 C (32 A) 17 Matth. 3, 17 22 Ioh. 11, 42
26 Ioh. 5, 19

3 operis II (opus *m2 GP*) 5 plenitudine II (-ni *corr. G*) iudicio C
6 solemus C (e *ex i m3*) hiis G his *cet.* 7 retractare (re *pr. eras.*) GS
tractare N'B possent G (*m2 possint*) M (*m2 possunt*) PVS 13 scientiam II
14 et. efficiens *m1* C'G et perficiens *m2* C'G efficiens (*om. et*) PV con-
sortii G *m2 N'* 18 dilectissimus II dilectus N mihi complacui *Bruz.*
Cant. Tell. 22 uisibilis C'P et (*corr. m2*) G; *fort.* uisibilis <inuisibilis>
24 atque nobis *ed. Paris. a. 1661* 26 quidquam C et *m1 GP* quic-
quam GP *m2 cet.*

quod uiderit facientem patrem. uidet ergo facientem
 patrem et uidet per secretum inuisibilis naturae et audit
 similiter. denique ait: sicut audio et iudico, et iudicium meum
 uerum est, quia non sum solus, sed ego et qui me misit
 20 pater. hoc mysticum est, illud morale. uidit mihi, probauit 5
 mihi. quod deus probauit tu reprehensibile ne dixeris, quoniam
 quod deus mundauit, tu commune ne dixeris scriptum C
 tibi esse meministi. ergo bonum dei nemo blasphemet. et si
 firmamentum bonum, quanto magis bonus eius creator, etiamsi
 Ariani nolint, Eunomiani reclamant, radicis degeneris fructus 10
 21 deterior. uidit inquit deus quia bonum est. solent artifices
 singula prius facere et postea habili commissione conectere, ut
 qui uultus hominum uel corpora excudunt de marmore uel aere
 fingunt uel ceris exprimunt, non tamen sciunt quemadmodum D
 sibi possint membra singula conuenire et quid gratiae adferat 15
 futura conexio. et ideo aut laudare non audent aut pro parte
 laudant, deus uero tamquam aestimator uniuersitatis praeuidens
 quae futura sunt quasi perfecta iam laudat quae adhuc in
 primi operis exordio sunt, finem operis cognitione praeueniens.
 nec mirum apud quem rerum perfectio non in consummatione 20
 operis, sed in suae praedestinatione est uoluntatis. laudat E
 singula quasi conuenientia futuris, laudat plenitudinem sin-
 gulorum uenustate conpositam. illa est enim uera pulchritudo
 et in singulis membris esse quod deceat et in toto, ut in sin-
 gulis gratia, in omnibus formae conuenientis plenitudo laudetur. 25

3 Ioh. 8, 16   7 Act. 10, 15   11 Bas. 77 A (32 BC)   13 Uerg.
 Aen. VI 847 sq.

3 et *pr. om.* N'B, *del. m2 G*   4 me misit II B misit me *cet.*   5 pro-
 babit AMS et (b *ex u*) M'   6 probabit C'AM'S et (*corr. m1*) M   tu... C
 tu ne G (*ne del. m2*)   quoniam . . . dixeris *infra in mg. m2 MS*
 7 communem (m *ult. eras.*) C   8 *post* bonum *add. in mg. m2* nomen G
 bonum nomen dei ne blasphemet N'B Cant.   et si II B si *cet.*
 9 bonum (um *ex us m3*) C   10 ariani C arriani *cet.*   radices C et
 (*corr. m2*) GP   fluctus C   11 est *om.* N'MS   13 excutunt C (d s.
 t *pr. m3*)   15 possunt II   19 sunt G m2 N suum CP et m1 G sui V
 23 conposita II   24 doceat CGP

22 sed iam secundus nobis claudatur dies, ne dum opus
 astruimus firmamenti, infirmiores eos qui audiunt dicendi pro- F
 lixitate faciamus, dum in noctem sermo producitur, quae
 adhuc carens lunae stellarumque lumine — nondum enim
 5 luminaria creata sunt caeli — obscuritatem possit adferre
 remeantibus: simul ut cibo potuque curentur corpora, ne
 animis epulantibus fragilitas carnis de nocturno quoque ieiunio
 conqueratur.

DIES TERTIUS.

l,1 10 Dies tertius nobis hodie in sermone nascitur, qui ortus est 33 A
 m.iii) in lectione, praeclarus dies, qui terram a naufragio liberavit B
 dicente deo: congregetur aqua quae est sub caelo in
 congregationem unam. de quo praefationem adoriri placet.
 congregetur aqua dictum est, et congregata est: et fre-
 15 quenter dicitur 'populus congregetur', et non congregatur. non
 mediocris pudor est imperio dei insensibilia elementa parere
 et homines non oboedire, quibus sensus ab ipso tributus auc-
 tore est. et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures con-
 ueniretis, ne quo die congregata est aqua in congregationem C
 20 unam, et hodie populus nequaquam congregatus in ecclesiam
 2 domini uideretur. nec hoc solum oboedientis aquae exemplum

1 Bas. 77 A (32 C) 12 Gen. 1, 9, Bas. 80 C (33 E)

1 iam II iam etiam N 2 prolixitate (pro m3 ex per) C' 8 post
 conqueratur add. emendatum C' et (del. m2) G EXPLICIT DIES SE-
 CUNDUS. INCIPIT DE FIRMAMENTO (FIRMA^{no}, nto m3 C) CAELI
 DIES TERTIUS (TERCIUS C, III^{no} V) II EXPLIC DIES SECVNDVS
 DE FIRMAMTO CELI. INCIP DIES TERTIUS ~~MM~~ et (uerbis de fir-
 mamenti celi om.) M'B EXPLIC TRACTATUS S. AMBROSII DIEI II
 DE FIRMAMENTO CAELI. INCIP. EIUSDEM DE DIE III. S EXPLI-
 CIT LIBER SECUNDUS. INCIPIT TERTIUS Brux. 10 nobis om. C
 nascitur II B nascatur cet. 13 congregationem unam ~~MSB~~ congre-
 gatione una cet., cf. p. 70 u. 21 15 congregetur populus N 18 con-
 ueniritis C (corr. m3) conueneritis G (corr. m2) P 19 congregationem
 unam ~~MS~~ congregatione una cet. 20 et hodie C' et (h s. u. m2) P
 eo die G (o in ras. maioris spatii) cet. 21 a.que C'

nabemus; nam et alibi scriptum est: uiderunt te aquae,
 deus, uiderunt te aquae et timuerunt. neque enim ueri
 simile non uidetur de aquis dictum, quando alibi quoque
 item propheta ait: mare uidit et fugit, Iordanes con-
 uersus est retrorsum. hoc enim uere factum quis ignorat, D
 quod ad Hebraeorum transitus mare fugerit? quando se unda
 diuisit, transiuit populus uestigio puluerulento perisse mare
 credens, fugisse fluctus. denique credidit hoc Aegyptius et
 ingressus est: sed illi rediit unda, quae fugerat. nouit ergo
 aqua et congregari et timere et fugere, quando deus praecepit. 10
 hanc imitemur aquam et unam congregationem domini, unam
 ecclesiam nouerimus.

3 Congregata est hic quondam aqua ex omni ualle, ex omni E
 palude, ex omni lacu. uallis est haeresis, uallis est gentilitas,
 quia deus montium est, non uallium. denique in ecclesia 15
 exultatio est, in haeresi et gentilitate fletus et maeror. unde
 ait: disposuit in conualle fletus. ex omni igitur ualle
 congregatus est populus catholicus. iam non multae con-
 gregationes sunt, sed una est congregatio, una ecclesia. dictum
 est et hic: congregetur aqua ex omni ualle, et facta est con- 20 F
 gregatio spiritalis, factus est unus populus. ex haereticis et
 gentibus repleta ecclesia est. uallis est scaena, uallis est
 circus, ubi currit mendax equus ad salutem, ubi uilis et 34
 abiecta contentio, ubi litigium foeda deformitas. ex his igitur
 qui circo inhaerere consueuerant fides creuit ecclesiae, cotti- 25

1 Psalm. LXXVI 17   4 Psalm. CXIII 3   15 Reg. III 21 (20), 28
 17 Psalm. LXXXIII 7   23 Psalm. XXXII 17

1 nã C (ã in ras.)   2 ueris (s eras.) C   3 uidetur de (tur de in
 ras.) C   4 item CG et m1 P idem P m2 cet.   fugi-t C et G (i
 eras.)   iordanes CM et S m1 iordannis G (i alt. ex e m2) iordanis C
 corr. m1 S m2 cet.   6 ad II et s. u. N, om. cet.   transitus II tran-
 situm N   7 puluerulento uestigio N'B   perisse N'MS aperitae II B
 10 praecipit V et m2 CGP   16 gentilitatem C (-ti m2) et (m eras.) GP
 21 ex gentibus (om. et) GP   22 scaena MS scena cet.   23 uilis IIMSB
 humilis N'   24 litigium II litium G m2 N

4 dianus coetus augetur. palus est luxuria, palus est intempe-
rantia, palus est incontinentia, in qua uolutabra libidinum
sunt, bestiarum murmura, latibula passionum, ubi mersantur
quicumque inciderint et non emergunt, ubi labuntur pedum
5 uestigia, fluitant singulorum incessus, ubi fulicae se dum
lauant polluunt, ubi flebiles desuper gemitus columbarum, ubi B
pigra testudo caenoso haeret in gurgite; denique aper in
palude, ceruus ad fontes. ex omni igitur palude, ubi quasi
ranae ueterem canebant querellam, congregata est fides, con-
10 gregata est puritas animi mentisque simplicitas.

5 Congregata est aqua ex omni lacu et ex omni fouea, ut
nemo foueam fratri suo, in quam ipse incidat, paret, sed omnes
se inuicem diligant, omnes se inuicem foueant et quasi unum C
corpus diuersa se membra sustentent, quos non mortiferi
15 cantus acroamaturn scaenicorum, quae mentem emolliant ad
amores, sed concentus ecclesiae, sed consona circa dei laudes
populi uox et pia uita delectet, quibus non purpurea peri-
petasmata, non aulaea pretiosa spectare uoluptati sit, sed hanc
pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se
20 elementorum copulam, caelum sicut cameram extensum, ut D
inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam,
diffusum aerem, clausa maria, populum hunc diuinae opera-
tionis organum, in quo diuini modulamen resultet oraculi et
dei spiritus intus operetur, templum istud, sacrarium trinitatis,
25 sanctitatis domicilium, ecclesiam sanctam, in qua refulgent

7 Psalm. LXXVIII 14, XXXXI 2

12 Prouerb. 26, 27 Eccl.

10, 8 Sir. 27, 26 (29) 20 Esai. 40, 22

1 luxuria (corr. m3) C (corr. m2) GP est alt. s. u. m3 C 4 pe-
dum G m2 N om. cet. 6 labant C (corr. m3) G (corr. m2) P (corr.
m1) pollunt (corr. m3) C (corr. m2) GP 7 cenoso II (o alt. ex u
m2 G) 12 paret II, om. cet., qui fodiat aut ante foueam add. (N'B)
aut post fratri (M s. u. m2 et S) 15 cantus M et m1 S cantus et S m2
cet. acroamaturn M acroamaticum S acromatum cet. scaenicorum
MS scenicorum cet. 16 et consona Atr. Carn. Tell., recte puto 17 de-
lectent G m2 N' 20 extensum G m2 N'B 22 diffusam (corr. m3)
C (corr. m2) GP

aulaea caelestia, de quibus dictum est: dilata locum
tabernaculorum tuorum et aulaeorum tuorum, fige,
ne parcas, longiores fac funiculos tuos et palos tuos
confirma, adhuc in dextra et sinistra extende: et E
semen tuum gentes hereditate possidebunt, et ciui- 5
tates desertas inhabitabis. habet ergo aulaea, quibus
6 adtollit bonam uitam, peccata tegit, culpam obumbrat. haec
est ecclesia, quae super maria fundata est et super flumina
praeparata. supra uos enim confirmata est et praeparata,
qui sicut flumina puro in eam mundi fonte decurritis, de 10
quibus dictum est: eleuauerunt flumina, domine, eleua- F
uerunt flumina uoces suas a uoce aquarum multarum.
et addidit: mirabiles elationes maris, mirabilis in
excelsis dominus. bona flumina; hausistis enim ex illo
perenni et pleno fonte, quo fluitis, qui ait uobis: qui credit 15 35
in me, sicut dixit scriptura, flumina de uentre eius
fluent aquae uiuae. hoc autem dicebat de spiritu, quem
incipiebant accipere qui credituri erant in eum. sed iam quasi
boni Iordanis fluenta reuertimini mecum in originem.

2, 7 Congregetur inquit aqua quae sub caelo est in con- 20 B
gregationem unam, et appareat arida. et factum est sic.
fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus

1 Esai. 54, 2 sq. 8 Psalm. XXIII 2 11 Psalm. LXXXII 3 sq.
13 Psalm. LXXXII 4 15 Ioh. 7, 38 19 Psalm. CXIII 3 20 Gen. 1, 9

4 dextra (dextera *M'*) et sinistra *ΠM'* dextram (dexteram *B*) et sini-
stram *cet.* 5 possidebit *G m2 Uind.* 6 habet *CG* 7 adtollitur *G m2*
bona uita *Π* teguntur *G m2* culpa *C* et (a ex *ā m2*) *G* ob-
umbratur *G m2* 10 eam *MS* ea *cet.* 11 eleuauerunt flumina domine
om. G 12 uocem suam *N* 14 ausistis *Π (corr. m2 G) S* hausistis
(*m2 ex auxisti*) *M* 16 dicit *S* scriptura dixit *AM'* scriptura dicit *B*
19 iordanes (e ex *i N*) *om.* fluenta *N* 20 f. 40 libri *C*, quo con-
tinentur uerba congregetur inquit usque ad uerba motum eius p. 64, 13,
litteris minoribus Carolinorum aetate usitatis scriptum postea, cum hoc
loco folium intercidisset, insertum est. quam ob rem in hac parte librum
C siglo (*C*) significabo congregationem unam *AM'MSB* congregatione
una *cet.* 21 sic. factum fortasse (*C*)

nostris, quibus tractauimus inuisibilem ideo fuisse terram,
 quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis non posset
 uideri. ad se enim propheta rettulit, hoc est ad nostram con- C
 dicionem, non ad diuinae maiestatem naturae, quae utique
 5 omnia uidet. sed ut aduertatis quia non quasi nostri ingenii
 probandi gratia, sed uestrae causa instructionis suscepimus
 hunc tractandi laborem, adstipulantem nobis lectionis seriem
 testificamur, quae aperte probat post congregationem aquae,
 quae erat super terram, et post deriuationem eius in maria
 10 apparuisse aridam. desinant ergo nobis dialecticis disputationibus D
 mouere negotia dicentes: quomodo terra inuisibilis, cum omni
 corpori naturaliter species et color insit, omnis autem color
 sit subiectus aspectui? clamat dei uox: congregetur aqua
 et appareat arida. et iterum scriptura dicit: congregata
 15 est aqua in congregationem unam, et apparuit arida.
 quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quaestionibus iudicasset
 propheta? nonne uidetur dicere: non dixi inuisibilem secundum
 naturam, sed secundum superfusionem aquarum? denique E
 addidit sublato uelamine apparuisse aridam, quae ante non
 8 20 uidebatur. iterum quaestiones alias serunt dicentes: si in con-
 gregationibus diuersis aqua erat, quomodo si illae congregationes
 in superioribus erant, non defluebat aqua ad eum locum, ad
 quem post domini imperium deriuata est? — natura enim aquarum
 sponte in inferiora prolabitur — sin uero in inferioribus erant

10 Bas. 80 D, 81 A (33 E, 34 A) 14 Gen. 1, 10 20 Bas. 81
 AB (34 BC)

2 opertam (C) (m *eras.*) 3 rettulit $\mathfrak{A}$ (ret *ex re*) retulit *cet.* 6 cau-
 sae Π (causa *G m2*) 9 erant (C) *et* (n s. u.) V deriuationem (C) *PS*
 deriuationem *cet.* mare (C) *B* mari *GP $\mathfrak{A}$ 'M'* 10 uobis dialecticis (*et*
in ras. m. ant.) (C) 12 corpore (C) 15 est s. u. (C) congre-
 gationem unam *MSB* congregatione una *cet.* 16 iudicas (C) 17 di-
 xit (C) V 19 addidi (C) V *et G* (-dit *m2*) addedi (*corr. m1*) P addit $\mathfrak{A}\mathfrak{A}'$
 20 iterum quoque *MS* alias asserunt (C) alii asserunt $\mathfrak{A}$ (i *alt. s. u.*
m2) $\mathfrak{A}'$ (*in quo aserunt*) S (i *alt. exp.*) M 21 quomo (C) 22 deflue-
 bant (*om. aqua*) (C) id (*m2 ad*) eum P 23 deriuata (C) deriuata P
 (i s. e *m2*)

illae congregationes, quomodo contra naturam suam aqua ad I
superiora conscendit? itaque aut naturalis cursus imperio non
eguit aut contra naturam imperio proficere non potuit. cui
quaestioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant
ante praeceptum domini hanc aquarum fuisse naturam, ut 5
laberetur, ut flueret. non enim ex usu hoc habet ceterorum
elementorum, sed speciale et proprium, non ex quodam ordine,
sed magis ex uoluntate et operatione dei summi. quid iusserit
deus audiunt, uox autem dei efficiens naturae est. eam uocem 3
effectus operationis impleuit. coepit labi aqua et in unam con- 10
fluere congregationem, quae ante erat diffusa per terras et
plurimis receptaculis inhaerebat. cursum eius ante non legi,
motum eius ante non didici, nec oculus meus uidit nec auris
audiuit. stabat aqua diuersis locis: ad uocem dei mota est.
nonne uidetur quia naturam ei huiusmodi uox dei fecit? 15
secuta est creatura praeceptum et usum fecit ex lege; primae I
enim constitutionis lex formam in posterum dereliquit. denique
semel diem fecit et noctem: ex illo manet utriusque diurna
successio et diurna reparatio. iussa est etiam aqua currere in
congregationem: ex illo currit, fontes labuntur in fluuios, in 20
freta currunt flumina, lacus deriuantur in maria, ipsa se aqua
praecedit, urguet et sequitur. unus est ductus, unum corpus.
et cum sit altitudo diuersa, indiscreta tamen dorsi eius aequalitas.
unde et aequor adpellatum arbitror, quod superficies eius aequalis C
9 sit. respondi secundum illorum propositum; illi nunc respondeant 25
mihi, si numquam uiderunt fontes ex inferioribus scaturire,

12 Bas. 81 C (34 D) 21 Uerg. Aen. I 607

4 antea (C') ante *cet.* 8 uoluntatem (m *eras.*) (C)P (m *exp.*) G
operationem (m *eras.*) (C)P (m *exp.*) G 9 effigies II (*corr. m2* G)
natura G (ra *ex rae m2*) 10 aquas (C) 13 dedici C (*corr. m3*) aures
C (*corr. m3*) 17 derelinquid (n *del.*) C'GP 18 diuturna C'MSB et (tu
del.) G successio diurna (om. et) N' 19 diuturna MS, om. N'
20 et (s. u. *m2*) ex G 25 respondeant C (r *eras.*) 26 uiderint liber
S. Marci 511 (nunc Laurentianus) scaturire C (r *pr. eras.*) G (r
pr. s. u. m2) scaturire N'S

de pauimento aquam surgere. quis eam cogit? unde prorumpit? quemadmodum non deficit? quomodo fit, ut ima soli ora undam uomant? haec secundum occultae secreta naturae. ceterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in
 5 ima descendens in superiora se subrigat atque in super- D
 cilium montis adtollat, plerumque etiam canalibus manu artificis deriuata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? itaque si uel impetu suo fertur uel artificis ingenio contra naturam suam ducitur et eleuatur, miramini si diuini operatione prae-
 10 cepti aliquid ad usum naturae eius accessit, quod in usu eius ante non fuerit? dicant nunc mihi quomodo tamquam in utrem congregauerit aquas maris, ut scriptum est, quomodo eduxerit de petra aquas? qui potuit de petra educere aquam quae non erat non potuit ducere aquam quae erat? percussit F
 15 petram, et fluxerunt aquae clamat Daud et torrentes inundauerunt et alibi super montes stabunt aquae. habes in euangelio, quod cum grauis esset procella et magnus in mari motus, ita ut trepidarent apostoli naufragii periculum, excitauerint dormientem in puppe dominum Iesum, et surgens
 20 imperauerit uento et mari, sedata tempestas sit, refusa tranquillitas. qui potuit imperio mare totum sedare non potuit F
 aquas imperio mouere? atquin in diluio sic accepimus, quod eruperint fontes abyssi et quod induxerit postea spiritum et

11 Psalm. XXXII 7 13 Psalm. LXXVII 16 14 Psalm. LXXVII 20
 16 Psalm. CIII 6 17 Matth. 8, 24 sqq. 22 Gen. 7, 11; 8, 1

2 fit *G m2* fiat *G m1* *cet.* 2 et 5 hima *CV* et (*h exp.*) *P* (*h eras.*) *G*
 solii (*soli P*) ora *CGPS* solidiora *M* (*di s. u. m2*) *cet.* 3 secretae
CP et (*-a m2*) *G* 5 descendens *C* (*corr. m3*) 7 artificis (*corr. m3*)
C (*corr. m2*) *P* discenderit *C* (*corr. m3*) *G* (*corr. m2*) discenderat *P*
 (*corr. m2*) 8 artificis *C* (*corr. m3*) 10 usu eius *Π* usu *N* 11 fuerit
 (*u s. u.*) *m3 C m2 GP* utre *Π* 13 aquas *Π* aquam *N* 14 non
 potuit... erat *om. V* ducere aquam *CGP* aquam educere *℥'* (*e pr.*
s. u.) *℥M'MS* aquam (*om. ducere*) *B* 19 excitauerunt *N'* excitauerint
ex excitarent *B* puppi *m2 PS* 20 imperauit *N'B* et (*s. u.*) *m1*
C' m2 GP tempestas est (*tas est in ras.*) *℥'* refussa (*s pr. eras.*)
CG 22 adquin *CV* adqui *M'* et *m1 GP* adque (*corr. atque*) *℥* atque *℥'*
 atqui *GP m2 cet.* 23 abyssi fontes *MS*

siccauerit aquam. si nolunt oboedisse naturam usumque
 elementi imperio dei esse conuersum, uel hoc concedant
 potuisse immisso uento aquas currere, quod cottidie uidemus
 in mari, ut inde aquae curret, unde flauerit uentus. si
 tempore Moysi excitato austro ualido siccatum est mare, 5
 eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum et in 3
 mare profluere aqua, quae postea diuisa est a profundo? sed
 discant naturam posse conuerti, quando petra aquas fluxit et
 ferrum aquis supernatauit, quod utique Helisaeus orando facere
 meruit, non imperando. si igitur Helisaeus ferrum leuauit 10
 contra naturam, Christus aquas mouere non potuit? sed mouit
 qui potuit dicere: Lazare ueni foras et mortuum suscitauit;
 deus enim quod iubet fecit. itaque pari exemplo dictum
 accipe: congregetur aqua, et congregata est. dicendo I
 autem congregetur non solum mouit eam de loco, sed etiam 15
 statuit in loco, ut non praeterflueret, sed maneret.

10 Hoc itaque maioris miraculi est, quomodo omnes con-
 gregationes in unam congregationem defluerint et una con-
 gregatio non adimpleta sit. nam et scriptura hoc inter mirabilia
 constituit dicendo: omnes torrentes eunt in mare, et 20
 mare non adimpletur. utrumque igitur ex praecepto dei,
 ut et fluat aqua et non superfluat. circumscripta igitur inposito (C
 fine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia et
 destituto aruorum cultu munus terrenae fecunditatis inpediant.
 cognoscant igitur diuini esse praecepti operationisque caelestis. 25
 ait enim dominus per nubem ad Iob inter alia etiam de maris
 claustro: posui ei fines adponens claustra et portas;
 dixi autem ei: usque huc uenies nec transgredieris,

5 Exod. 14, 21   8 Exod. 17, 5 sq.   9 Reg. III 6, 6   12 Ioh.
 11, 43   17 Bas. 84 AB (35 AB)   20 Eccl. 1, 7   22 Bas. 84 B
 (35 B)   27 Iob 38, 10 sq.

2 concedant *G m2 M* concedunt *U* (a s. u) *cet.*   4 mare *C*   6 sic-
 care *C*   9 aquis *II et m2 MS* aquae *MS m1 cet.*   13 facit *G m2 S*
 22 et fluat *G m2 N* effluat *G m1 cet.*   24 aruorum *G m2 MS* arborum
cet.   25 cognoscunt *C et (m2 cognoscant) G* cognoscunt *P*   28 nec *C*
 (c s. u. m3)

sed in te ipso conterentur fluctus tui. nonne ipsi
uidemus mare frequenter undosum, ita ut in altum fluctus D
eius tamquam mons aquae praeruptus insurgat, ubi impetum
suum ad litus inliserit, in spumas resolui repagulis quibusdam
5 harenae humilis repercussum, secundum quod scriptum est:
aut non timebitis me, dicit dominus, qui posui
harenam fines mari? infirmissimo itaque omnium uilis
sablonis puluere uis maris intempesta cohibetur et uelut
habenis quibusdam caelestis imperii praescripto sibi fine
10 reuocatur uiolentique aequoris motus in sese frangitur atque in E
11 reductos sinus suos scinditur. ceterum nisi uis statuti caelestis
inhiberet, quid obstaret quin per plana Aegypti, quae maxime
humilioribus iacens uallibus campestris adseritur, mare rubrum
Aegyptio pelago misceretur? denique docent hoc qui uoluerunt
15 haec duo sibi maria conectere atque in se transfundere,
Sesostrius Aegyptius. qui antiquior fuit, et Darius Medus, qui
maioris contuitu potentiae in effectum uoluit adducere quod
ab indigena fuerat ante temptatum. quae res indicio est quod F
superius est mare Indicum, in quo mare rubrum, quam aequor
20 Aegyptium, quod inferius alluit. et fortasse ne latius se mare
effunderet de superioribus ad inferiora praecipitans, ideo
molimina sua rex uterque reuocauit.

1,12 Quaero nunc cum dixerit: colligatur aqua in congre- 38 A
gationem unam, quomodo diffusas per lacus paludes stagna B
25 aquas et superfusas uallibus et campis omnibusque planioribus

1 Bas. 84 AB (35 B) 3 Uerg. Aen. I 105 5 Hier. 5, 22 10 Uerg.
Aen. I 161 11 Bas. 84 C (35 C) 23 Gen. 1, 9 Bas. 84 D, 85 A
(35 DE)

1 conterentur C (en ex corr. m3) conteretur V ipse (corr. m3) C
(corr. m2) P 3 praeruptis C (v s. i m3) insurgant G m2 AM'B
4 repaculis C et (corr. m2) GP 8 sabulonis G m2 puluerem (m
del.) CGP 12 inhiberet (t add. m2) CP (t in ras. m2) G 14 mi-
sceri...r C m1 (misceretur m3) uoluerint II (-runt P m2) 19 aequore
C et (e exp.) P 20 alluit G m2 adluit N'MS affluit G m1 cet. 23 con-
gregatione una II (congregationem unam G m2) collectione una N' col-
lectionem unam MSB 24 diffusa CGP 25 superfusas C (s ult. eras.)

locis currentes fontibus atque fluminibus una potuerit recipere collectio, aut quomodo una collectio, cum hodieque diuersa sint maria? nam et oceanum mare dicimus et Tyrrenum et Hadriaticum et Indicum et Aegyptium et Pontum et Propontidem et Ellespontum et Euxinum Aegaeum Ionicum Atlanticum; plerique etiam Creticum et septentrionale Caspium adpellant mare. unde consideremus scripturae uerba, quae
 13 librato sunt trutinata examine. colligatur inquit aqua in collectionem unam. una aquarum iugisque et continua congregatio est, sed diuersi sinus maris, ut quidam de scriptoribus 10 forensibus ait. namque Pontus maris nostri sinus amplissimus meritoque in diuersis locis diuersa sunt nomina, quia uocabula aquis ex regionum uocabulis adhaeserunt, una autem congregatio 1 aquarum, eo quod iugis unda atque continua ab Indico mari usque ad Gaditani oram litoris et inde in mare rubrum 15 extremum circumfuso orbem terrarum includit oceano; interius quoque Tyrreno Hadrias, Hadriae cetera maria miscentur nominibus distincta, non fluctibus. unde pulchre habes quia deus congregationes aquarum uocauit maria. ita et una est generalis collectio, quae dicitur mare, et multae collectiones, 20 quae maria pro regionibus nuncupantur. sicut enim multae 1 terrae ut Africa Hispania Thracia Macedonia Syria Aegyptus Gallia atque Italia pro regionum appellantur uocabulis et una est terra, ita multa dicuntur pro locorum appellationibus

3 Bas. 88 AB (36 E 37 A) 10 Cic. Tim., cf. Plat. Tim. p. 24 sq.
 13 Bas. 85 BC (35 E 36 AB) 19 Gen. 1, 10

4 hadriaticum *N* (h *exp.* *UMB*) adriaticum *II* pontium (*s.* *4* ponticum) *Brux.* 5 ellespontum *II MS* hellespontum *cet.* atlanticum *P m2 in mg. et (at in ras.) M* athianticum *C m1 PM'* athlianticum *V athlanticum C m3 cet.* 13 regione *P et (corr. m3) C (m2) G* 15 mare (*G gaditani oram (horam G m2 [in quo gadithani] MS) G m2 N' MS gadethanorum C (gadith. m3) P et m1 G gaditanorum B litora m2 CP* 16 extremum circumfuso *scripsi* extremo circumfusa *Brux.* extremo circumfusum *m2 G^u extrema circumfuso G^u m1 cet.* orbem *VN' et m2 GP* orbe *cet.* 17 adrias adriae *II* 22 hispania (*hi s. u.*) *m3 C m2 GP* tracia *CN'B* tratia *GPV* machedonia *CV^uMB*

maria et unum est mare, sicut ait propheta dicens: tui sunt caeli et tua est terra; orbem terrarum et plenitudinem eius tu fundasti. aquilonem et mare tu creasti. et ad Iob ipse dominus ait: conclusi autem
 8 mare portis.

14 Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit, utrum, F
 cum per omnem fere terram et super terram fuerint aquae
 diffusae per uallestria agrorum, concaua montium planitiemque
 camporum, modo aequoris fusa congregatio una potuerit omnes
 10 illas aquas recipere atque exinanire terras, quae ante fuso per
 uniuersum flumine stagnabantur. nam si ita operta erant
 omnia — non enim diceret 'uisa est terra', nisi relectam uellet 39 A
 locis omnibus demonstrare —, si diluuium Noe tempore ab-
 scondit et montes, quando aquarum iam et super caelos et
 15 infra firmamentum fuerat facta discretio: quanto magis dubitari
 non potest etiam montium uertices illa superfusione latuisse?
 quo igitur illa omnis aquarum redundantia deriuata est? quae
 receptacula eam tam continua atque conexa absorbere potue-
 15 runt? de quo multus nobis potest sermo subpetere. primum B
 20 quia potuit creator omnium et ipsarum terrarum spatia
 diffundere, quod aliqui ante nos confirmantes propria posu-
 erunt sententia. ego quid facere potuerit non praetermitto:
 quid fecerit, quod aperte scripturarum auctoritate non didici,
 quasi secretum praetereo, ne forte etiam hinc alias sibi quae-
 25 stiones requirant. adsero tamen secundum scripturas quia
 potuit locorum humilia et camporum aperta diffundere, sicut
 ipse ait: ego ante te ambulabo et montes planos C

1 Psalm. LXXXVIII 12 sq.
 27 Esai. 45, 2

4 Iob 38, 8

13 Gen. 7, 20

3 tu fundasti *om.* Π 7 aquae diffusae C diffusae aquae (atque G)
 GPVMSB diffusa quae AM' diffusa eaque M' 9 effusa M congrega-
 tione ΠA'B (ne *del.* Gb) congregationem AM' 11 erunt C (*corr.* m3)
 13 diluuium m3 C m2 GΔ diluui (diluuii S) et MS diluuii C'GΔ m1 *cet.*
 15 dubitari GPVΔ'S et m2 B dubitare B m1 *cet.* 21 diffundere C
 (e *pr.* ex i m3) 22 et p. 70, 1 facere C (e *pr.* ex i m3) 23 auctori-
 tatem (m *del.*) CP dedici C (*corr.* m3) 24 praeterio C (*corr.* m3)

faciam. potuit etiam ipsa aquarum uis profundiora ea facere
 quae insederat tanto fluctuum motu tantoque aestu con-
 citationis elementi, qui cotidie ima pelagi torquere et harenas
 uertere soleat de profundo. quis deinde sciat in quantum se
 illud magnum et inausum nauigantibus atque intemptatum 5
 nautis fundat mare, quod Brittannias frequenti includit aequore
 atque in ulteriora et ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit.
 quis deinde non colligat quantum Lucrino et Auerno in Italia,
 Tiberiadi quoque in Palaestina et ei lacui, qui inter Palae-
 stinam et Aegyptum Arabiae deserta praetendit, portibusque 10
 diuersis Augusti atque Traiani ceterisque per uniuersum orbem
 16 infusum addiderit mare? sed sunt etiam non confusi lacus et
 stagna, quae non miscentur fluctibus, ut Larius et Benacus,
 Albanus quoque alique plures: quomodo una congregatio
 aquarum? sed quemadmodum dicitur quia fecit deus duo 15
 luminaria, id est solem et lunam, cum sint utique et stellarum
 lumina, ita et una congregatio dicitur, cum sint plurimae;
 neque enim adnumerantur quae non conferuntur.

4, 17 Sed, ut uidetur, quoniam de mari loquebar, aliquantum
 exundauimus: ad propositum reuertamur et consideremus 20
 quid sit quod ait dominus: congregetur aqua in unam
 congregationem et appareat arida et non dixit 'terra'.
 quod praeclare positum quis non aduertat? terra enim potest
 et luto esse permixta, aquis madida, cuius species superfusis

4 Bas. 85 B (36 A)   8 Bas. 85 D, 88 A (36 CD)   21 Bas.
 88 C (37 A)

4 uerrere *N' MS*   5 *post inausum add. ditum C (ortum ut uidetur*
ex 1 ditum)   intentatum *C* intempestatum (*es exp. m2*) *G*   6 brit-
 tannias *GPV'* britannias *VV et m1 M* (*brittannias m2*)   frementi *G m2 N*
 7 pabulis *II*   8 colligat *C* (*i ex e*)   9 tyberiadi *II B*   lacuique (*om.*
qui) *C*   10 portibusque *MS* partibusque *cet.*   11 augusti *m2 ex agusti*
GP agusti CV'   13 misceantur *N' MS*   larius *CP et (corr. m2) G*
 benacus *MS et m2 CG* buenagus *C m1 uenacus G m1 cet.*   19 ui-
 deatur *N'*   loquebar *C* (*e ex i m3*) loquebamur *N' B*   aliquantulum *V'*
 (*10 ex m m2*)   20 consideremus *C* (*e alt. ex i m2*)   21 una congre-
 gatione *VM'* congregationem unam *V*   22 dixerit *N*

aquis non appareat. arida autem non solum ad genus, sed
etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis sicca habilis 40 A
et apta culturis. simul prospectum est, ne uideatur sole magis
quam dei praecepto esse siccata, quia arida facta est, ante-
5 quam sol crearetur. unde et Daud discernens mare et terram
ait de domino deo: quoniam ipsius est mare, et ipse
fecit illud, et aridam manus eius fundauerunt. arida
enim expressio naturae est, terra appellatio quaedam simplex
negotii, quae in se habeat proprietatem. sicut enim animal
10 generis significatio est, cui inest proprium aliquid et excellens, B
rationabile autem proprium est hominis, ita et terra potest
communiter dici uel scatens aquis uel deserta et inuia et
sine aqua. ergo et illi quae scatet aquis inest ut habeat
ariditatem; remota enim aqua incipit esse arida, sicut habes
15 scriptum: posuit flumina in deserto et exitus aquarum
18 in sitim, hoc est: de terra aquosa aridam fecit. habet
ergo terrā propriam qualitatem suam, sicut et singula
elementa habent; nam et aer umidam qualitatem et aqua C
frigida et ignis calidam. et hoc est principale proprium
20 elementis singulis, quod ratione colligimus. comprehendere
autem sensibilibus et corporaliter si uelimus, uelut conexas et
compositas repperimus, ut sit terra arida et frigida, aqua frigida
et umida, aer calidus et umidus, ignis calidus et siccus. et
sic sibi per has iugales qualitates singula miscentur elementa.

6 Psalm. LXXXIII 5 7 Bas. 89 A (37 C'D) 15 Psalm. CVI 33
17 Bas. 89 B—D, 92 A (37 E, 38 A—C)

1 arida C (i in ras. m3) 2 siccabilis C' (h m3) siccabilis G' (m2
sicca abilis) PVB 3 cultoribus C cultoris G (corr. m2) P 7 aridā
C (ā ex a m3) 9 que C' m3 que G m2 qui CG m1 14 ariditatē C'
(ē ex e m3) 15 desertum G m2 VB 18 umidam G m1 CP humidam
M' (h exp.) G m2 cet. 19 principale et C' (et s. u. m2) 20 colle-
gimus C (corr. m2) 21 conexas om. et II (conexas, t eras. C') 23 umida
GM' humida M (h s. u. m2, cet. umidus M' humidus M (h s. u.
m2) cet.

nam terra cum sit aridae et frigidae qualitatibus, conecitur
 aquae per cognationem qualitatis frigidae et per aquam aeri, D
 quia umidus est aer. ergo aqua tamquam brachiis quibusdam
 duobus frigoris et umoris altero terram altero aerem uidetur
 amplecti, frigido terram, aerem umido. aer quoque medius 5
 inter duo compugnantia per naturam, hoc est inter aquam et
 ignem utrumque illud elementum conciliat sibi, quia et aquis
 umore et igni calore coniungitur. ignis quoque cum sit
 calidus et siccus natura, calore aeri adnectitur, siccitate autem E
 in communionem terrae ac societatem refunditur, atque ita 10
 sibi per hunc circuitum et chorum quendam concordiae
 societatisque conueniunt. unde et graece στοιχία dicuntur
 quae latine elementa dicimus, quod sibi conueniant et con-
 19 cinant. huc autem progressi sumus, quia scriptura ait quod deus
 uocauerit terram aridam, hoc est quia quod principale eius 15
 est nuncupauit proprietate naturae. naturalis enim proprietas F
 siccitas est terris; haec ei praerogatiua seruata est. principalis
 ergo siccitas. subest etiam ut sit frigida, sed non praeferuntur
 secunda primis. ut autem umida sit, aquarum id adfinitate
 sortitur. ergo illud suum, istud alienum: suum, quod arida, 20
 alienum, quod umida. auctor itaque naturae quod primo
 donauit hoc tenuit, quia istud ex natura, illud ex causa. ex
 principalibus igitur, non ex accidentibus terrae debuit pro-
 prietas definiri, ut secundum praerogatiuam qualitatis eius
 informaretur nostra cognitio. 25

14 Gen. 1, 10 20 Bas. 92 A (38 BC)

1 aridae et frigidae *MS* arida et frigide (e *alt. m3 in ras.*) *C* aride
 (om. et frigidae) *V* arida (arida* *G*) et frigida *cet.* aequalitatis *C* (ae
 eras.) *PM'B* aequalitate *G* (-te ex tis *m2*) et *m2* *U* (-ti *m1*) 3 umi-
 dus *U'M* humidus *cet.* aqua *C* (a *pr. s. u.*, a *ex a m3*) 4 rigoris
CGPMS umoris *N'* humoris *cet.* 5 umido *U'M'M* humido *cet.*
 6 natura *C* 7 elementum *C* (i *eras.*) 8 umore *U'M* humore *cet.*
 calore *C* (a *ex o m2*) 11 horum *II* 12 CTOIXIA *II MSB* CTOIXA
cet. 16 est om. *N'B* 17 terrae *G m2 P* 19 umida *U'M* humida *cet.*
 id om. *N* 20 istud *G m2 N* sicut *C* sicut *G m1 PV* 21 umida *U'M*
 humida *cet.* auctor itaque *MS* auctoritate quae *CM'* auctoritateque
GPVU auctoritasque *U'* auctor ita aequae *B* 24 definire *C* (*corr. m3*)

20 Et uidit deus quia bonum. non praeterimus quia aliqui 41 AB
 nec in Hebraeo putant esse nec in ceteris interpretationibus
 quia congregata est aqua in collectiones suas et
 apparuit arida. et uocauit deus aridam terram et
 5 collectiones aquarum uocauit maria. cum enim dixerit
 deus quia factum est sic, satis esse putant uocem opera-
 toris ad celebratae operationis indicium. sed quia in aliis
 quoque creaturis habet et definitionem praeceptionis et repeti-
 tum operationis uel indicium uel effectum, ideo nos non
 10 putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi C
 ceteris interpretibus uel ueritas doceatur subpetere uel aucto-
 ritas; multa enim non otiose a septuaginta uiris Hebraicae lectioni
 21 addita et adiuncta comperimus. uidit ergo deus quia bonum mare.
 etsi pulchra sit species huius elementi, uel cum surgentibus
 15 albescit cumulis ac uerticibus undarum et cautes niuea rorant
 aspargine uel cum aequore crispanti clementioribus auris et blando
 serenae tranquillitatis purpurentem praefert colorem, qui D
 eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non uiolentis
 fluctibus uicina tundit litora, sed uelut pacificis ambit et salutat
 20 amplexibus — quam dulcis sonus, quam iocundus fragor, quam
 grata et consona resultatio —, ego tamen non oculis extimatum
 creaturae decorem arbitror, sed secundum rationem operationis
 22 iudicio operatoris conuenire et congruere definitum. bonum E
 igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit umore,

1 Gen. 1. 10 Bas. 92 B (38 D)   2 Bas. 88 D, 89 A (37 C)
 3 Gen. 1, 9 (LXX)   21 Bas. 92 B (38 DE)   23 Bas. 92 CD, 93 AB
 (38 E, 39 AB)

4 apparuit *G* (p *pr. s. u. m2*) *SB* appareat *C* aparuit (a *pr. s. u. m2*) *P* paruit *cet.*   8 creatoris *C* (v *s. o m3*)   12 ad (d *eras.*) *C*
 13 ergo *N* enim *Π*   16 aspergine *C m3 N*   17 purporescentum *G*
 purporescentem *B* purporascentem *N'* purpurascentem *MS*   praefret *C*
 (*m3* praeferet) *P* (praefert *m2*) proferunt *G* (praefert *m2*)   18 ex-
 pectantibus *Π*   effunditur *ΠB*   19 pacificis *C* (fi *ex fe m3*)   20 io-
 cundus *C* (us *ex os m3*) iocundus *M* iucundus *M'*   21 exultatio *Π*
 extimatum *C m1 GPV* aestimatum *C m3 P* (*corr. m1*) *cet.*   24 umore
MS humore *cet.*

quibus per uenas quasdam occulte sucum quendam haut
 inutilem sumministrat, bonum mare, tamquam hospitium
 fluuiorum, fons imbrium, diriuatio adluuionum, inuectio con-
 meatum, quo sibi distantes populi copulantur, quo proeliorum
 remouentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium 5
 in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in uoluptatibus,
 salubritas ualetudinis, separatorum coniunctio, itineris con-
 pendium, transfugium laborantum, subsidium uectigalium,
 sterilitatis alimentum. ex hoc pluuias in terras transfunditur,
 siquidem de mari aqua radiis solis hauritur et quod subtile 10
 eius est rapitur: deinde quanto altius eleuatur tanto magis
 etiam nubium obumbratione frigescit et fit imber, qui non
 solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam ieiuna arua
 fecundat.

23 Quid enumerem insulas, quas uelut monilia plerumque 15
 praetexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiae saecu-
 laris inlecebris fido continentiae proposito eligunt mundo 4
 latere et uitae huius declinare dubios anfractus? mare est
 ergo secretum temperantiae, exercitium continentiae, grauitatis
 secessus, portus securitatis, tranquillitas saeculi, huius mundi 20
 sobrietas, tum fidelibus uiris atque deuotis incentium
 deuotionis, ut cum undarum leniter adluentium sono certent
 cantus psallentium, plaudant insulae tranquillo fluctuum san-

2 et 6 Secundi sent. (Mullach Fragm. phil. gr. I 518 a, u. 15)
 15 Bas. 93 B (39 CD)

1 haut *ℳ'* et (h s. u. m2) *GS* haud *V* et *M* m2 aut *M* m1 cet.
 3 diriuatio *C* m1 *GVS* deriuatio *C* m3 *PM* delibatio *N'B* con-
 meatum *C* m1 *GP* commeantum *G* m2 conmeatum *C* m3 cet. 6 uolun-
 tatibus *C* (corr. m3) *GP* 7 ualetudinis *MS* et m1 *CP* ualitudinis *CP*
m2 cet. 8 laborantium *GVℳ'* et (i s. u. m2) *ℳ* (i exp.) *S* 10 hau-
 ritur *C* (i in ras.) quod *C* (d s. u. m3) 12 frigescit *C* (e ex i m3)
 13 terrenā *C* (ā ex a m3) 14 fecundiat *C* (a s. ia m3) 16 hii *Cℳ*
 (i alt. eras.) *GPVB* hi cet. 18 anfractus *C* (u in ras.) anfractos *M'*
 anfrenatos *ℳ* (corr. anfractos) 19 exercitium corr. m3 *C* m2 *P* exer-
 citium *G* (i alt. s. u. m2) 20 mundi huius *N* 23 plaudent *C* et
 (corr. m2) *G*

| ctorum choro, hymnis sanctorum personent. unde mihi ut
 omnem pelagi pulchritudinem comprehendam, quam uidit B
 operator? et quid plura? quid aliud ille concentus undarum
 nisi quidam concentus est plebis? unde bene mari plerumque
 5 comparatur ecclesia, quae primo ingredientis populi agmine
 totis uestibulis undas uomit, deinde in oratione totius plebis
 tamquam undis refluentibus stridit, cum responsoriis psalmorum
 cantus uirorum mulierum uirginum paruulorum consonus
 undarum fragor resultat. nam illud quid dicam, quod C
 10 unda peccatum abluit et sancti spiritus aura salutaris aspirat?
 24 det nobis illa dominus: successum flamine propere ligno
 currere. tuto portu consistere. nequitiae spiritalis grauiora
 quam ferre possumus temptamenta nescire, fidei ignorare
 naufragia, habere pacem profundam et, si quando aliquid sit.
 15 quod graues nobis saeculi huius excitet fluctus, euigilantem
 pro nobis habere gubernatorem dominum Iesum, qui uerbo
 imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat. D
 cui est honor et gloria laus perpetuitas a saeculis et nunc et
 semper et in omnia saecula saeculorum amen.
 5 20 **Discedente** aqua conueniebat ut species terrae daretur et E
 5, gratia, ut inuisibilis et inconposita desineret esse. nam plerique
 etiam hoc dicunt esse inuisibile quod speciem non habet et
 ideo accipiunt terram inuisibilem fuisse, non quia uideri non

1 Bas. 93 B (39 D)   4 Bas. 93 C (39 D)   11 Bas. 93 C (39 E)
 16 Matth. 8, 26 Luc. 8, 24

1 choro C (ro ex ri) chorū V   ymnis CGPS   5 ingredientis MS et
 m2 GB ingredientis C m3 ingrediens m1 CGB cet.   7 stridet MS et
 m2 AM'   11 nobis Diu. (n ex u) uobis cet.   dominus illa VN suc-
 cessum GV successū. A flamine scripsi flamina MS flumina cet.   pro-
 pereo scripsi properā C m1 prospero C m3 V et (ro ex ra) B prosperum
 GPAM' prosperorum AM'S   12 totum C m1 (tuto m3) toto G (corr.
 m2) M'   portum (m exp. m3) CP   13 ferre non possumus II, fort.
 nos possumus   16 gubernatorem C (torē in ras. minoris spatii)   18 et
 pr. om. AM'SB   19 et om. AM'S   in om. AM', per B   20 discin-
 dente C (corr. m3)   21 gratiam C (m eras.)   desineret C (de m3
 ex dis, ut uidetur)   23 uideri C (ri ex re)

posset a summo deo uel angelis eius — nam adhuc homines
 creati non erant uel etiam pecudes —, sed quia sine sua
 specie erat. species autem terrae est germinatio et uiriditas
 agri. unde ut uisibilem eam et compositam faceret deus,
 ait: germinet terra herbam faeni seminans semen 5
 secundum genus et lignum fructiferum faciens
 fructum secundum genus, cuius semen suum in ipso.
 26 audiamus uerba ueritatis, quorum series salus est audientum.
 prima enim illa uox dei singulis creaturis inperita gignendis
 lex naturae est, quae terris in omne aeuum remansit, futurae 10
 successionis datura praescriptum, quemadmodum uel generandi
 uel fructificandi in reliquum usus adolesceret. prima itaque
 germinatio est, quando nascentia uidentur erumpere, deinde 4
 cum eruperit et profecerit germen, fit herba; herba quoque
 ubi paululum processerit, fit faenum. quam utilis, quam 15
 uehemens uox: germinet terra herbam faeni, hoc est ipsa
 per se germinet terra, nullum alterius quaerat auxilium, non
 27 cuiusquam indigeat ministerio. solent enim plerique dicere: nisi
 clementior solis calor tepfecerit terras et quodam modo radiis
 suis fouerit, non poterit germinare terra. et propterea gentes 20
 diuinum honorem deputant soli, quod uirtute caloris sui terrarum
 penetret sinus sparsaque foueat semina uel rigentes gelu uenas
 arborum relaxet. audi ergo deum uelut hanc uocem emittentem:
 conticiscat ineptus sermo hominum, qui futurus est, facessat
 uana opinio. antequam solis fiat luminare, herba nascatur, 25

5 Gen. 1, 11 Bas. 93 D (40 A) 8 Bas. 96 A (40 AB) 18 Bas.
 96 AB (40 C)

4 ut *CPMMSB* et *G* (ut *m2*) *VX'* 8 audientium *N* 10 omnem *C*
 (in *eras.*) *GP* 12 adolisceret *corr. m3 C m2 GPM* 14 proficerit
 (profecerit *B*) et erumperet (erumperit, in *eras. B*) *N'B* proficerit *C*
 (*corr. m3*) *P* proficeret *G* (*corr. m2*) 15 paulolum *C* (v s. o *m3*) *P*
 (lo s. u.) *N'* paululum *cet.* processerat *C* (*corr. m3*) adoleuerit *N'B*
 18 cuiusquam *C* *fort.* solent autem 19 quodāq̄ *C* quodad *GP* et
 (in quibus modū) *VXM'* 20 fouerit *C* (o *post add.*), *om. V* 24 con-
 ticescat *C m3 X* et *X' m2, VMSB* conticiscant *G* (n *del. m2*) facessat
 uana *C* (t s. *ras.* et u *m3*)

antiquior sit eius praerogatiua quam solis. ne error hominum
 conualescat, germinet prius terra quam fatus solis accipiat. C
 sciant omnes solem auctorem non esse nascentium. dei
 clementia terras relaxat, dei indulgentia prorumpere facit
 5 fructus. quomodo sol uiuendi usum ministrat oriundis, quando
 illa prius diuinae operationis uiuificatione sunt edita quam
 sol in hos uiuendi usus ueniret? iunior est herbis, iunior
 1,28 faeno. et forte miretur aliqui, cur prius pecori pabulum quam D
 cibus homini sit creatus. in quo primum profundum dei
 10 debemus aduertere, quod etiam minima quaeque non neglegat, E
 sicut in euangelio sapientia dei dicit: respicite uolatilia
 caeli. quoniam non serunt neque metunt neque con-
 gregant in horrea, et pater uester caelestis pascit
 illa: nonne uos pluris estis illis? cum enim illa pa-
 15 scantur dei gratia, nemo sibi debet de sua industria et uirtute
 blandiri. deinde quia simplicem uictum et naturalem cibum
 reliquis cibus debuit anteferre. hic enim sobrietatis est cibus,
 reliqui deliciarum atque luxuriae, hic communis omnibus
 animalibus cibus, ille paucorum. exemplum itaque frugalitatis, F
 20 magisterium parsimoniae est herbae simplicis uictu holerisque
 uilis aut pomi contentos esse omnes oportere, quem natura
 optulit, quem liberalitas dei prima donauit. ille salubris, ille
 utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo
 hominum partus labore, sed diuino effusus munere, sine
 25 satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis et gratus,

8 Bas. 96 B (40 D)   11 Matth. 6, 26   19 Bas. 96 C (40 D)

2 conualiscat (*corr. m2*) C'N'   4 terram N'B et (*corr. terras*) M
 5 usum P et (u *tert. eras.*) CG   7 est *postea add.* G   8 mirentur
 CPM (*hi m2*) N'B   aliquis C (s s. u. *eras.*) et (s s. u. *m2*) GS   cur
 IIMSB quod N'   pecori C (o *ex u m3*)   14 pluris (i *ex e*) CG'MB
 plures PF'   pascuntur GV'M et m1 S (a *m2 in mg.*)   20 oleris-
 que II   21 contemptos C (*corr. m2*) V contemptus G (*corr. m2*) P
 contentus AM'   omnis G (-es *m2*)   23 utilis G (uti *in ras.*)   cru-
 ditates MS crudelitatis m1 CG crudelitates m3 C m2 G *cet.* (el *eras. N'*)
 24 partus N' (paratus N m2) B operatus C m3 S operatur M m1 oper-
 tus C m1 M m2 *cet.*   25 fruges C (e *ex i m3*)   semine C (e *pr. ex*
 i m3)   tam s. et m2 N

ut etiam repletis uoluptati atque usui sit. denique ad primas
datus mensas ad secundas remansit.

29 Quid autem creaturae huius adtexam miraculum et sapientiae
operatricis exprimam argumentum? in hac enim germinum
specie et illo uirentis herbae munere imago est uitae humanae 5
et naturae condicionisque nostrae insigne quoddam spectatur
et speculum elucet. illa herba et flos faeni figura est carnis
humanae, sicut bonus diuinitatis interpres organo suae uocis
expressit dicens: clama. quid clamabo? omnis caro
faenum et omnis gloria hominis ut flos faeni. aruit 10
faenum et flos decidit, uerbum autem domini manet
in aeternum. dei sententia uox humana est. deus dicit:
clama, sed in ipso Esaia loquitur. ille respondit: quid
clamabo? et tamquam quid loqueretur audisset adiunxit:
omnis caro faenum. et uere; uiret enim gloria hominis in 15
carne quasi faenum et quae putatur esse sublimis exigua
quasi herba est. praematura ut flos, caduca quasi faenum
germinat uiriditatem in specie, non in fructu soliditatem,
hilarioris uitae quasi flos praetendens iocunditatem, breuiore
spatio occasura sicut herba faeni, quod priusquam euellatur 20
arescit. quae enim firmitudo in carne, quae salubritas potest esse
30 diuturna? hodie uideas adolescentem ualidum, pubescentis
aetatis uiriditate florentem, grata specie suauique colore:
crastina die tibi faciem et ora mutatus occurrit et qui pridie
tibi lautissimus decorae formae uisus est gratia alio die 25
miserandus apparet aegritudinis alicuius infirmitate resolutus.

4 Bas. 97 C (41 D) 9 Esai. 40, 6—8 22 Bas. 97 CD (41 DE)

24 Uerg. Aen. I 658

1 uoluntate *C* (*corr. m3*) uoluntati *GPAM'* ad *eras. C* 2 men-
sis *C* 4 argumentum exprimam *N* hoc *Π* (*hac m3 C*) 8 uocis *C*
(*i ex e*) 18 *post* germinat *add. uita Π* (*uitae C m3*) *MSB* uiridi-
tatem (*di s. u.*) *m3 C m2 P* 19 iocunditatem *M* 22 pubescentē *G*
pubescentes *PM* 23 uiriditate *ΠB* uirtute *N'MS* suauique *ΠB*
suauī *N'MS* 24 faciem *℥ m2 Atr. Uind. facie cet.* ore *M m2 S*
occurrit *N'S* occurret *cet.* 25 lautissimus *M* lautissimus *S, om. cet.*
decorus *G m2*

plerosque aut labor frangit aut inopia macerat aut cruditas
 uexat aut uina corrumpunt aut senectus debilitat aut euiratos
 deliciae reddunt, luxuria decolorat. nonne uerum est quia
 aruit faenum et flos cecidit? alius auis atauisque nobilis et
 5 maiorum honestatus infulis, prosapiae ueteris clarus insignibus,
 amicis abundans. stipatus clientibus et utrumque latus tectus,
 producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua
 accidentis periculi mole turbatus destituitur ab omnibus, a E
 sodalibus derelinquitur, inpugnatur a proximis. ecce uerum
 10 est quia sicut faenum uita hominis, priusquam euellatur,
 arescit. est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum,
 liberalitatis fama per ora uolitans singulorum, clarus hono-
 ribus, praeminens potestatibus, tribunalibus celsus, solio
 sublimis, beatus populis aestimatus, dum praeconum clamore
 15 deducitur, subita rerum conuersione in eum carcerem rapitur,
 quo alios ipse detruserat, et inter reos suos iumentis poenae F
 deflet aerumnam. quantos pridie caterua plaudentium et
 inuidiosa frequentis populi domum pompa deduxit: et nox
 una gloriosae illum splendorem deductionis aboleuit ac repen-
 20 tinus lateris dolor effusis gaudiis luctuosam grauis succes-
 sionem maeroris admiscuit. huiusmodi igitur est gloria hominis
 sicut flos faeni, quae etiam cum defertur nihil operibus
 adiungit, in qua nullus fructus acquiritur et, cum amittitur,
 euanescit omnem scaenam hominis et quam desuper obum-
 25 brabat repente destituens et quam intus animabat. atque 45 A
 utinam imitemur hanc herbam, de qua ait dominus:
 germinet terra herbam faeni seminans semen secun-

4 Uerg. Aen. VII 56   5 Sall. bell. Iug. 85, 10   12 Cic. Tusc.
 I 34   18 Bas. 100 A (42 A)   20 fortasse respexit Ennium (uel Lu-
 cilium) A. 509 M.   24 Uerg. Aen. I 164 sq.   27 Gen. 1, 11

1 cruditas M crudelitas (s in ras. 3 litt.) S (elitas in ras. min.
 spatii) cet.   4 cecidit II decidit N   8 adcidentis P et corr. m3 (s
 m2 G   9 derelinquitur C (i alt. in ras.)   10 hominum N'   22 operis
 V opibus Dionysianus Maurinorum   24 euanescit (s (e alt. ex i m3)
 scenam S scenam cet.   26 ait (s (i in ras., a extra u.)   27 terram.
 C (m eras.)

dum genus et secundum similitudinem. seminemus
 igitur semen secundum genus. quod sit genus audi dicentem
 oportere nos quaerere illud diuinum, si quo modo illud tractare
 possimus aut inuenire, quamuis non longe sit ab uno-
 quoque nostrum. in ipso enim uiuimus et sumus et 5
 mouemur, sicut quidam inquit uestrum dixerunt:
 cuius et genus sumus. secundum hoc genus seminemus 1
 semen non in carne, sed in spiritu. non enim carnalia, sed
 spiritalia semina seminare debemus, qui ad uitam peruenire
 uolumus aeternam. quae sit autem similitudo non ignoras, qui ad 10
 imaginem et similitudinem dei factus es. herba generi respondet
 suo: tu non respondes generi tuo. tritici granum sparsum
 terrae generis sui gratiam reddit: et tu degeneras. fruges
 non adulterant sui sinceritatem seminis: tu adulteras puri-
 32 tatem animae, uigorem mentis, corporis castitatem. non 15
 agnoscis opus esse te Christi? manibus suis ut legimus
 te ille formauit: et tu, Manichee, alterum tibi asciscis
 auctorem. pater deus dicit ad filium: faciamus hominem
 ad imaginem et similitudinem nostram: et tu, Photiniane,
 dicis quia in constitutione mundi adhuc non erat Christus 20
 et tu, Eunomiane dicis quia dissimilis est patri filius. nam
 si imago, non dissimilis utique, sed totum exprimens patrem,
 quem pater substantiae suae unitate signauit. pater dicit
 faciamus: et tu cooperatorem negas. quod dixit pater filius
 fecit: et tu aequalem negas, in quo conplacuit pater. 25

8, 33 Germinet inquit terra herbam faeni secundum genus.
 in omnibus quae dicuntur nascentia terrae primum germen
 est. ubi se paululum sustulerit, fit herba, postea faenum,

3 Act. 17, 27 sq. 8 I Cor. 9, 11 18 Gen. 1, 26 25 Matth.
 3, 17 26 Bas. 100 B (42 B)

6 uestrum inquit *N* 9 semina *om.* *N*, *fort. recte* 10 quae est *N'B*
 quia *MS* et (*a s. u.*) *B* 15 corporis *C* (*m3 ex corpus*) potestatem *II*
 17 te (*m2 ex et*) *M* et *Carn. Diu.* asciscis *CGV* arciscis *P* adsciscis
cet. 19 fotiniane *libri* 22 totum ex toto *N'B* 26 terram *C*
 (*m eras.*)

inde fit fructus. sunt nascentia quae de radice germinant ut arbores quae non sunt satae ex aliarum arborum radice nascuntur. in harundine uidemus quomodo in extremo eius uelut quidam fit nodus e latere et inde alia harundo germinat. 5 est ergo in radice uis quaedam seminarii. insitiua quoque in F superioribus germinant. aliis ergo a radice, aliis diuerso munere series successionis acquiritur. inest enim nascentibus singulis aut semen aut uirtus aliqua seminaria et ea secundum genus, ut quod nascitur ex ea simile eorum quae sata sunt 10 uel quorum de radice sit germinet, de tritico triticum, de milio milium; de pyro pyrus albo flore prorumpit, castanea quoque surgit de radice castaneae.

4 Germinet inquit terra herbam faeni secundum genus. 46 A et continuo parturiens terra nouos se fudit in partus et 15 induit se amictu uiriditatis, gratiam fecunditatis adsumpsit diuersisque compta germinibus proprios suscepit ornatus. miramur quod tam cito generauerit: quanto maiora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum uel iacta in terram semina resoluantur ac, nisi mortua fuerint, nullum fructum 20 adferant, si uero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. suscipit igitur granum tritici putris glaeba et sparsum cohibet occatio ac uelut materno terra gremio B fouet et conprimit. inde cum se granum illud resoluerit, herbam germinat grata ipsa iam species herbescentis uiridi- 25 tatis, quae statim genus satini similitudine sui prodit, ut in ipso suae stirpis exordio cuius generis herba sit recognoscas atque in herbis fructus appareat: paulatimque adolescit ut faenum culmoque pubescens erigitur et adsurgit. ast ubi se geniculata iam spica sustulerit, uaginae quaedam futurae frugi

21 Bas. 100 BC (42 BC) Verg. Georg. I 44

3 nascentur PV et corr. m3 C' m2 G 10 tritico C' (ti s. u.) 11 mileo mileum (corr. m1) C' G 13 terra. C (m cras.) 14 fundit II (m cras. G) et om. N' 15 amictum N' MS 17 germinauerit Bruc. Tell. sunt miracula MS 20 si uero . . . resurgant om. II 21 suscepit II (suscipit C' m3 G m2) N (corr. m2) M' putris N' B et m2 ec putres MS nutrix II. cf. Verg. Georg. I 44 gleba S gleba cet. 23 illum II 25 in om. II

parantur, in quibus granum formatur interius, ne tenera eius
 primordia aut frigus laedat aut solis aestus exurat aut
 uentorum inclementia uel imbrium uis saeua decutiat. suc-
 cedunt quidam ordines spicae mirabili arte formati uel ad
 speciem grati uel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis
 conligationis adstricti, quam prouidentia diuina formauit. et
 ne frugis numerosioris pondere uelut quaedam cedat fultura
 culmorum, uaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut
 geminatis uiribus frugem possit multiplicem sustinere, ne
 impar oneri curuetur in terram. tum supra ipsam spicam
 uallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce praetendat,
 ne auium minorum morsibus spica laedatur aut suis exuatur
 35 fructibus aut uestigiis proteratur. quid dicam quemadmodum
 clementia dei humanae prospexerit utilitati? faeneratum terra
 restituit quod acceperit et usurarum cumulo multiplicatum. 15
 homines saepe decipiunt et ipsa faeneratorem suum sorte
 defraudant, terra fidelis manet et si quando non soluerit, si
 forte aduersata fuerit frigoris inclementia aut nimia siccitas aut
 inmensa uis imbrium, alio anno superioris anni damna compensat.
 ita et, quando prouentus spem destituit agricolae, nihil terra 20
 delinquit et, quando arridet, ubertas fecundae matris se in
 partus effundit, ut numquam ullum dispendium suo inferat
 creditori.

36 Quae uero species pleni agri, qui odor, quae suauitas, quae

1 Uerg. Georg. I 92 sq. Ecl. VI 33 sq. 6 Bas. 100 D, 101 A
 (42 DE) 12 Bas. 101 A (42 E)

4 formate II (formate C m3) formati S (e s. i m2) 5 tutamen** C
 (ta in ras. min. spatii) nexu* C 6 quem B 7 fruges C (corr. m3)
 GPAM'B frugies V uelut* C (ueluti?), uelut s. u. m2 M, om. S
 8 inse II 9 sustenire C (corr. m3) 10 honeri II (h eras. C) 11 ar-
 chae CP arche GV 12 laedatur aut om. N exsuatur C (s in ras.) P
 14 faeneratū* C 15 restituet CP et (restituatur m2) G acciperit C
 (corr. m3) G (corr. m2) P usuratum CPV usuram M (m exp.) MB
 usurarum M' (rum s. u. m2) 16 hominis C (corr. m3) feneratorem
 MB feneratorem cet. 19 damna C (amn in ras.) 21 in IIB
 om. cet.

uoluptas agricolarum! quid digne explicare possimus, si nostro
 utamur adloquio? sed habemus scripturae testimonia, quibus
 agri suauitatem benedictioni et gratiae sanctorum aduertimus
 comparatam dicente sancto Isaac: odor fili mei odor agri
 5 pleni. quid igitur describam purpurecentes uiolas, candida
 lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc uariis.
 nunc luteis floribus, in quibus nescias utrum species amplius
 florum an uis odora delectant? pascuntur oculi grato spectaculo,
 longe lateque odor spargitur, cuius suauitate complemur. unde
 10 digne dominus ait: et species agri mecum est. cum ipso 47 A
 est enim quam ipse formauit; quis enim alius artifex posset
 tantam rerum singularum exprimere uenustatem? considerate
 lilia agri, quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata
 ipsa folia ab imo ad summum uideantur adsurgere, ut scyphi
 15 exprimant formam, ut auri quaedam species intus effulgeat,
 quae tamen uallo in circuitu floris obsaepta nulli pateat
 iniuriae. si quis hunc florem decerpit et sua soluat in folia,
 quae tanti est artificis manus, quae possit lilii speciem re- B
 formare? quis tantus imitator naturae, ut florem hunc
 20 redintegrare praesumat, cui dominus tantum testimonium tulit,
 ut diceret: nec Solomon in omni gloria sic uestie-
 batur sicut unum ex istis? rex opulentissimus et sapien-

4 Gen. 27, 27 8 Uerg. Aen. IIII 132 10 Psalm. XXXXVIII 11
 12 Matth. 6, 28 21 Matth. 6, 29

1 uoluntas II agricolarum C (corr. m3) P (corr. m2) VM' pos-
 simus (PV possumus cet. 4 comparatum C (corr. m3) G (corr. m2) P
 fili C m1 filii C m3 cet. mei m3 ex mi C sicut (s. u. m2) odor V
 5 purporescentes P purporascentes V m1 M'B purpurascentes V m2 V' MS
 6 depict*** C (om. rura; a m1) de pictura G (om. rura) depictu (-ta m2)
 rura P 8 uis odora N' MS amplius odora (odor. C odor B) IIB de-
 lectant C m1 P delectet C m3 S m1 M delectent GV et S m2 delectat V'
 adlectat VM' allectat B 10 digne II diuine N, fort. recte 11 possit N'B
 et m2 MS 12 tantā C (ā ex a m3) uenustatem N uoluntatem II
 (uoluptatem G m2) 14 scyphi M sciphi SB scyfi IIN' 18 manus C
 (corr. m3) quae m2 ex qua M 20 tulit II reddit N' dedit MSB
 21 solomon M m1 salomon M m2 cet. gloria sua N'B 22 unus II
 (unum m2 G)

- tissimus inferior iudicatur quam huius floris est pulchritudo.
- 7 quid enumerem sucos herbarum salubres, quid uirgultorum
ac foliorum remedia? ceruus aeger ramusculos oleae mandit
et sanus fit. lucustas quoque folia oleae adrosa liberant ab C
aegritudine. rubi folia superiacta serpenti interimunt eum. 5
culices non tangent te, si absenti herbam cum oleo coquas
et eo te perunxeris.
- 9, 38 Sed forte dicant aliqui: quid quod cum utilibus etiam D
letalia et pernicioosa generantur? cum tritico conium, quod
inter alimenta uitae noxium repperias et, nisi praeuisum fuerit, 10
consuevit saluti nocere. inter alia quoque nutrimenta uitae
elleborus deprehenditur. aconita quoque fallunt frequenter et
decipiunt colligentem. sed hoc ita est ac si reprehendas terram, E
quia non omnes homines boni. sed quod plus est accipe quia
non omnes boni angeli in caelo. sol ipse prae nimio calore 15
spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. luna
quoque uiantibus iter monstrat, latronum prodit insidias. num
igitur dignum est, ut in his quae utilia sunt posthabentes
conditoris gratiam confiteri propter aliqua alimentorum noxia
creatoris prospicientiae derogemus, quasi uero omnia gulae 20 J
causa debuerint procreari aut exigua sint quae uentri nostro
diuina indulgentia ministrauerit? definitae nobis escae sunt
et notae omnibus, quae et uoluptatem generent et corporis
39 salubritatem. singula autem eorum quae generantur e terris

3 cf. Wernerius abbas (Migne) CLVII 1151 5 cf. Plin. N. H.
XXIII 117 6 cf. Plin. N. H. XXVII 52 8 Bas. 101 B (43 A)
12 Uerg. Georg. II 152

1 pulchritudo est *N*, est *om.* *Brux.* 2 enumeres *II* 4 lucustas *C*
m1 locustas *C m3 cet.* 5 rubi. *C* 6 absenti *C m1 GPV'M'* absentii
V absenthii *V* absintii *C m3 M (corr. -thii) SB* 8 dicant aliqui *CGP*
dicat aliquis *VM* (s. s. *u. m2*, aliquid *M'*) *cet.* 9 pernicioosa *C (corr.*
m3) GN'B 10 repperias *CP* reperitur *V* repperitur *cet.* 12 helle-
borus *VM'B* helleborum *V'* (*m ex s*) 15 ipse *om. MS* prae *om. II*
16 aduret *corr. m3 C m2 GP* 17 demonstrat *Tell.* prodet (*corr.*
m3) C (corr. m2) GP 20 uero *eras. C* gulae (*r ut uidetur eras.*) *CGP*
22 aescae *C (a pr. eras.) P*

specialem quandam rationem habent, quae pro uirili portione
 conplent uniuersae plenitudinem creaturae. alia ergo esui, alia
 alii nascuntur usui. nihil uacat, nihil inane germinat terra. quod
 tibi putas inutile aliis utile est, immo ipsi tibi frequenter 48 A
 5 alio est usu utile. quod escam non adiuuat medicinam sug-
 gerit, et saepe eadem quae tibi noxia sunt auibus aut feris
 innoxium ministrant pabulum. denique sturni uescuntur conium,
 nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis
 uenenum suci letalis euadunt. frigida enim uis eius est suci,
 10 quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus praecoci
 digestionem praeueniunt, priusquam uitalia ipsa pertemptet.
 elleborum autem periti locuntur escam esse et alimoniam B
 coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui
 corporis uim pabuli nocentis euitent. etenim si ratione
 15 medicinae plerumque ad salubritatem humani quoque corporis
 temperatur, cui uidetur esse contrarium, quanto magis pro-
 prietate naturae ad cibos proficit quod medica manu con-
 uertitur ad salutem. per mandragoram quoque somnus fre-
 quenter accersitur, ubi uigiliarum aegri affectantur incommodo. C
 20 num quid de opio loquar, quod etiam nobis cotidiano prope
 usu innotuit, quoniam dolores eo grauissimi internorum saepe
 niscerum sopiuntur? nec illud praeterit, quod conio plerum-
 que furores libidinum marcuerunt et elleboro uetustae passiones
 aegri corporis sunt solutae.

7 Bas. 101 C (43 C) 12 Bas. 101 D (43 C), cf. Plin. N. H. X 197
 18 Bas. 101 D (43 D), cf. Plin. N. H. XXV 150 20 Bas. 101 D (43
 D), cf. Plin. N. H. XX 201 22 Bas. 101 D (43 D), cf. Plin. N. H.
 XXV 154 23 cf. Plin. N. H. XXV 54

5 usu *MS* usui *N'B* (i *eras.* *Ů'*) usque *II* (usquam *C' m3*) 8 nec *C'*
 (c *s. u. m2*) fraude *CGP* per *om.* *N'MS* pro *B* qualitatem *Ů*
 (m *eras.*) *M'* qualitate *Ů'MSB* 10 poris *N'MS* uaporis *m1 C'G* ua-
 poribus *C' m3 G m2 PVB* 12 loquuntur *M* loquuntur *S* alimonia
C (ā *ex a*) alimonia *Ů'M'* 14 nocentes *C* (*corr. m3*) *G* (*corr. m2*) *P*
 euitent *C'* (t *pr. in ras. m3*) 15 quoque *del. C' m3* 17 cibum *N*
 19 arcessitur *N'* (accersitur *Ů' m2*) affligantur *N* 20 num (*C'GP*
nam cet. loquor *CGP*

Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum, siquidem quod ad periculum putabas esse generatum ad remedia tibi salutis operetur. D
nam et id quod periculi est per prouidentiam declinatur et id quod salutis per industriam non amittitur. an uero oves et 5
caprae ea quae sibi noxia sunt declinare didicerunt et <non> solo odore per quoddam naturae mysterium, cum sint rationis expertes, rationem tamen euadendi periculi uel tuendae salutis agnoscunt noxiaque pariter ac profutura distinguunt, ita ut
plerumque, cum armata uenenis tela senserint, notas petere 10 E
herbas atque his remedium uulneri dicantur adhibere? cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas uideas ex uulnere, fugere uenena, non serpere. denique ceruis cibus uenenum est: coluber ceruum fugit, leonem interficit: draco helefantum ligat, cuius ruina mors uictoris est. et ideo summa ui utrimque 15
certatur, ille ut pedem alliget, in quo casus uiucti sibi nocere non possit, iste ne posteriore extremus pede aut calle capiatur angusto, ubi uel ipse se non queat retorquere et F
draconem graui proterere uestigio uel sequentis elefanti
41 auxilium non habere. ergo si inrationabilia animalia norunt 20
quibus sibi aut mediceantur herbis aut subsidiis opem adferant, homo nescit, cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus a uero est, ut quae cuique apta sint usui minime deprehendat, aut ita naturae ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis

5 Bas. 101 C (43 B) 10 cf. Plin. N. H. XXV 92 13 cf. Rabanus Maurus (Migne) CXI 204 14 cf. Plin. N. H. VIII 118 15 cf. Plin. N. H. VIII 32 24 Bas. 102 B (43 A)

3 operatur C m3 N 5 non (ex nouam) C nouam GP 6 non addidi
9 distinguunt II 10 senserunt M et (i s. u) S inserunt A (s. m. rec. senserunt) M' petere C (e alt. ex i m3) 11 uulneri C (i ex e m3)
12 ex scripsi et CPB et G (t in ras.) e cet. uulnere II B uulnere et cet. 14 helefantum CG elefantum cet. 15 summa G m2 V summe (summae A) cet. ui om. N utrumque II 16 certantur CGP
ille ut μ α ut ille libri casu. C (s eras.) uinctis C (i alt. in ras.)
V et (s del.) GM uicti A' 19 aelesanthi C (h eras.) elefanthi P aelesanti B

letalis est homini, propterea laboriosum putet animal aut
 nasci non debuisse aut sine sanguine debuisse generari, cuius
 uirtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plaustorum habilis, 49 A
 ad alimoniam suavis diuerso munere fulcit agricolas, quibus
 5 deus, si bona sua norint, uniuersa donauit dicens: germinet
 terra herbam faeni seminans semen secundum genus.
 non solum enim spontaneam alimoniam comprehendit, quae
 est in herbis et radicibus atque arborum reliquisque fructibus,
 sed etiam eam quae industria comparatur et cultu rustici
 12 10 laboris acquiritur. quam decorum autem quod non statim B
 fundere terras semen iussit et fructus, sed primo germinare,
 deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprie-
 tatem sui generis semen adolescere, ut numquam aruorum
 uacaret gratia, quae grato primum decore uernarent, postea
 15 fructum suggererent utilitatem.

3 Sed forte quis dicat: quomodo secundum genus terra profert C
 semina, cum plerumque semina iacta degenerent et, cum
 bonum triticum fuerit seminatum, et decolor eius species et D
 inferior forma reddatur? sed hoc si quando accidit, non ad
 20 translationem generis, sed aegritudinem quandam et inaequali-
 tatem seminis uidetur esse referendum. non enim desinit
 esse triticum, si aut frigore aduratur aut imbre madidetur,
 sed specie magis quam genere, colore quoque et corruptione
 mutatum. denique frequenter madidata frumenta in sui generis
 25 speciem reuertuntur, si aut sole aut ignibus torreantur aut

4 Uerg. Georg. II 458 sq.   5 Gen. 1, 11   10 Bas. 104 A (43 E)
 16 Bas. 104 AB (43 E, 44 A)   22 Uerg. Georg. I 93

1 putet laboriosum VN   6 seminans m2 s. spirans G spirans cet.
 (ortum ut uidetur ex seminans et supra scripto spiron i. e. σπείρον) se-
 cundum genus non solum in ras. min. spatii C' 7 alimonia C' (-ā m3) G
 (-ā m2) P   8 arborum germinibus B   9 industriam C' (m eras.)
 11 primum GP   13 aruorum MS arborum cet.   14 uacaret C' (t s. u.)
 15 fructum P et m1 CG fructuum m2 CG cet.   16 proferet C' (e alt.
 del. m3)   18 et decolor CGP decolor cet.   20 sed V et m1 CM sed
 et S sed ad C m3 M m2 G corr. m1 cet.   22 si autem II (em eras. C')

diligentibus commissa cultoribus aeris temperie terrarumque
 feracium ubertate foueantur. itaque reparatur in subole quod
 degenerauerat in parente. unde non periclitamur, ne praeceptum
 illud dei, cuius usus naturae inoleuit, in relicum successionis
 uitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui 5
 44 sinceritas reseruetur. nam lolium et reliqua adulterina semina,
 quae frugibus saepe miscentur, zizania nuncupari euangelii
 lectione cognouimus, sed ea proprium quoddam genus habent,
 non ex tritici semine in aliud genus seminis decolora mutatione
 translata degenerem traxere naturam. denique hoc docet dominus 10
 dicens: simile est regnum caelorum homini, qui
 seminauit bonum semen in agro suo: cum autem
 dormirent homines, uenit inimicus eius et super-
 seminauit zizania inter triticum. aduertimus utique
 quod zizania et triticum ut nominibus ita et genere uideantur 15
 esse discreta. denique et serui dixerunt ad patrem familias:
 domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo?
 unde ergo habet zizania? et ait illis: inimicus
 homo hoc fecit. aliud enim semen est diaboli, aliud semen
 est Christi, quod seritur ad iustitiam. denique aliud filius 20
 hominis, aliud diabolus seminauit. adeo diuersa natura utri-
 usque seminis, ut contrarius seminator sit. quod seminat
 Christus regnum est dei, quod seminat diabolus peccatum est.
 quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque pec-
 catum? sic est inquit regnum dei, quemadmodum si 25
 homo iactet semen super terram.

6 Bas. 104 BC (44 AB) 7 Matth. 13. 26 11 Matth. 13, 24 sq.
 17 Matth. 13, 27 sq. 25 Marc. 4. 26

4 relicum *C' m1 GPV* reliquum (*C' m3 cet.* 9 decoris *℣ m1 M'* de-
 coloris *℣ m2 ℣'* decolori *Tell.* mutationem *P et (m eras.) C' (m exp.*
m2) G 10 degenerere (*PM' et (s m2 s. e ult.) G* 13 et *om. II (s. u. m2 G)*
 15 uideantur (*C' m3 G m2 VMB* uideatur *S (ea in ras.) et m1 CG cet.*
 16 et *om. ℣' M'* 18 ergo *N* enim (*GV, om. P* 19 diaboli *℣' et m1 CGP*
 diaboli *m3 C' m2 GP* 21 diabolus *N' et m1 CP* diabolus *C' m3 P m2*
 adeo *C' (d in ras.)* 23—25 quod seminat . . . regnum dei *om. II*
 26 iactet (*ctet extra u.*) semen (*in ras.) C'* terram semen *C' (semen del. m3)*

45 Est et homo, qui seminat uerbum, de quo scriptum est:
 qui seminat uerbum seminat. hic homo uerbum semi-
 nauit super terram, quando dixit: germinet terra herbam:
 et subito terrarum germina pullularunt et diuersae rerum species
 5 refulserunt. hinc pratorum uirens gratia abundantiam pabuli
 ministrauit, inde camporum spica flauescens imaginem pelagi
 fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. sponte
 omnis fructus terra suggestit. etsi arata sine cultore esse non C
 poterat — nondum enim erat formatus agricola —, inarata
 10 tamen opimis messibus redundabat et haut dubito an maiore
 prouentu, siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere
 poterat ubertatem. nunc enim fecunditas unicuique pro merito
 laboris acquiritur, ubi cultus spectatur agrorum, et negligentia
 uel offensa aut diluuiis pluuiarum aut terrarum ariditatibus
 15 aut grandinis iactu aut quacumque ex causa soli uberis ste- D
 rilitate multatur. tunc autem prouentu spontaneo terra fruc-
 tus locis omnibus inuehebat, quoniam is praeceperat qui
 uniuersorum est plenitudo. uerbum enim dei fructificabat in
 terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. antiquiora
 20 enim mundi nascentis exordia quam nostra peccata sunt et
 recentior culpa, propter quam condemnati sumus in sudore
 uultus nostri panem manducare, sine sudore alimenta nescire. E
 46 denique hodieque fecunditas terrae ueterem affluentiam
 spontaneae usu fertilitatis operatur. quam multa sunt enim
 25 quae adhuc sponte generantur. sed etiam in his ipsis quae
 manu quaeruntur magna ex parte manent nobis diuina bene-
 ficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. quod propo-
 sitae docet lectionis exemplum dicente domino quia sic est

2 Marc. 4, 14

18 Bas. 105 A (44 CD)

21 Gen. 3. 19

28 Marc. 4, 26—29 Bas. 104 C (44 BC)

1 et om. II est *in ras.* C' 3 terram *alt.* C' (m *del.* m3) 10 optimis
 ('GV' 17 is S his (h *del.*) C'GM cet. praeciperat C' (*corr.* m3) G
 (*corr.* m2) 23 affluentiam C' (*corr.* m3) B (*corr.* m2) PVMM' affluen-
 tia MS 24 spontaneae II et m1 B spontaneo B m2 cet. usum N'
 (m *eras.* M) fertilitatem M m2 27 quiescentibus C' (i *pr.*
in ras.)

regnum dei, quemadmodum si qui iactet semen super terram et obdormiat inquit et surgat nocte et die, et semen germinet et increseat, dum nescit ille. ultro terra fructificat primo herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. dormiente te igitur, homo, et nesciente fructus suos ultro terra producit. dormis et surgis et frumenti per noctem incrementa miraris.

11, 47 Diximus de herba faeni, nunc dicamus de ligno fructuoso 10
faciente fructum secundum genus, cuius semen eius in ipso. dixit et facta sunt et subito ut supra floribus herbarumque uiriditatibus ita hic nemoribus terra uestita est. concurrerunt arbores. consurrexerunt siluae, uertices repente montium fronduerunt. hinc pinus, hinc cypressus in alta se extulerunt 15
cacumina, caedri et piceae conuenerunt. abies quoque non contenta terrenis radicibus atque aereo uertice etiam casus marinos tuto subitura remigio nec solum uentis, sed etiam fluctibus certatura processit. nec non et laurus adsurgens odorem suum dedit numquam suo exuenda uelamine. umbrosae 20
quoque ilices uerticem protulerunt inhorrentem comam hibernis quoque temporibus seruaturae. hoc enim in singulis priuilegium natura tenuit in reliquum, quod sub ictu mundi sur-

10 Gen. 1, 11 Bas. 105 B (44 DE)

15 Bas. 105 B (44 E)

1 si qui iactet *M'* si quis (s s. u. *Ų*) iactet *ŲŲ'* si homo iactet *MS*
si iactet homo *B* iactes *II* (iactet *G m2*) 2 surgat *II* exsurgat *N'*
exurgat *cet.* 3 increseat (e *ex i*) *C m3 G m2* ultro enim *N* 7 dor-
miente *II* dormienti *N* te (*in ras. C*) igitur *C'GV* igitur *P* igitur
tibi *N* o homo *MSB* nesciente *C m3 GPV* nescienti *C m1 N*
8 ultro *C* (o *in ras.*) 9 incrementa *C et (corr. m1) P* 10 nunc *C* (n
alt. s. u. m3) fructuosu (*corr. m3*) *C (corr. m2) GP* 11 faciente *SB*
et m2 Ų faciens *Ų m1 M'* facientem *M* (*m exp.*) *cet.* 14 consurrexere
N'MS 15 frondiderunt *C (corr. m3) G (corr. m2)* frondiuerunt *P* (*i*
eras.) *V* cupressus *M* (u *pr. in ras.*) *B* 16 cedri *VŲ'M* chedri *GP*
21 illices *II* (l *pr. eras.*) inorrentem *II (corr. m2 P)* 23 relicum *V*
sub ictum *CP* subiectum *G* (sub ictu *m2*) *V*

- gentis accepit. et inde manet sua ilicibus praerogatiua, manet
cypressibus, ut nulli uenti eas crinis sui ueste dispolient.
48 surrexerat ante floribus inmixta terrenis sine spinis rosa et
pulcerrimus flos sine ulla fraude uernabat, postea spina saepsit D
5 gratiam floris tamquam humanae speculum praeferens uitae,
quae suauitatem perfunctionis suae finitimis curarum stimulis
saepe compungat. uallata est enim elegantia uitae nostrae et
quibusdam sollicitudinibus opsaepa, ut tristitia adiuncta sit
gratiae. unde cum unusquisque aut suauitate rationis aut
10 prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpa
eum conuenit, per quam nobis in paradisi amoenitate floren-
tibus spinae mentis animique sentes iure condemnationis E
ascripti sunt. inrutili igitur licet, o homo, aut splendore
nobilitatis aut fastigio potestatis aut fulgore uirtutis, semper
15 tibi spina proxima est, semper est sentis, semper inferiora
tua respice. super spinam germinas, nec prolixa gratia manet.
breui unusquisque decurso aetatis flore marcescit.
- 49 Sane ut caduca tibi noueris communia esse cum floribus F
ita etiam laeta cum uitibus, quibus generatur uinum, quo
20 cor hominis laetificatur. atque utinam, o homo, huius generis
imiteris exemplum, ut ipse tibi laetitiam iocunditatemque
fructifices. in te ipso suauitas tuae gratiae est, ex te pullulat,
in te manet, intus tibi inest, in te ipso quaerenda iocunditas 52 A
tuae est conscientiae. ideo ait: bibe aquam de tuis uasis

3 Bas. 105 BC (45 A)

20 Psalm. CIII 15 Bas. 108 A (45 C)

24 Prouerb. 5, 15

1 accipit (*corr. m3*) C (*corr. m2*) GP   2 cupressibus MSB et (*m1*
conpressibus) A', (*m1* quopressibus) A quopraessibus M'   ueste II ueste
honora B (ueste et honore *m2*) honore N' MS   despolient PN B
3 surrexerunt II surrexerant M   inmixtae G *m2* V   rosae G *m2*   4 pul-
cerinus C *m1* pulcerrimus PV pulcherrimus C' *m3* cet.   in spina CPV
in spinam G   saepsit MS repsit II (sepsit *m3* C) ræpsit B sepsit N'
6 suauitate II   7 compungat C (u in ras.)   elegantia (e alt. ex i) CG
8 obsaepa MS opsepta C obsepta cet.   11 paradysi CS   12 animique
CMSB animaeque cet.   15 est sentis semper om. N' MS   16 spina C'
(-ā *m3*) P spinas cet.   17 decursu aetatis C' VN' B decor suauitatis
(suauet. P) GP   23 inest II id est N   24 tui G et (*corr. m2*) P

et de puteorum tuorum fontibus. primum omnium nihil
 gratius florentis odore uitis. siquidem de flore earum sucus
 expressus poculi genus conficit, quod et uoluptati et saluti
 sit. deinde quis non miretur ex acini uinacio uitem usque in
 arboris summum cacumen prorumpere, quam uelut quodam
 amplexu fouet et quibusdam brachiis ligat et circumdat
 lacertis, pampinis uestit, sertis coronat uuarum? quae ad imi-
 tationem uitae nostrae primum uiuam defigit radicem, deinde,
 quia natura flexibilis et caduca est, quasi brachiis quibusdam
 ita clauiculis quidquid conprehenderit stringit hisque se erigit
 50 et adtollit. huius est similis plebs ecclesiae, quae uelut
 quadam fidei radice plantatur et reprimitur humilitatis pro-
 pagine, de qua pulchre ait propheta: uineam ex Aegypto
 transtulisti et plantasti radices eius, et repleta
 est terra. operuit montis umbra eius et arbusta
 eius caedros dei. extendit palmites eius usque ad
 mare et usque ad flumen propagines eius. et per
 Esaiam ipse dominus locutus est dicens: uinea facta est
 dilecto in cornu in loco uberi. et maceriam circum-
 dedi et circumfodi uineam Sorech et aedificaui
 turrem in medio eius. circumdedit enim uelut uallo
 quodam caelestium praeceptorum et angelorum custodia. in-
 mittet enim angelus domini in circuitu timentium
 eum. posuit in ecclesia uelut turrem apostolorum et prophe-
 tarum atque doctorum, qui solent pro ecclesiae pace praeten- 25

4 Cic. de sen. 52   13 Psalm. LXXVIII 9—12   18 Esai. 5, 1
 sq. Bas. 108 BC (45 DE)   23 Psalm. XXXIII 8 Bas. 108 C (45 E)
 24 Bas. 108 CD (45 E, 46 A)

3 poculi *C* (o in ras.)   4 acini uinatio (uinacio *M*) *VN* hac inui-
 natio *CGP*   14 et replesti terram *N*   15 montis *C* montes *cet.*
 caedros *PBS* cedros *cet.*   16 extendisti *VN'B*   palmitis *C*   eius
 usque *C* (eius us in ras. *m3*)   17 propaginis *C*   19 macerie *M* ma-
 cerie *S*   21 turrim (im *ex* em) *m3 C' m2 GPQ(M)*   medium *C*   cir-
 cumdedit *C* (t in ras.)   enim eam *MS*   22 praeceptum *C*   in-
 mittit *N*   24 aeclesiam *C* (a *pr. eras.*) ecclesiam *B* (in *exp.*) *V*, *haud*
recte   turrim *m2 GPM*

dere. circumfodit eam, quando exoneravit terrenarum mole
curarum; nihil enim magis mentem onerat quam istius mundi
sollicitudo et cupiditas uel pecuniae uel potentiae. quod tibi
demonstratur in euangelio, cum legis quia illa mulier, quae
5 habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat, ut rursum respicere
non posset. curuata enim erat eius anima, quae inclinabatur E
ad terrena compendia et caelestem gratiam non uidebat.
respexit eam Iesus et uocauit, et statim mulier onera terrena
deposuit. his cupiditatibus etiam illos oneratos fuisse demon-
10 strat quibus ait: uenite ad me omnes qui laboratis
et onerati estis, et ego uos reficiam. ergo illa anima
mulieris quasi circumfossa respirauit et erecta est.

51 Sed et eadem uitis ubi circumfossa fuerit, religatur et erigitur,
ne reflectatur in terram. reciduntur alia sarmenta, alia pro- F
15 pagantur: reciduntur quae inani effusione luxuriant, propa-
gantur ea quae bonus agricola iudicauerit fructuosa. quid ego
adminiculorum ordines iugationisque describam gratiam, quae
uere atque manifeste aequalitatem docent in ecclesia esse
seruandam, ut nemo se diues et honoratus adtollat, nemo
20 pauper deiciat ignobilisque desperet? omnibus sit in ecclesia
par atque una libertas, omnibus inpertiat iustitia communis
et gratia. ideo turris in medio est, quae exemplum de illis 53 A
rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui uirtutum
arcem tenere meruerunt. quorum exemplis noster erigatur

4 Luc. 13, 11 sqq.   10 Matth. 11, 28   17 Cic. de sen. 53
19 Bas. 109 A (46 B)

1 exoneravit II (e alt. ex o (') M' (h eras.) 2 modi II (mundi m3 V)
3 sollicitudo C 6 possit C (corr. m3) M' erat enim N'B ani-
ma. C 8 honera V et (h del.) CGP 9 honeratos CV et (h del.) GP
10 laboratis C (la in ras.) 11 honerati CPV et (h eras.) G 12 cir-
cumfossam CP et (m eras.) G 12 et pr. om. VN erigitur (i pr.
ex e) Cm3 G m2 16 agricola CM' et (corr. m2) P 17 admiracu-
lorum II (corr. m2 G) adminiculorum MM' iugationisque IB di-
scribam C m1 describam C m3 cet. 19 seruanda C (-da m3) P et
MM' aut cet. honeratus II (corr. m2 G) oneratus M' adtollat II
extollat N, cf. Verg. Aen. IIII 49 24 archem II (h eras. CG) ele-
gatur C (m3 eligatur) G (m3 religatur) P

adfectus neque humi uilis et despicabilis iaceat, sed unius-
 cuiusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere:
 nostra autem conuersatio in caelis est. unde ne quibus
 procellis saeculi possit reflecti et tempestate deduci, clauiculis
 illis et circulis quasi amplexibus caritatis proximos quosque 5
 complectitur et in eorum coniunctione requiescit. caritas est
 igitur, quae nos superioribus nectit caeloque inserit. qui enim
 manet in caritate, deus in eo manet. unde et dominus
 ait: manete in me et ego in uobis. sicut palmes non
 potest fructum adferre ab se, nisi manserit in uite, 10
 sic et uos, si in me non manseritis. ego sum uitis,
 52 uos palmites estis. euidenter igitur exemplum uitis ad
 nostrae uitae institutionem arcessendum esse signauit, quae
 primum ueris tepefacta temperie gemmare perhibetur, deinde
 ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus 15
 oriens uua formatur paulatimque augescens in maturi partus
 retinet acerbitem nec potest nisi matura iam et cocta dulce-
 scere. uestitur interea uiridantibus pampinis uinea, quibus et
 aduersum frigus omnemque iniuriam non exiguo munitur sub-
 sidio et a solis ardore defenditur. quid autem eo uel spectaculo 20
 gratius uel fructu est dulcius, uidereserta pendentia uelut
 quaedam speciosi ruris monilia, carpere uuas uel aureo colore
 uel purpureo renitentes? hyacinthos ceterasque gemmas fulgere

3 Philipp. 3, 20   4 Bas. 107 C (46 A)   7 I Ioh. 4, 16   9 Ioh.
 15, 4 sq. Bas. 107 B (45 D)   14 Cic. de sen. 53   20 Cic. de
 sen. 53

1 humi uilis *MS* humilis *N'* humilis diues *G* (es exp.) cet.   despi-
 cabiles *C* (corr. *m3*) *G* (corr. *m2*) *P*   3 quibus *ΠN'B* aliquibus *MS*
 post quibus add. est *Π* (eras. *G*)   4 posset *CPV*   5 proximus *C*
 (corr. *m1*) *G* (corr. *m2*) *PAM'*   quoque *CPAM'* et (corr. *m2*) *GAM*
 6 cognitione *N'*   7 nos *N* nostra *Π*   8 fort. caritate <in deo manet
 et> deus   9 palma *G m2 P*   10 ab *U'* (b eras.) a *V*   11 non *C* (on
 in ras.)   12 palmitis (-es *m3*) *C* (-es *m2*) *U*   15 armentorum *C*
 17 acerbitem (b ex u) *CP*   dulciscere *M'* et (corr.) *m3 C m2 GAM*
 23 purpureo *G m2 VM'MSB*   renidentes *AM'M*   iacintus *C* (-os
m3) *P* iacinctus *G* (iacinctos *m2*) iacinctos *VM* iachinctos *S* hyachin-
 tus *U* (-os *m2*) *M'* hyacinctos *U'* yachintos *B*

existimes, coruscare Indicos, albarum emicare gratiam, nec
 aduertis ex his admoneri te, homo, ne immaturos fructus tuos
 dies supremus inueniat aut plenae tempus aetatis opera parua
 deducat. acerbus enim fructus amarior esse consuevit nec
 5 potest dulce esse nisi quod ad maturitatem perfectionis adole-
 uerit. huic uiro perfecto nec frigus horrendae mortis nec sol F
 iniquitatis nocere consuevit, quia obumbrat ei gratia spiritalis
 et omnia mundanae cupiditatis et corporeae libidinis restin-
 guit incendia, defendit ardores. laudent te quicumque con-
 10 spiciunt et agmina ecclesiae uelut quaedam palmitum sorta
 mirentur, spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia,
 delectentur maturitate prudentiae, splendore fidei, confessionis
 decore, iustitiae pulchritudine, ubertate misericordiae, ut dicatur
 tibi: uxor tua sicut uitis abundans in lateribus F
 15 domus tuae, eo quod redundantiam uitis fructiferae copiosae
 munere liberalitatis imiteris.

53 Sed quid ego in sola uite immoror, cum omnia genera
 arborum utilia sint? alia ad fructum nata, alia ad usum data. 54 A
 nam et quibus non est fructus uberius tamen usus pretiosior
 20 est. caedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod
 huiusmodi materies et procera sit spatiis nec onerosa parie-
 tibus. lacunaribus quoque comendisque fastigiis habilis est
 cypressus. unde et ecclesia dicit in Canticis: trabes domo-

14 Psalm. CXXVII 3 23 Cant. 1. 17

1 emicare $\mathfrak{M}'MS$ et $\mathfrak{N}$ $m2$ eminitare $\mathfrak{N}$ $m1$ imitare C' (i pr. ex e
 $m3$) V emitare P imitari G (ri ex re) B 3 ple-ne C' parua $C'GP$
 in parua VB inparata $\mathfrak{M}'MS$ inperata $\mathfrak{N}$ ($m1$ corr. inparata, $m2$ inpe-
 trata) M' 4 deducat II deducant N' dedeceant MS decedat B 5 ma-
 turitatē C' (ē ex e $m3$) 6 uero $C'GP\mathfrak{N}'B$ horridae N' noctis MS
 9 incendio C' (-ia $m3$) G (-iū $m2$) P te om. $\mathfrak{N}'$, et $C'GP$ 10 agmina
 C' (u eras.) •eglesiae C' (a eras.) 11 fidilium C' (corr. $m3$) 12 splen-
 dorem CVN' et (m eras.) G 15 redundantia C' et (a alt. ex ā) $\mathfrak{N}$
 20 caedrus BS cedro CP et $m1$ G cedrus G $m2$ VM chedrus N' (h
 eras. $\mathfrak{N}$) 21 honerosa II (h exp. $m2$ (P)) 22 comendisque VB com-
 mendisque (MS et (m pr. exp.) P , (committendis s. $m2$) G commen-
 dandisque N' 23 cupressus $\mathfrak{M}'MSB$ cipressus $\mathfrak{N}'$

rum nostrarum caedri, lacunaria nostra cypressi,
 in his esse declarans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi
 trabes uerticem ecclesiae sua uirtute sustineant et fastigium
 eius exornent. laurus et palma insigne uictoriae: lauro uicto-
 rum capita coronantur, palma manus uictricis ornatus est. 5
 unde et ecclesia ait: dixi, ascendam in palmam, tenebo
 altitudines eius. quae eminentiam uidens uerbi et sperans
 quod ad eius altitudinem possit ascendere et scientiae sum-
 mitatem dicit: ascendam in palmam, ut omnia relinquat
 inferiora et ad superiora contendat, ad brabium Christi, ut 10
 suauis eius fructus carpat et gustet; suauis enim uirtutis est
 fructus. populus quoque coronis arbor umbrosa uictricibus et
 salix lenta uitibus habilis uinciendis quid aliud mystice decla-
 rant nisi bona esse Christi uincula, quae nocere non soleant,
 uincula gratiae, uincula caritatis, ut unusquisque suis uinculis 15
 gloriatur, sicut gloriabatur et Paulus dicens: Paulus uinctus
 Iesu Christi? his ligatus uinculis dicebat: quis nos
 separabit a caritate Iesu Christi?, uinculis abstinen-
 tia, uinculis caritatis. his ligatus uinculis etiam Dauid ait: in
 salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. 20
 buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis leui
 materia usum manus puerilis informat, unde ait scriptura:
 scribe in buxo, simul ut admoneat te ipsa materia, quae
 semper uiret nec umquam foliis exuitur suis, ne umquam

6 Cant. 7, 8   13 Uerg. Ecl. III 83   16 Philem. 1   17 Rom.
 8, 35   19 Psalm. CXXXVI 2   23 Esai. 30, 8

1 caedri *VSB* cedrinae *G m2* chedri *N'* (h *eras.* *Ų*) cedri *cet.*   cu-
 pressi *ŲMSB* cipressi *Ų'* cupressa *M'* cypressina *G m2 V*   3 sustene-
 ant *C'* (*corr. m3*) *G* (*corr. m2*) *PŲ'*   4 insigne *Π* ad insigne *N*   uic-
 turiae (*corr. m3*) *C'* (*corr. m2*) *GP*   6 et 9 palma *CP* et (*-ā m2*) *G*   10 bra-
 bium *C m1* (brauium *m2*) brabium (u s. b) *M* brauium *G m2 PVŲ'B* et (u
pr. m2 in ras.) *S* brachium *G m1 ŲM'*   11 suaues *ŲMSB* et *m2 GPŲ*
 13 leta *C* et (lenta *m2*) *G*   mystice *Ų'B* mistice *GPMS* misticae *CF*
 mysticae *ŲM'*   16 gloriabatur et *CVMSB'* et gloriabatur et *ŲM'* gloriabatur
GPŲ'   18 separauit *CPVŲM'*   xpi ihu *N'* xpi *MSB*   21 buxus *C'*
 (x *in ras.*)   helementorum *CG*   24 sexuitur *C* (s *del. m3*)

54 spei tuae dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem
 germinet spes salutis. quid ego enumerem quanta uarietas
 arborum, quam diuersus in singulis et pulcher ornatus, quam E
 patulae fagi, quam procerae abietes, quam comantes pinus,
 5 quam umbrosae ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa
 et rediuiua castanea, quae simul ut excisa fuerit, tamquam
 siluam ex se pullulare consuevit, quemadmodum in arboribus
 ipsis aetas aut senilis aut nouella deprehenditur; iunioribus
 enim exiliores rami, antiquioribus ualidiora et nodosa sunt
 10 brachia, illis folia leuigata atque diffusa, istis contractiora et F
 aspera. sunt etiam arbores, quae senili atque emortua radice
 successionem sui, si forte caedantur, reparare non nouerint,
 aliae, quibus aut iuuentas uiret aut natura fecundior est, quibus
 excisio lucro potius quam ullo detrimento sit, ut per plures
 15 sui rediuiua successione renouentur heredes.
 55 Est etiam, quod mireris, ipsis sexsus in pomis, est discretio
 sexus in arboribus. nam uideas palmam, quae dactulos generat,
 plerumque inclinantem ramos suos et subicientem et concu-
 piscentiae atque amplexus speciem praetendentem ei arbori, 55 A
 20 quam marem palmam adpellant pueri rusticorum. illa ergo
 palma feminea est et sexum suum subiectionis specie con-
 fitetur. unde cultores lucorum praeiaciunt ramis eius dactulorum
 uel palmitum semina masculorum, quibus illi femineae arbori
 uelut quidam sensus perfunctionis infunditur et expetiti con-

4 Uerg. Ecl. I 1   5 Aen. VIII 276   16 Bas. 112 AB (47 AB)

5 helices C et (corr. m2) G *lices P   uiuiccolores II (bicolores G m2) B
 nemorosae (om. et rediuiua) castaneae II   6 ut s. u. m3 C'   7 siluam
 MS silua cet.   10 leuigata C (r eras.)   contrariora CGP   11 mor-
 tua CGP   12 succensionem CG et (corr. m2) P   13 iuuentus V
 m2 M'   14 excissio C et (s alt. exp. m2) G (s alt. eras.) P   ullo
 om. N'   16 in ipsis II B   sexsus C' sexsus cet.   est etiam G   17 dac-
 tulos C' G dactylos P m1 M' SB dactilos P m2 cet.   19 arbore C et
 m1 GP arbori m2 GP et (ri in ras. m2) M'   20 palmam om. N'
 atpellant C'   22 lucorum M' locorum cet.   post. locorum add. eius II B
 praeiaciant C'   dactylorum PN dactylorum CGV   23 ille C et
 (corr. m1) M'

cubitus gratia praesentatur. quo munere donata rursus erigitur
et eleuat ramos suos et in ueterem statum comam suam
rursus adtollit. de ficu quoque eadem est opinio ideoque
plerique secundum domesticam et fructiferam ficum agrestem
ficulneam feruntur inserere, eo quod cito fructus fecundae 5
illius et domesticae ficus uel aura temptati aliqua uel aestu
defluere ferantur in terram. unde gnari huius remedii grossis
arboris agrestis alligatis ad illam feracem arborem medentur
eius infirmitati, ut possit fructus proprios reseruare iamiam-
que, si deforent remedia, lapsuros. quo admonemur uelut 10
quodam aenigmate naturae non refugere eos qui a nostra
fide et consortio separati sint, eo quod et gentilis, qui fuerit
adquisitus, quo grauior fuerit adsertor erroris, eo uehementior
possit fidei defensor existere et si quis de haereticis conuer-
tatur, uel confirmet eam partem, in quam se commutata 15
opinionem contulerit, maxime si habeat aliquod directum naturae,
ut uiuida eius possit esse sententia, si adminiculetur ei ad-
tentio sobrietatis, obseruantia castitatis. profunde ergo circa
eum studium tuum, ut similitudine fructiferae illius ficus de
praesentia et coniunctione agrestis illius arboris tuam possis 20
conrobore uirtutem. ita enim tua nec dissoluetur intentio
56 et diligentiae fructus et gratiae reseruabitur. quam multa sunt
autem quae doceant naturalem duritiam posse diligentiae
studio temperari, quibus affert cultus ruralis exemplum.
nam plerumque cito florent mala granata et fructum 25

3 Bas. 112 B (47 BC) 10 Bas. 112 BC (47 CD)

1 repraesentatur *N' MS* 3 fico *N'* 6 temptati *CP et (m2 temp-*
tante) *G* 7 terra *CPV* gnari *M' SB* ignari *M* (i *pr. s. u.*) *M' Π*
haud ignari *M* (haud *s. u. m2*) non ignari (non *s. u. m2*) *liber bybl.*
can. s. Ambros. Mediol. 9 reseruare *C et (se exp.) P* 11 refulgere *CP*
et (1 eras.) G fugere *M et (re in mg. m2) S* 12 sunt *VN'* 13 adquisitus
CP adquisitus *G* (d *s. u. m2*) uehementior *C* (o *ex u*) 15 uel *Π*
uelut *N* qua *Π MB* commota *CGP* 17 possit eius esse *MSB*
19 illius *C* (u *in ras. mai. spatii*) 21 tuam *CP* dissoluetur *C*
(e *in ras.*) dissoluitur *M* 22 gratia *MS*

adferre non possunt, nisi congruis peritorum remediis ex- E
colantur, plerumque succus uanescit interior et foris species
eius pulchra praetenditur. quae non inmerito comparatur
ecclesiae, ut habes in Canticis ad ecclesiam dictum: ut
5 cortex mali Punici genae tuae et infra: si floruerit
uitis, floruerint mala granata. ecclesia enim bonum
fidei fulgorem confessionisque praetendit tot martyrum sanguine
speciosa et quod est amplius Christi cruore dotata, simul
plurimos intra se fructus usu istius pomi sub una munitione
10 conseruans et uirtutum multa negotia conplectens; sapiens F
enim spiritu celat negotia. amygdalis quoque hoc genere
medicari feruntur agricolae, ut ex amaris dulces fructus fiant,
ut terebrent eius radicem arboris et in medium inserant
surculum eius arboris, quam Graeci πεύκρυ, nos piceam dici-
15 mus, quo facto suci amaritudo deponitur. ergo si agricultura
conuertit stirpium qualitates, nonne studia doctrinae et disci-
plinae adtentio mitigare possunt quaslibet aegritudines passio- 56 A
num? nemo ergo positus uel in adulescentiae uel intem-
perantiae lubrico de sui conuersione desperet. ligna plerumque
20 in meliores uertuntur usus: non possunt hominum corda
57 mutari? docuimus non solum inter diuersi generis arbores esse
fructum diuersitates, sed plerumque in eadem specie arborum
compugnare sibi fructus. alia enim species masculorum, alia
femineorum fructuum, sicut de dactulis supra iam diximus.

4 Cant. 4, 3   5 Cant. 7, 12   10 Prouerb. 11, 13   11 Bas.
109 CD, 112 A (46 E, 47 A)

2 uaniscit *C* et (corr. *m2*) *GP*   3 inmereto *C*   4 ut alt. *G m2 N'*
et *G m1 cet.*   5 floruerit *CPV'* et (er *eras.*) *G* fluerit *V* (corr. *m2*)
floruit *AM'B* et (si *om.*) *MS*   6 floruerint *scripsi* floruerunt *libri*
7 martirum *CMB*   8 donata (t s. n *m2*) *G*   9 usus *C* (s alt. *eras.*)
10 negotia multa *N*   11 etenim *MS*   in spiritu *Π*   amygdalis *B*
amigdalidis *cet.*   12 fiant fructus *Uind.*   13 medio *Π*   14 quem *Π*
(quam *G m2*)   ΗΕΘΙΚΕΝ *S* (*m2* in *mg.* ΗΕΟΥΚΕΝ) peucen *ΠB* peu-
chen *N'* peticen *M*   18 aduliscentiae *CP* et (corr. *m2*) *G*   20 et non
G m2 N'   22 fructum *CGP* fructuum *cet.*   diuersitatis *ΠAM'*   24 dac-
tylis *CN'S* dactilis *cet.*   supra iam *scripsi* ut supra iam *Π* supra *N*

quis autem possit comprehendere uarietatem, speciem gratiam- B
que pomorum, singulorum quoque utilitatem fructuum suco-
rumque proprietatem, quae cuique rei apta uideantur, quemad-
modum aegris uisceribus hominum amariora poma medicentur
et inflationem asperitatemque interiorem temperent, quemad- 5
modum rursus umorum aspera pomorum dulcibus temperentur?
denique ea medicina antiquior, quae herbis curare consuevit
et sucis, nec ulla firmior sanitas quam quae salubribus refor- C
matur alimentis. unde secundum naturam docemur quia sola
nobis esca medicina est. herbis certe ulcera aperta clauduntur, 10
herbis curantur interna ideoque medicorum est opus herbarum
potestates noscere; hinc enim medendi usus inoleuit.

14, 58 Sed ut ad simplicia poma reuocemus stilum, alia sunt D
quae quocuntur sole, alia quae et testis et corticibus clausa
conplentur. mala et pyra, uuarum quoque genera omnia nuda 15
obiecta sunt soli, nucis autem et nucleae, nuculei quoque
fructus et testa opertus et cortice alitur tamen et ipse calore
solis et quantum pineae densitate nuculeus absconditur, tantum E
59 solis calore nutritur. quanta deinde domini prouidentia est, ut
ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo ualidius tegimentum 20
tuendo deferat pomo, quod uidemus in fructu ficulneae.
delicatiores itaque ualidioribus munienda sunt, ut et ipse
dominus per Hieremiam docet dicens: sicut ficus istas
bonas recognosam translato Iuda, quos emisi

13 Bas. 112 CD (47 D) 19 Bas. 112 D (47 DE) 23 Hier. 24, 5

1 posset CP et (corr. m2) G uarietatem C (e alt. in ras.) 6 umoro-
rum N' MS humorum N (h s. u.) cet. aspera pomorum om. CP asperi-
tates G s. u. m2 (in quo sucis m2 s. u. post dulcibus) asperitates po-
morum V 10 aperte C 14 quocuntur CP et m1 G cocuntur G m2
NM' coquuntur cet. et testis et II testis et N' testis aut MSB
16 nuculei CM et (u alt. eras.) S nuchlei P (h eras.) nuclei cet.
17 aliter II (-tur G m2) 18 post solis add. atque nutritur N, qui om.
mox tantum... nutritur (tanto... nutritur in mg. m2 B) quanta MSB
nuculeus CGM et (u alt. eras.) S nuclius P nucleus cet. 19 proui-
dentia est Henricus Schenkl prouidentiae CP prouidentie G (-ia m2)
prouidentia cet. 20 molior C mollior (l pr. s. u.) GP

de loco isto in terram Chaldaeorum in bona, et confirmabo oculos meos super illos in bona. tamquam delicatos enim uelut quodam misericordiae suae ualidiori F saepsit tegmine, ne teneri fructus maturius interirent. denique
 5 de ipsis etiam in posterioribus dicit: delicati mei ambulauerunt uias asperas, quibus infra ait: constantes estote, filii, et proclamate ad dominum. hoc enim solum aduersum omnes procellas atque iniurias inuiolabile tegimen, impenetrabile munimentum est. ubi ergo teneri fructus ibi
 10 crassiora tegmina et munimenta foliorum; contra autem ubi fructus ualidiores ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. 57 A pomum enim ualidius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus
 60 posset. denique doceat nos pampinus naturae gratiam et diuinæ sapientiae interna mysteria. uidemus enim ita scissum atque diuisum, ut trium foliorum speciem uideatur ostendere; ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus haereret, separata spectantibus uideretur. ea autem ratio uidetur seruata naturae, B ut et solem facilius admittat et umbram obtexat. denique
 20 procerius media pars eius extenditur et in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulcritudinis quam tegmenti praeferat. etenim brabii speciem uidetur effingere significans quod uua inter pendentes ceteros fructus habeat principatum, cui tacito quodam iudicio naturae, sed euidenti indicio innascitur species

5 Baruch 4, 26   6 Baruch 4, 27   14 Bas. 112 D (47 E)

1 caldeorum II   3 ualidiore B   4 saepsit MS repsit CP et m1 G
 sepsit G m2 cet.   tenere CP et (-ri m2) G   7 clamate V (arn.
 dnm II dñ N, fort. recte   8 homines CP et (corr. omnes) G
 tegimen CP tecmen V tegmen cet.   10 grassiora CGPMS grossiora V
 filiorum C et (corr. m2) G   12 post multo s. u. m2 add. tegmine G
 auxilio . . . protectionis om. CG, add. in mg. inf. m2 P, cf. p. 102 u. 6
 14 gratia CP   15 uidimus CP et (corr. m2) G   16 specie CP et
 (-ē m2) G   21 pulcritudinis CGS pulchritudinem N' pulchritudinis cet.
 tegimenti MSB tegumentum N'   22 brabii ℣' bra*** ℣ (brachii m2)
 brauii C (i alt. eras.) cet.   23 tacito (' (to in ras.)

et praerogatiua uictoriae. secum igitur habet brabium suum, quo et munimen sibi praebetur aduersum iniurias uel aeris pariter imbriumque uiolentiam et impedimentum non adfertur ad recipiendum solis calorem, quo tepefacta alitur coloratur augetur. ficulneae quoque folium aequae prope ut pampinus quadrifida rescinditur diuisione, quod eo clarius uidetur quo maius est folium, sane non ita ut pampinus uel ora omni uel summitate crispanti. sicut enim in ficulneae folio crassitudo ualidior ita in pampino species elegantior. crassitudo igitur folii proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, interscissio ad fructus gratiam uaporandam. denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit, quia et
 61 latere uidetur aduersum iniurias et patere ad gratiam. quid ego foliorum describam diuersitates, quemadmodum alia rutunda, alia longicra, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile uentis labentia, alia quae leui motu decutiantur aurarum?

15, 62 Inexplicabile est singularum rerum exquirere proprietates et uel diuersitates earum manifesta testificatione distinguere uel latentes occultasque causas indeficientibus aperire documentis. una nempe atque eadem est aqua et diuersas plerumque sese mutat in species: aut inter harenas flaua aut inter cautes spumea aut inter nemora uiridantior aut inter florulenta discolor aut inter lilia fulgentior aut inter rosas rutilantior aut in gramine liquidior aut in palude turbidior aut in s:

18 Bas. 113 A (47 E) 21 Bas. 113 B—D (48 B—E)

1 brabium *CPA* et *m1 G* brauium *G m2 cet.* 3 pariterque *G* (que *eras.*) 6 quadrifidare escinditur *C* (*corr. m1*) *GP* quadrifida rescinditur *V* quadrifida interscinditur *N* post uidetur *add.* auxilio nam ipsa protectionis (pro *in ras. ex per C*) *CG* et (*his exp.*) *P* (*in quo periectionis*); cf. p. 101 u. 12 8 omni *MSB* omnia *G* (*a exp.*) *cet.* 10 proficit *C* repellendam *C* 11 uaporandam *ΠB* uaporandi *cet.* 12 et *om. N'* 13 uidetur *C* (*u ex b*) aduersum *MSB* 14 ergo *CG* et (*r s. u.*) *B* (*r eras.*) *S* 15 rutunda *M'* et *m1 CA* rotunda *C m3 A m2 cet.* 21 in diuersas (*om. postea in*) *N'* 24 roseta *N'* (*t eras. A*) 25 aut in g. liquidior s. u. *C* palute (*corr.*) *m3 C m2 GP* turbidior *G m2 MB* turpidior *G m1 cet.*

fonte perspicacior aut in mari obscurior assumpto locorum
 quibus influit colore decurrit. rigorem quoque pari ratione
 commutat, ut inter uaporantia ferueat, inter umbrosa frigescat, 58 A
 sole percussa exaestuēt, niuib^{us} inrigata glaciali umore
 5 canescat. quemadmodum autem sapor eius ipse conuertitur,
 ut nunc asperior, nunc amari^{or}, nunc uehementior, nunc
 austerior, nunc dulci^{or} pro specierum quibus infusa fuerit
 qualitate uarietur! asperatur inmaturioribus sucis, tunso cor-
 tice nucis foliisque contritis, amara fit absentio, uino uehe-
 10 mentior, austerior aliis, grauescit ueneno, melle dulcescit. si B
 uero ei lentiscum, terebinti quoque fructus uel et nucis inte-
 rior misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur.
 cum sit autem altrix omnium uirgultorum, diuersos singulis
 usus ministrat. si radices alluat uel nubibus fusa descendat,
 15 discretas dat omnibus uires, radicem inpinguat, caudicem
 prouehit, ramos diffundit, folia uirescere facit, fructum alit
 semina, pomum augere consueuit. ergo cum eadem sit omnium
 nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt sucos, alia dul- C
 ciores, alia tardos, alia praematu^{ros}. ipsae quoque inter se
 20 discrepant suauitates. alia suauitas in uinea, alia in olea,
 alia in cerasis, alia in fico, discreta in malo, dispar in dactulo.
 63 tactus ipse aquae alibi lenis, alibi asperior, plerumque
 pinguior est. pondere quoque distat frequenter ut specie;

1 prespicatior C et (per m2) G praespiciatior P prispiciatior M' as-
 sumto C adsumpto cet. 2 colorum Π (locorum G m2) rigore CP et
 (-ē m2) G 3 uaporantia C (corr. m3) P 4 exestuāt CGP aestuit
 A m1 M' aestuet A m2 A' umore M humore (h s. u. m2) SB cet.
 9 contritis C (t pr. in ras.) S (con s. u. m2) contristis P tritis M
 amari^{or} A m2 B absentio PN' et m1 CGP absintio S, m2 CB
 et (corr. absentio) M absinthio G m2 V 10 alusterior C (l eras.)
 11 terebentis C m1 terebenti m1 GP terebinti VMSB et m2 CGP tere-
 bynti A' terebynto AM' interior pars α 12 misceantur VAM'
 14 aluat C (u eras.) adluat MS alat cet. 16 fructuum VMSB
 20 suauitate Brux. sua uirtute A' 21 cerasis MSB cereseis A
 ceraso A' (aso in ras.) ceraseis CPM' et m1 G cerasiis G m2 V
 ficu G m2 SB et (m2 fico) M im malo CGP dactilo IIB
 dactylo cet. 23 pinguior.. C ut in ras. S et G m2

nam plerisque locis grauior, plerisque leuior extimatur. non mirum igitur si, cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se lacrimae arborum, quae eiusdem aquae adluuione generantur. et cum una sit omnium causa, diuersus singularum usus, diuersa natura est. aliam uim habet cerasi 5 arboris lacrima, aliam lentisci. disparem quoque balsami guttam odorata orientis ligna sudare produntur, diuersum quoque lacrimarum genus uirgulta ferularum in Aegypto ac Libya quadam ui naturae secretioris inlacrimant. quid autem tibi referam — clementem licet esse sermonem — quod 10 electrum lacrima uirgulti sit et in tantae materiae soliditatem lacrima durescat? nec leuibus id adstruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimae portiones aut exigua quaedam animantium genera in electro saepe reperiantur, quae uidetur cum adhuc gutta esset mollior, recepisse et solidata 15 tenuisse.

64 Sed quid ego uili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturae, cum iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium prouidentia diuina formauerit? unde uelut habenis quibusdam uerborum cohibenda diffusio est, 20 ne quod Solomoni specialiter sapientiae munere diuinitus uidetur esse conlatum, usurpatorie uideamur exponere differentias arborum et uirtutes radicum et quaecumque sunt abscondita et inprouisa, sicut scriptum est. quae nec ab ipso

5 Bas. 113 AB (48 AB), cf. Plin. N. H. XIII 66; XXIII 42
11 Bas. 113 B (48 AB), cf. Plin. N. H. XXXVII 43 et 46 23 Sap. 7,
20 sq.

1 extimatur II aestimatur *G m2 cet.* 2 si cum] sicut *G (m2 si sicut) M'* discrepat *G m2* discrepent *MM'* discrepant *M'* 5 caerasi *G* cerasei *MM'* 6 lacrimam *CP* alia *CPV* 7 gutta *CP* produntur *C* 9 libya *MM'* libia *cet.* 10 decet esse *M. Haupt Opusc. III 618* 11 soliditate *CPV* 14 electro *C* (h *eras.*) *P* electro *V* lectro *M'* 15 uidentur *G* (n *exp.*) *cet.* 18 iste *C* (e *in ras.*) 20 uelut *II MSB* et uelut *N'* abenis *CGP* 21 solomoni *M* solomon *CP* salomon *G m1 V* salomoni *G m2 cet.* 22 usurpatorie *MSB* usurpatoriae *C* (a *alt. eras.*) *cet.*

tamen manifestata produntur, ut mihi uideatur potuisse eum
 disputare de uirgultorum generibus, non potuisse tamen plenius
 65 omnis creaturae explicare rationes. quodsi inriguis aquarum 59 A
 plerumque et segetes laetiores sunt et uirides fabae et hortorum B
 5 multiplex suscitatur et resuscitatur gratia, si uiridantibus toris
 fluuiorum exundantium ripa decoratur, quemadmodum ad uerbum
 domini, quod omni aquarum cursu est redundantius, subito
 creatura uirgultorum omnis effloruit! festinarunt campi non
 commissam sibi frugem edere, ignorata horti holerum genera,
 10 florum miracula germinare, ripae fluminum se uestire myrtetis,
 properauerunt arbores cito surgere, cito se in florem induere, C
 uictum hominibus, pecoribus pabulum ministrare. fructus
 communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus.
 simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo uesceremur,
 15 aliud quo refrigerante umbra defenderemur a sole. cibus in
 fructu, usus amoenitatis in foliis; tamen quia praescia erat
 prouidentia creatoris quod fructum sibi maxime hominum
 audivitas uindicaret, reliquis prouidit animantibus, ut specialem
 iis donaret alimoniam. itaque esca his non mediocris in foliis D
 20 est corticibusque siluestribus; ea quoque quae ad usum me-
 dendi proficerent, id est suci lacrimae surculi pariter mini-
 strata sunt. itaque illa quae post experimento usu exemplo
 utilia cognouimus, ea a principio creator, cui usui apta donaret,
 praescientiae suae maiestate de sinu terrarum iussit exire. et
 66 25 quia iussit dominus ut germinaret terra herbam faeni

1 Reg. III 4, 29 (33) 4 Uerg. Georg. I 1 5 Uerg. Aen.
 VI 674 11 Uerg. Georg. I 187 sq. 25 Gen. 1, 11 Bas. 105 C, 108
 A (45 A—C)

2 non.. C (ex ut uidetur eras.) 3 omnis M (corr. omnes) S omnese
 CP et (e alt. eras.) G omnes se V omne secretum A (s uerbi rationes
 eras.) A' (in quo rationis) M' et (in quo creaturae om. legitur rationis) B
 7 cursus CP et (s eras.) G (s exp.) B 9 aedere CP et (a exp.) G
 10 mirtetis CM 12 pecoribus PB pecori cet. 15 in fructu usus MSB
 infructuosus G (osus exp. m2) cet. 17 fructu G m1 fructus G m2 P
 19 hiis C his cet. alimonia C (post a alt. ras.) P et (-ā m2) G
 20 aedendi CP edendi G (corr. m2) VM 25 terram C (m del. m3)
 faeni AM' foeni AMS feni cet.

et lignum fructiferum faciens fructum secundum E
 genus, cuius semen eius in eo, ne forte quis dicat
 in multis arboribus neque fructum neque semen uideri et
 putet diuinum in aliquo uaccillare praeceptum, ut a ueritate
 sit dubium, illud aduertat, quia nequaquam fieri potest, ut 6
 non aut seminibus utantur uniuersa gignentia aut habeant
 aliqua quae uideantur cum uirtute seminum conuenire, idque
 si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit
 comprehendere. nihil uidentur seminis habere salices, habent F
 tamen in foliis granum quoddam, quod habeat uirtutem 10
 seminis, ut eo commisso terris tamquam posito surgat arbos
 de surculo et tamquam de semine se exsuscitet. grano itaque
 illo radix prima coalescit; de radice pullulat non solum salicis,
 sed etiam reliquarum ad similitudinem huiusmodi generis
 arborum silua. habet autem et radicis generatio uirtutem 15 6
 seminis, unde plerique ea satione incrementum sui nemoris
 propagauerunt.

67 Magna dei uirtus in singulis. nec miretur aliquis, si in
 uirgultis magnam dei dixi esse uirtutem, siquidem magnam
 uirtutem suam in lucustis esse dixit et bruco, eo quod diuinae 20
 maiestatis offensa magna moderamine sterilitatis Iudaicae
 atque inopiae solueretur. magna enim uirtus patientia, magna
 uirtus prouidentia. indigni enim erant, qui uterentur fecundi- B

20 Psalm. CIIII 34 Ioel 1, 4

4 putet C (u ex o ut uidetur) uaccillare M' (c pr. eras.) uacillare
 GPVŲ'MSB 5 dubium] deuium ed. Rom. 7 idque C (id in
 ras.) 9 seminis C (is ex um m1) salices C (es ex is m3) 11 arbus
 m1 CV arbuste G (-tū m2) arbusta P arbor CV m3 cet. 13 primo
 Uallombrosanus 32 (nunc Laurent.) et liber s. Marci 509 (nunc Lau-
 rent.) cohalescit CPV coalescat G (i s. a alt. m2) salices Π (-is m2 G)
 15 habent B radices CB et. (corr. m2) G radicis P (-es m2) Ų' (ra-
 dix m2) generatio om. N uirtutem G (em ex um) 16 eā C
 satione MSB sationem CP ratione VN' et in mg. m2 B 18 dñi G
 19 dñi B 20 lucustis M'M et m1 CGPŲS locustis m3 C m2 GPŲS
 bruco CPŲM' et m1 G brucho G m2 cet. 21 magna CIŲM' et
 m1 G magno G m2 cet. 23 enim Π etenim N

tate terrena, qui terrarum laeserant creatorem. et uere magnus,
 qui miserabili fame nefas tantae impietatis ulciscitur. itaque
 si magna uirtute dei sterilem brucum terra generauit,
 quanto magis uirtute magna quae fecunda sunt procreat.
 68 quis pineam uidens non stupeat tantam diuino praecepto
 artem inolitam inpressamque naturae, quemadmodum ab ipso
 centro distantibus licet mensuris pari adsurgat glutino, quo
 proprios fouet fructus? itaque per circuitum eadem species C
 et ordo seruatur et quidam in singulis plagis nuculeorum
 10 partus exuberat atque in orbem redit fructus et gratia. itaque
 in pinea ista imaginem sui natura uidetur exprimere, quae a
 primo illo diuino caelestique mandato priuilegia accepta
 custodit et partus suos quadam annorum uice et ordine refert,
 69 donec consummatio temporis impleatur. sed ut in hoc fructu
 15 gratam speciem sui signat, ita etiam in myricis, id est D
 humilibus uirgultis figuram improbae calliditatis expressit.
 sicut enim duplici corde uiri ubique praesto sunt et gratiam
 simplicitatemque apud bonos praetendunt et uitiosissimis
 glutinantur, ita etiam et in aquosis et in desertis contrario
 20 quodam usu haec uirgulta nascuntur. unde et Hieremias
 dubia morum atque insincera myricis comparauit.
 70 Germinet inquit terra, et statim omnis surgenti germine E
 terra completa est. et homini dicitur: dilige dominum
 deum tuum, et non est caritas dei omnium infusa uisceribus. F
 25 surdiora corda hominum sunt quam dura saxorum. terra in-

15 Bas. 116 C (49 B) 20 Hier. 17, 6 22 Bas. 116 A (48 E)
 23 Deut. 6, 5 Matth. 22, 37

3 brucum (C'VN'B et G m1 bruchum G m2 cet. 5 quis (s s. u. m3)
 (' et (in quo *pineam, s eras.) G 6 arte (C'P 9 nuculeorum (u alt.
 eras.) AS nucleorum M'B 11 *pineae G (s eras.) 13 quadam C (a
 pr. in ras.) referat C refret A' 14 fructum (C'P fructu G (tu ex
 tn) M et (s in mg. m2) S 15 et 21 myricis µ myricibus N'SB miri-
 cibus cet. 16 inprope (' 19 acosis C 20 et s. u. ('. ut uidetur
 m1, fort. delendum in hieremia G 22 post terra add. herbam uiren-
 tem Uallombrosanus 32 et liber s. Marci 509 omnes G (omni m2)
 A'MS surgent in MS 24 deum om. N'B

debitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat auctori: nos debitum munus negamus, dum non ueneramur auctorem. 71 uide in paruis quae prouidentia sit dei et, quia comprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reseruarit, alia mutationes habere uoluerit expoliationis et 5 amictus. inter cana niuium, pruinas frigorum uiriditatem suam arua conseruant et cum ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haut exiguum speciem uiriditatis obtexunt. in ipsis quoque generibus arborum, quae diuturnis frondibus uestiuntur, non mediocris distantia est. seruat indumentum suum semper 10 olea uel pinus, sed tamen folia sua saepe commutant nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea praetendunt suae arboris pulchritudini perpetui integritate uestitus uicem muneris obumbrantes. palma autem uirens semper manet conseruatione et diuturnitate, non inmutatione foliorum. nam quae primo 15 germinauerit folia, ea sine ulla substitutionis successione conseruat. imitare ergo eam, o homo, ut dicatur et tibi: statura tua similis facta est palmae. serua uiriditatem pueritiae tuae et illius innocentiae naturalis, quam a primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum 20 in tempore tuo habeas praeparatum et folium tuum non defluat. hanc uiriditatem gratiae semper florentis in Christo secuta ecclesia dicit: in umbra eius concupiui et sedi. hanc praerogatiuam doni uirentis acceperunt apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra 25 curaret aegrotos; obumbrabant enim infirmitates corporis fides mentis et florentia merita uirtutum. mane ergo plantatus in

6 Uerg. Georg. II 376   10 Bas. 109 A (46 B) 115 B (49 B)
18 Cant. 7, 7   20 Psalm. I 3   23 Cant. 2, 3   25 Act. 5, 15

5 reseruauit *N'B* seruauerit *V*   7 sunt II (sint *G m2*) *B*, fort. recte
8 haud *G m2* aut *G m1 cet.*   9 diurnis II   12 diurna II   succida-
nea *B Tell.*   13 uice *G* (e ex ē) *B*   17 ea *CPV*   23 umbra *C*
24 acceperunt II (e alt. *m2 ex i G*) acceperant et *N*   26 obumbrabant
scripsi obumbrabat *M et* (ba exp.) *S* obumbrant II *B* obumbrat *N'* in-
firmitatis *C* infirmitati *N'MS*, fort. recte

domo domini. ut in atriis eius sicut palma floreas et ascendat
in te gratia ecclesiae et sit odor narium tuarum sicut
mala et fauces tuae sicut uinum optimum, ut inebrieris
72 in Christo. bene admonuit iste uersiculus repetere paene inter-
5 missum quia diximus praecepto domini uitem etiam pullulasse, 62 A
quam postea post diluuium a Noe plantatam esse cognouimus. sic
enim habes, quia Noe agricola erat terrae et plantauit
uitem et bibit de uino eius et obdormiuit. non ergo
Noe auctor est uitis, sed plantationis. neque enim nisi eam
10 repperisset ante generatam, plantare potuisset. cultor ergo,
non auctor est uitium. deus autem, qui sciret quod uinum
sobrie potatum sanitatem daret, augeter prudentiam, inmodice
sumptum ad uitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam B
humano arbitrio reseruauit, ut parsimonia naturae esset magi-
15 sterium sobrietatis, abundantiae noxiam lapsumque temulentiae
sibi ascriberet humana condicio. denique et ipse inebriatus
est Noe et obdormiuit consopitus a uino. itaque per uinum
patuit deformitati, qui per diluuium excreuit ad gloriam. sed
dominus et in eo creaturae suae gratiam reseruauit. ut eius
20 fructum nobis conuerteret ad salutem ac per eum nobis C
peccatorum remissio proueniret. unde pie Isaac dixit: odor
Iacob odor agri pleni, id est naturalis odor. quid enim
pleno rure suauius, quid uitis odore iucundius, quid fabae
flore gratius? unde quamuis ingeniose quis ante nos dixerit:
25 'non uitem aut ficum patriarcha olebat aut frugem, sed uir-
tutum spirabat gratiam', ego tamen et odorem ipsum terrae
simplicem atque sincerum' pro gratia benedictionis accipio,
quem fraus nulla composuit, sed ueritas indulgentiae caelestis D

2 Cant. 7, 8 sq. 3 Cant. 5. 1 7 Gen. 9, 20 sq. 11 Sir. 34.
28 sq. (31, 37 sq.) 17 Gen. 9, 21 21 Gen. 27. 27 25 cf. Philo
Quaest. in Gen. IIII 214, de Iacob II 1, 4

1 ut in *in ras. min. spatii* C 4 repetere pene C (ere p *in ras.*)
repeti paene P 5 praeceptum C 9 uitis... sed C (sed *eras.*) 13 sumptus
C (s *alt. s. u. m3*) ad uitia (i *eras.*) CG uitia tua N' 18 de-
formitate C 19 gratiae C 21 remissio peccatorum N' 23 iocun-
dius GPV et m2 CAS 27 accipio CGP accipiam cet.

infudit. denique inter benedictiones sacratissimas computatur, ut tribuat nobis dominus a rore caeli uim uini, olei atque frumenti, cui est honor laus gloria perpetuitas a saeculis et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum amen.

DIES QVARTVS.

5

1, 1 Qui uindemiam colligit uasa prius quibus uinum infunditur
(Serm. VI) mundare consuevit, ne sors aliqua uini gratiam decoloret.
quid enim prodest ponere uitem ordine, fodere quodannis aut
aratri sulcos ducere, putare, subrigere, adiungere ulmis
et quodam conubio copulare, si tanto labore uina quaesita 10
in uase coacescant? matutinos quoque solis ortus si quis
spectare desiderat, emundat oculos suos, ne quid pulueris,
ne quid purgamentorum oculis eius insidat, quo tuentis hebe-
tetur optutus, neue aliqua caligo nebulosa corporeos uisus
spectantis obducat. nobis in lectione exoriundus est sol, qui 15
ante non fuerit. primum iam diem sine sole transiuimus,
secundum sine sole transegimus, tertium sine sole confecimus:
quarto die iubet deus fieri luminaria, solem et lunam et
stellas. sol incipit. emunda oculos mentis, o homo, animae-
que interiores optutus, ne qua festuca peccati aciem tui 20

1 Gen. 27, 28 6 cf. Usener Epic. fr. 396 7 cf. Baeda de orth.
Gramm. lat. VII 289, 12, Albin. Orthograph. ibid. 309, 34 K. 8 Uerg.
Ecl. I 73 9 Uerg. Georg. I 2

2 uim om. II B (abundantiam s. u. m2 G); habundantiam post fru-
menti add. B et olei N' 3 est est C laus om. M, in mg. m2 S
gloria s. u. m1 C potestas M (exp. m2 et s. scr. perpetuitas) S
4 post amen add. CONTULI M EXPLICIT DIES TERTIUS (haec
om. GP). INCIPIT DIES QUARTUS II B et VM' (add. DE LUMI-
NARIIS) V' (add. DE LUMINARIBUS) EXPLIC DE DIE III. SCI AM-
BROSII. INCIPIT EIUSDEM DE DIE III. S EXPLICIT LIBER TER-
TIUS. INCIPIT QUARTUS Brux. 6 in quibus C (in del. m3) 8 pro-
deest C (e pr. eras.) P quodannis P et m1 CG quotannis C m3 G
m2 cet. 11 uasae C (e in ras.) 13 insideat VM' insidiat VM'
intuentis V intuentes N' (-is m2 V') aebetetur CGP euitetur V
14 corporeus C 15 spectantes VM' et (-is m2) G espectantis P
exoriundus II B exoriendus G m2 cet. 19 oculus C (-os corr.) P
animique MS 20 interiores GV m2 S interioris GV m1 cet.

praestringat ingenii et puri cordis turbet aspectum. emunda
 aurem, ut uase sincero scripturae diuinae nitida fluenta F
 suscipias, ne qua ingrediatur contagio. procedit sol magno
 iubare diem, magno mundum conplens lumine, uaporans
 5 calore. caue, o homo, solam eius perpendere magnitudinem,
 ne nimius fulgor eius uisus tuae mentis obcaecet, ut qui e
 regione in radium eius intendit repercusso lumine omnem
 subito amittit aspectum ac, nisi in ceteras partes uultum
 suum oculosque conuertat, aestimat se nihil uidere et tuendi
 10 munere esse fraudatum, si uero deflectat optutum, integrum 63 A
 sibi officium perseuerat. caue igitur ne et tuum radius eius
 exoriens confundat aspectum. et ideo prius firmamentum
 caeli aspice, quod ante solem factum est, terram aspice, quae
 antequam sol procederet, coepit esse uisibilis atque composita,
 15 germina eius aspice anteriora solis lumine. anterior brucus
 quam sol, antiquior herba quam luna. noli ergo deum cre-
 dere, cui uides dei munera esse praelata. tres dies transacti
 sunt: et solem nemo quaesiuit et luminis claritas abundauit. B
 habet enim et dies suam lucem, quae praecessor est solis.
 2 20 non igitur te tanto splendori solis temere committas —
 oculus est enim mundi, iocunditas diei, caeli pulchritudo,
 naturae gratia, praestantia creaturae — sed quando hunc uides,
 auctorem eius considera, quando hunc miraris, lauda ipsius
 creatorem. si tam gratus est sol consors et particeps crea-
 25 turae, quam bonus est sol ille iustitiae! si tam uelox iste, C
 ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia, quantus
 ille, qui ubique semper est et maiestate sua complet omnia!

21 Secundi sent., cf. Mullach Fragm. phil. graec. I 518 u. 25 sqq.,
 513 u. 12   22 Bas. 12 AB (50 DE)   25 Malach. 4, 2   27 Psalm.
 LXXI 19

1 aspectu CP   2 scriptura C   8 ac C (*in ras.*)   12 aspectu C
 14 proderet AM' prodiret A'MSB   15 brucus CP et m1 G bruchus
 G m2 VMSB rubus AM' rebus A'; brucus corruptum, fort. ex arbos (ar-
 bus) ortum   20 splendore CG   21 iocunditas M'M et (*ioc. corr.*)
 A' m1 S m2   22 praestantia C (*tan m1 in ras. min spatii*)   23 lauda
 prius ipsius N'

si admirabilis qui iubetur exire, quam supra admirationem qui dicit soli et non exoritur, ut legimus! si magnus est qui per horarum uices locis aut accedit aut decedit cotidie, qualis ille qui etiam, cum se exinaniret, ut nos eum possemus uidere, erat lumen uerum, quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum! si praestantissimus qui obiectu terrae patitur saepe defectus, quantae maiestatis qui ait: adhuc ego semel et mouebo terram! illum terra abscondit, istius motum non potest sustinere, nisi uoluntatis eius substantia fulciatur. si caeco damnum est huius solis gratiam non uidere, quantum peccatori damnum ueri luminis munere defraudatum perpetuae noctis tenebras sustinere!

3 Ergo cum uides solem, adtende terram, quae ante fundata est, adtende herbam faeni, quae praestat ordinis priuilegio, adtende ligna, quae plaudunt, quod priora luminibus caeli esse coeperunt. numquid merita faeni maiora quam solis aut numquid potior ligni praerogatiua? absit ut insensibilia tanti muneris praeferamus ministro. quid igitur praeuidit altitudo sapientiae et scientiae dei, ut prius inciperent ligna esse quam illa duo mundi lumina et quidam caelestis oculi firmamenti, nisi ut cognoscerent omnes diuinae testimonio lectionis terram sine sole posse esse fecundam? nam quae potuit sine sole prima rerum semina germinare potest utique semina accepta nutrire et proprio fotu sine calore solis partus edere. hac igitur uoce quadam suorum munerum clamat natura: bonus quidem sol, sed ministerio, non imperio, bonus meae fecunditatis adiutor, sed non creator, bonus meorum altor

1 Iob 9, 7   4 Philipp. 2, 7   5 Ioh. 1, 9   8 Agg. 2, 60   20 cf. p. 111 u. 21

3 orarum Π (hor. *m2* *G*) *U* (corr. *m2*) *M'*   6 obiectus Π (*s eras. G*) *B*
7 quiantē *C*   8 ego semel et *C'GP* semel et ego *V* et ego semel *N'*
ego semel *MSB*   9 motu *C*   non potest sustinere *C* (test suste *in ras. minoris spatii*)   11 quanto magis *N'*   damnum est *G* (est *s. u. m2*)
15 plaudunt *C* (a *s. u.*, au *in ras.*, fort. plodunt *scriptum fuit*)
16 numquid potior *C* (potior *exp. m1*)   20 luminaria *GN'S* et (*ria eras.*) *P*, cf. p. 110 u. 18   21 firmamento *C*   25 aedere *CP*   27 alator (a *alt. eras.*) *CG* alator *P* alitor *N'*

fructuum, sed non auctor. interdum partus meos et ipse adurit,
 frequenter mihi et ipse damno est, plerisque me locis in-
 dotatam relinquit. non sum ingrata conseruo, mihi est in
 usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subiectus 64 A
 5 est uanitati, mecum corruptionis subditus seruituti. mecum
 congemescit, mecum parturit, ut ueniat adoptio filiorum et
 humani generis redemptio, quo possimus et nos a seruitio
 liberari. mecum adsistens laudat auctorem, mecum hymnum
 dicit domino deo nostro. ubi maior eius est gratia, ibi mecum
 10 est ei commune consortium. ubi sol benedicit, ibi terra bene-
 dicit, benedicunt ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt
 uolucres mecum. in mari positus illum nauta accusat, me B
 desiderat; in montibus illum pastor declinat, ad mea germina,
 ad meas festinat arbores. quibus exaestuans obumbretur, ad
 15 meos fontes sitiens et lassus adcurrit.

2,5 Sed ne oculorum tibi exiguum uideatur esse testimonium, C
 emunda aurem, admoue eam caelestibus oraculis; duobus enim
 et tribus testibus stat omne uerbum. audi dicentem: fiant
 luminaria in firmamento caeli ad inluminacionem
 20 terrae. quis hoc dicit? deus dicit. et cui dicit nisi filio?
 deus ergo pater dicit: 'fiat sol'. et filius fecit solem; dignum D
 enim erat, ut solem mundi faceret sol iustitiae. ipse ergo
 eum in lumen adduxit, ipse eum inluminauit, ipse ei donauit
 fundendi luminis potestatem. factus est ergo sol; ideo et ipse
 25 seruit, quoniam dictum est: fundasti terram, et permanet;
 dispositione tua permanet dies, quoniam uniuersa
 seruiunt tibi. etenim cum dies seruiat, quomodo non seruit
 sol, qui factus est in potestatem diei? quomodo non seruit

6 Rom. 8, 15 8 Psalm. CXXXVIII 3 Dan. 3. 62 sqq. 11 Psalm.
 CXXXVIII 9 sq. 18 Gen. 1, 14 Bas. 120 BC (50 E, 51 A) 22 Ma-
 lach. 4, 2 25 Psalm. CXVIII 90 sq. 28 Psalm. CXXXV 8 sq.

6 congemescit (' m3 G¹ PB et m2 Q¹ S mecum parturit II B et con-
 parturit cet. 7 redemptio C 8 adsistens . . . mecum om. G ymnum C
 17 emunda (' (t exp. m3) G (t eras.) PM 22 erat enim N ergo
 s. u. m1 (' 26 dispositione (' (si s. u. m3) 28 potestatem G m2 SB
 potestate G m1 cet.

luna et stellae, quae factae sunt in potestatem noctis? etenim quanto maiorem his gratiam creator donauit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis inluminentur tenebrae per lunae stellarumque fulgorem, caelum uelut quibusdam floribus coronatum ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes uernante depictum spirantium rosarum uiuis monilibus renitere, quanto igitur amplius his decoris uidetur esse conlatum, tanto amplius debent; cui enim plus committitur plus debet. et ideo bene a plerisque ornamentum caeli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum. 10
 6 atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis ascribitur, sed diuinae indulgentiae deputatur, ait propheta: omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore; dante te eis colligent sibi, aperiente te manum tuam uniuersa implebuntur bonitate et infra: emitte 15 spiritum tuum, et creabuntur et renouabis faciem terrae et in euangelio: considerate uolatilia caeli, quia neque serunt neque metunt, et pater uester caelestis pascit illa. non ergo sol aut luna fecunditatis auctores sunt, sed deus pater per dominum Iesum omnibus 20 liberalitatem fertilitatis inperit.

7 Pulchre autem exposuit nobis propheta quid sit quod ipse ait quia fecit deus solem in potestatem diei et lunam in potestatem noctis. nam in ipso psalmo centesimo tertio, de quo supra diximus, scripsit: fecit lunam 25 in tempora, sol agnouit occasum suum. cum enim

4 Bas. 117 C (50 B)   8 Luc. 12, 48   13 Psalm. CIII 27 sq.
 15 Psalm. CIII 30   17 Matth. 6, 26   23 Psalm. CXXXV 8 sq.
 25 Psalm. CIII 19

2 subito *G*   3 serenius *C* serenus *VN'*   5 coronatum floribus *MS*
 6 pudes *CP*   uenerante *M* (*corr. m2*) uenerande *S* (*corr. m2*)   7 re-
 nidere *MS*   10 nuncopatum (*corr. m2*) *CG* nunccopatum *P* (nunccup.
m2)   14 eis *CPNMMS* et (*ex illis*) *¶* illis *G* (*illi del. m2 et s. scr. ei,*
sed eras.) *V* (*m2 eis*) illis *B*   15 ubertate *N'*   18 nec metunt *M*
 22 ipse *C* (*e ex i m3*)   24 nam] nam et *N'*   25 luna *C* (*-à m3*) *VM'*
 26 tempora *Cm1* tempore *Cm3* *GPV* temp *¶*   cognouit *N'*

dies horas suas complere coeperit, sol debitum sibi agnoscit
 occasum. est ergo in potestate diei sol et luna in potestate B
 noctis, quae temporum uicibus oboedire compellitur et nunc
 impletur lumine atque uacuatur. licet plerique hunc locum
 5 mystice de Christo et ecclesia uideantur accipere, quod agnouit
 Christus proprii corporis passionem, qui ait: pater, uenit
 hora; clarifica filium tuum. ut illo occasu suo omnibus
 donaret uitam aeternam, qui perpetuae mortis urgebantur
 occasu. et ecclesia tempora sua habeat, persecutionis uidelicet C
 10 et pacis. nam uidetur sicut luna deficere, sed non deficit.
 obumbrari potest, deficere non potest, quae aliquorum quidem
 in persecutionibus discessione minuitur, ut martyrum confes-
 sionibus impleatur et effusi pro Christo sanguinis clarificata
 uictoriis maius deuotionis et fidei suae toto orbe lumen effundat.
 15 namque luna luminis inminutionem habet, non corporis, quando
 per uices menstruas deponere uidetur suum lumen, ut mu-
 tuetur a sole, quod facile puro aere atque perspicuo, quando D
 nulla eam obducta nebula caligantem facit. colligi potest.
 orbis enim integer manet lunae, etsi non similiter totus ut
 20 pars eius effulgeat, et qualis uideri solet, cum plenus est
 luminis, talis est magnitudine, sed per umbram quandam
 lumine suo uiduatus adparet. et inde cornua eius refulgent,
 quia corpus eius in orbem diffunditur et uelut deficiente
 portionis luce insinuatur.

1,8 25 Mouere autem potest quod ait: fiant luminaria ad in- EF
 luminationem super terram, quae discernant inter

6 Ioh. 17, 1   15 Bas. 124 A (52 BC)   25 Gen. 1, 14 Bas. 124
 B (52 D)

2 diei potestate N   potestatem . . . potestatem G (fort. m2) PB
 3 obedire C et (corr. m2) G   4 fort. atque (nunc.   5 agnouerit M,
 fort. recte   7 ocasu C   8 uitam donaret N' MS   9 et om. II   11 quia
 X'S   12 in om. N'   15 non in ras. minoris spatii C'   17 perspicuo C
 (i ex e m3)   quando C (o in ras.)   18 eam VM eum cet.
 22 uiduatus C (u alt. in ras.)   25 fiant M ut fiant cet.   26 dis-
 cernent C

diem ac noctem, quia et supra iam, ubi lumen fecit, dixerat: separavit deus inter lucem et tenebras. et factus est uesper et factum est mane, dies unus. sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis et lunae et lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem 5 diurno lumini uideatur adiungere, quod uel ortus diei potest prodere uel occasus. nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies, quia amplius quoque meridiano sole resplendet. quod ostendit propheta dicens: et educet sicut lumen iustitiam tuam et iudicium tuum sicut meridiem. non 10 solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti iustitiam comparavit. deinde non solum unum signum, sed etiam duo uoluit esse diurnae discretionis atque nocturnae, ut et lux discretionem faciat et solis exortus et iterum lucis defectus et stellarum ortus inter occasum diei distinguat et noctis ex- 15 ordium. nam ubi occiderit sol. manet tamen adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebrae terram operiant, et tunc luna oritur et stellae. et de nocte quidem aperte liquet, quia lunae et stellarum inluminatio noctis spatia testantur, siquidem per diem fulgorem illum lunarem stellarumque omnium sol 20 exortus abscondit. de die autem uel ipsa solis flagrantia docere nos potest diuersam diurni luminis et solis esse naturam et ipsam esse speciem discolorem. simplex enim lucis est species, ut lumen praebeat: at uero sol non solum uirtutem inluminandi habet, sed etiam uaporandi; igneus est enim, 25 ignis autem et inluminat et exurit. unde deus uolens Moysi

2 Gen. 1, 4 sq. 9 Psalm. XXXVI 6 24 Isid. de nat. rer. 15, 2
26 Exod. 3, 2 sq.

1 ^{ac} * noctem (ac m2) P ^{ac} et noctem V et noctem MSB 2 factus est
uesper II factum est uespere N'B factus est uespere MS 5 radiis (s
eras.) suis (s alt. eras.) G 6 diurna C hortus CM et (h eras.) G
8 fort. qui amplius 9 ostendet C (-it m3) educit G (-et m2) N'
lucem Q' 10 meridiem C meridiaie P Q M' 11 luminis CPMS lu-
minis C 12 signum C (u ex u m3) 15 ortus N' MS ortus et II et (exp.
et) B iter CV et (inter m2) G iterat^{um} P 26 dñs B Diu., recte puto

ostendere suae operationis miraculum, quo Moysen ad oboediendi studium prouocaret atque ad fidem inflammaret eius adfectum, in igne uisus est in rubo. et rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie uidebatur. alterum igitur
 5 munus ignis uacabat, alterum operabatur. uacabat exustionis uis, operabatur inluminatio. ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam D uehementiorem materiem consuevit exurere. sed domini ignis
 10 inluminare solet, exurere non solet. ac forte dicas: quomodo scriptum est: ego sum ignis consumens? bene admonuisti: non solet consumere nisi sola peccata. in retributionibus quoque meritorum colligimus diuini ignis naturam, ut alios inluminet, alios exurat, inluminet iustos, exurat inpios. non eosdem quos inluminat exurit et quos exurit inluminat, sed inluminatio eius E
 15 inextinguibilis est ad perfunctionem bonorum, exustio uehemens ad supplicium peccatorum.

11 Sed reuertamur ad discretionem diei ac noctis. oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox funditur. non est enim luci societas ulla cum tenebris, siquidem naturali lege hoc
 20 dominus in prima operatione constituit. etenim quando lumen fecit, et discretionem fecit inter lucem et tenebras. denique F in ipso die iam sole infuso terris uidemus umbram uel hominis uel uirgulti alicuius a lumine separari, ut mane ad occasum derigatur, uesperis retorqueatur in orientem, meri-
 25 dianis horis in septentrionem inclinet. lumini tamen non confunditur atque miscetur, sed cedit et refugit. similiter et nox cedere uidetur diei et se ab eius lumine declinare; est enim.

10 Deut. 4, 24   17 Bas. 124 B (52 DE)   22 Uerg. Aen. VIII 461 Isid. de nat. rer. 28, 2   26 Bas. 124 CD (52 E) Isid. de nat. rer. 28, 1 et 2

1 moyse CP et (corr. m2) G   8 exurire C' (corr. m3)   9 dicis G (dicas m2)   11 retributionis Carn. et (-ib; corr.) Atr.   12 diuidi MS Bruz. et (s. 4 diuini. Atr.   15 perfectionem GP Uind.   17 reuertamus C   18 nox pr. C' (x in ras.)   funditur II infunditur N
 20 operatione sua N'   21 lumen et M   22 uidimus C' et (corr. m2) G   umbra CPV   25 in IIMSB ad N'   declinet AM'   27 reclinare MS

ut peritiores probauerunt, qui nobis uel aetate uel munere praecurrerunt, umbra terrae. naturaliter enim umbra corpori adhaeret atque adiungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quae pinxerint nitantur exprimere idque artis esse adserant non praetermittere uim naturae, et quasi naturalis iuris praeuaricator habeatur cuius pictura non etiam umbram suam exprimat. ergo sicut in die cum e regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte, qua lumen repercutitur, umbra subsistit, sic cum decedente die e regione luminis eius aut solis terrae obiectus occurrit, obumbratur aer. unde liquet ¹⁴ 4, 12 quod noctem faciat umbra terrarum. fecit ergo solem et lunam et stellas et praestituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunae et stellis nocturnas, ut iste augeat diei gratiam, illae umbram tenebrasque inluminent et sint in signa et in tempora et in dies et in annos. diuisa tempora ¹⁵ habent paresque mensuras pro mensuum uicibus sol et luna cum stellis et sunt in signa. non possumus negare quod ex sole et luna signa aliqua conligantur; nam et dominus dixit: et erunt signa in sole et luna et stellis et quaerentibus apostolis signum aduentus eius respondit: sol ob- ²⁰ scurabitur et luna non dabit lumen suum et stellae cadent de caelo. haec dixit fore signa futurae consummationis, sed conueniens debet curae nostrae mensura seruari.

13 Denique nonnulli natiuitatum temptauerunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit, cum hoc ²¹ non solum uanum, sed etiam inutile sit quaerentibus, impos-

14 Gen. 1, 14 17 Bas. 125 A (53 B), cf. Procop. Gaz. LXXXVII 92 A M. 19 Luc. 21, 25 20 Matth. 24, 29 24 Bas. 128 AB (54 AB)

1 probarunt *N* 2 praecurrerent *C* 4 picxerint *C* pinxerint *GP* pinxerint *cet.* 5 praetermittere *ΠB* intermittere *cet. Isid.* 9 sit *C* die *om.* *Π* (umbra *s. u. m2 G*); *fort.* <die> decedente 11 umbram *CP* 12 solis *N'* 13 et stellis *℥'* (et *eras.*, stellarumque *m2*) stellisque (e *pr. ex i*) *℥* et stillasque *M'* 16 mensuum *CPV℥M'* et (u *pr. eras.*) *℥'*, mensium *in mg. m2 S*, mensium (i *ex u m2*) *GM (m2 ex mensū) B* 24 nonnulli *C* (u *in ras.*) natiuitatum *C* (u *alt. in ras.*) natiuitatem (-um *m2*) *V* temptauerunt *C* qualitatis *C*

sibile pollicentibus. quid enim tam inutile quam ut unus- E
 quisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est? nemo ergo
 debet uitam suam statum moresque mutare et niti quo melior
 fiat, sed in ea persuasione manere. neque probum potes
 5 laudare nec condemnare inprobum, qui necessitati natiuitatis
 suae respondere uideatur. et quomodo dominus aut bonis
 praemia proposuit aut inprobis poenas, si facit necessitas
 disciplinam et conuersionem stellarum cursus informat? et F
 quid est aliud quam hominem de homine exuere, si nihil
 10 moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? quam
 multos uidemus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem
 statum esse conuersos! redempti sunt apostoli et congregati
 ex peccatoribus non utique natiuitatis suae hora, sed Christi
 eos sanctificauit aduentus et hora dominicae passionis redemit
 15 a morte. latro damnatus ille, qui est cum domino crucifixus,
 non beneficio natiuitatis suae, sed fidei confessione ad paradisi
 aeterna transiuit, Ionam in mare non uis natiuitatis, sed 68 A
 dissimulatae diuinae praedictionis praecipitauit offensa eun-
 demque cetus excipiens ad iudicium futuri mysterii post tri-
 20 duum reuomuit et prophetae merito gratiae reseruauit.
 Petrum de carcere imminente morte perimendum angelus
 Christi, non stellarum series liberauit. Paulum caecitas con-

9 Cic. de fin. V 35; cf. Philo de prouid. I 88 A. 15 Luc. 23,
 42 sq. 17 Ion. 1, 2 sq., 15; 2, 1 et 11 21 Act. 12, 7 sqq. 22 Act.
 9, 8; 28, 3 sqq.

3 eniti (om. et) N et eniti Carn. Tell. Atr. 4 manere ΠB, om. cet.
 5 qui...suae C in ras. minoris spatii 8 informet II (-at m2 G)
 9 de homine om. G 10 studiis N studii II (-io m2 G) 11 uidimus C
 ereptus C (-is m2) A (-os m2) M' 12 redempti C 13 horae C
 14 hora N os CGP hos (h s. u.) V 15 latro damnatus ille qui est Π
 latro ille dampnatus (ille dampnatus in ras. m2) ille qui est B latro
 ille damnatus capitis AA' latro ille damnatus capitis ille M' latro dam-
 natus capitis ille MS 16 paradysi CGN' 18 praedictionis CP et
 m1 G praedicationis G m2 V praeceptionis N 19 cetus AMMS
 cetus G (e ex e m2) coetus cet. escipiens C' (es eras., s. ex m3) G
 (ex s. es m2) triduo II (-um m2 GV) 21 imminente GP imminente
 (-te m2) A

uertit ad gratiam et percussum a uipera turbatumque naufragio
 non remedia natiuitatis. sed deuotionis merita seruarunt.
 quid de illis dicimus qui eorum precibus, cum fuissent mortui,
 resurrexerunt? utrum illos sua natiuitas an apostolica gratia
 reuocauit? quid opus fuit, ut ieiuniis se periculisque com- 5
 mitterent, si quo uolebant natiuitatis beneficio poterant per-
 uenire? quod si credidissent, dum expectant factorum necessi-
 tatem, numquam ad tantam gratiam peruenissent. inutilis igitur
 14 ista persuasio. quid quod etiam impossibilis? nam ut de eorum
 aliquid disputatione sumamus redarguendi gratia, non probandi, 15
 magnam uim dicunt esse natiuitatis eamque minutis quibusdam
 et certis colligi oportere momentis ac, nisi uerius colligatur,
 summam esse distantiam; breui enim atomo exiguoque mo-
 mento distare natiuitatem inopis et potentis, egentis et diuitis,
 innocentis et noxii et plerumque eadem hora generari longae- 15
 uitati debitum et prima pueritiae aetate moriturum, si reliqua
 disparia sint et puncto aliquo discreta. hoc quemadmodum
 possint colligere respondeant. constitue partum feminae; ob-
 stetrix utique eum primo cognoscit, explorat uagitum, quo
 nati uita colligitur, adtendit utrum mas sit an femina. quot 20
 uis inter has moras praeterire momenta? pone mathematicum
 praeparatum. numquid uir potest interesse puerperio? dum
 mandat obstetrix, audit Chaldaeus, ponit oroscopum, in

3 Act. 9, 40   9 Bas. 128 BC (54 CD). cf. Procop. Gaz. 92 D
 17 Bas. 128 D 129 A (54 DE, 55 A)

2 merita *C* (i ex e m3)   seruauerunt *N'*   3 dicemus *Carn. ed.*
Paris. a. 1661   precibus *GVN'* praecibus *cet.*   cum *ex* con *m3 C*
 5 reuocauit *II* recuscitauit *N'MS* suscitauit *B*   fuit *om. C*   ut *om. N'*
 7 post si *add.* non *II* et s. u. *m2 B*   8 peruenissent gratiam *N*   9 ista
in ras. m2 S tua *M*   11 magna *CP*   18 constituae *CPV*   obsetrix
V et *corr. m3 C m2 GN'* *m1 P*   19 quo nati uita *ed. Rom.* quo
 natiuitas *ΠN'B* et *m2 S* quanti uita *M* et *m1 S*   20 mas *G m2 MSB*
 maris *Π* masculus *N'*   faemina *CN'*   21 praeterisse *M* et (r s. §§
m2) S   23 damnat *G*   obsetrix *PN'* et *corr. m3 C m2 G m1 V*   cal-
 deus *CGP* chaldaeus (h s. u.) *VN'*   oroscopum *II* oroscopium *N'* oro-
 scupium *N* (hor. *m2) M'* horoscopium *S* et (i s. u. *m2) B* thoroscopium *M*

alterius sortem iam nati fata migrarunt, de altero quaeritur
et alterius genitura proponitur. pone ueram eorum esse opini- E
onem de natiuitatum necessitatibus, non potest uera esse
collectio. puncta transeunt, fugit tempus inreparabile. non esse
5 dubium quod tempus in atomo et in momento oculi sit ad-
ducor ut credam, quando omnes in atomo, in momento oculi
resuscitamur, ut apostolus protestatur dicens: ecce myste-
rium dico. omnes quidem resurgemus, non omnes
autem inmutabimur in atomo, in momento oculi, in
10 nouissima tuba, et mortui resurgent incorrupti et F
nos inmutabimur. inter effusionem et susceptionem depo-
sitionemque pignoris, fletum eius et nuntium quot atomi
transierunt! et hoc, ut simpliciter ista texuerim. nam et ipsi
uitalem illum signorum duodecim circuitum in duodecim
15 partes diuidunt et, quia triginta diebus sol duodecimam partem
sphaerae eius quae inenarrabilis habetur egreditur, quo gy-
rus solis anni circuitu conpleatur, in triginta portiunculas, quas
μοίρας Graeci uocant, unumquodque duodecim illarum distri- 69 A
buunt portionum, ipsam quoque portiunculam in sexaginta
20 uices conferunt. rursus unumquodque de illis sexaginta sexa-

4 Uerg. Georg. III 284   5 Bas. 128 BC (54 C)   7 I Cor. 15,
51 sq.   13 Bas. 128 CD (54 D), cf. Procop. Gaz. 92 D

1 facta *CPAM'* et (c *eras.*) *G*   2 opinionem *C* (ni *s. u. m3*)   3 esse
uera *AM'MSB* uera *om. A'*, in quo collectionem   4 est (*ex ee*) *B*
5 athomo libri   in *s. u. S*, *om. M*   adducas (*i. e. adducar*) *N'*
6 et 9 atomo *MS* athomo *cet.*   8 uobis dico *Bruc. Uind.*   resurgimus
AM' et (*corr. m2*) *CGPA*   10 post tuba *add. sz* canet enim tuba (*cf.*
σαλπίζει γάρ), ac sane haec facile intercidere potuerunt   12 quot *m2 GM*
quod *GM m1 cet.*   atomi *MS* athomi *cet.*   13 ut *s. u. m1 C*
et *N'* ut *B* (*corr. et*) *cet.*   14 signorum XII *C*   15 XXX *CVB*   16 quae
(e in *ras.*) inenarrabilis *C*   regreditur *N'*   girus (*G*)   18 ΜΟΙΡΑΙ
in *mg. inf. m1 S* myras *AM'* mitras *A'* maeras *G* meras (*PVB* rui-
nas *M* et (*in textu*) *S*   graece *N'* et (*graecci m2*) *MS*   unum
quoque (*P* et (*m2 corr.*) *G* unam quoque *V*   XII (*CVB*)   19 LX (*CVB*)
20 rursum *VN'*   unum quoque (*CPV* et (*corr. m2*) *GS*   LX *CVB*

gies secant. quam inconprehensibile est quod sexagesimo sexagesimae portiunculae natiuitatis momenta constituent et qui singulorum signorum sit aut motus aut species in natiuitate nascentis. unde cum impossibile sit tam subtiles minutias temporis comprehendere, exigua autem inmutatio inuehat universitatis errorem, totum negotium plenum est uanitatis. B
disputatores eorum quae sua sunt nesciunt: et quomodo aliena nouerunt? quid sibi immineat ignorant: possunt aliis quae futura sunt denuntiare? ridiculum est credere, quia, si possent, sibi potius prouiderent. 10

15 Iam illud quam ineptum ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, ex usu pecudis aestimetur praestantissimus consilio, quod in grege huiusmodi emineat pecus, aut locupletior, eo quod uestitum habeat aries naturalem et quodannis lucrum capiat indumenti eoque uiro illi familiaria uideantur quaestuum 15 esse compendia. similiter et de tauri et de piscium signis argumentantur, ut ex natura uilium animantium caeli motus et signorum interpretandas extiment potestates. cibus ergo noster uiuendi nobis decreta constituit et alimenta nostra nobis, id est aries, taurus et piscis, morum inprimunt disciplinam. quomodo igitur de caelo nobis causas rerum et substantiam uitae huius arcessunt, cum ipsis caelestibus signis causas motus sui ex qualitatibus escae uilis inpertiant? liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non 20 D

4 Bas. 129 B (55 AB) 11 Bas. 129 CD, 132 A (55 C—E), cf. Procop. Gaz. 93 A

1 quod II quod in B in quo tot N'M in quo tot S († *eras.*) sexagesimo VMMSB sexagesimo A 2 sexagesime portiuncule (v m3) in ras. minoris spatii (sexagesimae VMMSB sexagesimae A sexagesimae M' momento II momenta B 3 motus (tus s. u. m1) C 7 et II, om. N 8 ante possunt add. quomodo N' et s. u. m2 B, et s. u. m2 G 11 illud C se esse AM'B, se om. M. se in mg. m2 S 14 quotannis A'B et m3 C m2 G 15 uero CP et (uiro m2) G 17 argumentantur C (an in ras. unius litt.) 18 extiment m1 CP estiment C m3 P m2 GV existiment cet. cybus (N' 24 natum II ortum N

inuitus deponat, et eiusmodi uirtutem malunt uilis animantis
 naturae deputare quam caelo, unde nobis et serenitas fulget et
 pluuiæ saepe descendit, laboriosos et patientis seruitii quos na-
 scentes taurus aspexerit, quia animal laboriosum ad sumendum
 5 iugum spontanea seruituti colla subdat, percussorem quoque E
 cuius natiuitatem scorpius sua parte complexus sit et malitiae
 uenena reuomentem, eo quod animal uenenatum sit. quid igitur
 auctoritatem uiuendi daturum te signorum caelestium dignitate
 praetendis et de nugis quibusdam argumentum adsertionis
 10 adsumis? nam si de animalibus adsumptae huiusmodi morum
 proprietates caeli motibus inprimuntur, et ipsum uidetur be-
 stialis naturae potestati esse subiectum, ex qua causas uitalis F
 substantiae, quas hominibus inpertiret, accepit. quod si hoc
 abhorret a uero, multo magis illud ridiculum, ueri eos
 15 subsidio destitutos hinc fidem suae disputationis arcessere.
 deinde illud consideremus, quod planetas ea signa adpellant,
 quorum motibus formari adserunt uitae nostrae necessitates.
 siue igitur, ut nomen sonat, semper uagentur, siue, ut ipsi
 dicunt, quod cito motu ferantur, et decies milies in diem aut,
 20 si hoc incredibile uidetur, multiplicem speciem innumera sui
 conuersione commutent, fide caret quod tam uago sui errore
 et tam celeri motu fixam nobis atque immobilem uiuendi sub- 70 A
 stantiam sortemque decernant. ferunt tamen non esse aequales
 omnium motus, sed aliorum celeriores, aliorum tardiores esse
 25 circuitus, ut in eadem hora et uideant se frequenter et fre-
 quenter abscondant, dum aliud ab alio praeteritur.

16 Bas. 132 B—D (56 A—C)

1 eiusmodi II huiusmodi N 2 fulgit X (-et m2) M' 3 descendit C
 (corr. m3) descendit G (corr. m2) laboriosius (' laboriosus P pa-
 tientis II patientes G m2 cet. 4 ad sumendum iugum II et aduetum
 iugo N 5 seruitute II subdat scripsi subdentem II X' M' MS et X
 (m2 subdens) sumittit B 6 scorpius MS sua II in sua N 10 ad-
 sumte C adsumtae P et (corr. m2) G 14 abhorret CV et (corr. m2) G
 aborta P eos N eo II 19 cito CGP concito VN decies N' et
 m2 B decem B m1 cet. diem II et (m exp.) M die cet. 20 credi-
 bile II 25 ora CP

17 Aiunt autem plurimum referre utrum ortum generationis
 benefica signa uideant an malefica et noxia et in eo natiuitatis
 esse distantiam, quod benefici signi aspectus plurimum con-
 ferat, malefici et noxii plurimum noceat. sic enim eadem 1
 signa, quae uenerantur, adpellare consuerunt; necesse enim 5
 habeo eorum uti nominibus quorum utor adsertionibus, ne
 ignorata magis quam uacuefacta atque destructa sua argu-
 menta commemorent. itaque cum illum uagum celeremque
 motum non queant comprehendere, saepe fit, ut per illam
 puncti et momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant 10
 benefici signi aspectum, ubi grauis atque nocituri incurrat (C
 offensio. et quid mirum si homines luduntur, ubi signa innoxia
 blasphemantur? quae si sui natura noxia esse creduntur, deus
 ergo summus arguitur, si fecit quod malum est et fuit
 improbitatis operator: si uero ex sua uoluntate putantur ad- 15
 sumpsisse quod noceat insontibus et nullius adhuc facinoris
 pessimi sibi consciis, quibus poena ascribitur antequam culpa,
 quid tam inrationabile, quod etiam inrationabilium bestiarum exce-
 dat inmanitatem, ut usus fraudis aut gratiae non meritis hominum D
 deputetur, sed signorum motibus deferatur? nihil, inquit, ille 20
 deliquit, sed noxia eum stella conspexit. Saturni ei sidus occur-
 rit: auertit se paululum et aerumnam abstulit, crimen absoluit.
 18 sed haec eorum sapientia telae araneae comparatur, in quam

13 cf. Procop. Gaz. 93 B 23 Bas. 132 B (55 E, 55 A); cf. Stob.
 Flor. LXXXII 15

1 ortum *om.* *M.* in *mg.* *m2* *S* generationis *CVB* et *G m2* genera-
 tiones *G m1 P* generati *N' MS* 5 consueuerunt *V Carn.* 6 uti no-
 minibus *G m2 MS* ut in homini *U'* (h s. u.) *B* ut in omnibus *G m1 cet.*
 7 uacuefacta *P* (e s. u. *m2*) uoce facta *G* (corr. *m2*) 11 incurrat *C*
 (t in *ras.*) 12 post si *add.* ibi *N'* et s. u. *m2* *B*, post homines *S*, sed
eras. homines *C* (es ex is *m3*) inluduntur *M* 13 si sui scripsi
 sibi *C* (b ex u *m3*) sui *PVB* sua *G* si *N' MS* 15 inprouitatis *CP*
 adsumsisse *CGP* 21 delinquit *CP* et (n exp. *m2*) *G* 22 abstulit
 (l pr. *del.*) *CG* ab se (a se *U*) abstulit *N'* et *B* (in quo erumpnam ab se
m2 in *ras.* min spatii) et crimen *N'* aboleuit *N' MS* 23 haec *om.* *Π*
 (ταῦτα μὲν αὐτῶν τὰ τοιαῦτα *Bas.*) thelae *CP* et (h exp.) *G* qua *Π*

si culex aut musca incidit, exuere se non potest, si uero
 ualidiorum animantium ullum genus incurrisse uisum est,
 pertransiuit et casses rupit infirmos atque inanes laqueos E
 dissipauit. talia sunt retia Chaldaeorum, ut in his infirmi
 5 haereant, ualidiores sensu offensionem habere non possint.
 itaque uos, qui ualidiores estis, cum uidetis mathematicos,
 dicite: telam araneae texunt, quae nec usum aliquem
 potest habere nec uincula, si tu non quasi culex aut musca
 lapsu tuae infirmitatis incurras, sed quasi passer aut columba
 10 casses inualidos praepetis uolatus celeritate dissoluas. etenim F
 quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem
 saepe mutantur et multipliciter in se recurrunt. insignia de-
 ferant potestatum? nam si ita esset, quantae ad diem regaliū
 natiuitatum exprimerentur figurae! cottidie ergo reges nasce-
 15 rentur nec regalis in filios transmitteretur successio, sed
 semper ex diuerso statu qui ius imperialis acquirerent pote-
 statis orerentur. quis igitur regum genituram filii sui colligit,
 si ei debeatur imperium, et non proprio successionem regni
 in suos transcribit arbitrio? legimus certe quod Abia genuit
 20 Asaph, Asaph genuit Iosaphat, Iosaphat genuit

9 Psalm. CXXIII 7 LIII 7 11 Bas. 133 AB (56 DE) 13 cf.
 Procop. Gaz. 93 C 19 Matth. 1, 7 sq.

1 culix C (-ex m3) G (-ex m2) V cadit V incidit VM'S 3 ut
 (s. et) M rumpit II (m exp. G) N' infirmus C (-os m3) 4 cal-
 deorum C'GP chaldeorum (h s. u.) V 6 uos (s. u.) qui (ui in ras.) C'
 uideritis N' et (ri in mg. m2) S 7 dicite C' (i alt. ex e m3) the-
 lam C'P et (h exp.) G texunt N texerunt P et m1 C'G texuerunt C'
 m3 G m2 V nec usum... mercator (p. 126 u. 19) om. G (in mg. †)
 8 nec in uincula C'PV culix C'V et (-ex m2) P muscam C'P
 9 labsum CP lapsum VM et m2 M 10 praepetitis (ti pr. eras.) C'P
 praepeti V 12 recurrunt C (re s. u.) deferunt C'PV 14 expri-
 merentur N' exprimuntur cet. 16 quibus (om. ius) C'PVB im-
 periales... potestates C'PVB acquirerent C (re pr. s. u.) 17 oreren-
 tur VM' et m1 C'P orirentur C' m3 P m2 cet. 19 suos α suorum V
 suo cet. 20 asaph. et asaph N iosapath pr. loco C iosaphat-
 et iosaphat N

Ioram, Ioram genuit Oziam, et reliqua omnis usque ad 71
captiuitatem per reges generis pariter et honoris ducta successio
est. numquid quia reges fuerunt, signis caelestibus formandos
motus suos imperare potuerunt? quis enim hominum potest in
19 his habere dominatum? deinde si ad necessitatem genitalem, 5
non ad instituta morum actus nostri factaque referantur, cur
leges propositae sunt, iura etiam promulgata, quibus aut poena
inprobis decernitur aut securitas defertur innoxiiis? cur non uenia
datur reis, cum utique, ut ipsi aiunt, non sua uoluntate, sed
ex necessitate deliquerint? cur laborat agricola et non magis 10
expectat, ut inelaboratos fructus priuilegio suae natiuitatis
inuehat receptaculis horreorum? si ita natus est, ut ei diuitiae
absque opera affluant, utique operiatur, ut sibi spontaneos
reditus sine ullo semine terra parturiat, non uomerem aruis
imprimat, non curuae manus falci admoueat, non legendae 15
uindemiae subeat expensam, sed ultro ei in omnes series
fluentia uina fundantur, sponte ei oleum nullis inserta caudi-
cibus siluestris oleae baca desudet. nec diffusi aequoris trans-
fretator periculum propriae salutis sollicitus mercator horrescat,
cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali diuitiarum 20
thensaurus inlabi. sed non haec est uniuersorum sententia.

5 Bas. 133 BC (56 E, 57 AB), cf. Philo de prouid. I 80 sq. 15 Uerg.
Georg. I 508

1 ioram. et ioram *N* odiam *C* (oziam *m3*) *P* ochodiam *V* 2 regis *CPV*
4 motos *C* hominum *om.* *N'* 5 genitale *CPV* 7 poenam probis *C* (*et*
corr. m2) *P* 9 adiunt *C* (*d eras.*) *P* 10 delinquerint *C* (*n exp.*) *P*
delinquerunt *M et (corr. m2) S* 11 expectat *C* inelaboratus *CPV*
priuilegio *C* (*p ex b m3*) 12 inueniat *CPV* 13 absque *V* aque *CP*
adque *A* atque *cet.* opera *CP et m1 B* opere *V* opes *B m2 AM' MS,*
om. A' fluant *CPV et m1 B* operiatur *MB* opperiantur *S* (*p alt.*
s. u. m2, n eras.) operatur *CPVAM'* opera *A'* spontaneas *C et (o*
s. a alt.) B 14 reditos *C (v m3)* terram *C* uomerem *C* (*uom*
in ras.) 15 impremat *C (corr. m3)* manum *A' in ras. m2* falci *B*
falcis *A' (s eras.) cet.* 16 ei ex ea *B, s. u. m2 MS* series *C et (a*
s. e alt.) P seriens *V* 17 uino *C* 18 transfretatur *VN' et (-or m2) B*
19 orrescat *II (horr. m2 G)* 21 thensaurus *C* thesaurus *cet.* inlabi *G*
(*de ut uidetur eras.*) sententiam *C*

denique inpiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus
 arat, nudus serit, nudus sole feruenti tostas aestu in area D
 terit fruges, et negotiator inpatiens flantibus euris intuito
 plerumque nauigio sulcat mare. unde inportunitatem eorum
 5 temeritatemque condemnans propheta ait: erubescere, Sidon,
 dixit mare, hoc est: si pericula uos non mouent, uel pudor
 conprimat, uerecundia confundat. erubescere, Sidon, in qua
 nullus uirtuti locus, nulla salutis cura, nulla iuuentus pro
 excubiis patriae bello dedita armisque exercita, sed omnis
 10 sollicitudo de quaestu, omne studium mercaturae. semen E
 inquit mercatorum sicut messis. quae autem merces ho-
 mini Christiano, si non ex uoluntate, sed ex necessitate curas
 suas et opera componit? ubi enim decreta necessitas, ibi
 20 inhonorata industria. multa diximus, plura nolumus, ne quis F
 15 ea quae a nobis de illorum adsertionibus usurpantur ad refel-
 lendum, ad cognoscendum adsumpta arbitretur. nam quae
 pueri risimus ea senes commemorare qui possumus? nunc ad
 ea quae secundum lectionem supersunt dirigamus stilum.

21 Sint inquit luminaria in signa et in tempora et in 72 A
 20 dies et in annos. de signis diximus, tempora autem quae
 sunt nisi mutationum uices, hiems, uer, aestas atque autumnus?
 in istis igitur temporibus aut uelocior est transitus solis aut
 tardior: alia enim praestringit radiis suis, alia inflamat
 caloribus. itaque cum sol meridianis partibus inmoratur, hiemps
 25 nobis est. nam cum sol longius abest, terra rigescit gelu,
 stringitur frigore et plurima noctis umbra terras operit, ut

1 Uerg. Georg. I 45 et 299   2 Uerg. Georg. I 298   5 Esai.
 23, 4   10 Esai. 23, 3   17 Bas. 133 D, 136 A (57 B—D)   19 Gen.
 1, 14 Isid. de nat. rer. 7, 1 sq.

1 agricola (A'   2 arat C (a pr. in ras.)   serit C (s s. u.)   fer-
 uente VN'B   areâ C (a et â in ras.) P aream (m del. m2) G
 3 intuito AA'M in toto VSB in toto G (in exp. m2) cet.   5 ait in mg.
 m1 C   **erubescere C   9 excita II exercitata S (ta m2 in mg.)
 12 xpiano C (a s. u. m3)   13 decreta II B directa cet.   16 recogno-
 scendum N'   17 pueri risimus N pueris simus C et m1 G pueri si-
 mus V pueri sciuius G m2

multo prolixiora sint noctis spatia quam diei. hinc causa oritur,
 ut hibernis flatibus nimia uis niuium pluuiarumque fundatur.
 cum uero ex meridianis decedens partibus super terram redit,
 noctis ac diei exaequat tempora et quo magis moras suis
 adiungit cursibus, eo paulatim temperiem aeris huius reducit 5
 et reuocat aurarum clementiam, quae fouens omnia repetendos
 cogit in partus, ut terra germinet ac resoluta sulcis semina
 reuiuiscant, uirescant arbores, ad perpetuitatem quoque con-
 seruandi generis eorum quae uel in terris sunt uel aquis
 gaudent annuis fetibus successio propagetur. ast ubi ad 10
 aestiuas conuersiones in septentrionem se subrigit, spatia
 diurna producit, noctes uero artat ac stringit. itaque quo
 magis usu assiduo aeri huic copulatur atque miscetur, eo
 amplius aerem ipsum uaporat et terrarum exsiccatur umorem et
 adolescere facit semina et tamquam in sucos uiriles matu- 15
 rescere poma siluarum. tunc quia flagrantior est, minores umbras
 facit in meridiano, quoniam ex alto hunc inluminat locum.
 22 unde et synagoga dicit in Canticis canticorum: adnuntia
 mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi
 manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta 20
 super greges sodalium tuorum, hoc est: adnuntia mihi,
 Christe, quem dilexit anima mea. cur non potius 'quem
 diligit'? sed synagoga dilexit, ecclesia diligit nec unquam

11 Isid. de nat. rer. 7, 3   18 Cant. 1, 7

1 noctis spatia quam diei *N'* diei spatia quam noctis *cet.* in *G m2* in
mg. sup. post sint *haec add.* *) noctis spatia quam diei. rursus cum sol
 propius ad breuior umbra terras operit. ut longiora sint 2 et hibernis
 (*om. ut*) *C* 3 decedens *C* (*corr. m3*) *GP* 4 et quo *N et m2 GV* **quo *C*
 aequo *P* dequo *G m1* equo *V m1* 8 reuiuiscant *C* (*i alt. ex e*) *G m2*
VMB reuiuiscant *N'* (*om. uirescant*) 9 aquis *N'* in aquis *S* (*in exp.*)
cet. 10 fletibus *C* (*1 eras.*) ast *eras. C* 11 conuersionis *C* septen-
 trionem *C* (*o in ras.*) 12 procedit *C* et adstringit *N'* 14 aerem *II*
 et aerem *N* umorem *UM* humorem *cet.* et adolescere *Isid.*, et
om. libri 16 tunc *II B et m2 S* tum *S m1 cet.* 18 synagoga *GA*
 sinagoga *cet.* 19 pascis *C et (corr. m2) GP* 20 meridie *C m3*
 fiant *II* fiat *N'* 21 gregis *C*

circa Christum suum mutat adfectum. ubi inquit pascis,
 ubi manes in meridiano. sequi te cupio quasi alumna, E
 quae quasi copulata ante retinebam, et greges tuos quae-
 rere, quia amisi meos. in meridiano pascis, in ecclesiae loco,
 5 ubi iustitia resplendet, ubi fulget iudicium sicut meridies,
 ubi umbra non cernitur, ubi maiores dies sunt, quod eis sol
 iustitiae tamquam aestiuis mensibus diutius immoretur.
 denique dies domini non est brevis, sed magnus. quia
 scriptum est: donec ueniat dies domini magnus. unde
 10 et Iacob ait: omnes dies uitae meae quos ago, breues F
 et maligni; est enim maligna lux dubia. ergo dies breues
 dubiae lucis sunt et umbrosi. dies magni sine umbra sunt,
 ut plurimi in aliquibus locis feruentioribus usu exemploque
 cognorunt. synagoga itaque in diebus breuibus et malignis,
 15 cuius typum plerumque Iacob in persona sua exprimit uel
 populi huius, umbram habebat plurimam, quae solem iustitiae
 non uidebat et uidebat illum non ex alto supra caput suum,
 sed ex meridiano inluminantem, quando hiems illi erat.
 ecclesiae autem dicitur: hiems abiit, discessit sibi:
 20 flores uisi sunt in terra, tempus messis aduenit. 73 A
 ante aduentum Christi hiems erat. post aduentum Christi flores
 sunt ueris et messis aestatis. ex meridiano ergo et ex gen-
 tium conuersione illum inluminantem uidens obumbratur.
 populus autem gentium, qui erat confusionis, gentiles, qui
 25 sedebant in tenebris, lucem uiderunt magnam; qui sedebant in
 regione umbrae mortis. lux orta est illis. magna lux diuinitatis,

5 Psalm. XXXVI 6 6 et 16 Malach. 4, 2 9 Ioel 2, 31 10 Gen.
 47, 9 19 Cant. 2, 11 sq. 25 Matth. 4, 16 Esai. 9, 2

1 pascis C et (corr. m2) P pascis G (-es m2) 4 pascis G (-is m2) P
 pascis hoc est in N 6 sunt dies N'B 8 quia . . . magnus om. G
 10 quo C 12 magni VN maligni CGP 14 cognorunt CMS cognouerunt
 cet. 15 tipum CPQ 16 huius II eius cet. plurimam N primam CG et
 (-um m2) P, plurinam . . . non uidebat om. V 17 super GN' 18 illi
 om. N' 22 uiris C (uisc m3) 24 in confusione (e ex is m2) MS
 gentiles GPV et m2 SB gentilis SB m1 cet. 25 sedebant pr. II (n
 eras. C) B sedebat cet. 26 regionem C (m eras.) GP

quam nulla umbra mortis interpolat. ideo ex alto inluminat, quia I
 et hoc scriptum est dicente Zacharia: in quibus uisitauit
 nos oriens ex alto inluminare his qui in tenebris
 et in umbra mortis sedent. est sane et aliqua salutis
 umbra, non mortis, ut est illa: sub umbra alarum tuarum 5
 proteges me, umbra quidem, quia corporis est, umbra, quia
 crucis, sed umbra salutis, quia in ea erat peccatorum remissio
 et rescussitatio mortuorum.

23 Exemplum ergo possumus capere, quia hiemales dies breues, C
 sed umbras maiores habent, aestiui dies maiores, sed umbras 10
 minores habent. medio quoque die minor umbra quam uel
 in principio est diei uel fine, et hoc apud nos in parte
 occidentis. ceterum sunt qui per duos totius anni dies sine
 umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod solem habentes
 super uerticem suum undique per circuitum inluminentur, 15
 unde et ascii graece dicuntur. plerique etiam ferunt sic
 e regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum
 aquam quae in profundo est uiderint refulgere. esse autem D
 dicuntur in meridiano qui amphiscii uocantur, eo quod umbram
 ex utroque latere transmittant. umbra enim e regione solis 20
 ambulantibus pos tergum est, ut puta si contra orientem
 pergas, matutinis horis, si contra meridianam plagam con-
 tendas, medio die, si contra occidentem, in occasu diei. ex tribus
 igitur partibus fit tibi sol obuius, ex oriente, ex meridiano, ex
 occidente. mane et sero pos tergum est, meridie quoque 25

2 Luc. 1, 78 sq. 5 Psalm. XVI 8 7 Luc. 1, 77 9 Bas. 136
 BC (57 E, 58 A)

1 ideoque *MSB* 2 in quibus... alto *in mg. inf. m1 C* 4 salus *II*
 6 proteges *C et G (s eras.) P* protege *cet.* quidem *N'MS et s. u.*
m2 B uidimus *C* uidemus *cet.* est *N' et s. u. m2 B et II, om. MS*
 7 in ea erat *MSB* inter erat *II N'* 10 sed *pr. II et N* 14 habentis *C*
 16 dicuntur graece *N* 19 amfiscii *N' et m2 B (in quo* quia amfiscii,
am s. u. m2) anfiscii *cet.* umbra *CPV* 20 utraque *C* 21 pos *GM'M*
 post *C (t in ras.) cet.* 23 occasum *II* 25 pos tergum *M'MS* potest
 ergum *V* post tergum *C (t alt. s. u. m1) cet.*

a latere, at uero a septentrione numquam est sol et ideo E
 umbra, si contra septentrionem dirigas siue mane siue sero
 siue meridie, non potest esse pos tergum. soli sunt enim in
 hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa meridiem positi
 5 qui in australem plagam uideantur umbram transmittere. hoc
 autem fieri dicitur summo aestu, cum ad aquilonem sol
 dirigit. postea nos autumnus excipiens infringit quidem
 aestuum magnitudinem. sed paulisper relaxato ac deposito
 calore per temperiem medii moderaminis sine fraude nos F
 24¹⁰ atque ulla noxia flatibus tradit hiemalibus. sint inquit
 etiam in dies, ut non faciant dies. sed ut in eis habeant
 principatum, ut ortum diei uberiore sol inluminet gratia,
 ut per totum diem designandi eius habeant potestatem cursus
 sui munere. sic accipiunt nonnulli quod ait propheta:
 15 solem in potestatem diei, lunam et stellas in
 potestatem noctis, <cum> circumferant lumen. in annos
 quoque ordinati sunt sol et luna: luna per tricenos dies 74 A
 duodenis uicibus suum cursum conficiens consummat annum
 secundum Hebraeos aliquibus diebus adiectis, secundum
 20 Romanos bissexto semel intra quadriennium unius diei adiec-
 tione celebrato. solstitialis quoque annus est, cum sol expleto
 per omnia signa circuitu in id, unde principium cursus sui
 sumpsit, recurrit; annua enim fertur ei totius spatii esse per-
 functio.

10 Bas. 137 AB (58 BC) 15 Psalm. CXXXV 8 sq. 17 Isid. de
 nat. rer. 19. 2

1 ad uero ('GP' aduerso 'M' at uero (in mg. m2 aduerso) B se-
 ptentrinione (' septentrionē G (ē ex e m2) N' 2 septentrinonem C
 3 post tergum 'B soli V (i eras.) MS sol cet. 10 noxia B noxia G
 (i exp. m2) ' (i m2 in ras.) 12 hortum CP 16 cum addidi cir-
 cumferant (n s. u. m2) GP. (ant s. u. m2) M circumferunt N'S post
 circumferunt add. enim N (eras. B) 17 luna alt. om. II trecen-
 tos V tricentos (t alt. eras.) S 18 conficiens N sufficiens II perficiens
 Isid. 19 aiectis C adiectis (d s. u.) GPV 20 quadriennium scripsi
 quinquennium C (n alt. s. u. m2) cet. in quadriennio Isid. 21 soli-
 stitialis C'GP (hi i pr. eras.) N'M 23 sumpsit C annuae C

6, 25 Fecit ergo deus haec duo luminaria magna — possumus B
accipere non tam aliorum comparatione magna quam suo C
munere, ut est caelum magnum et mare magnum; nam et
magnus sol, qui conplet orbem terrarum suo calore uel luna
suo lumine nec solum terras, sed etiam aerem hunc et mare 5
caelique faciem —, quae in quacumque parte fuerint caeli
inluminant omnia et aequae spectantur a cunctis, ut ea tam-
quam suis tantum regionibus inmorari et sibi tantum adesse
atque lucere singuli populi credant, cum similiter luceant
uniuersis, ut nemo his propiorem alium quam ipse est 10 D
arbitretur. exemplum magnitudinis eorum euident, quod
omnibus hominibus orbis lunae idem uidetur. nam etsi inter-
dum augeatur lumen eius atque minuatur, tamen eadem
nocte qualis mihi adparet talis et omuib. nam si longe
positis minor uideretur, propius constitutis maior refulgeret, 15
proderet angustiarum et exiguitatis indicium. etenim reliqua
alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes
maiora credimus. quo magis finitimus fueris, eo tibi eius rei E
quam cernis magnitudo cumulat. solis radius nulli propior,
nulli longinquior est; similiter et lunae globus aequalis est 20
omnibus. similis sol et Indis et Brittanis eodem momento ui-
detur, cum oritur, nec cum mergitur in occasum, minor adparet
orientalibus quam occidentalibus nec occidentalibus, cum oritur,
inferior quam orientalibus aestimatur. q u a n t u m d i s t a t inquit
oriens ab occidente! haec inuicem sibi distant, sed sol 25 F

1 Bas. 137 CD (58 DE, 59 A) 19 Bas. 140 A (59 B) Isid. de
nat. rer. 16. 1 24 Psalm. CII 12

1 ergo deus duo haec N ergo haec deus duo CGP deus ergo duo
(om. haec) V 3 et mare magnum om. G 4 sol. C 7 aequae N
haec quae MS eaque ΠB 9 luceri C luceant N luceat Π 10 pro-
piorem VMSB propriorem ℳ' (r alt. eras.) cet. 15 refulgeret et α
17 positi C (i pr. ex t) 21 sol. C brittanis Gℳ'M' Isid. brittanus
Cm1 britannus V brittannis Cm2 PB et (t pr. s. u.) M britannis ℳS
22 mergitur Π mergit Bm1 uergit Bm2 cet. 23 orientalibus B in mg.
m2 Diu. Uind., om. cet. 25 ab occasu Isid.

26 a nullo distat. nulli praesentior, nulli remotior est. neque
 te moueat quod tamquam cubitalis tibi orbis uidetur solis,
 cum oritur, sed considera quantum intersit spatii inter
 solem et terras, quod aspectus nostri infirmitas sine magno
 5 sui non potest transire dispendio. caligat aspectus noster:
 numquid sol caligat aut luna? angustus noster obtutus:
 numquid ideo angustiora efficit quae uidentur? species
 minuitur, non magnitudo detrahitur. neque enim infirmitatem 75 A
 nostrae passionis passioni luminarium debemus ascribere.
 10 mentitur noster aspectus; noli ergo fidele eius aestimare
 iudicium, sed caelestium minor spectaculi figura, non sui
 forma. de summo uertice montium si subiectum oculis tuis
 campum spectare desideres atque illic armenta pascentia, nonne
 formicarum similia corpora iudicabis? si mare spectes e spe-
 15 cula aliqua litorali, nonne tibi nauium maximae inter caeruleos .
 fluctus uela candentia refulgentes uelut columbarum uolantium B
 speciem eminus ponto uidentur obtexere? quid ipsae insulae,
 quae mare diuidunt, terrarum arua diffundunt, quam angusto
 aestimantur fine concludi, quemadmodum rotunda apparent de
 20 asperis, spissa de raris! has ergo infirmitates uisus tui pende,
 et eorum quae astruimus fidem ex te ipso arbiter iustus
 27 arcesses. sed uis magnitudinem solis non solum oculo mentis, C
 sed etiam corporis aestimare? considera quanti stellarum globi
 axem caeli uideantur intexere et innumeris insignire luminibus,
 25 non queunt tamen tenebras noctis et caeli nubila detergere.
 simul ut sol ortus sui signa praemiserit, omnes stellarum
 ignes sub unius luminaris fulgore uanescunt, aperitur aer

2 Bas. 140 B—D (59 B—E) Isid. de nat. rer. 16, 2; cf. Cic.
 Acad. II 82 de fin. I 20 22 Bas. 141 AB (60 AB)

8 infirmitatem GB infirmitate C (-ti .m3) PV infirmitatis cet. 9 pas-
 sionis PB passionibus cet. 10 eius VN eos CGP 11 sed C si (s. m2
 fit) Brux. sit cet. 13 desideras S 14 expectes II e M Brux.
 Carn., om. cet. 16 uolitantium N 17 ponto II posito N 18 diffundunt]
 diffidunt N' diffidunt ed. Rom. 20 perpende M'B 22 arcesses MS
 arcessis II accersi N' accersis B si uis α 24 insignire C 25 non. C
 26 praemiserat C 27 uanescunt (corr. m2) CGP

caelique facies purpurascenti rubore perfunditur. adhuc spirans
 exordium et iam momentaria celeritate pleni luminis micat
 splendor et surgentis solis praeuia aura dulcis aspirat. dic D
 mihi quaeso, nisi magnus esset orbis, quomodo magnum
 28 posset orbem inluminare terrarum? quid autem de tanto 5
 loquar temperamento et moderamine conditoris, qui eam
 mensuram muneri solis adtribuit, ut neque uapor eius
 igneus, ut uidetur, terrarum uenas rerumque species infusus
 exureret neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus
 nullum terris semen caloris inoleret, sed ieiunam atque 10
 inopem fructum derelinquens ad nullam fertilitatis gratiam E
 uaporaret?

7, 29 Similia de lunae ratione conueniunt, quae de consorte eius
 ac fratre memorauimus, siquidem in id se induit ministerium, F
 in quod et frater, ut inluminet tenebras, foueat semina, 15
 augeat fructus. habet etiam pleraque a fratre distincta, ut
 quem toto die calor umorem terrae siccauerit eundem exiguo
 noctis tempore ros reponat; nam et ipsa luna larga roris
 adseritur. denique cum serenior nox est et luna pernox, tunc
 largior ros fertur arua perfundere. et plerique sub aere quie- 20
 scentes, quo magis sub lumine fuissent lunae, eo plus umoris
 se capite collegisse senserunt. unde et in Canticis dicit
 Christus ad ecclesiam: quoniam caput meum repletum 76 A
 est rore et crines mei guttis noctis. tum deinde
 minuitur et augetur, ut minor sit, cum resurgit noua, cum 25
 sit inminuta, cumuletur. in quo grande mysterium est. nam

5 Bas. 141 B (60 B) 13 Bas. 141 B—D (60 B—E) 18 Isid.
 de nat. rer. 18, 6 20 Bas. 144 A (60 E) 23 Cant. 5, 2 26 Isid.
 de nat. rer. 19, 2

1 rubore C (e ex è) sperans II 3 praeuia C et (corr. m2) GP
 6 ea CP 7 muneris II (s exp. G) 8 post uenas add. sucus N'
 (sucos M' m2) sucos MS 11 fructum C fructuum cet. 13 consorti II
 (-te G m2) 17 umorem C (u in ras.) humorem PSB exigui II
 exiguae B 20 sub aere om. II sub (om. aere) MM' quiescentis C
 requiescentes MM' 21 umoris MM' humeris M et M' (h s. u. m2) cet. 22 col-
 ligisse C colligissent V 25 et cum PVB res cum N' 26 est IIB, om. cet.

et defectui eius conpatiuntur elementa et processu eius quae
sunt exinanita cumulantur, ut animantium cerebrum, mari-
timorum umida, siquidem pleniores ostreae repperiri ferantur
multaque alia, cum globus lunaris adolescit. de arborum
5 quoque internis idem allegant qui hoc usu proprio con- B
pererunt. uidemus ergo ortum eius et defectum rationis esse,
non infirmitatis. numquam enim tantam rerum mutationem
daret, nisi praestantem uirtutem haberet et gratiam a con-
0 ditore conlatam. aerem quoque nonnulli etiam docti et christiani
10 uiri allegauerunt lunae exortu solere mutari, sed si id muta-
tionis lunaris quadam fieret uiolentia, ad omnes eius ortus
intexeretur nubibus caelum, pluuiae funderentur. denique cum C
ante dies esset sermo de pluua, quae fore utilis diceretur, ait
quidam: ecce neomenia dabit eam. et quamuis cupidi essemus
15 imbrium, tamen huiusmodi adsertiones ueras esse nolebam.
denique delectatus sum quod nullus imber effusus est, donec
precibus ecclesiae datus manifestaret non de initiis lunae
eum sperandum esse, sed de prouidentia et misericordia
creatoris. sane euripi cum exundent undique secundum
20 reliquas species lunae et acceptos fluctus refundant uel etiam D
ipsi magno ferantur impetu, in ortu tamen eius stant placidi,
quoad luna sine lumine est; at uero ubi eam dierum accessus
retexerit, tunc in suos cursus refluos reuertuntur. ampotis
quoque, quae in oceano esse perhibetur. cum reliquis diebus
25 ordinem suum seruare dicatur, lunari exortu euidentis mutationis

1 Bas. 144 A (61 A) 9 Bas. 144 BC (61 A—C) 21 Uerg. Ecl.
II 26 23 Isid. de nat. rer. 40, 1

1 defectu (-ui m2) G 2 sunt C sint GPV fuerint N animantium
(an in ras. unius litt.) C cerebrum (r bis in ras.) C et mariti-
morum Brux. 3 humida SB feruntur G m2 SB 4 et de M et
(eras. et) S 6 uidimus CGP hortum CP et (h eras.) G 7 rebus MS
8 a om. C ad G (d exp. m2), fort. ab 10 si in id C 15 eiusmodi N
adsertionis II (-nes m2 G) uerus II (-as m2 G) 19 euripi C (u
ex p) 22 quoad C (d eras.) quoadusque N' 23 ampotis MS an-
potis II an potes AMB an potest M' 24 quae om. II 25 seruari C
et (corr. m2) GP dicantur C

suae fertur indicium dare. ut mare ipsum occidentale, in quo spectatur ampotis, solito amplius accedat ac recedat et maiore aestu feratur, tamquam lunae quibusdam aspirationibus retrorsum trahatur et iterum isdem impulsu ac retractum in mensuram propriam refundatur. E
5

8,31 Unde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cum tantam vim mutationis habeat suae, considera et in eo magnum esse mysterium, quod eius exemplo cognoscis, o homo, nihil rerum humanarum esse posse et mundanae totius creaturae. quod non aliquando resoluatur. nam si etiam luna, cui tantum dominus commisit ministerium, ut inluminet orbem terrarum, et crescit et deficit — deficiunt enim omnia, quae ex nihilo orta usque ad perfectionem uenerunt et iterum perfecta minuuntur; caelum enim et terra praeteribunt — cur non id moderationis adsumimus. ut neque in aduersis abiciamus animum — qui enim omnia fecit ex nihilo facile quoque te potens est ad summa et perfecta prouehere — et rursus non extollamur in prosperis neque in potestate aliqua nos diuitiisque iactemus neque in uiribus corporis aut pulchritudine gloriemur, in quo est facilis corruptio, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. nam si te lunae contristat occasus, quae se semper reparat ac reformat, multo magis contristare te debet, si anima, profectu uirtutis impleta cum fuerit, postea per inconstantiam mentis atque incuriam a suo deflexa proposito studia sua saepe commutet, quod est insipientiae atque inscientiae. unde et scriptura ait: stultus ut luna F
10
77 A
15
20 B
25

6 Bas. 141 CD, 144 A (60 DE, 61 A) 14 Matth. 24, 35 27 Sir. 27, 12

1 ipsud Π (d exp. G, -um corr. m2) V occidentalem C et P (m exp.) V 2 speratur Π ampotis ΠMS an potes ℳM'B an potes. ℳ' (t eras.) 4 isdem ℳ (m1 iisdem) ℳ'M' hisdem MS idem Π, om. B, in quo ipsum ante iterum add. 5 refundatur (re s. u. m2) MS 12 defecit Π (corr. m3 C) deficiunt enim om. N'MS, in mq. m2 B 17 te quoque N 23 reformat C (re s. u.) 26 atque IIMS et N'B 27 inscientiae C (i alt. in ras.) et om. GP

mutatur. et ideo sapiens non cum luna mutatur, sed permanebit cum sole. unde non luna est particeps stultitiae, C quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna, denique semen iusti sicut luna perfecta in aeternum
 5 manet et testis in caelo fidelis; aliud est enim fungi ministerio, aliud circumferri ingenio et sensus infirmitate fixam non habere sententiam. luna pro te laborat et propter uoluntatem dei subdita est; uanitati enim creatura subiecta est non sponte, sed propter eum qui
 10 subiecit in spe. illa ergo non sponte mutatur, tu sponte mutaris. illa congemiscit et conparturit in sua mutatione, tu non intellegis et gratularis frequenter. illa tuam redemptionem frequenter expectat, ut a communi totius creaturae seruitio liberetur, tu et tuae redemptioni et illius
 15 libertati adfers impedimentum. tuae ergo, non suae stultitiae est, quod dum tu expectaris et nec sero conuerteris, adhuc et illa mutatur.

32 Noli ergo lunam oculo tui corporis aestimare, sed mentis uiuacitate. minuitur luna, ut elementa repleat. hoc est ergo E
 20 grande mysterium. donauit hoc ei qui omnibus donauit gratiam. exinaniuit eam, ut repleat, qui etiam se exinaniuit. ut omnis repletur; exinaniuit enim se, ut descenderet nobis, descendit nobis, ut ascenderet omnibus; ascendit enim inquit super caelos, ut impleret omnia. itaque
 25 qui exinanitus aduenerat a plenitudine sua apostolos impleuit. unde unus ex his dicit: nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. ergo annuntiauit luna F

1 Psalm. LXXI 5   4 Psalm. LXXXVIII 37 sq.   8 Rom. 8, 20
 11 Rom. 8, 22   18 Bas. 145 A (61 D)   22 Philipp. 2, 7   23 Ephes.
 4, 10   26 Ioh. 1, 16

5 est om. M'   6 circumferre C   15 adferes C' adferes P   sua. C'
 (e eras.)   19 est* C'   ergo C uero GPF uere N ergo uere Uind.   23 di-
 scendit CGVN'   24 omnes caelos MS   25 uenerat MM'   a II de N
 adimpleuit N   27 luna... suum non mediocris quae C in ras.
 min. spatii

mysterium Christi. non mediocris in qua signum posuit suum, non mediocris quae typum habet dilectae ecclesiae, quod significat propheta dicens: orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec tollatur luna. et in Canticis dominus de sua sponsa ait: 5 quatenam est haec prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol? et merito sicut luna ecclesia, quae toto mundo refulsit et tenebras saeculi huius inluminans dicit: nox praecessit, dies adpropinquavit. pulchre ait prospiciens. quasi suos de superiori 10 prospectans, sicut habes: dominus de caelo prospexit super filios hominum. prospiciens ergo ecclesia sicut luna defectus habet et ortus frequentes, sed defectibus suis crevit et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur et confessorum martyriis coronatur. haec est uera luna, quae 15 de fraterni sui luce perpetua sibi lumen immortalitatis et gratiae mutuatur. fulget enim ecclesia non suo, sed Christi lumine et splendorem sibi arcessit de sole iustitiae, ut dicat: uiuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus. beata plane, quae tantum insigne meruisti! unde 20 te non tuis numeniis, sed typo ecclesiae beatam dixerim; in 33 illis enim seruis, in hoc diligeris. quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci. aniles istae fabulae ac uulgi opiniones. quis enim opus dei tanto ministerio deputatum arbitretur Chaldaeicis superstitionibus 25 posse temptari? lapsus sit ille qui se transfigurat in angelum

3 Psalm. LXXI 7   5 Cant. 6, 9   9 Rom. 13, 12   11 Psalm. XIII 2   12 Isid. de nat. rer. 18, 6   19 Galat. 2, 20   22 Bas. 145 A (61 DE)   26 II Cor. 11, 14

4 extollatur *N*   7 merito <speciosa> *α*   9 dies autem *MSB*   10 superiore *N*   15 martyriis *P m2 VN* martyrii *C et m1 GP* martyrio *G m2* 16 fraterne *C* fratris *N*   luce *C*   lumen sibi *N*   17 non *C* (*n alt. in ras. mai.*)   21 neomeniis (*neo ex nu m2*) *W'S* neominiis *m2* ex nominis *B*   25 caldeicis *II* (*caldaicis m2 CG*) chaldeis *uel* chaldeis *N* 26 temptari *C*

lucis et deductus uoluntate propria, non carminum potestate. sane et in hoc [quasi], ecclesia, putaris posse quasi de loco tuo et statione deduci. multi temptant ecclesiam, sed sagae artis ei carmina nocere non possunt. nihil incantatores ualent ubi Christi
 5 canticum cotidie decantatur. habet incantatorem suum dominum Iesum, per quem magorum incantantium carmina et serpentum uenena uacuauit, et ipsa sicut serpens exaltatus deuorat colubras, et Aegyptiorum ferale licet carmen inurmuret. D in Christi nomine hebetatur. sic et Elymam magum Paulus
 10 non solum sagae artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione caecauit. sic Petrus Simonem alta caeli magico uolatu petentem dissoluta carminum potestate deiecit et strauit.

4 Pulchre, ut arbitror, cessit dies quartus. quomodo igitur E quartum plerique consueuerunt cauere et inutile putant hoc
 15 numero aliquid ordiri, quo totus noua luce mundus emicuit? an sinistris sol coepit auspiciis? et quomodo alii potest bona signare qui sibi eligere diem sui nesciuit exortus? aut quomodo signa eius probant, cuius ortum non probant? quid F etiam de luna dicimus, quae et quarto die coepit et quarta
 20 decima diem signat salutis? an displicet numerus, quo celebratur mysterium redemptionis? ideo daemones declinandum esse persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. ideo gentiles nihil adoriendum adserunt, quia sciunt tunc

6 Psalm. LVII 6 7 Exod. 7, 12 Num. 21, 8 Ioh. 3, 14 9 Act. 13, 11 11 Const. apost. VI 9 de bell. Iud. III 2

2 quasi *pr. inclusi* quasi *alt. om. N* 3 temptant *C* 6 incantantium *C* (tantum *in ras.* 3 uel 4 *litt.*) 7 euacuauit *ℳ'* 8 colubras II *et* (o s. a) *B* colubros *N'* et II *om. cet.* 9 euetatur (*C'P* hebetatur *G' h s. u. m2*) hebetatur (euatatur *V* habitator *ℳ. -ur m2, M'*) in *xpi* nomine *VN* elimam *Bruc. Lind.* illum *B* ymnum (*C'P et 4 illū s. u.*) *G* hymnum *S* hymnum *cet.* magum *MSB* magnum *G* (s. 4 magum) *cet.* 10 sagae II *MS* magicae *cet.* 13 ut *VN* et ut *cet.* 14 consueuerunt *C'* consuerunt *cet.* 15 quo (*C' 10 in ras.*) 16 a sinistris *C'* 17 signare II signa dare *N* elegire *C'* (*corr. m3*) *G* (*corr. m2*) suū (*C'GP* 19 quarta *VN* quinta *C'GP* 20 diem *om. C'* die *GPV* quod *CV* 21 redemptionis *C'*

primum artes suas uacare coepisse et populos gentiles ad ecclesiam demigrasse. lunam certe quartam, si pura fuerit neque obtunsis cornibus, dare reliquis diebus usque ad exactum mensem indicium serenitatis existimant. nolunt ergo isdem exordiis incohare, quibus serenitas incohatur. sed iam cauendum, ne nobis in sermone dies quartus occidat; cadunt enim umbrae maiores de montibus, lumen minuitur, umbra cumulatur.

DIES QUINTVS.

1, 1 Uestita diuersis terra germinibus uirebat omnis, caelum ¹⁰ I
(Serm. VII) quoque sole et luna geminis uultus sui luminibus stella-
rumque insignitum decore fulgebat. supererat elementum
tertium, mare scilicet, ut et ipsi gratia uiuificationis diuino
munere proueniret. aetherio etenim spiritu omnes terrarum
fetus aluntur, terra quoque semina resoluens uniuersa uiuificat ¹⁵
et maxime tunc primum uerbo dei iussa uiridescere uiuifi-
cationis suae munere pullulabat: uacabat aqua et a diuinae
operationis feriata beneficio uidebatur. habet adhuc creator
quod illi conferat, quo munia terrarum possit aequare;
seruabat ei, ut et ipsa proprium sibi et speciale aliquid ²⁰ I
praerogatiuae conlati sibi muneris uindicaret. uiuificauit prius

2 Uerg. Georg. I 432—435   7 Uerg. Ecl. I 83   10 Bas. 148
A—C (62 DE)   14 Uerg. Aen. VI 726

3 obtensis *C* obtunsis *G* (n *eras.*) obtusis *MSB*   5 hisdem *M* et *S*
(h *s. u. m2*) *cet.*   inchoare *C* inchoare *G m1* inchoare *G m2* *cet.*   in-
coatur *C* inchoare *G m1* (incoatur *m2*) inchoatur *cet.*   7 lumen emen-
datum minuitur (emendatum minuitur *in ras. min. spatii*) *C*   8 post cu-
mulatur *add.* emendatum *C. in quo eras., GP*   EXPL̄ DIES QUAR-
TUS. INCIPIT DIES QUINTUS *CGN* et (*in quo post* QUARTUS *add.*
atr. rubro XXXVIII) *P* EXPL̄. DIES QUARTUS EX LIBRO BEATI
AMBROSII EXAMEN QUINTO DE EODEM DIE V EXPLICIT LIBER
QUARTUS *Bruz.*   12 superat *C*   14 proueniret munere *N*   aethe-
reo *B*   etenim *II* enim *N*   omnis *CPV* et (*corr. m2*) *G*   16 uiri-
discere *P* et (*i tert. corr. in e*) *CG*   17 ad *II* (*d del. CG*)   20 reser-
uabat *N*   sibi *s. u. m2 B, om. N*

terra, sed ea quae spirantem animam non habebant: aqua
iubetur ea producere quae uiuentis animae uigorem digni-
tatemque praeferrent et sensum tuendae salutis et fugiendae
2 mortis acciperent. dixit, itaque deus: producant aquae
5 reptilia animarum uiuentium secundum genus et
uolatilia uolantia secundum firmamentum caeli. E
uenit mandatum et subito aqua iussos fundebatur in partus;
generare fluuii. uiuificare lacus, mare ipsum coepit diuersa
reptilium genera parturire et secundum genus effundere quod-
10 cumque formauerat. non exigui gurgites, non caenosae paludes
uacabant, quin omnia datam sibi creandi adsumerent pote-
statem. pisces exhibant de flumine, delphines praeludebant
in fluctibus, concae saxis, ostreae adhaerebant profundis,
adolescebant echini. uae mihi! ante hominem coepit inlece- F
15 bra, nostrae mater luxuriae, ante hominem deliciae. prior ergo
hominum temptatio quam creatura. sed nihil natura deliquit:
alimenta dedit, non uitia praescripsit. haec communia dedit,
ne tibi aliqua uelut propria uindicares. tibi suos fructus
terra producit, tibi scaros et acipenseris et omnes fetus
20 suos generant aquae: et his non contentus interdicta tibi
alimenta gustasti. ad inuidiam tuam omnia congeruntur, ut
praeuaricatio tuae auaritatis oneretur. 80 A

4 Gen. 1, 20

1 terras II (s *eras*. G) 2 uiuentes M *et* (corr. m2) GMM' uiuentis C
3 praeferent C praeferunt P praefert V 10 cenosae CG 12 delphi G
delfines cet. 13 conchae m2 CM conca (s. chae m2) S concae M
profundi M (-is m2) M' 14 aduliscebant M (-escebant m2) M' ecini
CGV (hi corr. m2) etchini M (corr. m2) M' aechini B (acc s. u. m2)
aechinis S post inlecebra add. abundantia copiarum MS Diu., i. e.
abundantia copiarum Brux. 16 temptatio C *et* (corr. m2) G creatura
scripsi natura libri natura M' creatura cet. 17 perscripsit II (corr.
m2 CG) 19 escaros MM' ascaros Trec. acipenseris S acipenseris B
accipenseris C m3 P m2 M accipiens heres CP m1 GV accipiens eris MM'
accipiens-es M' (r *eras*.) 20 suos om. II contentus C contemptus G
(corr. m2) P contentos V (v s. o alt.) 22 honoretur II (corr. m2 G)
honeretur B (h *exp.*) M'

- 3 Sed neque quam multae species et nomina sint possumus enarrare, quae omnia in momento diuinae praeceptionis animata sunt. simul coibat forma corporis et operabatur anima, uitalis etiam uigor aliquid uirtutis. repleta erat terra germinibus, mare inpletum animantibus. ibi insensibilia pullulant, hic sensibilia uersantur. in terris quoque aquae suas sibi uindicant portiones. lambunt terram pisces aquarum et ex ea sibi praedam requirunt, culices quoque et ranunculae circa genitales strepunt paludes; et ipsae audierunt domini mandatum dicentis: producant aquae reptilia animarum uiuentium. 11
- 4 scimus reptilia dici genera serpentium eo quod super terram repant, sed multo magis omne quod natat reptandi habet uel speciem uel naturam. nam etsi in profundum quaeque demerserint aquam uideantur incidere, tamen cum supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quaedam 15 dorsa aquarum. unde et Dauid dixit: hoc mare magnum et spatiosum; illic reptilia. quorum non est numerus. quin etiam cum pleraque pedes habeant et ambulandi usum eo quod sint amphibia, quae uel in aquis uel in terris uiuant, ut sunt phocae, crocodilli, equi fluuiales, quos hippo- 20 potamos uocant eo quod ii generentur Nilo in flumine, tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant nec

16 Psalm. CIII 25   18 Bas. 148 D (63 B)

1 multa *G* (*corr. m2*) *V*   sunt *GVAM'B* sint *A'* (*int s. u. m2*)
 2 in *ΠB*, *om. cet.*   4 aliquid *C m3 Brux. Carn.* aliquis (*s s. u. m2*) *GB*
 aliqui *CGB m1 cet.* aliquae *Uind.* reliquae *αα*   erat *ΠMS* et *s. u. A'*
 est *AM'B*   5 pullulant *CGP* pullulabant *S* (*ba eras.*) *cet.*   6 uersa-
 bantur *B*   aqua... uindicat *N*   8 ranunculae *ΠB* ranunculi *G m2*
cet.   genitales *G* (*-es m2*)   9 ipsa *G m1 P* ipsi *G m2 et* (*i alt. ex*
e) *M*   11 serpentum *A'MS*   13 in *om. Π*   quaeque *ΠB* qui se *A'*
 quae se *cet.*   14 aqua *C* (*corr. m3*) *GV*   incidere *ΠN'B* findere *M*
 fundere *S*   15 quo trahuntur *B*   16 dixit *Π* ait *N*   19 amfibia *N*
 anfibia *CGP* anfibilia *V*   quae *AM'MS* et quae *ΠB, om. A'*   20 ui-
 uent *C*   focae *libri*   crocodilli *C m1 PAM'S* crocodili *G* corcodrilli
C m3 G corr. m1 AM'B et A' m2 in mg. et (*r alt. s. u.*) *V*   ippopotamos
libri   21 hi *GM'MS* hii *A'* (*hi in ras.*) *cet.*

uestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tamquam remo ad reptandum, siquidem et nauis acta remis labitur et aquas sulcat carina.

5 Producant aquae reptilia dixit dominus. brevis sermo, E
 5 sed uehemens et late patens communem minimis et maximis naturam infundit. eodem momento producitur ballena, quo F rana eiusdem ui operationis innascitur. non laborat in maximis deus, non fastidit in minimis. nec dolet natura parturiens delphinus, sicut non doluit, cum exiguos murices cocleasque
 10 produceret. aduerte, o homo, quanto plura in mari quam in terris sint. numera, si potes, omnium piscium genera uel minutorum uel etiam maximorum, sepias polypos liostraca carabos caneros et in his innumerabilia sui generis. quid 81 A dicam genera serpentium, dracones muraenas anguillas? nec
 15 praetermittam scorpiones ranas testudines, mustelas quoque et canes maritimos, uitulos marinos, cete inmania, delphinus, phocas, leones. quid adtexam etiam merulas, turdos, pauos quoque, quorum etiam colores in auibis uidemus expressos, ut nigrae merulae, pauus uerso colore dorsa et colla depicti
 20 sint, turdi alio uarii, et cetera, quorum sibi terrae et species et nomina uindicarunt? nam prius in mari ista coeperunt B

3 Verg. Aen. V 158 X 197 4 Bas. 149 A (63 C) 16 Verg. Aen. V 822

1 pedis (i ex e) CG 2 lauitur C (b s. u m3) 3 carinis II (-na m2 G) 6 infundit CGN' infudit cet. ballena M (l pr. eras.) 7 nascitur M' 8 dolet MM et m1 S doluit S m2 N'B 9 delphinus libri 11 omnia N 12 polypos M polipost (P et (t exp.) G polipos cet. liostraca scripsi (cf. μαλακίστρα Bas. 149 C (64 A)) lith. ostriota (P lithosariota G (m2 litostructas) clitos triata V litostructa M (-as m2) M' litositrocta M' (m2 lithossitrotos) lithostrata MS litos ostriotas tructas B 15 scorpiones C (corr. m3) P 16 cete MS coeti II (coete m2 G) coetae B caete N' (a eras. M) delphinus C' delphinus cet. 17 focas II (n eras. C, exp. G V) focas N merulos S (a s. o m2) Brux. 19 nigrae Diu. Uind. nigri cet. meruli B uerso II diuerso G m2 N depicti MS depicta II picti N'B 20 sunt MM'B alio MS albo cet. terrae et II terrae N

diuersisque fluminibus, siquidem aqua prior animarum uiuen-
 6 tium reptilia diuino nutu imperata produxit. adde hanc
 gratiam, quod ea quae timemus in terris amamus in aquis.
 etenim noxia in terris in aqua innoxia sunt atque ipsi
 angues sine ueneno. leo terribilis in terris, dulcis in fluctibus. 5
 muraena, quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior
 est. rana horrens in paludibus, decora in aquis omnibus C
 fere praestat alimentis. plura si qui uult cognoscere, a
 diuersis locorum piscatoribus quaerat; nemo enim potest
 omnia comprehendere. canes sane et in mari caue, quos 10
 et in ecclesia molestos esse et cauendos apostolus docet
 dicens: cauete canes, cauete malos operarios.
 mustelae grauis in terris odor, in aquis suauis. terrena se
 nouit uindicta faetoris ulcisci, haec non minorem habet
 gratiam capta quam libera. neque te inhonoratum nostra 15 D
 prosecutione, thymalle, dimittam, cui a flore nomen inoleuit.
 seu Ticini unda te fluminis seu amoeni Athesis unda nutri-
 erit, flos es. denique sermo testatior quod de eo qui gratam
 redoluit suauitatem dictum facete sit: aut piscem olet aut
 florem; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. 20
 quid specie tua gratius, quid suauitate iocundius, quid

12 Philipp. 3, 2   16 cf. Ael. H. A. XIII 22 et Auson. Mosella
 97 et 115

5 *post ueneno add.* ΠB esse non possunt; *uix credibile Ambrosium*
scripsisse <qui in terris sine ueneno> esse non possunt   6 aliquid (d
s. u.) m3 C m2 GP   8 qui N quid II quis m3 C m2 GPAS   11 ec-
 clesiam CPV   14 faetoris AM'B foetoris AS fectoris cet.   16 thy-
 malle C (l *pr. exp. m3*) P thimale G thimallem V tymalle N' tymelle B
 thimalle MS   demittam C (*corr. m3*)   a* C, a *s. u. P, om. G, fort. ab*
 17 undat et CV unda te (e *add. m2*) et P unda te et G (n *ex m, e*
pr. m2 ex i)   athesis G m2 tate*sis S tesis B (*in quo amoena*) atesis
 G m1 cet.   nutriuerit M   18 es MS est cet.   19 redolebit AM'
 redoleuit A'   dictu CP   facete sit MS facite sit AM' facetisit A'
 facessit CGPB fecisset V   20 odoris sequi II   21 iocundius CM iu-
 cundius A'

odore fragrantius? quod mella fragrant, hoc tu corpore tuo
spiras. quid loquar coruorum, quid etiam luporum teneri- E
tudes? nescit hos lupos agnus timere. tanta est aquarum
gratia, quarum uitulos fugiunt et leones. ut his propheticum
s illud dictum de ecclesiae sanctitate iure conueniat: tunc
lupi et agni simul pascentur, leo et bos simul
paleas manducabunt. nec mirum, quandoquidem etiam
in ecclesia aquae illud operantur, ut praedonum abluta
nequitia cum innocentibus comparetur. quid etiam purpuras
10 memorem. quae ornant regum conuiuia, amictus inbuunt? F
aquarum est igitur quod in regibus adoratur, aquarum est
species illa quae fulget. adde porcos maris etiam Iudaeis
gratos, quia nihil est commune, quod non aqua abluat, et
ideo communes eos sicut in terra editos aestimare non possunt.
15 Innumeri itaque usus, innumera genera piscium. alii oua 82 A
generant, ut uarii maiores, quos uocant troctas, et aquis
fouenda committunt. aqua igitur animat et creat et adhuc B
mandati illius primi tamquam legis perpetuae munus exsequi-
tur, blanda quaedam mater animantium. alii uiuos fetus edunt
20 de suo corpore, ut mustelae et caniculae et cete ingentia,
delphines et phocae aliaque cete huiusmodi. quae cum
ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque praesen-
serint circa catulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos
uel tenerae aetatis pauorem materno affectu conprimant,
25 aperire ora et innoxio partus suos dente suspendere, interno C

1 Uerg. Georg. III 169   5 Esai. 65, 25   15 Bas. 149 A, D
152 A (63 CD, 64 B)

1 fragrantius C m3 M'B fragrantius V flagrantius C m1 cet.   fragrant
C m3 M'B fragrant V flagrant C m1 cet.   4 fugiant G M'B   5 ec-
clesiae C (ae m3 ex a)   conueniet C (a m3 s. e alt.)   8 aquae G
m2 VN quae CP et m1 G   9 comparentur II (o m3 ex u C')   16 tructas
(troctas M') uocant N'B   20 canicula HM   caete (M M'B cetera V
21 delfines libri   foncae (n del.) CGV fonge P focae cet.   cete M MS
caetae M (a alt. eras.) caete M' ceteri C cetera P et m1 GB cetera V
et m2 GB   22 ederint CP et (corr. m.2) G   23 quaequam CP   25 hora
CV et (h eras.) G   innoxia C (a in ras.)

quoque recipere corpore et genitali feruntur aluo abscondere.
 qui humanus adfectus hanc piscium pietatem possit imitari?
 oscula nobis satietati sunt, illis non satis est aperire uiscera
 natosque recipere ac reuocare integros atque iterum fotu
 quodam eos sui caloris animare et spiritu adolere suo duosque 5
 in corpore uno uiuere, donec aut securitatem deferant aut
 corpore suo obiecto natos suos defendant a periculis. quis D
 haec uidens, etsi possit obtinere, non tantae piscium pietati
 cedat? quis non miratus stupeat, ut seruet natura in piscibus
 quod non seruat in hominibus? plerique ex suspitione no- 10
 uercalibus odiis adpetitos suos occiderunt filios, aliae in
 fame, ut legimus, partus proprios comederunt. humanis pigno-
 ribus mater sepulchrum facta est, piscium proli parentis uterus
 sicut murus uallo quodam intimorum uiscerum pignera in-
 8 offensa conseruat. diuersa igitur piscium genera diuersos usus 15 E
 habent; alii oua generant, alii uiuos pariunt atque formatos.
 et qui oua generant non nidos texunt ut aues, non diuturni
 fetus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. cecidit
 ouum, quod aqua gremio quodam naturae suae quasi nutrix
 blanda suscepit et animal celeri fotu reddidit. continuo enim 20
 9 tactu parentis animatum ouum cecidit et piscis exiuit. tum
 deinde quam pura et inuiolata successio! ut nullus alteri, F

12 Reg. III 6, 28 sqq., cf. de bell. Ind. V 40 13 Cic. de off. I 97
 15 Bas. 149 D, 152 B (64 BD) 21 Bas. 152 B (64 E)

2 quis *MB* et (*s eras.*) *S* 5 adolere *Π* (adolère *m3* ex a dolore *C*)
 alē *M* alere *S* et (*suo om.*) *ℳM'B* lare (*om. suo*) *ℳ'* sui *P* 6 ui-
 uere *N* uidentur *Π* (uideri *G m2*) 7 suos defendat (-ant *G m2*; e *alt.*
in ras. *C*) a periculis *Π* suis defendant (defendat *MB*) periculis *N*
 8 obtinere *C* (i ex e *m3*) 9 miratus *CPV* miratur *G m1* miretur et
G m2 N seruat *C* 10 pleraeque *Erasmus* 12 pignoribus *C* (e *s. o*
m3) 13 sepulchrum *C* (h *del.*) *ℳ'* (h *s. u.*) sepulchrum *V* est
 uterus *SB* 14 muros *Π* (*corr. m3 C*) internorum *ℳ m2* (intemorum
m1) *M'B* intimore *ℳ'* pignera *CPVℳM'* pignorum *G* pignora *cet.*
 15 usus *C* (*in ras. m1*) *V* (*s alt. s. u.*) suos *P* 16 atque *G* (t *s. u.*
m2) aquae *CP* 18 labore *CP* et (ē ex e *m2*) *G* 21 exiuit *C*
 exhibit *V* tunc *Π* 22 ut nullus *Π* nullus *cet.*

sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo!
 scorpaena quoque castitatem immaculati conubii generis sui
 seruat. itaque habet pudicitiam generis <sui>, sed uenenum
 generis sui non habet; non enim percutit scorpaena, sed
 5 reficit. nesciunt igitur alieni generis socium adulterina coniugia,
 sicut sunt ea quae coeunte asinorum equarumque inter se
 genere magna cura hominum perpetrantur, uel rursus cum
 equis asinae miscentur, quae sunt uere adulterinae naturae;
 nam utique maius est quod in naturae conluuionem com-
 10 mittitur quam quod in personae iniuriam. et, homo, ista 83 A
 procuras interpres adulterii iumentalis et illud animal pre-
 tiosius putas, quod adulterinum quam quod uerum est. ipse
 genera aliena confundis diuersaque misces semina atque ad
 uetitos coitus plerumque cogis inuitos et hoc industriam
 15 uocas. hoc quia de hominibus facere non potes, ut diuersi
 generis commixtio fetus possit excludere, tollis homini quod
 natus est et uirum de uiro exsuis abscisaque corporis parte B
 sexum negas, spadonem efficis, ut quod negauit natura in
 hominibus inpleret audacia.

0 20 Quam bona autem mater sit aqua etiam hinc considera. C
 tu. o homo, docuisti abdicationes patrum in filios, separationes
 odia offensas: disce quae sit parentis et filiorum necessitudo.
 uiuere pisces sine aqua non queunt nec a suae parentis con-
 sortio separari neque a suae altricis discerni munere, et fit
 25 hoc natura quadam, ut separati moriantur ilico. neque enim

20 Bas. 149 B (63 DE)

1 miscetur *m3 C m2 G* thimalus *G* thimallus *V* thymallos *℥* (-us
m2) tymallus *℥M'* thymallo *C* (*y in ras.*) thimallo *G* (*l pr. exp.*) *V*
 tymallo *℥'* 2 generi suo *N* 3 sui *add. σ α* 5 alienigenarum
 (alienorum *℥* o *ex a*, alienarum *M'*, alieni generā *℥'*) piscium adulterina
 contagia *N* coniugia *C* (*n eras.*) 6 coeunte *MS* coeunt *cet.*
 equarumque *C* (*e pr. m3 ex a*) 7 genera *GN'B* 8 equis *II* equus *N*
 asini *C'GP* miscentur *scripsi* misceantur *II* miscetur *N* uere *II*
 uera *N* adulteria *N* 9 colluionem *MS* conluuione *cet.* 11 pre-
 tiosius *C* (*us in ras.*) 15 uacas *C* (*a pr. in ras.*) 16 fetum *N*
 17 exsuis *II* exuis *cet.* 21 tu o *C in ras. min. spatii*

ut omnia huius aeris uiuunt spiramine, quia hauriendi spiritus
et respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis D
semper non possent uiuere non capientes spiritus infusionem.
quod est nobis spiritus illis est aqua. sicut nobis spiritus
ita illis aqua uiuendi ministrat substantiam. nos intercluso 5
commeatu spiritus, quia ne breui quidem spatio possumus
expertes esse uitalis spiritus, statim extinguimur; pisces quo-
que sublati de aqua sine substantia sui esse non possunt.
11 et causa manifesta est, quoniam in nobis pulmo per tho- E
racis laxiora penetralia recipit spiritum et, cum ipse sit 10
<poris> plerisque penetrabilis, spiritus infusione interiorum
calorem refrigerat. thorax enim ut suscipit alimenta, ita
superflua ciborum et sucos salubres sanguinemque discernit:
fit pulmo peruius, unde facilius ad eum potest aspiratio
spiritus peruenire. pisces uero branchias habent. quas nunc 15
plicant et colligunt, nunc explicant atque aperiunt. in hac
ergo collectione et apertione dum suscipitur aqua et trans- F
mittitur ac penetrat, respirationis munus uidetur impleri.
propria igitur natura est piscium nec communis cum ceteris,
specialis usus et a ceteris uiuendi quaedam separata ac 20
secreta substantia. propterea non nutriuntur neque ut terrena
animalia manus humanae tactu et delenimento aliquo delec-
tantur, etiamsi seruati in uiuariis suis uiuunt.

5, 12 Quid autem de densitate dicam dentium? non enim ut oues 84

24 Bas. 152 C (64 E)

1 spiramini C (-na m3) qui II (quia m3 C m2 G) auriendi C
auri V hauriendi (h m2) GMM' 2 his qui C (qui del.) 5 interclusio II
(i alt. eras. G) 6 commeatus II (-tu m2 G) quia C s. u. 7 ex-
pertes II exsortes M exortes cet. 8 sui esse II esse sui M esse sui S
sui uiui esse N'B 9 in om. N 10 recepit PVM' et (corr. m2) GM
sit ipse N 11 poris add. ed. Rom. penetrabilis MS penetralis
cet. 12 thorax MS torax cet. 15 branchias S (h s. u.) Diu. Tell.
brancias GVM branthias B (h s. u.) brantias cet. 18 implere MS
20 ac IIM'S et N'B 23 uiuunt C (u alt. s. u. m3) uiuant S Trec.
24 bos aut ouis (oues M) N

aut boues ex una parte dentes habent, sed pars utraque armata est dentibus, quia in aqua sunt et, si diutius cibum B uersarent et non cito transmitterent, aquarum alluuione de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. ideo densos et
 5 acutos habent, ut cito incidant, cito conficiant cibum, facile et sine aliqua mora et dilatione transmittant. denique non ruminant, solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut euentus aut usus fuit aut studium talia con-
 prehendere. sane nec ipsi a suis potentiae euasere uiolentiam C
 10 et auaritiae potiorum subiecti ubique inferiores sunt. quo quisque infirmior, eo <plus> praedae patet. et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis uermibus; sunt tamen qui inuicem se deuorent et sua carne pascantur. minor apud illos est esca maioris, et rursus ipse maior a ualidiore inuaditur
 15 et fit esca alterius praedator alieni. itaque usu uenit, ut, cum ipse alium deuorauerit, ab alio deuoretur et in unum uentrem uterque conueniant cum deuoratore proprio deuoratus D sitque simul in uno uiscere praedae uindictaeque consortium. et ipsis sponte forte haec adcreuit iniuria, sicut in nobis
 20 non ex natura coepit, sed ex auaritia, aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum uitia uideremus et caueremus exempla, ne quis potior inferiorem inuaderet daturus in se potentiori exemplum iniuriae. itaque qui alterum laedit sibi laqueum
 25 parat, in quem ipse incidat.

11 Bas. 152 C (65 A)

1 par (pars *Pm2* et *G*) utraque II utraque pars *N* 2 qui in *C*
 3 de *in mg. m2 S, om. VM'B* 4 possit II (-et *m2 G*) den-
 sos (o *ex u*) *m3 C m2 G* 8 alia *C* et *G m1 P* talia *C m3*
G m2 11 plus *addidi*, magis *post* praedae *ed. Paris. a. 1661*
 maiori (*s. u. m2*) praedae *¶* 13 deuorant *V* pascuntur II 14 esca
 maioris (maiori *B*) est (*om. et*) *N* a *G m2 om. CV, in P unius*
litt. ras. est 17 conueniunt *MS* conueniat *Atr. Carn. Diu. Uind.*
 uoratore *N* 18 sitque *MS* sit fitque II fitque *N'B* 19 ipsi II (-is
m2 G) 20 aut *C* (*u ex u*) 23 daturus *C* (-us *m3*) 24 laedit *C*
 (l *ex d*)

14 Et tu piscis es, qui uiscera inuadis aliena, qui demergis E
 infirmum, qui cedentem persequeris usque in profundum.
 caue ne dum illum persequeris, incidas ipse ualidiorem et
 deducat te in alienas insidias qui tuas uitat priusque tuam
 spectet aerumnam qui te persequente propriam reformidabat. 5
 quid interest inter diuitem improbae cupiditatis ingluuie ab-
 sorbentem infirmorum patrimonia et silurum minorum piscium
 uisceribus aluum repletum? defunctus est diues et nihil ei F
 sua spolia profuerunt, immo magis eum rapinarum suarum
 detestabiliorem fecit infamia. captus est silurus et inutilis 10
 praeda detecta est. quanti in eo repperiuntur, qui alios de-
 uorauerant! et tu diues habes in sinu tuo alterius praeda-
 torem. ille habebat facultates pauperis, quas inuaserat: tu
 eum opprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti et
 adhuc tanto non satiaris augmento et dicis quod alios uin- 15
 dicaueris, cum eadem committas quae ulcisceris, iniusto
 iniustior et iniquo iniquior et auaro auarior. uide ne idem
 te qui piscem illum finis inueniat; amum caue et retia. sed
 praesumis de potentia quod nemo tibi possit resistere: prae- 85
 sumebat et silurus quod amum nemo sibi iaceret, nemo 20
 tenderet retia, et, si incidisset, uniuersa disrumperet: et
 tamen fuscinam non euasit aut nexus uinculi ualidioris incurrit,
 quibus se non posset exuere. sine dubio et hominum iniquitas
 quo grauiora commiserit, eo magis scelere suo tuta esse non
 poterit, quin aliquando dissoluat quod pro scelerum pretio 25
 6, 15 constat difficile posse uitari. piscis ergo es, o homo. audi quia B

1 Bas. 152 D, 153 A (65 AB)

3 ipse in *Atr.* (in *s. u.*) *Carn. Diu. Uind.* 4 tuas *C* (a in *ras.*)
 5 spectet *G m2 MS* expectat *G m1* expectet *cet.* persequente *GV* per-
 sequentem *cet.* 7 de minorum *N'* 10 detestabiliorem *C* (e *alt. in*
ras.) 11 eo *C in ras. unius litt.* 14 addisti *II* (*corr. m2 G*) 18 ha-
 mum *G m2 A m2 MS* caue et *II* caue caue *N* 20 hamum *S et m2*
GVM sibi nemo *V Brux.* 21 disrumperet *V* dirumperet *MS*
 25 qui n *C* 26 possit *C et* (posse *m2*) *G* posset *PV* quia si *CP*
et (si *del. m2*) *G*

piscis es: simile est regnum caelorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregauit. cum autem esset inpletum, duxerunt id ad litus et sedentes elegerunt optimos in uasis suis, malos autem foras miserunt. sic erit in consummatione saeculi. exhibunt angeli et separabunt malos de medio iustorum et mittent eos in caminum ignis. sunt ergo et boni et mali pisces; boni seruantur ad pretium, mali statim ardent. bonum piscem nec retia inuoluunt, sed eleuant, nec amarus internecat atque interficit, sed pretiosi uulneris perfundit sanguine, in cuius oris confessione bonum pretium repperitur, quo tributum apostolicum et census Christi possit exsolui. sic enim scriptum est dicente domino: reges terrae a quibus accipiunt tributum uel censum? a filiis suis aut ab alienis? et respondente Petro 'ab alienis' ait dominus: uade ad mare et mitte amum et eum piscem, qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore eius inuenies ibi staterem; illum sumens dabis pro me et te. noli igitur, o bone piscis, Petri amum timere; non occidit, sed consecrat. noli quasi uilem te contemnere, quia uides corpus infirmum. habes in ore tuo quod et pro Petro et pro Christo offeras. noli timere Petri retia, cui dicit Iesus: duc in altum et laxato retia; non enim in sinistram partem mittit, sed in dextram, sicut iussus a Christo est. noli timere sinus eius, quia dictum est ei: ex hoc eris homines uiuificans.

1 Matth. 13, 47—50   11 Matth. 17, 27   13 Matth. 17, 25—27
23 Luc. 5, 4   26 Luc. 5, 10

3 duxerunt *C'* (u pr. in ras.)   5 foris *P* (corr. *m3*) *V* (corr. *m2*) *N'*
consummationem *II*   7 caminum *m2* (*C'G'X* camino *m1* *C'G'X* et *PVM'*
et (o ex um *m2*) *X'*   8 sunt... pisces om. *VX'*   et pr. om. *MS*
10 et eleuant *CPV'*   hamus *m2* *G'X* et *MS*   15 an ab *B*   16 uade (*C'*
17 hamum *m2* *G'X'* et *MS*   19 dabis *IIX'MS* da eis *XMB*   20 ha-
mum *m2* *G'X'* et *MS*   24 laxato* *C* (p ut uidetur eras.)   25 dexteram
GPX'MS   sinum *X'*

ideo misit retia et complexus est Stephanum, qui de euangelio primus ascendit habens in ore suo statera iustitiae. unde confessione constanti clamavit dicens: ecce uideo caelos apertos et filium hominis stantem ad dexteram dei. pro hoc pisce stabat dominus Iesus; sciebat enim esse in ore eius pretium sui census. denique glorioso martyrio et Petri iudicium atque doctrinam et Christi gratiam locuples adsertor inpleuit.

7,17 Nec te moueat, quod pro mari euangelium posui. euangelium est, in quo Christus ambulauit: euangelium est, in quo, licet titubauerit Petrus, quando negauit, tamen per dexteram Christi fidei munimentum, stationis inuenit gratiam: euangelium est. de quo martyr ascendit: euangelium est mare, in quo piscantur apostoli, in quod mittitur rete, quod simile est regno caelorum: euangelium est mare, in quo Christi figurantur mysteria: euangelium est mare, in quo Hebraeus euasit, Aegyptius interemptus est: euangelium est mare, quia sponsa Christi ecclesia et diuinae gratiae plenitudo, quae super maria fundata est, sicut dixit propheta: ipse super maria fundauit eam. exili super undas, o homo, quia piscis es. non te opprimant saeculi istius fluctus. si tempestas est, pete altum et profundum: si serenitas, lude in fluctibus: si procella, caue scopuloso litore, ne te in rupem furens aestus inlidat; scriptum est enim: 18 estote astuti sicut serpentes. et quia de serpentibus astutis propositum exemplum est, simus astuti circa quaerenda

3 Act. 7. 56   10 Matth. 14, 25 et 30   11 Matth. 14, 30; 26, 70 sqq.   14 Matth. 13, 47   20 Psalm. XXIII 2   25 Matth. 10, 16

1 retiam *C*   sthefanum *C* stefanum *P* **stephanum *℣*   2 statera *scripsi* stateram *ΠMS* staterem *N'B*   4 apertos (*o ex u*) *CG*   12 stationē (*ē ex is m2*) *G*   gratiam *M*, *eras. S*, *om. cet.*   14 quod *pr. CGPM* quo *B* (*s. u.*) *cet.*   17 aegyptius *C* (*ti in ras.*)   interemtus *CPV*   19 supra *N*   20 super *pr.] supra ℣M'B*   ea *CPV et* (*eā m2*) *G* eum *M*   23 caue ab *N'MB* caue a *S*   scopuloso *C* (*o pr. ex u m3, o alt. postea add.*)   26 astuti *C* (*i ex e m3*)

et seruanda coniugia, diligamus tributa nobis consortia. et si
 ii qui longinquis fuerant ortus sui tempore regionibus separati
 inter se conuenerint et si uir ad peregrina contenderit, nulla
 longinquitas, nulla abstinentia conplacitam minuat caritatem.
 5 eadem lex praesentes absentesque conecit. idem naturae
 uinculum inter distantes et consistentes coniugalis caritatis
 iura constrinxit, eodem iugo benedictionis utriusque colla D
 sociantur, etiamsi alter obeat separatarum regionum longa
 diuortia, quia non corporis ceruice, sed mentis iugum gratiae
 10 receperunt. uipera, nequissimum genus bestiae et super omnia
 quae serpentine sunt generis astutior, ubi coeundi cupiditatem
 adsumpserit, muraenae maritimae notam sibi requirit copulam
 uel nouam praeparat progressaque ad litus sibilo testificata
 praesentiam sui ad coniugalem amplexum illam euocat, muraena
 15 autem inuitata non deest et uenenatae serpenti expetitos usus E
 suae coniunctionis inperit. quid sibi uult sermo huiusmodi nisi
 ferendos esse mores coniugum et, si absens est, eius operiendam
 praesentiam? sit licet asper fallax inconditus lubricus temu-
 lentus: quid peius ueneno, quod in coniuge muraena non
 20 refugit? uocata non deest et serpentis lubricum sedula
 caritate conplectitur. ille tua mala portat et leuitatis femineae
 facilitatem, tu uirum tuum non potes, mulier, sustinere?
 Adam per Euam deceptus est, non Eua per Adam. quem F
 uocauit ad culpam mulier, iustum est ut eum gubernatorem
 25 assumat, ne iterum feminea facilitate labatur. sed horridus et

10 Bas. 160 BC (68 B), cf. Plin. N. H. VIII 76, XXXII 14 23 I
 Tim. 2, 14

2 hi *M'* hii *G* (i *alt. eras.*) *cet.* longinqui *Π* 4 abstinentia *Π*
 absentia *N* 5 connectit *C* *et* (n *pr. exp. m2*) *G* (n *pr. eras.*) *P*
 6 consistentes *C* (e *pr. in ras.*) 11 coeundi *C* (coe *in ras.*) 12 ad-
 sumserit (*TPV* 14 illum *Π* (illam *m2 GP*) 15 exepititos *C* (pi *del.*
m3) expe**titus *P* (pi *eras*) expetitos (o *ex u m2*) *G* 16 inperitit coniuncti-
 onis *N* inperitit *C* (r *s. u. m3*) inpetit *P* inpedit *G* (impendit *m3*)
 17 ferendos *C* (o *ex u m3*) mores *N* sermones *Π* operiendam *G*
 (p *pr. s. u. m2*) *B et* (m *eras.*) *P* operienda *S* operienda *MB* 18 prae-
 sentiam *P* (m *eras.*) praesentia *MSB* temolentus *C*

incultus est: semel placuit. numquid uir frequenter est eligendus? comparem suum et bos requirit et equus diligit et, si mutetur alius, tamen trahere iugum nescit compar alterius et se non totum putat: tu iugalem repudias tuum et putas saepe mutandum et, si uno defuerit die, superducis riualem et statim incognita causa quasi cognita iniuriam pudoris exsequeris. uipera absentem requirit. absentem uocat et blando proclamat sibilo atque, ubi aduentare comparem senserit, uenenum euomit reuerentiam marito deferens, uerecundata nuptialem gratiam: tu, mulier, aduenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. uipera mare prospectat, explorat iter coniugis: tu iniuriis uiam uiro obstruis, tu litium moues uenena, non reicis, tu coniugalis amplexus tempore dirum uirus exaestuas nec erubescis nuptias nec reuereris maritum.

19 Sed etiam tu, uir — possumus etiam sic accipere — depone tumorem cordis, asperitatem morum, cum tibi sedula uxor occurrit, propelle indignationem, cum blanda coniunx ad caritatem prouocat. non es dominus, sed maritus, non ancillam sortitus es, sed uxorem. gubernatorem te uoluit deus esse sexus inferioris, non praepotentem. redde studio uicem, redde amoris gratiam. uipera uenenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere? sed habes naturalem rigorem: debes temperare eum contemplatione coniugii et reuerentia coniunctionis deponas animi feritatem. potest et sic: nolite quaerere, uiri, alienum torum, nolite insidiari

16 Bas. 160 CD (68 C)

4 tutum *m2 PS* 5 superducis riualem *IB* suspecta riualem es *M* (es *ex* est) *S* suspicaris (icaris *m2 in ras. 4 litt.*) riualem (ri *s. u. m2*) *U'* disceptari uolumus *U'M'* 6 pudoris exsequeris iniuriam *N* 13 uenenum *U'M'* 16 etiam *II* enim etiam *N* 18 coniunx *Brux. Tell. et* (n *s. u.*) *Diu.* coniunx *cet.* 20 uoluit deus *CGP* deus uoluit *cet.* 22 amoris *G* 24 et *om. N* 25 deponas *scripsi* deponat *IB* deponet *Carn.* deponere *Cenomanus Maurinorum;* deponas animi feritatem *om. N'MS* potest et sic *om. II*

alienae copulae. graue est adulterium, naturae iniuria est. duos primum deus fecit, Adam et Euam, hoc est uirum et uxorem, et uxorem de uiro, hoc est de costa Adam et iussit ambos esse in uno corpore et in uno spiritu uiuere. quid
 5 unum separas corpus, quid unum diuidis spiritum? naturae D adulterium est. hoc docet muraenae et uiperae non iure generis, sed ardore libidinis expetitus amplexus. discite, uiri, qui alienam permolere quaerit uxorem cuius serpentis sibi asciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse
 10 serpenti sit. festinat ad uiperam, quae se in gremium uiri non directo tramite ueritatis, sed lubrico deuii amoris infundit. festinat ad eam quae uenenum suum resumit ut uipera, quae fertur peracto coniunctionis munere uenenum quod euomuerat rursus haurire; adultera enim uipera est. E
 15 unde et Solomon ait quod is qui fuerit temulentus, cum per uinum libido feruere consueuerit, tamquam a colubrae ictu extenditur et tamquam a cornuta diffunditur illi uenenum. et ut scias quia de adultera dixit adiecit: oculi tui cum
) uiderint alienam, os tuum loquetur peruersa.
 20 nec quisquam uelut contraria posuisse nos credat, ut et ad bonum et ad malum uiperae huius exemplo uteremur, cum F ad institutionem utrumque proficiat, si erubescamus aut fidem non exhibere dilecto, cui exhibet serpens, aut relin-

2 Gen. 2, 19 sqq. 15 Prouerb. 23, 32 18 Prouerb. 23, 33

1 ad adulterium C (ad *eras.*) P (ad *exp.*) iniuriae (*om.* est) C est *om.* N'B 2 e-uam C (u *eras.*) 4 uno *alt.* C m3 unum C m1 P uiuere *om.* N 5 quid II (i *in ras.* C') et s. u. m2 B, *om.* cet. 6 murenae C 7 o uiri N 8 alienum C' et (-am m2) GP 9 asciscere V (s *pr.* s. u.) adscire MM' adsciscere M'SB contubernum C' 11 amoris C' (a *in ras.*) 14 aurire IIS haurire (h s. u. m2) GMM 15 solomon C salamon MM' salomon cet. quo C'PV et (quod m2) G his G (h *exp.*) MMS (hi h *eras.*) cet. fuerit C' (i *in ras.*) 16 a *om.* N colubre IIM'SB colore M' colobri M (m2 colubri) colubri G m2 colubro Lind. iactu II (ictu m2 G) ictus Lind. 19 loquetur G m2 M'SB loquitur G m1 cet. 20 ne II (nec G m2) 23 cui exhiberet C'P exhiberet (-bet m2) G relinquentis C

quentes sancta coniugia lubrica et nocitura salutaribus praeferamus, quod facit qui cum serpenti miscetur.

8,21 Et quia de astutia coepimus sermonem subtexere, qua 88 A
 unusquisque fratrem suum circumuenire et decipere nititur
 et in nouas se fraudes componere, ut quem ui optinere non 5
 potest circumscribat dolo et fuco quodam artis obducat, frau- B
 dulentum illud polypi ingenium non praeteribo, qui uadoso
 in litore petram nactus adfigitur ei atque eius nebuloso
 ingenio colorem subit et simili specie terga obductus pluri-
 mos piscium sine ulla suspicione fraudis adlapsos, dum nota 10
 non praecauent et saxum opinantur, cassibus furtivae artis
 includit et sinu quodam suae carnis intercipit. sic spontanea
 uenit praeda et talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum C
 qui ingenium suum saepe commutant et diuersas nocendi
 artes mouent. ut singulorum mentes sensusque pertemptent, 15
 cum continentibus positi continentiam praedicantes, in coetu
 intemperantium tamquam deuii ab studio castitatis et demersi
 intemperantiae uolutabris, ut qui eos audiunt aut uident
 incauta facilitate se credant eoque citius labantur, dum
 declinare non norunt nec cauere quod noceat, cum grauior 20
 sit et magis noxia improbitas benignitatis obumbrata uelamine. D
 et ideo cauendi sunt qui crines suae fraudis et brachia longe
 lateque dispergunt uel speciem induunt multiformem. isti
 enim polypi sunt nexus plurimos habentes et callidorum in-
 geniorum uestigia, quibus inretire possint quidquid in scopulos 25
 22 suae fraudis inciderit. cancer quoque quas cibi gratia praestigias

7 Bas. 153 C (65 DE), cf. Arist. H. A. VIII 37 (622 a, 8)
 26 Bas. 153 AB (65 BC)

1 salutaribus C (t in ras.) 2 serpenti II (-te m2 G) serpente N
 3 sermone C sermones GP qua CGN'B quia cet. 5 quē GN
 quae CV qui (om. ui) P optinere CN'MS obtinere cet. 8 nactus
 (n exp.) CGVB, (n eras.) PN'M 9 colore C 10 adlapsus CVNM' et
 (corr. m2) PÅ' 11 fortivae C (v s. o m3) furtivae S (u in ras.)
 15 pertemptent CG 17 ad II (d exp. G, eras. P) a MS 18 ut C m3
 N et C m1 GPV 19 labantur C m3 labuntur C m1 G (u pr. ex a) cet.
 23 isti scripsi istius II et isti N

instruit! namque et ipse ostreo delectatur et carnis eius epulum
sibi quaerit. sed quia ut adpetens cibi ita prospiciens est periculi, E
quoniam cum difficilis est uenatio tum periculosa — difficilis,
quia testis ualidioribus esca interior includitur; nam uelut
5 muris quibusdam mollitiem carnis praecepti imperialis interpre-
natura muniuit, quam medio testarum quodam sinu concauo
nutrit ac fouet et quasi in quadam ualle diffundit; et ideo
cassa omnia temptamenta sunt cancri, quia aperire clausum
ostreum nulla ui potest. et periculosum est, si chelam eius
10 includat —, ad argumenta confugit et insidias noua fraude F
molitur. itaque quia omnia genera delectatione mulcentur,
explorat si quando ostreum in remotis locis ab omni uento
contra solis radios diptycum illud suum aperiat et reseret
claustra testarum, ut libero aere uisceris sui uoluptatem
15 quandam capiat, et tunc clanculo calculum inmittens inpedit
conclusionem ostrei ac sic aperta claustra repperiens tuto
; inserit chelas uisceraque interna depascitur. sunt igitur 89 A
homines, qui cancri usu in alienae usum circumscriptionis
inrepant et infirmitatem propriae uirtutis astu quodam
20 subfulciant, fratri dolum nectant et alterius pascantur
aerumna: tu autem proprio esto contentus et aliena te
damna non pascant. bonus cibus est simplicitas innocentiae.
sua bona habens insidiari nescit alienis nec auaritiae facibus

17 Bas. 153 B (65 D)

1 carnes II (carnis C m3) M' *epulum C (a eras.) 2 sequia| ut (corr.
in sequi. Aut, sed A eras.) C sequi aut GV et (a eras.) P cibi C
3 tum MS tunc cet. pericula CV et G m1 periculo G m2 P 5 qui-
dam CPV quibusdam (bus s. u.) G 7 ac N aut II 8 temptamenta (P
et (corr. m2) G quia S (a s. u. m2) qui VM 9 helam C chelam G
(h s. u. m2) chlemam M' (h s. u. m2) 12 ostr. remotis in N'B locis
post uento transponunt MS 13 diptycum M dictycum B dipticum cet.
14 testa**rum C testaturum G (corr. m2) V uisceri CGV sui (o
s. i m2) G 17 celas (V chelas G (h s. u. m2) chaelas P (h s. u. m2)
18 usu| usū (PV et (usu corr.) G usum| usu (PV ausum (a add.
m2) G circumscriptiones C (-is m3) 19 infirmitate CPV 21 pro-
priis N contentus C et (corr. m2) P contentus G (n s. u. m2)

inardescit, cui lucrum omne ad uirtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. et ideo beata est, si bona sua nouerit, cum ueritate paupertas et omnibus praeferenda thesauris, quia melius est exiguum datum cum dei timore quam thesauri magni sine timore. quantum est enim quod hominem alat? aut si quaeris quod etiam aliis abundet ad gratiam, id quoque non multum est; melior est enim hospitalitas in holeribus cum gratia quam uitulorum pinguium praeparatio cum discordia. utamur ergo ingenio ad quaerendam gratiam et salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam innocentiam. licet nobis uti exemplis maritimis ad profectum nostrae salutis, non ad alienae periculum.

9, 24 Echinus, animal exiguum, uile ac despectabile, maritimum loquor, plerumque index futurae tempestatis aut tranquillitatis adnuntius solet esse nauigantibus. denique cum procellam uentorum praesenserit, calculum ualidum arripit eumque uelut saburram uehit et tamquam ancoram trahit, ne excutiatur fluctibus. itaque non suis se librat uiribus, sed alieno stabilit et regit pondere. quo indicio nautae uelut signum futurae perturbationis capessunt et sibi praecauent, ne eos inparatos turbo inprouisus inueniat. qui mathematicus, qui astrologus quique Chaldaeus potest sic siderum cursus, sic caeli motus et signa comprehendere? quo ingenio ista

2 Uerg. Georg. II 458   4 Prouerb. 15, 16   7 Prouerb. 15, 17
13 Bas. 160 A (67 E, 68 A), cf. Plin. N. H. VIII 100 XVIII 361

3 ueritate* C   6 aut C (u in ras.)   7 enim est GP   hospitalitas in C (s in in ras.)   8 oleribus ΠS holeribus (h s. u.) ℳ'   13 ac C in ras.   despectabile CP distabile G despicabilem V indispicabilem ℳ (m eras.) indispicabile M' dispicabile B despicabile cet.   15 procella C
16 cauculum II (corr. m2 GP) calculum M   17 saburra C (rr in ras.)
18 se suis ℳM'B   librat MSB et (ex liberat) ℳ' liberat cet.   19 alienae G m2   stabilit et ℳ m1 ℳ'M'MS stabilitate Π (-tis m2 CG) stabilitum B stabilitur ℳ m2   regit ℳ m1 ℳ'M'MS regitur ℳ m2 ΠB
uelud C   22 astrologus C   chaldeus M chaldaeus S (h s. u.) cal-deus cet.   sic S (in mg. m2) Brux. Carn. Diu., om. cet.   23 sic N'MS hos CGP hoc V uel B

collegit, quo doctore percepit? quis ei fuit tanti interpretis
 augurii? homines confusionem aeris vident et saepe falluntur,
 quod plerumque eam sine tempestate discutiat: echinus F
 non fallitur, echinum sua nequaquam signa praetereunt.
 5 unde exiguo animali tantam scientiam, ut futura praenuntiet?
 quo magis in eo nihil est, quo tantam possit habere pru-
 dentiam, crede quod per indulgentiam domini rerum omnium
 hic quoque praescientiae huius munus acceperit. etenim si
 faenum deus sic uestit, ut miremur, si pascit uolatilia, si
 10 parauit coruo escam — pulli enim eius ad dominum cla-
 mant —, si mulieribus dedit texturae sapientiam, si araneam,
 quae tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus,
 sapientiae non reliquit immunem, si ipse uirtutem equo dedit
 et soluit de ceruice eius formidinem, ut exultet in campo et
 15 occurrens regibus inrideat, odoretur bellum eminus, excitetur 90 A
 sono tubae, si haec inrationabilia pleraque et alia insensibilia
 ut faenum, ut lilia repleuit suae dispositione sapientiae, quid
 dubitamus quod etiam in echinum contulerit huius gratiam
 praescientiae? nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum
 20 reliquit. omnia uidet qui pascit omnia, omnia replet sapientia
 qui omnia in sapientia fecit, ut scriptum est. et ideo si
 echinum uisitationis suae exortem non praetermisit, si eum
 considerat et futurorum informat indiciis, tua non considerat? B

9 Matth. 6, 30 Luc. 12, 28; Matth. 6, 26 Luc. 12, 24 10 Iob
 38, 41 11 Iob 38, 36 13 Iob 39, 19 sqq. 17 Matth. 6, 28 Luc.
 12, 27 21 Psalm. CIII 24

1 collegit *N* (colligit *AM* 2) *G* *m* 2 colligere *G* *m* 1 et (ig in ras.) *C*
 (ex colligis uel colliges) *V* collegere *P* percipit *AM'B* et *m* 3 *C* *m* 2 *P*
 2 homines *II* saepe homines *cet.* 3 puto: ea... discutiat uel tem-
 pestate <uentus> discutiat 5 tantam scientiam *PVM'M* et (in bis
 eras.) *C'AM'* tanta scientia *G* (-tia ex -tiā) *SB* praenuntiet *VMSB* pro-
 nuntiet (pronunciet *C'*) *cet.* 6 quo *pr.* *N* quod *II* quo *alt.* *N*
 quod *II* 7 quod per indulgentiam *N* quod prudentiam *II* (-ia corr. *G*):
 per prouidentiam uel prouidentia *Henricus Schenkl* 8 hic *II* *MSB* id *N'*
 11 et si mulieribus *II* 13 relinquit *CPM* et (n exp.) *GS* 15 eminis *C*
 17 et lilia *ed. Paris. a. 1642* 20 relinquit *C'GP* quia *CP* et (a
 exp.) *G* 21 sic *II*, si *om.* *B*

immo uero considerat, sicut testatur eius diuina sapientia
dicens: si respicit uolatilia, si pascit illa, nonne uos
pluris estis illis? si enim faenum agri, quod hodie
est et cras in ignem mittitur, deus sic uestit,
quanto magis uos minimae fidei? 5

10, 26 An uero sine quadam dote naturae manere piscibus etiam C
illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium
praescripta sibi domicilia habet, quae sui generis nullus
excedat, non incurset alienus? quis geometra his diuisit habi- D
tacula nullis rumpenda temporibus? sed geometram audi- 10
uimus, thalassometram numquam audiuius: et tamen pisces
mensuram suam norunt, non muris urbium portisque prae-
scriptam, non aedificiis domorum, non agrorum finibus limi-
tatam, sed mensuram eius quod oporteat, ut tantum satis
sit unicuique quantum ad usum abundet, non quantum 15
auuiditas quaedam inmoderata sibi uindictet. lex quaedam naturae
est tantum quaerere quantum sufficiat ad uictum et alimen- E
torum modo sortem censere patrimonii. hoc genus piscium in
illo sinu maris alitur et gignitur, illud in alio. denique non
repperies confusa genera piscium, sed quod hic abundat alibi 20
deest iterum. ille sinus maris cephalos alit, lupos ille, ille
saxatiles, lucustas alius. non est libera uagandi potestas, nec
tamen aut interclusa montibus copia aut fluuiis interlabentibus

2 Matth. 6, 26 Luc. 12, 24 3 Matth. 6, 30 Luc. 12, 28 6 Bas.
156 AB (66 B)

3 pluris *GPVAM m2 SB* plures *GPVAM m1 cet.* enim *om. N*
4 mittetur *MB et (i s. e) S* 5 minimae *II MS* modicae *N'B* 7 unum-
quodque *V (d exp.) MSB* unumquoque *C'N'M' et (corr. m2) GPV*
8 nullus *om. II* 9 geometra his *N* geometrias *C (geometricus m3) G*
et P (m2 geometra) V 10 rumpendam *II (m del. GP)* 11 talasso-
metram *II* 12 non muris *G m2 N* numeris *C (non numeris, non s. u.,*
m3) PV et m1 G 15 sit] est *C'N'* quanto *C* 17 sufficiat *B*
et m2 GV efficiat *GV m1 cet.* 18 modo *C (v̄ s. o alt.)* 21 et
iterum *N'B* cephalos *libri* lupos *(corr. m3) C (corr. m2) GPV*
22 locustas *G (o m2 ex u) M (u s. o) M'SB* uacandi *II (c ex*
g G) M

transitus inpeditur, sed usus natura inpressus tamquam patriae
 finibus unumquemque sese tenere et ultra incolas prodire su- F
 27 spectum. at nobis longe alia sententia, mutare exilio domus,
 incolarum fastidio teneri, aduenarum captare gratiam, trans-
 5 ferre terminos perpetuos, quos posuerunt patres nostri, agrum
 ad agrum iungere, domum ad domum. defecit terra homini-
 bus, sternuntur et maria, rursus pro singulorum libidine
 inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, possideant
 freta. spatia maris sibi uindicant iure mancipii pisciumque
 10 iura sicut uernaculorum condicione seruitii sibi subiecta 91 A
 commemorant. iste, inquit, sinus maris meus, ille alterius:
 diuidunt elementa sibi potentes. his ostreae in fluctibus
 nutriuntur, his in uiuario piscis includitur. luxuriae nec mare
 sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. itaque aetates
 15 earum numerant et piscium receptacula instruunt, ne con-
 uiuium diuitis mari non possit impleri. nam uicini nomen
 quibus audiunt auribus, quibus oculis intuentur possessiones
 eorum! quemadmodum dies noctisque excogitant, ut aliquid B
 proximis auferant! numquid soli habitabitis super
 20 terram? clamat propheta. cognoscit haec dominus et uin-
 dictae reseruat.

28 Quanto aliena a piscibus auiditatis rapina! illi naturalia

3 Bas. 156 B (66 C) 5 et 16 Esai. 5, 8 19 Esai. 5, 8 22 Bas.
 156 BC (66 CD)

1 naturae C (ae ex a) SB 3 domos MSB 4 gratia C et (-ia m2) G
 6 deficit C m3 B Brux. Tell. Trec. 7 rursus***** C libidinem C
 et G (m eras.) P (m exp.) 8 faciant C (n eras.) faciat B ut possi-
 deant N' possideant M' et corr. m3 C m2 GP 9 freta* C 10 sibi
 seruitii N' 12 ostriae C (corr. m3) G (corr. m2) PV in fluctibus
 ostreae M ostreae in fluctibus S 14 sufficit B (arn. Tell. Trec. effe-
 cit A (s. u. m2 sufficit) M' efficit Diu. (in mg. m1 & sufficit) cet.
 15 numerat C instruunt MS neq G (c exp. m2) 16 mare N' B
 Tell. Trec. marine (om. non) P non exp. m2 G implere B Tell.
 Trec. 18 noctisque C m1 noctesque C m3 G P V M S excogitant (om.
 A) dies noctesque N' excogitant die noctuque B (in mg. hic deest
 multum) 19 proximis II proximi N

captant secreta et ultra orbis terrarum terminos mare norunt,
 quod nullae interpolant insulae, nec terra aliqua interiacet uel
 ulterius ulla sit posita. illic igitur ubi diffusum late mare
 omnem spectandi usum, utilitatis gratia nauigandi intercludat C
 audaciam, condere se feruntur cete, illa inmensa genera 5
 piscium, aequalia montibus corpora, ut tradiderunt nobis qui
 uidere potuerunt. illic quietum aeuum exigunt discreta ab
 insulis et ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata
 habent suas regiones et habitacula distributa. manent in his
 inoffenso uicinorum limite nec uago transitu mutationes 10
 quaerunt locorum, sed tamquam patrium solum diligunt et
 in his inmorari dulce arbitrantur. quae ideo elegerunt, ut D
 solitariam uitam remota possint arbitrorum interpellatione trans-
 29 igere. sunt tamen aliqua piscium genera, qui non ingenii facilitate
 loca mutant, sed fouendi partus necessitate, quem oportuno 15
 atque legitimo procurantes tempore ex plurimis locis ac
 diuerso maris sinu uelut communi consilio conuenientes con-
 iuncto agmine aquilonis flatus petunt et ad illud septen-
 trionalium mare partium quadam naturae lege contendunt. E
 dicas, si ascendentes uideas, reuma quoddam esse; ita pro- 20
 ruunt fluctusque intersecant per Propontidem in Euxinum
 uiolento impetu profluentes. quis piscibus haec adnuntiat loca,

14 Bas. 156 CD (66 DE)

1 terminos orbis terrarum *N'B* orbis *C* (o ex u) 3 nulla *C* (n
 del.) 4 expectandi *II* (spectandi *G m2*) 5 feruntur *MS* ferunt *Ů'*
 (om. cete... corpora) ferunt ut *cet.* certa *II* 6 et qualia *CP* et (et
 equalia *m2*) *G* 7 uidire *C* 8 omnibus *SB Brux. Carn. Diu. omniū*
Tell. Trec. omni *cet.* 9 hiis *C* et (i pr. exp.) *P* (i alt. exp.) *G* 10 in-
 offensi *CGP* 11 patrium *C* (u in ras.) patriam *G* (corr. *m2*) 14 genera
 piscium *N* quae *ŮM'B* et *m2 G* 17 mari *CP* et (maris *m2*) *G*
 diuerso (diuersos *Ů m2 ex* diuersus, *Ů'*, diuersus *M'*) sinu (sinus *N'*)
 maris innumeri *N'B* uel *II* (uelut *G m2*) 18 augmine *V* et (u eras.) *CP*
 (u exp. *m2*) *G* illum *II* 20 decassic *CG* et (denique *m2*) *P* da-
 cassi *V* rheuma *M* (h eras.) quodam *C* et (corr. *m2*) *GP*
 21 praepontidem *CV* et (corr. *m1*) *P* propontidē *G* (o pr. ex e) eu-
 xinum portum *MS* euxinum pontum *Uind.* 22 uiolenta *C* (-to *m3*) *V*

praecipit tempora? quis tribuit dispositionem uiandi, comitandi
 ordinem, metas et tempora reuertendi? homines scilicet im-
 peratorem habent, cuius expectatur imperium, procedit tessera,
 proponuntur edicta prouincialibus ut conueniant, tribunis F
 5 militum litterae diriguntur, dies statuitur: et plerique ad
 dies statutos occurrere nequeunt. quis imperator piscibus
 praeceptum dedit, quis doctor hanc tribuit disciplinam, qui
 metatores itinera disponunt, qui duces iter dirigunt, ut nullius
 desit occurus? sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordi-
 10 natione diuina sensibus uniuersorum suum infundat imperium,
 qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinae ordinem
 tribuat, non solum magna penetret, sed etiam per minima
 quaeque se fundat. diuinae legi piscis obsequitur, et homines
 contradicunt. piscis sollemniter obaudit mandata caelestia, et
 15 homines inrita faciunt dei praecepta. an contemptibilis tibi 92 A
 uidetur, quia mutus est rationisque expers? sed uide ne tu
 tibi magis incipias esse contemptui, si inrationabili inrationa-
 bilior deprehendaris. quid autem rationabilius hoc piscium
 transitu, cuius rationem quidem uerbis non explicant, sed
 20 factis locuntur? pergunt enim aestatis tempore ad fretum
 Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. non
 enim tamdiu sol ei fluctu quamdiu ceteris inmoratur, eaque B
 fit causa ut non omnem aquam exhauriat, quae dulcis ac

6 Bas. 156 CD 157 A (66 E, 67 A) 20 Bas. 157 B (67 B), cf.
 Plin. N. H. VIII 49 sq.

1 praecipi V et (-pit m2) CGP praecepti M (praecipit m2) praecepta
 A'M'MS 2 scilicet scripsi s M' sunt cet. suum Gelenius 4 edicta. C
 6 nequeunt II non queunt N 7 doctor C (do et or in ras.) 8 nul-
 lus desit occurui G 11 tacitis II (-us m2 G) B 12 non
 II N' nec MS et non B Tell. Trec. 14 obit M oboedit S Uind.
 mandatis caelestibus Uind. et homines . . . praecepta om. N'MS
 15 inritam C (m exp. m3) P contemptibilis CGP contemplabilis V
 17 contemptui C contemptui (p m2) GP contentui V inrationabili
 om. II 19 ratione C 20 loquuntur M'MSB 22 fluctu C flata GPV
 freta M freto cet. 23 exhauriat V et (corr. m2) CG ac II atque N

potabilis sit. quis autem ignoret quod etiam ea quae mari-
tima sunt aquis plerumque dulcibus delectentur? denique
dum flumina secuntur et ad superiora ascendunt, frequenter
alieni pisces generis capiuntur in fluuiis. cum haec igitur
causa Pontum illis faciat gratiorem uel quod aestus temperet 5
sollemnis illic flatus aquilonis, tum oportuniorem ceteris
iudicant, in quo generare et partus possint proprios enutrire, C
quod teneri fetus laborem alienae regionis ferre uix possint.
quos illic fouet aeris blanda clementia. itaque peracto munere
omnes simul eo quo uenerant agmine reuertuntur. 10

30 Quaenam ista sit ratio consideremus. obiectus est Ponti
sinus boreae ceterorumque uentorum uiolentissimis flatibus,
unde si grauis illic procella furit, tempestates mouentur, ita ut
de profundo harena uertatur, cuius rei fluctus harenosus D
indicio est, qui uentorum motu insurgens altius, tum pondere 15
grauior haud dubie non solum nauigantibus, sed etiam
maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. accedit illud,
quod cum plurima et maxima Ponto flumina misceantur, tum
hiberno tempore sinus ipse frigidior et torrentum rigescat
adlapsu. propterea pisces tamquam arbitri fluentorum aestate 20
illic asperantis aurae clementiam captare consuerunt, cuius
amoenitate perfuncti rursus hiemis aspera declinare contendunt E
et septentrionalis plagae saeua fugientes in reliquos se sinus
conferunt, in quibus aut uentorum mollior sit placiditas aut
solis soleat uernare temperies. nouit igitur piscis pariendi 25
tempus, quod pro magno mysterio dixit Solomonis sapientia,
nouit tempus eundi atque redeundi; nouit tempus perfunctionis

11 Bas. 157 BC (67 BC) 26 Eccl. 3, 2

1 sit *CGPMMB* est *VS*, om. *N'* 3 sequuntur *MM'SB* 4 igitur. *C*
6 solem. nisi *II* 10 a. agmine *C* augmine *P* (u exp.) *V* reuertantur *C'*
(u alt. in ras.) 13 si om. *N'MS* furit *Trec.* fuerit *B* fuerit et *II*
furit et *G* (et eras.) cet. 14 uersatur *MM'* et *m1* *S* uerratur *S m2* in
mg. *M'* 16 hau dubie *C m1*, ac fort. sic scripsit *Ambrosius* 17 in-
tollerabilis *C* et (l pr. exp.) *G* 18 cum om. *II* 19 torrentium *VM*
20 arbitrii *II* (-tres *G m2*) 21 consueuerunt *Brux.* 23 seuas *C*
26 solomonis *M* salomon in *S* salomonis cet.

et iactationis et nouit ut non queat falli, quia non rationis
aestimatione et disputationis argumento utitur, sed inspiratione
naturae, quae uera est magistra pietatis. denique omnes F
animantes praescripta habent pariendi tempora, homo solus
5 indiscreta atque confusa. reliqua genera clementiam temporis
quaerunt, mulieres solae partus suos inclementer effundunt;
uaga enim et intemperans libido generandi uagam pariendi
aetatem exhibet. piscis tanta maria transmittit, ut utilitatem
aliquam generi suo quaerat, nos quoque diffusa aequora trans-
10 fretamus; sed quanto honestius quod successionis amore
quam quod pecuniae auiditate suscipitur? denique illis ad
pietatem, nobis ad quaestum transmissio deputatur. illi
subolem referunt omnibus mercibus cariorem. nos mercem 93 A
longe inparem ad periculi uicem misera lucri cupidine repor-
15 tamus. itaque illi patriam repetunt, nos derelinquimus: illis
nando incrementum generis acquiritur, nobis minuitur nau-
31 gando. quis igitur neget diuinitus illis infusum ingenium esse
huiusmodi atque uirtutem, cum uideat istos in aquilonem
tam sollemnem obeundae fecunditatis peregrinationem uiuaci
20 ingenio componere, alios in exiguo corpore tantum validitatis
adsumere, ut maximas nauium plenis currentes uelis in B
mediis fluctibus sistant, sicut breuis pisciculus echeneis tanta
facilitate memoratur nauem ingentem statuere, ut quasi radi-
catam mari haerere uideas nec moueri; aliquamdiu enim in-
25 mobilem seruat. an et huic putas sine creatoris munere tan-
tum potuisse subpetere uirtutis? quid gladios loquar aut

3 cf. Xen. Comm. I 4, 12   8 Bas. 157 D (67 D)   18 cf. Plin.
N. H. VIII 51   20 Bas. 161 BC (69 A). cf. Plin. N. H. VIII 79
XXXII 2 sqq.   26 Bas. 161 C (69 B)

5 temporis *N* generis *Π* 8 *sq.* pisces . . . transmittunt . . . quaerant *N'B*
10 suessionis (suasionis *m3*) *C*, (success. *m2*) *GP* 14 longe (n s. u.)
m1 C m2 GP 16 dando *Π* 22 echeneis *B* etheneis *AM'* et *m1 A'*
ethineis *S* echineis *M* et *m2 A'* ecineis *CPV* hecineis *G* (echinus *m2*)
23 facilitate. *C* facilitatem *P* radicata *C* 26 suppetere *MS*

serras aut canes maritimos aut balaenas aut zygaenas, quid
etiam turturis aculeum et hoc mortuae? sicut enim uiperæ C
os si quis calcauerit recens dumtaxat grauius quam uenenum
nocere fertur et inmedicabile uulnus serpere, ita etiam
turtur aculeo suo mortua amplius quam uiua periculi adferre 5
memoratur. lepusculus quoque, timidum animal in terris, in
mari formidabile, citam et quæ non facile possit auferri cor-
ruptelam inuehit. uoluit enim te creator tuus nec in mari
satis ab insidiantibus esse securum, ut propter pauca quæ
noceant quasi in excubiis positus armis fidei semper et scuto 10 D
deuotionis accinctus a domino tuo debeas salutis sperare
11, 32 praesidium. ueniamus ad Atlanticum mare. quam ingentia illic E
et infinitæ magnitudinis cete, quæ si quando supernatant
fluctibus, ambulare insulas putes, montes altissimos summis
ad caelum uerticibus eminere! quæ non in acta nec in litoribus, 15
sed in Atlantici maris profundo feruntur uideri, ut eorum con-
spectu nautæ a nauigandi in illis locis praesumptione reuo-
centur nec secreta elementorum adire sine supremo terrore
mortis usurpent.

33 Sed iam adsurgamus ipsi de profundo maris et aliquantum 20 F

4 Ouid Met. I 190 X 189   6 cf. Plin. N. H. XXXII 8 sq.
12 Bas. 161 B (69 A)   13 Bas. 156 C (66 D) Uerg. Aen. VIII 691 sq.
20 Bas. 161 C (69 B)

1 ballenas *N'B falenas cet.*   zygenas *C (z in ras.) MS tygenas B*
zigenas *cet.*   2 aculeum *ΠB aculeum centrum N'S aculeum ac deinde*
spatium septem fere litt. M   uipera eā *G (a eā in ras.)*   3 os *C*
(h *eras.*)   4 fertur *Π perhibetur N*   8 tuus *Π (us in ras. C), om. N*
10 armis *CB et m2 G arma G m1 cet.*   scuto *G m2 N scutum G m1*
CPV   12 atlanticum *V allanticum C et (adl. m2) P allanticum G (ti*
s. u. et t m2 s. l. pr.) athalanticum S (a alt. eras.) athlanticum cet.
13 cete *N'MS coetae C coetu V coete GPB*   14 ambulare *ΠB adna-*
tare *M et m2 S admare S m1 adnare Brux. ad naturae NM' adnatare*
M' (a tert. in ras. m2)   15 littoribus *C (t pr. eras.)*   16 atlantici *GV*
allantici *CP athalantici S (a alt. eras.) athlantici cet.*   18 subpreme *C*
(o *m2*) supremo *Carn. suppremo Atr. subpraeme P subpme N' sub-*
preme *B supremae cet.*   20 ipse *P et corr. m3 C m2 G*   aliquanto *V*
aliquantulum *N*

sermo noster emergat atque ad superiora se subrigat. spec-
temus ea quae usitata multis et plena sint gratiae, quomodo
aqua in salis uertatur soliditatem, ut ferro saepe caedatur,
quod de Brittanicis salibus nihil mirum, qui <in> speciem
5 marmoris ualidi eiusdem metalli niueo candore resplendent,
salubres corporis cibo et potui nimis grati: quomodo etiam
non indecorus lapis coraliū in mari herba sit, si in aerem
transferatur, lapidis firmitate solidetur: unde etiam ostreis
pretiosissimam margaritam natura infixit, quomodo eam
10 maris aqua in tam molli carne solidauerit. quae difficile apud 94 A
reges inueniuntur, ea litoribus quasi uilia iacent uulgo et
in saxis asperis et cautibus colliguntur. aureum etiam uellus
aqua nutrit et lanam in memorati speciem metalli gignunt
litora, cuius colorem nullus adhuc eorum qui fucis diuersis
15 obducunt uellera potuit imitari. adeo naturae maritimae
gratiam humana implere nescit industria. scimus qua sollici-
tudine uellera ouium etiam minus pretiosa curentur; sint
licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. hic B
naturalis color est, quem nullus adhuc fucus aequauit. hoc
20 quoque piscis est uellus. sed et ipsi murices, qui insigne
34 dant regium, sunt maritimi. et quae pratorum gratia uel hor-
torum amoenitas potest caeruli maris aequiperare picturam?
aurum licet in pratis flores refulgent, auri quoque fulgorem
in mari lana resplendet, et illi cito marcescunt, ista diu dura-

1 Bas. 161 AB (68 D)

1 expectemus II (spectemus *G m2*) 4 brittanicis *G M'* britannicis *S*
britannicis *cet.* in *add. Erasmus* specie *N'B* 6 corpori *MS* nimis
C' (i *pr. in ras.*) 7 indecorus (o *ex u*) *CG* corallium *N* aere *CPV*
aerē *G* (a *s. u.*) 8 in l. firmitatem *ed. Rom.* 9 naturam *CP* 11 in
litoribus *N, fort. recte* 13 lana *CPV* memorati (i *in ras.*) *C*
specie *CPV* et (*corr. m2*) *G* 14 nullis *P* et (-us *m2*) *CG* fucus
CP et (-is *m2*) *G* 15 imitari potuit *N* 21 gratiam *CPV* 22 cae-
ruli *CPVM* et *m1 GS* caerulei *S m3 M m2 M'B* cerule *G m2 M m1 M'*
aequiparare *B Carn. Tell.* picturiam *C* 23 refulgeant *N* ful-
gore II fulgorem (m *eras.*) *M* 24 illi cito *G m2 MS* illic (c *del. M'B*)
N'B inlicito *G m1 cet.*

tura seruatur. lilia in hortis eminus nitent, uela in nauibus;
 hic odor, illic uentus aspirat. quae utilitas in folio? in nauibus C
 quanta commercia! lilia suauitatem narium, uela hominum
 salutem inuehunt. adde pisces salientes et delphinas ludentes,
 adde rauco sonantes fluctus murmure, adice currentes naues 5
 ad litora uel de litoribus exeuntes. et cum e carceribus emit-
 tuntur quadrigae, quanto studio spectantum et amore certa-
 tur! equus tamen in uanum currit, non in uanum nauigia:
 ille in uanum, quia uacuuus, ista ad utilitatem quasi plena D
 frumenti. quid his gratius quae non uerbere aguntur, sed uen- 10
 torum spiramine, ubi nemo refragator, sed omnes fautores
 sunt, ubi nemo uincitur quicumque peruenerit, sed omnes
 puppes, quae peruectae fuerint, coronantur, ubi palma merces
 salutis, uictoria pretium regressionis est. quantum enim distat
 inter directos cursus ac reflexos! isti perpetuantur, hi resol- 15
 uuntur. adiunge remigiis contexta litora, quibus uexillum ex-
 eundi aura de caelo est. itaque aurigae plausum inanem E
 35 referunt, hi soluunt uota seruati. quid de Iona dignum loquar,
 quem cetus excepit ad uitam, reddidit ad prophetandi gratiam?
 emendauit aqua quem terrena deflexerant. psallebat in utero ceti 20
 qui maerebat in terris et, ut utriusque redemptio non prae-
 tereatur elementi, terrarum salus in mari ante praecessit, quia
 signum filii hominis signum Ionae. sicut iste in utero ceti,
 sic Iesus in corde terrae. in utroque remedium, maius tamen in F
 mari pietatis exemplum, quoniam exceperunt pisces quem 25

6 Uerg. Georg. I 512   8 Psalm. XXXII 17   20 Ion. 2, 2 sq.
 23 Matth. 12, 40

4 salute *CP*   delfinas *libri*   5 murmure *CP*   6 et II ut *N*
 mittuntur *MS*   7 expectatum *C* (m *del. m2*) *G* (spectantum *m2*) *PV*
 spectantium *AM'B*   10 huius *P*   11 refragator *CPMS* refragatur *cet.*
 13 coronatum *C*   merce *C* merci *G m1 P* mercis *G m2 V*   14 enim II
 etiam *N*   15 reflexus *CP et (-os m2) G* refluxus *V*   16 exeundi *N*
 extendi II   18 his II (s *exp. m2 G*) hii *AM'B et (m2 ex hi) S*   19 coe-
 tus II   ad *alt. N, om. II*   20 coeti II   21 ut *om. IIR, eras. S*   re-
 demtio *C et (corr. m2) G*   22 helementi *CPV et (h exp.) G* elimenti
A (corr. m2) M'   23 coeti II

homines refutarunt et quem homines crucifixerunt pisces serua-
uerunt. Petrus quoque in mari titubabat, sed non labitur et con-
fessus in fluctibus tamen negauit in terris. itaque illic quasi
deuotus manu adprehenditur, hic quasi oblitus aspectu censorio
5 conuenitur. sed iam rogemus dominum, ut sermo noster quasi
Jonas eiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. et bene
etiam exiuit cucurbita, quae obumbret nos a malis nostris. sed
et ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne
in terra aestuare incipiamus ingenio et nobis etiam uerba 95 A
10 deficient. certe plus nobis quam Nineuitis data est in aquis
remissio peccatorum.

36 *Et cum paulolum conticuisset, iterum sermonem adorsus ait:* B
viii) Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura auium
disputatio, et sermo huiusmodi nobis cum ipsis auibus
15 euolauerat. fit enim natura quadam, ut ii qui aliquid in-
tuentur uel dicendo exprimere uolunt eorum qualitatem quae
uel intuentur uel loquuntur adsumant, ut et cum pigrioribus
inmoremur et cum uelocibus celeri rapiamur aspectu. stilo
quoque aut tardiore utamur aut rapido. itaque cum caueo, C
20 ne mari demersa praetereant et aquis operta me lateant,
effugit omne uolatile, quia dum inclinatus imos aquarum
gurgites scrutor, aerios non respexi uolatus, nec umbra
saltem pinnae me praepetis declinauit, quae in aquis potuit
relucere. uerum ubi omne negotium expeditum putauit et
25 absolutum esse me credidi et diem quintum consummatum

2 Matth. 14, 30; 26, 70 sqq.   4 Luc. 22, 61   7 Ion. 4, 6
13 Bas. 168 C (72 A)

1 refutauerunt *G* (*in quo deinde uerba* et quem homines refutauerunt
repetuntur) seruauerunt *B* (*ue s. u. m2*)   2 titubabat *N*   labe-
batur *N'B*   confessus est *B Trec.*   7 etiam *Π* iam *N*   obumbret *C*
(*o ex u*)   10 nobis *om.* *N*   niniuitis *℣* (*i alt. ex e m2*) *S* (*i alt. ex*
e m3) *B*   12 paulolum *CP℣M'* et *m1 G* paululum *G m2 cet.*   15 hi
G℣M'B hii *cet.*   17 locuntur *GP℣'*   et *om. V*   23 saltim *P℣M'*
pennae *m2 GP℣℣'* et *m1 S*   praepetitis *CP* et (*corr. m2*) *G*   re-
clinauit *N*   relucere potuit *Brux.*   24 negotium *C* (*o ex u m2*)
25 me esse *N'*, esse *om. B Brux.*

arbitratus sum, uenit in mentem auium, quae cum eunt
 cubitum, quasi peracto laetae munere aethera cantu mulcere D
 consuerunt. quod uelut sollemniter surgente et occidente die
 instaurare consuerunt, ut decursi uel adoriendi nocturni iuxta
 diurnique temporis laudes suo referant creatori. magnum 5
 igitur incentium excitandae nobis deuotionis amiseram. qui
 enim sensum hominis gerens non erubescat sine psalmorum
 celebritate diem claudere, cum etiam minutissimae aues sollemni
 deuotione et dulci carmine ortus dierum ac noctium prose-
 37 quantur? redeat igitur nobis uolaticus sermo, qui paene fuerat 10 E
 lapsus ex oculis et aquilae modo alta petens uolatus suos
 obduxerat nubibus, nisi quia oculos abluti aqua dum de
 gurgite leuamus ad caelum, speculati uacuum aeris uolatibus
 ferri ad necessitatem stili putauimus esse reuocandum. eritis
 uos iudices, qui estis aucupes uerbi, utrum consultius euolet 15
 an utiliter in uestra sit retia relapsus. nec uereor ne fastidium
 nobis obrepat in uolatibus requirendis, quod non obrepsit in F
 gurgitibus perscrutandis, aut aliqui ex nobis in disputatione
 obdormiat, cum possit auium cantibus excitari. sed profecto
 qui inter mutos pisces uigilauerit non dubito quod inter 20
 canoras aues somnum sentire non possit, cum tali ad uigi-

2 Uerg. Aen. VII 34

1 auium . . (in *mg.* *m2* . . cantus) *G* recordatio auium γ auium na-
 tura α qui *C* 2 mulcere *C* (in *add.* *m2*) 4 iusta Π iustas
Cm3 B 5 diurnique Π ac diurni *S* ac diuturni *N'* et (tu *exp.*) *M* ac
 diuturnas *B* 6 qui *CGP* quis *cet.* 7 homines *C* erubescat *C* (t
 in *ras.*) 8 solemni *C* et (*corr.* *m1*) *G* 9 hortus Π (h *exp.* *G*)
 10 quippene *C* (p *pr.* *exp.* *m2*) 11 elapsus *N* 13 speculatum *Cm1*
 speculatum *Cm3 PV* et (-antes *m2*) *G* aeriis *M* aerem *B* 15 au-
 cupes *C* (p *ex b* *m2*) consultis Π (t in *ras.* *C*, -ius *G m2*) euolet Π
 euolasse *N'* euolasset *cet.*, *fort.* euolarit 16 uestra in *N'B* retia
 sit *N* nec *om.* Π 17 uolatilibus *AM'S* 18 praescrudandis *C* prae-
 scrutandis *G* (*corr.* *perscr.* *m2*) *PV* aliquis *SB* et *m3 C m2 GAA'*
 aliquid *V* ex *GPV* et (ut uidetur) *C*, *om.* *N*, in *S* parua *ras.* (*fort.*
 & *eras.*) 19 obdormiat *C* (i s. u. *m3*) 20 multos Π motui *A* (motos
m2) *M'* 21 cum tali *IB* qui tali *M* qui ire ali *A m1* qui in tali *A*
m2 AM' quin tali *S Carn. Diu. Uind.*

landum gratia prouocetur. neque uero uile putetur. quod
 potuit praeteriri, cum sit tertia pars in animantibus creaturae.
 tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum
 uolatile aquatile. denique sic scriptum est: educant aquae
 5 reptilia animarum uiuentium secundum genus et
 uolatilia uolantia super terram secus firmamen- 96 A
 tum caeli secundum genus.

38 Reuocamur ad superiora sicut obliuiosi uiatores, qui cum
 inconsulto praeterierint, in sua reuertentes uestigia incuriae
 10 suae multam repetito itineris labore suscipiunt. est tamen
 etiam bonus uiator, qui dispendium regressionis reliqui itineris
 compendiosa celeritate compenset, ut mihi faciendum arbitror,
 maxime cum de auibus sermo sit, quae solent oculos hominum
 uolatu properatiore praestringere. quid enim conuenit in his B
 15 demorari in quibus celeritas placere consueuit? auis igitur et
 inusitatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris auibus
 39 resonet ac resultet. sed unde mihi cygnea carmina, quae etiam
 sub graui mortis imminentis terrore delectant? unde mihi illos
 naturales modulos cantilenae, quibus etiam paludes sonorae
 20 cantus edunt dulcissimos suauitate? unde mihi uoces sittaci
 dulcedinemque merularum? utinam saltem lusciniā canat, quae C
 dormientem de somno excitet; ea enim auis signare solet diei
 surgentis exortum et effusiores diluculo deferre laetitiam.
 tamen si illorum suauitas deest, sunt gementes turtures et

4 Gen. 1, 20   8 Bas. 168 C (72 A)   15 Uerg. Georg. II 328
 18 sqq. cf. Anth. lat. 762 R. 1. 13. 31. 42   24 Uerg. Ecl. I 57 sq.

2 praeteriri *Carn. Tell. Trec.* praeterire *cet.*   in *om.* II   3 tria
 (i *ex e*) *CG* tr̄ea *P* (i *s. e*)   4 producant *B*   8 uiatores *C* (o *in ras.*)
 10 multam *S Carn. Diu. Uind.* multo *M* (o *ex um*) multum *cet.*   re-
 petiti it. laborem *B Tell.*   labore *C* (b *ex p m3*)   14 prestingere *C*
 perstringere *N'B*   15 in. *C*   et II atque *N*   17 cygnea *C'VMB*
 cignea *GP* cycnea *N'S*   19 sonare II (sonoros *G m2*) *AM'*   20 dul-
 cissimos suauitate (-tem *P*) II dulcissimi suauitatem *N'MS* dulcissima
 suauitate *B Trec.*   syttaci *C* (sypttaci *m3*) *G* (psyttaci *m2*) sittaci *PV*
 psittaci *cet.*   21 dulcedinemque *C* (*corr. m2*) *P* (*corr. m2*)

raucæ columbae, tum etiam cornix plena uoce pluuiam uocat. unde rurale auarium sermone quo possumus, scientia quam nos rustici docuerunt persequamur.

13, 40 Et quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aues caeli sermo noster ascendat. et ideo de his auibus prius dicamus, quæ circa aquas maris fluminumque uersantur, cum quibus possumus emergere. itaque ab alcyone sermonem adoriamur. ea est avis maritima, quæ in litoribus fetus suos edere solet, ita ut in harenis oua deponat medio fere hiemis. nam id temporis fouendis habet deputatum partibus, quando maxime insurgit mare litoribusque uehementior fluctus inluditur. quo magis repentinæ placiditatis sollemnitate auis huius eluceret gratia. namque ubi undosum fuerit mare, positæ ouis subito mitescit et omnes cadunt uentorum procellæ flatusque aurarum quiescunt ac placidum uentis stat mare, donec oua fouet alcyone sua. septem autem dies fetus sunt, quibus decursis educit pullos fetusque absoluit. ilico alios quoque septem adiungit dies, quibus enutriet partus suos, donec incipiant adolescere. nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cum absolutio fetuum tam paucorum dierum sit. tantam autem gratiam minuscule auis diuinitus indultam habet, ut hos quattuordecim dies nautici præsumptæ serenitatis obseruent, quos et alcyonidas uocant,

1 Uerg. Georg. I 388 7 Bas. 177 AB (75 E, 76 A), cf. Plin. N. H. X 90 XVIII 231 15 Uerg. Ecl. II 26

2 scientiam C (*in ras.*) GVPB 3 rusticam C 6 aquis C 7 alchyone M (*h eras.*) alcyone S (*l eras.*) altyone V alcione C alchione A' altione cet. 8 litoribus C (*li s. u. m3*) 9 fetus AM' et corr. m3 C m2 G arenis PB deponant CP et (*n exp.*) G 11 partibus CVAM' et m1 G partibus (*v s. i*) AB partibus G m2 PMS 13 solemnitæ CGPA' 14 mitescit A (*corr. m2*) M' 15 quiescunt MSB mitescunt A m1 M' mitescunt A m2 cet. 16 fouit AM' foueat Trec. alcyone MS alcione CP alchione N' alchiones B altione GV 20 nudrienti C (*-di m3*) nutrienti P nutrimenti N'MS 22 XIII II nauticæ C 23 præsumptæ CGP alcyonidas MS alchionidas N'B altionidas cet.

quibus nullos motus procellosae tempestatis horrescant.
 41 nonne uos passeribus pluris estis? dominus ait.
 si igitur auis minusculae contemplatione et insurgit mare et
 repente comprimitur atque aspero hiemis inter graues procellas
 5 tempestatesque uentorum deterget caeli nubila fluctusque
 componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas, quan-
 tum praesumere debeas, o homo, ad imaginem dei factus
 agnoscis, si tamen auiculae istius fidem studio deuotionis B
 imiteris. illa tempestates uidens insurgere, saeuire uentos
 10 inter hiberni saeua non reuocatur neque reflectitur, sed
 inpellitur. denique in litore sua oua constituit, ubi ea
 relabente fluctu madida adhuc harena suscipiat, nec insurgentes
 fluctus, quos immurmurare atque adlabi uideat, reformidat.
 42 et ne putes quod ouorum uideatur habere contemptum,
 15 continuo, ubi deposuerit oua, nidificat et suo partus corpore
 fouet nec saluti propriae adluuione litoris pertimescit, sed C
 segura de dei gratia uentis se committit et fluctibus. parum
 est hoc. adiungit totidem alios ad nutriendum dies nec inter-
 pellari tot diebus infidi maris tranquillitatem ueretur temp-
 20 tatque meritum suum naturae iam sollemnitate fundatum.
 illa teneros fetus non latibulis aliquibus abscondit aut tectis
 nec includit cauernis, sed nudo et rigenti committit solo, nec
 defendit a frigore, sed diuino fotu, quo magis cetera despiciat,
 tutiores fore extimat. quis nostrum paruolos suos non uestimentis D

2 Luc. 12, 7

1 nullos C (o ex u m3) nullus N' et (in ras.) B 2 pluris SB et
 m2 P^u plures P^u m1 cet. 4 aspera MS graues IIM^s ingruentes
 N'B 5 detergit N'B et m3 C m2 G detergeret V 6 helementis CGP
 9 seuire C (se ex si m3) 10 replectitur C 12 arena II 13 uidet
 Tell. Trec. uideat (a exp.) m3 C m2 G 14 potes C (v s. o m3)
 contemptum C conceptum V 16 adluuionem MSB 19 temtatque C
 et (corr. m2) G 20 natura ^u (-re m2) M'G iam CPV^uMSB
 etiam G et tam ^u (tanta s. u. m2) M' sollemnitate C (e alt. ex e)
 sollemnitatem PV 22 tabernis CGP 23 diuino C (di ex de m3)
 dispiciat PB et (corr. m3) C (corr. m2) G 24 extimat C m1 P
 estimant V existimat C m3 cet. paruolos m1 CG paruolos C m3 G m2 cet.

tegat, tectis abscondat, quis non claudat eos saeptis cubiculorum, quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura uel leuiter penetrare? merito quos tam sollicite induimus ac fouemus. exuimus eos clementiae caelestis inuolucro, alcyone uero quos nudos proicit eos diuino uestit indutu. 5
 43 Nec uos praeteribo, merguli, quibus ab adsiduitate mergendi nomen hoc haesit. quomodo semper mergentes aurarum signa colligitis et praeuidentes tempestatem futuram propere medio reuolatis ex aequore et ad litorum tuta cum clamore conceditis! quomodo etiam, fulicae — quae maritimo delectantur 10 profundo — refugientes quam praescitis commotionem maris in uado luditis! ipsa ardea, quae paludibus inhaerere consuevit, notas deserit sedes imbresque formidans supra nubes uolat, ut procellas nubium sentire non possit. consideremus F diuersas uolucres maris, quemadmodum imminente uentorum 15 motu ad tutiora et tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimentarimentur. nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui uigilias etiam suas cantus adsiduitate testantur? denique eo etiam Romana Capitolia a Gallo hoste seruarunt. merito illis 20 debes, Roma, quod regnas. dii tui dormiebant et uigilabant anseres. ideo illis diebus anseri sacrificas et non Ioui; cedunt 98 enim di uestri anseribus, a quibus se sciunt esse defensos, ne et ipsi ab hostibus caperentur.

6 Uerg. Georg. I 360 sqq., cf. Plin. N. H. XVIII 362 18 Bas. 181 C (77 E), cf. Plin. N. H. X 51

1 tectis II tectisque N septis libri cubiculorum C (u alt. ex o m3) 5 alcyone MS alcione CP alchione VM' alchiones B altione G V A' indumento N'B 6 merguli II mergi N 7 semper II saepe N 8 colligitis C (i pr. in ras.) 9 tota CPM' et (tuta m2) G tuta (a ex i m2) A' 10 conceditis II contenditis N quae om. VM'B 11 quam II MS posteaquam N'B praescitis CPV et m1 G praesenseritis G m2 N commocionem C (o alt. ex u) 12 uado N ualido II (li eras. G) ardea C (a alt. s. u.) 13 inbresque C 16 tutiora C (i pr. eras.) P 17 cognita II incognita N 19 suas etiam N 21 et om. M 22 et om. N'B 23 di C m1 dii C m3 cet.

45 Pulchre autem post descriptionem piscium de his auibus B
 quae adsuetae sunt aquis sermo successit, quia et ipsae
 similiter usu natandi et munere delectantur. unde prima
 cognatio uidetur auibus istis esse cum piscibus, quoniam
 5 natandi communis quaedam uidetur utrique generi esse con-
 sortio. secunda quoque cognatio auibus et piscibus est eo
 quod uolantis usus species sit natantis. sicut enim aquam
 natando piscis incidit, ita auis aerem uolatu celeri secat.
 atque utrique generi similiter caudae suppetit alarumque C
 10 remigium, ut pisces ad priora se alis subrigant atque ad
 ulteriora procedant, caudae quoque gubernaculo uel quo uelint
 se facile conuertant uel impetu quodam e regione iter suum
 dirigant. aues quoque aeri uolatibus suis uelut aquis innatant
 et quasi quaedam extendunt brachia, cauda quoque se uel
 15 ad superiora subrigunt uel ad inferiora demergunt. unde
 quoniam in nonnullis idem usus et species, ideo de aquis
 utriusque generis natiuitas diuina praeceptione processit. dixit D
 enim deus: producant aquae reptilia animarum
 uiuentium secundum genus et uolatilia uolantia
 20 secus firmamentum caeli secundum genus. non in-
 merito igitur, quia de aquis genus utrumque producitur, natandi
 46 proprietas utrisque subpeditat. sane cum et coluber lubricus
 omnesque serpentes — ideo enim serpenti nomen est inditum,
 quia non possunt ambulare, sed repere —, dracones quoque E
 25 simili modo ut pisces plerique sine pedibus sint, nullum

1 Bas. 169 A (72 B) 18 Gen. 1, 20 25 Bas. 169 A (72 BC)

3 similiter C (i alt. m3 ex e) natandi S (ta in mg. m2) nandi M
 4 cognitio II (corr. m3 C m2 P) 5 communis CPV et m1 G com-
 munes A (-nia m2) A'M' et (s eras.) M commune G m2 S communia B
 quaedam CPVAM'B et G m1 quidam A' quoddam M (d pr. s. u.) S
 et m2 G utriusque generis N'B consortia N'B consortium MS et
 m2 G 6 auibus II omnibus auibus N 7 uolandi N'B 13 dirigant C
 (di in ras., ut uidetur ex de) 16 usus C (s alt. s. u. m3) P (s alt.
 eras.) 22 suppeditat MS et m2 G 23 serpendi C (-ti m3) PN'M
 24 possint N repere IIB serpere N'MS 25 sunt IIB, fort. recte

auium genus pedum officio caret, quia omnibus uictus e terris, et ideo pedum munere fulciuntur, quia huiusmodi ad escam quaerendam indigent ministerio. itaque aliae uolucres unguibus armantur ad raptum, ut accipitres et aquilae, quae rapinam uenationis exercent: aliae uel ad incedendum uel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur adcommodo. .

47 Unum autem nomen auium, sed genera diuersa, quae quis possit aut memoria aut cognitione comprehendere? sunt itaque aues, quae carne uescuntur. ideo his ungues asperi, curuatum atque acutum os, uelox uolatus, quoniam raptu uiuunt, ut possint facile praedam comprehendere quam secuntur, propere uel ore uel unguibus euiscerare. sunt etiam aues, quae reperto pascuntur semine, aliae diuerso et fortuito cibo. est etiam diuersitas copularum, quarum gratia carent quae intendunt rapinis. nam propter auiditatem praedandi uel propter insidias explorandi nec ipsis inter se conuenit, et ideo declinant sui copulam — refugit enim auaritia consortium plurimorum —, deinde coniunctio plurimorum facile ipsa se proderet. his ergo auibus nihil est copulatorium praeter iugale consortium. ergo aquilis accipitribusque hic usus est uitae, contra uero columbae grues sturni corui atque cornices, etiam turdi gaudent plurimum 48 conexione. alia quoque auium genera enchoria, quae manent in locis semper, alia aduenticia, quae obeunt regiones alias et peracta hieme reuertuntur. sunt alia, quae hieme redeunt, aestate peregrinantur a nobis, siue quod alia hiemis tempore ad

1 Bas. 169 A (72 BC) 8 Bas. 171 A (73 AB) 22 Bas. 171 B (73 B)

3 quaerendum C (-dam m3) P ministerio C (i pr. et alt. in ras.)
4 et S Diu. Uind. aut B Atr. Tell. Trec. ut cet., fort. uel 8 possit
autem C cogitatione B Diu. Tell. Trec. 9 curuatum C (b eras.)
curuantur P 11 praedam conpraehendere II corripere praedam N sequuntur MM'MB 14 carent IIMSB carent fere N' 20 columbae G m2
columbae B palumbes MS columbi N' columbes G m1 cet. 21 grues C
grues M' plurimum C (m pr. eras.) plurimorum MSB 22 enchoria
MS encoria cet.

calidiora se conferant, siue quod pleraque rursus aestatem
in his locis exigant, quae amoeniora nouerunt. turdi denique
autumni fine, hiemis confinio quasi exacta aestate se referunt.
quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias et diuerso
5 genere nunc infida sede decipere, nunc sibilo eos fallere, nunc C
laqueis eos captare contendimus. ciconiae reditus uexillum
ueris attollit. grues, quia alta petunt, amant frequenter pere-
49 grinari. aliae aues ad manum se subiciunt et mensae adsue-
scunt tactuque mulcentur, aliae reformidant. aliae isdem
10 quibus homines domiciliis delectantur, aliae secretam in
desertis uitam diligunt, quae requirendi sibi uictus difficul-
tatem libertatis amore compensant. aliae uocibus tantum D
strepunt, aliae canoro delectant suauique modulamine. quae-
dam ex natura, aliae ex institutione diuersarum uocum oblo-
15 cuntur discrimina, ut hominem putes locutum, cum locuta
sit auis. quam dulcis merularum, quam expressa uox psittaci
est! sunt etiam aliae simplices ut columbae, aliae astutae
ut perdices; gallus iactantior, pauus speciosior. sunt etiam
uitae in auibus et operum diuersitates, ut aliae ament in
20 commune consulere et conlatis uiribus uelut quandam curare E
rem publicam et tamquam sub rege uiuere, aliae sibi quis-
que prospicere, imperium recusare et, si capiantur, indigno
uelint exire seruitio.

5 Uerg. Georg. I 139 8 Bas. 171 BC (73 CD) Uerg. Aen. VII 490
14 Uerg. Aen. VI 646 17 Matth. 10, 16 23 Uerg. Ecl. I 40

3 autumnī C (n in ras.) 4 molimur C (i et ur in ras.) 5 sibilo II
uisco N, cf. Uerg. Georg. I 139 eos om. MS, eius C 6 ilaqueis C
7 attollit G (o ex u m2) attulit CPV quia GMS qui C (quae m3)
cet. petunt C (tun in ras.) 8 mensae IIMS mensae erili (herili AB,
h s. u. m2) N'B; cf. Uerg. Aen. VII 490 9 isdem A'M'S hisdem II
eisdem cet. 11 requirandi C (e s. i m3) 13 modulamine C (e ex i m3)
modolamine VM' et (v s. o alt.) m2 G, m1 A 14 obloquuntur VMSB
16 psittaci AS psyttaci C'GV psyptatici P psitaci cet. 21 sibi quisque
(quaeque B) N quisque (quaeque C m3 G m2) sibi II 22 post prospicere
add. aliae II indignū C (ū ex u m3) indigne GP 23 uellent II
(uolunt G m2 uollunt C m3) uelent A a (s. u. m3) seruitio C

15, 50 Ab his igitur ordiamur quae nostro se usui imitationem F
dederunt. in illis enim politia quaedam et militia naturalis, in
nobis coacta atque seruilis. quam iniusso et uoluntario usu
grues in nocte sollicitam exercent custodiam! dispositos
uigiles cernas, et ceteris consortibus generis quiescentibus 5
aliae circumeunt et explorant, ne qua ex parte temptentur
insidiae, atque omnem deferunt inpigro sui uigore tutelam.
post ubi uigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta munere
in somnum se praemisso clangore conponit, ut excitet dor- 100
mientem cui uicem muneris traditura est. at illa uolens 10
suscipit sortem nec usu nostro inuita et pigrior somno
renuntiat, sed inpigre suis excutitur stratis, uicem exsequi-
tur et quam accepit gratiam pari cura atque officio reprae-
sentat. ideo nulla desertio, quia deuotio naturalis, ideo tuta
51 custodia, quia uoluntas libera. hunc etiam uolantes ordinem 15
seruant et hac moderatione omnem laborem adleuant, ut per B
uices fungantur ductus sui munere. praecedit enim una ceteris
praestituto sibi tempore et quasi ante signa praecurrit, deinde
conuertitur et sequenti sortem ducendi agminis cedit. quid hoc
pulchrius, et laborem omnibus et honorem esse communem nec 20
paucis adrogari potentiam, sed quadam in omnes uoluntaria sorte
52 transcribi? antiquae hoc rei publicae munus et instar liberae C
ciuitatis est. sic a principio acceptam a natura exemplo auium

1 Bas. 171 D (73 E) 3 Bas. 176 A (74 E, 75 A)

1 ordinamur C (r alt. ex s) G (n eras.) PV quae II qui N se
om. N, fort. recte 2 policia CG 4 grues C (u et s in ras.) nocte
N'B nocte. S noctem cet. costodiam C 6 temtentur CP et (m2
tendantur) G insidiae temptentur N 7 omne C (-ē m3) P 9 som-
num VN sono CGP clangore N'MS clamore II B 11 suscepit VM
et corr. m3 C, m2 G, m1 A 14 tota CM et (tuta m2) GP A 15 uo-
lantes N uoluntatis II, fort. uolitantes 16 laborem adleuant C (rem
adleuant in ras.) ableuant N 17 doctus CP et (ducatus m2) G
praecedit C (e alt. ex i m3) 18 antesignana P m2 antesignanus
G m2 procurrit Gronouius Obs. in script. eccl. c. 25, p. 282
19 augminis II (u del. CG) 22 transcribit II (t eras. G) et om.
CGP 23 ab (b m2 in ras.) inicio (o ex um m2) A' auibus II

politiam homines exercere coeperant, ut communis esset labor,
 communis dignitas, per uices singuli partiri curas discerent,
 obsequia imperiaque diuiderent, nemo esset honoris exsors,
 nullus immunis laboris. hic erat pulcherrimus rerum status,
 5 nec insolescebat quisquam perpetua potestate nec diuturno
 seruitio frangebatur, quia et sine inuidia erat ordine muneris
 et temporis moderatione delata promotio et tolerabilior uide-
 batur quae communicabat sortem custodiae. nemo audebat D
 alium seruitio premere, cuius sibi successuri in honorem
 10 mutua forent subeunda fastidia, nemini labor grauis, quem
 secutura dignitas releuaret. sed postquam dominandi libido
 uindicare coepit indeptas et susceptas nolle deponere pote-
 states, posteaquam militiae non ius commune coepit esse, sed
 seruitus, posteaquam non ordo factus est suscipiendae
 15 potentiae, sed studium uindicandae, coepit etiam ipsa laboris
 functio durius sustineri, et quae non est uoluntaria cito E
 locum relinquit incuriae. homines quam inuiti subeunt uigi-
 liarum munera, quam aegre unusquisque in castris periculum
 sortitus excubat, quod tuendum sibi regali praeceptione com-
 20 mittitur! proponitur poena desidia: et tamen plerumque
 obripit incuria, non seruantur excubiae. necessitas enim, quae
 inuito inponit obsequium, affert plerumque fastidium; nihil F

18 Uerg. Aen. VIII 174 sq.

1 politian *MS* coeperunt *GN'SB* 2 partire *℥* (-ri *m2*) *M'*
 patrem *C* (-um *m3*) 3 diuiderent *C* (i *pr. ex e m3*) diuideret *S* (t
eras.) diuidere *N'MB* esse *CGP* 4 pulcherrimus *C* (i *in ras.*)
 status *C* (sta *in ras.*) estatus *G* (e *eras.*) 5 insoliscibat *P et corr. m3*
C' m2 G perpetuam potestatem *C* (in *bis exp.*) *PV* 7 dilata *C*
 8 communicabat *ℓ* communi cludebat *℥* (-batur *m2*) *℥'* communi clau-
 debat *M'* communi cadebat *MSB* sortem *CGP* sorte *cet.* custodiae *ℓ*
 custodia *N* 9 successuri *C* (c *pr. s. u., u pr. in ras.*) 10 quem *C*
 (e *in ras.*) 11 dignitas secutura *N* 12 indeptas *ℓ* (d *exp. C*) in-
 debitas *N* potestatis *C* (-tes *m3*) *P* 13 posteaquam... seruitus
infra in mg. G. post uindicandae transponit B militia *MS* malitiae
℥M' et (corr. m2) ℥' 16 functio *C* (i *postea add.*) 17 inuite *C*
 18 munia *MS* 21 obrepit *N* 22 iniusto *C*

est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quom facias inuitus. ergo et iugis labor auertit affectum et continua ac diuturna potentia gignit insolentiam. quem inuenias hominum, qui sponte deponat imperium et ducatus sui cedat insigne fiatque uolens numero postremus ex primo! nos autem non solum de primo, sed etiam de medio saepe contendimus et primos discubitus in conuiuio uindicamus ac, si semel delatum fuerit, uolumus esse perpetuum. ideo inter grues aequanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. admonentur ut exercent custodiae uices, non admonentur ut de potestate decedant, quia ibi naturalis quies somni interpellanda, hic uoluntariae sedulitatis gratia praestanda est.

16,53 Ciconias ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergen- dum putant, et simul plerisque circa orientem locis inuehi et quasi tessera militari pariter omnes moueri. exercitum credas cum signis suis pergere: sic omnes uiandi comitandique et praeuendi ordinem seruant. cornices autem ducunt eas ac dirigunt et uelut quibusdam turmis stipatricibus prosequuntur, adeo ut adiumenta quaedam bellantibus aduersus inimicas aues conferre credantur et propriis periculis bella aliena susci- pere. cuius rei indicium est quia nullae interuallo aliquo temporis residere in illis locis repperiuntur et quia cum uulneribus reuertentes manifesta quadam sanguinis uoce ceterisque locuntur indiciis grauium se certaminum subisse conflictum. quis igitur illis poenam desertionis indixit, quis derelictae militiae supplicia formidolosa praescripsit, ut nulla pro-

13 Bas. 176 BC (75 AB)

1 quom *scripsi* quam Π quod *N* cum *m2 GB* 3 hominem *C*
 4 ductus *MS* 5 fitaquae *C* (*corr. m3*) 6 sepe *C* (*epe in ras.*) 7 uindi-
 camus *C* (*i alt. ex e m3*) si *s. u. C* 12 praestolanda *U* (*ol eras.*) *cet.*
 17 deducunt *N' MS* 18 turmis istis patricibus Π *sturmis tipatribus U'*
 prosequuntur *C* prosecuntur *GPVSB* persecuntur *U'* 21 nullo (*nulla V*)
 interuallum (*-lo C m3 GB*) aliquo (*aliquod B m2*) Π *B* nullae (*nulla N'*)
 per interuallum aliquod *N' MS* 23 quaedam *IB* sanguinis sui *N'*,
fort. recte 24 loquuntur *M* conflictum *C* (*i in ras.*) 26 prae-
 scripsit formidolosa *N' MS*

sequendis hospitalibus turmis se subtrahere nitatur, sed D
certatim omnes deductionis munere officioque fungantur.
54 discant homines hospitalia seruare iura et ex anibus co-
gnoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quae
5 obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare
non soleant. his igitur nos ianuas claudimus, quibus aues
etiam animas suas conferunt, et quos illae consortio pro-
secuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio et quo E
rum illae bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus.
10 mentior, si non Sodomitanis haec fuit causa supplicii aut
Aegyptius furor, genti hospitae dum bellum conatur inferre,
55 inhospitalitatis poenas infidae naufragio plebis exoluit. quam
uero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam
auis huius clementia consideradum, quam ne post exemplum
15 quidem inrationabilium quisquam nostrum imitari potuerit.
nam depositi patris artus per longaeuum senectutis plumarum F
tegmine alarumque remigio nudatos circum instans suboles
pinnis propriis fouet et — quid dicam? — collaticio cibo
pascit, quando etiam ipsa reparat naturae dispendia, ut hinc
20 atque inde subleuantur senem fulcro alarum suarum ad
uolandum exerceant et in pristinos usus desueta iam pii
patris reuocent membra? quis nostrum releuare aegrum non

12 Bas. 176 C (75 BC)
Aen. I 301 VI 19

16 Uerg. Aen. XII 395

17 Uerg.

1 seq C sese N' et m2 B 2 deductiones C 4 relegionis CP et
corr. G 7 prosequuntur G prosequuntur A'M 10 supplicii C (i tert.
in ras.) 14 consideradum C conserandum P considerandum cet. nec G
m2 B m2 A nemo A'MS potest G (te eras.) PN' 15 potuerit B (u eras.)
poterit N' potuit MS 16 plurimarum II (ri exp. m2 GP) 17 tecmine CV
nudatus IN' (-os m2 PA') nudato S circuminstans CPV et (in
m2 exp.) GB circumstans cet. 18 pinnis M' et m1 CGPAA' pennis M
(i s. e) VSB et m2 CGPAA' proriis C quid P (d s. u.) A' (m2
in ras.) quiddam V (om. dicam) 20 pulchro CPB et (fulcro m2) G
pulcro V fulchro MS post suarum add. remigio B 21 pristinos C
(os ex us m3) reuocent pii patris N' reuocent patris MS (om. pii)
22 releuare (l ex u) C leuare N'MS

fastidiat patrem? quis fessum senem suis umeris inponat,
 quod in ipsa historia uix credibile habeatur? quis, ut pius sit,
 non hoc seruulis mandet obsequium? at uero auibus non est
 graue quod pietatis est plenum, non est onerosum quod soluitur 102
 naturae debitum. non recusant aues pascere patrem, quod etiam 5
 praescripta necessitate sub terrore poenarum plerique hominum
 recusarunt. aues non scripta, sed nata lex stringit, aues ad
 hoc munus nulla praecepta conueniunt, sed gratiae naturalis
 officia, aues non erubescunt reuerendi senis membra portare.
 est enim uectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione 10
 percrebuit, ut congruae mercedem remunerationis inuenerit;
 nam Romanorum usu pia auis uocatur et quod uix uno impera- B
 tori consulto senatus delatum dicitur hoc istae aues in com-
 mune meruerunt. habent ergo aues istae decreta patrum ad
 propriae insigne clementiae; pios enim filios patrum prius 15
 oportuit iudicio praedicari. habent etiam uniuersorum suffragia;
 nam retributio beneficiorum ἀντιπελάργωσις nominatur; πέλαργος
 enim ciconia dicitur. uirtus itaque ab his nomen accepit,
 cum relatio gratiarum ciconiae uocabulo nuncupatur. C

17, 56 Habemus auariae subolis erga cultus patrios pietatis 20
 exemplum: accipiamus nunc maternae sedulitatis in filios D
 grande documentum. hirundo minuscula corpore, sed egregie
 pio sublimis adfectu, quae indiga rerum omnium pretiosiores

7 Cic. pro Mil. 4, 10 22 Bas. 176 D (75 D)

1 fessū. C umeris M humeris A' (h m2) S (h m3) cet. 2 storia
 m1 CG istoria C m3 PA' historia G m2 pastoria (om. ipsa) V ipsa
 historia in ras. m2 B habeatur II et (a alt. exp.) B habetur N
 4 honerosum CV et (h exp.) P honorosum G (oner. m2) 5 debito
 N' MS 6 perscripta CP et (pre m2) G 8 hoc C (o ex u) 12 uni
 N' MS et (o s. i m2) B 13 consolato C consolato G (a eras.) P
 15 pius CP et (pios m2) G 17 retributio C (re et tio in ras.) anti-
 pelargosis A' MSB antipelargiosis A anpelargosis M' antepelargosis CGP
 antepelargosis V nominantur C pelargus II pelargos N 20 subolis C
 22 grande cum metum CP grande cūmentum G grande cōmetum V
 yrundo II (o in ras. C) egregio II (regio in ras. C) egregia MS
 23 pie C m1 P pię V pioe G m1 pioque m2 CG pia N' indica II
 (-ga m2 G) M praeciosior est II (t eras. G)

auro nidos instruit, quia sapienter nidificat; nidus enim sapientiae potior est auro. quid enim sapientius, quam ut et uolandi uaga libertate potiatur et hominum domiciliis paruolos suos et tecta commendet, ubi subolem nullus incurset? nam et
 5 illud est pulchrum, ut a primo ortu pullos suos humanae usu conuersionis adsuescat et praestet ab inimicarum auium E insidiis tutiores. tum illud praeclarum, qua gratia domus sibi sine ullo adiutore tamquam artis perita componat. legit enim festucas ore easque luto inlinit, ut conglutinare possit. sed
 10 quia lutum pedibus deferre non potest, summitates pinnarum aquae infundit, ut facile his puluis adhaereat et fiat limus, quo paulatim festucas uel minutos surculos sibi colligat atque adhaerere faciat. eo genere nidi totius fabricam in- F struit, ut quasi pauimenti solo pulli eius intra aedes
 15 suas sine offensione uersentur nec pedem aliquis interserat
 57 per rimulas texturarum aut teneris frigus inrepat. sed hoc industriae officium prope commune multis auibus, illud uero singulare, in quo est praeclara cura pietatis et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quaedam
 20 medicae artis peritia, quod si qua pulli eius fuerint caecitate suffossi oculos siue compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possint eorum lumina intercepto usui reformari. nemo igitur de inopia queratur, quod uacuas pecuniae proprias

1 Prouerb. 16, 16 17 Bas. 177 A (75 D) 22 Bas. 177 A (75 DE)

1 nidus *P* et (-os *m2*) *CG* instruet *C* struit *MS* 3 paruolos *C m1* paruolos *C m3 cet.* 4 tecta *II* (om. et) tecto *B* (o ex a, et s. u. *m2*) *Carn.* (o ex a) *Tell. Trec., fort.* tectaque subolem *C* (e ex i *m3*) 5 hortu *CP* et (h eras.) *G* 7 domos *C m2 A' MS* 8 tanquam *C* (n ex m *m1*) 9 festuca *II* (-as *m2 G*) fore *V* easque *C* (s exp. *m2*) in luto *C* 10 non potest deferre *N'* summitatem *N* pennarum *AB* et *m3 C* (in quo n pr. in ras.) *S, m2 GP A'* 11 hic *II* (eis *G m2*) fiat *C* 13 eo* *C* struit *N' MS* 14 hedes *CPV* 16 frigus *C* 17 officium *II N' B* indicium *MS* 19 tum *MSB* tunc *cet.* (in *A' ras. 2 litt.*) 21 suffusi *N* quodam *II* (corr. *m2 G*) 22 possint *II* possit *N* usu *GV* reformari *m3 C m2 G* reformare *CG m1 cet.* 23 pecuniae *P* (e eras.) pecuniae *S* (ae ex a *m2*)

aedes reliquerit. pauperior est hirundo, quae uacua aeris 103 A
 abundat industria, aedificat nec inpendit, tecta attollit et
 nihil aufert proximo nec indigentia et paupertate ad nocendum
 alii compellitur nec in graui filiorum inbecillitate desperat. nos
 uero et paupertas afficit et inopiae necessitas uexat, et 5
 plerosque indigentia cogit in flagitium, inpellit in crimen;
 lucri quoque studio in fraudes uersamus ingenium, aptamus
 adfectum atque in grauissimis passionibus spem deponimus
 fractique animo resoluimur, inprouidi et inertes iacemus, cum B
 de diuina miseratione tunc sperandum amplius sit, cum prae- 10
 sidia humana defecerint.

18, 58 Discant homines amare filios ex usu et pietate cornicum, C
 quae etiam uolantes filios comitatu sedulo prosecuntur et
 sollicitae, ne teneri forte deficient, cibum suggerunt ac plurimo
 temporis nutriendi officia non relinquunt. at uero feminae 15
 nostri generis cito ablactant etiam illos quos diligunt aut, si
 ditiores sunt, lactare fastidiunt: pauperiores abiciunt paruulos
 et exponunt et deprehensos abnegant. ipsi quoque diuites, ne D
 per plures suum patrimonium diuidatur, in utero proprios
 negant fetus et parricidalibus sucis in ipso genitali aluo pignera 20
 sui uentris extinguunt, priusque aufertur uita quam traditur.
 quis docuit nisi homo filios abdicari? quis repperit tam inmitia
 patrum iura? quis inter naturae fraterna consortia fratres in-
 pares fecit? unius diuitis filii diuersa sorte caeduntur. alius
 totius paternae sortis ascriptionibus inundatur, alius opulentiae 25

12 Bas. 180 A (76 C)

1 hedes CGP relinquerit P et n exp. m3 C m2 G derelinquerit B
 yrundo II hyrundo B hirundo (u ex o m2) S uacuo CPV (uacua
 Cm3, uacua ere in mg. m1 V) 3 indigentiae CP et (-a m2) G
 et paupertate om. CGP 5 et tert. om. II 8 adfectu C 9 inertes
 (es ex -is) m3 C m2 G 13 sedulo C (u ex o m3) prosequuntur SB
 persecuntur M' 15 nutriendi C (i alt. ex o) ad corr. m3 C m2 M
 17 diciores C (d ex t) pauperiores uero V (uero s. u.) MSB par-
 uolos G (v s. o) paruolus P 18 ipsae MS 20 pignora MSB
 21 extinguunt CVM et (-guunt m2) G tradatur Cm3 V 23 na-
 turae C (n in ras.) 24 diuersa C (uers in ras.) 25 opulentiae CGPB

hereditatis patriae deplorat exhaustam atque inopem portionem. E
 numquid natura diuisit merita filiorum? ex pari omnibus
 tribuit quod ad nascendi atque uiuendi possint habere sub-
 stantiam. ipsa uos doceat non discernere patrimonio quos
 5 titulo germanitatis aequastis. etenim quibus dedistis commu-
 niter esse quod nati sunt, non debetis his, ut id commu-
 niter habeant in quod natura substituti sint, inuidere.
 59 accipitres feruntur duram in eo aduersus proprios fetus F
 habere inclementiam, quod ubi eos aduerterint temptare
 10 uolatus primordia, nidis eiciunt suis continuoque eliminant ac,
 si morentur, propulsant pinnis atque praecipitant, uerberant
 alis coguntque audere quod trepidant nec ullum postea
 deferunt his munus alimoniae. quid mirum tamen, si rapere
 adsueti nutrire fastidiunt? consideremus ad hoc eos esse
 15 generatos, ut etiam aues ad cauendum formido exerceat, ne
 passim curas relaxent, sed pericula a praedonibus declinanda
 prospiciant. deinde cum his natura quadam praedandi munus
 inoleuerit, magis a tenero pullos suos instituere uidentur ad
 praedam quam pastus abdicare conpendiis. cauent ne in 104 A
 20 tenera aetate pigrescant, ne soluantur deliciis, ne marcescant
 otio, ne discant cibum magis expectare quam quaerere, ne
 naturae suae deponant uigorem. intermittunt studia nutriendi,
 60 ut in usum rapiendi audere conpellant. aquila quoque plurimo
 sermone usurpatur quod suos abdicet fetus, sed non utrumque,

8 Bas. 180 A (76 C) 23 Bas. 177 C (76 B), cf. Plin. N. H. X
 13 et 10

1 exhaustam $\mathfrak{M}'$ et $m2$ $G\mathfrak{M}'$ exhaustam S (a pr. s. u. $m3$) cet. 6 ut
 om. CP, ut s. id $m2$ G id] in N' 7 habeantur V in $N'MS$
 i. l. II et (ad s. u. $m2$) B quod a $\mathfrak{M}'MS$ quodam $\mathfrak{M}'$ sint CGP
 sunt V (u ex i) cet. 8 aduersum $N'MS$ 11 pennis SB et $m3$ $C m2$
 $GP\mathfrak{M}'$ 14 fastidium II (-unt $G m2$) 15 ne a nec Monac. 2549
 (c in ras.) cet. 16 relaxant II a V , s. u. MSB om. cet. 17 pro-
 spiciunt $m3$ $C m2$ G quadam $G m2$ MS quaedam $G m1$ $CPVB$ quod-
 dam N' praedandi C (d pr. ex c) 19 pastos II partus N' 22 inter-
 mittuntur HB 23 usum II usos $\mathfrak{M}$ (v s. o) M' usu $\mathfrak{M}'$ usus cet.
 audere C (e pr. ex i $m3$)

uerum unum ex pullis duobus. quod aliqui fieri putauerunt
geminandorum alimentorum fastidio. sed id non arbitror facile B
credendum, praesertim cum Moyses tantum testimonium in
pullos suos pietatis huic dederit aui, ut diceret: sicut aquila
protegit nidum suum et super pullos suos confidit: 5
expandit alas suas et adsumpsit eos et suscepit
eos super scapulas suas. dominus solus deducebat
eos. quomodo ergo expandit alas, si occidit alterum? unde
puto non auaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine
iudicandi. semper enim fertur probare quos genuit, ne generis 10 C
sui inter omnes aues quoddam regale fastigium degeneris
partus deformitas decoloret. itaque adseritur quod pullos suos
radiis solis obiciat atque in aeris medio paruulos ungue
suspendat. ac si quis percusso solis lumine intrepidam
oculorum aciem inoffenso tuendi uigore seruauerit, is pro- 15
batur, quod ueritatem naturae sinceri optutus constantia
demonstrauerit: qui uero lumina praestriatus radio solis
inflexerit quasi degener et tanta indignus parente reicitur D
nec aestimatur dignus educatione qui fuit indignus susceptione.
non ergo eum acerbitate naturae, sed iudicii integritate con- 20
demnat nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.
61 hanc tamen, ut quibusdam uidetur, regalis auis inclementiam
plebeiae auis excusat clementia. auis enim, cui fulica nomen

4 Deut. 32, 11 sq. 22 Bas. 177 C (76 C), cf. Plin. N. H. X 13
Arist. H. A. VIII 37 (619 b, 23)

1 putauerint *C m1, V'* (i ex u) *PM'* putauerunt *C m3* 3 moyses *C*
(y in ras.) pietatis in pullos suos *N* 5 confidit et *MS* 6 suscipit
corr. *m3 C m2 P* 7 eos om. *N'S* scapulas *C* (p ex b *m2*) de-
ducebat *CGP* docebat *V* ducebat *N* 8 occiderit *V'* 9 eam *C m3 G m2*
MSB eum *CG m1 cet.* 13 paruulos *Π* pio paruulos *M* (pio ex pro) *cet.*
15 intuendi *N'* et (in s. u. *m2*) *B* is *M* his *V'* (is *m2*) *S* (h eras.) *B*
(h exp.) *VVM'* hiis *P* et (hi del. *m3*) *C* (hi eras.) *G* 16 ueritati *Π*
(-tem *G m2*) 17 quin *ΠB* (c s. q. *m2 G*, n exp. *PB*) sin *MS* si *N'*
lumina *Π* lumina sua *N* perstrictus *CGP* praestriatus *M* per-
striatus *S* (prae s. per *m2*, n eras.) 19 educatione dignus *N* educa-
C (tione postea add.) 20 acerbitate *ΠN'* (corr. *m2 GVM'*) 23 cle-
mentia *C* (m eras.)

est, quae graece dicitur $\varphi\acute{\eta}\nu\eta$, susceptum illum siue abdicatum siue non agnitum aquilae pullum cum sua prole E conectit atque intermiscens suis eodem quo proprios fetus maternae sedulitatis officio et pari nutrimentorum sum-
 5 ministratione pascit et nutrit. ergo $\varphi\acute{\eta}\nu\eta$ alienos nutrit: nos uero nostros inmiti crudelitate proicimus. aquila uero si proicit, non quasi suum proicit, sed quasi degenerem non recognoscit: nos, quod peius est, quos nostros recognoscimus abdicamus.

52 10 Sed ueniamus ad turturem, quam lex dei uelut castae hostiae F munus elegit. denique cum dominus circumcideretur, oblata est, quia scriptum est in lege domini, ut darent hostiam par turturum aut duos pullos columbarum. hoc est enim uerum Christi sacrificium pudicitia corporalis et gratia spiritalis. pudicitia ad
 15 turturem refertur, ad columbam gratia. fertur etenim turtur, ubi iugalis proprii fuerit amissione uiduata, pertaesum thalamos et 105 A nomen habere coniugii, eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam, quoniam et infidelis ad perpetuitatem fuit et amarus ad gratiam, qui plus doloris ex morte quam suauitatis
 20 ex caritate generauerit. itaque iterare coniunctionem recusat nec pudoris iura aut complaciti uiri resoluit foedera, illi soli suam caritatem reseruat, illi custodit nomen uxoris. discite, mulieres, quanta sit uiduitatis gratia, quae etiam in auibus B
 53 praedicatur. quis igitur has leges turturi dedit? si hominem
 25 quaero, non inuenio. homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendae uiduitatis praescribere. denique ipse ait: uolo ergo iuniores nubere, filios procreare,

10 Bas. 177 C (76 B) 11 Luc. 2, 24 12 Leuit. 12, 8 16 Uerg. Aen. III 16—18 27 I Tim. 5, 14

1 et 5 feni II fene N 3 connectit P et n pr. exp. m3 (' m2 G proprios C (o alt. ex u) 4 sedulitatis C (i alt. ex e m3) 5 alienos C (o ex u) 10 castrae C (ra exp. m3) 15 etenim] enim VM' 16 pertaesunt C pertesunt (corr. m2 pertaesum) G apertae sunt P (corr. pertaesui) V pertaesuā M pertaes. a. S 18 perpetuitatem C (i ex e m3) 19 quid II (d exp. G) 26 rescribere II (corr. m2 G) 27 ergo VN enim CGP

matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario et alibi: bonum illis, si sic maneant; quod si se non continent, nubant; melius est enim nubere quam uri. optat Paulus in mulieribus quod in turturibus perseuerat. et alibi iuniores hortatur ut nubant, 5 C quia mulieres nostrae turturum pudicitiam implere uix possunt. ergo turturibus deus hunc infudit adfectum, hanc uirtutem continentiae dedit, qui solus potest praescribere quod omnes sequantur. turtur non uritur flore iuuentutis, non temptatur occasionis inlecebra; turtur nescit primam fidem inritam 10 facere, quia nouit castimoniam reseruare prima conubii sorte promissam.

- 20, 64 Diximus de uiduitate auium eamque ab illis primum D exortam esse uirtutem; nunc de integritate dicamus, quae in pluribus quidem auibis inesse adseueratur, ut possit 15 etiam in uulturibus deprehendi. negantur enim uultures in- E dulgere concubitu et coniugali quodam usu nuptialisque copulae sorte misceri atque ita sine ullo masculorum concipere semine et sine coniunctione generare natosque ex his in multam aetatem longaeuitate procedere, ut usque ad centum annos uitae 20 eorum series producat nec facile eos angusti aeui finis excipiat.
- 65 quid aiunt qui solent nostra ridere mysteria, cum audiunt quod uirgo generauit et impossibilem innuptae, cuius pudorem nulla uiri consuetudo temerasset, aestimant partum? impossibile F putatur in dei matre quod in uulturibus possibile non negatur? 25

2 I Cor. 7, 8 sq. 16 Bas. 180 AB (76 DE) 21 Uerg. Georg. IIII 206

2 alibi C (bi s. u.) bonum est B et (est s. u. m2) A', (est in mg. m2) S 9 non uritur G m2 N nutritur G m1 cet. iuuentutis G m2 N' B iuuenis G m1 cet. noc (n s. c m2) C nocte P temptatur C 10 inlecebras CPV et (s eras.) G 11 castimonia C (-iā m3) PV A' castimoniae G (-iam m2) seruare N primam CPV sortem CV 12 permissam CP et m1 G premissam V praemissa G m2 N' promissa B 15 inesse II ita esse N 17 concubitu C 21 fines C 23 pudore CPV 24 existimant N 25 putatur... possibile om. II

auis sine masculo parit et nullus refellit: et quia desponsata
 Maria peperit, pudori eius faciunt quaestionem. nonne aduer-
 timus quod dominus ex ipsa natura plurima exempla ante
 praemisit, quibus susceptae incarnationis decorem probaret,
 5 astrueret ueritatem?

, 66 Nunc age quae aues uelut quandam rem publicam curare 106 A
 uideantur expediam atque uitae huius aetatem agere sub B
 legibus. hinc enim rei publicae usus est leges omnibus esse
 communes atque obseruari eas deuotione communi, uno omnes
 10 teneri uinculo, non alii ius esse quod alius sibi intellegat
 non licere, sed quod liceat licere omnibus et quod non liceat
 omnibus non licere; esse etiam communem reuerentiam
 patrum, quorum consilio res publica gubernetur, commune
 omnibus urbis domicilium, commune conuersationis officium,
 67 15 unum praescriptum omnibus, unum esse consilium. magna C
 haec, sed quanto in apibus praestantiora, quae solae in
 omni genere animantium communem omnibus subolem
 habent, unam omnes incolunt mansionem, unius patriae clau-
 duntur limine. in commune omnibus labor, communis cibus,
 20 communis omnibus operatio, communis usus et fructus est, com-
 munis uolatus — quid plura? — communis omnibus generatio,
 integritas quoque corporis uirginalis omnibus communis et partus, D

6 Bas. 171 D (73 E) 7 Uerg. Georg. III 154 16 Bas. 173
 AB (74 A) 17 Uerg. Georg. III 153, 155, 184

1 reuelet C (1 *eras.*) desponsata (e *ex* i) *m3* C *m2* G desponsata
 niro *Ų'MSB* 2 maria uirgo *ŲM'* pudori C (u *ex* o *m3*) 3 plu-
 rima. C (in *eras.*) 4 probaret et *N'MS* 6 abes *CP* habes G (*m2*
 aues) *V* aues *Ų* (e *ex* i *m2*) *B* (auis *corr.*) 7 uideatur *Π* (-antur G
m2) *B* 9 communes C (mu *in ras.*) deuotione C (e *alt. in ras.*)
 10 uinculo C (c *in ras.*) alii ius] alius *M'* alterius *Ų'* (terius *in ras.*
m2, *fort. ex* alteri ius) 11 non C (n *alt. in ras. m3*) non licet *N'*
 13 patrum *ΠMSB* natorum *ŲM'* senatorum *Ų'* 14 commune *V* com-
 muni *S* (e *s. i m3*) communes *GPB* communis *CŲ'M'M* communi (-nis
m2) in *Ų* 15 perscriptum *CP* et (praesc. *m2*) G 17 sobolem *CG*
 19 omnibus *om. N'MS*

quoniam nec inter se ullo concubitu miscentur nec libidine
 resoluuntur nec partus quatiuntur doloribus et subito maxi-
 mum filiorum examen emittunt e foliis atque herbis ore suo
 68 prolem legentes. ipsae sibi regem ordinant, ipsae populos creant
 et licet positae sub rege sunt tamen liberae. nam et prae- 5
 rogatiuam iudicii tenent et fidae deuotionis affectum, quia et
 tanquam a se substitutum diligunt et tanto honorant examine. E
 rex autem non sorte ducitur, quia in sorte euentus est, non
 iudicium et saepe inrationabili casu sortis melioribus ultimus
 quisque praefertur, neque inperitae multitudinis uulgari 10
 clamore signatur, quae non merita uirtutis expendit nec
 publicae utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat
 incerto, neque priuilegio successionis et generis regalibus
 thronis insidet, siquidem ignarus publicae conuersationis
 cautus atque eruditus esse non poterit. adde adulationes 15 F
 atque delicias, quae teneris inolitae aetatibus uel acre in-
 genium eneruare consuerunt, tum institutiones spadonum,
 quorum plerique suo magis quaestui quam usui publico
 animum regis inclinant. apibus autem rex naturae claris
 formatur insignibus, ut magnitudine corporis praestet et 20
 specie, tum quod in rege praecipuum est, morum mansue-
 tudine. nam etsi habet aculeum, tamen eo non utitur ad
 uindicandum. sunt enim leges naturae non scriptae litteris,
 sed impressae moribus, ut leniores sint ad puniendum qui
 potestate maxima potiuntur. sed etiam illae quae non ob- 25 107
 temperauerint legibus regis paenitenti condemnatione se mul-

2 Uerg. Georg. IIII 198   3 Uerg. Georg. IIII 200 sq.   5 Uerg.
 Georg. IIII 201   22 Bas. 173 A (74 A)   23 Bas. 173 B (74 B)

1 nec *pr.* ΠB neque (*om.* inter se) N' MS   concubitu. C   3 emmit-
 tunt C   herbes C   4 *post alt.* ipsae *add.* sibi N'   5 licent C   7 tan-
 quam C (m s. n m3) tamquam *cet.*   honorant *Diu.* (a ex e) honorantur N'
 (*ur eras.*) *cet.*   12 emolumenta C (o ex u m3)   14 tronis CΠ'B
 thronis (h s. u. m2) GM   15 adulationis CPM' et (-es m2) GAB
 21 tunc ΠMS   mansuetudinem CP   23 literis C   24 inpressa CPV
 et (*corr. m2*) G   25 maxima potestate N   etiam ΠMSB et apes N'
 25 obtemperauerint C (n in ras.)

tant, ut immoriantur aculei sui uulneri. quod Persarum populi
 hodieque seruare dicuntur, ut pro commissi pretio ipsi in se
 propriae mortis exequantur sententiam. itaque nulli sic regem,
 non Persae, qui grauissimas in subditos habent leges, non
 5 Indi, non populi Sarmatarum tanta quanta apes reuerentia
 deuotionis obseruant, ut nullae de domibus exire audeant,
 non in aliquos prodire pastus, nisi rex fuerit primo egressus B
 et uolatus sibi uindicauerit principatum.

69 Processus autem est per rura redolentia, ubi inalantes
 10 horti floribus, ubi fugiens riuus per gramina, ubi amoena
 riparum: illic ludus alacris iuuentutis, illic campestre exer-
 citium, illic curarum remissio. opus ipsum suaue. de floribus,
 de herbis dulcibus fundamina castrorum prima ponuntur. quid
 enim aliud est fauus nisi quaedam castrorum species? denique C
 15 ab his praesaepibus apium fucus arcetur. quae castra quadrata
 tantum possunt habere artis et gratiae, quantum habent crates
 fauorum, in quibus minutae ac rutundae cellulae conexione
 sui inuicem fulciuntur? quis architectus eas docuit exagonia
 illa cellularum indiscreta laterum aequalitate componere ac
 20 tenues inter domorum saepta ceras suspendere, stipare mella

3 Uerg. Georg. III 210 sqq. 9 Uerg. Georg. III 169 10 Uerg.
 Georg. III 109 et 19 (23) 13 Uerg. Georg. III 161 15 Uerg.
 Georg. III 168 16 Bas. 173 CD (74 C—E) 19 Uerg. Georg. III
 159—162 20 Uerg. Georg. III 163 sq.

1 uulnere *N' MS et m2 GPVB* 3 exsequantur *AM' MS* sententia *C*
 nullis hic *II* (h *eras. GP*) 5 indiis *CV et* (in *s. u. et is eras.*) *P*
 indiis *B* indi *G* (i *ex iis*) *M* (i *alt. ex I*) populis *CV et* (s *exp.*) *PB*
et (s *eras., om. sarmatarum*) *AI* tantam quantam . . reuerentiam *II N' B*
 6 de *II B* e *cet.* 9 rura . . *C* inalantes *G* (h *s. in m2*) inhalantes
MS et (h *s. u. m2*) *AI* inhalentes (h *s. u.*) *B* 10 ribus *C* (riuibus *m3*,
 ui *s. u. in ras.*) *V* riuibus *G* (*m2 riuus*) *P* (ui *eras.*) 11 exercitium *C*
 (ti *ex t*) 14 fabus *C et* (corr. *m2*) *GP* 15 praesepibus *C* (p *alt. ex b*
m1, e *alt. ex i m3*) *cet.* apum *N'* 16 crates *V AI' et* (e *ex i m2*) *AI*
 cratis *M'* grates *CPS et* (corr. *m2*) *GMB* 17 faborum *C et* (corr.
m2) *GP* fabulorum *V* rutundae *C m1* rotundae *C m2* *cet.* 18 archi-
 tectus *C* architectus (h *s. u. m2*) *GP*, (h *s. u. et i ex e m2*) *V* arthi-
 tectus *M* sexagonia *II* (s *eras. V*) 20 stipare *C* (p *ex b*)

et intexta floribus horrea nectare quodam distendere? cernas omnes certare de munere, alias inuigilare quaerendo D uictum, alias sollicitam castris adhibere custodiam, alias futuros explorare imbres et speculari concursus nubium, alias de floribus ceras fingere, alias rorem infusum floribus 5 ore colligere, nullam tamen alienis insidiari laboribus et raptu uitam quaerere. atque utinam raptorum insidias non timerent! habent tamen spicula sua et inter mella fundunt uenenum, si fuerint laccessitae, animasque ponunt in uulnere ardore E uindictae. ergo mediis castrorum uallibus umor ille roris 10 infunditur paulatimque processu temporis in mella cogitur, cum fuerit liquidus ab exordio, et coalitu cerae florum- 70 que odore fragrare mellis incipit suauitatem. merito quasi bonam operariam scriptura apem praedicat dicens: uade ad apem et uide quomodo operaria est, opera- 15 tionem quoque quam uenerabilem mercatur, cuius laborem reges et mediocres ad salutem sumunt; F adpetibilis enim est omnibus et clara. audis quid dicit propheta? mittit utique te, ut apiculae illius sequaris exemplum, imiteris operationem. uides quam laboriosa, quam 20 grata sit. fructus eius ab omnibus desideratur et quaeritur nec pro personarum diuersitate discernitur, sed indiscreta sui gratia regibus pariter ac mediocribus aequali suauitate dulcescit. nec solum uoluptati, sed etiam saluti est. fauces obdulcat et curat uulnera, internis quoque medicamentum 25

3 Uerg. Georg. IIII 158 sqq.   6 Uerg. Aen. VII 749; VIII 613
8 Uerg. Georg. III 236 sqq.   13 Uerg. Georg. III 169   14 Pro-
uerb. 6, 8

1 orrea II   nectare *N* nectareae II (ae *exp.* *V*)   discernere II
distendere (tende *s. u.* *m2*) *B*   3 custodiam *C* (u *s. o pr.* *m2*)   5 rorem
in ras. *C*   8 specula II (spic. *m2* *GPV*) *Ų'* (spic. *m2*) *M'*   12 con
m1 CGP (cum *m2*)   coalita *CP* et (-tu *m2*) *V* quo alita *G* (*m2* co-
alitus)   13 fragrare *C* flare *Ų'* flagrare *B* (r *alt. s. u.*) *cet.*   suau-
tate *CG*   18 adpetibiles *C* (*corr.* -is) *Ų'*   enim *CGPN'* autem *MSB*,
om. V   19 dicat *VN'MS*   23 gratiam II (m *exp.* *V*)   24 *post* nec
add. regibus *IB*   25 obdulcat *C* (l *s. u.*)   et *eras. G*

- infundit ulceribus. itaque cum sit infirma robore apis, ualida 108 A
 1 est uigore sapientiae et amore uirtutis. denique regem suum
 summa protectione defendunt et perire pro eo pulchrum
 putant. incolomi rege nesciunt mutare iudicium, mentem
 2 inflectere, amisso fidem reseruandi muneris derelinquunt atque
 ipsae sua mella diripiunt, quod is qui principatum habuit
 muneris interemptus est. itaque cum aues aliae uix in anno
 edant singulos fetus, apes geminos creant et duplici ceteris B
 fecunditate praeponderant.
- 3 10 Consideremus nunc quid sit quod ait: producant aquae
 reptilia animarum uiuentium et uolatilia uolantia
 super terram secundum genus et secus firmamen- C
 tum caeli. cur super terram dixerit, certum est, quia
 uictum de terra quaerunt; secus firmamentum autem
 15 caeli quomodo, cum aquilae ultra ceteras aues uolent et
 tamen ipsae non secus firmamentum caeli? sed quia graece
 οὐρανός dicitur, quod latine caelum adpellamus, οὐρανός autem
 ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι id est a uidendo, ideo quod aer perspicuus
 sit et ad uidendum purior, in aere uolitantia genera dixit ani- D
 20 mantium. neque moueat quod ait secus firmamentum
 caeli. non proprie firmamentum hic posuit, sed abusive, eo

2 Uerg. Georg. III 212 sqq. 7 Uerg. Georg. III 231 10 Gen.
 I 20 Bas. 180 BC (77 A)

3 perire pro eo *in ras.* C pulchrum (*pulchr in ras.*) C 4 incolomi
 N'M et m1 S incolume C m1 (u *in ras.*) P et m1 G V et (e *ex i*) B
 incolumi m2 G V m3 S 5 reseruandi Π (a *ex e m3 C, m2 GP*) ser-
 uandi N 6 his libri (h *exp. CGVMS*) habet C (e *ex i m3*)
 7 interemtus CP et (*corr. m2*) G 8 duplici C (-ce m3) et ci ex
 ce) GP 10 num C (nc s. m m3) 11 post uolantia *add.* et uolatilia
 uolantia animarium (-arum P) uiuentium C (*haec exp. m3*) P 17 ΟΥ-
 ranos pr. MSB ουρανός VN' euranos C (e *exp.*) G et (u s.
 ey) P ΘΥΡΑΝΟC alt. C (a m3 *ex O*) ΟΥΡΑΝΟC GP ΟΥΡΑΝΩC
 M ουρανός VN B 18 ΑΠΟΤΥ. ΟΡΑCΘΑΙ C ΑΤΡΟΤ. ΥΟΡΑCΘΑΙ G
 (II s. TR) ΑΠΟΤΥ. ΟΡΑCΘΑΙ P ΑΠΟΤΥΟΡΑCΘΑΙ V ΑΙΤΟΤΟΥΟΡΑCΘΑΙ
 ΨΑ' ΑΙΤΟΤΟΥΟΡΑCΘΑΙ M' ΑΠΟΤΟΥΟΡΑCΘΑΙ MB ΑΠΟΘΟΥΟΡΑCΘΑΙ S

quod comparatione aetherii illius corporis etiam iste aer,
quem possumus oculis comprehendere, quasi crassus et densior
74 uicem habeat firmamenti. nunc quia diximus quae uolatilia, quam
naturam habeant uel gratiam, et ea pauca de multis — neque
enim uacat uniuersa describere, cum sint similia atque eiusdem 5
generis —, tamen aues ipsae quam inter se diuersitatem habeant E
consideremus. inuenimus enim cornicis pedes uelut quibusdam
digitis distantibus separatos atque diuisos, corui quoque
atque pullorum aliter etiam formatos a natura pedes, auium
quae carne uescuntur quasi incuruos atque sinuatos, uelut 10
ad praedam paratos. ea uero, quae natandi habent usum et
consuetudinem, latos habent pedes et membrana quadam illos
digitos pedum sibi copulatos atque coniunctos. in quo ad- F
mirabilis patet ratio naturae, ut et illa ad uolandum uel ad
rapiendum cibum usu adcommodo fulciantur et ista ad 15
natandum adiumenta habeant competentia, quo melius aquis
possint supernatare et quasi remis quibusdam ita pedibus suis
membranae illius extensione latioribus aquarum fluenta pro-
75 pulsant. cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promptu
est, ut, quia est paululum pigrior corpore nec facile potest 20
aquarum inferiora penetrare, ceruicem extendat ad praedam, 109
quae quasi praeuia reliqui corporis escam quam inuenerit
rapiat atque eruat de profundo. adde illud, quia suauior et magis

7 Bas. 184 B (78 C) 19 Bas. 184 B (78 D)

1 aetherii *M et m1 S* aetherei *S m2 B* eterii *Ů'* aetheri *Ů* (i *eras.*) *M*
etaeris *II* (ethaeris *m3 C m2 P*, aeris *G m2*) 2 oculos *C* grassus *C*
et (crassus *m2*) *GP* crassior *α* 4 uel *II MSB* et *N'* 6 se *om. C, s.*
u. m2 GP 7 quibusdam digitis (dam digi *in ras. min. spatii*) *C*
8 separatos *C* (a *pr. ex e m3*) coruorum *N'* 11 eae *SB*
Atr. 13 admirabiles *C* 14 pater *C* pariter *P* (ri *s. u. m2*) pat
(& *s. t m2*) *G* illae *ed. Paris. a. 1642* 15 istae *ed. Paris.*
a. 1642 16 habeant *C* (ant *ex at*) possint aquis *MSB* 19 cy-
cnus *N'* promptu *CP et (corr. m2) G* 20 paululum *II m1*
paululum *C m3, GPV m2 cet.* picrior *C* prior *G* (procerior *m2*)
segnior *N'* 23 e profundo *V Uind.* adde *CGP* adde etiam *V*
(etiam *s. u. m2*) adde et *cet.*

- 76 canorus per procera modulus colla distinguitur et longiore
exercitatione purior longe resultat. quam dulcis etiam in exiguo
cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio aestu arbusta
rumpuntur, eo quod magis canorae meridianis caloribus, quo
5 puriorem aerem id temporis adtrahunt spiritu, eo cantus resonant B
clariores. nec apes ipsae insuaue quiddam canunt; habent enim
gratam in rauco illo uocis suae murmure suauitatem, quam nos
fracto tubarum sonitu lentius primum uidemur imitati, quo
strepitu ad excitandos animos in uigorem nihil aptius extimatur.
10 et haec illis gratia manet, cum pulmonem respirandique munus
atque usum nequaquam habere prodantur, sed aereo uesci
spiramine. denique si quis eas superfundat oleo, propere C
necantur, eo quod obstructis poris aerium spiramen illud
haurire non possint, continuoque si quis acetum his super-
15 fundat, ilico reuiuiscunt, eo quod uis aceti cito illos poros,
qui concretione olei obstruuntur, umore feratur aperire.
- 77 Et quia de uolatilibus dicimus, non putamus alienum ea D
conplecti quae de uerme Indo tradit historia uel eorum relatio
qui uidere potuerunt. fertur hic corniger uermis conuerti

2 Bas. 184 A (78 B) 3 Uerg. Georg. III 328 7 Uerg. Georg.
III 71 sq. 17 Bas. 184 D (78 E, 79 A)

1 proceram C (m *exp.* m3) P proceras V modulus II (-us m2 CGP)
modulus AM' 3 cantilena C (ti in ras.) quarum C (quaru in ras.)
5 spm II spiritum B (m in ras.) 8 imitari V et m2 GPAA', m3 S
quo strepitu N' (s *add.* m2 A) G m2 quo crepitu MS quos crepitu B
(t s. c m2) G m1, PV (s *exp.*) C 9 exercitandos CGP scitandos V
(ex s. s *pr.*) extimatur C et m1 GP existimatur m2 GP aesti-
matur VN 11 usu CP aereo GB uesci C (i ex e m3) 12 eas
uel fucos MS eas uel fucus V (uel fucus s. u. m2) superfundat V
perfundat MS propere MS prope IN' et (propter m2) B 13 spira-
mine II (*corr.* m2 G) 14 aurire II (haur. m2 GP) AS et (haur. m2)
MB 15 reuiuiscant C reuiuiscant GV (-unt m2) P (uñ unt m2 s. ant)
reuiuiscunt AM'SB aciti *corr.* m3 C m2 P 16 concretione C *arn.*
Trec. concretiore A (ne s. re m2) *cet.* humore AM (h s. u.) *cet.*
17 uolatibus C (*corr.* m3) P 18 indio AM' et (i *postea add.*, m2 in-
dico) A' tradidit M et (di *pr. eras.*) S tradit B (d in ras. m2 ex h)
istoria C (i *pr. s. u* m3, G et B (hist. m2) PV A' 19 uidere C (e *pr. ex* i m3)

primum in speciem caulis atque in eandem mutari naturam,
 inde processu quodam fieri bombylius. nec eam tamen
 formam figuramque custodit, sed laxis et latioribus foliis E
 pinnas uidetur adsumere. ex iis foliis mollia illa Seres
 depectunt uellera, quae ad usus sibi proprios diuites uindi- 5
 carunt. unde et dominus ait: quid existis in desertum?
 uidere hominem mollibus uestimentis indutum?
 ecce qui mollibus uestiuntur in domibus regum
 sunt. chamaeleon quoque diuersas species fertur uario colore
 mentiri. lepores certe, quod de proximo facile cognouimus, 10
 hieme albescere, aestate in suum post colorem redire non F
 78 dubium est. haec ideo libaui, ut ad commutationis fidem, quae
 in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos prouocent,
 sed ita ut commutationem illam dicamus, quam apostolus
 euidenter expressit dicens: omnes quidem resurgemus, 15
 non omnes autem inmutabimur. et infra ait: et
 mortui resurgent incorrupti et nos inmutabimur.
 oportet enim corruptibile hoc induere incor-
 ruptelam et mortale hoc induere immortalitatem.
 plerique enim commutationis genus et formas, quas non 20
 acceperunt, interpretati nequaquam praesumptionis indebitae 110
 incongrua usurpatione caruerunt.

4 Uerg. Georg. II 121   6 Matth. 11, 8   12 Bas. 185 A (79 A)
 15 I Cor. 15, 51   16 I Cor. 15, 52 sq.

1 eandem (n s. u.) *m3 C m2 GP* eadem *B* eam de *V* eam *cet.* 2 bom-
 bylius *B* et (o ex a) *M* bambilius *N'S* et (i alt. s. u.) *V* babylus *CGP*
 4 pennas *VSB* et *m2 CGP* *u* uidetur pinnas *N'* his
C (i eras.) hiis *P* his *G* (h *m2*) *cet.* 5 depictunt *CP* et (corr. *m2*) *G*
 propriis *C* 10 cognouimus *V* cognoscimus *G*; *malim* cognouerimus
 11 aestate *om.* *N'*, s. u. *Atr.* post *exp.* *V*, *om.* *N* 13 resurrec-
 tionem *CP* uos *CGP* prouocent *C* (u ex corr.) 14 apostolus *C*
 (o alt. ex u *m3*) 17 resurgunt *II* (-ent *m2 GPV*) *u'B* 20 plerum-
 que *GP* 21 acceperant *MSB* acceperunt (a s. u *m2*) *V* interpre-
 tati *S Carn. Diu.* interpretanti *V* interpretaent *CP* et *G m1* interpre-
 tantur *G m2 B* interpretatio *M* interpretatione *uM'* interpretationem *u'*
 nequaquam *CGVMS* nequaquam *P* qui (s. u. *m2*) nequaquam *B*
 quondam *u* (*m2* quadam) quadam *M'* quando *u'*

79 Phoenix quoque auis in locis Arabiae perhibetur degere
 atque eam usque ad annos quingentos longaeuam aetatem pro-
 ducere. quae cum sibi finem uitae adesse aduerterit, facit
 sibi thecam de ture et murra et ceteris odoribus, in quam
 5 impleto uitae suae tempore intrat et moritur. de cuius umore
 carnis uermis exsurgit paulatimque adolescit ac processu
 statuti temporis induit alarum remigia atque in superioris
 auis speciem formamque reparatur. doceat igitur haec B
 auis uel exemplo sui resurrectionem credere, quae sine
 10 exemplo et sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resur-
 rectionis instaurat. et utique aues propter hominem sunt,
 non homo propter auem. sit igitur exemplo nobis quia
 auctor et creator auium sanctos suos in perpetuum perire
 non patitur, qui auem unicam perire non passus resurgentem
 15 eam sui semine uoluit propagari. quis igitur huic adnuntiat
 diem mortis, ut faciat sibi thecam et inpleat eam bonis C
 odoribus atque ingrediatur in eam et moriatur illic, ubi
 30 odoribus gratis faetor funeris possit aboleri? fac et tu,
 homo, tibi thecam: expolians te ueterem hominem cum
 20 actibus suis nouum indue. theca tua, uagina tua Christus
 est, qui te protegat et abscondat in die malo. uis scire

5 cf. Clementis epist. prior. c. 25 13 Psalm. XV 10 Act. 13, 35
 18 Coloss. 3, 9

1 faenix CP fenix G fenis V 2 eam ΠB ea cet., fort. recte lon-
 gaeuam aetatem G longaeua aetate cet. producere CGP procedere V
 (ce s. u. m2) N 4 thecam MSB tecam cet. murra MSŲ' murrā Ų
 (m eras.) M' myrra CGP mirra VB 5 humore libri 8 nos ante
 haec add. VN 9 quae et sine N 11 et om. M, in mg. m2 S
 12 auem ΠN' aues MSB exemplum GN' exemplo B (v̇ s. o)
 13 scs C (o s. cs m3) 14 resurgentē G m2 S resurgenti P (-te m2)
 cet. 15 reparari N' reparare B 16 thecam MS thegam (h s.
 u., c s. g) V techam P tecam cet. 18 odoribus C (o pr. in ras.)
 grates Π (-is m2 PV, grauis m2 G) faetor ŲM'M fertur m1 VB
 fetor VB m2 cet. 19 thecam V (h s. u.) tecam GŲM'B techam Ų'
 et expolians C (et s. u.) exspolians M te om. N'MS 20 theca
 MS et (th ex d) Ų' techa P teca cet. uagina C (u in ras.)

quia theca protectionis est? pharetra inquit mea protexi
 eum. theca ergo tua est fides; imple eam bonis uirtutum D
 tuarum odoribus, hoc est castitatis, misericordiae atque
 iustitiae et in ipsa penetralia fidei suauis factorum prae-
 stantium odore redolentia totus ingredi. ea te amictum fide 5
 exitus uitae huius inueniat, ut possint ossa tua pinguescere
 et sint sicut hortus ebrius, cuius cito suscitantur uirentia.
 cognosce ergo diem mortis tuae, sicut cognouit et Paulus,
 qui ait: certamen bonum certavi, cursum consum-
 maui, fidem seruaui. reposita est mihi corona 10
 iustitiae. intrauit igitur thecam suam quasi bonus phoenix, E
 quam bono repleuit odore martyrii.

- 81 Interrogabo te, tu autem responde mihi unde uultures
 mortem hominum signis quibusdam adnuntiare consueuerint,
 quo indicio docti atque instructi sint, ut, cum bellum 15
 lacrimabile inter se aduersae acies instruant, multo praedictae
 uolucres sequantur agmine et eo significant quod multitudo
 hominum casura sit bello futura praeda uulturibus? quod F
 utique ex specie instructionis humanae quadam uidentur ratione
 82 colligere. usque ad lucustam quoque gratia diuina penetrauit, 20
 quae cum agmine conferto regionis cuiusque occupauerit lati-
 tudinem, innoxio primum feriatur habitaculo nec fructus in-
 hospitali incursione depascitur, nisi diuinae signum praeceptionis
 acceperit. etenim sicut in Exodo legimus, ea quoque caelestis

1 Esai. 49, 2   7 Esai. 58, 11   9 II Tim. 4, 7 sq.   15 Uerg.
 Aeu. VII 604   24 Exod. 10, 12

1 theca *V* (h s. u.) teca *GAM'* protectionis *II* (nis *exp. V*) et *m2*
B protectio *B m1 cet.* pharetra *libri* protexit *CPV* 4 suauis *CVX*
 et (s *exp.*) *GB* 7 suscitantur uirentia *CGP* semina suscitantur *VN*
 8 nosce *MS* 9 certavi cursum *om. CGP, s. u. m2 V* 11 thecam *CP*
 tecam *G* in thecam *V* (in et h s. u. *m2*) *X'MSB* in tecam *AM'* fe-
 nix. *ΠX'B* foenix *cet.* 15 edocti *X'* (e s. u. *m2*) 16 multae *CGP*
 17 eos *CV* et (s *eras.*) *GP* quod *MS* et *m2 GPX* quo *CX'M'B* et *m1*
GPX quā *V* 20. lucustam *X'M* et *m1 S* locustam *Sm3 cet.* 21 aug-
 mine *CPV* (u *exp.*) 24 acciperit *carr. m3 C m2 GP*

83 ultionem offensionis exequitur piae ministra uindictae. hanc
quoque auis deuorat seleucis — sic enim graeco auis haec 111 A
nuncupatur nomine — data ad remedium malorum, quae lucusta
consuevit inferre. cui creator inexplibilem dedit deuorandi
5 naturam, ut insatiabili pastu plagam quam supra diximus
possit extinguere.

, 84 Sed quid hoc est? dum sermonem producimus. ecce iam B
tibi et nocturnae aues circumuolant et in eo ipso, quo
finiendum sermonem admonent, sui quoque adsumendam
10 commemorationem producunt. repetunt diuersae aues auitaria
sua, quas uesper nocti cogit decedere, et se in latibulis suis
abdunt canoro occasum diei carmine prosequentes, ne immunis
abeat gratiarum, quibus creatorem suum omnis creatura con- C
85 laudat. habet etiam nox carmina sua, quibus uigilias hominum
15 mulcere consuevit, habet et noctua suos cantus. quid autem
de luscinia dicam, quae peruigil custos, cum oua quodam
sinu corporis et gremio fouet, insomnem longae noctis
laborem cantilenae suauitate solatur, ut mihi uideatur haec
summa eius esse intentio, quo possit non minus dulciori-
20 bus modulis quam fotu corporis animare oua quae foueat.
hanc imitata tenuis illa mulier, sed pudica, incusum molae D
lapidem brachio trahens, ut possit alimentum panis suis

16 Bas. 181 A (77 C) 17 Uerg. Georg. I 293 21 Uerg. Georg.
I 274 sq. 21 Uerg. Aen. VIII 411—413

1 exsequitur *P* (s s. u.) *AM' MS* 3 lucusta *M* et *m1 CS* locusta *C*
m3 S m3 cet. 5 ut s. u. *m2 CGP* aut (s. u. *m2*) *V* 7 tibi iam *N*
8 quo *CGP* in quo *V* (in s. u. *m2*) *N* 11 nocte *B* decidere *C* et
(corr. *m2*) *GP* 12 occasum *C* (n *eras.*) *P* (n *exp.*) immunis *Π*
et (-es *m2*) *Α'* immunes *cet.* 13 habeat *P* (h *exp.*) *CVM'S* et *m1 G*
habeant (n s. u. *m2*) *ΑΑ'* habeatur *G m2 M* abeāt *B (m2 habeāt)* 15 can-
tos *C* 16 custos *M* et (corr. *m2*) *ΑB* cultos *C* cultus *GP* 18 canti-
linae *C* 19 quae *CGP* et *m1 B* qui *m1 M* (quo *m2 BM*) dulcibus *N*
20 oua *ΠB* in foetus (foetos *Α*, faetos *M'*) oua *AM' MS* in fetus oua
Α' m2 (.. infe ..... *m1*) quo *Α' m1* (quae *m2*) 21 imitata
tenuis *C* (ta *alt. et t in ras. minoris spatii m2*) incusum *B* (c *eras.*)
incussum *M* (s *pr. del.*) *SΑ* incussa *Α'* incussu *M'* hintusum *CGP* (h
del.) intus sum *V* molae *C* (o *ex u m2*) 22 lapidem *C* (p *ex b m3*)

paruolis non deesse, nocturno cantu maestum paupertatis
 mulcet adfectum et, quamuis suauitatem lusciniae non
 86 possit imitari, imitatur tamen eam sedulitate pietatis. noctua
 ipsa quemadmodum magnis et glaucis oculorum pupillis
 nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem 5
 et quo fuerit nox obscurior eo contra usum auium ceterarum
 inoffensos exercet uolatus, exorto autem die et circumfuso E
 splendore solis uisus eius hebetatur, quasi quibusdam erret
 in tenebris. quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cum
 oculos habeant ad uidendum, uidere non soleant et uisus sui 10
 officio solis fungantur in tenebris. de cordis oculis loquor,
 quos habent sapientes mundi et non uident, in luce nihil
 cernunt, in tenebris ambulant, dum daemoniorum tenebrosa
 rimantur et caeli alta uidere se credunt describentes radio F
 mundum, mensuram aeris ipsius colligentes, porro autem a 15
 fide deuii perpetuae caecitatis tenebris implicantur habentes
 in proximo diem Christi et lumen ecclesiae et nihil uidentes
 aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad uana, hebetes ad
 aeterna et longae disputationis anfractu prodentes scientiae
 propriae caecitatem. itaque dum cupiunt subtilibus uolitare 20
 87 sermonibus, quasi noctuae in lumine euanuerunt. uesper-
 tilio animal ignobile a uespere nomen accepit. est autem

9 Bas. 181 B (77 D) 11 Ephes. 1, 18 14 Uerg. Aen. VI 850
 21 Bas. 181 AB (77 CD)

1 paruolis *m1 CGP* parulis *V* (i s. u) paruulis *C m3 GP m2 cet.*
 paupertatis *C* (is ex es *m2*) 2 luscinia *corr. m3 C m2 G* lusciniam
P luscinię *V* (ā s. e *m2*) 3 sedulitate *C* (te ex tis *m3*) noctua *C*
 (a ex ā) 4 ipsam *C* glaucis *C* (i *corr. ex o?*) 7 inoffenso se *CG*
et (e *alt. eras.*) *P* exercet *C* (e *tert. ex i m3*) uolatus *G* (s *exp.*)
 exhorto *CP* 8 aeбетatur *C* (ta in ras.) *P* heбетatur *G* (h s. u. *m2*)
 euetatur *V* heбетatur (e *pr. ex a*) *℣'S* haebetatur *℣* habitat *M'*
 11 oculos *Π* (-is *m2 GPV*) 14 se uidere *N'* 17 nil *MS* 19 pru-
 dentes *ΠM'S* prodentes *℣'* (o ex u) inscientiae *N* 20 caecitate
CGPM futilibus *MS* 21 lumen *℣'B* lumina *M'* aeuauerunt *V*
 (a *pr. exp.*) *Carn.* euanuerunt *℣'M'B* et (e *pr. s. u. m2*) *P* uauerunt
cet. uespertilioneꝝ, nes *exp. m3 C m2 V*

uolatilis eademque quadrupes et dentibus utitur, quos
 in aliis auibus repperire non soleas. parit ut quadrupedia non
 oua, sed pullos uiuentes. uolitat autem in aere auium more,^{112 A}
 sed crepusculo uespertino consuevit offundi. uolitat autem
 5 non aliquo pinnarum, sed membranae suae fulta remigio, quo
 suspensa uelut pinnarum uolatu circumfertur atque uegetatur.
 habet et illud hoc uile animal, quod sibi inuicem adhaerent
 et quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendent ac, si
 se ultima quaeque laxauerit, omnes resoluuntur. quod fit
 10 quodam munere caritatis, quae difficile in hominibus huius B
 mundi repperitur.

38 Est etiam galli cantus suauis in noctibus — non solum
 suauis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormi-
 tantem excitat et sollicitum admonet et uiantem solatur pro-
 15 cessum noctis canora significatione protestans. hoc canente latro
 suas relinquit insidias, hoc ipse lucifer excitatus oritur caelum-
 que inluminat, hoc canente maestitiam trepidus nauta deponit
 omnisque crebro uespertinis flatibus excitata tempestas et C
 procella mitescit, hoc <canente> deuotus adfectus exsilit ad
 20 precandum, legendi quoque munus instaurat, hoc postremo
 canente ipsa ecclesiae petra culpam suam diluit, quam prius-
 quam gallus cantaret negando contraxerat. istius cantu spes

12 Bas. 181 BC (77 E) 14 sqq. cf. hymnus Ambrosii I (Aeterne
 rerum conditor) 21 Matth. 26, 24 sq.; 16, 18

3 autem *del. ed. Colon., recte puto* 4 crepuscolo C (p ex b, v m3 s. o
 pr.) 5 post aliquo *add. loco CGP, cf. u. 8* pennarum m2 CGP~~AA'~~MS
 et m1 B 6 pennarum m2 CGP~~AA'~~ et m1 SB uoluta C (in mg. m3
 ∴ bilitate) et (corr. m2) P uolata V (v s. a alt.) 7 et om. II 8 et
 om. CGP in om. CGP, s. u. m2 V specie G butryonis S
 butrionis P m1 ~~AM'M~~ butronis B m1 potryonis ~~A'~~ botrionis PB m2 cet.
 pendat C, fort. pendunt 9 se om. C que m1 queque m3 C
 10 omnibus CV~~A'~~ et (corr. m2) GP 11 mundi GM' modi cet. 12 etiam|
 enim GP non C (et non m3) GP nqn V (s. m2 nec) nec cet., fort.
 recte 13 dormitantem CGP dormientem V (en in ras. m2) cet. 19 ca-
 nente *add. a* exilit GVN 20 postremum ~~AM'~~ 21 ipsa P et m2 V
 ipsae ~~AM'~~ et m1 V ipse cet. petra & C (& eras.) petrus ~~AM'B~~
 22 ipsius CGPB

omnibus redit, aegri releuatur incommodum, minuitur dolor
uulnerum, febrium flagrantia mitigatur, reuertitur fides lapsis,
Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. denique respexit
Petrum, et statim error abscessit, pulsa est negatio, secuta D
confessio. quod non fortuito accidisse, sed ex sententia domini 5
lectio docet. sic enim scriptum est, quia dixit Iesus ad
Simonem: non cantabit gallus, priusquam me ter
neges. bene fortis in die Petrus, nocte turbatur et ante
galli cantum labitur et labitur tertio, ut scias non inconsulta
effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque nuta- 10
tione turbatum. idem tamen post galli cantum fit fortior
et iam dignus quem Christus aspiciat; oculi enim domini E
super iustos. agnouit uenisse remedium, post quod
iam errare non posset, et in uirtutem ab errore mutatus
89 amarissime fleuit, ut lacrimis suis lauaret errorem. respice 15 F
nos quoque, domine Iesu. ut et nos propria recognoscamus
errata, soluamus piis fletibus culpam, mereamur indul-
gentiam peccatorum. ideo consulto sermonem protraximus,
ut nobis quoque gallus cantaret et loquentibus subueniret,
quo si quod delictum obrepisset in uerbo, culpam, Christe, 20
donares. da quaeso lacrimas Petri, nolo laetitiam peccatoris.
fleuerunt Hebraei et per mare sunt undis dehiscantibus libe-
rati. laetatus est Pharao quod Hebraeos tenebat inclusos et mari

3 Luc. 22, 61

7 Matth. 26, 34

12 Psalm. XXXIII 16

14 Matth. 26, 75

1 aegris *GN'* et (s exp.) *V*, fort. recte releuantur *C* (r ex l) *P* et
(n exp.) *G*, (re et n exp.) *V* leuatur *N* minuitur (i alt. ex e) *m3 C*
m2 GP dolus *C* dolor *G* (o alt. ex u) *P* (r *m2* in ras.) 4 abces-
sit *C* 5 fortuitu *VM'B* et in *mg.* l. fortuitu *S* fortuito (-tu *m2*) *GP*
8 ne+ges *C* (e pr. in ras.) abneges *M* et (ab eras.) *S* 11 cantu (om.
post) *II* 14 possit *CM'B* 15 lauaret *CGP* labaret *V* (s. *m2* al.
deleret) deleret *N* 16 ihs *C* (ihu *m3*) ihu *P* (u in ras. *m2*) 18 ideoq;
C (q; add. *m3*) sermone *CM'* sermonem (m eras.) *M* 19 nouus *CP*
et (corr. *m2*) *G* 20 obrepisset *C* et (corr. *m1*) *B* 21 peccatores *C*
et (-is *m2*) *GP* 22 haebrei *C* haebraei *P* sunt om. *II* dehi-
scentibus undis *N'* 23 pharao *VM'* farao cet. haebreos *CP*

mersus cum populo suo occidit. exultauit et Iuda in mercede proditiōis suae, sed ipsius se mercedis suae laqueo strangu- 113 A lauit. fleuit errorem suum Petrus et meruit ut aliorum aboleret errores.

90 5 Sed iam tempus est quo finire sermonem et claudere de-
beamus, tempus est quo melius tacetur aut fletur, tempus
est quo celebratur indulgentia peccatorum. nobis quoque gallus
iste mysticus in sacris cantet, quoniam Petri gallus in nostro
sermone cantauit. flet pro nobis Petrus, qui pro se bene fleuit,
10 et in nos pia Christi ora conuertat. adproperet Iesu domini B
passio, quae cottidie delicta nostra condonat et munus remis-
91 sionis operatur. bonus dominus dimittere ieiunos non uult, ne
quis deficiat in uia. si ille dicit: misereor huius turbae, 114 A
quia triduum est quod perseuerant mecum et non
15 habent escam, et dimittere eos ieiunos nolo, ne
deficiant in uia, cuius intenta sermoni Maria adparatus
recusabat epularum: quanto magis nos considerare debemus quia
non multi sunt qui in uerbo dei uiuunt et ideo refectio corporis
desideratur. certe illius tridui nostrum hoc postridie laborio-
92 20 sius est. et ideo qui cum auibus lusimus, cum gallo canta-
uimus, iam domini canamus mysteria, et ad corpus Iesu B
conueniant aquilae peccatorum ablutione renouata; iam enim cetus
ille magnus uerum nobis Ionam reddidit, et gratulemur quod
factus est nobis uesper, et fiat mane dies sextus.

1 Matth. 26, 14 sqq., 27, 5   13 Matth. 15, 32   16 Luc. 10, 39
18 Matth. 4, 4   21 Matth. 24, 28 Luc. 17, 37   22 Ion. 2, 11

1 iudas *m2 G* 2 suae *alt. om. VM'* strangulauit *C* (u *pr. in ras.*) 6 aut tacetur *VN'* 8 quoniam *II* quoniam iam *N* 12 dimittere *C* 13 misereor *C* (i *in ras.*) 15 aescam *CPB* 16 deficient *S* 18 uiuunt *C* (u *alt. s. u.*) 19 triduo *V* (o *ex i m2*) *N* postridie *CP* et (tri *in ras.*) *℣'* postridia *S* postridie *B* (e *in ras. 3 litt.*) postpridie *G* postpridie *V* post triduum *℣* post tridui *M'* post tridie *M* 20 qui *s. u. M* quia *s. u. V* 21 *ihm corr. m3 C m2 GP* 22 aquila *C* coetus *CPMB* cetus *V* cetos *℣* (v *s. o m2*) *M'* 24 uesper *II MS* uespere dies quintus *N'* et (dies quintus *in mg. m2*) *B* et factus *G*, et *om. N'* fiat nobis *N'* quintus *S* emendatum *add. C'GP* EXPLECIT (EX-

DIES SEXTVS.

1, 1

(Sermon. VIII)

Sextus iste est dies, quo mundanae creaturae origo con- 113 C
cluditur, et ideo etiam sermonis nostri, quem de rerum ex-
ordiis adsumpsimus, finis paratur. qui etsi per quinque iam D
dies non mediocri labore nobis processerit, tamen hodierno 5
die maiore curarum adcrevit faenore, quia in hoc et superiorum
dierum periculum est et totius summa certaminis. etenim si
in fidibus aut cantibus et athletarum contentionibus crebris
licet et maximis ludicris tamen superiores dies sine ullo
coronae transiguntur dispendio, postremus autem dies habet 10
sortem coronae, in quo et decernendi periculum est et cedendi E
obprobrium et uincendi praemium, quanto magis in hoc tanto
agone sapientiae, tanto non paucorum sed uniuersorum iudicio,
cum hodie nobis uelut quaedam certaminis corona procedat,
maior sollicitudo angit, ne et superiorum effundamus laborem 15
dierum et praesentis subeamus pudorem. neque enim eadem
dicendi condicio, quae canendi atque luctandi, cum in illis
ludus offensionis, in isto lapsus mortis sit. illic si pecces,
spectantum fastidium est, hic damnum est audientum. F
2 adsistite igitur mihi tamquam coronae iudices et ingredi- 20
mini mecum in hoc magnum et admirabile totius uisibilis
theatrum creaturae. etenim si is qui explorat nouorum ad-
uentus hospitem, dum toto eos circumducit urbis ambitu

21 Bas. 164 A (69 C)

PLICIT VN' MS) DIES QVINTVS CVN'S et (qui add. DE RERŪ
EXORDIIS AMBROSII EPI) M, om. GP INCIPIT (om. M) DIES VI
VN' MS EXPLICIT LIBER QUINTUS. INCIPIT SEXTUS Brux. in B
non est subscriptio 4 adsumpsimus C 5 odierno C 6 fenore M
foenore S fenore cet. 8 fidilibus C 10 postremus C (t eras.) 12 ob-
proprium CG opproprium P opprobrium V 15 sollicitudo C (c in ras.)
effundam C et (corr. m2) G 17 in om. CP, s. u. m2 G 19 spec-
tandum G m1 V spectantium A' (ti ex d) M (i exp.) B audientium
GVAB 20 adsistite C (ti s. u.) 22 is M in his G his PA'SB (h
exp.) cet. explorant AM' et m1 A' et G (n s. u. m2, sed eras.) ex-
plorans A' m2 MS explorare B nouit B 23 dum G m2, om. cet.
orbis II (corr. m2 G)

praestantiora quaeque opera demonstrans, non mediocrem locat gratiam, quanto magis sine fastidio accipere debetis quod uelut quadam sermonis manu per hanc communionem uos circumduco in patria et singularum rerum species et genera demonstro 114 C
 5 ex omnibus colligere cupiens, quanto uobis creator uniuersorum gratiam uberiores quam uniuersis donauerit. uobis igitur haec corona proponitur, uos hodie cupio uestro iudicio coronare. non enim nos athletarum modo marcentia sarta de-
 10 poscimus, sed uiride uestrae sanctitatis examen, quo decernatis per omnes quidem creaturas prouidentiam penetrare diuinam, sed cum ceteris uobis commune corporeae fragilitatis esse D
 consortium, prae ceteris tamen uos animi uirtute constare, quae sola nihil habet commune cum ceteris.

2, 3 Nunc age naturas bestiarum dicamus et hominis genera- E
 15 tionem. audio enim iamdudum aliquos insusurrare dicentes: 'quamdiu aliena discimus et nostra nescimus, quamdiu de reliquis animantibus docemur scientiam et nosmet ipsos ignoramus? illud dicat quod mihi prosit, ut me nouerim ipsum'. et iusta est conquestio, sed ordo seruandus est, quem scrip-
 20 tura contexuit, simul quia non possumus plenius nos cognoscere, F
 nisi prius quae sit omnium natura animantium cognouerimus. producat inquit terra animam uiuentem secundum genus, quadrupedes et serpentes et bestias terrae et pecora secundum genus et omnia reptilia

22 Gen. 1, 24—26

3 communem *MSB* 4 in patria *CP* in patriam *GV* patriam *N*
 5 collegere *CP* quanta *C* quantā *P* quantā *G* (n̄ ut uidetur eras., in
mg. m. rec. quantū) quanto *℥'* (*m2 -ā*) 7 hodie *C* (*h s. u.*) uos] a
 (*extra u. m2*) uobis *G* coronari *m2 GP* 8 nos *C* (*n in ras.*) 17 ani-
 mantibus *C* (*ni s. u.*) scientiam et *G* (*et s. u. m2*) *VN* et scientiam *CP*
 18 ut *ΠMSB* unde *N'* nouerim ipsum *C* ipsum nouerim *cel.* post ut
 me ipsum nouerim *add.* unde me ipsum nouerim *Tell. Trec.* 19 et *ΠMSB*
 est *N'* est *om.* *N* 20 plenius (*i s. u.*) *m3 C m2 V* nos *om.* *CPV*,
ante non add. m2 G 21 cognoueremus *C* 23 quadrupedes *C* (*es ex*
is m3) serpentes *C* (*es ex is m3*) 24 post terrae *add.* secundum
 genus *N'* et (*uerbis* et pecora secundum genus *erasis*) *S* reptilia *ΠB*
 repentia *N'* et (*add. terrae*) *MS*

ad genus. et fecit deus bestias terrae et omnia
 pecora ad genus et omnia reptantia terrae ad genus.
 et uidit deus quia bona et dixit deus: faciamus
 hominem. hoc loco non ignoro quosdam bestiarum et peco-
 rum et reptantium terrae species ad hoc rettulisse, ut haec ad 5 115
 inmanitates criminum, stultitiam peccatorum, nequitiam cogi-
 tationum referrent: ego autem simplices naturas uniuscuiusque
 5 generis accipio. nec uereor ne quis me pauperis conuiuiae prae-
 sumptioni conferendum putet, qui studio humanitatis complures
 roget nec his quicquam nisi uiles et usitatos adponat cibos, 10
 ut tenui mensae pauperis adparatu plus reprehensionis incurrat
 ex fastidio conuiuiarum quam gratias referat ex hospitalitatis B
 adfectu; nec enim Helisaeum amici quasi malum conuiuium
 agrestia adponentem holera refutarunt. simile uanis relatio-
 nibus exquisitum illud et adcuratum opipare conuiuium est, 15
 in quo fasiani aut turturis species adponitur et intus pullus
 manducatur aut pullus infertur et ostreis est fartus aut
 spondulis aut poculum bibitur, quod diuerso colore atque
 odore in alienos mutetur sapor. maritima terrenis, terrena
 maritimis farciuntur. hoc est reprehendere prouidentiam crea- 20 C
 toris, qui nobis ad uictum omnia condonauit, quod non illa
 miscuerit. sed haec dulcia primo uidentur et postea fiunt

8 Bas. 188 A (80 AB) 13 Reg. III 4, 39

5 ad hoc II *et* (ad s. u.) B alio N' MS 6 peccatorum II pecorum N
 8 pauperis C (is *ex es m3*) praesumptione C *et* (corr. m2) G 9 com-
 plures C (u *in ras.*) 11 ut II MSB et N' tenuis MS *et m2 P*
 tenue G (-i m2) tenuae P m1 pauperis C (-es m3) pauperes VM'
 adparatu G VM'B *et m1 P* adparata V' (v s. a ult.) adparatus CMS
et m2 P reprehensionis C 12 gratias II gratiae N hoc ho-
 spitalitatis C (talitatis *in ras. min. spatii*) G (pita s. u. m2) P
 13 helisseum C 14 adponentem (ad *in ras.*) C 15 exquesitum C opi-
 pare G m2 *et m. rec. in mg. S* opificare MS opinare P (n *ex p*) cet.
 16 turtoris (v s. o) m3 C m2 GP intus IIB in his VM' MS nihil VM'
 18 spondulis V' spondylis SB spondolis VM' spondilis cet. 21 con-
 donauit IIB donauit N' ministravit MS

amara. quo enim copiosior fuerit luxuries, eo perniciosior in-
 temperantia est. Helisaeus autem amara adposuit, sed postea
 facta sunt dulcia. denique qui ante in illo cibo mortem
 putabant postea in eo suauitatis et uitae gratiam sunt adepti.
 6 5 neque enim rursus formidini est, ne plures uidear inuitasse D
 quam possum pascere et uobis panes deficiant uerborum
 meorum, quia et Helisaeus etsi merito inimitabilis nobis
 imitandus fide non considerauit quantos panis haberet, sed
 quos haberet diuidere omnibus uoluit et sufficere omnibus
 10 iudicauit. itaque decem panes ordeacios diuidere in plebem
 iussit ministro. et dixit minister: quid dabo hoc in con-
 spectu centum uiro-
 rum? et respondit: da et mandu-
 cent, quoniam haec dicit dominus: manducabunt
 et relinquent. fides igitur uestra faciet abundare pauperis E
 15 linguae conuiuium. nec uereor, ne ieiunia uos edaciores
 faciant, quominus repleti et esurientes ac uacui reuertamini,
 quia scriptum est: confirmat iustos dominus, et in
 diebus famis saturabuntur. multo pulchrius est ordea-
 cios panes non erubescere et adponere quod habeas quam
 20 negare. Helisaeus, qui sibi nihil reliquit, populis abundauit.
 Helisaeus ergo ordeacios panes non erubuit adponere: nos

7 Reg. III 4, 42 sqq. 11 Reg. III 4, 43 17 Psalm. XXXVI
 17 et 19

1 cupiosior *CM'* et (*corr. m2*) *GPM* luxuries *ℳMSB* luxories *ℳM'*
 luxuria est *C* luxoria est *G* (v s. o *m2*, fuerit *exp.*) *P* (v s. o *m2*) *V*
 5 enim *om.* *N* formidinis *ΠMS* 8 panis *M'* et *m1 Cℳ* panes *Cm3*
ℳm2 cet. 9 et *MS*, *om. cet.* sufficere *M'B* et *m2 Gℳ'* efficere *Gℳ'*
m1 cet. 10 ordeacios *m2 GPS* ordiacios *CV* et *m1 GPS* ordiaceos *B*
 ordiacius *ℳ* (-os *m2*) *M'* ordiacias (-os *corr.*) *M* 11 conspectum *C* (*m*
exp. m3) *PV* 12 et (ut *m3*) *C* manducant *II* (-cent *m3 C, m2 GP*)
 13 dicit *SB* dixit *C* (x in *ras.*) *G* (dicit *m2*) *cet.* 15 edaciores *GV*
 etaciores *C* et (*corr. m1*) *P* edatiores *cet.* 18 ordeacios *G* ordiatius *C'*
 (-os *m3*) ordiacius *ℳ* (-os *m2*) *M'* hordiacius *Pm1* ordiacius *S* (*m3* or-
 deaceos) *VM* hordiatios *ℳ'* hordeaceos *B* et *m2 P* 19 erubiscere *C*
 20 helisseus *C* et (s *pr. eras.*) *P* relinquit *CPℳM'* et (*n exp.*) *G*
 abundabit *C* (-uit *m3*) 21 ordeacios *G* ordiacios *CV* et *m1 PS*
 hordiacios *M* ordiatios *ℳ'* ordiacius *ℳ* (-os *m2*) *M'* ordeaceos *Pm2 Sm3 B*

erubescimus simplices intellegere creaturas, quae simplicibus F
et suis declarantur uocabulis. caelum legimus, caelum acci-
piamus; terram legimus, terram intellegamus frugiferam.

- 7 Quid mihi quaerere quae sit eius mensura circuitus, quam
geometrae centum octoginta milibus stadiorum aestimauerunt? 5
libenter fateor me nescire quod nescio, immo scire quod scire
nihil proderit. melius est genera terrarum scire quam spatia,
quae circumfuso mari, interiectis barbarum regionibus, suffusa 116
atque inuia paludibus humo quemadmodum possumus conpre-
hendere? quod impossibile esse hominibus scriptura demonstrat 10
dicente deo: quis mensus est manu aquam et caelum
palmo et uniuersam terram clausa manu? quis
statuit montes in libra et rupes in statera et nemora
in iugo? et infra: qui tenet gyrum terrae et habi-
tantes in ea sicut lucustas, qui statuit caelum ut 15
cameram. quis igitur aequalem sibi cum deo audet scientiam B
uindicare, ut quae deus maiestatis suae esse proprio signauit
oraculo haec sibi homo ad cognitionem suppetere posse prae-
sumat? certe Moyses eruditus erat in omni sapientia Aegyp-
tiorum, sed quia spiritum dei accepit, quasi minister dei inanem 20
illam et usurpatoriam philosophiae doctrinam ueritatis rationi
posthabuit et ea descripsit mihi quae nostrae spei adcommoda
iudicauit, quod terram fecerit deus, quod produxerit terra C
iuxta dei omnipotentis imperium operationemque domini Iesu
uirgulta de terris et omnem animam uiuentem secundum 25

4 Bas. 188 CD, 189 A (80 DE)   11 Esai. 40, 12   14 Esai.
40, 22   19 Bas. 189 A (80 DE, 81 A)

5 aestimauerunt *C* (u *alt. in ras.*)   6 prius scire *om. N*, <ne>scire *Hen-*
ricus Schenkl   7 melius est *om. II*   est *s. u. B*   spatia *C* (t *in*
ras.)   8 barbarum *CP et m1 G* barbarorum *G m2 cet.*   9 conprehin-
dere *C*, in quo uerba inde a conpr. usque ad palmo (u. 12) *in ras.*
min. spatii   10 omnibus *II* (corr. *m2 G*) *N'*   15 lucustas *CM* locustas
cet.   quis *CGB*   16 cum deo potestatem (-te *B*) audeat (-et *B*) et
(*om. B*) scientiam *MSB*   20 accepit *C* (e *ex i m3*)   21 flosophiae
MM'S filosofiae *CGP*   doctrine *C*   rationi *VS* rationē *C m3*   ratione *C m1 cet.*

genus. at non ille putauit dicendum quantum de spatio
aeris occupet umbra terrae, cum sol recedit a nobis diemque
abducit inferiora axis inluminans, et quemadmodum in regio-
nem mundi huius incidens lunae globus eclipsis faciat,
5 quoniam quae nihil ad nos quasi nihil profutura prae-
teriit. uidit enim in sancto spiritu non illas marcescentis iam D
sapientiae uanitates sequendas, quae rebus inexplicabilibus
mentem nostram occupant luduntque operam, sed ea potius
describenda quae ad uirtutis spectarent profectum.

, 9 10 Inhaereamus igitur propheticis dictis nec spiritus sancti E
quasi uilia despectui habeamus adloquia. producat inquit
terra animam uiuentem pecorum et bestiarum et
reptilium. quid argumentamur alia, ubi euidenter creatu-
rarum terrestrium natura formatur? currit enim in consti- F
15 tutione mundi per omnem creaturam dei uerbum, ut subito
de terris omnia quae statuit deus animantium genera pro-
ducantur et in futurum lege praescripta secundum genus sibi
similitudinemque uniuersa succedant, ut leo leonem generet,
tigris tigridem, bos bouem, cygnus cygnum, aquila aquilam.
20 semel praeceptum in perpetuum inoleuit naturae, et ideo mini-
sterii sui obsequium praebere terra non desinit, ut priscae ani- 117 A
mantium species reparabili generis successione in nouas repa-
rentur aetates. sed uis ad usum hominis deriuare quae genita
10 sunt? noli ueritatem unicuique generi naturae propriae denegare,

10 Bas. 189 A—C (81 AB)

1 at *M* (t ex d) *SB* an cet. 2 umbram *C* 3 regione *ΠB* regio-
nem umbrae mundi huius (huius mundi *Brux. Diu.*) *Brux. Carn. Diu.*
4 mundi *ΠN'* umbrae *MB* et (in quo post huius est ras. 5 litt.) *S*
incedens *MS* eclipsis *M m1 S* eglypsis *B* eglypsis *C* (i pr. in ras.)
VN' et *m1 GP* eclipsin *m2 GPM* 7 uanitatis *C* (-es *m3*) 8 occupant *C*
(nt ex t) occupat *V* ludumque *CPV* operantur *P m2* ea eras. *C*
9 ad ante ad eras. *C* 10 inhereamus *C* (h s. u.) profeticis *CM MB*
14 constitutionem *C* (m exp. *m3*) *G* 15 subito *C* (o in ras.) 19 tygris
C (y in ras.) *PX'* tigridem *CGPX'* cignus *G* cychnus *N'* gygnum *G*
(c s. g pr. *m2*) cychnum *N'* 20 se-mel *C* inolibuit *C* 22 repara-
bili *C* (ara in ras.) 24 deriuari *G*

et multo magis ea ad gratiam aptabis humanam, primum quia omnia genera pecorum, bestiarum ac piscium in aluum natura prostrauit, ut alia uentre repant, alia quae pedibus sustentur demersa magis quadripedi corporis gressu et uelut adfixa B terris uideas esse quam libera, siquidem, cum erigendi se 5 non habeant facultatem, de terra uictum requirunt et uentris, in quem deflectuntur, solas sequuntur uoluptates. caue, o homo, pecorum more curuari, caue in aluum te non tam corpore quam cupiditate deflectas. respice corporis tui formam et speciem congruentem celsi uigoris adsume, sine sola animalia 10 prona pascantur. cur te in edendo sternis ipse, quem natura C non strauit? cur eo delectaris in quo naturae iniuria est? cur noctes et dies cibo intentus pecorum more terrena depasceris? cur inlecebris corporalibus deditus ipsum te inhonoras, dum uentri atque eius passionibus seruis? cur intellectum 15 tibi adimis, quem tibi creator adtribuit? cur te iumentis comparas, a quibus te uoluit deus segregare dicens: nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus? aut si te edacitas equi intemperantiaque delectat et adhinnire ad feminas uoluptati est, delectet in freno ma- 20 D xillas tuas camoque constringi. si crudelitas pascit — ferarum haec rabies est, quae propter saeuitiam trucidantur —, uide ne in te quoque crudelitatis tuae uertatur inmanitas.

11 Piger asinus et expositus ad praedam sensuque tardior quid aliud docet nisi nos uiuaciores esse debere nec desidia 25

1 Bas. 192 AB (81 CD) 17 Psalm. XXXI 9 20 Bas. 192 C (82 A) 24 Bas. 192 BC (82 A)

4 quadripedi CVB et m1 GP quadripede MS quadripedo A' quadripedi m2 GP quadrupedo AM' 5 cum B Brux. Carn., om. cet. 6 requirunt G m2 MS requirant G m1 cet. 7 secuntur VAS 8 pecudum MSB caue ne G (ne s. u. m2) N' 9 deflectas C (e alt. in ras.) 10 uigoris C (i pr. in ras.) sine N' MS sine qua IB; uix credibile sineque Ambrosium scripsisse 11 pascuntur II 15 deseruis N' 17 deus uoluit MSB segregare C segregari cet. dicens om. G 18 in om. MS 22 rabies C (b ex p)

corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quae onera
 12 graua ableuare consuerit? fraudulenta uulpes foueis se lati- E
 bulisque demergens nonne indicium est infructuosum esse animal
 odioque dignum propter rapinam, despectui propter infirmitatem
 13 et ideo suae incautam salutis, dum insidiatur alienis? perdi-
 cem astutam, quae aliena oua diripiat, hoc est perdicis alterius,
 et corpore foueat suo, sed fraudis suae fructum habere non
 posse, quia, cum eduxerit pullos suos, amittit eos, quia, ubi F
 uocem eius audierint quae oua generauit relictas ea ad illam
 10 se naturali quodam munere et amore conferunt quam ueram
 sibi matrem ouorum generatione cognouerint significantes
 hanc nutricis fungi officio, illam parentis. itaque incassum
 proprios fundit labores ac fraudis suae pretio multatur. unde
 et Hieremias ait: clamauit perdix et congregauit
 15 quae non peperit, id est oua congregauit et clamauit
 quasi ouans suae fraudis effectum, sed ludit operam, quia in-
 penso labore alii educit quos ipsa diuturnae fotu sedulitatis 118 A
 animauerit. huius imitator est diabolus, qui generationes crea-
 toris aeterni rapere contendit, et si quos insipientes et sensus
 20 proprii carentes uigore potuerit congregare fouens eos inle-
 cebris corporalibus, ubi primum uox Christi paruolis fuerit
 infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quae
 pullos suos sicut auis materno amore conplectitur. congregauit
 enim diabolus gentiles, quos non creauerat; sed ubi in euan-
 25 gelio suo uocem Christus emisit, ad eum se potissimum con- B

2 Bas. 192 C (82 A)   5 Bas. 172 C (73 D)   14 Hier. 17, 11
 23 Matth. 23, 37

1 confugere C (e pr. ex i m2) confugire AM'   2 consueuerit A' MS
 3 indicium N' indicio C (o in ras.) cet.   4 despectum AM'   5 et ideo
 suae incau in ras. C   incautum G m2 N' MS   alienae G m2 fort.
 post alienis quaedam exciderunt   6 perdicis C (d ex corr. m2)   8 suos
 om. MS   9 eam CP et (m eras.) V   10 amorem P et (m exp.) CG
 15 id est oua congregauit om. II   16 opera II (-ā m3 C m2 G)   17 alit
 et ducit CPV alitus (us exp. m2) et ducit G   fotu A' MS et m2 GA
 foto A m1 M' fedus C fetus G m1 P fenus V fetu B   18 crea-toris C
 19 et si C (et s in ras.)   21 paruolis m1 CGP paruulis CGP m2 cet.
 25 potissimum C (i alt. ex e m3)

- tulerunt quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit et
 14 matri dedit ecclesiae nutriendos. leo naturae suae superbus
 ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi
 rex quidam plurimorum dedignatur consortium. qui etiam
 cibum fastidit hesternum, etiam ipsas suae escae reliquias 5
 auersatur. quae autem ei se sociare fera audeat, cuius uoci
 tantus naturaliter inest terror, ut multa animantium, quae
 per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius C
 sonitu uelut quadam ui adtonita atque icta deficient?
 15 nam de pardi specie nec scriptura siluit quod uarietate 10
 coloris motus animae suae prodat. dicit enim Hieremias:
 si mutabit Aethiops pellem suam et pardus uarie-
 tatem suam. non solum enim de figura, sed etiam de mo-
 bilitate furoris istud accipitur, eo quod tenebrosis et inquietis
 ac mobilibus infidae mentis atque animi mutationibus decolo- 15 D
 ratus populus Iudaeorum boni propositi gratiam iam tenere
 non possit nec ad emendationem ullam correctionemque re-
 meare, qui semel ferinam induerit immanitatem.
- 4, 16 Est tamen etiam in natura quadrupedum quod imitari nos E
 sermo adhortetur propheticus, quo exemplo caueamus desidiam 20
 et exiguitate uel infirmitate corporis a uirtutis studio non
 reflectamur neque reuocemur ab illius propositi magnitudine.
 exigua est enim formica, quae maiora suis audet uiribus

1 Psalm. XVI 8   2 Bas. 192 C (82 B)   10 Bas. 192 D (82 B)
 11 Hier. 13, 23   23 Bas. 193 CD, 194 A (83 AB), cf. Philo de
 anim. 42 A.

1 suam *corr. m3 C m2 P*   2 nutriendus *corr. m3 C m2 GP*   4 etiam
G (corr. m2)   8 euadere *C (u in ras.)*   9 icta *N uicta CPB et*
G m1 uincta G m2 V   10 species *Π (s alt. exp.)*   nec *om. Π, non*
ante siluit *s. u. m2 G*   uarietatae *C (t pr. et ae in ras.) uarietati*
(-te m2) P uarietatis V uarietatē M'   12 mutabit *MS mutauit cet.*
 14 furoris *C (u in ras.)*   17 emendationem *C (e pr. ex in)*   21 et *B*
(s. u. m2) N' MS, om. Π   exiguitatem *CPV et (m exp.) G*   infirmi-
 tatem *Π (m exp. GP)*   22 ullius *M illius S (i pr. in ras.) M' (i*
pr. ex u)

neque seruitio ad operandum cogitur, sed spontaneae pro- F
 posito prospicientiae futura alimentorum subsidia sibi prae-
 struit. cuius ut imiteris industriam scriptura te commonet
 dicens: confer te ad formicam, o piger, et imitare
 5 uias eius et esto illa sapientior. illa enim nullam
 culturam possidet: neque eum qui se cogat habens neque sub
 domino agens quemadmodum praeparat escam, quae de tuis
 laboribus sibi messem recondit! et cum tu plerumque egeas,
 illa non indiget. nulla sunt ei clausa horrea, nullae inpen-
 10 trabiles custodiae, nulli inuiolabiles acerui. spectat custos 119 A
 furtaque prohibere non audet, aspicit sua damna possessor
 nec uindicat. nigro conuectatur agmine praeda per campos,
 feruent semitae comitatu uiantum et quae comprehendi angusto
 ore non possunt umeris grandia frumenta truduntur. spectat haec
 15 dominus messis et erubescit tam parca piaae industriae negare
 17 conpendia. quid autem de canibus loquar, quibus insitum est
 natura quadam referre gratiam et sollicitas excubias pro domi- B
 norum salute praetendere? unde ad inmemores beneficii et desides
 atque ignauos clamat scriptura: canes muti, nescientes
 20 latrare. canes ergo sunt, qui nouerint latrare pro dominis,
 nouerint sua tecta defendere. unde et tu disce uocem tuam
 exercere pro Christo, quando ouile Christi incursant lupi
 graues, disce in ore tuo uerbum tenere, ne quasi mutus canis
 commissam tibi fidei custodiam quodam praeuaricationis si-
 25 lentio deseruisse uidearis. talis canis uiator et comes angeli C

4 Prouerb. 6, 6   10 Uerg. Aen. III 402—407   16 Bas. 191 C
 (82 A)   19 Esai. 56, 10   25 Tob. 6, 1; 11, 3 (9)

1 propositio C (o ult. in ras.)   4 imitare Π aemulare N   5 nulla
 cultura C (corr. m3) V   6 eum MS enim V eam cet.   habet ΠB
 10 nulle C   custos CM' et (corr. m2) X custos P (o in ras.) custis G
 (corr. m2)   11 audeat X' (a alt. eras.) cet.   12 conuertatur G
 (conportatur m2) P   augmine C (u exp.) V   13 uiantium S et (i alt.
 s. u.) B   14 umeris X'M humeris cet.   16 quid C (d s. u.)   19 ad ante
 ignauos add. CGP   20 sunt ergo canes N   22 xpi ΠN' ecclesiae MS
 ecclesiae xpi B (xpi s. u. m2); ecclesiae fort. praeferendum   23 disce.. C

est, quem Raphahel in libro prophetico non otiose sibi et Tobis filio adiungendum putavit, quando perrexit, uti Asmodaeum fugaret, firmaret copulam; memoris enim affectus gratia pel-
litur daemonium, stabilitur coniugium. mutae itaque specie
bestiae sanctus Raphahel angelus Tobiae iuuenis quem tuendum
receperat ad relationem gratiae erudibat adfectum. quis enim
non erubescat gratiam bene de se merentibus non referre,
cum uideat etiam bestias refugere crimen ingrati? et illae in-
pertitae alimoniae seruant memoriam, tu non seruas salutis
acceptae?

- 18 Ursa insidians licet, ut scriptura ait — est enim plena
fraudis fera —, tamen fertur informes utero partus edere, sed
natos lingua fingere atque in speciem sui similitudinemque
formare. non miraris in fera tam pii oris officia, cuius pietas
naturam exprimit? ursa igitur partus suos ad sui effingit si-
militudinem, tu filios tuos instituere similes tibi non potes?
- 19 quid quod etiam medendi industriam non praetermisit? si-
quidem graui adfecta caede et consauciata uulneribus mederi
sibi nouit herbae, cui nomen est flomus, ut Graeci adpellant,
ulcera subiciens sua, ut solo curentur adtactu. serpens quoque
pastu fenuculi caecitatem repellit exceptam. itaque ubi oculos

2 Tob. 3, 8; 8, 3   11 Thren. 3, 10   17 Bas. 193 A (82 D), cf.
Plin. N. H. XXV 120   20 Bas. 193 A (82 D)

1 raphahel *G* raphael *SB* rafael *P* rafahel *cet.*   tubis *Ů* (*corr. m2*)
M'   2 uti *P* (*i exp.*) ut** *C* (*ia ut uidetur eras.*) ut *V* (*t in ras.*) *cet.*
asmedaeum *S* (*o ex e pr. m3*) asmodeum *B* asmadaeum *M* asmodium *P*
(*-eum m2*) nasmodeum *VN'* (*n. eras. VŮ'*) et *m3 C m2 G* nasmodium
m1 CG   3 copula *C* et (*-ā m2*) *GP*   copulam conjugalem *Ů'MS*
memoris *SB* et *m2 GP* memores *GP m1 cet.*   4 raphahel *G* raphael
SB rafael *P* rafahel *cet.*   tubiae *corr. m3 C m2 PŮ'* tubii *Ů* (*tobii*
m2) *M'* tibiae *B* (*corr. m2*)   6 recipiat *C* (*corr. m3*) *G* (*corr. m2*) *V*
erudibat *ŮM'M* et *m1 CGP* erudiebat *CGP m2 cet.*   adfectu *CVM*
et (*-um m2*) *P* adfecto (*-um m2*) *G*   9 memoria *C*   13 natus *M'* et
(*-os m3*) *C*, (*m2*) *GPŮ*   speciem *C* (*c in ras.*)   14 naturam pietas *N'*
pietas (*pi in ras.*) *C*   16 tibi *ΠB* tui *cet.*   17 industria *C* (*-ā m3*)
19 herbae *C* (*h s. u.*)   flomus *Π* et (*in alt. exp.*) *B* flomos *Ů'*   21 fenu-
culi *C* (*fenic. corr.*) *P* feniculi *MB* foeniculi *Ů'S* funiculi *V* feniculi *cet.*

obduci sibi senserit, nota remedia petit nec fraudatur effectu.
 testudo uisceribus pasta serpentis, cum uenenum aduerterit F
 sibi serpere, origano medicinam suae salutis exercet et, cum
 sit uolutabris palustribus mersa, curare se tamen proprio
 5 nouit antidoto certoque auxilio sanitatis potestates herbarum
 etiam ipsa scire se conprobat. uideas etiam uulpem lacrimola
 pinus medentem sibi et tali remedio imminentis mortis spatia
 20 proferentem. clamat ipse dominus in Hieremiae libro: turtur
 et hirundo, agri passeret custodierunt tempora in-
 10 troitus sui, populus autem meus non cognouit
 iudicia domini. nouit hirundo quando ueniat, quando etiam 120 A
 reuertatur, nouit etiam pia auis adnuntiare aduentus sui testi-
 monio ueris indicium. nouit etiam formica explorare sereni-
 tatis tempora; nam cum aduerterit madidatos imbre fructus
 15 suos umescere, explorato diligentius aere quando iugem possit
 seruare temperiem, acruos reserat suos et de cauernis foras
 suis umeris exportat, ut iugi sole propria frumenta siccentur.
 denique hautquaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus
 imbres uideris, nisi cum fruges suas horreis propriis formica B
 20 reuocauerit. boues inpendente pluua ad praesaepia se tenere
 nouerunt. idem ubi naturali sensu mutationem caeli colle-

2 Bas. 193 A (82 D)   6 Bas. 193 A (82 D)   8 Hier. 8, 7
 13 Bas. 195 A (83 B)   20 Bas. 193 B (82 E)

1 obduci sibi *MSB* abduci sibi *Π* sibi abduci *N'*   4 messa *C* mersa
 (r ex s) *GP*   5 anthydoto *CGP* antydoto *B*   6 lacrimola *C* *Μ'* lacri-
 mula *cet.*   8 hierimiae *C*   9 hyrundo *Π* (y in ras. *V*)   passeris *C*
 et (-es *m2*) *GP*   11 hyrundo *Π* (y in ras. *V*) *B*   13 serenitatis *C*
 (ti in ras.)   14 madidatus (-os *corr.*) *m3 C m2 P*, (-is *corr.*) *m2 G*   hym-
 bris *C* imbres *G* (*m2* imbribus) *V* himbres *P* (s *eras.*) ymbres *B*, *fort.*
imbri scribendum   15 umescere *Μ'M* humescere *cet.*   16 seruare *om. Π*,
 inuenire in *mg. m2 P*   17 umeris *Μ'M* humeris *cet.*   fru-menta *C*
 18 hautquaquam *Μ'* autquamquam *CV* et (*m2* haudquaquam) *GP*, (*m3*
 hautquamquam) *S* autquamquam *Μ'M'* et *M m1* haudquaquam *M m2 B*
 omnibus *C* (i ex e *m3*)   19 uideres *C*   orreis *CV* et (*corr. m2*) *P*
 20 reuocarit *Μ'M'*   boues (u ex b) *CGP*   praesepia *G m2* praesepia
G m1 cet.   21 sensum *Ι'Μ'M'* et (m *del.*) *CGP*

gerint, foras spectant et ultra praesaepia ceruices extendunt suas una omnes specie, ut prodire se uelle testentur. ouis sub aduentu hiemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod praesentiat asperitate hiemis defuturam, ut se prius herbae pabulo farciat quam gelu adurente omnis herba 5 deficiat. echinus iste terrenus, quem uulgo iricium uocant, si C quid insidiarum praesenserit, spinis suis clauditur atque in sua se arma colligit, ut quicumque eum contingendum putauerit uulneretur. idemque echinus futuri prouidens geminas sibi respirandi uias munit, ut quando boream flaturum colle- 10 gerit, septentrionalem obstruat, quando noto cognouerit detergi aeris nubila, ad septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obuios et e regione nocituros.

- 21 Unde dignam domino laudem propheta detulit dicens: D quam magnificata sunt opera tua, domine! omnia 15 in sapientia fecisti. omnia penetrat diuina sapientia, inplet omnia, idque locupletius ex inrationabilium sensibus quam ex rationabilium disputatione colligitur; ualidius est enim naturae testimonium quam doctrinae argumentum. cui animanti incognitum est quemadmodum suam tueatur sa- 20 lutem, si uirtus subpetit, resistendo, si uelocitas, fugiendo,

6 Bas. 193 B (82 E) 8 Uerg. Aen. X 412 15 Psalm. CIII 24
Bas. 195 AB (83 CD)

1 ultro II praesepia N propria C proprias GP propias V 2 uelli C
4 asperitate G (-te ex tē) aspero MS asperitatem C (in quo m hiemis defuturam in ras.) cet. prius se G 5 pabulo C (u in ras.) gelo V gelui G gelu* P adurentem (in exp.) CP omnes C (i s. e) 6 deficiat (iat in ras.) C iritium C ericium N'B hericium S 7 quis C et (quid m2) GP clauditur C 8 se arma N' arma se MSB, se om. II colligitur C (i pr. in ras.) GP colliguntur V; cf. Uerg. Aen. X 412 et de bell. Iud. IIII 1, 44 9 prouidens C (en in ras.); prouides, non prouidus habuisse uidetur 11 septentrionalem... nubila ad om. C nota GP notho B et m2 M' 13 obuios C (o alt. ex u m3) nociturus corr. m3 C m2 GP 17 inplet C (u ex m) sensibus quam ex rationabilium om. II 20 sua CV salutem C (in exp. m3) 21 subpedit C ressi-
stendo C

si astutia, praecauendo? quis eas usum medendi herbarumque E
docuit habere notitiam? homines sumus et saepe specie her-
barum fallimur et plerumque quas salubres putamus noxias
repperimus. quotiens inter dulces epulas cibus letalis inrepsit
5 et inter ipsas aulicorum excubias ministrorum uitalia regum
feralis esca penetrauit! ferae solo norunt odore noxia et pro-
futura discernere, nullo praeuio, nullo praegustatore carpitur
herba nec laedit; melior enim magistra ueritatis natura est. F
haec sine ullius magisterio suauitatem sanitatis nostris in-
10 fundit sensibus, eadem doloris acerbitem docet esse fu-
giendam. hinc uita dulcior, hinc mors amarior. haec com-
mendat leaenae catulos suos et inmitem feram materno mollit
affectu. haec tigridis interpellat ferocitatem et inminentem
eam praedae reflectit. namque ubi uacuum raptae subolis
15 cubile reppererit, ilico uestigiis raptoris insistit. at ille
quamuis equo uectus fugaci, uidens tamen uelocitate ferae
se posse praeuerti nec euadendi ullum subpetere sibi posse
subsidium technam huiusmodi fraude molitur. ubi se con- 121 A
tingi uiderit, sphaeram de uitro proicit; at illa imagine sui
20 luditur et subolem putat. reuocat impetum colligere fetum
desiderans. rursus inani specie retenta totis se ad conprehen-
dendum equitem uiribus fundit et iracundiae stimulo uelocior
fugienti inminet. iterum ille sphaerae obiectu sequentem re-

15 cf. Claudian. de raptu Pros. III 263 sqq.

2 notiam C hominis C (-es m3) 5 ipsas aulicorum C (s au in
ras.) et (corr. m2) GP 6 noxia et profutura C (ia et profutu in ras.)
7 discenere C prebio CV et (corr. m2) CP 10 aceruitatem CV
et (corr. m2) P 11 hinc alt. ΠB, om. cet. 12 leenae (e alt. s. u.)
m3 C m2 GP 15 illico CG et (l pr. eras.) P 18 tegnam CGP
tygnam V thecnam B thecam cet. contiguit C (ti s. u.) G (-uum
m2) P (contingi m2) contiguum VN 19 speram ΠA'B at P (t s. u.)
SB et (t ex d) CGVAM ad AM' 20 collegere PM' et (corr. m2) A
21 retentata CG 22 stimulo C (u in ras.) uelociter CGPM'
uelocior A' 23 ille iterum N' sfere C (s in ras.) V ferae P m1
sperae P m2 G (p ex f) A'SB obiectu C et (c s. et) P obitu G (corr.
m2) obiectu V obiectus AM' equitem AM'

tardat nec tamen sedulitatem matris memoria fraudis excludit.
 cassam uersat imaginem et quasi lactatura fetus residet. sic
 pietatis suae studio decepta et uindictam amittit et subolem. B
 22 quod nobis scriptura adfert, quae dicit: filii, diligite
 patres uestros; parentes, nolite ad iracundiam 5
 prouocare filios uestros, natura hoc bestiis infundit,
 ut catulos proprios ament, fetus suos diligant. nesciunt illae
 odia nouercalia, nec mutato concubitu parentes a subole de-
 prauantur neque nouerunt praeferre filios posterioris copulae,
 superioris autem neglegere. norunt pignora sua, nesciunt ca- 10
 ritatis differentiam, odiorum incentiua, offensionum discrimina. C
 simplex ferarum natura est, nescit ueritatis calumnias. sic
 enim omnia dominus temperauit, ut quibus minus rationis daret
 plus indulgeret adfectus. quae fera pro catulis suis non ipsa
 potissimum se offerat morti? quae fera fetus suos innumeris 15
 licet obsessa cuneis armatorum non suis uisceribus tegat?
 ingruat licet telorum seges, illa paruulos suos muro sui cor-
 poris saeptos immunes praestat periculi. quid dicit homo, qui D
 mandatum neglegit, naturam oblitterat? filius patrem despicit,
 pater abdicat filium: et hoc putant ius esse, ubi damnatur 20
 fecunditas. se potius pater damnat, qui facit inritum esse

4 Coloss. 3, 20 sq. Bas. 195 CD, 196 A (83 DE, 84 A)

2 lactatura *CP et corr. m2 G* lucatura *V* resedet *corr. m3 C m2 P* resedit
 (*corr. m2*) *G* 3 subolem *Π prolem N* 4 quod *MS et m2 GPB* quid *GPB*
m1 cet. 9 posteriores *CB et (corr. m2) GPAM'* et (*es ex is m2*) *M*
 copulae (-la *m2*) *M* 10 superiores *CGAM'B et (corr. m2) P et (es ex*
is m2) M pignera *VM' et (e ex o) CB* pigne *℥ (s. † pignora m2)*
 11 discrimina *N discernere Π* 13 enim *C* dñs temperauit *Π temperauit*
dñs N. deus fort. recte 15 postissimum *C* innumeris *C (u in ras)*
 17 ingruat...seges *om. AM', s. u. ℥* thelorum *Π (h del. GP)*
 illa *Π illa tamen N* paruulus *C* paruolos (*v s. o pr. m2*) *GP*
 muros *C (u in ras.)* 18 sceptos *V septos cet.* dicet *G et (-it*
m2) P 19 oblitterat *S m3* despicit *C et m1 P et (corr. m2) GM'*
 dispicit *P m2* despicit *℥ (i s. e m2)* 20 ius esse *C (esse in ras.)*
 iustum esse *B (u pr. s. u.) Tell. Trec.*

quod genuit: et hoc putatur auctoritatis esse, ubi sterilitatis natura multatur.

23 Exortem rationis canem esse nemo dubitauerit; tamen si
sensus eius uigorem consideres, censes eum sentiendi saga-
5 citate uim sibi rationis asciscere. denique quod pauci in E
gymnasiis constituti, qui totam in discendo uitae longinqui-
tatem contriuerint, uix potuerunt cognoscere, ut syllogismorum
coniunctiones contexerent, hoc naturali canis eruditione con-
prehendere facile poterit aestimari. nam ubi uestigium leporis
10 ceruiue reppererit atque ad diuerticulum semitae uenerit et
quoddam uiarum conpitu, quod partes in plurimas scinditur,
obiens singularum semitarum exordia tacitus secum ipse per- F
tractat, uelut syllogisticam uocem sagacitate colligendi odoris
emittens. 'aut in hanc partem' inquit 'deflexit aut in illam,
15 aut certe in hunc se anfractum contulit, sed nec in istam nec
in illam ingressus est uiam. superest igitur, ut in istam se
partem sine dubitatione contulerit.' quod homines uix prolixa
compositae artis meditatione componunt, hoc canibus ex na-
tura subpetit, ut ante mendacium deprehendant et postea
20 falsitate repudiata inueniant ueritatem. nonne totos dies con-
terunt philosophi propositiones sibi in puluere diuidentes, qui
radio sibi describunt singulas et ex tribus, cum unam earum 122 A

3 Bas. 197 B (84 CD), cf. Philo de anim. 45 sq. et 84 9 Bas.
197 C (84 D) 20 Bas. 197 C (84 DE) 22 Uerg. Aen. VI 850

1 sterilitatis *C* et (ti s. u.) *V* sterilitatis *G* (sterilitates *m2*) 3 ex-
hortem *C* exortem *P* (s in ras.) 4 sagacitatem *CM'* et (m del.) *P*~~*Q*~~*Q'*
sagacitem *V* sagacitate *G* (e ex e) 6 longiquitatem *C* longinquitatem
P (n alt. s. u.) *GV* longaeuitatem *Q'MSB* longaeuitate *Q* (-e *m2*) *M'*
7 syllogismorum *CGPB* 8 contegerent *C* canes *CMS* et (corr. *m2*),
Q' et (e ex i *m2*) *GP* 11 conpitu *S* et (i ex e) *B* conpetu *C* im-
petu *V* conpetum *cet.* 12 obiciens *IB* ubi gens *M'* 13 sagacitatem
C (sagacita in ras.) *VM'* et (m exp.) *P* (m eras.) *GQ* 15 nec in istam
nec in (in s. u. *V*) illam *II* nec istam nec illam *N* 16 ingresus *C*
uiam *om.* *NMS* 20 falsitatem repudiatam *CV* et (m bis eras.) *P*
falsitate reputatam *G* (f s. p *m2*) conterunt *N* conferunt *II* 21 filo-
sophi *CGP* philosophi *QM'* philosophi *B* 22 describunt *G* (descr. *m2*) *P*
singulas *NMS* singula somnia *IB*

ueram esse necesse sit, duas primo interficiunt tamquam mendacio congruentes et sic in ea quae relictæ est uim ueritatis haerere definiunt? quis tam tenax potest esse beneficii et memor gratiae? quandoquidem pro domino etiam in latrones insilire nouerunt et extraneorum accessus prohibere nocturnos 5 et mori pro dominis et commori cum dominis sint parati? saepe etiam necis inlatae euidentia canes ad redarguendos reos indicia prodiderunt, ut muto eorum testimonio plerumque 24 sit creditum. Antiochiae ferunt in remotiore parte urbis crepusculo necatum uirum, qui canem sibi adiunctum haberet. 10 miles quidam praedandi studio minister caedis extiterat. tectus idem tenebroso adhuc dies exordio in alias partes concesserat: iacebat inhumatum cadauer, frequens spectantium uulgus adstabat, canis questu lacrimabili domini deflebat aerumnam. forte is qui necem intulerat, ut se habet uersutia humani 15 ingenii, quo uersandi in medio auctoritate praesumpta fidem ascisceret innocentiae, ad illam circumspectantis populi accessit coronam et uelut miserans adpropinquauit ad funus. tunc canis sequestrato paulisper questu doloris arma ultionis adsumpsit atque adprehensum tenuit et uelut epilogo quodam 20 miserabile carmen inmurmurans uniuersos conuertit in lacrimas, fidem probationi detulit, quod solum tenuit ex plurimis nec dimisit. denique perturbatus ille, quod tam manifestum rei indicem neque odii neque inimicitiarum neque inuidiae aut iniuriae alicuius poterat obiectione uacuare, crimen diu- 25

3 Bas. 197 CD (84 E) 9 desumpta haec sunt ex Suetoni Praetorum libro decimo; cf. Reifferscheid Suet. rel. p. 254 et 443

9 anthiociae *C* et (-chiaie *m2*) *GP* antiociae *V* crepusculo *m1 CP*
 crepusculo *CP m2 cet.* 10 uirū *C* (ū *ex o m3*) haberet *C* (*h in ras.*)
 12 tenebrose *Π* (*t in ras. ex tct*) dies *CV* et *m1 GP* diei *GP m2 cet.*
 14 canes *corr. m3 C m2 GP* herumnam (*h eras.*) *CG*, (*h exp.*) *P*
 15 his *ΠSB* (*h exp. GPSB*) 16 praesumta *C* et (*corr. m2*) *G* 17 ac-
 cesit *C* (*corr. m3*) 19 tunc *ΠΑΛ'Β* tum *cet.* sequestrato *C* (*e alt. m3*
ex i) 20 quodam *C* (*o in ras.*) 21 lacrimas *om. ΠB* 22 proba-
 tione *C* probationem *GPB* probationis *M* 23 perturbatur *CPV*
 25 quacuare *P* euacuare *α*

tius nequiuit refellere. itaque quod erat difficilius, ultionem persecutus est, quia defensionem praestare non potuit. quid nos dignum nostro referimus creatori, cuius cibo uescimur? et dissimulamus iniurias et saepe inimicis dei eas quas a
 5 deo accipimus epulas exhibemus!

25 Quid agniculis simplicius, quos minusculae paruulorum E
 comparamus infantiae? saepe ex his in magno grege agniculus
 per ouilia tota uagatus errat a matre et, cum eam repperire
 non possit, balatu frequenti absentem citat, ut responsurae
 10 uocem excitet, quo ad eius sonum errabunda replicet uestigia.
 multis licet uersetur in milibus ouium, recognoscit uocem
 parentis, festinat ad matrem, lactis quoque materni notos sibi
 fontes requirit. quamuis cibi desiderio teneatur et potus, F
 transcurrit tamen aliena ubera grauida, licet umore lactis
 15 exundent, solam matrem requirit, solius sibi materni uberis
 pauperes sucos significat abundare. illa quoque inter multa
 agniculorum milia solum filium nouit. unus plurimorum ba-
 latus, eadem species: illa tamen fetum suum discernit a
 ceteris et solum filium tacito pietatis testimonio recognoscit.
 20 pastor errat in discretionem ouium, agniculus in agnitione ma-
 tris nescit errare. pastor fallitur specie, sed ouis pietate non
 fallitur. unus odor omnibus, sed tamen habet natura odorem
 suum, quem suboles cara speciali quadam uidetur proprietate 123 A
 26 redolere. habet suos usus natura et sensus domesticos. uix

6 Bas. 197 A (84 B) 24 Bas. 197 B (84 BC)

1 nequiuit *CG* et (ui *pr. exp.*) *P* nequid *V* 3 creature *C* (-ori *m3*)
 6 simplicius *C* (u *in ras.*) 8 uagatus *Bruz.* uagatur *cet.* 9 citat *MS*
 excitat *II* incitat *N'* (citat *in mg.* *Ź'*) et (in *s. u. m2*) *B* 10 quod *C*
 (d *exp. m2*) et (ad *om.*) *N'* sonum *C* (um *m3 in ras.*) sonitu *V*
 sonum (m *eras.*) *Ź* 12 noto *C* notus *P* et *Ź* (-os *m2*) *M'* 13 fon-
 te *C* (s *eras.*) detineatur *Ź'* deteneatur *Ź* (i *s. e alt. m2*) *M'* et
C (e *in ras.*) 14 umore *M* humore *Ź* et *B* (h *s. u.*) *cet.* 15 ma-
 terni. *C* 17 agniculorum *C* (c *in ras.*) 18 fetū. *C* 20 pastor
 errat *C* (or err *in ras.*) discretionem *C* (m *eras.*) discretionem *V*
 23 suum domesticum *N' MS* et (domesticum *in mg.*) *B* quadam *C*
 24 sedolore *C* (redolere *m3*)

infantulo dentes coeperunt prorumpere, et iam nouit sua arma
temptare. nondum catulo dentes, et tanquam habeat, ore suo
se quaerit ulcisci. nondum ceruo cornua, et tamen fronte prae-
ludit atque ex ea quae nondum expertus sit tela minitatur.
lupus si prior hominem uiderit, uocem eripit et despicit 5
eum tanquam uictor uocis ablatae: idem si se praeuisum
senserit, deponit ferociam, non potest currere. leo gallum et B
maxime album ueretur. capra uulnerata dictamnum petit et
de uulnere excludit sagittas. nouerunt et bestiae remedia sua.
leo aeger simiam quaerit, ut deuoret quo possit sanari. leo- 10
pardus capreae agrestis sanguinem bibit et uim languoris
euitat. omnis fera aegra canis hausto curatur sanguine: ursus
aeger formicas uorat, ceruus oleae ramusculos mandit.

27 Ergo ferae norunt ea petere quae sibi prosint: tu ignoras, C
o homo, remedia tua. tu nescis quomodo uirtutem eripias 15
aduersario, ut te tanquam praeuentus lupus effugere non
possit, ut oculo tuae mentis eius perfidiam deprehendas et
prior cursum uerborum eius inpedias, inpudentiam eius et
acumen disputationis obtundas. quod si te ille praeuenerit,
uocem tibi auferet. et si ommutueris, solue amictum tuum, 20

5 cf. Plin. N. H. VIII 80 7 cf. Plin. N. H. X 47 VIII 52 8 cf.
Philo de anim. 38 Plin. N. H. VIII 97 XXV 92 12 cf. Plin. N. H.
XXX 121 (XXVIII 58) 13 cf. Plin. N. H. VIII 101

1 infantulos C (-is m3) B (s exp.) dentes C (es ex is m3) coe-
perunt (coeperant M') dentes N' 2 temptare P et corr. m3 C m2 G
dentes C (es ex is m3) tanquam C tanquam cet. habeat C (e
ex i m3) habit G suo Π proprio N 3 se quaerit VN requirit cet.
4 ex ea Π (ex exp. P) B et (a in ras.) S ea cet. thela CV et (h
exp.) GP 5 arripit C (arripit m3) despicit PM et (i pr. s. u. m2)
A et (de corr. m2) CG 7 potest C (test in ras.) 8 capra Π caprea
B (e s. u.) cet. diptamum V dictamnum B (p s. c m2) A' (a ex u)
dictam A (mū m2 s. m) M' 9 nouerunt C norunt cet. 10 sanare
(-ri m2) CGP 12 austo CV et (corr. m2) GP 13 deuorat N' uocat
(corr. deuorat) B 14 ea petere ΠN'B expetere MS 16 tanquam C
tanquam cet. 18 cursu C inprudentiallB 19 disputationis C
(t pr. in ras.) 20 tibi ΠA'MSB tuam AM' auferit G (-et m2)
aufert S auferet (e alt. s. u.) Brux. ommutueris C m1 P obm. C m3 cet.

ut sermonem resoluas, et si in te insurrexerit lupo, petram cape
et fugit. petra tua Christus est. si ad Christum confugias, fugit D
lupo nec terrere te poterit. hanc petram quaesivit Petrus, cum
titubaret in fluctibus et inuenit, quia dexteram amplexus est
8 Christi. quid dicam alio homines delectari et illud ad escam
sumere, quod leopardo fugit? denique sicubi alium aliquis
confricandum putauerit, leopardo inde exilit nec resistit.
cuius uenenata fera odorem non potest sustinere, id tu pro
cibo sumis et tuis uisceribus infundis internis! sed medicatur E
10 interdum doloribus: sumatur pro medicamento, non pro cibo,
sumatur ab aegrotantibus, non ab epulantibus. medicamentum
quaeris et ieiunium fugis, quasi maius aliud remedium
repperire possis. ieiuni hominis sputum si serpens gusta-
uerit, moritur. uides quanta uis ieiunii sit, ut sputo suo
16 homo terrenum serpentem interficiat et merito spiritalem.
9 quantam dominus etiam minusculis infudit prudentiam!
turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupo, scillae folia F
superiacit. nouit enim quod huiusmodi folia lupi fugere con-
suerunt. nouit uulpecula quomodo posteritatem foueat suam,
20 et tu ignoras, tu neglegis quomodo aduersus lupos nequitiae
spiritalis posteritatem uitae huius habeas tutiorem?
0 Sed reuertamur ad seriem creaturae et consideremus qua 124 A
ratione dominus aliis bestiis angustiora colla formauerit ut

3 Matth. 14, 30 22 Bas. 200 A (85 A)

4 titubaret et *MS* et *om.* *N'MS* quia(d *eras.*) *C* 5 alio *GB* et
m3 CS m2 PNM 6 quod *Π* quod et *N* allium *GB* et *m3 CS m2 PNM*
7 confricandum *C* (*c alt. in ras.*) confrigandum *AM'* confringandum *V*
8 potest (*otest in ras.*) sustinere (*i ex e m3*) *C* 9 tuis *om.* *N'MS*
10 interdum *VN* inter *C* et (*m2 internis*) *G* inter *P* 11 egrotantibus
(*t pr. ex d*) *m3 C m2 P* 12 alium *V* et *corr.* *m3 C m2 G* aliunde (*s? s. de*
m2) *P* 14 ut *CGP* ut et *VN* 15 terreno *C* (*corr. m3*) serpentem *C* (*r*
ex p) 16 infundit *CGV* et (*n exp.*) *P* 17 scillae *Π* (*l pr. s. u. V*)
scyllae *MB* et *S m3* gyllae *S m1* squillae *N'* (scillae *in mg.* *N'*) 18 super-
iacet *corr. m3 C m2 G* consuerint *N'S* consueuerint *M* 19 auicula
Costerius, sed uulpecula translate dictum 20 quomodo... (*u. 22*) crea-
turae *in ras. min. spatii C* aduersum *N'MS* 22 sed *om. M, m2*
add. S et *G m2 N* haec *CP* hęc *G hęc V*

leonibus atque tigridibus, ursis quoque, aliis prolixiora ut B
 helefantis et camelis. nonne evidens causa est quia illis feris
 quae carne uescuntur non erat opus prolixitate ceruicis? non
 enim in terram pascendi gratia ceruicem atque ora deiciunt,
 sed aut ceruum inuadunt aut bouem ouemque discerpunt. 5
 camelus uero cum sit altior, quomodo herbis minutissimis
 pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum
 pastionis extenderet? itaque camelus pro ratione proceri- C
 tatis suae prolixiora colla sortitus est, equus pro ratione,
 bos quoque simili modo; haec enim pascuntur herbis. 10
 31 helefantus autem etiam prominentem promoscidem habet,
 quia, cum sit eminentior cunctis, inclinare se ad pascendum
 non potest. itaque eius ad colligendum cibum utitur mini-
 sterio. ea immani bestiae largi potus infundit umorem ideoque
 concaua est, quo ad restinguendam tantae beluae sitim plenos 15
 lacus hauriat, ut collecto flumine possit inundare potantem. D
 ceruix sane minor est quam poscit tanti corporis moles, ne
 ea quoque oneri magis esset quam usui. ideoque nec genua
 inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo uelut co-
 lumnis tanta possit membrorum machina sustineri. calcaneum 20

6 Bas. 200 C (85 B) 11 Bas. 200 C (85 D) 17 Bas. 201 A
 (85 D) 20 Bas. 201 A (85 E)

1 helefantis C et (h exp.) G elephantis M elefantis cet.; cf. Basil.
 201 A (85 E) ἔχει δὲ τὴν προνομαίαν τὴν τοῦ τραχήλου χρεῖαν ἀπο-
 πληροῦσαν 4 terram scripsi terra ΠB terras cet. 5 bobem C ouem-
 que ΠN'B aut ouem MS 8 pro ratione om. Π 9 ratione bos VN'MS
 rationibus Cm1 rationibus Cm3 GP pro ratione equus B 10 hi
 ed. Rom., sed cf. p. 228, u. 7 11 helefantus Π elefantus N pro-
 moscidem C et m1 GP promoschidem A'S et (v s. o alt.) M' promusci-
 dam B promuscidem GP m2 cet. 13 potest C 14 umorem CPVMS
 et m1 GB humorem GB m2 cet. 15 concabua (b eras.) CP (b exp.) G
 concaba (v s. b) V restinguendum CGM' et (corr. m2, PB plenus C
 16 auriat CV hauriat (h s. u. m2) GP A' undare N'MS 17 pascit Π
 (poscit G m2) possit N' (poscit A' m2) ne ea C (n et ea in ras.)
 18 honori Cm1 V honeri G (h eras.) P (h exp.) M et m3 C oneri. S
 corpori AM' 20 posset Π maccina m1 CG macchinā Cm3 mac-
 china G m2 acina V susteneri Cm3 P sustinere Cm1 VAM'

leuiter incuruat, rigent cetera pedum a summo usque ad
 imum. nec sicut nos in anquillas saepe deponimus, ita se
 etiam bestia potest tanta deflectere meritoque non uoluendi
 se neque curuandi usum cum ceteris animantibus potest ha- E
 5 bere communem. fulcitur hinc inde trabibus maximis, ut in
 somno aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes eius
 nulla artuum coniunctione distinguitur. mansuetis igitur
 ueluti quaedam fulcra eorum quibus hic usus est parantur
 ingenio, feris autem et agrestibus, quia nemo huiusmodi qui-
 10 bus sustentari queant fulcra substernit, hinc uenit usus periculi.
 32 namque arbori innixi aut costas fricant aut in somno sese F
 relaxant. quae nonnumquam uicta atque inflexa tanto corpore
 frangitur atque ille qui sese in eandem refuderat corruit nec
 erigere atque eleuare se potest ibique iacens interit aut
 15 gemitu suo proditus sternitur, dum uentre ceterisque iuxta
 mollioribus ad uulnus patet; nam dorsum eius ceteraque ex-
 teriora non ulla facile solent tela penetrare. sunt autem qui
 propter ebor has illis insidias parant, ut arbores eas, quibus
 se adplicare consueuerint, ex alia parte, qua infrequentior eis
 20 usus sit, aliquantum recidant, ut reflectente se helefanto pondus 125 A

1 pedem *C* 2 nos in anguillas *CP* in anguillas nos *V* in ancyas
 (anquillis *Sm2*) nos *AM'SB* nos in anguillas nos *G* nos in ancyas nos
M et (*y ex i*) *U'* 3 etiam *om. AM'* potest *C* 4 recuruandi *B*
 (re eras.) resuruandi (*in mg. recubandi*) *U'* recubandi *M* cubandi *S*
 potest *C* 7 coniunctione *C* (*e in ras.*) mansuetis *C* 8 ueluti *V*
 (ti *in ras.*) uelut *U'* fulcra (fulcra *S*; a s. u. *M*) eorum *N'MS* pul-
 chrorum *C* (*r pr. postea add.*) *V* pulchrorum *G* (*f s. p m2*) fulchrorū *P*
 (rū eras.) fulcrorum *B* 10 queunt *AM'* quaeunt *U'* fulgra *V* ful-
 chra *N'M* susternit *II* (substernit *m2 GP*) periculi *C* (*i alt. in*
ras.) 11 arbore (arbori *S*) nixi (innixi *B* in s. u. *m2 et in eras. M*) *N*
 frigrant *CVAM'* 13 eandem *CG* eadem *PVN'* (eam *in mg. m2 U'*)
 eam *MSB* 14 potest *C* interiit *CV et* (*i alt exp.*) *F*, (*i alt. eras.*) *G*
 17 thela *CV et* (*h exp.*) *GP* 18 ebur *MSB et m2 GP* ihas *C* (*i exp.*) *G*
 (*i eras.*) ias *V* (*i ex h*) et (*e ex i corr.*) *P* as *AM'* a.s. *U'* insidias *C*
 (si s. u.) parent *GMS* parant *B* (*e s. a alt. m2*) 19 aplicare *C*
 (ap *in ras. 3 litt.*) consuerint *AM'* adsuerint *MS* adsueuerint *B*
 qu-a *C* usus eis *N* 20 reflectentes (*om. se*) *C* helefanto *G*
 (*h eras.*) *P* (*h exp.*) *V* elefanto *cet.*

membrorum eius sustinere non possint ruinamque eius arcessant.
 33 sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudinem
 aedificiorum, quia citius grauem minantur ruinam et diffi-
 cilius lapsa reparantur. uerum si illa aut propter pulchritu-
 dinem aut propter speculam frequenter adtollimus, haec quo- 5
 que in helefantis probare debemus, quia magnum rebus bel-
 licis usum ministrant. inde gens Persarum ferox bellis, ualida B
 sagittis omnique telorum iactu, quia de superioribus ad in-
 feriora ualidiore nisu tela torquentur, acies eorum uelut
 gradientibus turribus saepta procedit. in mediis campis quasi 10
 de muro dimicant et uelut in arce quadam et specula con-
 locati spectant magis bella quam subeunt itaque alieni a
 periculo uidentur tuti molibus bestiarum. quis enim eas
 adire audeat, cum desuper iaculis facile figatur, inferius hele-
 fantorum conteratur incursu? denique cedunt illis acies et 15 C
 armatorum cunei et castra illa quadrata soluuntur. intolerabili
 namque inpetu in hostes ruunt. ut nullo agmine bellatorum,
 nulla constipatione militum, nullo clipeorum retardentur ob-
 iectu, uelut quidam mobiles montes uersantur in proeliis et
 ut colles alto eminent uertice, mugitus fragore omnium per- 20
 turbant confidentiam. quid his faciat pedes, quamuis lacertis
 ualidus et manu promptus, cum sibi saeptus armatorum I
 populis gradienti motu murus occurrat? quid faciat eques, cum

6 Bas. 201 B (86 A)

1 non om. C, s. u. m2 GP possint N' possit ΠM et (possint m2)
 SB arcessant N' arce-sat B (-ant m2) Π (arces-sat C) accersat MS
 2 altitudinis X (-es m2) M' altitudines X' MSB 3 deficius C diffi-
 cilius PV et (corr. m2) G 4 pulchritudinem C (d in ras.) 6 hele-
 fantis C (h s. u.) elephantis cet. 8 thelorum Π 10 septa MB septa
 cet. quasi Π tamquam N'S et tamquam MB 12 expectant Π (corr. m2 G)
 itaque Π ita N alieni a periculo C (ex aliena pericula, ut uidetur)
 14 helefantorum CV et (h exp.) G elephantorum S elefantorum P (ante
 e pr. ras. 3 litt.) cet. 16 intolerabili C 17 ut MSB et ΠN' au-
 gmine C et (u exp.) G, (u eras.) PV 19 uelud C 21 pedites Π (it
 exp. m2 G) pedes tam B 22 promptus C (p alt. s. u.) septus libri
 23 gradienti MSB et X' m2 gradiendi X' m1 cet. equis C (e s. i)
 equaes P

equus eius perterrefactus tantae bestiae inmanitate diffugiat?
 quid faciat sagittarius, cum desuper ferrata uirorum corpora
 iaculi ictum sentire non possint, bestia quoque nec nuda fa-
 cile penetrabilis ferro sit et munita loricis obuias sine
 34 3 sui periculo acies secet, conterat turmas? itaque ut immensa
 aedificia ita helefanti fundamentis ualidioribus sustinentur;
 alioquin imparibus fulti pedibus intra breuem laberentur E
 aetatem. nunc autem trecentis et amplius feruntur annis
 uitam producere, quia omnia sibi ad magnitudinem membra
 10 conueniunt. ideoque non distincti ut nobis, sed compacti
 artus sunt, quo sint robustiores. quam cito hominibus,
 si diu steterint aut uelocius cucurrerint uel iugiter am-
 bulauerint, genua uexantur et plantae! coniuncta enim
 et articulata facilius quam concreta atque solidata aut
 35 15 doloris sensum aut causam offensionis admittunt. et quid F
 miraris, si uestiti armis timentur, quandoquidem dentibus
 suis tamquam naturalibus spiculis semper armati sunt?
 promoscide sua quidquid inuoluerint frangunt, pede uero
 quidquid conpresserint uelut quodam lapsu ruinae ingentis
 20 exanimant. inuoluunt promoscide nemora ad sui escam
 et quasi quidam altissimi dracones serpentinis quos ceperint
 spiris flagellant. plerumque eas in orbem colligunt, maxime
 cum de terra cibus legitur aut potus hauritur. documento
 itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum. et

5 Bas. 201 AB (85 E, 86 A) 8 Bas. 201 B (86 B)

1 perterre (*om.* factus) C diffugiat S et B m2 difugiat B m1 et M
 m2 defugiat M m1 *cet.* 4 obuia II (-as G m2) 5 secet IIMB secet
 et N'S 6 helefanti C elefanti G (e *alt. ex i*) *cet.* 8 et (*eras.*) tre-
 centis B 10 distincti C (c s. u.) cumpacti C 11 quo sint ro-
 bustiores s. u. C 14 concreata C et (a *pr. exp.*) GP creata V 17 spe-
 culis II (*corr. m2 G*) 18 promuscide m2 GP et (a m2 s. e) B pro-
 muscida M (-de m2) M' promuschide M' uero *om.* VN 19 uelud C
 lapsus (s *eras.*) CP, (s *exp.*) G 20 promoscidi C promoscide V (o
alt. in ras.) promuscide N' et m2 GP proboscide S esca CV escā G
 (m2 *ex sca*) 23 auritur CPV et (*corr. m2*) GB aurietur M (haur. m2) M'
 documentu CV -tū GP

tamen haec tantae molis bestia subiecta nobis imperiis seruit humanis.

- 6, 36 Etenim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, com- 126
mendationem eius praestruere et praelibare debemus. uide- B
batur nihil helefantis creatura habere robustius, nihil tam 5
terribile uel procerum, nihil tam ferum quam leones uel ti-
grides sunt. et haec seruiunt homini et naturam suam hu-
mana institutione deponunt. obliuiscuntur quod nata sunt,
induunt quod iubentur. quid multa? docentur ut paruoli, ser-
uiunt ut infirmi, uerberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in 10
mores nostros transeunt, quoniam motus proprios perdiderunt. C
37 mirabilis igitur natura in maximis — mirabilis enim in ex-
celsis dominus —, mirabilis etiam in minimis. sicut enim non
minus plana camporum quam montium alta miramur nec plus
altitudinem caedri stupemus quam uitis aut oleae breuis fe- 15
cunditatem, ita non amplius miror helefantum, quia procerus
est, quam murem, quia terribilis helefanto est. naturae igitur
haec potentia est, ut terribilia aliis aliis meticulosa sint. est D
enim donata praerogatiua quaedam singulis creaturis, ut qui-
busdam priuilegiis propriis fulciantur. formidabilis tauris hele- 20
fantus, murem timet. leo quidem rex ferarum exiguo scor-
pionis aculeo exagitatur et ueneno serpentis occiditur. eximia
leonis pulchritudo: comantis ceruice toros excutit uel sublato

7 Bas. 201 BC (86 B) 12 Bas. 201 C (86 C) Psalm. LXXXII 4
21 Bas. 201 D (86 D) 23 Uerg. Aen. XII 4—7

3 ominis C 5 helefantis C et (h exp.) G elefantis cet. robustius
C (o ex u m3) rubustius V (o s. u m2) 9 induunt MSB induuntur N'
et induunt V et (transpositum post iubentur) CP et (et exp. m2) G
paruoli N et m2 GP 11 transeunt nostros Diu. motos C
15 caedri GVM'B cedri N' (c ex ch m2) cet. ut olei C 16 hele-
fantum C (h s. u.) GP elefantum cet. 17 quia om. G (m2 ins. que
etiam) helefanto II (h exp. P) elefanto cet. natura II (-rae m2 G) B
20 helefantus II (s in ras. 3 litt. C, h exp. P) elefantus cet. 22 ueneno
C (eno in ras.) 23 pulchritudo C (o in ras.) comantis CG et (s in
ras.) P commantis V comantes N ceruicem CV et (m exp.) P cerui-
cis G (is ex es)

pectore adtollit ora: sed quis non miretur tam breui scorpi-
onis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire
mortem?

38 Nec hoc quispiam reprehendat, quod creator serpentis crea- E
5 turis suis et alia uel animantium uel herbarum genera
uenenata miscuerit. nata sunt enim haec ad correptionem
nostram; non ad deformationem. nam quae ignauis aut infirmibus
aut impiis plerumque offensionem atque terrori sunt, aliis usui
ita sunt haec ut paedagogi paruolis. amari uidentur, acerbi
10 et molesti, formidabiles uerbere, libertatem lasciuiendi negant,
necessitatem disciplinae exigunt, pueriles animos, ne luxu de- F
fluant, terrore constringunt, ideoque horum austeritate frugi
euadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti.
uides quid terribilia illa flagella proficiant? sic et serpentes
15 flagella sunt eorum quibus infirma animi aetas et quaedam
puerilis mentis est uirtus: ceterum fortioribus nocere non
possunt. denique confidenti in domino dictum est: super
aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis
leonem et draconem. Paulum momordit uipera, et puta-
20 bant eum quasi peccatorem uix de naufragio seruatum ueneno
esse moriturum: sed posteaquam inuiolabilis mansit excussa
in ignem uipera, plus apud intuentes uenerationis inuenit.
sed et ipse dominus ad omnes ait: qui crediderit et 127 A
baptizatus fuerit hic saluus erit; qui uero non

4 Bas. 201 D (86 D) 6 Bas. 204 A (86 E) 17 Psalm. LXXX
13 Bas. 204 A (86 E) 19 Act. 28, 3 sqq. 23 Marc. 16, 16

1 quis *GVN* si quis *C*, *om. P* 2 ut *in ras. C* incorporeum *C*
(*o alt. ex u*) exire *MS* exigire *℣ m1 M'* exigere *℣ m2 cet.* 4 ser-
pentes *N'M* 5 et alia *scripsi* talia *ΠB* aliaque *cet.* 6 uenenata *C*
(*n alt. in ras.*) natura *C* et (*corr. m2*) *GP* 7 infirmibus *CPVM'S*
et (*bu eras.*) *℣'* et *m1 GM* infirmis *GM m2, ℣* (*is m2 ex us*) *B*, *fort.*
recte 9 paruulis *℣'MSB* et *m2 GP* acerui *ΠN'* (*corr. m2 G℣℣'*)
11 disciplinae *C* (*i alt. ex e*) ne luxu *G m2 MS* ne luxui *N'B* nexu
G m1 cet. 20 uenenum *C* et (*corr. m2*) *GP* 21 excussam ...
uiperam *CPV* et (*m bis eras.*) *G* 23 ad omnes dñs *MSB* dñs
admonens *V*

crediderit damnabitur. signa autem credentium haec
dixit fore, ut serpentes manu mulceant, uenena his atque
omne mortiferum, etiamsi biberint, nocere non possint.
tua igitur tibi magis incredulitas, o homo, quam uenena
metuenda serpentium sunt. time igitur illa, ut saltem 5
dum formidantur illa ad fidem prouocare te possint. quod
si deum non times, uel ultricia perfidiae uenena formides.
39 nunc quoniam et helefantos uides tibi subditos et leones B
esse subiectos, cognosce te ipsum, o homo, quod non, ut ferunt,
Apollinis Pythii, sed Solomonis sancti est, qui ait: nisi 10
scias te, formonsa in mulieribus, quamquam multo
ante Moyses in Deuteronomio scripsit: adtende tibi. homo,
tibi adtende ait lex et propheta ait: nisi scias te. cui
hoc dicit? formonsa inquit in mulieribus. quae est
pulchra in mulieribus nisi anima, quae in utroque sexu prae- 15
stantiam possidet pulchritudinis? et merito decora est, quae C
non terrena sed caelestia, non corruptibilia sed incorrupta
desiderat, in quibus decus perire non soleat; corporalia enim
omnia processu aetatis aut aegritudinis inaequalitate marce-
scunt. huic adtende, dicit Moyses, in qua tu totus es, in 20
qua melior tui portio est. denique interpretatus est dominus
qui sis tu dicens: adtendite uobis a falsis prophetis;
isti enim animam debilitant, mentem subruunt. non igitur
caro tu es. quid enim est caro sine animae gubernaculo, D

10 Cant. 1, 8   12 Deut. 4, 9   22 Matth. 7, 15

1 condempnabitur *B*   2 serpentis *M* et (-es *m3*) *S*   3 posse *II*
possit *Ų* (-int *m2*) *M'*   5 saltem *MSB* saltim *N'* salutem adquires *II*
8 helefantos *C* et (os *ex* us) *G* helephantus *P* elefantos *Ų'* (os *ex* us)
cet.   9 cognosce *II B* nosce *cet.*   10 pythii *Ų'* phyti *CP* phythi *V*
phythii *M* (h *pr. exp.*) phytii *B* pytii *Ų(M'* phiti *G* phithii *S*   11 for-
monsas *CPŲ'M'* et (n *eras.*) *Ų(MS,* (n *exp.*) *G* formosa *VB*   12 antea *SB*
deuteromiu *C*   scripserit *N*   homo *II* o homo *N*   14 formonsa
CPVM' et (n *eras.*) *ŲŲMS,* (n *exp.*) *G* formosa *B*   16 mereto *C*
17 corruptibilia...soleat *C* praeter cor *pr. in ras. min. spatii*   18 cor-
poralia *C* (li *ex* le)   19 egretudinis *C*   marciscunt *C*   22 qui *II* et
Ų' m1 quid *Ų' m2* *cet.*

mentis uigore? caro hodie sumitur, cras deponitur. caro temporalis, anima diuturna. caro amictus est animae, quae se induit quodam corporis uestimento. non igitur tu uestimentum es, sed qui uestimento uteris. ideo tibi dicitur ut expolians ueterem hominem cum actibus eius nouum induas, qui non in corporis qualitate, sed in spiritu mentis et agnitione renouatur. non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur: templum enim dei sanctum est, quod estis **E** uos et alibi: templum dei uos estis, et spiritus **E** dei sanctus habitat in uobis, sed renouatis dicitur et fidelibus, in quibus permanet spiritus dei. in carnalibus autem non permanet, quia scriptum est: non permanebit spiritus meus in istis hominibus, quoniam caro sunt.

40¹⁵ Sed ipsius creationis nostrae seriem consideremus. faciamus inquit hominem ad imaginem et similitudinem nostram. quis hoc dicit? nonne deus, qui te fecit? quid est deus? caro an spiritus? non caro utique, sed spiritus, cuius similis caro esse non potest, quia ipse incorporeus et **F** inuisibilis est, caro autem et comprehenditur et uidetur. **F** 128 **A** cui dicit? non sibi utique, quia non dicit 'faciam'. sed 'faciamus', non angelis, quia ministri sunt, serui autem cum domino et opera cum auctore non possunt operationis habere consortium, sed dicit filio, etiamsi Iudaei nolint, etiamsi

4 Coloss. 3, 9 sq.   8 I Cor. 3, 17   9 I Cor. 3, 16   12 Gen. 6, 3   15 Gen. 1, 26 Bas. 205 A (87 D)   18 Ioh. 4, 24   21 Bas. 205 BC (87 E, 88 A), cf. Philo de op. mundi 24 (17, 26 *M.*, 26, 15 *C.*) 24 Bas. 205 A—C (67 BC)

1 hodie *G m2 VN* die *G m1 CP*   4 uestimento *N'SB* et *m2 CGM* uestimentum *CGM m1 PV*   u.teris *C'*   6 qualitatem *CPV*   spiritum *CP* et (*corr. m2*) *G*   et *N*, om. *Π*   9 templum *N'MS* templum enim *Π* (e *alt. ex d C*) *B*   10 dei om. *N*   inhabitat *MS*   13 hominibus om. *N*   caro *ΠB* carne *M* carnes *℣'S* carnis *℣.M'*   15 prius ipsius *B* (prius *s. u. m2*) *N'*   16 et similitudinem om. *M* ad similitudinem *B*   24 sed dicit filio *in ras. min. spatii C*

Ariani repugnent. sed et Iudaei conticiscant et Ariani
 cum suis parentibus ommutescant, qui dum unum a
 consortio diuinae operationis excludunt, plures inserunt
 41 et praerogatiuam quam filio negant seruolis donant. sed B
 esto ut adminiculo seruorum ad operandum deus uobis 5
 indiguissse uideatur: si operatio communis est cum angelis deo,
 numquid deo et angelis imago communis est? numquid an-
 gelis diceret: faciamus hominem ad imaginem et
 similitudinem nostram? sed qui sit imago dei audi di-
 centem: qui eripuit nos inquit de potestate tene- 10
 brarum et transtulit in regnum fili claritatis suae,
 in quo habemus redemptionem et remissionem C
 peccatorum, qui est imago dei inuisibilis et pri-
 mogenitus uniuersae creaturae. ipse est imago patris,
 qui semper est et erat in principio. denique imago est qui 15
 dicit: Philippe, qui uidet me uidet et patrem. et
 quomodo tu, cum imaginem uiuam patris uiuentis uideas,
 dicis: ostende nobis patrem? non credis quia ego
 in patre et pater in me est? imago dei uirtus est, non
 infirmitas, imago dei sapientia est, imago dei iustitia est. 20
 sed sapientia diuina est et sempiterna iustitia est. imago dei est D
 solus ille qui dixit: ego et pater unum sumus, ita

6 Bas. 205 BC (67 BC) 10 Coloss. 1, 13—15 15 Coloss. 1, 18 Ioh. 1,
 1 sq. 16 Ioh. 14, 8 17 Ioh. 14, 9 sq. Bas. 205 C (67 B) 22 Ioh. 10, 30

1 ariani *bis libri* repugnant C et *pr. om.* GM, sed *om.* B conti-
 ciscant CPAM' et m1 GA'M conticescant GA'M m2 cet. 2 patribus N om-
 mutescant CPM et G m2 ommutiscant G m1 obmutescant VA'B cōmutescant
 AM'S 4 seruolis CP et G m1 seruulis G m2 cet. 5 seruorum A' (*in mg.*
seruulorum) seruulorum MSB 7 imago... angelis om. CGP 8 imaginem
 et similitudinem nostram II imaginem nostram et similitudinem N
 9 qui CGPA' et m1 S quid S m2 cet. 10 potestatem C 11 fili CPM'M
 filii A (i *tert. s. u. m2*) cet. 12 redemptionem CP et (*corr. m2*) G
 et om. N 13 et om. MS 14 dei patris M 15 qui MS quae cet.
 16 filippe CPN' uidet me G m2 S et m1 B uidit me CPVMS et m1
 G m2 B me uidet m2 AA' me uidit AA' m1 M' uidet CPS et m1 B
 m2 GA'A uidit GA'A m1 VM'M 21 est *pr. om.* MS, *s. u.* B et
 om. N' est *alt. om.* N

habens similitudinem patris, ut diuinitatis et plenitudinis ha-
 beat unitatem. ubi dicit faciamus, quomodo inaequalitas?
 cum iterum dicat ad similitudinem nostram, ubi est
 dissimilitudo? sic et in euangelio, ubi dicit ego et pater,
 5 utique non una persona est; ubi autem ait unum sumus,
 nulla est discrepantia diuinitatis aut operis. non igitur in
 utroque una persona, sed una substantia est. et bene addidit E
 sumus, quia semper esse diuinum est, ut coaeternum credas
 quem putabas esse dissimilem. aeternus est enim de quo
 10 dicit Moyses: qui est misit me. pulchre etiam illud prae-
 misit ego et pater. nam si patrem praemisisset, tu minorem
 filium iudicares; sed praemisit filium, quem non conuenit
 credi patre superiorem, adiunxit patrem, ut aduertas deum
 patrem et filium eius ordinis praeiudicio non teneri.

12¹⁵ Adtende inquit tibi soli. aliud enim sumus nos, aliud F
 sunt nostra, alia quae circa nos sunt. nos sumus, hoc est
 anima et mens, nostra sunt corporis membra et sensus eius,
 circa nos autem pecunia est, serui sunt et uitae istius adpa-
 ratus. tibi igitur adtende, te ipsum scito, hoc est non quales
 20 lacertos habeas, non quantam corporis fortitudinem, non
 quantas possessiones, quantam potentiam, sed qualem animam
 ac mentem, unde omnia consilia proficiscuntur, ad quam ope-
 rum tuorum fructus refertur. illa est enim plena sapientiae,
 plena pietatis atque iustitiae, quoniam omnis uirtus a deo
 25 est. cui dicit deus: ecce, Hierusalem, pinxi muros 129 A
 tuos. illa anima a deo pingitur, quae habet in se uirtutum

10 Exod. 3, 14 15 Deut. 4, 9 Bas. III 204 AB *M.* (II 18 CD *G.*)

25 Esai. 49, 16

1 plenitudinis *C* (ni *alt. in ras.*) 3 similitudinem *C* (inem *in ras.*)
 4 ego . . . 7 bene ad *in ras. min. spatii C* 8 sumus *C* (s *pr. in ras.*)
 aeternum *C* 9 putabas *C* (u s. o *m3*) 10 misit . . . me *C* (misit *in*
ras.) 11 pater ὁ ὅν ὁ ὅν ὁ ὅν *G* praetermisisset *C'GP* 13 patre *Vm1*
 patri *N'* (i ex em) *V m2 cet.* 14 eius *in ras. C* 15 aliud *alt. Π*
 alia *N* 16 sunt *pr. om. ΠB* aliud *ed. Rom.* 18 autem
om. N'MS 19 te *ΠB* et te *cet.* 21 possessionis *C* 23 sapientia *ΠN'M'*
 25 ecce *Π* ecce ego *N* 26 a deo *VN* deo *C'GP*

gratiam renitentem splendoremque pietatis. illa anima bene
 picta est, in qua elucet diuinae operationis effigies, illa anima
 bene picta est, in qua est splendor gloriae et paternae imago
 substantiae. secundum hanc imaginem, quae refulget, pictura
 pretiosa est. secundum hanc imaginem Adam ante peccatum, 5
 sed ubi lapsus est, deposuit imaginem caelestis, sumpsit
 terrestris effigiem. sed fugiamus hanc imaginem, quae intrare E
 ciuitatem dei non potest, quia scriptum est: domine, in
 ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges.
 et non intrat indigna imago et quae intrarit excluditur, quia 10
 non intrabit inquit in eam omne commune et qui
 facit execrationem et mendacium, sed ille intrabit
 43 in eam cuius in fronte agni nomen scriptum est. anima
 igitur nostra ad imaginem dei est. in hac totus es, homo, C
 quia sine hac nihil es, sed es terra et in terram re- 15
 solueris. denique ut scias quia sine anima caro nihil est,
 nolite inquit timere eos qui possunt corpus occi-
 dere, animam autem non possunt. quid igitur in carne
 praesumis, qui nihil amittis, si carnem amiseris? sed illud
 time, ne animae tuae defrauderis auxilio. quam enim dabit 20
 homo commutationem pro anima sua, in qua non exigua sui
 portio, sed totius humanae uniuersitatis substantia est? haec
 est, per quam ceteris ferarum auiumque dominaris animan- D
 tibus, haec est ad imaginem dei, corpus autem ad speciem
 bestiarum. in hac pium diuinae imitationis insigne, in illo 25
 cum feris ac beluis uile consortium.

8 Psalm. LXXII 20   11 Apoc. 21, 27   13 Apoc. 14, 1   15 Gen.
 3, 19   17 Matth. 10, 28

2 quae *P* que *C* (*m3* qua)   lucet *CGPN'*   4 quae... imaginem
om. II, in mg. m2 B   6 sumpsit *CP* et (*corr. m2*) *G*   9 ciuitatem
 tuam *CP*   rediges *C* (*g s. u.*)   11 et 12 intrabit *MSB* et *m2 GA'*
 intrauit *GA' m1 cet.*   11 ea *IIB* (ea *G m2*)   qui facit *CGPN* faciens
V Carn.   13 ea *IIB* (ea *G m2*)   frontem (*CP*   14 *homo *C* (*fort. o eras.*)
 17 nolite inquit (te inquit *in spatio min.*, quit *in ras.*) *C*   18 anima *CP*
 23 ferarum *A'* et *m2 B* ferarum terrarum *AM'* terrarum *B m1 cet.*

14 Sed tractemus limatius quid sit ad imaginem dei. caro E
 numquid ad imaginem dei est? ergo in deo terra est, quia
 caro terra est, ergo corporeus deus, ergo infirmus ut caro
 passionibusque subiectus? et forte caput tibi uideatur ad si- F
 5 militudinem dei, quia eminet, aut oculi, quia intuentur, uel
 aures, quia audiunt. si altitudinem spectes, num proceri
 uidemur, quia paululum uertice eminemus a terris? sed ideo
 non pudet eo nos similes dei dici, quia serpentibus ceteris-
 que reptantibus aut quia dammulis atque ouibus aut lupis
 10 celsiores sumus? et quantum in ea parte cameli nobis atque
 helefanti proceriores sunt! optutus est quidem praestans spec-
 tare elementa mundi, cognoscere quae nullus adnuntiet, sed
 tuus deprehendat aspectus: uerum hoc ipsum quantum est
 quod uidemus, ut eo ad similitudinem dei nos esse dicamus,
 15 qui omnia uidet, spectat omnia, latentes deprehendit affectus, 130 A
 scrutatur cordis occulta? non pudet hoc dicere, cum ipse me
 totum uidere non possim? quod ante pedes est uideo, quod
 a tergo est uidere non possum. ceruicem meam nescio,
 non noui occipitium, renis meos uidere non possum. simi-
 20 liter quantum est quod audimus, cum id quod paululum
 distet uidere et audire non possim? si interiecti parietes
 sint, impeditur aspectus, impeditur auditus. deinde corpus
 nostrum uno in loco haeret, angusto includitur spatio; B
 omnes ferae latiores sunt homine, omnes etiam uelociores.
 5 25 non ergo caro potest esse ad imaginem dei, sed anima
 nostra, quae libera est et diffusis cogitationibus atque consi-

1 cf. Orig. hom. in Gen. I 13 (XII 155 M.) 16 Rom. 8, 27 I
 Cor. 14, 25 19 Hier. 20, 12 Apoc. 2, 23

1 qui *CPM'* et (quid *m2*) *G* caro ... dei *om.* *N'* 3 infirmamus
C' (*corr. m1*) 4 capud *C* 6 expectes *CPV* expectas *G* (spectas *m2*)
 7 paulolum *P* ideo *ΠSB* id *cet.* 11 helefanti *V* elefanti *cet.* ex-
 pectare *Π* (*corr. m2 G*) 12 elimenta *CP* et (*corr. m2*) *G* helementa *V*
 cognoscire *C* 14 dñs *CP* 15 expecta *CP* et (spectat *m2*) *G* de-
 prehendet *CP* 17. 18. 19 uidire *C* 17 possum *CPB* 19 renis *C'*
 renes *cet.* 20 audiuius *PN'S* paululum *C* (u *pr. s. u.*) 21 pos-
 sum *C* 23 includetur *CP* 24 homine (i *in ras.*) *C*

liis huc atque illud uagatur, quae considerando spectat omnia. ecce nunc sumus in Italia et cogitamus quae ad orientales aut ad occidentales partes spectare uideantur et cum illis uersari uidemur qui in Perside sunt constituti et illos uidemus qui degunt in Africa, si quos cognitos nobis ea terra suscepit, sequimur proficiscentes, inhaeremus peregrinantibus, copulamur absentibus, adloquimur separatos, defunctos quoque ad conloquium resuscitamus eosque ut uiuentes complectimur et tenemus et uitae officia his usumque deferimus. ea igitur est ad imaginem dei quae non corporeo aestimatur, sed mentis uigore, quae absentes uidet, transmarina uisu obit, transcurrit aspectu, scrutatur abdita, huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis finis et mundi secreta circumfert: quae deo iungitur, Christo adhaeret, descendit in infernum atque ascendit, libera uersatur in caelo. denique audi dicentem: nostra autem conuersatio in caelis est. non est ergo ad imaginem dei in qua deus semper est? sed audi quia ad imaginem dei. dicit enim apostolus: nos itaque omnes reuelata facie gloriam dei speculantes ad eandem imaginem reformamur a gloria in gloriam sicut a domini spiritu.

46 Quia igitur cognouimus animam esse ad imaginem dei, nunc consideremus utrum de anima potuerit dici: faciamus ho-

12 Sall. bell. Iug. 12, 5   16 Philipp. 3, 20   19 II Cor. 3, 18

1 expectat II (spectat *m2* *G*)   3 aut ad *ΠB* uel ad *MS* aut *ℳ'*
sunt *ℳ*, in *M'* post orientale (sic) *spatium* 5 fere litt.   uideantur *P*
4 uersare *CP* et (corr. *m2*) *Gℳ'*   5 nobis *P* (b ex u *m2*) nouimus *CGV*
6 proficiscentibus *C* et (-es *m2*) *GP*   7 copulamur *CP* et (corr. *m2*) *ℳ*
defunctus *C* et (-os *m2*) *ℳ*   8 resuscetamus *C* et (corr. *m2*) *P*
10 deferemus *C* (corr. *m3*) *P*   corporeo *α* corporea *N'MB* corpore
ΠS corporis *γ*   11 aestimantur *Π* (n eras. *GP*)   12 obit *ΠMSB* no-
uit *N'*   percurrit *N'MS*   13 momento *C* (m pr. ex n *m3*)   14 finis
C et *m1* *GP* fines *GP m2* cet.   15 adherit *C*   discendit *CℳM'* et
(corr. *m2*) *PVM*   17 dei om. *CPV*, s. u. *m2* *G*   18 qua (a in ras.) *C*
sed audi in ras. *C*   24 hominem ad imaginem *N'*

minem. sed audi et istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. scriptum est enim in Genesi: filii autem Ioseph, qui facti sunt illi in Aegypto, animae nouem. omnes ergo animae, quae intrauerunt cum
 5 Iacob in Aegyptum septuaginta et quinque. et multo aptius anima uel homo latine uel graece ἄνθρωπος dicitur, F alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens uiuacitate, quae magis animae quam corpori conuenire non dubium est. cui rei etiam illud iure concurrat dictum in Threnis Hieremiae:
 10 bonus est dominus sustententibus eum, animae quae quaerit eum. de hominibus dixit et animam adiciendam putauit; melius enim quaerit ista, si sola sit, abducens se a corporis caeno et a cupiditate carnali. ipsa est ad imaginem dei conformis domini Iesu, qui autem conformes
 15 filii dei sancti sunt. sic enim legimus dicente Paulo: scimus autem quoniam diligentibus deum omnia concurrunt in bonum, his qui secundum proposito- 131 A situm uocati sunt sancti, quos praesciuit et praedestinauit conformes fieri imaginis filii sui, ut
 20 sit ipse primogenitus in multis fratribus. quos autem praedestinauit hos et uocauit et quos uocauit hos et iustificauit, quos autem iustificauit hos et glorificauit. utrum igitur secundum corpus an secundum animam iustificatio tibi conferri uideatur, quaeso

2 Gen. 46, 27   10 Thren. 3, 25   15 Rom. 8, 28—30

1 homines *CG et (-nis m2) P homines (i s. e) in ras. A'* hominis nomine *V* nuncupatur *CGP*   2 filii *CP filii M (i tert. s. u.) cet.*
 5 egiptos *C* et *om. N*   6 ANTPOTTOC *C* ANTPOTTOC *P* ANTPOTOC *GV* ANTPOTOC *A'* ANTPOTOC *AM'* anthropos *B* antropos *MS*   7 intuendo *CGPAB* -dum *V* uiuacitate *Brux.* (-te ex -tem) *Tell. Uind.* uiuacitatem *cet.*   9 trhenis *C* terhenis *P* proenis (*corr. m2*) *G* thrynis *A'*   10 sustententibus *C et (corr. m2) P*   11 anima *CP et (corr. m2) G*   13 caeno *N'SB* ceno *M* sceno *G (s eras.) cet.*
 cupiditatem *C et (m exp.) P*   14 ihm *C et (corr. m2) GP* conformes (*e ex i m2*) *GPV* conformis *C*   15 filii *C (i tert. s. u.) cet.*
 19 imaginem *C et (-is m2) G* imagines (*-is corr.*) *P*   23 clarificauit *N*

respondeas. sed dubitare non potes, cum iustitia, unde
 iustificatio deriuata est, mentis utique, non corporis sit.
 47 pictus es ergo, o homo, pictus a domino deo tuo. bonum B
 habes artificem atque pictorem. noli bonam delere picturam,
 non fuco sed ueritate fulgentem, non cera expressam sed 5
 gratia. deles picturam, mulier, si uultum tuum materiali can-
 dore oblinas, si adquisito rubore perfundas. illa pictura uitii,
 non decoris est, illa pictura fraudis, non simplicitatis est,
 illa pictura temporalis est — aut pluuiā aut sudore ter-
 getur —, illa pictura fallit et decipit, ut neque illi placeas 10 C
 cui placere desideras, qui intellegit non tuum, sed alienum
 esse quod placeat, et tuo displiceas auctori, qui uidet opus
 suum esse deletum. dic mihi, si supra artificem aliquem in-
 ducas alterum, qui opus illius superioris nouis operibus ob-
 ducat, nonne ille qui opus suum adulteratum esse cognouerit 15
 dolet? noli tollere picturam dei et picturam meretricis adsu-
 mere, quia scriptum est: tollam membra Christi et
 faciam membra meretricis? absit! quod si qui adul- D
 terat opus dei, graue crimen admittit. graue est enim crimen
 ut putes quod melius te homo pingat quam deus. graue est 20
 ut de te dicat deus: 'non agnosco colores meos, non agnosco
 imaginem meam, non agnosco uultum, quem ipse formauī.
 reicio ego quod meum non est. illum quaere qui te
 pinxit, cum illo habeto consortium, ab illo sume gratiam
 48 cui mercedem dedisti.' quid respondebis? quod si graue 25 E

3 Esai. 49, 16 17 I Cor. 6, 15

3 pictus (*alt.*) Π et pictus N 5 fuco (c *ex* g) m3 C m2 GP fugo A
 (s. m2 f fuco) M' ueritatem C et (m *del.*) GP expressa CV ex-
 praessa P 7 adquisito C (i *pr.* ex e m3) 9 tergitur GPAM' ter-
 geretur A' 12 placeat MSB placeas cet. 13 deletum C (e *alt.* in *ras.*
 2 *litt.*) 14 superiores C 15 nonne indignatur N (ille *om.* B), in quibus
 deinde *om.* dolet 17 tollam ergo N (ἀράς ὅν) 18 qui P et m1 CA quid
 G m1 qua V quis C m3 GA m2 A' MSB, *om.* M' 19 grimen *pr.* C (c s.
 g m3) admittit... crimen *om.* (P, s. u. m2 G 20 homo quam
 deus pingat N 21 de te dicat CGP dicat de te N; graue est ut...
 deus *om.* V

est adulterare opus dei, quid de illis dicemus qui interficiunt opus dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui uitam quam deus donauit extorquent, qui dicunt: tollamus iustum, quia inutilis est nobis? unde
 5 bene lectum est hodie: uulpes foveas habent et uolucres caeli nidos ubi requiescant, filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. uulpis ergo se abscondit in fovea, aues se tuentur in nido: homo F non absconditur in fovea, sed decipitur. fovea uero os hominis
 10 est, fovea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia et fraudulenta consilia, malae cogitationes. tu ambulas, et alius tibi foveam parat. in medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in uia inimici tui. omnia ergo circum inspice, ut effugas sicut dammula de retibus et sicut auis de laqueo. dam-
 15 mula retia aspectus uiuacitate declinat, auis euitat laqueos, si ad superiora se conferat et terrena superuolet; in superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. ideo cuius conuersatio in supernis est, huius non solet in praedam uenire captura. sed quid miraris, si homo decipiatur ab ho- 132 A
 20 mine, quando filius hominis ubi requiesceret non habebat? et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret: sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi coepit esse, sed fovea, posteaquam alter alteri nec-tere coepit insidias, quem iuuare deberet, caput suum Christus

3 Sap. 2, 12   4 Matth. 8, 20   12 Sir. 9, 13 (20)   18 Philipp. 3, 20   20 Matth. 8, 20 Luc. 9, 58 (Esai. 66, 2)

7 caput suum reclinet *praeter* capu *in ras.* C   uulpes *Ů'SB et m2 GM*
 8 auis C *m1 VŮ'MSB* aues C *m3 cet.*   tuentur *Π et m2 Ů* tuetur *Ů m1 cet.*; *fort. recte* auis se tuetur   9 fovea *alt. in ras.* C   10 fraudolenta (*v s. o*) *m3 C m2 GP*   12 fovea C (*-ā m3*) V   quo V *et corr. m3 C, m2 G*   13 circum inspice C (*-ce ****) *GPV* circumspecte N   14 retibus C (*i ex e m3*)   17 tendet CV   19 uenire *ΠMSB* ire N'   decipitur N' *MS*   20 requiescere PV *et (-et m3) C*   22 posteaquam *ex posquam m1 C*   23 posteaquam N *sed posteaquam GV sed postquam CP* alter alteri *in ras.* C

auertit a nobis, sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. noli igitur esse fraudulentus, crudelis, inmitis, ut in te Christus caput reclinet.

E

49 Denique cum fecisset piscium beluas, cum fecisset ferarum genera et bestiarum, non requieuit: requieuit autem, postea-
 quam hominem ad imaginem suam fecit. in quo requiescat
 audi dicentem: aut supra quem requiescam nisi super
 humilem et quietum et trementem uerba mea?
 esto ergo humilis et quietus, ut in tuo deus requiescat ad-
 fectu. qui non requieuit in bestiis multo magis non requiescit
 in pectore bestiali. sunt enim animi bestiales, sunt ferae
 forma hominum indutae, de quibus dicit dominus: adten-
 dite uobis a falsis prophetis, qui ueniunt ad uos
 in uestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces.
 in his autem non requiescit deus, sed requiescit in moribus
 humanis, quos fecit deus ad imaginem suam et similitudinem,
 quando fecit uirum, qui non debet uelare caput suum, quo-
 niam imago et gloria est dei. huius uiri animae dicit: ecce
 ego, Hierusalem, pinxi muros tuos. non dixit: 'pinxi
 uentrem tuum', non dixit: 'pinxi inferiora tua', sed dicit: 'pinxi
 muros tuos' ualida se adserens homini murorum dedisse
 praesidia, ut si peruigil speculator in muris sit, obsidionis
 possit periculum propulsare. dicit itaque: 'non tibi uoluptates

C

D

5 Gen. 2, 2   7 Esai. 66, 2   12 Matth. 7, 15   17 I Cor. 11, 7
 18 Esai. 49, 16

1 morte *C*   offerre *C* (*r pr. s. u. m3*)   2 crudelis *C* (*e ex i m3*)
 3 capud *C*   5 genera et *N* genere *C* (*genera m3*) *V et* (*corr. m2*) *G*
 generet (*corr. m2*) *P*   7 aut *exp. m3 C, om. B*   9 ut *VN et m2 GP*
 et *C et m1 GP*   adfectum *C* (*m eras.*)   10 requiescet *GPM'B, fort.*
recte   11 peccatore *CPV*   14 uestitum, in *exp. m3 C m2 G* uesti-
 mentū *P*   uestitu ouium (*tu ouium in ras.*) *V*   lubi *C*   15 autem *C*
Trec. ergo cet.   requiescit *pr. II'X'B* requieuit *cet.*   dñs *CG*   re-
 quiescit *alt. IIB* requieuit *cet.*   20 interiora *II* (*inferiora m2 P*)   di-
 xit *P m2 N'B*   22 muris *II* portis *N*   23 uoluptatis *C et* (*-es*
m2) *GP*

dedi, non inlecebras cupiditatum, non incentiua luxuriae. non
 alieni decoris concupiscentiam, sed dedi tibi fundamenta
 muralia, dedi tibi turrium excelsa fastigia, in quibus consti-
 tutus expugnari ab hoste non metuas nec ingruentium legio- E
 5 num terribilia licet temptamenta formides'. denique habes in
 Esaia quia iusti anima dicit uel ecclesia: ego ciuitas
 munita, ego ciuitas obsessa, munita per Christum.
 obsessa per diabolum. sed non debet obsidionem uereri cui
 Christus adiutor est; munitur enim gratia spiritali et saecu-
 10 laribus periculis obsidetur. unde et in Canticis habes
 dictum: ego murus, et ubera mea turres. murus
 est ecclesia, turres eius sunt sacerdotes, quibus abundat F
 et de naturalibus uerbum et de moralibus disciplina.
) cognosce ergo te, decora anima, quia imago es dei. cognosce
 15 te, homo, quia gloria es dei. audi quomodo gloria. propheta
 dicit: mirabilis facta est cognitio tua ex me, hoc
 est: in meo opere tua mirabilior est maiestas, in con-
 silio hominis tua sapientia praedicatur. dum me intueor, quem
 tu in ipsis cogitationibus occultis et internis affectibus de-
 20 prehendis, scientiae tuae agnosco mysteria. cognosce ergo te,
 homo, quantus sis et adtende tibi, ne quando laqueis in-
 plicatus diaboli fias praeda uenantis, ne forte in fauces tetri
 illius leonis incurras, qui rugit et circuit quaerens quem 133 A
 deuoret. adtende tibi, ut consideres quid in te intret, quid

6 Esai. 27, 3 (10) 11 Cant. 8, 10 14 I Cor. 11, 7 16 Psalm.
 CXXXVIII 6 23 I Petr. 5, 8 24 Matth. 15, 11 et 17 sqq.

1 cupiditatum *N* uoluptatum *II* luxoriae *CN'* et (*corr. m2*) *P* luxoria
 (*corr. m2*) *G* 4 expugnare *C* et (-ri *m2*) *GP* 5 temptamenta *C* (*post m pr.*
ras.) et (*corr. m1*) *G* 8 diabulum *Ų'* et *corr. CGP* 9 munitur *C* (*ur*
in ras.) 10 obsidetur (*i ex e*) *m3 C, m2 GP* 11 et.. *C* turris *GP*
 12 quibus (*bus s. u.*) *C* 14 cognosce te... dei *om. CG. in mg. m2 P,*
in quo o homo om. te 15 gloria *alt. ŲM'MS, om. Ų'* glorians *CGV*
 gloria* *P* gloriam *B* 16 dicat *II* (-it *P m2*) 17 est *alt. II* est facta *N*
 20 misteria *II* et (*corr. m1*) *M* 21 o homo *MSB* 22 diabuli *ŲM'* et
 (*corr.*) *CGP* thetri *C* et (*h exp.*) *G* et (*tri in litura*) *V* thedri (*t s.*
d) *P* titri *Ų* (*t alt. eras.*) tētri *M* tethri *B* 24 deforet *C*

ex te exeat. non de cibo dico, qui absorbetur et egeritur,
 sed de cogitatione dico, de sermone adsero. non intret in te
 alieni tori concupiscentia, non inrepat in tuam mentem, non
 rapiat oculus transeuntis feminae pulchritudinem, animus non
 includat, non sermo tuus temptamentorum machinas nectat, 5
 non in dolo prodat, non maledico proximum aspargat ob-
 probrio. uenatorem te fecit deus, non expugnatorem, qui dixit: I
 ecce mitto uenatores multos, uenatores non cri-
 minis, sed absolutionis, uenatores non culpae utique, sed
 gratiae. piscator Christi es, cui dicitur: amodo eris 10
 homines uiuificans. sic mitte retia tua, sic mitte oculos
 tuos, sic mitte sermones tuos, ut nullum obprimas, sed
 adleues fluctuantem. adtende inquit tibi. sic sta, ne cadas,
 sic curre, ut ad brabium peruenias, sic certato, ut saepe
 decernas, quia legitimo debetur corona certamini. miles es, 15 C
 hostem diligenter explora, ne tibi nocturnus inrepat; athleta
 es, manibus aduersario propior esto quam uultu, ne oculum
 feriat tuum. liber optutus sit, argutus incessus, ut inruentem
 effundas, cedentem occupes, uulnus uigilanti aspectu exeas,
 forti congressu repellas. quod si fueris uulneratus, adtende 20
 tibi, curre ad medicum, quaere remedium paenitentiae. adtende
 tibi, quia carnem habes. quae cito labitur. ueniat tibi bonus
 animorum medicus sermo diuinus, aspergat tibi oracula domini D
 tamquam medicamenta salubria. adtende tibi, ne fiat uerbum

8 Hier. 16, 16   10 Luc. 5, 10 (cf. Hier. 16, 16)   15 II Tim. 2, 5
 19 Uerg. Aen. V 438

1 absorbitur *CV et (corr. m2) P*   2 in te intret *N'*   4 oculus tuus *¶*
 transeuntis *C' (-is m3)*   5 temptamentorum *C*   6 dolo *N* dolore *¶*
 aspargat *C* aspergat *cet.*   7 uenatorem *C' (a s. e alt.)*   8 ecce *¶* ecce
 ego *N*   10 es *MS Brux. (s. est) est cet.*   amodo eris homines (**mod in*
ras. 2 litt. et eris ho^l extra u.) C   13 adleues *B alleues m2 CG* absoluas
¶(M' ableues CG m1 cet.   fluctuantes *Uind. et (-em corr.) Brux.*   14 bra-
 bium *M m1* brachium *V* brauium *M m2 cet.*   15 milis *C et (corr.*
m2) GP   17 proprior *CN' et (r alt. exp.) GP*   19 uigilanti *C (t in*
ras.) uigilangi (t s. g alt.) M   23 animorum *CGV et m1 P* anima-
 rum *P m2 N*

absconditum in corde tuo inicum: serpit enim sicut uenenum et letalia confert contagia. adtende tibi, ne obliuiscaris deum, qui fecit te, et ne nomen eius in uanum accipias.

51 Adtende tibi, lex dicit, ne cum manducaueris et satiatus
 5 fueris et domus aedificaueris et habitare coeperis et pecoribus
 tuis repletus fueris et auro et argento abundaueris et omnibus E
 quaecumque tibi fuerint in multitudine exaltes te corde et
 obliuiscaris dominum deum tuum. quid enim habes, homo,
 quod non accepisti? nonne haec omnia sicut umbra praetereunt?
 10 nonne domus tua haec puluis est et ruina? nonne haec omnia
 falsa? nonne saeculi thesaurus uanitas est? nonne tu ipse
 es cinis? respice in sepulchra hominum et uide quid ex te
 nisi cinis et ossa remanebunt, hoc est ex corpore tuo, respice, F
 inquam, et dic mihi quis ibi diues et pauper sit? discerne
 15 inopes ac potentes. nudi omnes nascimur, nudi morimur.
 nulla discretio inter cadauera mortuorum, nisi forte quia gra-
 uius fetent diuitum corpora distenta luxurie. quem audisti
 pauperem cruditate defunctum? prodest illi inopia sua; exercet
 corpus, non opprimit. nec tamen audiuius iustum de-
 20 relictum et semen eius quaerens panem, quoniam
 qui bene operatur in terra sua abundat alimentis. adtende
 ergo tibi, diues, quia et tu carnem portas sicut pauper.
 52 adtende tibi, pauper, quia anima tua pretiosa est. etsi 134 A
 caro mortalis. diuturna anima, etsi tibi deest pecunia, non

2 Deut. 8, 11: 5, 11 4 Deut. 8. 11—14 9 Eccles. 7, 1 10 Luc.
 9, 47 12 Basil. III 212 A M. (II 21 E G.) 19 Psalm. XXXVI 25

1 inimicum II († iniquum s. u. m2 P) iniquum cet. 2 confert II (†
 infert s. m2 P) infert N 3 et ne CGP ne N (s. u. m2 B) et V
 5 domos GMSB et m3 C m2 P 8 dñm dñm N' dñm II (ex dñm C) MS
 dñm B homo in ras. C 9 accepisti PB et corr. m3 C, m2 9 11 falsa
 II fabula B (in mq. al. falsa) N' MS nonne saeculi th. uanitas est
 om. CG, in mq. m2 P thesaurus V (n exp.) thesaurus cet. 14 ibi
 om. 9M' et II quis N'MB qui S 16 discretio C (i pr. ex e m3)
 grauius C (g in ras.) 17 luxuriae C luxorie G m1 V9M' et (v s. o) P
 luxaria G m2 MSB 18 cruditatem C et (in eras.) P crudelitate G (el
 eras.) V9M' 22 tu om. CGVB, s. u. m2 P 24 etsi P m2 N si CGV
 et m1 P

deest gratia, etsi non est domus ampla, non diffusa possessio,
caelum patet, terra libera est. omnibus in commune elementa
donata sunt, patent aequae diuitibus atque pauperibus orna-
menta mundi. numquid pulchriora pretiosissimarum domorum
aurata laquearia quam caeli facies stellis insignita fulgentibus? 5
numquid latiora diuitum rura quam spatia terrarum? unde B
ad eos qui domum ad domum, uillam ad uillam iungunt
dictum est: numquid soli habitabitis super terram?
maiores domum tu habes, pauper, in qua clamas et exaudiris.
o Istrahel, inquit propheta quam magna est domus 10
dei et ingens locus possessionis eius! magnus et
non habet finem, altus et inmensus. domus dei diuiti
est communis et pauperi; difficile tamen est diuitem intrare
in regnum caelorum. sed forte doleas quod nullum tibi auro-
rum lychnorum lumen refulgeat: sed nullo inlustrior tibi 15 C
lumine circumfuso luna resplendet. de hieme forsitan quereris,
quia nulla tibi hypocautae anelantibus ignibus uaporentur:
sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet
et hiberno te defendat a frigore. an illos beatos putas, qui
seruitorum sequentium stipantur cateruis? sed qui alienos 20
pedes requirunt suis uti nesciunt; denique a paucis prae-
ceduntur, a plurimis portantur, nisi forte illud miraris. quod
abundant auro argento pecunia. quantis abundant uides, D
quantis egeant non uides, sed eburneis lectis accumbere

4 Basil. III 212 C (II 22 C) 7 Esai. 5, 8 10 Baruch 3, 24 sq
13 Matth. 19, 23 20 Basil. III 212 D (II 22 D) Uerg. Aen. III 136

2 helementa C (h eras.) V elementa (e alt. ex i m2) GP 3 atque
in ras. min. spatii C 5 quam C (a ex e m3) stillis M et corr.
m3 C, m2 M insignata corr. m3 C, m2 GP 7 uillam pr. II et uillam
C (et s. u.) m3 N 10 israhel uel isrl libri 13 est tamen N'
diuite C (-ti m3) V 14 regnum P m2 N regna P m1 CGV doles
MM' et (e ex a m2) M' 15 lychnorum MM' lychnorum M' lychnorum M
et (a eras.) S lignorum IIB 16 resplendit M' et corr. m3 C, m2 PM
17 hypocautae MSB ypocautae C et m1 GP ypocautae GP m2 VN' an-
helantibus G m2 N 19 beatus C (-os m3) 20 seruorum N'B sti-
pantium C stipantu* P (r s. ras.) 23 abundant alt.] abundat C ha-
bundat G (h exp. m2) habundent B; malim abundant 24 egeat G

pretiosum putas et non consideras pretiosiore[m] esse terram,
 quae pauperi toros graminum sternit, in quibus dulcis requies,
 suavis est somnus, quem ille aurea conpositus sponda tota
 peruigil nocte quaerit et non capit. o quanto te ille beatior[em]
 5 iudicat uigilans quiescentem! illud praeterea, quod multo est
 praestantius, quoniam iustus, qui hic eguerit, illic abundabit **E**
 et qui hic laborem tolerauerit illic consolationem habebit,
 qui autem hic receperit bona illic mercedem eorum sperare non
 poterit; paupertas enim mercedem suam reseruat, census absumit.
 53¹⁰ adtende ergo tibi, pauper, adtende, diues, quia et in pau-
 pertate et in diuitiis temptamenta sunt. ideoque sapiens dicit:
 diuitias et paupertatem ne dederis mihi. et qua
 ratione hoc petierit dicit: satis est homini habere quod
 sibi sufficit, quia diuitiae ut epulis uentrem ita animum curis **F**
 15 sollicitudinibusque distendunt. ideoque petit constitui sibi
 quae opus sunt et sufficientia, ne repletus inquit mendax
 fiam et dicam: quis me uidet? aut factus pauper
 furtum faciam et iure[m] nomine domini. fugienda
 igitur uel cauenda sunt temptamenta mundi, ne pauper de-
 20 speret, ne opulens insolescat. scriptum est enim: 'cum expu-
 leris gentes et coeperis uti terris eorum, ne dicas: uirtus
 mea et manus mea hanc mihi possessionem parauit'.

12 Prouerb. 24, 31 (30, 8) 16 Prouerb. 24, 32 (30, 9) 20 Deut. 8, 17

2 toros **M** thoros **CM'** et (thoros **m2**) **GP** thoros *cet.* 3 isponda **C**
 4 peruigili **CP** **AM'B** 5 praetereo **σ**, *haud recte* 6 quid **C** 7 tolle-
 rauerit **CGP** tollerauit **V** 8 receperit **C** (re *in ras.*) mercedem **C**
 (e *ex i m3*) 10 et *om.* **M'**, *s. u.* **m2** **A'B** 11 in *om.* **N'** temta-
 menta **C** ideoque **C** (e *pr. ex i m3*) 13 ratione hoc petierit **MS**
 ratione (rationum, e *s. um m3 C*, rationem **P**) hoc petierit hoc **Π** (hoc
alt. exp. m3 C, **m2 P**) **B** ratione petierit hoc **N'** est **Π** est enim **N**
 14 sibi **C** (bi *s. u.*) sufficit **G m2** sufficit **A'** (su *in ras. m2*) effecit **A**
 efficit **G m1 cet.** 15 ideoque **C** (e *pr. ex i m3*) 16 sunt ad **G m2**
 (ad *s. et*) sufficientiam **Π** (m *exp. P*) 19 uel *in ras. m2 S*, et
Bruz. Diu. Tell. Uind. disperit **C** disperet **M'** et (*corr. m2*) **AM**
 post desperet *add.* et **S**, diues **B** 20 opulens **N** diues (diuis **C**) opu-
 lens **Π**

sic est qui opes suas merito ascribit suo et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem, sed longo trahit fune peccatum. nam si credat quod accessio pecuniae aut fortuiti euentus aut turpis astutiae sit, non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus et inanis labor aut cupiditas inuerecunda sit modum nesciens ponere uoluptati. 135

9, 54 Sed iam de ipso aliqua dicenda sunt corpore hominis, B
quod praestantius ceteris decore et gratia esse quis abnuat?
nam etsi una atque eadem omnium terrenorum corporum
uideatur esse substantia, firmitudo et proceritas quibusdam 10
maior in bestiis, forma tamen humani corporis est uenustior,
status erectus et celsus, ut neque enormis proceritas sit neque
uilis et abiecta paxillitas. tum ipsa habitudo corporis suavis et C
grata, ut neque beluina uastitas horrori sit nec gracilitas tenuis
55 infirmitati. ac primum omnium cognoscamus humani corporis 15
fabricam instar esse mundi, siquidem ut caelum eminet aeri
terris mari, quae uelut quaedam membra sunt mundi, ita etiam
caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere
praestantissimumque esse omnium tamquam inter elementa
caelum, tamquam arcem inter reliqua urbis moenia. in arce 20 D
hac regalem quandam habitare sapientiam secundum prophe-

3 fortuiti *VŮM* et *C m3 G m2* fortuita *m1 CP* fortuit *m1 GŮ* fortuitus *m2 PŮ* et (s s. u.) *SB* fortuits *M'* 4 habet. *C* 5 labor *N* laus *II* (labor s. laus *m2 P*) inuerecundia *C* (e *alt. in ras.*) *V* et (i *alt. del.*) *GP* 6 poneri *C* uoluptatis *C* 7 iam *II B* iam etiam *N'MS* dicenda sunt *II N'B* uidentur dicenda *MS* 8 gratia *N'MS* gratum *II B* amnuat *C* (at *in ras.*) *P* et (abnuat *m2*) *G* annuat *V*, om. *ŮM'* 10 quibdam *C* (uib *in ras. 2 litt.*) 12 inormis *CVŮ'* et (corr. *m2*) *P* 13 abiectas *C* (s *eras.*) habitu *C* 14 beluina *C* uastitas *C* (i et a *alt. in litura*) horrori *Ů'MS* et (h s. u. *m2*) *GP* ororis *C* (s *eras.*) orrori *V* (ri s. u.) horroris *M'* et (s *eras.*) *Ů* (s *exp.*) *B* 15 infirmitate *C* et (corr. *m2*) *GP* infirmitatis *VB* firmitati *Ů'* 17 uelut *C* (t *ex d*) 19 pristantissemumque *C* helementa *C* (h *eras.*) *G* (h *exp.*) 20 archem *CG* et (h *exp.*) *P* inter reliqua *N'MS* inter aliqua *B* in aliqua *II* arche *C* et (h *exp.*) *GM* et (h s. u. *m2*) *VŮ* archem *P*

ticum dictum quia oculi sapientis in capite eius, hanc
 esse ceteris tutiorem et ex illa omnibus membris uigorem
 prouidentiamque deferri. quid enim robur et ualiditas lacer-
 5 torum proficiat, quid uelocitas pedum, nisi capitis uelut prin-
 cipis sui imperialis quaedam adminiculetur potestas? ex hoc
 enim aut destituuntur uniuersa aut omnia fulciuntur. quid
 agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad proelium, quid fuga, E
 si desit obtutus? carcer est totum corpus tenebroso horrens
 situ, nisi oculorum luminetur aspectu. quod igitur sol et
 10 luna in caelo, hoc sunt oculi in homine. sol et luna duo
 mundi lumina, oculi autem quaedam in capite sidera fulgent
 desuper et inferiora claro inlustrant lumine nec patiuntur
 noctis quibusdam nos tenebris implicari. speculatores quidam
 nostri die ac nocte excubant. nam et e sopore membris ceteris F
 15 citius excitantur et uigilantes circumspectant omnia; uiciniores
 enim sunt cerebro, unde omnis manat usus uidendi. neque
 uero praepropere quisquam huc descendisse me credat, quod
 relicto uertice oculos praedicem, cum alienum non sit summam
 rem in parte laudare; oculos enim certum est esse capitis
 20 portionem. caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta
 rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.
 56 ipse autem uertex capitis quam suauis et gratus, quam
 speciosa caesaries, quam reuerenda in senibus, quam uene- 136 A
 randa in sacerdotibus, quam terribilis in bellatoribus, quam

1 Eccl. 2, 14

3 defferri *CGM'* et (f pr. exp.) *P*   robor *CVMM'* et (corr. m2) *GP*
 robū *S* (ū m2 in ras.)   5 adminicoletur *C* et (corr. m2) *GP*   6 uini-
 uersa *C*   7 fuga *N'MS* fugas *B* tu agas *CGP* tugas *V*   8 optutus *GS*
 tenebroso *C* (o pr. in ras.) *P* (o alt. ex u) tenebrosū *GMM'*   or-
 rens *C*   9 luminetur (i ex e) m3 *C* m2 *P* inluminetur *M'S*   11 au-
 tem *C* (a in ras.)   capite scripsi carne libri   14 excupant *C'* et
 (corr. m1) *P*   et e *CGPM'* et *VMM'* et ex *B* (ex s. u. m2) ex e *S*
 (e eras.)   supore *C'*   16 cerebro *C'* (r pr. ex b)   omnes *C'* et (-is
 m2) *M*, (-es ex is) *M'*   uigendi *N'MS* uidendi (in mg. at uiuendi) *B*
 17 discendisse *CVMM'M* et (corr. m2) *GP*   18 uerticem *C'*   19 ocu-
 los *C'* (u ex o m3)

decora in adulescentibus, quam compta in mulieribus, quam
 mollis in pueris? alium sexum crinita <de>decet, alium tonsa non
 decet. ex arboribus licet quae humani sit gratia capitis aesti-
 mare. in capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est
 pulchritudo, illius coma nos aut a pluuiis tegit aut defendit a 5
 sole. tolle arboris comam, tota arbor ingrata est. quantus
 igitur humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum, hoc B
 est sedem originemque nostrorum sensum capillis capitis
 munit et uestit, ne aut frigore uexetur aut aestu! illic enim fons
 uniuersorum est et ideo ubi iniuria nocet, ibi gratia praeminet. 10
 57 Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? cum
 caput uideris, hominem agnoscis; si caput desit, nulla agnitio
 adesse potest; iacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine.
 sola aere fusa principum capita et ducti uultus de aere uel C
 de marmore ab hominibus adorantur. non inmerito igitur 15
 huic quasi consultori suo cetera membra famulantur et circum-
 ferunt illud seruili gestamine sicut numen atque in sublimi
 locatum uehunt. unde censoria potestate quo uult dirigit
 quorundam obsequia seruulorum et praecepta singulis obeunda
 decernit. uideas imperatori suo singula gratuito stipendio 20
 militare. alia portant, alia pascunt, alia defendunt uel mini- D

2 I Cor. 11, 14 sq.   6 cf. Ouid. Art. am. III 250   13 Uerg.
 Aen. II 557 sq.   14 Uerg. Aen. VI 848

1 adulescentibus C (corr. m3) G (corr. m2) P   2 mollis II dulcis N
 dedecet *Henr. Schenkl* non decet α decet IIMSB, om. N'   IIII tunsa
 C tunsa PM' et (corr. m2) G $\mathfrak{A}$ non exp. m2 G   4 est pr. CVN'MB
 enim G est (s. u. m2) enim P et S   6 arbores C arbori VN'B   quan-
 tus igitur II quantus igitur maior B quanto igitur maior N'MS   7 cor-
 poris CGP   8 sensum CV $\mathfrak{A}$ 'M' et m1 GP sensuum GP m2 cet.
 9 uexentur N'MS   10 praeminet C et (corr. m2) GP   12 agnitio
 adesse IIB agnitio esse N' esse agnitio MS   13 truncus C (tru in ras.)
 14 principium $\mathfrak{A}$ 'B et (i eras.) Trec.   15 ominibus C   inmerito C (i
 ult. ex e m3)   17 seruitii CPV seruicii G   nomen CPV et (corr.
 m2) G   18 censuria CPM' et (corr. m2) G $\mathfrak{A}$ 19 obeunda C (o alt.
 eras.) V $\mathfrak{A}$ ' obeudienda $\mathfrak{A}$ M' et (in mg. al. obeunda) B   20 stipendia S
 et (-io m2) B dispendio N'

sterium suum exhibent, parent ut principi, ancillantur
 ut domino. unde uelut quaedam procedit tessera, quam
 debeant pedes obire regionem, quae militiae munia manus
 consummandis operibus exequantur, quam uenter absti-
 58 5 nendi uel edendi formam inpositae teneat disciplinae. huic
 frons libera, nudis aperta temporibus, quae mentis habitum
 specie sui prodat, nunc laeta, nunc tristior, nunc erecta ad
 seueritatem, nunc ad lenitatem remissior, quae signis foren- E
 sibus internam exprimat uoluntatem. imago quaedam animi
 10 loquitur in uultu, fidei basis, in qua cotidie nomen domini
 scribitur et tenetur. eandem geminae saepes superciliorum
 secuntur, quae oculis munimenta praetendunt, praetexunt gra-
 tiam, ut et uenus decoris adrideat et diligentia protectionis
 adsistat. si quid enim de capite sordium decidat aut harenae
 15 puluis aut ros nebulae aut umescentis uerticis sudor, exci- F
 pitur supercilio, ne teneras offensa acie uisiones mollium
 perturbet oculorum.

59 Adhaerent uelut quibusdam montium superciliis oculi, ut
 et protegente montis cacumine tutiores sint et tamquam in
 20 summo locati de quadam scaena superiore uniuersa prospectent.
 neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures uel os
 ipsosque narium interiores sinus. specula enim semper ex
 alto est, ut aduenientium cateruarum hostilium explorari possit

10 Apoc. 22, 4 14 Xen. Comm. I 4, 6 Cic. de nat. deor. II 143
 22 Bas. III 216 D (II 24 C)

1 ut principi *om. M, s. u. S* ut *G m2 VN'SB* et *G m1 CP*
 ancillantur *om. VM'* 2 unde Π inde *N* 3 regionem *N'MS* nomen
 regi Π nomen regio *B* 4 abstinendi (i *pr. ex e*) *m3 C' m2 GP* 6 fons
C' et (fors m2) V 7 erecta *CP* directa *VM'S* districta *VM'* 9 uolum-
 tatem *C* uoluptatem *G* uolumptatem *P* 10 nomen dñi *CB* dñi nomen *cet.*
 11 inscribitur *VM'S* eandem *G m2 B* eadem *G m1 CPV* eam *cet.* saepes
VM' 13 uenus Π uenustas *N* elegantia Π 14 harenae *VM'M* et (h
s. u. m2) V' arenae *cet.* 15 aut *alt. om. II, s. u. m2 B* umescentis *M*
 tumescentis *N'* humescentis *cet.* 20 scena *B* scena Π schena *cet.* su-
 periora *CP et m1 G* superiori *G m2 B* 21 oportebat *C et (p alt.*
exp.) P uel *N'MS* uelut ΠB 22 interiore *CP et (corr. m2) G*

aduentus, ne inproviso occupent otiantem uel urbis populum
 uel imperatoris exercitum. sic latronum quoque cauentur in-
 cursus, si exploratores in muris aut turribus aut montis 137
 excelsi supercilio sint locati, ut desuper spectent plana regio-
 num, in quibus insidiae latronum latere non possint. in mari 5
 quoque positus si quis terrae adpropinquare se conicit, in ipsa
 mali fastigia et celsa antemnarum cornua uoti explorator
 ascendit et adhuc inuisibilem reliquis nauigantibus eminus
 60 terram salutat. ac forte dicas: si specula editior necessaria fuit,
 cur non supra summum uerticem capitis oculi constituti sunt 10 B
 sicut cancris uel scarabaeis in summo sunt, quibus licet nullum
 caput adpareat, colla ac dorsa tamen cetero corpore celsiora
 sunt? sed illis testa ualida nec tam tenuis membrana sicut
 nobis, quae facile possit offendi ruboque et ceteris interscindi
 sentibus. aliis quoque animantibus huiusmodi species, ut 15
 possint oculos aut ad ceruicem conferre ut equi aut boues
 ac propemodum omnes ferae aut ad alas suas ut aues, quo
 tuta quiete potiantur. nobis autem in summa corporis parte C
 constitui oculos oportuit tamquam in arce et ab omni uel
 minima offensione defendi, quae duo sibi compugnantia uide- 20
 bantur. nam si in humili essent propter tutamen, munus in-
 pediretur, si in uertice, paterent ad iniuriam. itaque ne uel
 usu muneris aliquid detraheretur uel aliquid ad propulsandam
 iniuriam <non> prospiceretur, eo loco oculos constituit, cui

9 Uerg. Aen. III 524   19 Cic. de nat. deor. II 140

3 aut turribus aut montis *MSB* aut montis (montes *C* et *m1 G*) aut
 turris *II* aut in montibus aut turribus (excelsis) *N'*   4 desuper *C*
 (de *s. u.*)   plena *CP* et (corr. *m2*) *G*   10 sint *CP* et (sunt
m2) *G*   14 possint *CGP*   roborque *C*   interscindi *CP* et *m1 G*
 interfundi *G m2 V*   16 ac boues *S* (c *in ras.*) *Atr. Diu.* ut boues *Brux.*
 17 feare *C*   18 tota *CGPM'*   quiete *C* (e *alt. in ras.*)   potiantur *C*
 (o *in ras.*)   in *IIQ'S* et in *MB* et *Q(M'*   summa *II N'* summa pro-
 pemodum *MSB*, fort. recte, cf. u. 24   19 arche *CPB* et (h *exp.*) *G*
 20 propugnantia uideantur *II B*   22 iniuria *C*   23 usu *C* et *m1 G* sui
Q(M' usui *G m2 cet.*   aliquid om. *M*, in *mg. S*   24 non *add.* γ
 loci *S* (loco *m2*)   post cui *add.* supra modum *II* et (*his del.*) *B*

supercilia desuper non minimum protectionis inperiant, subter D
malae aliquantulum eleuatae haut exiguum munitionis ad-
iungant, interiorum partem saepiant nares, exteriorum quoque
frontis malarumque gibbi extuberantes et licet ossuum com-
5 page conexa et aequata confinia circumuallare uideantur. inter
haec medii sunt oculorum orbes et tuti ad cauendum et ad
intuendum liberi et decori ad gratiam utpote in crystalli
speciem refulgentes. in quorum medio pupillae sunt, quae
uidendi munus operantur. haec ne qua incidentis iniuriae E
10 offensione laedantur, pilis hinc inde consertis uelut quodam
uallo per circuitum muniuntur. unde tutum auxilium sibi
postulans propheta ait: custodi me, domine, ut pupil-
lam oculi, ut protectionis diuinae fieret ei tam sollicita
et tuta custodia quam pupillam oculi tutissimo quodam
15 naturae uallo munire dignatus est, simul quia innocentia
et integritas leui sorde aspersa uiolatur et gratiae suae
munus amittit et ideo prospiciendum, ne quis eam puluis F
erroris oblimet aut ulla uexet festuca peccati, quia scriptum
est: eice primum trabem de oculo tuo et tunc
20 uidebis eicere festucam de oculo fratris tui.
61 itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis
in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter
cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. initium

2 Cic. de nat. deor. II 143   12 Psalm. XVI 8   19 Matth. 7, 5

2 haut *MS* et (h s. u.) *B* haud *G m2* aut *G m1 cet.* 3 sepiant (*PVS*
exteriorem *MSB* exteriores *II* posteriorem *N'* (pos in ras. *MS*) 4 fron-
tes *II* gibbi (*osterius* sibi libri extuberantes scripsi extuberantem
M et (t eras.) *S* extuberant *N'* (-ent in mg. *m2 MS*) extuberant *B* exu-
berant *CGP* exsuperant *V*; exuperantes sane ferri potest et om. *MS*,
fort. ut ossuum *S* ossium *G m2* 7 utpote *C* 8 specie *VN'*
pupillae *CP* et (corr. *m2*) *G* 9 hac *AM'* hae *M* hec *B* 10 lae-
tantur *C* 11 tutum *MSB* totum cet. sibi auxilium *AM'*, sibi om. *N'*
12 pupilla *CV* 14 pupilla *CP* pupilla *V* pupillam *G* (v s. o *m2*)
15 munere *C* 17 munus *C* (us in ras. maioris spatii) 19 eice *C* (e
alt. in ras.) 22 alios *C* (os in ras.) 23 cerebrum (r pr. ex b) *C*
quodam *C* (o in ras.) constitutus (*PVM'* et (-os *m2*) *GU*

enim neruorum et omnium sensuum uoluntariae commotionis
 cerebrum est atque inde omnis eorum quae diximus causa
 manat. initium autem arteriarum et insiti caloris, quo ani-
 mantur et tepefiunt uitalia, cor esse plerique arbitrantur.
 sensuum autem singulorum uelut organum nerui sunt, qui 513
 uelut cordae et fides quaedam de cerebro oriuntur et per
 partis corporis in singula quaeque officia deriuantur. ideoque
 mollius est ceteris cerebrum, quia omnis suscipit sensus.
 unde et nerui, qui referunt uniuersa quae uel oculus uiderit
 uel auris audierit uel odor inalauerit uel lingua increpauerit 10
 uel os saporis acceperit. quod enim molle ad compassionem
 aptius, quod autem durum ex aliquo rigore neruorum ad
 agendum efficacius.

B

62 Praestantissimum quoque audiendi munus est et uisui suppar
 gratia. ideo aures extantiores sunt, ut et ornatus decorem 15
 praeferant et excipiant omne illud quidquid de uertice sordium
 umorisue defluerit, simul ut in earum sinibus uox reperiussa
 sine offensione interioris ingrediatur anfractus. nam nisi ita
 esset, quis non ad omnem fortioris sonum uocis adtonitus
 redderetur, cum inter ista subsidia frequenter inproviso ictus 20 C
 clamore nos obsurdiscere sentiamus? tum uelut quaedam
 propugnacula uideas praetendere aduersum frigoris asperitatem

1 communitio *CGP* commonitioni *V* 2 omnis inde *MS* 3 et
om. N' insitum *CPV* et (*m eras.*) *G* 5 sensum *M'* et (*sensuum*
m2) *VB* 6 per *om. C* partis *C* partes *cet.* deriuantur *B* ideo
 quoque *C* (*in quo legitur* quo et *q: s. o, o et q: in ras.*) *GPB*
 ideo *VM'*; uerba officia deriuantur ideoque *om. V* 9 et nerui *II*
omnes nerui N qui scripsi et quae *VB* et quo *MS* quaerunt (*om.*
deinde referunt) *N'* oculos *CP* et (*us m2*) *G* 10 inalauerit *CPV*
et m1 G inoleuerit *V'* inalauerit *G m2 cet.* 12 ad* *C* 14 subpar *V'*
et m1 S supra *VVM'* et *m2 S* 15 sunt *om. VMS. s. u. m2 V* 16 prae-
 ferant *C* (*p in ras.*) 17 humorisue *M* (*h s. u. m2*) *S* (*sue s. u. m3*)
UGB humoris suae *V* humoris *V'* et *m2 V* umores *V m1* humores *M'*
 18 interiores *G* (*-es ex -is m2*) *VVM' MSB* 20 istas obsidia *CP* et
 (*v s. o m2*) *G* ista| ipsa *N'* 21 nos *om. II* absurdiscere *C* absor-
 discere *P* absordescere *V* obsordiscere *G m1* obsordescere *V m1* obsur-
 discere *GV m2 cet.* 22 propugnaculo *C* aduersus *N'B*

calorisque flagrantiam, ut neque frigus penetret ductus patentes
 neque nimius adurat aestus. sinuatio autem interiorum aurium
 modulandi quendam numerum praestat et disciplinam, siquidem
 per anfractus aurium quidam rythmus efficitur et modulis
 5 quibusdam ingressae sonus uocis exprimitur. tenaces praeterea
 sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet, D
 siquidem uel in concauis montium uel in recessu rupium uel
 in anfractu fluminum uox auditur dulcior et responsa suaui
 referens echo resultat. ipsae quoque sordes aurium non inutiles,
 10 quae ligant uocem, ut tenacior eius in nobis et memoria sit et
 63 gratia. de naribus autem quid loquar, quae biuio et procero fora-
 mine antrum quoddam recipiendis odoribus praestant, ut non
 perfunctorie odor transeat, sed diutius inhaereat naribus et E
 earum ductu cerebrum sensusque depascat? ideo diutius odor
 15 fraglat acceptus quam sermo resonat aut uisus apparet.
 plerumque quod momento breui fueris odoratus toto tibi die
 spirat in naribus. per eas quoque purgamenta capitis defluunt
 et sine fraude atque offensione aliqua corporis deriuantur.
 64 est etiam non mediocris sensus in tactu atque in eo F
 20 uoluptas gratissima, sincerum iudicium; plerumque enim
 tactu probamus quae oculis probare non possumus.
 65 Postremum quoque officium est oris aut linguae, quod
 tamen omnibus uires ministrat. nam neque oculi uigorem

9 Uerg. Georg. III 50

1 flagrantia (PV et (-ā m2) G frigus C (rig in ras.) ductis C
 2 nimius C insinuatio Π, cf. de Noe 9, 28 4 rythmus M rhith-
 mus S rimus CPV et m1 G rithmus G m2 A' rthmus A estimus M'
 thomus B 7 uel pr. MSB uelut Π et (in om.) N' 8 anfractu G m2
 (om. in) N fractu G m1 cet. 9 echo A' MSB et m2 GA heco G m1 CPV
 segor A (m1 M' 10 legant CPA M' et (ligant m2) G eius in nobis
 N' B nobis Π eius MS sit in ras. C sit memoria eius et (om. et
 pr.) B 13 perfuncturae CP et (perfunctorie m2) G 15 fraglat
 G m2 et corr. m1 A' fragrat (corr. flagrat) M flagrat cet. quem CP
 et (quam m2) G 16 memento C (me pr. s. u.) P tibi die Π N' die
 tibi MSB 18 deriuantur B 19 tacto Π (-u m2 G) 20 uoluntas Π
 sincerum C sincerumque N, fort. recte 22 postremum C 23 ocu-
 lus MS oculos A (-us m2) M'

uidendi haberent, nisi uirtutem substantiae corporalis acciperent,
 quae cibo defertur et potu, neque aures audiendi aut nares
 odorandi aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur
 alimentis. deficimus enim uiribus, nisi eas cibi competentis
 assiduitate reparemus. denique confecti fame nullis oblectantur 5
 sensuum uoluptatibus, sed quasi exortes eorum delinimenta non
 66 sentiunt. quid ego describam dentium uallum, quo conficitur 139
 cibus et plenae fit uocis expressio? quae sine dentibus
 alimonia delectaret? denique aevi maturos plerumque cer-
 nimus hoc ipso citius senescere, quod amissis dentibus 10
 nullam possint cibi uirtutem ualidioris adsumere. ideo
 muta infantia, quia non habet adhuc organum uocis.
 67 linguae quoque non solum in loquendo, sed etiam in
 edendo munus pretiosissimum est. ea enim uelut plectrum B
 loquentis et quaedam edentis est manus, quae defluentem 15
 cibum dentibus suggerit et ministrat. uox quoque aeris
 quodam remigio uehitur et per inane portatur eademque
 ui sua aerem uerberat, nunc commouet, nunc demulcet au-
 dientis adfectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur do-
 lentem. sit igitur nobis canorum commune cum auibus, sed 20
 apud quem quo sono uocis utatur, quod est rationabile, non
 potest cum omnibus animantibus irrationalibus scilicet esse C
 commune. nam et ipsi sensus communes nobis sunt cum
 animalibus ceteris, sed tamen non eadem his ceterae ani-

7 Bas. III 218 A (24 D) 14 Cic. de nat. deor. II 149

1 haberent $\mathfrak{A}'$ (er *in ras.* et ent s. u. m2) habet $\mathfrak{A}M'MS$ accipe-
 rent C (cc *in ras.*) acceperent P acceperint G m1 $\mathfrak{A}'$ m2 VB acceperit $\mathfrak{A}'$
 m1 $\mathfrak{A}M'MS$ 2 potu CPM' et (potu m2) $\mathfrak{A}$ aures VN'B auris MS
 enim CP et (enim aures m2) G 4 competenti CP et (-tis m2) G
 competendi V 6 sensuum N sensibus II 7 uallum C (u ex a) cibus
 conficitur N' 8 uoces C expresso CP et (corr. m2) G 14 uelut C
 (t *in ras.*) 17 et om. II inanem CPV inane G (e ex ē) 18 ui
 sua G m2 B uii sua V uisu CP et m1 G uis* $\mathfrak{A}'$ (m2 uis quae) uiso $\mathfrak{A}$
 (-ū m2) M' uisui MS 19 adfectu CPV 23 communem CP cōmune
 (e ex ē) G 24 animalibus II animantibus N his om. M, in mg. S,
 eras. $\mathfrak{A}$

mantes industria utuntur. erigit et bucula ad caelum oculos,
 sed quid spectet ignorat. erigunt ferae, erigunt aues, omnibus
 est liber aspectus, sed soli inest homini eorum quae aspiciat
 affectus interpret. spectat oculis ortus obitusque signorum,
 uidet ornamentum caeli, miratur stellarum orbes, fulgores
 quoque diuersos intellegit singulorum, quando uesperus sur- D
 gat, quando lucifer, cur ille uespertinus, hic matutinus inra-
 diet, quos motus Orion habeat, quos luna defectus, quemad-
 modum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui
 10 sollemnitate custodiat. audiunt quoque animantes ceterae, sed
 quis praeter hominem audiendo cognoscit? secreta sapientiae
 solus homo ex omnibus generibus quae in terris sunt auditu
 et meditatione et prudentia colligit, qui potest dicere: au- E
 diam quid loquetur in me dominus deus. hoc est
 15 pretiosissimum, quod homo diuinae uocis fit organum et
 corporalibus labiis exprimit caeleste oraculum, sicut illud est:
 clama. quid clamabo? omnis caro faenum. accepit
 quod diceret et clamauit. sibi habeant prudentiam suam qui
 radio caeli spatia terrarumque describunt, sibi habeant intel-
 20 lectum suum, de quo dicit dominus: et intellectum pru-

4 Cic. de nat. deor. II 153   13 Psalm. LXXXIII 9   17 Esai.
 40, 6   19 Uerg. Aen. VI 849 sq.   20 Esai. 29, 14 I Cor.
 1, 19

1 industria mutatur (mutuatur *V*) *Π*, corr. *m2 G* et om. *N' MS*
 uaccula *M* bucula *S* (bu in ras. *m2*) oculos *C* 2 spectet *G m2 MS*
 expectet *℥'* expectet *G m1 cet.* 3 solis... hominibus *Π* aspicit *3*
 4 effectus *Π B* expectat oculis *C* 5 uidit *C* 6 uesperus *CGP*
 hesperus *MS* uesper *V* (in quo quando uesper surgat s. u. *m2*) *N' B*
 8 luna *N* in luna *Π* (in exp. *m2 G*) 9 suos *C* (os in ras.) 10 sol-
 lemnitate *MM'* sollempnitate *B* solempnitate *P* solemnitate *cet.* 11 prep-
 ter *C* agnoscit *P* 12 generibus quae in *C* (neribus quae in in
 ras. min. spatii) 13 meditationem *Π* (in exp. *m2 G*) et om. *Π B*,
eras. S prudentiam *Π* collegit *CP℥M'* et (corr. *m2*) *G* colligitur
M et (ur eras.) *S* 14 loquetur *PV℥'* et *m1 GM* loquitur *CM'* et
℥ m1 et (i in ras.) *S* loquatur *B* et *m2 G℥M* dominus om. *Π* 15 sit
MS 17 faenum *P℥M'M* foenum *SB* fenum *CGV*; omnis caro faenum
 om. *℥'* 19 describunt *G* 20 quibus *B* et om. *M*, in mg. *S*

dentium reprobabo. neque numeros orationis ac modos et
 modulos musicae sapientiae hoc constituam loco. sed F
 eam sapientiam definio. de qua dicit propheta: incerta
 et occulta sapientiae tuae manifestati mihi.
 68 quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis et cari- 5
 tatis est signum? osculantur se et columbae, sed quid ad
 humani osculi uenustatem, in quo amicitiae insigne humani-
 tatisque praefulget, in quo plenae caritatis fidelis exprimitur
 adfectus? unde dominus uelut prodigii genus in proditore
 condemnans ait: Iuda, osculo filium hominis tradis? 10 140.
 hoc est: caritatis insigne conuertens ad signum proditionis et
 infidelitatis indicium pacis hoc pignore uteris ad officinam
 crudelitatis? bestiali igitur oris obsequio inferentem potius
 necem quam caritatis foedera deferentem diuinae arguit uocis
 oraculo. illud quoque praecipuum est, quod soli homines ore 15
 exprimimus quae corde sentimus itaque cogitationes tacitae
 mentis oris sermone signamus. quid est igitur os hominis
 nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula uer- B
 borum, promptuarium uoluntatis? absoluimus uelut quandam
 humani corporis regiam, in qua sit licet quaedam quantitas 20
 portionis, forma tamen uniuersitatis est.

3 Psalm. L 8 10 Luc. 22. 48

1 numerosa CPV orationis G (o pr. in ras.) M' (o pr. eras.)
 rationis CPVMB modus CPV et (corr. m2) G 2 hoc II, om. N
 loco IIN'B in loco M et (in eras.) S 4 ocalta C 5 quod C' (o
 in ras.) pietas C caritatis C (t alt. ex s) caritas V 6 signum IIB
 pignus cet., quod praeferam, cf. in Luc. 6. 20 7 in om. N' MS
 8 plena car. fides (om. adfectus) MS 9 unde GPV unde de C unde
 et N proditorem CPV et (m exp.) G 11 conuertis G m2 N
 12 pacis hoc pignore N'B pacis et pignoris II pacisque pignore MS
 officium II 13 obsequio C (i in ras.) inferentes II (-tem m2 G)
 15 est om. N quod om. CV, s. u. m2 GP hominis C et (-es
 m2) GP 17 ore (om. sermonis) MS sermone signamus C (e alt.
 et s. alt. in ras.) signantur N 18 quidam B et m2 GP quodam S
 (o in ras. ex i m3) aditum N' aditus SB auditus II (u pr. eras. P)
 haustus M (h s. u.) 19 prumptuarium CP' M' proumptuarium A'
 promptarium G (p alt. s. u. m2)

69 Sequitur guttur, per quod toto corpori uitale commercium
 et spiritus huius conmeatus infunditur. succedunt brachia et
 ualidi lacertorum tori, ualidae ad operandum manus et proce-
 rioribus digitis habiles ad tenendum. hinc aptior usus ope- C
 5 randi, hinc scribendi elegantia et ille calamus scribae uelo-
 citer scribentis, quo diuinae uocis exprimuntur oracula. manus
 est quae cibum ori ministrat, manus est quae praeclaris
 eminet factis, quae conciliatrix diuinae gratiae sacris infertur
 altaribus, per quam offerimus et sumimus sacramenta caele-
 10 stia, manus est quae operatur pariter atque dispensat diuina
 mysteria, cuius uocabulo non dedignatus est se dei filius de-
 clarare dicente Daud: dextera domini fecit uirtutem, D
 dextera domini exaltauit me. manus est quae fecit
 omnia, sicut deus dixit omnipotens: nonne manus mea
 15 fecit haec omnia? manus est totius corporis propugna-
 culum, capitis defensatrix. quae cum sit loco inferior,
 70 totum uerticem comit et honesto uenustat ornatu. quis
 digne explicet pectoris cratem uentrisque mollitiam? aliter
 enim uiscera molliora non possent foueri et intestinorum
 20 sinus duris haut dubie ossibus laederentur. quid tam salutare E
 quam ut pulmo cordi finitimo limite iungeretur, ut, cum ex-
 arserit cor ira et indignatione, pulmonis sanguine atque
 umore citius temperetur? ideoque et mollis pulmo est, quia
 madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. haec

5 Psalm. XXXIII 2

12 Psalm. CXVII 16

14 Esai. 66, 8

1 toti *ŹM'* corporis *N'* 3 proceriobus *C'* procerioribus (ribus *in*
ras. m2) *P* proceri opus *G* (proceris opus *m2*) 4 hic *CŹM'* usus *C*
 6 oraculo *II* 7 cibum ori ministrat *ma in ras. min. spatii et* nus est
 quae praeclaris *extra u. C.* cibum... est quae *om. Ź'* 8 enitet *N*
 11 mysteria *N'S* misteria *cet.* 13 qui *C et* (quae *m2*) *G'* 14 omnia
om. N 16 inferior *N'B* inferiori *cet.* 17 comit *C'* (*i in ras.*) 18 mol-
 litiam *C'* mollitiem *cet.* 19 molliora *C* possint (*ŹM' et (corr. m2) Ź*
 20 haut *B et m2 PŹ* hand *m2 GM* aut *GPŹM m1 cet.* 23 ideoque
 et *II MS* ideoque *N'* (que *eras. Ź*) ideo *B* mollis *II* mollior *N* 24 haec
 ideo... *p. 260, 17 remigio desunt in S. excidit folium*

ideo strictim percurrimus, ut tamquam indocti obuia perstringere, non tamquam medici plenius scrutare uideamur et persequi quae naturae latibulis abscondita sunt.

71 Lien quoque cum iecore habet uiciniam fructuosam, qui dum adsumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit, ut per fibras iecoris minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiae transire, quae uertantur in sanguinem uiribusque proficiant, non cum fimi sordibus egerantur. intestinorum uero circumplexi orbes et sine aliquo licet nodo sibi tamen inuicem nexi quid aliud nisi diuinam prospicientiam creatoris ostendunt, ut non cito esca pertrans- eat et statim ab stomacho decurrat? quod si fieret, iugis famis et continua uorandi libido hominibus gigneretur. ex- inanitis enim uisceribus et exhaustis, dum momentaria effusione uacuarentur, necesse erat inexplebilem atque insatiabilem cibi et potus generari cupiditatem, quam sine dubio mors matura sequeretur. ideoque prouide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in iecore quoquitur eiusque uapore digestus transfunditur sucus eius in reliquas corporis partes eaque substantia artus aluntur humani, quam iuuenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseuerantiam, relicum autem uelut superfluum per intestina deducitur et per illud ex transuerso ostium deriuatur. denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam

1 obuiam *CPVN'B* perstringere *N'* prestringere *C* praestringere *cet.*
 2 tamquam *VN et m2 GP* tam *C et m1 GP* scrutari *MSB et m2 GP*
 uideamus *CP* 4 uiciniam *CV et (corr. m2) GP* uitinam *B* 5 absterget
℥'M aspergit *CGP* sordidum *Π (corr. m2 P) B* 6 minutiores *m2 GP*
 munitioris *GP m1 CV* munitiores *cet.* 7 reliquae *CV et (corr. m2)*
GP℥' 8 non *Π* et non *N*, fort. recte fimi *Π* († fimo *P m2*) et
 fimo *N* 9 aegerantur (*P* *gereantur *G* (e alt. exp. *m2*) ueri *C*,
om. B 10 necsi *Π* (nexi *GP m2*); fort. necsi scripsit *Ambrosius*
 12 ab stomacho (stomaco *CP et m1 G*) *℥'M* a stomacho (stomaco *℥ m1*)
N'S ad stomachū *B* 13 fames *N'B et m2 GPM* 14 exhaustis *CPV*
et m1 GM 15 uacuuntur *N'M* cibi *C* (b ex p *m3*) 18 coquitur *GN*
 21 persiuerantiam *C* relictum *C et* (q s. q̄ *m2*) *P* reliquum *cet.*
 23 arca *CV℥'*

humani corporis ordinatur, de qua dixit deus: fac tibi arcam
ex lignis quadratis. et nidos facies in ea et bitu-
minabis eam intus et foris bitumine. et sic facies
arcam et: ostium uero facies ex transuerso, inferi- C
5 ora autem arcae bicamerata et tricamerata facies.
hoc ergo significat dominus, quod ostium ex posteriore sit
parte, per quod egerantur ciborum superflua. decore enim
creator noster ductus reliquiarum a uultu hominis auertit, ne
dum curuamur, inquinaremus aspectum. simul illud considera,
10 quod ea quae pudoris plena sunt eo loco constituta sunt,
ubi operta uestibus dedecere non possint.

73 Uenarum pulsus uel infirmitatis internuntius uel salutis D
est. eadem tamen cum toto diffusae corpore sint, neque
nudae atque intectae sunt et ita leuibus operiuntur uisceribus,
15 ut explorandi copia sit et celeritas sentiendi, quando nulla
est uiscerum crassitudo, quae pulsum possit obducere. ossa
quoque omnia tenui operta sunt uiscere et reuincta neruis,
praecipue tamen capitis leui tecta sunt corio et, quo possint
aliquod aduersus imbres et frigora habere munimen, capillis E

2 Gen. 6, 14   4 Gen. 6. 16   7 Xen. Comm. I 4, 6, cf. de
Noe 8, 24

1 ordinatur II (ordenatur CP) accipitur N'M ordinatur et accipitur B
archam II (h exp. G) M'   2 et pr. II, om. N   facias C' et (-es
m2) P   ea II arcam N' (m eras. M) B archa M   et bituminabis...
arcam om. B   3 et alt. om. II   facias M'   4 archa C archam G
(h exp., à ex a m2) PM' in archa V (ar s. u.)   et CV et (exp. m2)
G et infra P (infra s. u. m2) N, fort. recte   uero om N'M   in-
ferior CP   5 archae CPV et (h exp.) GM', om. B   7 digerantur V et
m2 GP digeratur C et GP m1   8 aduertit CP auertit V (auer in
ras.)   9 curuamur G m2 curuamus C' et m1 GP curbamus V purgamus
aluam P m2 N   10 loci N' (loco m2 M) MB   11 testibus CP et
(corr. m2) G   13 eadem CVN' eadem M (e alt. s. u.)   diffusa N'
corpore (corpori CV corporis GP) sint (sunt V) MM sint in corpore
MM' sint corpore M' in corpore B   15 etplorandi C et explorandi GP,
fort. recte   16 possint CPV et G (n in ras., exp. m2)   abducere CGP
adducere V   18 et quo G m2 B ex quo CPV et G m1 quo N' unde M
possint C' (t s. u.)   19 aliqua CPV et (corr. m2) G   aduersum
N'MB   frigura C' (u in ras.)

densioribus uestiuntur. quid de genitalibus loquar, quae uenis
 e regione ceruicis per renes lumbosque deductis suscipiunt
 74 75 genitale seminium ad munus et gratiam procreandi? quid
 de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustent
 oneris iniuria? flexibile genu, quo prae ceteris domini 5
 mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia prouocatur. hoc enim
 patris summi erga filium donum est: ut in nomine domini F
 omnes genu curuent caelestium et terrestrium et 14
 infernorum et omnis lingua confiteatur quoniam
 dominus Iesus in gloria dei patris est. duo enim sunt 10
 quae prae ceteris deum mulcent, humilitas et fides. pes itaque
 exprimit humilitatis affectum et sedulae seruitutis obsequium,
 fides aequat filium patri atque utriusque eandem gloriam
 confitetur. recte autem non plures, sed duo sunt homini
 pedes; quaterni enim pedes feris ac beluis sunt, bini auibus, 15
 et ideo unus quasi de uolatilibus est homo, qui alta uisu
 petat et quodam remigio uolitet sublimium sagacitate sensuum. B
 et ideo de eo dictum est: renouabitur sicut aquila
 iuuentus tua, eo quod propior sit caelestibus et sublimior
 aquilis, qui possit dicere: nostra autem conuersatio 20
 in caelis est.

10, 75 Sed iam finis sermoni nostro sit, quoniam completus est C
 dies sextus et mundani operis summa conclusa est, perfecto
 uidelicet homine, in quo principatus est animantium uniuersarum
 et summa quaedam uniuersitatis et omnis mundanae 25

7 Philipp. 2, 10 sq. 16 cf. (Basil.) de hom. struct. I 13 18 Psalm.
 CII 5 20 Philipp. 3, 26

1 loquar *in ras.* C 3 seminium N'B seminum CPVM et (semen
 m2) G gratiam IIM ad gratiam N'B 5 flexibilis C et (e s. i tert.)
 M flexibiles G (s exp.) P flexiles V genua CPV et (a exp.) G
 pro CV 8 omnes II (s exp. G) omne N curuent CPV et m1 G
 curuet A'M et A m1 curuetur A m2 curuentur G m2 flectatur B 9 quia P
 10 ihs xps P gloria est B est II, s. u. m2 A', om. cet. 11 pes MB
 spe s A' spes cet. 12 affectu CPV et (-a m2) G 13 eandem (n s. u.)
 gloria C 14 hominis pedes G pedes hominis P 17 sagacitate sensuum
 IIB cogitationum N'MS 18 aquila CPVM et (-lae m2) GA' aquilae cet.
 19 proprior CV A'M et (r alt. eras.) GPS 24 hominem C 25 summam C

gratia creaturae. certe deferamus silentium, quoniam requieuit
 deus ab omnibus mundi operibus. requieuit autem in recessu
 hominis, requieuit in eius mente atque proposito; fecerat enim D
 hominem rationis capacem, imitatore[m] sui, uirtutum aemula-
 5 torem, cupidum caelestium gratiarum. in his requiescit deus,
 qui ait: aut super quem requiescam nisi super
 humilem et quietum et tementem uerba mea?
 76 gratias ago domino deo nostro, qui huiusmodi opus fecit,
 in quo requiesceret. fecit caelum, non lego quod requieuerit,
 10 fecit terram, non lego quod requieuerit, fecit solem et lunam
 et stellas, nec ibi lego quod requieuerit, sed lego quod fecerit E
 hominem et tunc requieuerit habens cui peccata dimitteret. aut
 forte tunc iam futurae dominicae passionis praecessit mysterium,
 quo reuelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui
 15 requiem sibi praedestinabat in corpore pro hominis redemptione
 secundum quod ipse dixit: ego dormiui et quieui et
 surrexi, quoniam dominus suscepit me. ipse enim
 requieuit qui fecit. cui est honor gloria perpetuitas a sae- F
 culis et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum amen.

2 Gen. 2, 2   6 Esai. 66, 2   16 Psalm. III 6

1 quoniam requie *extra u.*, uit deus *in ras. minoris spatii C*   5 re-
 quieuit *P*   6 aut *exp. M, om. SB*   super *pr. IB supra cet.*   super
alt. IB supra cet.   8 ago *IN'SB* ergo *M*   quia *V*   huius (*om.*
modi) C   10 *in uerbo* terram *desinit A. excidit folium ultimum, cetero*
in carta lintea suppleuit ex libro A' manus saeculi XVII   et lunam
IM'SB lunam *AM*   11 sed... requieuerit *om. A'*   12 requieuit *M'*
 13 misterium *CG* et (*myst. corr.*) *AM*   14 quod reuelatum *C*   15 ho-
 minem *II* (*m exp. G*) *M'*   redemptione *C* et (*corr. m2*) *G* redem-
 ptionem *V* (*m alt. eras.*) *M* (*m alt. exp.*)   16 quieui *CV* et *m1 P*
 requieui *GN*   17 exsurrexi *N'* surrexi *M*   suscipiet *M* (*-cipiet in ras.*
m2) *S* suscipiet *A'*   19 et nunc *om. C, et pr. om. GPV* *EXP DE RERV*
PRINCIPIIS DIES VI. B C EXPLICIT DE RERUM PRINCIPIIS DIES
SEXTUS AMEN P EXPLICIT. DE RERUM PRINCIPIIS V EXPLICIT
SCI AMBROSII DE RERV PRINCIPIS DIERVM SEX DŌ GRACIAS
AMEN AM' FINIT AMBROSI EPI TRACTATUS DE EXAMERON DE
PRINCIPIO DIERUM SEX M EXP EXAMERON SCI AMBROSII LIB
SEXT S EXPLICIT LIBER QUI UOCATUR EXAMERON SCI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPI B. in G non est subscriptio

DE PARADISO.

- A* = Audomaropolitanus 72 saec. VIII f. 89^u
P = Parisiacus 1913 saec. VIII f. 250^r
R = Remensis 355 saec. VIII f. 32^r
V = Vaticanus bybliothecae Vaticanae antiquae 296 saec. X f. 83^u
M = Monacensis 3728 saec. X f. 178^r
S = Senensis F v 8 saec. XI ineuntis f. 111^u
B = Bruxellensis 1782/4 saec. XI ineuntis f. 70^r
C = Cheltenhamensis 12267 saec. XI f. 273^r
C' = Cheltenhamensis 1678, nunc Berolinensis (Meermannianus)
19, olim Claromontanus 451, saec. XII f. 121^r
D = Duacensis 226 saec. XII f. 3^r
P' = Parisiacus 11624 saec. XI f. 40^r
P'' = Parisiacus 1719 saec. XI f. 142^r
V' = Uindobonensis 1010 saec. XI f. 92^r
μ = editio Mediolanensis a. 1477
α = editio Amerbachiana
Π = libri *APVCC'D*
N = libri *RMSBP'V'*

Librorum *A* et *P* scripturas integras adscripsi, ex ceteris selectas.
 libros *D* et *P'* raro respexi.

*Et plantauit deus paradisum in Edem secundum orientem et posuit 145 A
ibi hominem, quem finxit.*

1, 1 De paradiso adoriendus sermo non mediocrem aestum nobis B
uidetur incutere quidnam sit paradisus et ubi sit qualisue
5 sit inuestigare et explicare cupientibus, maxime cum apo-
stolus siue in corpore siue extra corpus nesciat, raptum se
tamen dicat usque ad tertium caelum. et rursus scio inquit
eiusmodi hominem, siue in corpore siue extra
corpus nescio, deus scit, quoniam raptus est in
10 paradisum et audiuit uerba ineffabilia, quae non
licet homini loqui. pro huiusmodi gloriabor, pro
me autem non gloriabor nisi in infirmitatibus C
meis. si enim uoluero gloriari, non ero stultus;
nam ueritatem dico. ergo si huiusmodi paradisus est,
15 ut eum solus Paulus aut uix aliquis Pauli similis, cum in
uita degeret, uidere potuerit, idem tamen, siue in corpore
siue extra corpus uiderit, meminisse non possit, audierit tamen
uerba, quibus prohibitus sit uulgare quod audierat, quo

1 Gen. 2, 8   5 II Cor. 12, 2   7 II Cor. 12, 3—6

INCIP DE PARADISO (*s. u. add. m2* et adam et eua) A INCIPIT DE
PARADYSO P INCIPIT (DOMNI AMBROSII *add. R, DNI AMBROSII*
V', EIUDEM MP'P''S) DE PARADISO *RMCP'V' et add. LIB I. I'S*
DE PARADISO LIB AMBROSII EPI FELICITER INCIPIT V LIBER
EIUDEM DE PARADISO B AMBROSII DE PARADISO C' INCIPIT
LIB SCI AMBROSII DE PARADYSO. ADAM ET EUA D   1 Et plan-
tauit... finxit *om. VD*   aedem M (*corr. aeden*) P' eden A (*e ex e*
m2) S aeden R eden *cet.*   paradysum AP' (*semper fere fluctuant libri*)
et posuit... finxit *om. C*   quem finxit *om. PC'*   finc... A (*tres*
litterae euanidae) finxit M finxit *cet.*   3 nobis aestum M   5 sit *om.*
CC'V'   explanare N   6 et raptum A (*et extra u. m2*) D   8 huius-
modi N   12 in *om. PV'*

- tandem modo nos paradisi situm poterimus absolvere, quem
nec uidere potuimus et, si potuissemus uidere, tamen pro-
hiberemur aliis intimare? simul cum Paulus extollere se 146
reuelationum sublimitate sit ueritus, quanto magis nobis stu-
dendum est id <non> sollicitius indicare, cuius etiam reuelatio 5
obnoxia sit periculo! non uilem igitur hunc paradisum aesti-
mare debemus, et ideo relinquamus Pauli esse secretum.
- 2 tamen quoniam legimus in Genesi a deo paradisum esse
plantatum secundum orientem et ibi esse positum hominem,
quem plasmauit deus, istius paradisi auctorem iam possumus 10
inuenire. quis est enim qui potuit fingere paradisum nisi B
omnipotens deus, qui dixit et facta sunt, numquam indi-
gens eorum quae generari uellet? ipse ergo plantauit para-
disum, de quo dicit sapientia: omnis plantatio, quam
non plantauit pater meus, eradicabitur. bona ange- 15
lorum plantatio, bona sanctorum; sancti enim sub ficu et uite
dicuntur in illo pacis futuri tempore, in quibus typus est
angelorum.
- 3 Ergo paradisosus est plurima ligna habens, sed ligna fructi- C
fera, ligna plena suci atque uirtutis, de quibus dictum est: 20
exultabunt omnia ligna siluarum, ligna semper
florentia uiriditate meritorum, sicut illud lignum, quod plan-
tatum est secus decursus aquarum, cuius folium non defluet,
quia totus in eo fructus exuberat. hic ergo paradisosus est.
- 4 locus autem eius, in quo est plantatus, uoluptas dicitur. 25

12 Psalm. XXXII 9 14 Matth. 15, 13 16 Mich. 4, 4 16 Mich.
4, 3, cf. Marc. 12, 25 Philo Legg. alleg. I 14 (I 52, 26 *M*; I 72, 14 *C*.)
21 Psalm. XCV 12 22 Psalm. I 3 25 Philo Legg. alleg. I 14 (52,
25; I 72, 14 *C*.) de post. Cain. 10 (232, 11) Quaest. in Gen. I 7

1 "nos modo *P* 2 si *s. u. m* 2 *A* 4 timendum *Costerius* 5 non
addidi 6 non ilen (*B in mg. at uilē*) *N* (deinde spatium 5 litt. *S*)
10 possumus *P* (*v s. i*) 12 numquid *SBP* 13 uelit *RMV* 14 uerba
sapientia... usque ad p. 268, 26 neque desunt in *S*; excidit folium
15 meus celestis *P* 16 uitae *AMV* 17 futurae *NC* 20 dictum]
scriptum *BP*, om. *R* 22 florentia *RV* uiriditatem *AP* 23 defluit
MBP 25 plantatus est *B* dicitur uoluptas *BP*

unde et sanctus Dauid ait: ex torrente uoluptatis tuae
 potabis eos. legisti enim quia fons procedit ex Edem,
 qui rigat paradisum. haec igitur ligna, quae plan-147 A
 tata sunt in paradiso, quasi profluuium quodam torrentis
 5 spiritus inrigantur. de quo etiam alibi ait: fluminis im-
 petus laetificat ciuitatem dei. est autem ciuitas illa quae
 sursum est Hierusalem libera, in qua diuersa sanctorum merita
 5 pullularunt. in hoc ergo paradiso hominem deus posuit, quem
 plasmauit. intellege iam quia non eum hominem qui secundum
 10 imaginem dei est posuit, sed eum qui secundum corpus;
 incorporalis enim in loco non est. posuit autem eum in para- B
 diso sicut solem in caelo expectantem regnum caelorum,
 quemadmodum creatura expectat reuelationem filiorum dei.
 6 ergo si paradisosus est in quo erant exorta uirgulta, uidetur
 15 paradisosus anima esse, quae multiplicat semen acceptum, in
 qua uirtus unaquaeque plantatur, in qua erat etiam lignum
 uitae, hoc est sapientia, sicut dixit Solomon quia sapientia
 non de terra exorta est, sed de patre; est enim splendor C
 lucis aeternae et manatio omnipotentis gloriae.
 2, 7 20 Erat autem lignum scientiae boni et mali in paradiso. sic
 enim habes, quia produxit deus lignum speciosum D
 ad aspectum et bonum ad escam et lignum uitae

1 Psalm. XXXV 9 2 Gen. 2, 10 5 Psalm. XXXV 5 6 Ga-
 lat. 4, 26 8 Philo Quaest. I 8 Legg. alleg. I 12 et 16 (49, 32; 53,
 45; I 68, 27; 74, 12 C.) 10 Philo Quaest. I 8 12 Philo Legg. alleg.
 I 14 (52, 31; I 72, 17 C.) 13 Rom. 8, 19 15 Philo de mundi opif.
 54 (37, 23 M.; I 53, 25 C.), Legg. alleg. I 15 (54, 23; I 75, 6 C.)
 16 Philo Quaest. I 6 et 11 Legg. alleg. I 18 (54, 44; I 75, 22 C.)
 17 Sap. 7, 21—26 21 Gen. 2, 9

2 illos V' edem P' aedem P aeden M (n ex m) eadem A eaden
 V' eden D (in ras) cet. 3 hec P m2 C' hec P' hoc P m1 cet. igitur AD
 igitur sanctorum cet. ligna A m2 BD flumina C' (del. m2 et s. scr. ligna)
 lumina A m1 R (s. ligna) cet. 4 profluo BP' 5 spiritu MP' 9 iam
 APV etiam M (et s. u.) cet. 14 exhorta P 17 solomon M salemo
 V' (in quo salemo dixit) salomon cet. quia] qui A (e s. i m2)
 19 emanatio ed. Paris. a. 1661 22 ad pr. om. A et (in quo aspectu) D
 et pr. om. MBP' ad aescam bonum M

in paradiso et lignum scientiae boni et mali. postea uidebimus utrum et hoc lignum speciosum ad aspectum et bonum ad escam fuerit sicut cetera. eo enim loco hoc oportunius disputabitur, quo hominem ex hoc gustantem inuenimus esse deceptum. interim nihil habemus, quod 5 nunc reprehendere debeamus, etsi rationem scire non possumus. neque enim in hac creatura mundi, si qua nobis difficilia intellectu uidentur et inconprehensibilia ingenio nostro, temerario quodam debemus condemnare iudicio. ut creaturam serpentium uenenatique alicuius animantis, quippe homines 10 qua ratione singula quaeque sint facta intellegere adhuc et scire non possumus. sic ergo et in scripturis diuinis non facile reprehendamus aliquid quod intellegere non possumus; sunt enim plurima quae non nostro ingenio metienda sunt, sed ex altitudine diuinae dispositionis et uerbi sunt aestimanda. 15 F

8 pone enim, sine praeiudicio tamen adsertionis futurae, ideo tibi hoc lignum de scientia boni et mali displicere, quia posteaquam gustauerunt ex eo homines, intellexerunt esse se nudos: attamen ad consummationem diuinae operationis dicam tibi et hoc lignum in paradiso exortum et ideo a deo esse 20 permissum, ut possimus supereminentiam boni scire. quomodo enim, si non esset scientia boni et mali, inter bonum et 148. malum discretionem aliquam disceremus? nam neque quod malum erat malum iudicaretur esse, nisi esset scientia boni — scientia autem boni esse non posset, nisi esset et bonum 25 — neque rursus quod bonum erat sciremus bonum esse, nisi

18 Gen. 3, 7

1 et *pr. om.* *M* 2 uidebimus *V* (*bi s. u.*) uideamus (*a s. u.*) *PD*
 uidemus *AP'* et *s. u.* *M* 3 et *om.* *M* enim *A* (*e s. u.*) loci *M*
 4 gustantem *APVM* gustantem ligno *B* (ligno *in mg.*) *cet.* 6 possi-
 mus *P* (*v s. i m2*) (*"* 7 creatura est *P* (*est exp.*) (*C* (*est eras.*) 9 con-
 dempnare *APBP'* (*"V'* et (*p s. u. m2*) (*'* 11 intellegere (*re s. u.*) *A*
 13 *inde a* reprehendamus *usque ad* (*c. 7 s. 35*) *insufflatio, fructus omnia*
interciderunt in AD. desunt in A folia decem 14 meptienda *P*
 18 se esse *B* (*"P"* 25 bonum] malum *M* mali *P'* scientia mali *B*
 26 rursum *SB*

esset scientia mali. cape exemplum de ipsa condicione humani
 corporis. nempe habet et amaritudinem quandam fellis, quae
 si in commune prospicias, ad salutem hominis utilis inuenitur. B
 ergo et quod malum putamus plerumque non per omnia
 5 malum est, sed in commune utile. nam sicut fel in parte
 est corporis et tamen ad totius utilitatem corporis prodest,
 ita utilitati omnium profuturam sciens deus scientiam
 boni et mali in parte constituit, ut in commune prodesset.
 9 denique serpentem in paradiso inuenis utique non sine
 10 dei uoluntate generatum. in serpentis autem figura diabolus
 est; fuisse enim diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta C
 docet, qui dicit super principem Tyri: in uoluptate inquit
 paradisi factus es; principem Tyri autem in figura acci-
 pimus diaboli. numquid et hinc accusabimus deum, quia
 15 thesauros eius altitudinis et scientiae absconditos in Christo
 et occultos comprehendere non possumus, nisi quos ipse reue-
 lare dignatus est? reuelauit tamen, ut sciamus etiam diaboli
 malitiam ad salutem prodesse hominibus, non quod diabolus
 prodesse uelit, sed quod malitiam eius etiam repugnantis D
 20 conuertit nobis dominus ad salutem. denique huius malitia
 Iob sancti uiri fecit esse uirtutem et patientiam clariorem.
 huius malitia iustitiam eius exercuit, ut certaret et uinceret
 et uictoriam corona sequeretur; nemo enim nisi qui legitime
 certauerit coronatur. Ioseph quoque castimonia numquam ad

12 Ezech. 28, 13   23 II Tim. 2, 5   24 Gen. 39, 7 sqq.

3 communem *PVC*   7 utilitatem *RV'* utilitati* *S*   8 constituit** *I'*
 (i alt. s. u. m2, us *eras*.) constitutus *V*   ut s. u. m2 *V*   post cō-
 mune add. sicut uoluit ipse dñs *B*   11 iezechiel *P'C'* et hiezechiel *M*
 12 principe *B'* et (-ē m2) *P'*   uoluntate *PC* et (p s. n) *M*   13 est
M('P''   autem tyri *M*, autem om. *SBI''*   14 ergo numquid *N*
 accusauimus *PV*   dñm *BP'* dñm dñm nr̄m *M*   15 thesauros libri
 et (ex sed) *P* sed *VC'*, et om. *MI''*   17 reuelabit *M*   etiam om.
BI'', in mg. *S*   18 quod (d s. u. m2) *RI''* quo *SV'*   19 repugnantis
 (i ex e) *PRV* repugnantes *V'* repugnantē *I''*   20 nobis *P* (bi m2 in
ras)   21 patientiam] sapientiam *RV'*   22 exhercuit *R*   et] ut *SP'*
 24 coronabitur *C*

nostri memoriam peruenisset, nisi mulier dominus eius con-
 tubernalis ignitis diaboli spiculis incitata temptasset eius E
 affectum, nisi postremo affectasset eius interitum, quo clarior
 esset castimonia uiri, qui mortem pro castitate contempserit.
 quis scire consilium dei? nempe diabolo auctore necces uidentur 5
 iustis hominibus praeparari, exerceri quoque parricidia filiorum.
 attamen dominus Abraham etiam hac arte temptauit, ut immo-
 lari sibi filium ab eodem postularet. qua temptatione Abraham
 fidelis est domino conprobatus, quod a deuotionis obsequio
 nec dilecti filii miseratione reuocatus est. ita ergo et lignum 10 F
 scientiae boni et mali in paradiso, quod erat speciosum ad
 uisum et bonum ad escam specie uidebatur; non enim usu
 bonum ad escam erat, quoniam esca eius uidetur hominibus
 obfuisse. ergo est quod singulis noceat, in commune prosit.
 ut Iudae nocuit diabolus, sed praeter illum omnes apostolos 15
 coronauit, qui malitiae eius temptamenta uicerunt.

10 Itaque neque dubitandum neque reprehendendum quod in 149
 paradiso diabolus erat, quandoquidem occludere sanctis non
 potuit iter, ne quis ascenderet; neque enim iustis habitationem
 incolatus tamquam possessor eripuit. esto enim ut aliquos 20
 desides atque uitiosos ab incolatu supernae possessionis
 auerterit: illud multo angustius multoque pulchrius, quod
 sanctorum orationibus excludetur, cum completum fuerit illud:
 uidebam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem. B
 ergo non metuamus eum, qui eo usque infirmus est, ut 25
 et ipse casurus in terram sit. accepit quidem temptandi
 licentiam, sed non accepit copiam subruendi, nisi sua

6 Gen. 22, 1 sq. 15 Luc. 22, 3 24 Luc. 10, 18

3 affectasset *m.2 ex affectos (uel affectus) sed P* 5 necesse *R (se*
eras.) 7 etiam abraham hac *N abraham hac etiam C* parte *S*
 10 est *om. M*, sit reuocatus *SBI'* 12 uisum (i s. u.) *PM usum VC'V'*
 usu] uisu *RM uisum SBI'* 13 uideretur *SB* 19 iustis *P (v s. i*
alt., sed eras.) 22 auerterit *P (-et corr.)* angustius *C et (u s. n*
m.2) M. (u m.2 ex n) S 23 excluditur *N* 24 satan *R satanam MS*
 25 est s. u. *m.2 M* 26 in terram casurus sit *P'C'* casurus sit in ter-
 ram *B* 27 subuertendi *RMV'* nisi qui sua *M*

sponte labatur infirmus affectus, qui sibi auxilium non norit
 accersire. et ideo qua fraude temptauerit primum hominem
 quidue in homine putauerit esse temptandum, quo ordine,
 11 qua arte cognoscere opus est, ut cauere possimus. plerique C
 5 tamen, qui uolunt in paradiso diabolum non fuisse, licet
 in caelo adstantem cum angelis legerimus, ne in isto
 sermone uideantur offendi, secundum suam accipiant uolun-
 tatem interpretationem istius lectionis. namque ante nos fuit
 qui per uoluptatem et sensum praeuaricationem ab homine
 10 memorauerit esse commissam, in specie serpentis figuram
 accipiens delectationis, in figura mulieris sensum animi mentis-
 que constituens, quam αἴσθησιν uocant Graeci, decepto autem
 sensu praeuaricatricem secundum historiam mentem adseruit, D
 quam Graeci νοῦν uocant. recte igitur in Graeco νοῦς uiri
 15 figuram accepit, αἴσθησις mulieris. unde et quidam Adam νοῦν
 terrenum interpretati sunt. dominus autem uirgines illas in
 euangelio accensis facibus uel extinctis expectantes sponsi ad-
 uentum pro sensibus uel integris sapientium uel corruptis
 insipientium posuit. nam si Eua, hoc est sensus primae
 20 mulieris accensas habuisset faces, numquam praeuaricationis

6 Zach. 3, 1   8 Philo de opif. mundi 59 (40, 2; I 57, 12 C')

15 Philo Legg. alleg. I 29 (62, 2; I 85, 2 C')   16 Matth. 25, 1 sqq.

1 labetur *M* infirmus labatur *B* effectus *M* 2 accersire (-ere
m2) *P* arcessere *RVM* cessere *V'* 3 hominem *SB* et (in *om*) *V'*
 6 in *om.* *M* cum angelis astantem *BP'* in isto *PVCC'P''* nostro
RMV' nostro isto *SBP'* 8 huius *B* lectionis *M* (ec *ex* *ocu*) locu-
 tionis (s. leccionis) (" namque ante nos fuit (que a. n. fuit *in ras.*) *P*
 9 uoluptatem *Costerius* uoluntatem *libri* 10 memorauerit esse commis-
 sam (erit... mis *in ras*) *P* 12 AICΘECIN *M* ECΘEIN *S* (E *pr.* *in*
ras.) aesthesin *P* esthesin *V* aestesin *RP'* ethesin *B* estesin *cet.* de-
 ceptā *C* deceptum *SBP'* et (ū *ex* o) *C'* 13 sensum *SBP'C'* in sensu *M*
 14 NOYN *PV* noyn *RV'* no... *M* (duae litt. *euanidae*) no·in *C* (n *eras.*)
 noym *P'C''* noum *cet.* NOYC *PV* NOYC *M* noyf *RCC'P'V'* NOUC *S*
 NOYf *B* 15 accipit *PV'C''* AICΘECIC *M* ECΘECIC *S* (E *pr.* *in* *ras.*)
 aesthesis *P* esthesis *V* ethesis *B* estesis *P'* estesis *C'* (" et estesis (este-
 sis *V'*) *RV'* NOYN *PVMC* noyn *RC'V'* NOUM *S* noym *P'* noum *B*
 17 extinctis (extinctis *P'*) (ex s. u. *m2*) *SP'* 20 fac·es *P* (i *eras.*)

suae nos criniculis implicasset neque ex illa uirtutis immortalitate cecidisset. E

- 3, 12 Est ergo paradisos terra quaedam fertilis, hoc est anima fecunda, in Edem plantata, hoc est in uoluptate quadam uel exercitata terra, in qua animae sit delectatio. est etiam νοῦς 5 F tamquam Adam, est et sensus tamquam Eua. ac ne haberes quod ad infirmum retorqueres naturae uel ad obnoxiam in tolerandis periculis condicionem, considera quae habeat anima ista subsidia. erat fons qui inrigaret paradisum. qui fons nisi dominus Iesus Christus, fons uitae aeternae sicut pater? quia scriptum 10 est: quoniam apud te fons uitae, denique: flumina 150 de uentre eius fluent aquae uiuae. et fons legitur et fluuius legitur, qui inrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat fructum in uitam aeternam. hic ergo fons, sicut legisti — fons enim procedit inquit ex Edem, id est: in anima tua 15 fons est, unde et Solomon ait: bibe aquam de tuis uasis et de puteorum tuorum fontibus — hic est fons, qui procedit ex illa exercitata et plena uoluptatis anima, hic fons, qui inrigat paradisum, hoc est uirtutes animae eminentissimo merito B
- 14 pullulantes. et diuiditur inquit fons in quattuor initia. 20 nomen est uni Phison; hic est qui circuit omnem

4 Philo Legg. alleg. I 14 (52, 25; I 72, 14 C) 9 Gen. 2, 10
 11 Psalm. XXXV 10 Ioh. 7, 38, cf. Esai. 58, 11 (44, 3) 15 Gen. 2, 10
 16 Prouerb. 5, 15 20 Gen. 2, 10—14

1 implicasset *P* (n ex m) *V'* implicasset *cet.* immortalitatem *R* (m alt. cras.) 4 aedem *PMI'* aeden *RV* eaden *S* eden *cet.* 5 animae ex anima *P* NOYS *PVC'* NOYC *M* noyf *RCP'V'* NOUS *S* nous *B*
 7 uelut (om. ad) *PVC'* uel ad *cet.*; fort. uel obnoxiam *scribendum*; nam uel et uelut saepe confunduntur 9 nisi om. *RV'* 10 sicut et *N*
 11 te est *BC'* et est (s. u. m2) *P'* fons est *V* flumina om. *B*, in mg. m2 *S*, denique flumina om. *P'* 14 ferat *P* (t s. u.) 15 inquit om. *MP'* inquit procedit *B* edem *S* aedem *PVMP'* aeden *R* eden *cet.* 16 salomon libri 17 de om. *R*, a *MV'* hic est fons om. *RV'* 18 uoluntatis *M* (p s. n) *S* hic est *P'* 19 uirtutis *P* (-es corr.) *V* uirtus *R* 20 pullulantes *VM* pullulantis *S* (ti in ras.) *cet.* hic fons *N* 21 phison *Uindob.* 779 fison (fyson *C'*) *cet. semper*

terram Euilat, ubi est aurum. terrae autem illius
 aurum bonum est, ubi est carbunculus et lapis
 prasinus. et nomen secundo Geon; hic est qui cir-
 cuit omnem Aethiopiam. et flumen tertium Tigris;
 hic est qui uadit contra Assyrios. et flumen quar-
 tum est Euphrates. haec igitur quattuor sunt flumina, hoc
 est Phison — secundum Hebraeos Phison dicitur, Ganges autem
 secundum Graecos —, qui fluit contra Indiam. Geon autem C
 Nilus, qui circuit terram Aegypti uel Aethiopiam. Mesopotamia
 10 autem dicitur, quod Tigris et Euphrates incluserint eam, eo
 quod inter duo haec flumina constituta sit, quod etiam longe
 positus nomen ipsum et opinio communis expressit. sed quem-
 admodum fons dicitur sapientia dei? fons enim est secundum
 euangelium dicens: si quis sitit, ueniat ad me et bibat,
 15 fons est et secundum prophetam, qui ait: uenite et edite
 de meis panibus et bibite uinum, quod miscui D
 uobis. sicut ergo fons uitae est sapientia, fons gratiae spiri-
 talis, ita fons uirtutum est ceterarum, quae nos ad aeternae
 cursum dirigunt uitae. ex hac igitur anima, quae culta est,
 20 non ex ea quae inculta fons iste procedit, ut inriget para-
 disum, hoc est quaedam diuersarum fructa uirtutum, quarum
 sunt quattuor initia, in quae sapientia ista diuiditur. quae
 sunt quattuor initia uirtutum nisi unum prudentiae, aliud
 temperantiae, tertium fortitudinis, quartum iustitiae? quae E
 25 etiam sapientes istius mundi ex nostris adsumpta in suorum
 scripta librorum transtulerunt. itaque sicut fons sapientia est,

14 Ioh. 7, 37   15 Prouerb. 9, 5   22 Philo Legg. alleg. I 19
 (56, 9; I 77, 12 C.) Quaest. I 12

1 terrae *P* (*r alt. s. u.*)   2 ibi (*om. est*) *M*   carbonculus *R* (*v s. o*)
 3 secundo *R* (*o ex um*) secundi *SP'P''V'* sc̃i *B*   gion *RP''* gyon *C'*
 4 ethyopiam *R* aethyopiam *P'*   5 assirios *PVC*   6 euphrates *libri semper*
 9 ethyopiam *R* (*o s. u.*)   10 quo *PC'*   13 dei *om. RV'*   14 dicens
om. R   21 quae iam *P*   frugum tecta *R* (*um exp. m2*) frugum tecta *V'*
 fructuum tecta *M*   22 quae *pr.]* qua *PRCC'*   24 fortitudinis] uirtutis *RV'*
 26 transtulere *N*   sapientia est *scripsi*, sapientia *Cohn* sapientiae *libri*

ita etiam flumina ista quattuor quaedam ex illo fonte manantia sunt fluentia uirtutum.

15 Phison igitur prudentia est et ideo habet bonum aurum, splendidum carbunculum et prasinum lapidem. aurum enim pro inuentis prudentibus frequenter accipimus, unde et dominus 5 per prophetam ait: dedi illis aurum et argentum et F Daud de prudentibus dicit: si dormiatis inter medios cleros, pinnae columbae deargentatae et posteriora eius in specie auri, eo quod ueteri et nouo qui inhaeserit testamento in ipsa secreta sapientiae dei disputa- 10 tionis possit ubertate procedere. hoc ergo bonum aurum dicere <licet>, non monetale, quod corruptibile ac terrenum est. habet etiam splendidum, inquit, carbunculum, in quo quidam animae 151 nostrae uiuit igniculus. habet et prasinum lapidem, qui uiride quiddam atque uitale coloris sui specie ostentare uideatur. 15 uirent enim arbusta quae uiuunt, arescunt contra quaecumque moriuntur; uiret terra, dum floret, uirent et semina, dum prorumpunt. et bene primo loco hic fluuius positus est Phison, qui secundum Hebraeos Pheoyson dicitur, hoc est 'oris mutatio', quoniam non unam gentem circumfluit, sed etiam per Lydiam 20 fluit. non enim angusta quaedam, sed diues utilitatum pru- B

3 Philo Legg. alleg. I 19 (56, 35; I 78, 9 C.) Quaest. I 12 4 Philo Legg. alleg. I 25 (59, 17; I 81, 14 C.) 6 Oseae 2, 8 7 Psalm. LXVII 14 19 Philo Legg. alleg. I 24 (58, 33; I 80, 19 C.)

1 uerba quattuor... usque ad nuncupatur (p. 276, 15) desunt in S; intercidit folium 2 fluentia] flumina P 4 et splendidum N 5 accipimus VC' et (corr.) PM 6 illi tacite Maurini 8 pinnae M pennae cet. posteriora dorsi eius BP' 9 qui inhaeserit] quiesceret R qui haeserit V' 11 dicere <licet> scripsi diceret PRVCC' dicere et V' dicit et B decorum et M decorum P' 12 non s. u. R, om. cet. quod non corruptibile MP' ac terrenum PVCC' atque terrenum RP'V' et terrenum B sed quod aeternum M non est B 14 igniculis (v s. i tert.) PV prassinum P 15 species R (s alt. eras.) speciem (m eras.) P' uideatur R (a s. u.) 18 primo hic loco P' phison om. M 19 feoyson PCC' feoson V fison cet. motio M 20 quoniam PV qui cet. non om. P liziam R ligiam V', Indiam ed. Rom., recte puto

dentia est, quae pluribus prosit. ideo prima, ut si quis de
 paradiso fuerit egressus, uelut quoddam eum prudentiae
 flumen excipiat, ne cito possit arescere, sed per hanc ad para-
 disum facile reuertatur. hic fluuius multis hominibus frequen-
 5 tatur pulchritudinemque et fertilitatem maximam habere per-
 hibetur. et ideo prudentia in specie huius accipitur, quae
 plurimos fructus adtulit in domini salutaris aduentu. atque in C
 extrema terrarum fluit, quia per sapientiam omnes homines sunt
 redempti. unde et dictum est: in omnem terram exiuit
 10 sonus eorum et in fines orbis terrae uerba eorum.
 16 secundus est fluuius Geon, iuxta quem lex lata est Istra-
 helitis, cum essent in Aegypto constituti, ut ex Aegypto
 recederent et succincti lumbos ederent agnum, quod insigne
 est temperantiae; castos enim et sanctificatos oportet domini
 15 pascha celebrare. et ideo iuxta istum fluuium legitima primo D
 obseruantia constituta est, quia significat nomen hoc quendam
 terrae hiatum. sicut igitur terram et quaecumque uel purga-
 menta uel sordes in ea sunt hiatus absorbet, ita castitas
 omnes corporis passiones abolere consuevit meritoque ibi
 20 primum obseruantiae constitutio, quia per legem absor-
 betur carnale peccatum. bene ergo Geon, in quo figura est
 castitatis, circumire terram Aethiopiam dicitur, ut abluat

9 Psalm. XVIII 5

12 Exod. 12, 11

16 Philo Quaest. I 12

1 primum *RV'* de] e *M* 3 excipiet *RV'* ne cito *BP'* nec cito
RV' nece (*om.* cito) *M* nec ita *cet.* hunc *RV'* 4 a multis *BP' C'*

7 saluatoris *M* 9 et *om.* *RC' V'* 11 est *pr. om.* *RP' V'* gion *R*

lex lata est *PVMCC'* et *P'* (*in quo s. lata scriptum est hoc ē data*)

lex data est *V* data est lex *B* data est terra *R* data est *V'* ishrahe-

liticis *B* et *Monac.* 2549 israhelitis *cet.* (*h s. u. C'*) 14 domini *om.* *B*

15 pasca *BCV'* pascha *C''* (*h s. u.*) 16 est constituta *V* hoc nomen

MBP' 17 terram] terra *PVV'* 18 frondes *C* (*s. u. m2 at sordes*)

cet. eo *PV* obsorbet *R* 19 omnis *BP''* / passiones / corporis

P' (/ *eras.*) 20 constitutio est *R* absorbeatur *V* (*a alt. eras.*) ob-

seruatur *R* carnale absorbetur *B* 21 bene *P* (*ne s. u. m2*) gion *R*

in *om.* *RV'* qui *V'* figurata (*ta s. u.*) est castitas *R* 22 cir-

cunire *RMBCC'* et (*u ex ū*) *P''* aethiopicam *P''* (*c eras.*) aethyopiam

P' ethyopiae *R* ethiopiae *V'*

corpus abiectum et carnis uilissimae restringuat incendium; E
 Aethiopia enim abiecta et uilis Latina interpretatione signatur.
 quid autem abiectius nostro corpore, quid tam Aethiopiae
 simile, quod etiam nigrum est quibusdam tenebris peccatorum?
 17 tertius est fluuius Tigris, qui uadit contra Assyrios, ad 5
 quem praeuaricator Istrahel captiuus est ductus. hic fluuius
 dicitur uelocior esse omnibus, quem incolunt Assyrii, hoc
 est dirigentes; hoc enim significat interpretatio. ergo qui-
 cumque fortitudine animi praeuaricantia corporis uitia captiua- F
 uerit dirigens ad superna, iste huius fluminis similis aestimatur. 10
 et ideo etiam fortitudo de illo qui est in paradiso fonte emanat.
 fortitudo autem quodam cursu rapido obstantia quaeque trans-
 uerberat nec aliquibus cursus eius impedimentorum haeret ob-
 18 staculis. quartus est fluuius Euphrates, qui latine fecunditas 15
 atque abundantia fructuum nuncupatur praeferens quoddam
 insigne iustitiae, quae omnem pascit animam. nulla enim abun-
 dantiores uidetur fructus habere uirtus quam aequitas atque 152
 iustitia, quae magis aliis quam sibi prodest et utilitates suas
 neglegit communia emolumenta praeponens. plerique Euphratem
 ἀπὸ τοῦ εὐφραίνεσθαι dictum putant, hoc est a laetando, eo quod 20

2 Philo Legg. alleg. I 21 (57, 17; I 79, 4 C.) 7 Philo Legg.
 alleg. I 21 (57, 25; I 79, 9 C.) 9 Philo Quaest. I 12 14 Philo Legg.
 alleg. I 23 (58, 15; I 80, 6 C.) Quaest. I 12 20 Philo Legg. alleg.
 I 23 (58, 17; I 80, 7 C.)

1 uilissime *R* (e ex i) restringuat *C* et (r alt. s. u. m2) *C'* in-
 cendia *M* (n alt. s. u.) 2 aethyopia *RP'* Latina om. *RV'* 3 aethy-
 opiae *RP'* 5 fluuius est *C* 6 israhel *PP'C* isrl cet. captus *P*
 7 ducitur *P* (i s. u pr. m2) uelocior dicitur *B* 9 uitia (uitia
corr. R) om. praeuaricantia corporis *RV'* captiuauerint *PV'* 10 aesti-
 mantur *V* (n eras.) 11 di fonte *C* demanat *RV'* dimanat *M* dei
 manat *BP'* 12 obstantia om. *R*, ex obseruantia *P'* 15 fruc-
 tuum om. *RV'* 18 et *RSBP'* ut *V'*, om. cet. 19 eufratem *S* (m
eras.) eufratē *C'* eufrate *PV'* eufraten *C* (n m2) cet. 20 ΑΠΟΤΟΥΕΥ-
 ΦΡΕΝΕΘΑΙ *BC'* et (-NEΘΑΙ, E s. u.) *C* ΑΠΟΤΟΥΕΥΦΡΕΝΕΚΤΑΙ *P'*
 ΔΙΟΤΟΥΕΥΦΡΕΝΕΘΑΙ *P* ΔΙΟΤΟΥΕΥΦΡΕΝΕΘΑΙ *V* ΟΥΦΟΕΥ-
 ΦΡΑΙΝΕΤΑΙ *M* amatossefoenistae *R* amatossefenistē *V'*, in *S* uersus
 unus uacuuus relictus est est ad *P* (d eras.) et (in quibus laetandum)
RMV', fort. ab laetando scribendum

hominum genus nullo magis quam iustitia et aequitate laetetur. causam autem cur ceteri qua commeant fluuii describantur, regiones locorum qua Euphrates commeat non describantur, illam accipimus, quia aqua eius uitalis adseritur B
 5 et quae foueat atque augeat. unde Auxen eum Hebraeorum et Assyriorum prudentes dixerunt, contra autem fertur esse aqua aliorum fluminum, deinde quia ubi prudentia ibi et malitia, ubi fortitudo ibi iracundia, ubi temperantia ibi intemperantia plerumque est et alia uitia, ubi autem iustitia
 10 ibi concordia uirtutum est ceterarum. ideo non ex locis qua fluit, hoc est non ex parte cognoscitur; non enim pars est iustitia, sed quasi mater est omnium. in his ergo fluminibus C
 quattuor uirtutes principales quattuor exprimuntur, quae ueluti mundi istius incluserunt tempora.

19₁₅ Primum igitur tempus ex mundi principio usque ad diluuium prudentiae fuit, quo in tempore iusti numerantur Abel a domino <sic> dictus et Enos, hoc est homo ad imaginem dei factus, qui sperauit inuocare nomen domini dei, et Enoch, qui dicitur latine 'dei gratia', raptus ad caelum, et
 20 Noe, qui et ipse iustus et quaedam requietis directio. D

5 Philo Quaest. I 13 15 Philo de Abrah. 9 et 11 (II 8, 16 et 9, 11) 16 Matth. 23, 35 17 Gen. 4, 26 Philo de praem. et poen. 2 (410, 31) 19 Gen. 5, 24 Philo de post. Cain. 11 et 12 (232, 40 et 233, 33) 20 Gen. 6, 9 Philo Legg. alleg. III 24 (102, 22; I 129, 22 C.)

1 omnium V laetatur BP' 2 quā B (corr. quā) V' quas M describuntur RSBCC' 3 quae R (qua corr.) VSV' quam M describantur R describatur MSC 4 accepimus V, fort. recte 5 inde SB eum] eo RV' 8 ibi pr.] ibi et RP' ibi alt.] ibi et P' 9 est RMSBCC'V' et m2 V, om. P', esse P et m1 V et scripsi aut RSBP'CC'V' ut M, om. PV sunt uitia SBP'CC' 11 pars est R (est ex et) M (ex per sese) SBP'V' per sese PV pars est per sese CC' 12 est om. P' 17 dño RV' dō cet. sic addidi, iustus α dictus μα dicens libri; sed fortasse lacuna adfectus est hic locus. certe Ambrosius scribere potuit qui eum sic nominauit dicens: Ἀβελ τοῦ δικαίου
 henos RV' et (h s. u.) P' 18 inuocare om. P 19 enoc VM enoch C (h s. u. m2) 20 requiei P' (ex requietis) requietis ei R requies V' requies bonis M

20 secundum tempus est Abraham et Isaac et Iacob reliquo-
 rumque numerus patriarcharum, in quibus casta et pura
 quaedam temperantia religionis effulsit. immaculatus enim
 Isaac per repromissionem Abrahae datus filius, non tam cor-
 poralis partus quam diuinae munus praeferens indulgentiae, 5
 in quo uere immaculati figura praecessit, ut apostolus docet
 dicens quia Abrahae dictae sunt repromissiones et
 semini eius. non dicit: et seminibus tamquam in E
 multis, sed sicut in uno: et semini tuo, qui est
 21 Christus. tertium tempus est in Moysi lege et ceteris pro- 10
 phetis. deficient enim me tempus enarrando de Gedeon
 Barac Sampso, [Salomone] Daud et Samuel et
 ceteris prophetis, Anania Azaria Misael Daniel
 Helia Helisaeo, qui per fidem deuicerunt regna,
 operati sunt iustitiam, perfecerunt repromis- 15
 siones, obstruxerunt ora leonum, extinxerunt uir-
 tutem ignis, effugerunt acies gladii, eualuerunt
 de infirmitate, fortes fuerunt in bello, castra F
 ceperunt exterorum. non inmerito igitur in his species
 fortitudinis est. secti enim sunt, sicut infra habes, temp- 20
 tati, in mactatione gladii mortui. circumierunt

7 Galat. 3, 16   11 Hebr. 11, 32—34   20 Hebr. 11, 37 sq.

1 est *CC'*, om. *V'*, et *R* (s. u. *m2*) cet.   4 Isaac *M* repromissionem
V (pro s. u. *m2*)   datus est (est s. u.) *M*   tam s. u. *M*, tam** *R*
 corporis *B*   5 partus *P* (r s. § *m2*)   praeferens munus *B*
 7 promissiones *CC'*   8 et om. *PV*, ex *B*   9 qui] id *B*   10 moysen
RV' moyse *M*   lege om. *RMV'*   in ceteris *RBV'*   11 enim om.
RV'   enarrandi *SBP'CC'* enarrando quando *RV'*   12 barach *RMBP'*
 bara *V* arac *C*, om. *C''*   sampso *PVM* samson *V'* (p s. u.) samson
RSB sanson *CC'P'*   salomone *P''* (a ex o) cet., seclusi   et pr. om. *B*   sa-
 muel *PVBCC'* samuhel cet.   13 misahel *MSP'* et misahel *RV'*   daniel
RMSP'V' et daniel *B*   14 elia *PVC*   et heliseo *RBC'V'* eliseo
PVC   15 perceperunt *SBP'*   16 obstruxerunt *P* (r pr. s. u. *m2*, s s.
 x *m2*)   17 effugarunt *R* (a ex e *m2*) *BP'*   conualuerunt *RP''* pua-
 luerunt *M* ualuerunt *V'*   18 infirmitate sua *MP'*   19 coeperunt *RMP'*
 ceperunt *B* uerterunt *S* (in *mg. m1* ceperunt) *P''*   21 circuierunt *MBC*

in caprinis pellibus, egentes, angustati et doloribus adflincti, quorum meritis non erat dignus orbis, in solitudinibus errantes, in montibus et in speluncis et in foueis terrae. recte igitur in his speciem
5 fortitudinis conlocamus.

22 Secundum euangelium autem digna est figura iustitiae, quia uirtus est in salutem omni credenti. denique ipse 153 A dominus ait: sine nos implere omnem iustitiam, quae quidem parens ceterarum est fecunda uirtutum, quamuis in
10 quo aliqua harum quas diximus principalis est uirtus, in eo etiam ceterae praesto sint, quia ipsae sibi sunt conexae concretaeque uirtutes. nam utique Abel iustus et fortissimus ac patientissimus Abraham et prudentissimi prophetae et Moyses eruditus in omni sapientia Aegyptiorum maiorem honestatem
15 aestimauit Aegypti thesauris obprobrium Christi. et quis sapientior B quam Danihel? Solomon quoque sapientiam poposcit et meruit. dictum est ergo de quattuor uirtutum fluminibus, quorum potus est utilis. et quia Phison aurum bonum terrae et carbunculum et lapidem prasinum habere dictus est, hoc quoque
23:10 quale sit consideremus. uidetur enim nobis tamquam aurum bonum Enos, qui prudenter dei nomen scire desiderauit. Enoch autem, qui translatus est et mortem non uidit, carbunculus C quidam est lapis boni odoris, quem operibus suis sanctus Enoch deo detulit gratiam quandam factis et moribus spirans. Noe
25 uero tamquam prasinus lapis uitalem colorem praetulit, si-

7 Rom. 1, 16   8 Matth. 3, 15   16 Reg. III 3, 8 sqq.   20 cf. Philo Legg. alleg. I 25 et 26 (59 et 60; I 82 C.)   21 Gen. 4, 26; 5, 24

1 angustati *C* et (i *pr. s. u. m2*) *MP'*   8 post sine *add.* modo sic enim decet *B* (in quo enim nunc, n *tert. s. u.*) *SP'* et *C* (qui om. nos) *C'* (in quo nos decet)   omnem om. *RV'*   9 quamuis *R* (m *ex s m2*) *M* quasuis *V'* quadamuis *P* (uis in *ras.*) *V*, om. *C'*, quadam ui *cet.*
11 sint *PV* sunt *cet.*   12 namque *B*   utique et *RSV'* et (etiam *m1 s. utique*) *P'* utique etiam *M*   13 profetae *PV*   15 thesauris *libri*
16 daniel *C*   salomon *libri*   20 qualis *M* (e *s. is*) *R*   21 enoch *C* (h *s. u. m2*) enoc *M*   23 quidem *R*   odoris q; moribus *R*
24 cum deo *SBP'*

quidem diluuii tempore solus uelut ad futurae constitutionis
 uitale semen in illa arca est reseruatus. ergo bene paradisos,
 qui pluribus fluminibus inrigatur, secundum orientem, non
 contra orientem, hoc est secundum illum orientem, cui nomen
 est oriens, id est secundum Christum, qui iubar quoddam 5 E
 aeternae lucis effudit, et est in Edem, hoc est in uoluptate.
 4, 24 Et adprehendit deus hominem, quem fecit, et
 posuit eum in paradiso operari et custodire. uides F
 quoniam qui erat adprehenditur; erat autem in terra pla-
 smationis suae. adprehendit ergo eum uirtus dei inspirans 10
 processus et incrementa uirtutis. denique in paradiso eum
 conlocauit, ut scias adprehensum quasi adflatum diuina esse
 uirtute. quo loci illud aduerte quia extra paradisos uir factus
 est et mulier intra paradisos, ut aduertas quod non loci,
 non generis nobilitate, sed uirtute unusquisque gratiam sibi 15
 comparat. denique extra paradisos factus, hoc est in inferiore F
 loco uir melior inuenitur et illa quae in meliore loco hoc
 est in paradiso facta est inferior repperitur; mulier enim prior
 decepta est et uirum ipsa decepit. unde apostolus Petrus
 subiectas fortiori uaso mulieres sanctas uiris suis uelut do- 20
 minis oboedire memorauit. et Paulus ait quia Adam non est
 seductus, mulier autem seducta in praeuaricatione
 fuit. deinde contuendum quia nemo debet sibi facile prae-
 sumere. nam ecce illa quae in adiumentum facta est uiro
 praesidio uirili indiget, quia uir caput est mulieris, ille autem 25

5 Matth. 24, 27   7 Gen. 2, 15   19 I Petr. 3, 1 et 7   21 I Tim.
 2, 14   24 Gen. 2, 18   25 I Cor. 11, 3

1 adfuturae *RSBP'* acfuturae *P* afuturae *V* (i s. a *pr.*) *MV'* affu-
 turae *CC'*   2 uitalis *PSCC'* et (le *m2* s. lis) *R*   3 orientem est *B*
 4 post orientem in *mg.* *m1* add. plantatus est *M*   6 aedem *MS* et
 (aedem *corr.*) *PP'* aeden *R* (in *ras.*) *V* eden *cet.*   10 inspirans *PVCC'*
 spirans *cet.*   12 adflatu *R*   diuine seruitutis *R* diuine seruituti *V'*
 13 loci (o s. i) *P* loco *SBC'P'*   16 inferiori *MP''* inferiore in *ras.* *P'*
 17 in *om.* *B*   meliori *SBP'P''V'*   18 facta est *om.* *RV'*   20 uasi
R (i ex o, s. o *m2*) *P'* (i ex o *m2*) uase (se in *ras.* *m. rec.*) *C'*   *SCA++S*
P (ta *eras.*) scatas *V* (ta *del.*)   24 facta ... adiumentum *om.* *B*   25 ui-
 rili] uiri *SP'*

qui adiumentum uxoris habiturum se esse credebatur lapsus
 est per uxorem. unde nemo debet facile alteri se credere 154 A
 nisi cuius uirtutem probarit nec adrogare sibi qui se pro
 auxilio putarit adscitum, sed magis si inuenerit fortio-
 rem, cui se putabat esse praesidio, ab ipso gratiam mutuetur,
 sicut et uiros mulieribus honorem inpertire apostolus praecipit
 Petrus dicens: uiri similiter cohabitantes secundum
 scientiam tamquam infirmiori uaso muliebri
 inpertientes honorem tamquam coheredi gratiae
 25 10 uitae, uti ne inpediantur orationes uestrae. ergo B
 positus est in paradiso uir, facta est in paradiso mulier.
 sed etiam tunc priusquam a serpente mulier deciperetur,
 habuit uiri gratiam, quoniam de uiro sumpta est, licet
 hoc sacramentum magnum sit, sicut apostolus dixit, et ideo
 15 causam uitae ex eo traxit. ideoque de uiro tantum scriptura
 dixit quia posuit eum in paradiso operari et custo-
 dire. non idem est operari et custodire; in opere enim quidam
 uirtutis processus est, in custodia quaedam consummatio operis C
 deprehenditur, eo quod quasi consummata custodiat. haec
 20 duo ab homine requiruntur, ut et operibus noua quaerat et
 parta custodiat, quod est generale. Philon autem, quoniam
 spiritalia Iudaico non capiebat affectu, intra moralia se tenuit,
 ut diceret haec duo quaeri, opera in agro, custodiam domus.

7 I Petr. 3, 7   14 Ephes. 5. 32   21 Philo Quaest. I 14; cf.
 Legg. alleg. I 28 (61, 30; I 84, 16 C.)

1 qui *om.* V, *in mg.* m2 P quia V' et (a *eras.*) RP'   3 probarit (i
ex e) RV' probauerit SBP'   4 putarit R (ri *in ras.*) putauerit SBP'
 si] etsi P' et se B   5 cui se] si ubi se R (u *in ras.*) V'   gratia
 RV'   mutuetur P (e *eras.*) mutuetur (u *alt. s. u.*) M   6 inpertiri
 (i *tert. m2 ex e*) P   praecepit RP''V'   petrus praecepit B petrus
 praecipit C'   8 uaso (m2 uasi) PP' uasi R (i *ex o, s. o m2*) V' (i *in*
ras.)   muliebri B mulieri *cet.*   9 gratique R (m2 gratique) V'
 10 uti P ut S   12 serpentem (m *eras.*) R   13 uiri] uir RV'   14 hoc *om.*
 RV'   15 ideo (*om. que*) P'   16 operari *in mg.* m2 R   17 non ...
 custodire *om.* P'   21 parta R (a *alt. ex o*) partu V' pacta S peracta
 BP'   fison B fylon C' filon P (l *in ras.*) *cet.*   22 infra PVCC'
 mortalia (s. † moralia) P'   23 domo M in domo B

et quamuis paradisu operibus, inquit, ruralibus non egeret, tamen quia primus homo lex posteritatis futurus erat, ideo legitimi etiam in paradiso speciem suscepit laboris, ut nos ad operationem et custodiam debiti officii et hereditariae successionis munus adstringeret. haec duo ergo a te exiguntur siue moraliter siue spiritaliter. quod etiam psalmus te propheticus docet, quia scriptum est: nisi dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt qui aedificant eam; nisi dominus custodierit ciuitatem, in uanum uigilauerunt qui custodiunt eam. uides illos laborare qui in operis sunt aedificationisque processu, istos uero uigilare qui iam custodiam perfecti operis receperunt. unde et dominus apostolis quasi iam perfectioribus uigilate inquit et orate, ne intretis in temptationem, docens perfectae naturae munus et plenae uirtutis gratiam esse seruandam nec quemquam etiam perfectiorem nisi uigilauerit sui debere esse securum.

5,26 Et praecepit dominus deus Adae dicens: ex omni ligno quod est in paradiso ad escam edes, de ligno autem quod est scientiae boni et mali non edetis. qua die autem manducaueritis ex eo morte moriemini. qua ratione, ubi praecepit ex omni ligno edendum, singulariter dixerit: edes, ubi autem de ligno scientiae boni et mali, pluraliter non edetis dixerit, non

7 Psalm. CXXVI 1   14 Matth. 26, 41   18 Gen. 2, 16 sq.
22 Philo Legg. alleg. I 32 (64, 13; I 87, 22 C.); Quaest. I 15

1 inquit *om. RV'*   2 erat] fuerat *RV'*   3 nos *om. RV'*   4 debito *R*
6 specialiter *P* (*corr. m1 et iterum m2*)   te psalmus *M*   propheti-
cus *om. BC'* profeticus *PM*   7 aedificauerit sibi *P'*   8 post uanum
ras. 10 litt. in V   laborant *MV'*   qui aedificant eam *in mg. S*
10 uigilauerunt *R* (*uigil in ras.*) *V'* laborauerunt *PVBC* uigilant *M et*
(*m2 ex uigilauerunt*) *SP'*. *uerba* nisi dominus custodierit... custodiunt
eam *om. C'*   custodierunt *B*   11 operis *PV* operibus *cet.*   12 per-
fecti *om. PV, s. u. m1 M*   13 quasi iam (*ex quia iam*) *P'* quibusdam
RV'   15 perrectae *PV*   16 peruigilauerit (*per s. u.*) *B*   21 autem
die *M*, autem *om. B*   22 praecipit *BC*   24 non *add. Uindob. 779, om.*
cet., cf. p. 283, u. 19, οὐ φάγεται Philo

otiosa quaestio. uerum si diligenter intendas, scripturarum
auctoritate absolui potest. quod enim bonum hoc et facien-
dum, quod autem bonum et faciendum consonans et adhae-
rens, quod uero turpe hoc dissonans, inconpositum atque 155 A
6 discretum est. et ideo dominus unitatem semper intendens
secundum unitatem praecepit. denique unitatem operatur qui
fecit utraque unum, nec solum utraque, sed etiam omnes
unum fecit; omnes enim unum corpus et unum spiritum esse
nos iussit. per omnia autem primogenitus, cum sit in uni-
10 tate cum patre, coniunctissimus patri semper est, quia uer-
bum erat apud deum. denique ait: ego et pater unum
sumus, ut unitatem sibi maiestatis et diuinitatis cum patre B
esse monstraret. sed et nos unum esse praecepit et suae na-
turae unitatisque similitudinem in nos gratiae adoptione
15 transfudit dicens: pater, sicut ego et tu unum sumus,
ita et isti in nobis unum sint. ergo ubi bonum prae-
cipit, tamquam ad unum praecipit dicens: edes; unitas enim
praeuaricari non potest. ubi uero de ligno scientiae boni et
mali dicit non esse gustandum, quasi ad plures dicit: non
20 edetis; quod enim prohibitorium est tamquam pluribus im- C
peratur. ego tamen aliud puto et quid futurum sit in ipso
iam dei sermone repperio. de omni ligno gustandum Adae soli
praecepit, quem seruaturum sciebat, de ligno autem scientiae
boni et mali non esse gustandum iam non singulariter, sed
25 pluraliter dicit; sciebat enim praeuaricaturam mulierem et
ideo per pluralitatem ostendit non seruatuos, quia plurium
27 discreta sententia est. et quantum ad septuaginta uirorum

7 Ephes. 2, 14   8 Ephes. 4, 4   9 Coloss. 1, 15   10 Ioh. 1, 1
11 Ioh. 10, 30   15 Ioh. 17, 22

1 scripturam C   2 auctoritatem *RBP'V'*, om. C   hoc om. C
3 quod... faciendum om. C   5 indiscretum *P'* (in *s. u. m2*)   7 nec
solum] sed salomon *RV'*   utraque unum *RV'*   14 gratiae suae *C'*
adoptionem *SP'*   16 praecipit *PC'* praecipit *cet.*   17 praecipit *C'*
et (i *pr. ex e*) *VP''* praecipit *cet.*   edes *P'P''* non edes (non *eras.*)
SC', *P* (edes in *ras.*) *cet.*   20 prohibitorium *R* prohibiturus *V'* prohibi-
torium *M* (i *tert. s. u.*, corr. prohibitorium)   26 plurium] pluralium
RSP'V'   27 ad *P* (d *s. u.*) a *V*

sententiam spectat, solutum est quod mouebat. sed quia D
 Symmachus utrumque singulariter dixit, intellegimus id
 secutum, quia in lege quoque cum populum adloquitur deus,
 singulariter loquitur, sicut habes: audi, Istrahel, dominus
 deus tuus dominus unus est et diliges dominum 5
 deum tuum. nec mihi praeiudicat Symmachi interpretatio,
 qui unitatem patris et filii uidere non potuit, etsi aliquotiens
 in sermone et Acylas et ipse confessi sint. nec quisquam de
 eo quod praeuaricaturum populum diuina mandata singulariter E
 adloquitur putet superiori nostro obuium esse sermoni quia 10
 populus Iudaeorum etiam singulariter data praescripta uiolauit.
 lex enim spiritalis est, et ideo alterum in sermone, alterum
 in praedestinatione diuino populum deus adloquebatur oraculo.
 denique ait: non quoque ouem in lacte matris suae.
 28 Facilis abhinc praeceptorum caelestium series uideretur, 15
 nisi quaestionem plurimi commouerent, quibus responderi F
 oportet a nobis, ne simplices mentes malitiosa interpretatione
 transducant. plerique enim, quorum auctor Apelles, sicut
 habes in tricesimo et octauo tomo eius, has quaestiones
 proponunt: quomodo lignum uitae plus operari uidetur ad 20
 uitam quam insufflatio dei? deinde: si hominem non perfec-
 tum fecit deus, unusquisque autem per industriam propriam
 perfectionem sibi uirtutis adsciscit, nonne uidetur plus sibi

4 Deut. 6, 4   5 Deut. 6, 5   14 Exod. 34, 26

2 dicit *SBP'*   4 loquitur] adloquitur *SBP'*   israhel *PRP'* *isrl*
cet.   5 dominus *PRVCV'*, *om. M*, deus *cet.*   7 filii *R* (*i tert. post*
add.) *cet.*   8 et *pr. s. u. P'*   et Acylas *om. V'*   Acylas *scripsi* *esaias*
R aquila *S* (*post a pr. ras.*) *cet.*, *cf. de Isaac 7, 58 et 63*   sint *P*
sunt (*i s. u*) *C'* est *M* (*in quo confessus*) sunt *cet.*   10 putet et *M* (*et*
eras.) *P'*   obuium *PVMC'* obuiandum *cet.*   sermonem *MS* sermone
C' et (*-ni corr. m2*) *CP'*   11 perscripta *R*   12 spiritalis] scripta *RV'*
14 coques (*c ex q*) *V'* coques *RMBV'*   agnum *RV'*   15 facilius *PVC'*
uideretur *M* (*re s. u.*) uidetur *RV'*   16 quaestiones *M*   17 simpli-
cis mentis *R* et (*-is bis ex es*) *V'*   18 transducatur *R*   apelles *MSBCP'*
appellis *R* apellis *V'* appelles *cet.*   19 tricenisimo *M* tricenisimo *S*
et in *R*   omnes ante has *add. B*   quaestiones (*-es ex -is m2*) *R*

homo adquirere **quam** ei deus contulit? tertium obiciunt:
et si homo non **gustauerat** mortem, utique quam non gusta-156 A
uerat scire non **poterat**. ergo si non gustauerat, nesciebat:
si nesciebat, **timere** non poterat. frustra igitur deus mortem
29 5 pro terrore obiecit, quam homines non timebant. discamus
igitur quia ubi lignum uitae ibi etiam lignum scientiae
boni et mali produxerit deus. habes enim quia produxit
lignum uitae <ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου>, hoc est in medio
paradiso. ait . . . . . enim intellegitur quod in
10 medio produxerit. ergo in medio paradiso et uita erat et B
causa mortis. intellege quia non homo fecit uitam, sed uel
operando uel custodiendo mandata dei potuit inuenire. erat
autem uita, sicut apostolus dixit, abscondita cum
Christo in deo. homo ergo siue in umbra uitae erat
15 propter figuram, quia umbra est haec quae nunc nostra est
uita in terra, siue in quodam pignore uitae erat, quia habebat
insufflationem dei, habebat ergo pignus immortalitatis, sed in
umbra uitae positus absconditam uitam cum Christo in deo C
uulgari quodam tactu et aspectu uidere et capere non poterat

13 Coloss. 3, 3

2 et *om.* N 3 nec sciebat M 4 post poterat *add.* M mortem uti-
que quā n̄ gustauerat 5 non *om.* PV 6 quia SBP' V' quod M, *om.*
cet. ubi] ibi MSBP' ibi scripsi ubi libri 8 ἐν μέσῳ τοῦ πα-
ραδείσου *add.* Erasmus 8 paradiso P (i s. o), paradisi C', quod fort.
praeferendum. post paradiso haec leguntur in libris: ait. ΓΕΝΟΥΑΠΟΙΕ-
NUS enim P (prima littera Graeca incerta, sed maxime similis Graeco
Γ; C m2 mutauit in G ac simul inseruit illud 1 post o) ait TENNYCA-
POEHVS enim P' (prima littera Graeca utrum Γ an T sit ambigas)
ait JENUCAPOENUS enim V (prima littera post ait incerta) ait. IENU-
CAPOCNUS apud nos enim C apoenos enim R (ud m2 s. oe) P' (in quo
post intellegitur *add.* inamoenos) V' .oenas (o s. a) enim ἰναῖνοενος M
apud nos enim SB apoenos enim inamoenos μ ait ἐν μέσουρόενός Apud
nos enim α. uerba post paradiso usque ad produxerit *om.* C'. fort. in
scriptura lacunosa latet tale quid ait ἐγέννησε <καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰλέναι
γνωστὸν καλοῦ καὶ> πονηροῦ; his enim; ceterum confer praefationem
11 causā P 13 sicut et MSBP' C 15 figuram V figuram figuram
RV' figuram futuram *cet.* 19 ante tactu *add.* aspectu P V V' tactu et
om. RM capereque (*om.* et) B

etsi nondum peccator, non tamen incorruptae inuiolabilisque naturae, utpote qui postea peccato lapsus est, nequaquam autem adhuc peccator. denique in umbra uitae erat; qui autem peccatores sunt in umbra mortis sunt. peccatorum enim populus, sicut Esaias docet, sedebat in umbra mortis, 5 cui lux orta per dei gratiam, non per suae uirtutis est meritum. ergo inter insufflationem dei et escam ligni uitae nulla D discretio, nec hominem quis potest dicere plus sibi posse adquirere quam diuina ei largitate conlatum est. utinam acceptum tenere possemus! labor etenim noster eo proficit, ut 10 quae tributa sunt resumamus. tertium illud quod propositum est, quia qui mortem non gustauerat mortem timere non poterat, facile ex communis naturae usu absolutionem habet. est enim natura insitum omnibus animantibus, ut etiam quae E nondum sibi nocere experta sunt quasi noxia reformident. 15 unde enim columbae in ipso ortu sui uisu terror accipitris? unde lupi ouibus formidabiles, pullis milui? quod si in his quae inrationabilia sunt animantia quidam de aduerso genere animantium naturalis est terror, ut etiam inrationabilia sensum fugiendae mortis accipiant, quanto magis in primo ho- 20 mine rationis utique plenissimo naturalis quaedam opinio mortis debuit esse uitandae!

6, 30 Rursus faciunt alias quaestiones hoc modo: non semper F malum est non oboedire praecepto. si enim bonum est prae-

5 Esai. 9, 2 23 desumpta sunt haec ex Apelle, cf. Harnack Texte und Unt. VI 3, 116

2 ut puta *SP'* 3 qui] quod *B* 4 peccator enim *V* peccatores enim (*om.* populus) *B* 5 enim] autem *PVCC'* docet] dixit *RV'* sedebat *PC'* sedebant *cet.*, recte puto 6 est *s. u.* *M* 7 sufflationem *RBV'* 8 quis ... diuina *om.* *R* 10 possimus *RVMP'V'* enim *RBV'* 13 facilis est c. n. usus *M* communi *R* et (i ut uidetur ex i) *V'* 16 ortu *BCP'*, ortus *cet.* uisu *R* (u alt. ex o) *MSP''* uisa *P'* (a ex o) uiso *cet.* terrorem *RV'* accipitris est *C* accipitre *S* (*m2* -ter) *BP'C'* accipiunt *RV'* 18 quedam (e ex i *m2*) *R* 19 etiam si inr. sunt animantia *B* 24 malum] bonum (*om.* deinde non) *B* praecepto] praecepta *PV*

ceptum, honesta est oboeditio; quodsi inprobum praeceptum,
 non oboedire utile. ergo non semper malum est non oboedire
 praecepto, sed bono praecepto non oboedire inprobum est.
 bonum autem est operatorium cognitionis boni et mali li-157 A
 5 gnum, quandoquidem et deus bonum et malum nouit. denique
 ait: ecce Adam factus est tamquam unus nostrum.
 si igitur bonum est scientiam habere boni et mali, bona au-
 tem est quam etiam deus habet, uidetur qui interdicere eam
 hominibus non recte interdiceret, idque proponunt. sed si in-
 10 tellegant quid sit cognoscere, quam uim habeat hoc uerbum,
 si sic intellegant quemadmodum oportet: cognouit enim
 dominus qui sunt ipsius — cognouit utique eos qui unum B
 ex pluribus facti sunt, in quibus inhabitat et in quibus am-
 bulat —, cognoscere utique non in sola et perfunctione scientia
 15 sit, sed in eorum operatione quae oporteat fieri. oportuit
 autem hominem oboedire mandato, non oboediendo autem
 praeuaricatus est. igitur qui non oboediuit errauit, quia prae-
 uaricatio peccatum est. uerum etiamsi extenuari uelint uim
 cognitionis, ut perfunctoriam scientiam boni et mali interdic- C
 20 tam putent, in eo quoque praeuaricationis est culpa non
 oboeditum esse mandato, quia etiam tumultuariam scientiam
 boni et mali dominus deus putauit inhibendam.

31 Alia quaestio: qui non cognoscit bonum et malum nihil a
 paruulo distat, paruuli autem apud iudicem iustum nulla

6 Gen. 3, 22   11 Num. 16, 5 II Tim. 2, 19   13 II Cor. 6, 16
 Leuit. 26, 11 sq.   23 ex Apelle, cf. Harnack l. c.

1 oboedicio *S* (cio *in ras. m2*) oboedientia *RBV'*   3 sed bono prae-
 cepto *om. R*   4 est autem *B*   5 et deus et *M*   bonum et malum
 deus (*om. pr. et*) *B*   7 boni et mali habere *B*   bona] bonum *RV'*
 8 uidetur (tur *in ras.*) *P*   quæ *P* (i s. æ) que *V*   9 proponunt *S* (unt
in ras.) proponere *BC'*   12 ipsius] sui *M* eius *C*   13 perambulat *SBP'CC'*
 14 in *om. RV'*   15 sit *PC'* fit *V*, *om. RV'*, est *M* (s. u.) *cet., fort.* sit
delendum utpote ex sed ortum   operatione *PV*   non oporteat *B*
 16 autem] enim *Monac. 2549*   17 est s. u. *M*   19 cogitationis (ni
 s. ita) *C'*   20 in eo] ideo *R*   21 quia (a s. u.) *PS* qui *VC'*   23 co-
 gnouit *V* (sc *m2 s. u*)   24 paruulo *V'*   paruoli *V'* (o *ex u*)   nulla
 culpâ *M*   nulla est *SBCC'*

culpa. iustus autem operator mundi numquam paruulum uocasset in culpam, propter quod non cognouerat bonum et malum, quia paruulus sine ullo est crimine praeuaricationis et culpa^e. uerum cum in superioribus dixerimus duplicem esse intellectum scientiae boni et mali, si perfunctoriam scientiam accipimus, utique falsum est quod nihil distet a paruulo qui non cognouit bonum et malum, si autem falsum est quod nihil distet a paruulo, ergo non paruulus Adam. si non paruulus, adscribitur utique ei quasi non paruulo peccatum. si peccatum adscribitur, sequitur poena peccatum, quia dignus inuenitur poena qui peccatum uitare non potuit. potest etiam fieri ut etiam qui scientiam non habet boni et mali paruulus non sit, quoniam priusquam sciuit puer bonum et malum, non credidit malitiae. et iterum habes: quia priusquam sciat puer uocare patrem et matrem, accipiet uirtutem Damasci et spolia Samariae. perfectus ergo qui operatur bonum, etiamsi boni et mali scientiam non adeptus sit, ut multi priusquam sciant legem ipsi sibi lex sunt. <quid?> quod apostolus priusquam disceret: non concupisces, malum esse concupiscentiam nesciebat? denique ipse ait: peccatum non cognoui nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. ad quam partem etiam puer potest esse perfectus iure naturae, priusquam sciat concupiscentiam crimen esse uel concupiscentiae crimen admittat. ergo secundum perfunctoriam scientiam uoluit deus hominem scire quod

13 Esai. 7, 16   14 Esai. 8, 4   18 Rom. 2, 14   20 Exod. 20, 17
Rom. 7, 7   21 Rom. 7, 7

1 culpa est *V* (est *postea add.*) *P'*   prouocasset *C'*   3 paruulos *M*
7 qui non ... a paruulo *om.* *PV*   8 quod] quia *B*   Adam.
si non paruulus *om.* *PV*   10 si peccatum *om.* *RV'*   11 peccatum *usque ad* personam (*p. 289, 21*) *om.* *RV'*   12 mali et boni *C*
13 quoniam qui *P* (qui *exp.*) *V* (*in mg. m1 al. qm̄ priusquā sciuit puer*) *C*
sciat *M*   14 credit *M*   habes *om.* *B*   15 puer s. u. *V*   et]
aut *M*   et matrem *om.* *SP''*   19 sunt lex *P'C'*   quid *addidi*
20 non sciebat *C*   26 nouit *SBP'* noluit *μ*   quod] quia *B*

malum est, ne quasi imperfectus uitare non posset. non oboe-
diendo autem mandato incurrimus in culpam; ergo culpam
fatemur. rursus autem si altam et profundam scientiam dici- 158 A
mus boni et mali, quae quidem profunda scientia perfectum
6 facit, ... non statim autem paruulus, qui ad altam et
profundam scientiam peruenire non potuit, recte sicut non
paruulus condemnatur.

32 Iterum quaestiones serunt. qui nescit, inquit, bonum et
malum, ne et ipsum quidem nouit malum esse non seruare
10 mandatum nec ipsum bonum nouit quod est oboedire man-
dato. et ideo quia non nouerat, uenia, inquit, dignus fuit qui B
non oboediuit; non condemnatione. quae quidem quaestio de
his absolutionem habet quae ante memorauimus. considerare
enim potuit homo ex iis quae deus ante ei contulerat, quod
15 insufflationem dei accepit, quod erat in paradiso uoluptatis
locatus, summam auctori oboedientiam deferendam. et ideo
si uim nesciebat boni et mali, tamen quia tantorum auctor
dixerat de ligno scientiae boni et mali non esse gustandum,
fidem praeceptori seruare debuerat; non enim ab eo peritia, C
20 sed fides exigebatur. intellegebat utique deum omnibus prae-
minere; <ergo> personam iubentis spectare debuerat. etsi
non intellegebat uim qualitatemque iussorum, sciebat tamen
praeceptori deferendam esse reuerentiam. habebat in natura
hanc opinionem, etsi non habebat iudicium boni et mali. de-
25 nique et mulier serpenti dicit: ex omni ligno paradisi

8 ex Apelle, cf. Harnack l. c. 25 Gen. 3, 2 sq.

1 possit *MSBP'* 2 in *om. P'* 5 lacunam significare malui quam
interpolationem statuere ita, ut autem in suspicionem uocaretur altum
(corr. m2) *PV* 6 recte ergo *MSBCP'* 7 condemnatur *MS* con-
dempnatur *C* (p s. u.) *cet.* 9 et] id *SBP'* 10 nec hoc ipsum
SBP' 14 his libri deus ante ei *PVC* ei deus ante *B* (ante s. u.)
deus ei ante *cet.* 15 uoluptatis *om. B* 17 s:] etsi *B* et (s. quamuis) *M*
18 et mali *om. B* 20 intellegebat *om. B*, ante exigebatur transponit *M*
21 ergo (g) *addidi*, ideoque *Costerius* post iubentis *add.* iussa in *mg.*
m2 R sectare *R* (-ri m2) *V'* 23 naturā *PVCC'* 25 dixit *C'*

manducabimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit deus: non manducabitis ex eo. ita ergo sciebat oboediendum esse mandato ut diceret: ex omni fructu manducabimus, quod dominus imperauerat, de ligno autem quod est in medio paradiso imperatum a deo 5 dicit non esse gustandum, ne morte morerentur. ergo quae sciuit deferendum esse mandato sciuit utique malum esse praeuaricari et ideo iuste praeuaricata damnatur.

33 Accipe aliud: si adsumptio de ligno scientiae boni et mali ita operatoria erat, ut et bonum et malum agnosceretur, quod 10 E uidetur scriptura ostendere, dum dicit quia ubi manducauerunt ambo, aperti sunt oculi eorum et cognouerunt quod nudi essent, hoc est aperti sunt oculi cordis et cognouerunt turpe esse nudos se degere, sine dubio ubi gustauit mulier de ligno scientiae boni et mali, peccauit 15 et se peccasse cognouit. quae igitur se peccasse cognouerat uel uirum ad peccati communionem inuitare non debuit. inliciendo autem uirum et dando ei quod ipsa gustauerat non F uitauit, sed iterauit peccatum. nam utique si uere rationem spectes, eum quem diligebat non trahere ad consortium 20 poenae, sed magis ab eo quod cognouerat ipsa esse peccatum uel inscientem reuocare debuerat, quamuis uideatur haec mulier sciens quod post culpam in paradiso esse non posset

11 Gen. 3, 6 sq.

1 manducabitis *R* manducabimus . . . deus non *om.* *V'* comedemus
de ligno autem scientiae boni et mali quod *P'* 2 paradysi *RP'C'* et
(i ex o) *P'* dñs *B* et (n eras.) *S* 3 sciat *R* (corr. *m2*) *V'* 4 man-
ducabitis *RV'* 5 medio *om.* *PV* paradysi *R* et (i ex o) *P'*
6 forte *RV'* morirentur *P* (corr. *m1*) *V* q̄ s. u. *m2* *P*, *om.* *cet.*
qui *add. Costerius*, quia tacite *Maurini* 7 sciuit *alt. ex* sicut *P*
8 dampnantur *RV'* 10 et *pr. om.* *MCC'* cognosceretur *M*
11 diuideretur *P* uideatur *V* 14 cordis] eorum *V* 15 boni et
mali *om.* *P* 17 dubitauit *R* dubitat (s. *m2* debuerat) *C* 18 ipse *R*
(corr. *m2*) *V'* 19 nam] non *PVC'* si uerae *R* (e *alt. s. u.*) si
uerā *M* (ā s. u.) siue *P'* 20 tradere *RV'* ad consortiū *R* (ū ex o)
a consortio *V'* 23 culpā *R* (ā ex a *m2*)

metuisse ne sola de paradiso eiceretur. denique absconderunt
 se ambo post culpam. excludendam igitur se esse cognoscens
 34 consortio uiri quem diligebat noluit defraudari. iterum accipe:
 non cognitio mali malum est, sed cum actus inplet malitiam. 159 A
 5 non enim statim qui nouit malum quod malum est facit,
 sed qui quod malum esse nouit operatur. incentium
 autem ad operandum quod malum est aut iracundia aut
 cupiditas esse consuevit. nec statim necesse, ut habens
 scientiam mali faciat quod inprobum nouit, nisi aut ira-
 10 cundia aut cupiditate uincatur. unde quod diximus incenti-
 um peccandi uel ira uel cupiditas est uel plerumque for-
 mido, licet ex formidine oriatur cupiditas, dum unusquisque B
 uult uitare quod metuit. et ideo recte iracundiam et cupidi-
 tatem duo reliquorum posuimus incentiua uitiorum. conside-
 15 remus igitur utrum Eua his ad uitium stimulis incitata sit.
 sed neque irascebatur marito neque cupiditate uicta est; in
 secundo dumtaxat errat, ut edendum uiro daret quod iam
 ipsa gustauerat. primo fuerat cupiditas auctor erroris, ut ipsa
 ederet, sequentisque fuit causa peccati. quod enim iam gusta-
 20 uerat desiderare non poterat et gustando mali fuerat scien- C
 tiam consecuta. malum igitur quod aduerterat in uirum deri-
 uare non debuit neque coniugem proprium praeuaricatore
 diuini facere mandati. sciens igitur prudensque peccauit,
 sciens uirum in suum traxit errorem, alioquin inuenietur
 25 falsus esse de ligno scientiae boni et mali sermo, si etiam,
 posteaquam de ea arbore manducauit, scientiam mali habere

3 *post* noluit *ras.* 6 *litt. in R* defraudari (de *in ras.*) *R* 4 actum
RV' actūs *M* 6 nouit esse malum *B* esse (e s. et) malum nouit *M*
 incendium *RV'* 7 est s. u. *m2 R, om. V'* ad (s. aut *m2*) *R*
 iracundia est *V* 8 necesse est *M* (est s. u.) *SP'* ut *post* scientiam
transponit M 14 duo *Maurini* duorum libri aliquorum *PVCC'*
 15 hic *PV* 16 marito *Erasmus* merito libri 17 erat *PV*, puto erra-
 uit uel errauerat 18 fuerat *P m2 C* fuerit *P m1 cet.*, sed fort. fuit scri-
 bendum 19 sequens usque *P* (corr. *m3*) *V* quod] quia (qui *V'*, om. enim
 iam) *RV'* 20 scientia *P* (-ā *m2*) *CC'* 21 auerterat *B et* (corr. *m1*) *M*
 diriuare *R* 22 debuit] poterat *B* 24 uero *RV'* inuenitur *MB*
 26 boni et mali *BP''*

non potuit. quodsi uerus est sermo, cupiditatis utique causam habere non potuit, licet plerique sic excusandum putent. quod diligens uirum ab eo timuerit separari et hanc causam cupiditatis praetendant, quod esse uoluerit cum marito.

7, 35 Iterum alia quaestio subripit, unde mors acciderit Adae, 5 E
utrum a natura ligni eiusmodi an uero a deo. si naturae hoc ligni adscribimus, uidetur ligni huius fructus uiuificanti insufflationi dei praestare, siquidem quem uiuificauerat insufflatio fructus huius ligni traxit ad mortem. aut si deum operatorem mortis esse memoramus, dicunt quod gemina opinione 10
accusemus, quod aut ita inmitis, ut noluerit ignoscere, cum posset ignoscere, aut si ignoscere non potuit, uideatur infirmus. uideamus igitur quomodo diluendum sit. nisi fallor, F
quia mortis causa inoboedientia fuit, et ideo homo ipse sibi mortis est causa, non habens deum suae mortis auctorem. 15
neque enim si medicus praescripserit aegrotanti quibus uideatur cauendum atque ille ab interdictis non putauerit abstinendum, causa ei mortis est medicus, sed utique ipse sibi reus mortis est propriae. itaque deus quasi bonus medicus prohibuit ne Adam nocitura gustaret. iterum accipe: scire bonum 20
melius est quam nescire et ei qui bonum sciat pulchrum est scire quod malum est, ut sciat cauere quod malum est et

5 ex Apelle, cf. Harnack l. c.

4 praetendat *M* praetendunt *SBP'* 5 subrepat *C* (e ex i m2) *MSBP'*
6 a om. *RMV'* ligni hoc *RC'*, habet ligni *C* 7 insufflatione *VS*
et (i s. e) *PV'* 8 siquidem *PVS* si cet. quem om. *PVS*, s. u. *C'*
9 inde a uerbo huius iterum incipit *A* ut si *II* (aut si m2 *P*) operatorem *P* (ra in ras.) 10 mortis (s s. u.) se (s eras., om. esse) *R*
dicant *PCC'D* dicunt *R* (-unt corr.) *V'* eum gemina *M* 11 cum
posset ignoscere om. *R*, s. u. *C'* 12 possit *VMV'* et (e s. i) *P'* 13 nisi
AVSB ni cet. 15 esse *R* (m2 est) *V'* dominum *M* 16 praescrip-
sit *MC* praescriberit *R* aegrotandi *AVB* et (corr. m1) *P* quibus
scripsi cum quibus *APVD* aliquibus *P'* a quibus cet. 17 ab] de *R*
ad *V'* potuerit *S* et (m2 abstinere) *P'* 18 medicus om. *B* sui
(sibi m2) *V* mortis reus *B* 19 est mortis *C* 20 itaque *B* et (s. iterum) *V'*
21 est pr. om. *R* est (alt.) etiam *B* est * *P'* (fort. & eras.)
22 post scire in *S* est ras. 5 litt. sit *C* et scripsi ut *NCC'*, om. *APVD*
et ut ed. Rom.

prudens subeat custodiae cautionem. rursus autem non satis
 est hoc solum scire quod malum est, ne cum malum scieris, 160 A
 scientia boni incipias defraudari. pulchrius est igitur ut
 utrumque norimus, ut et, quia scimus bonum, fugiamus quod
 5 malum est et ex eo quod cognoscimus malum boni gratiam
 praeferamus. sed ita debes utrumque scire, ut profunde no-
 ueris et quod noueris exequaris actusque scientiae tuae con-
 gruat. alioquin tolerabiliorem scriptura indicat eum qui
 utrumque nesciat quam qui perfunctorie utrumque cognouit.
 10 grauat enim scire quod uel exequi uel uitare non possis, B
 grauat scire sine usu atque opere cognitionis profundae. obest
 ad existimationem medico scire quid prosit et quid noceat
 aegro, nisi cognitione ea quemadmodum oportet utatur, et
 37 ideo non est cognitio bona, nisi ea utaris ut oportet. item
 15 accipe: non frustra lignum scientiae boni et mali productum
 est in medio paradiso, et si cuicumque homini productum
 esset, superflua interdictio. sed neque frustra factum est C
 neque alii nisi homini factum est, qui mandatum accepit,
 ut non solo eo, sed eo cum ceteris uteretur. nam si multa
 20 discutias, conplura repperies et plane innumera, quae ei
 qui uti nesciat possint nocere. nec ipsas diuitias inuenies
 fructuosas, si habens diues subsidia largitatis neget alimenta

8 Luc. 12, 47 sq.

1 custodiam *M* custodire *B* cautio *M* (r *ex n*) cautionis *RV'*
 cautione *B* 2 cum] quod *RV'* scieris *M* est nescire *R* (est *exp.*
m2) *V'* sciens *cet.* 3 est *om.* *M* igitur] utique *B* ut *SBP'C'*,
om. cet. 4 utraque *M* norimus (*m2* nosci) *P* 6 referamus *R*
 debes] prodest *RV'* utraque *M* 7 auctorque *SB et* (s. actusque) *P'*
 congruat *V* 9 qui] si *V* perfunctoriae *ASB et* (n s. u.) *P*
 perfunctoria *RV'* cognouerit *RV'* 10 quod uel] † quod *R* († *postea*
additum uidetur) *V'* possit *M* 11 absque *APV, fort.* atque absque
 denique obest *M* (denique s. u.) *SBP'CC'* obest se *A* (t *exp. m2*)
 obest** *P* obesse *V* obesset *P''* 13 aegroto *ND* ea cognitione *B*
 14 item] iterum *SBP'* 16 paradysi *R* 17 est *om.* *SB* 18 neque...
 factum est *in mg. inf. m2 A, om. D* hoc factum *B* 19 solū *R*
 solus *P'* 20 conplura *AVSBC'* et (quā *m2* s. con) *P*, (quā *ex cō*
m2) *P'* 21 possit *RV'* possint *M* (n s. u.) 22 necet *RV'*

pauperibus, excludat inopem subsidio destitutum, aliena ex-
torqueat, quia praeualet potestate. pulchritudo ipsa et gratior
corporis forma frequenter in uitium quam deformitas trahit. D
numquid igitur quisquam deformiores quam pulchriores filios
habere desiderat et inopes potius liberos suos cupit esse 5
quam diuites? plura sunt huiusmodi quae non ad impruden-
tiam largientis referenda sunt, sed ad male utentis errorem.
et ideo utentem accusandum potius quam donantem.

8, 38 Iterum quaestio: sciebat praeuaricaturum deus Adam man- E
data sua an nesciebat? si nesciebat, non est ista diuinae 10
potestatis adsertio, si autem sciebat et nihilominus sciens
neglegenda mandauit, non est dei aliquid superfluum praeci-
pere. superfluo autem praecepit primoplasto illi Adae quod F
eum nouerat minime seruaturum. nihil autem deus superfluo
facit; ergo non est scriptura ex deo. hoc enim obiciunt qui 15
uetus non recipiunt testamentum et has interserunt quaestio-
nes. uerum hi sua sententia et opinione uincendi sunt. cum
enim noui testamenti non refutant fidem, exemplo sunt ar-
guendi, ut uetus credant, quoniam cum sibi diuina praecepta
et facta conueniunt, unius auctoris testamentum utrumque 20
liquet esse credendum. discant igitur non superfluum, non
iniustum etiam praeuaricaturum praescriptum esse mandatum.
nam et ipse dominus Iesus elegit Iudam, quem proditorem
sciebat. quem si per imprudentiam electum putant, diuinae 161
derogant potestati. sed hoc aestimare non possunt, cum scrip- 25
tura dicat quia sciebat Iesus qui eum proditurus
esset. conticescant igitur repugnatores isti ueteris testamenti.

9 ex Apelle, cf. Harnack l. c. 26 Ioh. 6, 64

1 destitutum *A* (tu *pr. s. u. m2*) 3 deformitatis (*om. quam*) *RV'*
6 inprudential *APCC'D* prudentiam *RV'* 8 potius] magis *RV'* 11 au-
tem] enim *RV'* 12 superfluam *A* 13 superfluo *V* (*v m2 s. o*) super-
fluum *RSBP'V'* primoplasinato *M* plasto *S* (*in mg. primo: psalto*)
14 deus *in ras. S* superfluo deus *VB* superfluum *M* 15 ex] a *C*
16 accipiunt *RV'* 19 sibi *om. RV'* 20 testamentum testamentum
AV et (*pr. exp.*) *P* 21 discat *II* 22 praeuaricatori *R* praeuaricatori *V'*
26 qui *II M* quis *cet.* 27 erat *N* istius *RV'* et (*us s. u.*) *M*

39 sed quoniam etiam gentilibus, si forte istud obiecerint, respondendum uidetur, qui exemplum non accipiunt, rationem exigunt, accipiant etiam ipsi qua ratione dei filius uel praeuaricatus mandauerit uel elegerit proditorem. uenerat domi- B
 5 nus Iesus omnes saluos facere peccatores; etiam circa impios ostendere suam debuit uoluntatem. et ideo nec proditorem debuit praeterire, ut aduerterent omnes quod in electione etiam proditoris sui seruandorum omnium insigne praetendit nec in eo laesus est uel Adam, quia mandatum accepit, uel
 10 Iuda, quia electus est. non enim necessitatem deus uel illi praeuaricationis uel huic proditoris inposuit, quia uterque, si quod acceperat custodisset, a peccato potuit abstinere. de- C
 nique nec Iudaeos omnes credituros sciebat et tamen ait: non ueni nisi ad oues perditas domus Istrahel.
 15 ergo non in mandante culpa est, sed in praeuaricante peccatum est, et quod in deo fuit ostendit omnibus quod omnes uoluit liberare. nec tamen dico quia praeuaricationem nesciebat futuram, immo quia sciebat adsero, sed non ideo pereuntis proditoris inuidiam in se debuit deriuare, ut adscriberetur
 20 deo quod uterque sit lapsus. nunc autem uterque redar- D
 guitur atque reconuincitur, quia et ille mandatum ne laberetur accepit et hic etiam in apostolatus munus adscitus est, ut uel beneficio reuocaretur a proditoris affectu, simul ut dum alii reuincuntur, prodesset omnibus. non enim consisteret
 25 peccatum, si interdictio non fuisset; non consistente autem peccato non solum malitia, sed etiam uirtus fortasse non

4 Luc. 19, 10 14 Matth. 15, 24

4 et 6 proditorem *R* 4 <si> uenerat *Henricus Schenkl* 10 iudas *NC* (" 12 potuit se *SBC'* potuit (-is corr.) set (t s. u.) *C* potuisset (eras., in *mg. m1* potuisset) se *P'* 14 israhel *APP'* isrl̄ cet. 15 est om. *RMSBV'* 16 est om. *P'* omnes *m.2* s. ras. *V* 18 futurum *A* (a s. u tert.) *V* 19 deriuare *AMSB* diriutare *P'* (i pr. ex e) cet. 21 atque in *mg. m1* *S.* om. *P'*, atque reconuincitur om. *B* conuincitur *RVMSP'V'* 23 beneficio dei *N* (dei s. u. *M*) ad *A* (d exp.), fort. ab 24 dum] cum *B* (ut s. u.) 26 fortasse om. *B*

esset, quae nisi aliqua malitiae fuissent semina, uel subsistere
 uel eminere non posset. quid est enim peccatum nisi prae- E
 uaricatio legis diuinae et caelestium inoboedientia praecepto-
 rum? non enim auribus corporis de mandatis caelestibus
 iudicamus, sed cum esset dei uerbum, opiniones quaedam 5
 nobis boni et mali pullulauerunt, dum id quod malum est na-
 turaliter intellegimus esse uitandum et id quod bonum est
 naturaliter nobis intellegimus esse praeceptum. in eo igitur
 uocem domini uidemur audire, quod alia interdicit, alia prae-
 cipiat. si quis non oboedierit illis quae semel a deo praecepta 10 F
 credimus, poenae obnoxius aestimatur. dei autem praeceptum
 non quasi in tabulis lapideis atramento legimus inscriptum,
 sed cordibus nostris tenemus inpressum spiritu dei uiui. ergo
 opinio nostra sibi legem facit. si enim gentes quae
 legem non habent naturaliter ea quae legis sunt 15
 faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt
 lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus
 suis. opinio igitur humana sibi tamquam dei lex est.

40 Iterum hinc aliam faciunt quaestionem, ut ad uicem man-
 dati eius, quod diximus in hominis opinione consistere, hanc 20
 ipsam opinionem inpressam a deo nobis tamquam praescrip- 162.
 tum diuinae legis accusent. norat, inquit, hominem peccatu-
 rum qui creauit eum et has opiniones ei boni et mali in-
 pressit an non nouerat? ut si dixeris quia non nouerat,
 alienum a maiestate dei sentias; si autem dixeris quia sciens 25
 deus peccaturum hominem communes tamen opiniones ei
 boni et mali inpressit, ut propter admixtionem malorum uitae
 perpetuitatem seruare non posset, sicut in illo non prae-

12 II Cor. 3, 3 14 Rom. 2, 14 sq. 19 ex Apelle, cf. Harnack l. c.

3 inoboedientiae *A* mandatorum *B* 6 pullularunt *MB* 10 et
 ideo si *NCC'*, *fort. recte* 12 lapideis *om. B* *fort. <uel> atramento*
 14 ipsa sibi *S* 15 ea *om. RV'* 16 huiusmodi *RV'* 17 quae *P*
 19 ad inuicem *P* (in *s. u.*) *M* (in *exp.*) 20 hominibus *RM* 22 norat
A m1 PRV' nouerat *A m2 cet.* peccatorum *P* (v *s. o*) 23 ei *scripsi*
et libri 25 deus sciens *P'* 26 deus patre (patre *eras.*) *A* 27 ut
om. RV' 28 post praesagum *add. fuit RV' et s. u. M*

sagum futuri ita in hoc non bonum deum significare uidearis. B
 atque hinc argumentantur quia non est creatura hominis a
 deo facta. nam sicut supra ostendimus eos dicere quia non
 est mandatum dei, sic et hic dicunt: non ergo creatura ho-
 5 minis a deo, quia deus malum non fecit, homo autem opi-
 nionem accepit mali, dum a malis praecipitur abstinere. hoc
 autem genere alium bonum deum, alium operatorem hominis
 conantur adserere. quibus respondendum est ilico secundum C
 opinionem suam. si enim hominem nolunt a deo factum, quia
 10 peccator est homo, et hoc refugiunt, ne bonus deus peccato-
 rem fecisse uideatur, quia non putant bonum qui fecerit pec-
 catorem, dicant utrum operatorem hominis a deo factum
 putent. si enim a deo factus ille, ut dicunt, operator est ho-
 minis, quomodo bonus deus operatorem mali fecit? utique
 15 non bonus. nam si qui peccatorem fecit non bonus, cauendum
 ne grauius sit operatorem peccatoris fecisse; debuit enim bo- D
 nus deus prohibere natiuitatem eius qui peccati substantiam
 haberet inducere. quodsi dicunt non esse genitum operatorem,
 requirendum utrum bonus deus potuerit inhibere quoquo
 20 modo incipientem malitiam an non potuerit. si enim non po-
 tuit, infirmus; si potuit et non fecit, non bonus. ergo si sibi
 ista non congruunt nec suae sibi haereticorum conueniunt
 opiniones, requiramus ne forte rationis fuerit qua causa deus E
 siue geniti siue non geniti illius operatoris siuerit malitiam
 41 25 introire in hunc mundum, cum posset inhibere. itaque ser-
 uantes unum et eundem deum bonum atque operatorem id
 si possumus adstruamus quod gratiae utrique conueniat nec

1 hunc (om. in) *RV'* $\overline{\text{dnm}}$ *SBP'*   15 si *N* (qui om. *M*), om. II
 fecit *CP'* facit *R* (a ex e) cet. 16 peccatorem operatoris *R*   pecca-
 tores *APV* peccatorem *M*, om. *C* (in quo operatorē, & ex is)   18 ha-
 bebat *N*   operatorem <mali> *Costerius*   19 potuit *IIIM*   20 potuerit
 omnino *B*   21 si (pr.) enim *RSBV'* si uero (uero m.2 ex enim) *P'*   24 si-
 uerit *Costerius* sic uelit *SBCU'* et (i alt. ex u) *P'* si uelit cet.   introire
 malitiam *N*   25 posset *scripsi* possit *libri*   26 bonum deum *R*
 $\overline{\text{dnm}}$ *B* et (om. bonum) *P'*   27 si (s. u.) possumus (ex posuimus) *A*
 nec non *MP'*

accusationis eorum declinemus inuidiam qui ita dicunt: quomodo deus bonus, qui non solum passus est introire in hunc mundum malitiam, sed etiam in tantam confusionem uenire permisit? uerum haec accusatio tunc locum haberet. F
 si ita animae uim et intimae secreta mentis inficeret, ut 5
 nullo pacto posset aboleri et inmedicabilium uulnerum menti atque animae nostrae uirus insideret; esset enim aptior huius querellae locus, quod cum omnia possit deus, hominem tamen perire sit passus. uerum cum deus nostri misericors respuendi erroris remedia reseruauerit abolendique omnis con- 10
 tagii non aboleuerit facultatem, quomodo inrationabile uel iniustum est, si permisit nostrum materiale temptari quadam trepidatione fragilitatis humanae, ut faeneratior postea gratia per paenitentiam delictorum in hominis rediret affectum et fragilitatis suae conscius, quod tam facile a diuinorum man- 15
 datorum serie deuiando trepidauerit, tamquam clauum animae 163
 fluctuantis mandata caelestia timeret amittere, diuinaeque misericordiae plus tribuens quod recepit amissum et sibi aliquid
 9, 42 usurpans gratiae quod reuertit? nunc quae sit illa ratio consi- B
 deremus, quid sit istud quod cum mandatum daret homini 20
 de illa admirabili beataque uita praescribens, ne contra faciens morte moreretur, de manducando et non manducando putauerit esse mandandum. sunt enim qui putant nequaquam man-

1 ex Apelle, cf. Harnack l. c. 6 Ouid. Met. I 190

1 quia *APVD* 2 bonus deus *RBC'V'* 3 confessionem *RV'*
 5 intima *M* (-ae *m2*) *SP''* ut *om. APV*, s. *u. m1 M* 6 nullo] in
 illo *R* (in i *in ras.*) *V'* pacto s. *u. C'*, *om. B* possit *MSBP'* et
 (*corr.*) *C'* 7 insiderit *R* insederit *SB* enim] ergo *M* abtior *AR*
 8 quaerellae *PM* querellae *V'* quaerelae *R* querelae *cet.* posset *II*
 10 reseruauerit *P* (ue s. *u.*) abolendiquae (n s. *u.*) *A* abolendi.que *P*
 omnes (i s. e) *P* 11 post inrationabile *add. temptari, sed exp. A*
 13 fragilitas (tis s. s) *A* gratie *A* 16 deuitando *A* 17 diuinae
 (*om. que*) *RCD* 18 plus tribuens *om. RV'* tribuens *A* (b ex u)
 tribuit *SBP'* recipit *RP'DV'* s. & *add. n m3 P* 19 reuertit
ARV(C'P''V' et *M m1 reuertitur M m2 SBP'* 21 mirabili *RV'*
 ammirabili *P DP''* 22 morteip *M* mormoreretur *A mereretur R*
 23 mandatum *A* (nd *m2* s. t) manducandum *V* (ue *eras.*) *V'*

datum istud conuenire caeli et terrae atque omnium creatori
 nequaquam dignum incolis paradisi, eo quod illa uita similis
 angelorum sit. et ideo non terrenum et corruptibilem hunc C
 cibum esui fuisse possumus aestimare, quia qui non bibunt
 5 neque manducant erunt sicut angeli in caelo. cum igitur in
 cibo neque praemium sit, quia esca nos non commendat deo,
 neque magnum periculum sit, quia non quod intrat in os
 coinquinat hominem, sed quod exit de ore, uideatur sine dubio
 tanto auctore . . . . . praeceptum, nisi hunc cibum ad illum
 10 propheticum referas, quia pro magno praemio dominus de D
 sanctis pollicetur suis: ecce qui seruiunt mihi mandu-
 cabunt, uos autem esurietis. hic est enim cibus, in
 quo uita definitur aeterna, quo quisque fuerit defraudatus
 morte morietur, quandoquidem panis uiuus atque caelestis
 15 ipse dominus est, qui uitam dat huic mundo. unde et ipse
 ait: nisi manducaueritis carnem meam et biberitis
 sanguinem meum, non habebitis uitam aeternam.
 erat ergo panis aliqui, de quo praescripserat edendum para-
 disis incolis. quis ille? accipe quem dicat. panem inquit E
 20 angelorum manducauit homo; est enim bonus panis,
 si facias uoluntatem dei. uis scire quam bonus panis? ipse

5 Matth. 22, 30   7 Matth. 15, 11   11 Esai. 65, 13   14 Ioh.
 6. 50 sq.   16 Ioh. 6, 53 sq.   19 Psalm. LXXVII 25

2 lignum *SBP'*   3 sit *SBP'*, *om. cet.*, *fort. <sit>* similis   7 non|
 neque *RSBP'V'*   in *s. u. m. ant. A*   8 coinquinat *A (m. ant. ex*
communicat) MC'D *communicat cet.*   qđ *ex co P*   uidetur *N*   9 a
 tanto *SBP'CC'*   *lacunam significau;* non esse *post auctore add. SBP'*,
melius post praeceptum m2 s. u. indignum M idemque ante tanto liber s.
Theoderici apud Remos; fort. plane indignum uel perindignum, quod
coniecit Henricus Schenkl, supplendum   10 referes *R* *refrens V'*

quia *P (ē m3 s. ja) P' (m2 quem) quem P''*   de (*exp.*) *P*   12 est *s. u.*
A, om. RV'   13 ita *AV* *et (corr.) C' *ta (i eras. et ui s. ras. m2) P'*
 14 quandoque *RSBV'*   uiuus *A (i s. u.)*   15 ipse est dominus *B* est
 ipse dominus *C'*   17 eternam &ernā (*alt. del. m2) A*   18 aliqui *scripsi*
 aliquid *ARD* aliquis *M (s ex d m2) cet.*   perscripserat *R* *praescri-*
pserit B   edençum (*d s. ç) A*   20 angelorum *om. II*   manducabit
 (*v ex b m. ant.) A*   es* *P* es *R*   21 ipse . . . ait *om. RV'*

filius manducat hunc panem, de quo ait: meus cibus est
 ut faciam uoluntatem patris mei, qui in caelis est.
 43 Iterum uideamus qua ratione dominus deus Adae dixerit
 morte moriemini, quid intersit utrum aliquis dicat mo-
 riemini an addat morte moriemini; ostendere enim de- 5
 bemus nihil superfluum in dei esse mandato. itaque hoc ar- F
 bitror. cum duo sibi sint contraria mors et uita, secundum
 simplicem sermonem a uita uiuere dicimus, a morte mori.
 si autem geminare uelis utrumque, quia uita uitam facit, dici-
 tur uita uiuit, sicut habes in lege, et quia mors mortem fa- 10
 cit, dicitur morte morietur. non est autem superflua ista
 geminatio; est enim uita ad mortem et est mors ad uitam,
 quia et quicumque <uiuit dum> uiuit moritur et dum moritur 164.
 uiuit. fiunt ergo quattuor distinctiones: uita uiuere, morte
 mori, uita mori, morte uiuere. cum igitur haec se ita habe- 15
 ant, usus et consuetudinis praeiudicium debemus excludere.
 quia usus hoc habet, ut communiter dicatur uiuere et qui
 uita uiuit et qui morte uiuit et communiter dicatur mori uel
 ille qui morte moritur uel ille qui uita. itaque ex quattuor
 illis duos significat, ut dicat uiuentem uiuere nec melius de- 20
 teriusque distinguat et dicat morientem mori nec inter malam B
 et bonam mortem uideatur esse discretio. nam indiscreta

1 Ioh. 4, 34   3 cf. Philo Legg. alleg. I 33 (64, 46; I 88, 20 C.)
 Quaest. I 16   10 Ezech. 33, 14 sq., cf. 18, 13

1 de quo II denique *cet.*   5 morte *s. u. m2 A*   9 uitę (*a s. e*) *A*
 12 uitam& (& *eras.*) *A*   13 et quicumque <uiuit dum> *scripsi* et qui
 eumque *APVMD* quis dum *RV'* et quis dum *cet.*   15 uita mori morte
 uiuere *RSBV'* morte uiuere (*om. uita mori*) *AP'* morte uiuere uita
 mori *P* (uita mori *s. u. m2*) *P'D* morte_i uiuere uitam_i mori *M* morti
 uiuere uitę mori *CC'*   16 usum *AVD* usus (*s alt. in ras. ex m m2*) *P*
 17 dicatur *om. P*   dicatur... communiter *om. RCV'*   18 uita *M*
 uitae *cet.*   morte *P* (*e ex i*) *M* morti *D* (*ti in ras.*) *cet.*   19 morte
 ... qui *om. V*   morte *RMV'* morti *D* (*ti in ras.*) *cet.*   uita *scripsi*
 uita moritur μ uita uiuit *RMV'* uitae uiuit *P'* uitae *cet.*   20 signi-
 ficiant *RMV'*   dicant *MV'*   nec (*e eras.*) *P*   21 distinguat et
 dicat *M*

quaedam uita significatur qualis inrationabilium aut etiam
 44 paruulorum et indiscreta mors aequae. sequestrato igitur
 usu communi quid sit uita uiuere et quid sit morte mori
 et quid sit uiuere morte et mori uita consideremus. puto
 5 enim secundum scripturas quia uita uiuere admirabilem
 quandam illam uitam beatamque significet et hunc uiuendi C
 usum spirandique munus cum beatæ uitæ gratia ueluti
 coniunctum et quadam participatione permixtum demonstrare
 uideatur. hoc est enim uita uiuere, uirtute uiuere, beatæ
 10 uitæ actus habere in istius corporis uita; contra au-
 tem morte mori quid est aliud nisi cum morte corporis de-
 formitatem significare morientis, cuius et caro communi ui-
 uendi munere defrudetur et anima uitæ æternæ usum habere
 non possit? est etiam qui uita moritur, ut qui uiuit corpore. D
 15 sed actu moritur suo, quales illi sunt qui, ut ait propheta,
 descendunt in infernum uiuentes et illa de qua
 apostolus dicit quoniam uiuens mortua est. quartum
 superest, quod sunt qui etiam morte uiuunt, ut martyres
 sancti, qui utique moriuntur ut uiuant. moritur caro, sed ui-
 20 uit gratia mortuorum. ergo absit a nobis, ut participes mortis
 uiuamus, sed contra participes uitæ moriamur; sanctus enim
 nec uitæ istius se uult esse participem, ut ait: dissolui E
 et cum Christo esse; multo enim melius et alius:
 heu me quod incolatus meus prolongatus est, dolens
 25 utique cum consortia uitæ speret æternæ, istius uitæ fra-

16 Psalm. LIII 16 17 I Tim. 5, 6 22 Philipp. 1, 23 24 Psalm.
 CXVIII 5

1 quaedam] quae *RV'*, om. *M* 4 uiuere morte et mori uita *scripsi*
 uiuere morti et mori uitæ *libri* 5 uite *B* 6 significat *R(V'* et]
 ut *AD* 9 est s. u. m. ant. *A* uirtute uiuere s. u. *C'*, om. *M*
 13 defrudetur *AV* et *m1 P* defraudetur *P m2 cet.* anime (a s. e) *A*
 14 ut qui uiuit om. *RV'* 15 moriatur *N* qui ut II quibus *N* 16. descen-
 dant *RMV'* 17 quartum (t s. u.) *P* 18 quod (quid *m2*) *P* uiuant *N*
 21 moriantur (m s. nt *m2*) *P* 22 ut] quia *RV'* qui ut α qui *Erasmus*
 ait apłs *B* dissolui enim *RSBPV'* 23 enim om. *RP''V'* 24 quod]
 quia *VB* 25 fragilitate (i pr. s. u.) *A*

gilitate se contineri. et ideo possum e contrario dicere quia,
 etsi uita uiuere bonum est, uitae tamen uiuere ambiguum sit.
 potest enim dici quis uitae uiuere, hoc est uitae aeternae istius
 uita corporis militare, potest etiam dici uitae uiuere, hoc est
 uel quemcumque uel sanctum istius uitae habere desiderium 5
 corporalis, uti uerbi gratia si quis ideo honeste putet esse ui- F
 uendum, ut is longaeuitatem uitae bonis actibus consequatur,
 45 quales plerique infirmiores sunt quos haec uita delectat. sicut
 ergo uitae uiuere quid sit accepimus, quid sit morti mori
 accipiamus uel morti uiuere. possunt enim esse qui mori- 10
 antur morti et qui uiuant uitae. nam qui non ita uiuit,
 ut secundum mortem animae suae uiuat, is morti moritur,
 quia non est obnoxius morti, id est nexus eum aerumnosae 165.
 mortis amisit, non constringitur uinculis mortis aeternae.
 mortuus est morti, hoc est mortuus est peccato, mortuus est 15
 poenae. cui contrarium est poenae uiuere, hoc est quando qui
 uiuit ad poenam uiuit ad mortem. qui autem moritur ad
 poenam moritur ad mortem. est etiam qui in hac uita positus
 moriatur ad uitam, sicut ille qui ait: uiuo autem iam non
 ego, uiuit autem in me Christus; peccato enim mortuus 20 B
 est, deo uiuit, hoc est mors in eo mortua est, sed uita uiuit.
 qui est dominus Iesus. ergo bona uita eorum qui deo uiuunt,

19 Galat. 2, 20   22 Ioh. 14, 6 .

1 contineri *R* conteri *PVMCC'* et *om.* *RV'* 3 uitae uiuere hoc
 est *s. u. m2 M* aeternae] &atē (atē *in ras. m2*) *A* 6 uti *ACC'*
 ut* *PV* ut *cet.* 7 his *PSBC'* 9 accipimus *APVC'D* 10 morti *M*
 morte *cet.* uiuere *Monac. 2549* mori *cet.* 11 uiuant (*n s. u.*) *A*
 uite (te *in ras. m3*) *P* 12 ut] et *M* (*s. ut*) *AV & P* uiuit *PV*
 13 quia *P* morti (*ti s. u.*) *A* eum *om. RV'* aerūdno. se (*s*
eras.) *A* 14 mortis (*is ex em*) *A* aeternae (*r ex n*) *A* 16 quis
RSBP'CC'V' et (quando quis *in ras.*) *D* 17 uiuit ad ^mortem qui autem
in ras. minoris spatii m1 A moritur... ad mortem *om. A*, *in quo*
post autem legitur f, (*scripta erant haec uerba eodem signo adiecto in mg.*
inf. nunc absciso) 18 etiam] autem *RV'* 19 qui *om. RV'* 20 autem]
 uero *CC'P'* enim] autem *SBP'* 22 *ih̄si* (*i alt. add. m2*) *P* deus
B *dn̄o RV'*

mala uita eorum qui peccato uiuunt. est etiam media uita
 ut animantium ceterorum, sicut habes scriptum: producat
 terra animam uiuentem secundum genus. est uita etiam
 mortuorum ut deus Abraham et deus Isaac et deus
 5 Iacob, quia deus mortuorum non est, sed uiuorum. sunt
 etiam quibus communitas est quaedam mortis et uitae, de quibus C
 ait apostolus dicens: si conmortui estis, et conuiuetis.
 si enim conplantati inquit sumus similitudini mor-
 tis eius, simul et resurrectionis erimus, scientes
 10 quia uetus homo noster simul confixus est cruci,
 ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serui-
 amus peccato; qui enim mortuus est iustificatus
 est a peccato. sicut autem figuras multas uitae diximus,
 ita etiam mortis inueniemus. dicitur enim mors mala secun-
 15 dum illud: anima quae peccat ipsa morietur. dicitur
 mors communiter, sicut habes uerbi gratia quia [Adam] uixit D
 tot annos et mortuus est et adpositus est ad patres suos.
 dicitur etiam mors per baptismatis sacramentum, sicut habes:
 consepulti enim sumus cum illo per baptismum
 20 in mortem et alibi: si autem mortui sumus cum
 Christo, credimus etiam quia simul uiuemus cum
 illo. uides quia mors quidem appellatione dicatur, sed haec
 uita sit nostra.

2 Gen. 1, 24   4 Exod. 3, 6   Luc. 20, 37 sq.   Marc. 12, 26 sq.
 7 II Tim. 2, 11   8 Rom. 6, 5—8   15 Ezech. 18, 20   17 Act. 13, 36
 19 Rom. 6, 4   20 Rom. 6, 8

1 et mala B   3 animam (a pr. s. u.) A   genus suum M (suum
 s. u.) RP'CC'V'   etiam om. RV'   4 ut om. APRVMDV'   6 qui-
 bus om. RV'   7 cōm*ortui A cūmortui RV'   9 resurrectionis eius M
 (eius s. u. m2) C   10 quod M   simul om. M   confixus] crucifixus
 PVB fixus C   12 qui... peccato om. II   13 sic (c s. u.) A   14 enim
 (exp. m2 et s. scr. etiam) M etiam RV'   15 illud (u s. i alt.) A   16 mors]
 et mors NCC"   Adam seclusi; quidam coniecerunt Maurini   18 bab-
 tismatis P   sacramenta RV'   19 per baptismum om. RV'   20 morte
 PRVC'V'   mortuus est (mortuus V') om. cum RV'   22 apellationem A
 indicatur APVD dicitur RV'   23 uita uita A

10, 46 Iterum alia quaestio, quia dixit dominus non esse bonum E
 solum esse hominem. primo omnium cognosce quia in
 superioribus, ubi hominem finxit deus de limo terrae, non
 addidit: uidit deus quia bonum est quemadmodum in F
 singulis operibus suis. nam si dixisset illic bonum esse quia 5
 homo factus est, inueniretur hoc esse contrarium, ut hic bonum
 non esse diceret, cum in superioribus bonum esse dixisset.
 sed hoc ibi cognosce, ubi solum Adam fecit. ceterum ubi
 communiter comprehendit uirum et mulierem factos, licet ne
 ibi quidem dixerit specialiter, tamen quia postea habet: uidit 10
 deus omnia quae fecit, et ecce bona ualde, euidenter
 est declaratum bonum esse quod et uir sit factus et mu-
 47 lier. sed ex hac quaestione alia quaestio rursus emer- 166
 sit. modo enim quando solus factus Adam, non dictum est bonum
 esse factum Adam, quando autem et mulier ex eo facta est, 15
 tunc esse bona omnia comprehensum est? licet illic omnem
 laudauerit creaturam et uniuersitatis creatio sit probata, quo-
 niam in homine naturae praedicata communitas est, tamen
 non uidetur otiosum, qua ratione, ubi solus factus est Adam.
 non solum nequaquam praedicatio boni conplacito operi adiecta 20
 sit, sed etiam dictum sit non esse bonum solum hominem, B
 cum sciamus quia antequam fieret mulier non errauerit Adam,
 posteaquam uero mulier facta est, prior diuinum praeuaricata

1 Gen. 2, 18 cf. Philo Legg. alleg. II 1 sq. (66 sq.; I 90 sq. C.)
 Quaest. I 17 4 Gen. 1, 4 sqq. 10 Gen. 1, 31

1 dñs B 2 esse om. RV' primo ΠM primum cet. 4 et (s. u. m2 M)
 uidit N deus s. u. A 5 si om. RV' dixisse (om. si) APVD 6 inue-
 nitur II hoc post contrarium transponit R 8 hoc om. RV' 9 uirum Π
 et uirum N 10 habes (s ex t) M et uidit RV' 11 dñs (s m2 in
 ras. 2 litt.) A ecce erant S (ecce in mg.) P'C' erant (om. ecce) C
 12 et pr. om. RV' 13 rursus (sus s. u.) A 14 factus AR et m1 P
 factus est P m2 (est s. u.) cet. bonum om. RV' 15 Adam om. M
 et om. SBP' 20 conplacito (m. ant. ex completio) A cōplaciti SB
 22 quia om. APV errauerit (r pr. s. u.) A errauerat RV' 23 postea
 :quem (quem s. u., a s. e m2) :uero P postea :uero :quam D postea
 uero quam BP'C(" uero s. u. A, om. R, uiro V' facta est ABD
 est facta M (facta s. u. m2) cet.

mandatum etiam uirum suum traxerit in errorem et incenti-
 tium eius extiterit. si igitur uiro culpae auctor est mulier,
 quemadmodum pro bono uidetur adiecta? uerum si consideres
 quia deo uniuersitatis est cura, inuenies plus placere domino
 5 debuisse id in quo esset causa uniuersitatis quam condem-
 nandum fuisse illud in quo esset causa peccati. et ideo quia C
 ex uiro solo non poterat humani esse generis propagatio,
 pronuntiauit dominus non esse bonum solum hominem esse.
 maluit enim deus plures esse quos saluos facere posset, quibus
 10 donaret peccatum quam unum solum Adam, qui liber esset a
 culpa. denique quia idem utriusque auctor est operis, uenit
 in hunc mundum, ut saluos faceret peccatores. postremo nec
 Cain parricidii rerum, priusquam generaret filios, passus est D
 interire. ergo propter generationem successionis humanae debuit
 15 mulier adici uiro. denique hoc ipsa uerba declarant dicentis
 dei non bonum esse solum hominem esse. nam si mulier
 prior peccatura erat, tamen redemptionem sibi paritura non
 debuit ab usu diuinae operationis excludi. quamuis enim Adam
 non est seductus, mulier autem seducta in praeuaricatione
 20 fuerit, salua tamen inquit erit per filiorum gene-
 rationem, inter quos generauit et Christum.

2 Augustinus contra Iul. Pel. II 7, 20 (si igitur . . . adici uiro)
 12 I Tim. 1, 15 13 Gen. 4, 15 sqq. 18 I Tim. 2, 14 sq.

1 mandatum . . . errorem et *om.* *P'* (*in quo in uerbo* incentium in *m2*
s. u. scriptum est) et *om.* *APVD* 2 uiri *SBP'* 3 si (*i s. u.*) *A*
 4 domino | *dō B* 5 condemnandam *A* et *corr. m1 PV* 6 et *om. M*
Augustinus 7 propagatio *m2* ex probatio *A* 8 solum hominem esse
SP' Augustinus hominem solum esse *M*, esse *om. cet.* 9 dñs *B*
 posset *A* (*e ex i*) *PVD* possit *RV'* posset et *MP'CC'* possit et *SB*
 11 auctor est utriusque *M* (*in quo et ante quia*) utriusque est auctor *B*
 12 nec | ne *SB'* 13 filios *om. B* pasus *A* 16 *alt.* esse *om. APVD*.
 esse hominem *α* si | etsi *N* 17 prior *om. APVD* prius *C* adtamen
M m1 attamen *M m2 P'* 18 enim | autem *B* 19 seducta *MBP'CC'*
 seducta et *APVD* seducta est *R* seducta** *V'* praeuaricatione uiri *M'*
 (uiri *s. u. m2*) *P'* 20 inquit *om. B* regenerationem *APV* **genera-
 tionem *V'*

- 48 Nec illud otiosum, quod non de eadem terra, de qua plas-
 matus est Adam, sed de ipsius Adae costa facta sit mulier,
 ut sciremus unam in uiro et muliere corporis esse naturam,
 unum fontem generis humani. ideo non duo a principio facti
 uir et mulier neque duo uiri neque duae mulieres, sed primum
 uir, deinde ex eo mulier. unam enim naturam uolens hominum
 constituere deus ab uno principio creaturae huius incipiens
 multarum et disparium naturarum eripuit facultatem. facia-
 mus inquit ei adiutorium simile sibi. adiutorium ad
 generationem constitutionis humanae intellegimus, et uere
 bonum adiutorium. nam si pro meliore accipis adiutorium.
 maior quaedam in causa generationis operatio mulieris repperitur
 sicut istius terrae, quae semina primo accepta cohibendo
 paulatim fotu suo adolescere facit et producit in segetem. in
 eo igitur adiutorium bonum mulieris, quamquam etiam inferior
 dicatur adiutor, ut et in usu repperimus humano, quia dignitate
 potiores plerumque adiutorem meriti inferioris adsciscunt.
- 11, 49 Specta nunc cur deus adhuc finxerit de terra omnes bestias
 agri et omnia uolatilia caeli et adduxerit ea ad Adam, ut
 uideret quid uocaret ea. qua ratione hoc factum est, cum
 tantummodo bestias agri et uolatilia caeli ad Adam adduxerit
 deus? erant enim pecora secundum suum genus. denique
 habes infra quia inposuit Adam nomina omnibus
 pecoribus et omnibus bestiis agri; Adae autem non
 est inuentus adiutor similis illi. quae igitur absolutio

1 Philo Quaest. I 25 8 Gen. 2, 18 18 Gen. 2, 19 23 Gen. 2, 20

1 odiosum *A* 2 adam s. u. m2 *M* Adae om. *M* 3 uiro (i s.
 u.) *A* muliere (e alt. postea add.) *A* 6 ex eo om. *RV'* homi-
 nem *A* (v s. e) *M* 9 adiutorem *RSBV'* simile *CC'D* similem *M*
 (m alt. exp.) *P'* (m alt. eras.) cet. 11 accipies *M* 12 cāsa *A*
 13 sicuti *M* 14 fetu *MC* et (m2 fotu) *P'* segetes *B* uerba in
 eo usque ad repperisti (p. 309 u. 7) om. *V'* 16 dicatur... (d. . eras.) *A*
 et] etiam *MP'* repperimus *ABC* humano s. u. m2 *M* 17 menti
APV 18 exspecta *P* finxerat (i s. a) *A* 19 ut] et *P* 22 genus
 suum *SBP'C'* 23 nomina om. *R* 24 et *SBP'C'*, om. cet. 25 in-
 uentos (o ex a et u s. q) *A*

est nisi quia indomitae bestiae et uolatilia caeli diuina pote-
state ad hominem deducuntur? de pecoribus autem domitis C
congregandis et homo habuit potestatem. itaque illud diuinae
operationis fuerit, hoc humanae diligentiae. simul accipe qua
5 causa omnia deducta sint ad Adam, ut in omnibus uideret ex
utroque sexu substantiam constare naturae, id est ex masculo
et femina et ipse usu exemploque cognosceret necessarium
sibi consortium mulieris adiectum.

50 Et inmisit inquit deus soporem in Adam, et ob-
10 dormiuit. quis est iste sopor nisi quia paulisper, ad con- D
iugium copulandum cum intendimus animum, ueluti intentos
oculos ad dei regnum inclinare atque inflectere uidemur ad
quendam somnum istius mundi et paulisper obdormire diuinis,
dum in saecularibus mundanisque requiescimus? denique
15 posteaquam soporem, inquit, inmisit in Adam et dormiuit,
tunc aedificauit dominus deus costam, quam sum-
psit de Adam, in mulierem. bene aedificauit dixit,
ubi de mulieris creatione loquebatur, quia in uiro et muliere
domus uidetur quaedam plena esse perfectio. qui sine uxore E
20 est quasi sine domo sit sic habetur; sicut enim uir publicis
officiis ita mulier domesticis ministeriis habilior aestimatur.
considera quia ex corpore costam sumpsit, non ex anima por-
tionem, hoc est: non anima ex anima, sed os de ossibus meis
51 et caro de carne mea haec uocabitur mulier. ergo causam
25 humanae generationis agnouimus. set quia plerosque mouet.

9 Gen. 2, 21   16 Gen. 2, 22   23 Gen. 2, 23

2 ad (*eras.*) ominem *A*   3 congregando *R*   4 operationis (ation
s. u. m2) *V*   hoc *om.* *R* (illud *in mg. m2*)   humanae (*h s. u. m.*
ant.) *A*   qua** *A*   5 adducta *BC'*   sunt *MB*   6 constare (a *s.*
u.) *A*   7 ipso *RP''* ipse (o *s. e*) *M*   usu* *A*   necesarium *P*   9 in-
quit *om.* *B*   10 quia *s. u.* *A*   11 uelut *R*   ad (*d ex t*) *P*   con-
iugium *P* (*n alt. eras.*) *V* (*n alt. exp.*)   14 cum *SBP'*   15 inquit
om. *CC'*   inmisit *ds N*   16 et 22 sumpsit *AD*   17 muliere *RSBP'*
dixit *om.* *R*   18 creationē (*om. de*) *R*   & (*eras.*) quia *A*   24 cause
A causā (*ā ut uidetur ex a m2*) *P*   25 sed *A* (*d ex t*) *cet.*   uouet *A*

qui diligentius intuentur, quomodo si uel primo magnum 1
munus dei fuit circa homines, ut in paradiso homines
collocarentur uel postea magnorum remuneratio uideretur
esse meritorum, ut ad paradisum iustus unusquisque ra-
piatur, dicuntur etiam bestiae et pecora agri et uolatilia 5
caeli in paradiso fuisse. unde plerique paradisum animam
hominis esse uoluerunt, in qua uirtutum quaedam germina
pullulauerint, hominem autem et ad operandum et ad custo-
diendum paradisum esse positum, hoc est mentem hominis.
cuius uirtus animam uidetur excolere, non solum excolere, sed 10
etiam cum excoluerit custodire. bestiae autem agri et uolatilia 16
caeli, quae adducuntur ad Adam, nostri inrationabiles motus
sunt, eo quod bestiae uel pecora quaedam diuersae sint cor-
poris passiones uel turbulentiores uel etiam languidiores.
uolatilia autem caeli quid aliud aestimamus nisi inanes cogi- 15
tationes, quae uelut uolatilium more nostram circumuolant
animam et huc atque illuc uario motu saepe transducunt?
propterea nullus inuentus est menti nostrae similis adiutor
nisi sensus, hoc est αἴσθησις. similem sibi solam νοῦς noster B
potuit inuenire. 20

52 Sed forte arguas quia haec quoque deus in tali paradiso
locauit. hoc est passiones corporis et uanitatem quandam
fluctuantium uel inanium cogitationum, quod ipse nostri fuerit

13 Philo Legg. alleg. II 4 68, 30 et 42; I 92, 13 et 21 (.)

1 quia *R* uel si *RM* 3 locarentur *N* uideretur *V* (re s. u.
m2) *D* (in ras.) uideatur *R* (post esse transpositum) *M* uidetur *SBP'P'*
4 iustus *A* (s alt. postea add.) 6 anime (a s. e) *A* 7 hominis om. *R*
8 pullulauerint (i ex u) *V* et pr. om. *RM'* ad alt. om. *R*
9 est s. u. *A* 10 uirtutis *A* et non *BD* sed] uerum *SB* et (ex
uero *m2*) *P'* 13 uel] et *R* corporeae *R* 14 etiam om. *B* 17 uarios
motus *AVD* uario motus *P* transducant *AV* et (-unt corr.) *P*
19 ΑΕΘΗΕΙC *S* aesthesis *PV* chesin *R* aestesin *P'* athe**** *M* aestesis
uel estesis cet. NOYC *M* NωHC *S* noys cet. 22 possessiones *APD*
et (corr.) *m1 V m2 C'* 23 ipsi *AC'D* noster *R* fuerint *AD* et
(n del. *m2*) *P*

auctor erroris. considera quid dicat. habete inquit potestatem piscium maris et uolatilium caeli et omnium reptantium, quae repunt super terram. uides quod ille tibi tribuerit potestatem, ut de omnibus iudicare tu debeas, 5 singulorum genera iudicii tui sobria definitione discernere. C uocauit ad te omnia deus, ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres. cur quae tibi similia minime repperisti adsciscere tibi et copulare uoluisti? dedit tibi certe sensum, quo uersa cognosceres et de cognitis iudicares, meritoque de illo 10 fecundo paradisi agro eiectus es, quia non potuisti seruare mandatum. sciebat enim deus esse te fragilem, sciebat iudicare non posse: ideo dixit quasi fragilioribus: nolite iudicare, ut non iudicemini. ergo quia sciuit infirmum te esse ad D iudicandum, uoluit oboedientem esse mandato: ideo praeceptum 15 posuit. quod si non praeuaricatus esses, periculum incerti iudicii incidere nequiuisses. itaque quoniam iudicare uoluisti, ideo addidit: ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, ut sciat bonum et malum. uoluisti tibi adrogare iudicium: poenam prauis iudicii refutare non debes. 20 posuit tamen te contra paradysum, ne memoriam eius posses 53 abolere. denique iusti in paradysum rapiuntur, sicut Paulus rap- E tus est in paradysum et audiuit uerba ineffabilia. et tu si a primo

1 Gen. 1, 28   12 Matth. 7, 1   17 Gen. 3, 22   21 II Cor.
12, 2—6

1 considerat (si s. u., t eras.) A   habet A   3 reptilium SBP' uideor (s s. or) A   4 tibi s. u. A   tu s. u. A   5 singulorumque B   6 esse om. RC'   7 similia (m2 disimilia, om. minime) R   8 certū RP'V'   quo] ut M   9 cogitatibus R   10 es om. RV'   11 te MSBP' & R, om. cet.   13 quia in ras. P sciebat SBP'C   infirmante esse A et (v̄ s. ap m2) P et (infirmū te in mg. m2) V   14 noluit V' uoluit te RB   oboedientem te C   oboedientē. (s eras.) A   15 es ses (e eras.) A   16 iudicis RV'   incidere] iudicare A   itaque om. RV'   noluisti APVD   17 quisi A (a s. i) quasi CD, om. PVM, tamquam cet.   18 scias APVMC' sciebat (e eras.) P   sciat R (t s. u.) cet.   20 te tamen SBP', tamen om. R   21 rapiuntur APVD saepe rapiuntur cet.   sicut et SBP'   22 ineffabilia A (a alt. ex 0), que non licet homini loqui add. P''

caelo ad secundum, a secundo caelo ad tertium mentis tuae
 uigore rapiaris. hoc est quia primum unusquisque homo est
 corporalis, secundo animalis, tertio spiritalis, si ita rapiaris
 ad tertium caelum, ut uideas fulgorem gratiae spiritalis —
 animalis enim homo quae sunt spiritus nescit, et ideo tertii 5
 caeli ascensio tibi est necessaria, ut rapiaris in paradysum — F
 rapieris iam sine periculo, ut possis diiudicare omnia, quia
 spiritalis diiudicat omnia, ipse autem a nemine di-
 iudicatur, et fortasse quasi adhuc fragilis audies uerba ineffa-
 bilia, quae non liceat homini loqui, et tunc quod acceperis reser- 10
 uato et quod audieris custodi. Paulus apostolus custodiebat, ne
 laberetur uel alios certe faceret errare. aut fortasse ideo dixit Pau-
 lus: quae non licet homini loqui, quia erat adhuc in corpore
 constitutus. hoc est uidebat istius corporis passiones, uidebat
 legem carnis suae repugnantem legi mentis suae. hoc enim 15
 malo intellegi, ne uideamur quendam adhuc futuri periculi 169
 iactare terrorem: sit enim uel propter hanc uitam securitas,
 ut nullos praeuaricationis posthac futurae laqueos formi-
 demus. ergo quicumque fuerit in paradiso ascensione uirtutis
 audiet mysteria dei arcana illa atque secreta, audiet dicentem 20
 dominum tamquam latroni illi a scelere ad confessionem et ad
 fidem a latrocinio reuertenti: hodie mecum eris in paradiso.

5 I Cor. 2, 14   8 I Cor. 2, 15   12 Augustinus contra Iul. Pelag.
 II 5, 13 (fortasse . . . mentis suae)   13 II Cor. 12, 4   14 Rom. 7, 23
 20 Luc. 23, 43

1 a secundo *om.* *R*   caelum *RV'*, caelo *om.* *C'*   2 unusquisque *A*
 (h *eras.*)   4 fulgore *P*   5 spiritus dei *N* (τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ).
 6 rapieris (*om.* ut) *APVD*   7 rapieris *APVD* rapiaris *cet.*   8 autem]
 enim *R*   iudicatur *RMCV'*   9 fragilis *A* (r s. u.)   11 custodito *N*
 12 dicit *C*   13 quae *Augustinus* qui *V* quia *cet.*   14 passiones *A*
 (e *ex i*)   15 car**nis *A* (ci *eras.*)   repugnantem . . . suae *om.* *hoc*
siglo † adscripto *A* (fuit in *mg.* inf. nunc absciso)   16 intellegi malo *B*
 17 siqut *A* sic *RC*   18 posthac *SBP'V'* post hanc *cet.*   19 fuerit
 fuerit *A*   ascensionis (e s. is *m2*) *A*   20 audiet *pr.] audit API*
 arcana *M* archana *cet.*   dicente domino *M*   21 dñm in *ras.* *A*
 a] ab *RMSBV'*   et ad fidem a latrocinio *m2 PP''*, *om.* *C.* et ad
 fidei latrocinium *m1 PP'' cet.*   22 peruertenti *R* reuerti *B*

2, 54 Serpens autem erat sapientior omnium bestia- B
rum, quae erant super terram, quas fecit dominus
deus. et dixit serpens mulieri: quid utique dixit
deus, ne datis ab omni ligno quod est in paradiso?
5 cum dicit sapientiozem serpentem, intellegis quem loquatur, C
id est illum aduersarium nostrum, qui tamen habet huius
sapientiam mundi. sed et uoluptas atque delectatio bene
sapiens dicitur, quia et carnis appellatur sapientia, sicut habes
quia sapientia huius carnis inimica est deo et ad
10 exquirenda delectationum genera astuti sunt qui adpetentes
sunt uoluptatum. siue ergo delectationem intellegas, quaedam
est diuino aduersa mandato et inimica sensibus nostris, unde D
sanctus Paulus ait: uideo aliam legem in membris
meis repugnantem legi mentis meae et captiuantem
15 me in lege peccati, si autem ad diabolum referas, uerus
inimicus est generis humani. quae causa autem inimicitiarum
nisi inuidia? sicut Solomō ait quia inuidia diaboli mors
introiuit in orbem terrarum. inuidiae autem causa
beatitudo hominis in paradiso positi et ideo, quoniam ipse
20 diabolus acceptam gratiam tenere non potuit, inuidit homini
eo quod figuratus e limo, ut incola paradisi esset, electus est. E
considerabat enim diabolus quod ipse, qui fuisset superioris

1 Gen. 3, 1 5 Augustinus contra Iul. Pelag. II 5, 13 (cum dicit
... lege peccati); cf. III 21, 48 9 Rom. 8, 7 13 Rom. 7, 23
17 Sap. 2, 24

1 erat om. RV' 2 erant] repunt RV' quas RSBP'CV' quam
cet. 5 quem] quae RV' loquebatur BC' et eb exp. S 6 illum]
ilico SB et (s. m2 illū) P' sapientiam huius RCCV' 7 uoluntas
RMV' 8 et II et sapientia M sapientia cet. 9 quia A (i s. u.)
huius om. SBP'CC', fort. recte in deo R, om. V' 11 sunt s. u.
m2 M 12 aduersata RV' mandato A (n in ras., da s. u.) 13 paulus
AC'D et s. u. m2 S apłs s. u. M apostolus Paulus P', om. cet. men-
bris A 15 me om. RV' 16 autem causa SBP' 17 solomon M sa-
lomon V' salomon cet. 18 introiuit A (i alt. s. u.) introuit (m2 in-
trauit) S introibit (v s. b) R autem] enim M 19 beatitudo est B
siti RV' et ipse BP' 21 est om. PVCC'

naturae, in haec saecularia et mundana deciderat, homo autem inferioris creaturae sperabat aeterna. hoc est ergo quod inuidit dicens: 'iste inferior adipiscetur quod ego seruare non potui? iste de terris migrabit ad caelum, cum ego de caelo lapsus in terras sim? multas uias habeo quibus hominem decipere 5 possim. de limo factus est, terra ei mater est, corruptibilibus inuolutus est. etsi anima superioris naturae, tamen et ipsa F lapsui potest esse obnoxia in corporis carcere constituta, quando ego lapsum uitare non potui. est igitur uia prima, ut decipiatur, dum condicione sua maiora desiderat. hic enim 10 quidam est conatus industriae. deinde carnis est quod non habeat desiderare. postremo in quo uideor ego omnibus esse sapientior, nisi circumscribam hominem et uersutia et fraude contendam?' itaque machinatus est ut non primo Adam adoriretur, sed Adam per mulierem circumscribere conaretur, 15 non adorsus est eum qui coram acceperat caeleste mandatum. 170 sed eam adorsus est quae a uiro didicerat, non a deo quid obseruaret acceperat. neque enim habes quia mulieri dixit deus, sed quia Adae dixit, et ideo per Adam cognouisse mulier 55 aestimanda est. cognoscens igitur hoc loco temptamenti genus 20 plurima etiam aliis locis temptamenti genera repperies. alia sunt per principem istius mundi, qui quaedam uenena sapientiae in hunc mundum euomuit, ut uera putarent homines esse quae falsa sunt et specie quadam hominum caperetur affectus. B

2 inferior *APRVMV'*, fort. inferior creatura, quod est in *P'* aeterna
(r s. u.) *A* inuidit *RP'V'* inuidens (dicit) *C* inuidet *P* (i s. e) cet.
3 adipiscetur *SBP'C'* adipiscitur cet. 4 e terris *RV'* migravit *RV'*
et (corr. m2) *S* migrabit *A* (b ex u) ergo *P* caelis *B* 5 terra
ARSD terram *MBP'* 6 possum *A* (i s. o) possum *C'* est (pr.) et *RP'*
ei terra *P'* 7 etsi] si enim *B* anima est *MP'* 10 condicione
libri 11 quiddam *P* 13 nisi om. *RMV'* 14 est om. *RV'* 15 ado-
letur *R* (v s. o m2, adoriretur in mg. m2) *V'* 16 est om. *RV'* cu-
ram *AD* 17 quid (d s. u.) *A* 18 et acceperat *SBP'C'* 19 ideoque
(om. et) *B* per] ab *RV'* 20 temptamenta (æ ex a, i s. a alt.) *A*
21 repperies *A* reperiris *R* (e s. i pr. m2) *V'* repperiens *M* 23 euomuit
V (e s. u. m2) esse om. *RV'* 24 quedam *A*

non enim semper quasi apertus hostis ingreditur, sed sunt
 quaedam potestates quae amorem simulent gratiamque praeten-
 dant, ut paulatim cogitationibus nostris uenenum suae iniquitatis
 infundant, a quibus oriuntur illa peccata, quae uel ex de-
 5 lectatione uel ex quadam mentis facilitate nascuntur. sunt
 etiam aliae potestates, quae ueluti conluctantur nobiscum.
 unde et apostolus ait: quia non est nobis conluctatio
 aduersus carnem et sanguinem, sed aduersus
 principatus et potestates et rectores huius mundi, C
 10 tenebrarum harum, aduersus nequitiam spirita-
 lium, quae sunt in caelestibus; uolunt enim hac qua-
 dam contentione nos frangere et ueluti quoddam animae nostrae
 corpus elidere. unde et Paulus quasi bonus athleta non solum
 ictus aduersantium potestatum uitare cognouerat, uerum etiam
 15 aduersantes ferire. unde et ait: percutio pugnis, non ut
 aera caedens. et ideo quasi bonus athleta ad coronam
 meruit peruenire. ergo multiplicia temptamenta sunt diaboli. D
 et ideo bilinguis serpens habetur atque letalis, eo quod diaboli
 minister aliud lingua loquitur aliud corde meditatur. sunt
 20 et alii ministri, qui et cordis et uocis suae infectas ueneno
 ueluti uerborum suorum iactant sagittas, quibus dominus
 ait: generatio uiperarum, quomodo potestis bona
 loqui, cum sitis mali?

7 Ephes. 6, 12   15 I Cor. 9, 26   16 II Tim. 4, 8   22 Matth.
 12, 34

1 ostis *A*   2 praetentdant *A*   3 suae *s. u. m2 M*   infundant *R* (*n s. u. m2*)
 infundat *MP V'*   5 quedam *A*   nascuntur *RV'*   7 et *om. RC DV'*
 est *om. RV'*   8 et aduersus *R* aduersus et *V'*   aduersus (*ad s. u.*) *A*
 9 rectores (*s s. u.*) *A*   13 eludere *MV'* eludere *P'* ludere *R* (*e s. u m2*)
 atleta *AV et (corr. m1) C'* adleta *PB*   15 aduersitates *R*   et
om. RMV'   ut *om. RMDV'*   16 aera (*e s. u.*) *A* aerem *SBP'*   atleta
APV   17 multiplicia (*i ult. s. u.*) *P*   18 laetalis *A et m1 S* loetalis *P*
 (*o s. u.*) *B et m2 S*   19 loquatur *N*   meditetur *RMSP'* meditemur *V'*
 20 suae *om. RV'*   infectos *P*   21 uelut *PCC'*   sagittas iactant *RV'*
 22 potestis (*s alt. s. u.*) *A*

56 Et dixit serpens mulieri: quid utique dixit deus: ne edatis ex omni ligno quod est in paradiso? et dixit mulier serpenti: ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi dixit deus: non manducabitis ex eo neque tangetis ex eo, ne moriamini. cum audieris sapientio-rem bestiis omnibus esse serpentem, hic eius iam quaere uersutiam. simulat se uerba dei dicere et proprios intexit dolos. cum enim dixisset deus: ex omni ligno quod est in paradiso edetis ad escam, de ligno autem quod est scientiae boni et mali non edetis, qua die autem manducabitis ex eo, morte moriemini, serpens quasi interrogans mulierem, cum dixisset deus: 'ex omni ligno quod est in paradiso edetis, de ligno autem uno non edetis', inseruit mendacium, ut diceret: 'ab omni ligno non edetis', cum de uno tantum ligno scientiae boni et mali praeceperit deus non esse gustandum. qua ratione autem fefellerit nihil mirum, quia iis qui aliquem circumscribere conantur consuetudo est fallere. non est igitur interrogatio otiosa serpentis. sed ut scias in mandato nullum uitium esse potuisse, respondit mulier et ait: ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit deus: non manducabitis ex

1 Gen. 3, 2 sq. 9 Gen. 2, 16 sq. 21 Gen. 3, 3

1 et dixit... 7 serpentem *om.* *C'* (*in quo deinde* hic iam quaero serpentis uers.) 2 ex] ab *RV'* in medio p. *SBP'C'* paradisi *P'* 4 ligni *om.* *BP'* 5 deus *om.* *APVD* 6 neque] nec *R* ne *V'* audieritis *II* (*ti eras. D*) *RV'* 8 quæro *A* quaero *PVC* 10 ad escam edetis *N*, ad escam *om.* *CC'* 11 quod est *om.* *MCC'* et (*in quo* de ligno... boni *in ras.*) *P'* est *s. u.* *P* edatis *II* et qua *C'* 12 autem] enim *C*, *om.* *C'* 14 paradoso (*i s. o pr.*) *A* 16 uno] ligno (*g s. u.*) *A*, *om.* *D* 17 esese (*e pr. s. u.*) *A* 18 iis *C'* is *R* is *S* (*u eras.*) his *M* (*h in ras.*) *cet.* 19 conantur (*n s. u.*) *AC* conatur *RSBC'* et (*a ex â*) *V'* est *om.* *RV'* 20 uitiosa *R* post otiosa *add.* responsio (*om. ante interrogatio*) *B* 21 et ait *II* ut habes *N*

eo neque tangetis ab eo, ne morte moriamini. in 171 A
mandato quidem nullum uitium est, sed in relatione mandati.
etenim quantum praesens lectio docet. discimus nihil uel cautio-
nis gratia iungere nos debere mandato. si quid enim uel addas
5 uel detrahas, praeuaricatio quaedam uidetur esse mandati. pura
enim et simplex mandati forma seruanda uel testimoni series
intimanda est. plerumque testis dum aliquid ad seriem
gestorum ex suo adicit, totam testimonii fidem partis men-
dacio decolorat. nihil igitur uel quod bonum uidetur addendum B
10 est. namque hic quid offensionis habet prima specie quod
addidit mulier: neque tangetis ex eo quicquam? —
tangetis enim deus non dixerat, sed non edetis — sed
tamen lapsus incipit esse principium. nam quae addidit uel
superfluum addidit uel addendo de proprio semiplenum intel-
15 lexit dei esse mandatum. docet igitur nos praesentis series
lectionis neque detrahare aliquid diuinis debere mandatis neque C
addere. nam si Iohannes hoc iudicauit de suis scriptis: si
quis adposuerit inquit ad haec, adiciet in illum deus
plagas, quae scriptae sunt in libro isto, et qui
20 dempserit de uerbis his prophetiae huius, delebit
deus partem illius de libro uitae, quanto nihil
diuinis mandatis est detrahendum! hinc ergo coepit praeuari-
catio prima esse mandati. et plerique putant non mulieris
hoc uitium esse, sed ADAE fuisse. ita Adam dixisse mulieri,

17 Apoc. 22, 18 sq.

1 ab eo] ex eo B, ab eo (s. ex eo) P', in S ras. 4 litt. ea RV'
morte om. RMV' 2 mandatum RV' reuelatione RV' mandato
(i s. o) A 3 dicimus R (corr. m2) V' 4 quid (d ex t) P 5 de-
traas A esse uidetur P' 6 enim] malim ergo testimoniæ R (i m2 s.
a) testimonii A (i ult. s. u.) cet. 7 gestorum seriem RV' 9 uidetur
esse bonum B 11 addidit (i pr. postea add.) A addit R ea A
12 tengetis (a s. e) A sed alt.] et RSBV' 13 addit SBP' 16 de-
traere A mandatis debere B 19 scriptæ A (æ ex a) scripta SP'
et om. RV' 20 delebit illum dñs B 21 quantum II quanto ma-
gis B diuinis mandatis nihil est subtrahendum B 22 coepit P (o
s. u.) VMCP' cepit AC' cepit cet. 23 mandati om. B

dum eam uellet facere cautio-rem, ut adderet mandasse deum: D
neque tangetis ex eo quicquam. habemus enim quia
Adam. non Eua mandatum acceperit a deo; non enim mulier
formata fuerat. ipsa quidem uerba Adae, quibus mulieri dicit
formam seriemque mandati, non prodit lectio, sed intellegimus 5
per uirum ad mulierem seriem transisse mandati. uidero tamen
quid alii sentiant; mihi tamen uidetur a muliere coepisse
uitium, inchoasse mendacium. nam etsi de duobus uideatur
incertum, tamen sexus prodit qui prius potuerit errare. adde E
quia praeiudicio illa constringitur, cuius et postea prior error 10
inuentus est. uiro enim mulier, non mulieri uir auctor erroris
est. unde et Paulus ait: Adam inquit non est deceptus,
mulier autem seducta in praeuaricatione fuit.

57 Nunc uideamus utrum praeter adiectionem, quae mandato
est adplicata, quod additum est obfuisse uideatur. nam re 15
uera si bonum est neque tangetis ex eo et ad cautionem
proficiebat, cur deus hoc minime interdixerit, immo non inter- F
dicendo permisisse uideatur? itaque utrumque quaerendum,
qua ratione nec permiserit nec interdixerit. sunt enim qui
dicant: qua ratione quod fecit uideri non iussit et tangi? 20
uerum cum in eo ligno audieris naturam fuisse scientiae boni
et mali, potest aestimari quia noluit te malum tangere. satis
enim nobis uidere Satanam sicut fulgur de caelo cadentem

12 I Tim. 2, 14   23 Luc. 10, 18

1 uellet eam *M* facere uellet *C'* 3 adam (a *pr. s. u.*) *A* non (*alt.*)
APVD necdum *RV'* nondum *cet.* 4 fuerat] erat *R.MV'* uera de
quibus mulier *RV'* 6 uidero (*r del. m2*) *S* tamen *post* uidero *seclu-*
dendum esse uidetur utpote ex altero tamen. *quod sequitur, ortum; fort.*
scriptum erat uidero <quidem> 7 coepisse *MSP'* incipisse *R* ince-
cepisse *BP''D* cepisse *cet.* 8 inchoasse *C* (*h s. u.*) inchoasse *M* 10 prae-
stringitur *SP'* quę praestringitur *B* 12 et *om. RC'V'* 15 est *alt. om. RV'*
uidetur a uera si bonus *RV'* 16 et *om. II* 18 permississe *P*
20 dicunt *N* uideri] ederi *A* et (*er cras.*) *P* edere *V* edi *D* 21 na-
tura *A* et (*-ā m. rec.*) *P* fuisset *A* et (*t exp.*) *V* 22 satis enim
scripsi satis est *AVBD* et (*est in ras.*) *P* satis enim est *BC'* satis est
enim *M* (*est s. u. m2*) *cet.* 23 fulgor *R.MV'*

secundum uocem domini et dantem escam non luminis, sed
noctis et tenebrarum filiis, quia scriptum est: dedit eum
in escam populis Aethiopum. hoc igitur de eo dictum
est quod non mandauerit tangi; quod autem non prohibuerit, 172 A
5 quid intellegam accipe. sunt multa quae noceant, si ante
uoluerimus haurire quam quae sint illa cognoscere. nam et
de cibis et potu plerumque usu uenit, quippe si id quod
amarum est ante cognoscas, indues patientiam et si intellegas
illa quae sunt amara prodesse, indues tolerantiam, ne offendat
10 amaritudo te repentina et incipias reicere profutura. prodest
ergo ante cognoscere, ut ex eo quod cognoueris profuturum
nec amara fastidias. sed haec minus nocere possunt, illud quod B
58 magis, nisi prouideatur, nocere possit aduerte. gentilis qui-
dam est, ad fidem tendit: catechumenus est. uult maiorem
15 accipere doctrinae et fidei plenitudinem: caueat ne dum uult
discere male discat et discat a Photino, discat ab Ario, discat
a Sabellio, tradat se huiusmodi magistris, quorum quaedam eum
trahat auctoritas, et inductus quadam magistrorum praesump-
tione teneris sensibus inpressa diiudicare non nouerit. prius igitur C
20 oculis mentis perspiciat quid sequatur, uideat ubi uita sit,
tangat denique diuinarum uitalia lectionum, ut nullo prauo
offendatur interprete. legit illi Sabellius: ego in patre et
pater in me et dicit unam esse personam. legit Photinus
quia mediator dei et hominum homo Christus

2 Psalm. LXXIII 14   22 Ioh. 14, 10   24 I Tim. 2, 5

3 escam (s *ex* c) A   4 manducauerit R (uc *exp. m2*) V (uc *exp.*) C
(in *mg.*) P''   6 aurire APS' haurire (h s. u.) C   7 de potu SB   quippe
(p *pr. s. u.*) A   8 amarum (ma s. u.) A   induis RMP' V'   et om. RV'
9 induis RP' V' et (is *m2 ex es*) M   10 te* P (r *eras.*)   profuturam APV' "
11 cognouerit AVC' et (s s. t) P   12 haec] et RV'   possint RV'   13 ad-
uertere P   14 cathicuminus AVD et *m1* P cathecuminus P *m2* M cate-
cuminus CC' caticuminus cet.   est N et II   15 accipere om. V   et
fidei om. PCC' P''   16 fotino libri   arrio libri *semper*   17 quorum quae A
(hoc signo ✕ *adiecto; in quo cum . . . qua[dam] in mg. inf.*)   18 tradat P (h
s. d) AVD teneat cet., cf. p. 318 u. 5   inducetur SBP'   praesumptione A
20 qui APVC   23 me est B   personam esse P'   fotinus libri

Iesus et alibi: quid me uultis occidere hominem? legit etiam Arius quia dixit: quoniam pater maior me est. legitur quidem manifestum, sed qua ratione dictum sit debet ante pertractare secum, ut rationem dictorum possit aduertere. ducitur quadam magistrorum auctoritate, et profuisset ei non quaesisse quam talem inuenisse doctorem. sed etiam gentilis si quis scripturas accipiat, legit: oculum pro oculo, dentem pro dente, legit etiam: si scandalizauerit te dextera tua, abscide illam: non intellegit sensum, non aduertit diuini sermonis arcana, peius labitur quam si non legisset. et ideo docuit quemadmodum dei uerbum inuestigare deberent, non perfunctorie, non improuide, sed diligenter atque sollicite. quod erat inquit ab initio, quod audiuius et quod uidimus oculis nostris, perspeximus et manus nostrae perscrutatae sunt de uerbo uitae: et uidimus et testamur et adnuntiamus uobis. uides quod ante manibus quibusdam perscrutatus sit dei uerbum et postea adnuntiauerit. et ideo nihil Adam et Euam fortasse nocuisset uerbum, si pertractantibus diligenter mentis quibusdam manibus ante tetigissent; infirmi enim pertractando et diligentius requirendo uniuscuiusque quam non intellegunt possunt inuestigare naturam.

1 Ioh. 8, 40   2 Ioh. 14, 28   7 Leuit. 24, 20   8 Matth. 5, 30
13 I Ioh. 1, 1 sq.

3 *fort.* manifesto   4 rationum *A*   5 dicitur *ARSBV'* discitur *D*
quidam *APV* et quodam *RV'* quidem *P''*   6 profuisset (*t s. u.*) *P*
quaesisset *A*   7 quis *om.* *RV'*   10 auertit *RP'* et (*corr. m2*) *S*
animaduertit (*d s. u.*) *B*   sermonis archana *A* (*r alt. s. u.*) *D* archana
(archana *M*) sermonis *cet.*   13 atque] ac *B*   14 et *ante* oculis *trans-*
ponit (*C'*)   oculis nostris perspeximus *om.* *N*   15 et manus... sunt
in mg. inf. *A*   et quod manus *SP'*   17 manibus *APVD* uelut mani-
bus *cet.*   18 adnuntiaret *RV'* adnuntiarit *M*   19 adam et euam *Π*
adae et euae *N*   nocuisset (*e eras.*) *A*   20 dilienter *A*   quibusdam
(*s s. u.*) *A*   21 infirmā (*i s. q.*) *A*   requirrendo *A*   22 *post* inuesti-
gare *add.* sententiam inuestigare *N*, inuestigare sententiam *add.* *post*
requirrendo *C* inuestigare sententiam (*om.* inuestigare naturam) *C'*

certe illi infirmi id lignum, in quo scientiam mali esse cognouerant, ante quemadmodum tangerent, debuerant perscrutari. nam et mali saepe nobis potest prodesse cognitio. et ideo diaboli fraudes uel in hac legimus lectione uel prophetia, ut
 5 discamus quemadmodum artes eius cauere possimus; cognoscenda sunt enim temptamenta eius non ut sequamur, sed ut docti instructique caueamus.

59 Sunt hoc loco qui dubitationem habeant utrum ex omni 173 A ligno ita dixerit deus esse gustandum, ut cum de omni ligno
 10 ita de scientiae boni et mali ligno gustaretur, an uero de omni ligno gustandum, de solo ligno scientiae boni et mali dixerit non esse gustandum? qui ne id quidem putant inutilis esse rationis quod, quamuis noxia esca huius ligni fuerit, tamen si cum ceteris ederetur, noxia esse non posset, quando-
 15 quidem antidotum theriacum de corpore serpentis confici solere dicatur, quod utique uirus corpusque serpentis, cum solum sumitur, nocet, cum admiscetur aliis, sanitati est et saluti. scientia quoque boni et mali, si quis sapientiam habeat, si quis uitae semper intendat, si quis cetera uirtutum
 20 genera consequatur, nequaquam inutilis aestimatur. hac igitur ratione plerique putauerunt posse etiam illud intellegi, ut uideatur deus id inhibuisse, ne absque ceteris solum lignum scientiae boni et mali gustaretur, non prohibuisse cum ceteris. C
 et hoc ideo putant dictum, quia ait deus ad Adam: quis
 25 tibi indicauit quoniam nudus es, nisi de ligno a

24 Gen. 3, 11

1 cognouerunt *BP'* cognouerint *C* 2 tangere *SB* et perscrutari *SB* 5 discamus (*s pr. s. u.*) *A* 6 temptamenta (*æ ex a*) *A* 9 ut] aut *AVD et (a exp.) P* 10 scientia *APV* mali (*li s. u.*) *A* 11 de solo... gustandum *om. APVD* 14 possit *N* post quandoquidem *add. etiam N* 15 antidotum *BCP'* anthidotum *cet.* thiriacum *PVM* teriacum *R* teraicum *V'* tiricum *C* tyriacum *P'C'* de corpore *om. RV'* 16 utique (*uti in ras. m2*) *P* 17 sanitatis est et salutis *SBP'* 18 quoque *om. RV'* mali] *P* quis *APVMD* quid *cet.* sapientiã *P* (*ã ex æ*) *D* sapientia *V* sapientiae *cet.* 19 fort. iustitiae 22 ne... prohibuisse *om. APVD* 24 dñs *RV'* 25 quoniam] quod *SBP'* quod iam *M* nudus est (*t eras.*) *A* es] esses *SBP'* a quo] de quo *RM* de quo de *V'* quod *SBP'*

quo praeceperam tibi, ab hoc solo ne manducares,
manducasti? quod uideretur dare aliquem interpretandi
locum, nisi mulier in superioribus dicente serpente: quid
utique dixit deus, ne edatis ab omni ligno quod
est in paradiso? respondisset: quod est in medio para- 5
disi, dixit deus: non manducabitis ex eo. in quo
quamuis mulieris praeuaricationis fides uideatur infirmior, 10
tamen non omnibus Adam spoliabo uirtutibus, ut uideatur in
paradiso nullam adsecutus fuisse uirtutem, nihil de ceteris
gustauisse lignis priusque culpam incidisse quam fructus esse 15
aliquos consecutus. non spoliabo ergo Adam, ne genus huma-
num omne dispoliem, quod innocens est, antequam sensum
accipiat scientiae boni et mali. neque enim otiose dictum
est: nisi conuersi fueritis et efficiamini sicut
puer iste, non intrabitis in regnum caelorum. 15
puer enim cum maledicitur, non remaledicit, cum percutitur,
non repercutit, ambitionum et rapinarum temptamenta non
60 nouit. ergo uerius puto quod ne cum aliis quidem fructibus
lignum edendum esse praeceperit. nam etsi bona scientia per-
fecto, imperfecto tamen inutilis est. imperfectum auferim omnem 20
hominem dicere, quando ipse Paulus quasi imperfectus dicat:
non quo iam acceperim aut iam perfectus sim,
sequor autem si comprehendam, et ideo imperfectis dicit 25
dominus: nolite iudicare, ut non iudicemini. ergo

14 Matth. 18, 3 16 I Petr. 2, 23 22 Philipp. 3, 12 24 Matth. 7, 1

1 manducaueris *R* manducaris *V'* manducasses *S* (-ares *m2*) *BP'*
2 aliquem dare *BD* interpretanti *CC'P'* 3 quod *B* et (*corr. m1*) *PM*
5 paradisi | paradiso *N'* 6 manducabis *RC* 10 priusquam (*a s. e*) *A*
priusquam *P* (*quam del.*) *MCC'* incidisset *P* (*e s. et*) *CC'* 11 con-
secutus *tacite Maurini* consecutum *libri* ne *s. u.* *A* 12 disolue
dispoliens *A* 13 ociosum *A* ociosum *D* odiose *RV'* 17 temptamenta
A 18 poto (*v s. o pr., o alt. ex a*) *A* 19 preceperit (*epe s. u.*) *A*
21 quandoquidem *N* quasi *in mg. S, om. BP'* 22 non ... compre-
hendam *om. B* quo iam *APV* quoniam *RV'* quod iam *cet.* aut
iam *HM* aut quoniam *RV'* aut quo iam *S* aut quod (*d s. u. m2*) iam *P'*
23 et *om. RBP'V'*, post ideo collocat *M*

imperfecto inutilis scientia. denique peccatum nesciebam,
 nisi lex diceret: non concupisces et infra: sine lege
 enim peccatum mortuum est. quid enim mihi proderat
 scire quod uitare non poteram? quid mihi proderat scire quod
 5 lex carnis meae inpugnaret? inpugnatur Paulus et uidet legem
 carnis suae repugnantem legi mentis suae et cap-
 tiuari se in lege peccati, nec de conscientia sua prae-
 sumit, sed per Christi gratiam confidit se a mortis corpore 174 A
 liberandum: et tu quemquam opinaris scientem non posse pec-
 10 care? Paulus dicit: non enim quod uolo facio bonum,
 sed quod nolo malum hoc ago: et tu arbitraris homini
 prodesse scientiam, quae delicti augeat inuidiam? esto tamen
 ut perfectus peccare non possit: in Adam deus omnes ho-
 mines praeuidebat et ideo promisce generi non conueniebat
 15 humano habere scientiam boni et mali, quam per carnis uitia
 61 ut oportebat exercere non poterat. discamus igitur tempta- B
 menta diaboli plena esse mendacii; uix enim unum uerum uidetur C
 ex iis quae pollicitus est, reliqua falsa composuit. sic enim habes:
 et dixit serpens mulieri: non morte moriemini.
 20 ecce unum falsum; nam morte mortuus est homo, qui secutus
 est promissa serpentis. deinde addidit: sciebat enim inquit
 deus quia quacumque die manducaueritis ex eo
 adaperientur oculi uestri. hoc solum uerum, quia infra
 habes quia manducauerunt ambo et aperti sunt oculi

1 Rom. 7, 7   2 Rom. 7, 8   5 Rom. 7, 23 Augustinus contra
 Iul. Pelag. II 5, 13 (inpugnatur... inuidiam)   8 Rom. 7, 24 sq.
 10 Rom. 7, 19   19 Gen. 3, 4   21 Gen. 3, 5   24 Gen. 3, 6 sq.

3 quid (d s. u.) A   4 quod... scire in mg. inf. A, om. P'   6 re-
 pugnantem (n s. u.) A   7 conscientie (a s. e) A   praesumpsit (prae-
 sumsit A) II   8 set (t in ras., non satis certum) A   de Ch. gratia
 RV'   confidet R (corr.) V'   a om. RV'   9 opinares A et (corr.
 mD) PV opinare RV'   12 auget R augit V'   13 omnes (s s. u) A
 14 promisce AV promisc. (uo s. ras.) P promisse RV' promiscue
 cet.   non] ut P   18 his libri   19 mortem APS et (in exp.) V
 21 scit SBPCC'   enim inquit (inquit s. u.) A enim inquit D, enim
 om. cet.

eorum, sed hoc uerum quod noceret. denique non omnibus
 aperire oculos utile. quia scriptum est: uidebunt et non
 uidebunt, sed statim adglutinatum mendacium est, quia
 adiunxit: et eritis sicut dii scientes bonum et malum.
 in quo licet aduertere idolatriae auctorem esse serpentem, eo
 quod plures deos induxisse in hominum uideatur errorem quaedam
 serpentis astutia. et hoc fefellit, quia homo sicut dii; non solum
 enim sicut dii esse homines desierunt, sed etiam qui quasi dii
 erant, quibus dictum est: ego dixi: dii estis, sui gratiam
 perdiderunt.

- 62 Et uidit mulier quia bonum est lignum ad man-
 ducandum et quia gratum oculis ad uidendum et
 speciosum est ad intuendum. infirma auctor iudicii.
 quae de eo quod non gustauerat iudicabat. et ideo non facile
 nisi quod diligentius pertractauerimus, quod interiore probaueri-
 mus affectu uidetur ad opus aliquod esse sumendum. accipiens
 inquit de fructu eius manducauit et dedit uiro suo
 simul. et manducauerunt ambo. bene praetermissum est ubi
 decipitur Adam, quia non sua culpa, sed uitio lapsus uxorio est.
 63 et aperti sunt inquit oculi eorum, et cognouerunt
 quod nudi essent. et ante quidem nudi erant, sed non
 sine uirtutum integumentis. nudi erant propter morum simpli-
 citatem et quod amictum fraudis natura nesciret; nunc autem
 multis simulationum inuolucris mens humana uelatur. ergo

2 Esai. 6, 9   4 Gen. 3, 5   9 Psalm. LXXXI 6   11 Gen. 3. 6
 16 Gen. 3, 6   20 Gen. 3, 7   22 Philo Quaest. I 30, cf. Legg. alleg.
 II 15 (76, 1; I 100, 28 C.) et 16 (77. 49; I 102. 33 C.)

1 omnibus (s ex n) A   2 uidebunt te et SBP'   6 hominem
 (v s. e) A   7 non ... dii om. RV'   8 dii (i alt. s. u.) A   homines
 esse B   12 gratum ... auctor om. RV'   14 quod (d s. u.) A   15 per-
 tractauerimus P (æ ex a m2) pertractauerimus VB   quod int. pro-
 bauerimus om. B   17 maducauit A   18 et] ei (s. enim) P   19 uxorio
 est A (o postea add.) MPD uxoris est P (s pr. s. u. m. rec.) V (s pr.
 s. u. m1) S (s pr. s. u. m2) C' est uxoris RBV', bene ... uxorio est
 om. C'   22 integumentis SC' tegumentis C' tegimentis D   23 nature A
 nescirent API   24 ergo (r s. u.) A

posteaquam spoliatos se illa sinceritate et simplicitate uiderunt
 integrae incorruptaeque naturae, quaerere mundana et manu
 facta coeperunt, quibus nuda suae mentis operirent, delecta-175 A
 tiones delectationibus et mundi huius umbratiles uoluptates
 5 uelut folia foliis adsuentes, quibus obumbrarent genitale secre-
 tum. nam quomodo clausos oculos corporis habuit Adam, qui
 omnia animantia ita uidit, ut his et nomen inponeret? quo-
 modo cognouerunt, id est interiore et altiore scientia non
 64 tunicam sibi, sed uirtutum deesse uelamina. et adsuerunt
 10 inquit folia ficus et fecerunt sibi subcinctoria. B
 ficum hoc loco pro qua specie debeamus accipere diuinarum
 nos docet series lectionum, quandoquidem sanctos esse qui
 sub uite et ficu requiescunt scriptura memorauerit et Solo-
 mon dixerit: quis plantat ficum et de fructu eius
 15 non manducat? et dominus ad ficum uenerit, sed ideo
 sit offensus, quia non inuenerit fructum, sed folia tantum.
 docet ergo me Adam quid sint folia, qui posteaquam pecca-
 uit, de foliis ficus fecerit sibi subcinctorium, qui de fruc-
 tibus magis eius gustare debuerit. iustus fructum eligit, folia C
 20 peccator. qui est fructus? fructus inquit spiritus est ca-
 ritas gaudium pax patientia benignitas modestia
 continentia dilectio. non habebat fructum qui gaudium

9 Gen. 3, 7 12 Mich. 4, 4 14 Prouerb. 27, 18 20 Galat. 5, 22

2 corruptaeque *R* (*corr. m2*) *V'* 3 quibus (*eras.*) quibus *A* de-
 lectiones *om. RV'* 4 delectionibus *A* mundi... obumbrarent
om. RV' 5 foliis *P* (i *alt. ex a*) quibumbrarent (*m2* que obum-
 brarent) *P* 6 clausos (a *s. u.*) *M* clusos *RV'* 7 ita *om. RV'* in-
 ponerent *A* 10 succinctoria *RMSCDV'* 11 debeamus (a *s. u.*) *R* de-
 bemus *BV'* 12 docens|eries (*corr. m2*) *P* 13 uitae *APMS* et
 ficu *om. B, in mg. m1 S* fico *RV'* requiescant *RV'* scriptura
 requiescunt *A* solomon *PM* salemon *V'* salomon *cet.* 14 quis...
 manducat *om. RV'* fructu] ficu *AV* et (*corr. graphio*) *P* ueniens
 (*om. sed*) *C* 16 tantum (n *s. u.*) *A* eius tantum *B* 17 me ergo *RV'*
 flolia (l *exp. m2*) *A* folia ficus *B* 18 folia *R* (o *s. a m2*) *V'* suc-
 cinctorium *RMBCC'V'* 19 eius magis *RMBP'V'* fructum (r *s. u.*) *A*
 eligit *PVMC* elegit *cet.* flolia *A* 20 qui *AP* quid *VC'* quis *cet.*
 22 habebat *SP'CC'* habeat *B* habent *V'* habet *cet.* fructum (r *s. u.*) *A*

non habebat, non habebat fidem qui praeuaricatus erat man-
datum dei, non habebat continentiam qui de interdicto sibi
65 gustauerat ligno. ergo quicumque praeuaricatur mandatum
dei spoliatur atque nudatur et fit ipse sibi turpis. uult se D
operire quibusdam ficus foliis, fortasse quibusdam inanibus 5
uel umbratilibus sermonibus, quos compositis mendaciis ad-
suens et uerbum de uerbo struens ad operiendam conscien-
tiam suae mentis factique uelamen peccator intexit, ut pudenda
sua contegat. iacit enim supra se folia qui culpam uelare desi-
derans aut diabolum delicti memorat auctorem aut carnis 10
praetendit inlecebras aut alium quempiam persuasorem prodit
erroris. et de scripturis diuinis frequenter promit exempla, E
quibus iustos in culpam perhibet incidisse dicens, si forte
in stupris fuerit deprehensus: 'et Abraham cum ancilla concu-
buit et Daud alienam adamauit et sibi adsciuit uxorem'; 15
adsuit enim quaedam sibi exempla de propheticarum serie
66 scripturarum, fructum earum non putat requirendum. nonne
tibi uidentur etiam Iudaei folia adsuere, dum legis spiritalis
uerba corporaliter interpretantur? quorum interpretatio fruc- F
tum omnem uiriditatis amittit damnata maledicto ariditatis 20
aeternae. bona igitur interpretatio, hoc est spiritalis ficus, est
fructuosa. sub qua iusti sanctique requiescunt. quam qui plan-
tauerit in animis singulorum, sicut Paulus ait: ego plan-

3 Philo Legg. alleg. II 16 (77, 12; I 102, 7 C.) 14 Gen. 16. 1
sq. Reg. II 11, 4 et 27 22 Mich. 4, 4 23 I Cor. 3, 6

1 non habet non habet *APRV DV'* non habet non habebat *M* non
habeat non habeat *B* praeuaricatus (r *pr. s. u.*) *A* erat] est *B*
2 habet *V* habeat *B* 3 post praeuaricatur *add.* iudicia, *sed eras. A*
5 quibusdam] quibus *RMV'* 7 operiendum *A* 9 iacit (t *s. u.*) *A*
culpam (l *in ras.*) *A* desiderat *RV'* 10 delicti diabolum *B*
12 promittit *A* 13 iustos *om. RV'* 14 habraham *A* (h *pr. exp.*) *R*
16 adsuit] adsciuit *P* quaedam sibi *VM* quaedam sibi quaedam *AP*
quaedam sibi folia quaedam *D* sibi quaedam *SBP'C'C* quaedam *RV'*
17 earum (a *s. u.*) *A* earum (a *s. u.*) *P* putant (n *eras.*) *A* 20 omnem
fructum *B* uiriditatis ē. *P* amittis *A* (i *pr. in ras. 2 litt.*) *P* (en
s. i *alt.*) dampnata ē (ē *s. u.*) *P* 21 est *pr.*] esse *AVC'* est si *M*
est et *M* est de *R* (de *exp.*) *V'*

taui, Apollo rigauit, manducabit ex ea fructum; mala
autem interpretatio fructum ferre, uiriditatem seruare non po-
7 terit. quod igitur grauius est hac se Adam interpretatione suc-
cinxit eo loci, ubi fructu magis castitatis se succingere de-
5 buisset. in lumbis enim quibus praecingimur quaedam semina
generationis esse dicuntur: et ideo male ibi succinctus est
Adam foliis inutilibus, ubi futurae generationis non fructum 176 A
futurum, sed quaedam peccata signaret, quae manserunt usque
in aduentum domini saluatoris. ceterum posteaquam dominus
10 aduenit, ficum inuenit incultam. rogatus ne eam iuberet excidi
ut coleretur permisit. et ideo iam non foliis, sed diuino
sermone succingimur, quia ipse dominus ait: sint lumbi
uestri praecincti et lucernae ardentes. unde etiam
pecuniam in zonis nostris portari prohibet; non enim saecularia,
15 sed aeterna debet zona nostra seruare. B

18 Et audierunt inquit uocem domini deambulantis C
ad uesperum. quae est ambulatio dei, qui ubique semper
est? sed puto deambulationem quandam esse dei per diuinarum
seriem scripturarum, in quibus dei quaedam uersatur prae-
20 sentia, cum audimus quia ipse aspicit omnia et oculi
domini super iustos, cum legimus quia Iesus sciebat

3 Augustinus contra Iul. Pelag. II 6, 16 (quod igitur... peccata
signaret); cf. Baeda Hex. I (II 55 D *M.*) 10 Matth. 21, 19 Luc. 13, 6
sq. 12 Luc. 12, 35 14 Matth. 10, 9 16 Gen. 3, 8 20 Psalm.
XXXIII 16 21 Luc. 6, 8

1 áppollo A manducauit ACV' et (-bit corr.) PRM 2 fructum
ferre RSBCCV' et (in quibus ferre et) MP' forma AD forme PV'
3 grauius (ui s. u.) A haec A succinxit M 4 loci P (o m2 s.
i) VC' Augustinus Baeda loco A (i s. o alt.) cet. fructu PMP'
fructus (magis est) D fructum cet. 5 praecingitur APVC'D praecingi-
mus (r s. s m2) M semina (i postea add.) A 6 sibi SBP' est
om. Baeda 9 salutaris RV' postquam C' postea cum M 10 iu-
beret (t add. m. rec.) P iubere A et (in quo excidi... sermone in mg.
sup. m2) V 12 sint (t s. u.) A 13 succincti P succincti RVSP' V'.
cf. in Luc. VII 132 14 portare RSBV' 16 domini uocem B
domini dei C 17 uesperam RBCV' uespera S (-a m2) P' deambu-
latio C 18 deambulationem (a s. u.) A 20 audiuius A et (ui exp.) R

cogitationes eorum, cum legimus: quid cogitatis mala
in cordibus uestris? ergo dum haec recensemus, quasi
deambulanti cognoscimus deum. fugerat ergo peccator, D
non quo dei posset latere conspectum, sed intra conscientiam
suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. iusti enim 5
faciem ad faciem uidere, quia iusti mens non solum deo prae-
sens est, sed etiam cum deo disputat, sicut scriptum est: iudi-
cate pupillo et iustificate uiduam et uenite dis-
putemus, dicit dominus. ergo cum legit peccator has
scripturas, audit uocem dei quasi ambulantis ad uesperum. 10
quid est ad uesperum nisi quia culpam suam sero cognoscit E
et sero uenit quaedam erroris praeteriti uerecundia, quae
errorem praeuenire debuerat? nam dum culpa feruet in corpore
et anima exagitur corporis passionibus, non cogitat deum
sensus errantis, hoc est non audit deum ambulantem in 15
scripturis diuinis, ambulantem in mentibus singulorum. dicit
enim deus: quoniam inhabitabo in illis et inter eos
ambulabo et ero illorum deus. ergo cum in animae
sensem redierit potestatis formido diuinae, tunc erubescimus, F
tunc nos gestimus abscondere, tunc peccatorum nostrorum 20
positi cogitationibus in medio ligni paradisi, ubi peccauimus,
deprehendimur latere cupientes et arbitantes quod deus non
requirat occulta. sed scrutator animorum et cogitationum

1 Matth. 9, 4   5 Matth. 5, 16   6 Deut. 34, 10 I Cor. 13, 12
7 Esai. 1, 17 sq.   17 Leuit. 26, 12   23 Sap. 1, 6

3 dñm *M*   4 latere... suam *om. A* (*add. in mg. inf. m1 om. latere*)
latere] effugere *D*   conspectum... opera *om. R*, *add. in mg. m1 S*
5 nolebat (*e ex i*) *A*   enim *APVD* est enim *NC* enim est *C'* *Uindob.*
779 Monac. 2549   6 faciem *pr. ARVMV'* facie *P* (*e ex ē*) *cet.*   non
(*n alt. s. u. m2*) *A*   8 et uenite et disputemus *R*   9 has *om. R*
10 scripturas diuinas *N*   audiuit *APC*   uesperam *NC*   11 uesperum
(*C'* uespera (*om. ad*) *V'* uesperam *cet.*   quia *s. u. A*   12 erroris (*r*
pr. s. u.) *A*   uerecundia (*e pr. ex &*) *A*   14 anima (*a alt. s. u.*) *A*
dñs ante deum *eras. A*   15 dñm *M*   17 in illis] inter illos *RMV'*
in eis *B*   18 illorum *A* (*o ex u*)   19 sensū *ex sensus A*   21 ligni *suspectum*
22 cupientibus *A*   23 animarum *M*

usque ad diuisionem animae penetrans dicit: Adam, ubi
 69 es? quomodo loquitur deus? numquid uoce corporea? non
 utique, sed uirtute quadam praestantiore quam uox corporis
 potest esse fundit oracula. hanc uocem eius prophetae audie-
 5 runt, hanc uocem fideles audiunt, impii non intellegunt. deni-
 que in euangelio habes quia audiuit euangelista dicentem patrem:
 et clarificaui et iterum clarificabo, sed Iudaei non 177 A
 audierunt. denique dicebant: tonitruum factum est. illic
 ergo sicut supra habes quia sentiebatur deambulans deus qui
 10 non deambulabat, sic audiebatur loquens deus qui non loque-
 70 batur. sed quid loquatur consideremus: Adam ubi es?
 adhuc in his remedium sanitatis est qui audiunt dei uerbum.
 denique Iudaei, qui sibi clausuerunt aures ne audirent, hodieque
 non merentur audire. deinde habent remedium qui se abscon- B
 15 derunt. nam qui absconditur erubescit, qui erubescit conuer-
 titur, sicut scriptum est: confundantur et conuertantur
 omnes ualde uelociter. deinde hoc ipsum quod uocat
 indicium sanaturi est, quia dominus quos miseratur et uocat.
 dicendo autem: ubi es? non locum quaerit qui nouit arcanum;
 20 neque enim deus clausos oculos habebat, ut non uideret
 latentem. denique ideo dixit: factus est Adam unus ex
 nobis, quia aperuit oculos. et hic quidem aperuit oculos, ut C
 culpam suam uideret, quam uitare non potuit; magis enim

1 Hebr. 4, 12 Gen. 3, 9   2 Philo Quaest. I 42   7 Ioh. 12, 28
 8 Ioh. 12, 29   16 Psalm. VI 11   21 Gen. 3, 22

1 diuisionum A   ad adam N (ad s. u. m2 M)   7 et pr. om. SBP'
 interum A   8 illic P (c s. u.) illi AVCC'D ille BP', om. RMV',
 in S est ras. 4 litt.   9 deambulans A (n s. u.)   12 in his om RV'
 scitatis II   qui MC, om. RV', quia cet.   dei s. u. m2 M   uer-
 bum dei VC'   15 qui alt.] et qui B   conuertantur] reuereantur RB
 reueantur V'   17 denique h. i. quia u. est inditium sanandi B   18 quos
 PRP'V' quo A quibus cet.   miseretur MBP'' miseratur S   19 nouit
 (u ex b) A   arcanum PVM archanum cet.   20 enim om. APVD
 21 ideo infra u. m. ant. A ideoque ait (om. denique) B   tamquam
 unus N (tamquam s. u. m2 M)   22 et... oculos s. in mg. m1 A

postquam peccauimus, nescio quomodo nostra delicta cognoscimus et tunc peccatum esse intellegimus, quod antequam peccaremus non putabamus esse peccatum, certe non quasi peccatum putabamus esse damnandum; nam si damnaremus, non admitteremus. deus autem omnium uidet culpas et omnium delicta cognoscit; super omnium animam, super omnium occulta oculos habet. quid ergo Adam ubi es? id est non in quo, sed in quibus es? non interrogatio ergo est, sed increpatio. de quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de qua gratia in quam miseriam recidisti? dereliquisti uitam aeternam et adtumulatus es morti, consepultus errori. ubi est illa tua bene sibi conscia confidentia? timor iste culpam fatetur, latebra praeuaricationem. ubi ergo es? hoc est non in quo loco quaero, sed in quo statu. quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias deum tuum, quem ante quaerebas? fortasse moueat cur ante increpatur Adam, cum mulier ante gustauerit? sed a praeuaricatione sexus infirmior coeperit, a uerecundia et excusatione fortior, ut femina erroris causa fuerit, uir pudoris.

71 Et dixit mulier: serpens decepit me, et manducaui. ueniabilis culpa, quam sequitur professio delictorum. ideo non desperata mulier, quae non reticuit deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicabilis secuta sententia est. bonum

7 Philo Legg. alleg. III 17 (97, 21 sqq.; I 124, 9 sqq. C. Quaest. I 45 20 Gen. 3, 13

1 nescimus (mus del. m2 et s. scr. o) A 4 damuandū (ū ex ā m2) A dampnandum PBC'V' dampnaremus PBC'V' 5 autem] enim M 6 omnium pr.] omnem Costerius animas MB 7 quid est R (est s. u. m2) MSBP'C id est (est s. u.) A 8 in pr. om. C(ⁿ, quo sed in om. APVD est A ergo interrogatio C, ergo et est om. BCⁿ 9 bonis inquit C 11 adtumula A consepultus (sc s. u.) A es AP 12 confidentia (v̄ m. ant. s. on) A timoris in (in s. u.) te P timoris (om. iste) R (in quo is exp.) V' 13 praeuaricationem (v m2 s. e alt.) A non s. u. A 14 quo (alt.) . . . moueat in mg. inf. m1 A 16 te moueat B cur] quare RV' 22 desperat R et (t postea add.) B non s. u. m2 R. om. V' 23 sententia (ten s. u.) A

est condemnari in peccato et flagellari in delicto, ut cum F
hominibus flagellemur. denique Cain quia uoluit crimen negare
indignus iudicatus est qui puniretur in peccato, sed remissus
est sine praescripto poenae, fortasse non tam maiori crimine
5 parricidii — illud enim commisit in fratrem — quam sacri-
legii, quod deo credidit mentiendum dicens: nescio; numquid
ego custos fratris mei sum? et ideo accusatori diabolo eius
accusatio reseruata est, ut cum eius angelis flagelletur, qui
cum hominibus noluit flagellari. denique de talibus dictum: 178 A
10 non est declinatio mortis eorum, et cum hominibus
non flagellabuntur. alia ergo ratio mulieris, quae licet
culpam praeuaricationis inciderat, tamen de paradisi lignis
habebat adhuc uirtutis escam et ideo dixit peccatum suum, et
reputatum est ei ad ueniam. iustus enim accusator est
15 sui in principio sermonis; neque enim potest quisquam
iustificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus. unde
dominus ait: dic iniquitates tuas, ut iustificeris. B
72 ergo quia Eua ipsa confessa est delictum, mitior sequitur
et profutura sententia, quae condemnaret errorem et ueniam
20 non negaret, ut ad uirum suum conuersa seruiret. primum ne
eam facile delectaret errare, deinde ut sub fortiore uase locata
non transduceret uirum, sed magis uiri consilio et ipsa rege-
retur. in quo quidem mysterium Christi et ecclesiae euidenter

6 Gen. 4, 9   10 Psalm. LXXII 4 sq.   14 Prouerb. 18, 17
17 Esai. 43, 26   21 I Petr. 3, 7

1 condemnari *PBCC'*   4 poene (o s. u.) *A*   maiore *M*   5 fratrem
(r alt. s. u.) *A*   sacrilegū *P'* et (-gi m2) *S*   7 custos (s alt. m2 s.
u.) *A*   custos *V'* et (-os m2) *PR*   8 acusato *A*   accusatio (i s. u.) m1 *P*
m2 *V*   angelis eius *B*   flagellctur *AP*   flagellaretur *B*   9 dictum
est *MBC'* et (om. non est) *C*   10 non s. u. *A*   11 ratio] gratia *RMV'*
13 uirtutes (i s. e) *A*   ideo . . . ei om. *RV'*   14 est s. u. m. ant. *A*.
om. *P''*   16 quamfessus (con s. quam m2) *P*   18 ipsa s. u. *A*   con-
fessa m2 post delictum est *R*, om. *V'*   est delictum *APD*   delictum
est cet.   sequitur s. u. *A*   19 condemnaret *PBC'*   21 uase
(e ex a m2) *V*   22 transduceret (s s. u.) *A*   traduceret *V*   uiro (i
s. o) *A*

agnosco. designatur enim ecclesiae ad Christum futura con- C
 uersio et religiosa seruitus subdita dei uerbo, quae multo sit
 melior quam saeculi huius libertas. denique scriptum est:
 dominum deum tuum adorabis et ipsi soli serui-
 haec igitur seruitus dei donum est. denique inter benedictiones 5
 numeratur huius seruitutis obsequium; nam et Isaac in loco
 benedictionis eam dedit Esau filio suo, ut seruiret fratri suo.
 denique benedictionem ille poscebat. etsi unam sibi cogno-
 uisset esse praereptam, tamen aliam postulabat dicens:
 numquid una benedictio tibi est, pater? per hanc 10 D
 igitur seruitutem ille qui per gulam primitias suas ante
 uendiderat et studio uenationis agrestis gratiam benedictionis
 amiserat credidit se ipsum futurum esse meliorem, si typum
 Christi ueneraretur in fratre. hac enim seruitute pollet populus
 Christianus, sicut et dominus ad discipulos suos ait: qui 15
 uult inter uos primus esse sit omnium seruus.
 denique hanc seruitutem operatur caritas, quae spe maior et
 fide est. unde scriptum est: per caritatem seruite E
 inuicem uobis. hoc est ergo mysterium quod ait apostolus
 in Christo et in ecclesia. haec enim uere in praeuaricatione 20
 ante fuit, sed salua erit per filiorum generationem in fide et
 caritate et sanctificatione cum castitate, praeuaricata utique
 in patribus generatio hominum salua per filios, ut quod in
 Iudaeis offenderat in Christiana posteritate corrigeret.

4 Deut. 6, 13 Luc. 4, 8 7 Gen. 28, 40 10 Gen. 27, 38
 11 Gen. 25, 27 et 30 15 Matth. 20, 27 17 I Cor. 4, 13 18 Galat.
 5, 13 19 Ephes. 5, 32 20 I Tim. 2, 15

1 de ecclesiae (d eras.) A et ecclesiae VV' 4 ipsi APRP'CV' illi
 cet. 6 nominatur RV' uirtutis V 8 agnouisset M 9 ereptam RV'
 postolabat A 11 igitur om. RV' ille RV' illa (e s. ū m2) PM
 illum cet. per gula BP' pro gula (u in ras.) S 12 uendiderat I'
 (di s. u.) uenderat C 13 credit APVD ipsum B ipso M (ū s. o m2) cet.
 tipum A 14 hæc (a s. æ) A haec (e eras.) R 15 sicut om. RV'
 *et (e eras.) A 16 uouos A 17 et spe R (et s. u.) SBP'V' est
 et fide RBP'C'V' *et fide est (est in mg. m1) S 18 unde et B 20 in
 pr. APVD esse in cet. praeuaricationem APC 23 saluata MP'
 saluat C (t s. u. m3) saluatur D

5, 73   Serpens inquit suasit, et hoc ueniabile deo uisum est F
 eo quod nosset multas ad decipiendum uias esse serpentis,
 quia transfiguratur in angelum lucis et ministri eius sicut
 ministri iustitiae sunt falsa inponentis rebus singulis nomina, 179 A
 5 ut temeritatem dicat esse uirtutem et auaritiae nomen inponat
 industriae. serpens enim mulierem decepit, uirum mulier ad
 praeuaricationem de ueritate deduxit. serpentis typum accepit
 delectatio corporalis. mulier symbolum sensus est nostri, uir
 mentis. delectatio itaque sensum mouet, sensus menti trans-
 10 fundit quam acceperit passionem. delectatio igitur prima est
 origo peccati, ideoque non mireris cur ante serpens damnetur
 iudicio dei, secundo mulier, tertio uir. secundum erroris B
 ordinem damnationis quoque ordo seruatus est; delectatio enim
 sensum, sensus autem mentem captiuam facere consuevit. ut
 15 scias autem quia serpens typus est delectationis, damnationem
 74 eius aduerte. supra pectus inquit tuum et in utero tuo
 ambulabis. qui sunt qui in utero suo ambulant nisi qui uentri
 et gulae uiuunt, quorum deus uenter et gloria in pudendis
 eorum, qui terrena sapiunt et cibo onerati ad terrena curuantur? C
 20 bene ergo delectationi ait, quae cibus intenta terram uidetur man-
 ducare: supra pectus tuum et in utero tuo ambu-
 labis et terram manducabis omnibus diebus uitae

3 II Cor. 11, 14 sq.   7 Philo Legg. alleg II 18 (79, 14 sqq.; I
 104, 18 sqq. C.)   11 Philo Quaest. I 47   16 Gen. 3, 14   18 Philipp.
 3, 19 Philo Legg. alleg. III 47 (114, 30; I 143, 12 C.)   21 Gen. 3, 14

1 suasit *APVD* me persuasit *RV'* me decepit *C'* me suasit *cet.*
 uenerabile (i s. e) *A*   est *om.* *RV'*   2 nosset *S*   ad *om.* *A*
 3 transfiguratur (s s. u.) *P*   4 iustitiae *A*   inponentis *D* inpotentis *A*
 (in s. u.) *PV* imponentes *cet.*   5 auariae (a pr. s. u.) *A* auaritiā *RP'V'*
 7 accipit *APVC'D*   9 mouet et *BP'* mouet. *S*   transfundit (n alt.
 s. u.) *AM*   11 ideo (*om.* que) *RV'*   dampnetur *PBC'* et (p s. u.
m2) *C* dampnatur *R* dampnatur *V'*   12 iuditio (ti s. u.) *A*   secundum
 (cu s. u.) *A*   13 dampnationis *PBC'* et (p s. u. *m2*) *C* (*sic semper*)
 15 tipus *A*   17 ambulabant *MS*   18 uenter est et *N''*   19 ad terrā
R ad terra *V'*   20 intenta *SBP'CC''* interita *APRVV'* interdicta *M*
 nutrita *D*   terrarum *SP'*   uideatur *M*   manducare uidetur *B*

tuae. tollenda est omnis excusatio diaboli, ne forte malitiae
 suae aliquid possit optendere, ut dicat iniquitatem suam ex
 condemnatione uenisse et ideo ad nocendum hominibus
 pertinaciter obniti, quia ideo damnatus est, ut noceret. quod
 uidetur esse proximum opinioni, si tamquam damnationis acci- 5 D
 pimus istam sententiam; non enim deus ad hoc serpentem
 dampnavit, ut noceat, sed quid futurum esset ostendit. et
 quidem temptatio illa quod amplius hominibus prosit superius
 demonstrauius; si tamen cognouerimus quia scriptum est
 dicente deo: honorificantes me honorificabo, et 10
 contemptor mei honore priuabitur, licet nobis ex
 his uerbis aliquid aestimare. deus enim operatur quod bonum
 est, non quod malum; ergo doceant te uerba diuina quia E
 operatur gloriam, poenam relinquit. honorificantes me
 inquit honorificabo honorem bonorum operationis suae 15
 esse declarans. et contemptores, inquit, mei — non dixit
 honore priuabo, sed honore priuabuntur, non suae operationi
 deputans eorum iniuriam, sed quid futurum esset ostendens.
 ergo hic non dixit: facio te supra pectus tuum et in utero
 tuo ambulare et terram manducare omnes dies uitae tuae, 20
 sed: ambulabis inquit et manducabis, ut praedixisse F
 magis de serpente quae futura sunt uideretur quam prae-
 scripsisse quid faceret. terra, inquit, tibi cibus erit, non
 anima; nam et hoc peccatoribus prodest. unde et apostolus
 tradidit huiusmodi in interitum carnis, ut spiritus saluus sit 25
 in die domini nostri Iesu Christi. pectore autem et uentre

10 I Reg. 2, 30   21 Gen. 3, 14   23 Gen. 3, 14   24 I Cor. 5, 5

1 colligenda *APVCDP*'' diabolo *N*   2 ut] et *RV'*   3 condemna-
 tionem *A* condemnationem *C'*   uenisse (ni *in ras.*) *A*   5 proximum
 (n *eras.*) *A*   opinionis *RP'* opinione (i s. e) *M*   si *om.* *N*   accipiamus
RMP'V'   6 istam *om.* *RV'*   dampnavit serpentem *B*   7 futurum *V'* futu-
 rus *cet.*   8 temptatio *A*   9 si *APVD* st *C* sed *cet.*   cognouerimus *APVCI*
 cognosce *M* cum legerimus *cet.*   11 contemptor *A*   13 ergo (r s. u.) *A*
 doceant te (t *pr. s. u.*) *P* doceante *A* doceant *RMV'*   14 gloriam *A*
 15 inquit me *N*   18 ostendit *RMV'*   19 ergo et hic *N*   24 nam
om. *RV'* et (*in quo* et s. u. m2) *M*

ait reptare serpentem non tam propter corporis figuram quam
quia propter terrenas cogitationes de illa caelesti benedictione
sit lapsus; pectus enim frequenter recessus quidam accipitur
sapientiae. et ideo apostolus supra pectus Christi reclinat
5 caput, non in terram deicit. ergo si sapientia diaboli feris 180 A
inmanissimis comparatur, quibus intra pedes pectus sit, si
etiam homines qui terrena sapiunt nec interiore affectu
eriguntur ad caelum utero uidentur reptare per terram, utique
uentrem animae nostrae non corruptibilibus saeculi huius
10 implere, sed magis dei uerbo satiare debemus. bene igitur
Dauid personam suscipiens Adae dicit: humiliata est in
puluere anima mea, adhaesit in terra uenter meus;
adhaesit enim dum configuratur serpenti, qui pascitur iniquitate
terrena. ideoque nos apostolus configurari dicit oportere Christo, B
15 ut uirtus Christi praetendat in nobis. quae sententia non
putatur in serpentem grauis, cum etiam Adam, qui leuius
peccauit, tali condemnatur sententia. scriptum est enim:
75 maledicta terra in operibus tuis; in tristitia man-
ducabis eam omnes dies uitae tuae. uidetur certe
20 similitudo quaedam esse sententiae, sed tamen in ipsa
similitudine magna discretio. interest enim utrum manducet
aliquis terram sicut serpenti dictum est quia terram man- C
ducabit an uero sicut homini dictum est: in tristitia
manducabis. adiectio enim ista in tristitia discretionem

4 Ioh. 13, 25; 21, 20   11 Psalm. XXXIII 26   14 Philipp.
3, 16   18 Gen. 3, 17

1 reptare ait (*om.* serpentem) *RV'*   2 beatitudine *a*, recte puto
4 sapientia *A* et (*-ae corr.*) *P*   6 si *scripsi* sed *libri*   7 interiori *R*
(*i ult. s. u. m2*) interior *V'*   8 per] super *BC'*   itaque *RSBP'V'*
11 adēa *P*   13 configiratur (*v s. i alt.*) *A* configurati *R* configuratus *V'*
14 configurare (*i s. e*) *A*   15 pretendat (*ten s. u.*) *A*   quae sententia
om. RV'   16 uidetur *RV'*   serpente *RMBV'*   gradus *RV'*
17 condempnatur *APBC'* et (*p s. u. m2*) *C*   18 tristitia *RM*   19 per
omnes *SBP'*   20 tamen (*n ex m*) *A*   22 est *om. RV'*   manducauit
ARCV' et (*corr. m1*) *P* manducabis *S (m2 ex -bit) MP'D*   24 man-
ducabit *II*

facit: discretio quam uim habeat considera. bonum est mihi
 in tristitia magis terram manducare quam in delectatione,
 hoc est ut in actu quodam et sensu corporis contristari
 uidear quam delectari in peccato; multi enim propter nimias
 iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. at uero ille 5
 qui ait: castigo corpus meum et seruituti redigo
 contristatur in nostrorum paenitentiam peccatorum, quia sua
 tanta delicta non habuit, ut in his contristari deberet. denique
 et nobis suadet utilem istam esse tristitiam, quae secundum
 deum, non secundum saeculum est. oportet, inquit, uos contristari 10
 in paenitentiam secundum deum; nam secundum deum tri-
 stitia salutem operatur, saeculi autem tristitia mortem
 operatur. sed et de ueteri testamento accipe illos ad gratiam E
 peruenisse qui contristabantur in operibus corporalibus, illos
 uero supplicio remansisse qui delectabantur huiusmodi operibus. 15
 denique Hebraei, qui ingemiscebant in laboribus Aegypti, iusto-
 rum gratiam consecuti sunt et quia panem in tristitia mandu-
 cauerunt, esca donati sunt spiritali, Aegyptii uero, qui talia
 opera cum exultatione celebrabant, regi detestabili seruiantes
 76 nullam ueniam sunt adepti. sed est et illa distinctio, quod 20 F
 serpenti dicitur quia terram manducabit, Adae autem in tri-

6 I Cor. 9, 27 10 II Cor. 7, 9 sq. 16 Exod. 2, 23 17 Tob.
 2. 5 18 I Cor. 10, 3 Exod. 16, 14 sqq., cf. Philo Legg. alleg. III
 60 (121, 23 sqq.; I 151, 14 sqq. C.) 21 Gen. 3, 17—19

5 ad *P* (t s. d) *RVM* 6 seruitute *A* et (e alt. m2 ex i) *S* (in quo
 m2 ex et factum est in ut uidetur) in seruitutem *D* in seruitute *V'*
 7 paenitentiam *Monac.* 2549 paenitentia *cel.* 9 utilitatem *A* istam
 s. u. *R* post tristitiam *add.* sed eam tristitiam *MSBP'* 10 est post
 deum *transponunt N* nos *M* 11 paciencia *II* nam secundum
 deum *om. RB* 12 saeculi... operatur *om. RV'* 13 ueteri (i ex c)
V' 14 peruenisese *A* contristabuntur *P* 15 in supplicio *N*
 quae (i s. æ) *P* delectabuntur *P* huius mundi *S* (huiusmodi
 m2) *BP'* 16 ingemiscebant *A* (e s. i alt. m2) *R* (i alt. ex e m1) *S* (i
 alt. ex e m2) ingemescebant *MC* 17 manducarunt *PC* 18 dominati *P*
 aegypti *R* 19 celebrabant (r s. u.) *A* celebrant *RMP'V'* et (corr.
 m1) *S* 20 est et *om. R.* est *om. SBP'V'*, et *om. M* 21 mandu-
 cabis *RMP'C'V'*

stitia inquit manducabis faenum agri, ut quendam intellegamus in his processum et, quando terram manducamus, in quadam malitia esse uideamur, quando faenum, in quodam processu, quando uero panem, tum consummata
 5 fuerit fortitudo. ergo et nos habeamus processum uitae huius. sicut habuit et Paulus, qui dicit: uiuo autem iam non ego — hoc est non ego, qui terram ante manducabam, non ego qui faenum, quia omnis caro faenum — set uiuit in me Christus, hoc est uiuit panis ille uiuus, qui uenit e
 10 caelo, uiuit sapientia, uiuit gratia, uiuit iustitia, uiuit resurrectio.
 77 deinde considera quia non est maledictus homo, sed maledictus est serpens, nec terra in se maledicta est, sed maledicta inquit in operibus tuis ad animam dictum est. tunc terra maledicta, si habeas opera terrena, id est opera
 15 saecularia, et maledicta non in uniuersum, sed ut spinas et tribulos generet, nisi fuerit humanae studio operationis exercita. 182 A
 quod si eam exercuerimus, in labore quidem et sudore, sed tamen panem manducabimus. repugnat enim lex carnis legi mentis, et laborandum nobis est ac desudandum, ut casti-
 20 gemus corpus et seruituti redigamus et quae sunt spiritalia

6 Gal. 2, 20   8 Esai. 40, 6 Gal. 2, 20   9 Ioh. 6, 50 sq.
 12 Gen. 3, 17   17 Gen. 3, 19   18 Augustinus contra Iul. Pelag. II
 5, 13 (repugnat...seminemus) Rom. 7, 23   19 I Cor. 9, 27   20 I
 Cor. 9, 11

1 *post* manducabis *add.* et cum sudore manducabis (*tum* manducabis *add.* MSB) N faenum RCP foenum S fenum cet. 2 esse in his RMV in his esse SBP 3 malia A alia D militiae R (e *eras.*) malitiae MV fenum V foenum RSBP fenum cet. 4 tum scripsi cum libri 5 habemus RV 7 ante s. u. A 8 fenum pr. C fenum MC D foenum cet. fenum alt. CD fenum AMC foenum cet. s& (d s. &) A sed cet. 9 e s. u. m2 R 10 iniustitia (in *eras.*) P 11 non maledictus est RV maledictus (e s. u.) A 13 inquit s. u. m2 V post est *add.* id est RMV 14 maledicta est SBP (V habetas (a alt. s. u.) A 15 in s. u. A uniuersū (ū *ex* a) A 16 exercitata S (ta alt. s. u. m2) B (excita R (in *mg.* m2 exulta & exercitata) 17 eam] etiam SBI 18 manducauimus RV 19 atque desudandum SBI atque sudandum RV

seminemus. si enim carnalia seminauerimus, quae carnalia sunt metemus: si uero spiritalia seminauerimus, metemus ea quae sunt spiritalia.

1 *carnalia (s *eras.*) A 3 *post* spiritalia *add.* amen *MCV'*, p̄ante
 d̄no n̄ro ih̄u x̄po. Cui ē honor laus (s s. *u.*) et ip̄iū in sc̄la sc̄lorum ām C'.
 EXPLICIT LIBER DE PARADISO BEATI ĀBROSII A EXPL̄. DE
 PARADISO LIBER SECUNDUS P EXPLICIT PARADI (LIBER PARA-
 DISI V') RV' EXPL̄C (LIB. I. *add.* P') DE PARADISO SP' *et* (*qui*
add. ADAM ET EUA) D EXPLICIT LIBER SC̄I AMBROSII EP̄I DE
 PARADYSO P'' EXPLICIT LIBER PARADISI BEATI AMBROSII
 ARCHIEPI C. *in VMBC' non est subscriptio*

DE CAIN ET ABEL.

- S* = Senensis F. V. 8 saec. XI ineuntis f. 139^r
M = liber basilicae Modoetianae C $\frac{1}{61}$ saec. XI ineuntis f. 151^r
B = Bruxellensis 1782/4 saec. XI f. 87^u
A = liber bybliothecae Ambrosianae R 82 sup. saec. XI f. 104^r
A' = liber bybliothecae Ambrosianae F 117 sup. saec. XI f. 77^u
P = Parisiacus 11624 saec. XI f. 50^u
M' = liber s. Marci, nunc Laurentianus 511. saec. XII f. 107^u
P' = Parisiacus 2637 saec. XII f. 134^r
V = Uindobonensis 779 saec. XII f. 113^r
 μ = editio Mediolanensis a. 1477
 α = editio Amerbachiana

Librorum *S* et *M* scripturas omnes adscripsi, ex ceteris selectas.

[LIBER PRIMVS.]

1, 1 De paradiso in superioribus pro captu nostro ut potuimus 183 A
 quod dominus infudit, sensus inuenit digessimus, in quibus B
 Adam atque Euae lapsus est comprehensus. nunc quoniam
 5 illa penes auctores non stetit culpa, sed quod peius est dete-
 riorem inuenit heredem, sequentem adoriamur historiam et ea
 quae secundum scripturas sunt adnexa diuinas nostro opere
 2 prosequamur. Adam autem cognouit Euam mulierem
 suam. quae concepit et peperit Cain et dixit: acqui-
 10 siui hominem per deum. quae adquirimus ex quo et a C
 quo et per quid adquiramus considerari solet, ex quo tam-
 quam ex materia, a qua quis auctor, per quid tamquam per
 aliquod instrumentum. numquid hic sic dicit: adquisiui
 hominem per deum, ut deum intellegas instrumentum?
 15 non utique, sed ut intellegas auctorem et operatorem deum.
 unde deo magis detulit, quia dixit: adquisiui hominem
 per deum, ut et nos, cum aliquid adquirimus, uel omnes
 euentus secundos deo magis deferre quam nobis adrogare debe- 1
 3 mus. et adiecit parere Abel. cum adicitur aliquid, quod
 20 prius erat tollitur. idque colligitur ex arithmeticae portionibus
 aut animae cogitationibus; addito enim numero fit alius

8 Gen. 4, 1 10 Philo de Cher. 35 (162, 1 M.; I 199, 26 C.), cf.
 Quaest. in Gen. I 58 19 Gen. 4, 2 Philo de sacr. 1 (163, 1; I 202, 1 C.)

INCIPIT LIBER SCI AMBROSII DE CAIN ET ABEL PRIMUS S
 INCIPIT DE CAIN ET ABEL LIBER PRIMUS M (qui add. EIUSDEM
 AMBROSII SANCTI EPISCOPI) P (in quo LIBER SECUNDUS) P'
 (in quo LIBER UNUS EIUSDEM) M' INCIPIT LIBER PRIM' SCI
 AMBROSII DE CAIM (CAYN A') ET ABEL AA' DE CHAIN ET ABEL
 AMBROSIUS B INCIP DE CAIN ET ABEL V 4 adae B 7 sunt
 ante secundum transponit B 11 adquirimus M 13 aliquid AA'M'P'
 et (corr. m1) S sic dicit hic B

numerus, aboletur superior et cogitatio accedens noua excludit
superiorem. ergo cum adicitur Abel, aufertur Cain. quod 184
nominum interpretatione plenius deprehenditur. Cain etenim
dictus est adquisitio, quod omnia sibi acquireret, Abel qui
omnia referret ad deum pia deuotus mentis adtentione, nihil 5
sibi adrogans ut superior frater, sed totum tribuens conditori
quod accepisset ab eo.

- 4 Duae itaque sectae sunt sub duorum fratrum nomine con-
pugnantes inuicem et contrariae sibi, una quae totum menti
suae deputat tamquam principali et quasi cuidam cogitationis 10 B
et sensus et motus omnis auctori, hoc est quae omnes inuen-
tiones humano adscribit ingenio, altera quae tamquam opera-
tori et creatori omnium deo defert et eius tamquam parentis
atque rectoris subdit omnia gubernaculo. illa prior Cain signi-
ficatur, haec posterior Abel dicitur. has duas sectas anima 15
una parturit et ideo germanae habentur, quod uno fundantur
ntero. sed contrariae sunt, quia oportet eas, cum quodam C
animae partu editae fuerint, diuidi ac separari; conpugnantibus
enim hospitium esse unum perpetuo non potest. denique
Rebecca, cum duas naturas humani ingenii parturiret. unam 20
mali alteram boni, easque exilire intra uterum sentiret suum
— Esau enim typus erat malitiae, Iacob figuram bonitatis
gerebat —, mirata quid illud esset quod discordiam quandam
concepti cerneret fetus, consuluit deum, ut passionem proderet,
medellam daret. itaque precanti est responsum editum: duae 25 D

3 Philo de sacr. 1 (163, 13; I 203, 3 C.), cf. de sacr. 10 (197, 29; I 265, 10 C.) 8 Philo de sacr. 1 (163, 8; I 202, 6 C.) 15 Philo de sacr. 1 (164, 1; I 203, 4 C.) 19 Philo de sacr. 2 (164, 10; I 203, 11 C.) 22 Philo de sacr. 2 (164, 30; I 204, 8 C.) 25 Gen. 25, 23

1 et cogitatio *om.* B 2 cum *s. u.* S 3 plenius *om.* B 8 *post* con-
pugnantes *add.* ee M 9 menti suae BP mentis+uae V mentis suae
SM (*hi s bis eras.*) cet. 10 quidam... auctor M 11 omnis motus A'
17 e- contrariae S 19 denique (*s. deinde m1*) M 21 sentiret *in mg.*
m1 S 23 quid *om.* M 25 medellam SMM' medelam cet. est *om.*
M editum ē M (*ē s. u. m2*)

gentes in utero tuo sunt et duo populi de uentre
tuo exhibunt. quod si ad animam referas, eandem generatricem
boni et mali intelleges. quia ex quodam fonte animae utrumque
demanat, sed hoc sobrii solet esse iudicii, ut repudiato malo
5 uelut enutriat quod bonum est atque confirmet. prius ergo
quam pariat bonum, hoc est reuerentiam deo debitam, ut 185 A
ipsi totum deferat, sua praefert; cum uero genuerit confessio-
nem, quae defertur deo, deponit sui cordis tumorem. adiciens
ergo deus bonum animae dogma Abel abstulit inprobum dogma
2, 5 10 Cain. ego tamen hoc loco secundum scripturam mysterium ma- B
gis duorum populorum intellego, quod deus adiciendo ecclesiae
suae fidem piae plebis abstulit perfidiam populi praeuaricantis,
quando quidem uerba ipsa hoc significare uideantur dicente
deo: duae gentes in utero tuo sunt et duo populi
15 de uentre tuo exhibunt. haec figura synagogae et ecclesiae C
in istis duobus fratribus ante praecessit, Cain et Abel. per
Cain parricidalis populus intellegitur Iudaeorum, qui domini
et auctoris sui et secundum Mariae uirginis partum fratris,
ut ita dicam, sanguinem persecutus est, per Abel autem intel-
20 legitur Christianus adhaerens deo, sicut et Dauid ait: mihi
autem adhaerere deo bonum est, ut se caelestibus ad-
texeret. a terrenis separaret. et alibi defecit inquit anima
mea in uerbum tuum, eo quod ordinem uiuendi atque D
usum non in terrenis uoluptatibus. sed in uerbi cognitione
25 posuisset. ex quo cognoscitur nec illud otiose scriptum esse,
sed perpense et examine quod legimus in Regnorum libris:

9 Phil. de sacr. 2 (164. 23; I 204, 3 C') 20 Psalm. LXXII 28
22 Psalm. CXVIII 81

2 generatricem (ra s. u.) MB genitricem Monac. 14399 4 demanat
M et (e ex i m.2) V dimanat cet. post esse add. ueri B (interpretatio
est uerbi sobrii) 5 uelut MAA' uel cet. 7 praefert B (ert in ras.) P'
(ras. s. rt) 8 qua SMBM'P' 10 mysterium SAP' ministerium M
misterium cet. 17 parricidalis BP et (i tert. exp.) V populis M
pphs (i ut uidetur cras.) A 18 et pr. om. B 20 populus christi-
anus AA' 21 se s. u. M 22 terrenis AA' p terris libri 26 legi-
mus M (i ex e) regum V

et adpositus est ad patres suos. intellegi enim datur
 quod patrum similis fuerit fide. unde claret non ad sepultu-
 6 ram corporis, sed ad consortium uitae relatum. denique de
 Isaac non perfunctorie scriptum putatur quod relinquens
 corporis istius speciem, quae animae suae adtexebatur, 5 E
 adpositus sit ad genus suum, eo quod patris sui moribus
 adhaeserit. pulchre autem ad genus ait, non ad populum sicut
 alibi. nam legimus aliis locis adpositos fuisse ad populum
 suum, sed isti non tam praestantes; praestantior autem qui
 paucorum similis fuerit et non plurimorum — plures in 10
 populo suo quam in genere — et praestantius ducitur paucorum
 similem esse quam plurimorum. qui ergo dei erat generatus
 promissione. qui ad sacrificium probandae pietatis electus, qui F
 unius uxoris. hoc est solius sapientiae societate contentus
 superni illius generis, quod est unum sibiue semper con- 15
 ueniens, non plebeiae uilitatis imitator adstruendus fuit
 scripturae diuinae testimonio. etenim ubi labor doctrina medi-
 tatio, illic cum pluribus commune collegium et quoddam
 populare consortium est. audiendo enim plerique proficiunt.
 quos nominauit populum. ubi autem non humana traditione. 20
 sed ingeniosa collectione sine usu laboris disciplina percipitur.
 illic sublimis generis incorrupta sinceritas est. et ideo Isaac 186
 tamquam dei munus ad genus suum magis quam ad populum
 adpositus legitur. ut diuinorum potius quam humanorum imi-
 tatorem fuisse sedulum recognoscas. 25

1 Reg. III 2, 10   3 Philo de sacr. 2 (164, 31; I 204, 9 C.)
 6 Gen. 35, 29   7 Deut. 32, 50 Macc. I 14, 30   22 Philo de sacr. 2
 (164, 33; I 204, 11 C.)

2 fidem *M* (m del.)   declarat *S* (de *eras.*) *PV* declararet *M'*   4 re-
 linquens *Mangey* (ἐκλείπει *Philo*) requirens *libri*   6 adhaereret moribus *B*
 11 dicitur *MBM'* et (corr. m2) *A'*   15 super nullius *AA'M'V* et (corr.
 m2) *P'*   16 utilitatis *S* (m1 ex utilitatis) *M*   17 doctrinae *S*
 (e m2) *AA'*   18 illi cōpluribus *P*   collegiū *S* (ū in *ras.*) col-
 legio *A'*   20 non om. *M*   23 dī ^munus *S* (s. su*** et m2 de his)
 dī sumus *M*

7 Beata et illa mens, quae species et ipsum genus super-
 grediens meretur audire quod dictum est ad Moysen, cum
 separaretur a populo: tu autem sta mecum. nam sicut in
 Isaac dominicae incarnationis typus humanae generationis
 5 supergressus consuetudinem uicit priores ita, ut in eo B
 non uulgaris popularisque gratia, sed specialis praerogativa
 praecelleret, sicut lectio docet: Abrahae enim dictae
 sunt repromissiones et semini eius. non dicit et
 seminibus tamquam in multis, sed sicut uni, hoc
 10 est semini tuo, quod est Christus, ita etiam in Moyse
 uenturi doctoris figura, qui legem doceret, euangelium prae-
 dicaret, impleret testamentum uetus, nouum conderet, caeleste
 populis alimentum daret, humanae dignitatem condicionis ex-
 cessit eo usque, ut dei donaretur nomine, sicut habemus C
 15 scriptum dicente domino: posui te in deum Pharaonem.
 etenim uictor passionum omnium nec ullis saeculi captus
 inlecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem
 caelestis puritate conuersationis obduxerat, mentem regens,
 carnem subiciens et regia quadam auctoritate castigans, nomine
 20 dei uocatus est, ad cuius similitudinem se perfectae uirtutis
 8 ubertate formauerat. et ideo non legimus de eo sicut de ce-
 teris quia deficiens mortuus est, sed per uerbum dei mor- 10
 tuus est: deus enim neque defectionem aut diminutionem
 patitur neque adiectionem capit. unde et addidit scriptura
 25 quia nemo scit sepulturam eius usque in hodiernum

1 Philo de sacr. 3 (165, 3; I 205, 5 C.) 3 Deut. 5, 31 7 Gal.
 3, 16 12 Matth. 5, 17 14 Philo de sacr. 3 (165, 19; I 205, 16 C.)
 15 Exod. 7, 1 18 Philipp. 3, 20 22 Deut. 34, 5 25 Deut. 34, 6

2 mereatur M mereretur (re alt. s. u.) B 8 promissiones AA'PV et
 (-es ec em) B 9 tamquam inutilis M 12 uetus testamentum B
 13 condicionis (ex ditioni) dignitatem B 15 in om. B Pharaonem scripsi
 faraoni MM' pharaoni cet. 16 ullis B Monacensis 2549 α illius Sm1
 ullius Sm2 cet. 18 conuersationis B α conuersionis cet. 21 firma-
 uerat M et (i ec o m2) S 22 est om. P 23 aut] neque B di-
 minutionem (i pr. ec 1 S deminutionem MM'P

diem, ut translationem magis quam interitum eius intellegas; mors enim secessio quaedam est animae et corporis. mortuus igitur est per uerbum dei, ut ait scriptura, non secundum uerbum, ut aduertas non nuntium mortis, sed gratiae munus expressum. qui translatus magis quam derelictus est, cuius 5 E nemo nouit sepulturam. quis enim in terris reliquias eius potuit deprehendere quem secum esse dei filius in euangelio demonstraui? denique et Helias simul est uisus, qui translatus curru est, non sepultus nec mortuus legitur; uiuit enim qui cum dei filio est. Moyses autem mortuus quidem 10 legitur, sed per uerbum dei mortuus, per quod facta sunt omnia. uerbo autem dei caeli firmati sunt; per uerbum igitur dei non lapsus operis, sed firmamentum est. non ergo F tamquam relapsus in terram deprehenditur corporis solutione, sed tamquam uerbi caelestis operatione donatus et munere. 15

9 ut quietem magis caro eius quam bustum acceperit. bene autem inter dominum et seruum seruatur distantia, ut praerogatiuam domini intellegas. serui gratiam. de Moyse legitur quia sepulturam eius nemo scit, de Christo autem <quia> sepultura eius de terra sublata est. quia ille secundum my- 20 sterium legis expectabat redemptionem. ut resurgeret, hic secundum euangelii donum redemptionem non expectabat, sed 187 donabat. et ideo sepultura eius non ignorata est, sed eleuata. quam diutius creatura tenere non potuit, quia per ipsum omnis creatura properauit a corruptionis seruitiis eleuari. 25 nemo ergo scit sepulturam Moysi, quia uitam eius omnes

7 Matth. 17, 3   8 Reg. III 2, 11   12 Psalm. XXXII 6   20 Esai. 53, 8 Marc. 16, 19   25 Rom. 8, 21

2 successio (s *alt. s. u.*, secessio *m2*) *S*   3 est igitur *AA'M'*   6 terris *Monac. 14399 et Uindob. 758* terrenis *S* (en *eras.*) *cet.*   8 *post* est *add.* a quibusdam *B*   *malim* quom translatus   9 est *om. Monac. 2549*   10 mortus *M*   mortuus autem moyses (*om. quidem*) *B*   17 inter dñi *M*   19 quia *addidi*   20 misterium *MBA'*   22 euangelii *S* (ñ *eras. et s. ras. i*) *V* euangeli *B* (*i in ras.*)   26 sepulturam scit *B*

nouerunt, Christi autem sepulturam uidimus, sed nunc iam non nouimus, quia resurrectionem eius agnouimus; debuit enim cognosci tumulus eius, ut resurrectio manifestaretur. et ideo in euangelio tumulus summa expressione describitur. in lege B
 5 non quaeritur, quia licet resurrectionem eius lex adnuntiauerit, nobis tamen euangelii series plenissime conprobauit.

, 10 Ergo, ut quod proposuimus compleamus, adiecit inquit C parere Abel. hoc est meliorem Eua, quae grauiter ante peccauerat, ex se generauit sententiam, ut superioris sententiae
 10 aboleret errorem. mentior, nisi hoc in uniuersis probatur. ita enim nascimur, ut ante infirmus infantiae sensus in nobis sit, postea pueritiae corporis tantummodo curam sciens, nullum cultum, nullam habens obseruantiam diuinorum. unde et eui- D
 denti naturae nouitate ortum Iesum Christum ex uirgine ut
 15 probaret propheta ait: ecce uirgo in utero accipiet et pariet filium. et uocabunt nomen eius Emmanuhel. butyrum et mel manducabit, priusquam sciat malum aut bonum: quoniam priusquam sciat bonum aut malum non credit malitiae, ut eligat quod
 20 bonum est et infra: priusquam sciat puer uocare patrem aut matrem, accipiet uirtutem Damasci et spolia Samariae contra regem Assyriorum. solus enim fuit qui non est captus saeculi huius uanitate et carnali tumore, utpote qui se humiliavit factus oboediens E
 25 usque ad mortem. longe uniuscuiusque nostrum dissimilis, qui nos frustra extollimus mente carnis inflati. unde et nemo sine peccato nec unius diei infans, ille autem peccatum

4 Matth. 27. 60   5 Esai. 11, 10   15 Esai. 7. 14 sq.   20 Esai. 8. 4   24 Philipp. 2. 8   27 Iob 14, 4 sq. I Petr. 2, 22. cf. I Ioh. 3, 5

1 inq̃ nunc iam *M* nuntium *M'* iam nunc *SAA'*   2 quia *M* (a s. u.) *V* qui cet.   5 licet *eras. S, om. MAA'*   eius *eras. S, om. MAA'*
 6 euangelii *M* (i alt. s. u.) euangeli *B*   comprobabit *P*   16 uocabitur *P* uocab *V*   17 malum aut bonum quoniam priusquam sciat *om. BPV*   18 bonum aut malum *M* malum aut bonum *SAA'MPPV* bonum et malum *B*   24 utpute *M et (corr. m2) SP*   26 quia *BP*

non fecit. et ideo in nobis ante Cain nascitur se ipsum
 praeferens, postea Abel generatur, in quo sit reuerentia
 diuinitatis. prius ergo inrepat quod malum est, postea
 agnoscitur quod bonum. ubi autem bonum ibi iustum,
 ubi iustitia ibi sanctitas, hoc est Abel. qui adhaeret deo. 5 F
 11 et factus est inquit Abel pastor ouium, Cain autem
 operabatur terram. non est otiosum quod cum ante gene-
 ratus sit Cain, ut lectio docet, praelatus sit hoc loco Abel,
 nec idem sit ordo nominum qui est ordo naturae. quid sibi
 uult mutatio ordinis, ut prius iunioris meminerit, ubi de- 10
 scribitur uitae status operisque usus? interrogemus officiorum
 distantiam, ut colligamus causam praelationis. operari terram
 usu prius est, gratia inferius quam oues pascere. hoc enim
 instar cuiusdam est doctoris et principis meritoque senior a
 uetustioribus inchoauit. iunior recentiora praetulit, quae nullas 15
 spinas, nullos tribulos germinarent, nulli sententiae essent 188!
 obnoxia. denique peccati reus Adam de paradiso dimissus est
 uoluptatis, ut operaretur terram. recte ergo ubi nascuntur hi
 fratres, seruatur etiam in praedicando ordo naturae: ubi uero
 exprimitur disciplina uiuendi, seniori iunior antefertur, quia 20
 etsi tempore iunior uirtute praestantior est. innocentia enim
 tempore posterior est quam malitia et quadam suppar aetate,
 sed meritorum nobilitate antiquior; senectus enim uene- B
 rabilis est, non annis incana, sed moribus. et
 aetas inquit senectutis uita immaculata. ubi ergo 25
 generatio exprimitur, praeueniat Cain, ubi disciplinarum fit
 praedicatio. praecurrat Abel. adulescentiam igitur et ipsam in

6 Gen. 4, 2 Philo de sacr. 4 (165. 35; I 206, 12 C.) Quaest.
 I 59 15 Gen. 3. 18 17 Gen. 3. 17 21 Philo de sacr. 4
 (166, 14; I 207. 8 C.) 23 Sap. 4, 8 25 Philo de sacr. 4 (166.
 16; I 207, 9 C.) 27 Philo de sacr. 4 (166, 19; I 207, 11 C.)

4 agnoscitur α cognoscit M agnoscit cet. bonum est MBV 7 non
 est| none M 14 senior MAA' et (nior s. u. m1) SP' se cet. 15 in-
 coauit I'V 16 nullos om. S 17 dimissus V demissus P (e ex i) cet.
 18 hi BPV hii cet. 27 adulescentiam P adolescentia M adolescentiam
 M' (o ex u) cet.

exordiis iuventutem uariarum inlecebris passionum feruere quis abnuat, sed ubi maturior aetas successerit, tamquam pubescentis lasciuiae tempestate discussa tranquillitatem refundi et in quosdam portus quietos lassae nauigium animae subducere? itaque graues motus nostrae adulescentiae fida senectutis statione placidantur.

12 Ne ergo dubites talibus naturae admonitus exemplis quod D malitia praecedat tempore, sed iuenculescat infirmitate. habet illa aetatis stipendium, uirtus autem praerogatiuam gloriae, quam
10 plerumque iusto iniquus iudici cedit. cuius rei testis est fidelis diuina scriptura, quae docet Esau cognomine stultitiae uirum cessisse patienter primatus suos fratri suo Iacob, ita ut diceret: ut quid mihi primatus? sed quos iste posthabuit hos uir cognomento exercitationis praeditus quaesiuit mereri. nonne
15 tibi uidetur Esau tamquam in agone uictus et propriae mentis E infirmitate inparem se existimans cessisse uictori coronam. quem uidebat nullis passionum inlecebris inflecti. quarum ipse puluerem sustinere non poterat? ut quid mihi inquit primatus? apud ignauos enim nulla sunt insignia uirtutis.
20 apud sapientes prima habentur; studia enim uirtutis quaedam instrumenta sunt. itaque sicut bellator sine armis esse non potest ita nec sine exercitatione uirtus. unde et dominus in euangelio ait: a diebus Iohannis Baptistae regnum F caelorum cogitur, et cogentes diripiunt illud et
25 alibi: quaerite regnum dei, et ecce omnia praesto sunt uobis. non dormientibus nec otiantibus. sed uigilantibus et laborantibus pollicentur praemia, ... sed labori merces parata

7 Philo de sacr. 4 (166, 34; I 208, 3 C.) 11 Philo de sacr. 4 (166, 37; I 208, 5 C.) 13 Gen. 25, 32 14 Philo de sacr. 4 (166, 41; I 208, 7 C.) 23 Matth. 11, 12 25 Matth. 6, 33

9 qua *P* (a ex a) 10 est *om.* *MAA'* testis... *S* (*eras.* ē in) fidelis est *S* (est s. u.) *MAA'* 26 neque otiantibus *B* non otiantibus *V* 27 lacunam significauit; fort. scribendum non inertiae, sed...; et labori α

est, qui, licet non sit suavis ad gratiam, tamen fructuosus ad
 praemium est. docet hoc sermo legis, sicut scriptum inueni-
 13 mus: si fuerint inquit uni homini duae uxores, una
 earum dilecta et altera odibilis, et pepererint ei
 ambae filios, dilecta et odibilis, et fuerit primi- 5
 tius filius mulieris odibilis, qua die heredes
 reliquerit filios in substantia sua. non poterit
 primatum dare filio mulieris dilectae omittens
 filium odibilis, sed primitium filium mulieris 139.
 odibilis cognoscet dare illi dotem ex omnibus, quae 10
 inueniuntur ei, quia ipse initium filiorum eius est
 et ipsi debentur primitiae. quam profunda latent my-
 steriorum secreta in litteris! recognosce, anima, tuos partus
 et odibilis istius mulieris quaere mysterium. intra te ea in-
 uenies, si requiras. repete cogitationes, relege sensus tuos 15
 et cui primitiae debeantur agnosces. duae enim mulieres
 unicuique nostrum cohabitant inimiciis ac discordiis dissi-
 dentes, uelut quibusdam zelotypiae contentionibus nostrae B
 replentes animae domum. una earum nobis suauitati et amori
 est, blanda consiliatrix gratiae, quae uocatur uoluptas. hanc 20
 nobis opinamur sociam ac domesticam, illam alteram inmitem
 asperam feram credimus, cui nomen uirtus est.

14 Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias
 incessu, nutantibus oculis et ludentibus iaculans palpebris
 retia, quibus pretiosas iuuenum animas capit — oculus enim 25 C

3 Deut. 21, 15—17 Philo de sacr. 5 (167, 11; I 208, 15 C.)
 13 Philo de sacr. 5 (167, 22; I 209, 9 C.) 16 Philo de sacr. 5 (167,
 28; I 209, 11 C.) (de merc. mer. 2 II 265, 28) 23 Philo de merc.
 mer. 2 (II 265, 35; I 210, 1 C.)

7 relinquerit *S* (n *eras.*) relinquit *M* filios mulieris *M* 10 co-
 gnoscet *ed. Rom.* (ἐπὶ γνῶσται: *LXX*) cognoscit *libri* (cognoscat *Un-*
dob. 4601) illi dare *A'B* 11 initium ipse *B* ipse ē *S* (ē *s.*
u., in quo est post eius eras.) *A* 12 mysteriorum *SAP* misteriorum
cet. 14 misterium *BL* 15 requires *M* (r *alt. s. u.*) 25 animas
 iuuenum *B*

meretricis laqueus peccatoris — quemcumque uiderit sensu
 dubio praetereuntem in angulo transitus domus suae sermo-
 nibus adoritur gratiosis faciens iuuenum uolare corda, domi
 inquieta, in plateis uaga, osculi prodiga, pudore uilis, amictu
 5 diues, genas picta. etenim quia uerum decorem naturae habere
 non potest, adulterinis fucis adfectatae pulchritudinis lenoci-
 natur speciem, non ueritatem. uitiorum succincta comitatu et D
 quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum talibus
 uerborum machinis murum mentis adgreditur humanae:
 10 sacrificium pacis est mihi, hodie reddo uota mea.
 hac ex causa progressa sum obuiam tibi desiderans
 faciem tuam, inueni te. institis texui lectum meum
 et tapetis ab Aegypto strauī. aspersi lectum meum
 croco, domum autem meam cinnamo. ueni fruamur
 15 amicitiam usque in diluculum, ueni et conluctemur
 cupidine. hanc enim per os Solomonis speciem fornicariae E
 uidemus expressam. nam quid tam meretricium quam saecu-
 laris uoluptas, quae a fenestra domus suae intrat oculis prima
 temptamenta praeludens et penetrat cito, si tu in plateam
 20 prospiciens, id est in publicas transeuntium uias, non in legis
 interna mysteria obtutum tuae mentis intendas? ea profecto
 est quae ualidioribus uinculis uelut cubile quoddam conso-
 ciatae nobis communitatis intexit, ut qui reclinauerit se
 ligetur, et obprobriosae fraudis uelamine operit corporis sui F
 25 stratum ad sollicitandos animos iuuenum, absentiam uiri, hoc

1 Prouerb. 7, 8 sqq. 4 Prouerb. 7, 12 10 Prouerb. 7, 14—18

1 laqueus est B peccatoris. ut *Exp. in Luc. IIII 10, sed de paenit. I 14, 73 et de bono mortis 6, 24* amatoris. quod magis conuenit. sub-
 est fortasse huic dicto poetae cuiusdam comisi uersus ex florilegio pe-
 titus; ceterum confer *Judith 9, 13 uulg.* 4 osculi M oculis B osculis
 cet. 6 fucis M (c in ras.) adspectate M (s s. u.) pulchritudinis
 MAA'B 13 tappetis S (p pr. eras.) MM'P' 14 cinnamomo P (mo
 alt. s. u. m2) M'P'V 15 amicitia S amicitia. M' amicitia P (a alt.
 ec à) cet. conlctemur A conlectemur A' 16 libidine V salomonis
 V salomonis cet. 21 misteria MA'BV 24 obprobriosae α obprobrosae
 libri operit Erasmus operiat libri

est incuriam legis obtexens. lex enim absens peccantibus est;
nam si adesset, non delinqueretur. et ideo ait: non enim
adest uir meus in domo, abiit autem uiam longissi-
mam in uolucro pecuniae accepto in manu. quid hoc
esse dicam nisi forte quia diuites putant nihil esse quod non
suae cedat pecuniae et in gratiam sui legem uelint esse
uenalem? spargit odores suos uoluptas, quia Christi odorem
non habet, thesauros demonstrat, regna promittit, amores spon- 190
dit continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine paedagogo
disciplinas, sine monitore sermones, uitam sine sollicitudine, 10
mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. seducens inquit
eum multo blandimento sermonum et laqueis labi-
orum suorum adligans domum adusque adtraxit. at
ille secutus est eam circumuentus. nitebat aula regio
luxu splendida caelatis parietibus et solo umido natabant 15
pauimenta uino. fraglabat unguento humus, spinis cooperta B
piscium et marcentibus iam floribus lubrica. illic commes-
santium tumultus, concertantium clamor. litigantium caedes.
concentus canentium, saltantium strepitus, ridentium cachin-
nus. lasciuientium plausus, confusa omnia, nihil naturae 20
ordine. saltatrices tonsae et crispantes pueri coma, epulantium
cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis, hesternae crapula.
hodierna temulentia, repleta uomitu bibentium pocula maiore
odore ebrietatis quam si recentia tantum uina fraglarent. ipsa C
in medio stans 'bibite' inquit 'et inebriamini, ut cadat 25

2 Prouerb. 7, 19 sq. 7 II Cor. 2, 15 8 Philo de merc. mer. 2
(II 266, 10; I 211, 2 C.) 11 Prouerb. 7, 21 sq. 15 cf. de Helia 8.
25 et 13, 46 25 Hier. 32, 13 (25, 27)

2 derelinqueretur *A'* (re *pr. exp.*) *P'* derelinquerent *P* (n *alt. s. u.*, t
ex t) 5 ni forte *M* 7 uenalem *V m.2* uenaliū *V m1* cet., quod
fort. defendi potest 8 thesauros libri spondet *A'BP'* et *m2 V*
9 concubitos *MPM'* 11 somnium *M* 14 est *M Monacc. 2549 et*
14399 Uindob. 758, om. cet. circumuenitur *AA'B* 15 umido *MM'P'*
humido cet. 16 fraglabat *P Monac. 2549* flagrabat cet. 19 canen-
tium *AA' Uindob. 3925* caenantium *S* cenantium cet. 24 fraglarent
AP Monac. 2549 flagrarent cet.

unusquisque et non resurgat. ille apud me primus qui omnium
 perditissimus, ille meus est qui suus non est, ille mihi
 gratior qui sibi nequior. calix aureus Babylonis in
 manu mea inebrians omnem terram; a uino meo bibe-
 runt omnes gentes. qui est ergo insipientior deuertat ad
 me, et indigentibus sapientia praecipio dicens: panibus
 absconditis suauiter utimini et aquam furtim
 dulciorem bibite. manducemus et bibamus; cras D
 enim moriemur. transiet uita nostra tamquam
 10 uestigia nubis et tamquam nebula dissipabitur.
 uenite ergo et fruamur bonis quae sunt et utamur
 creatura tamquam iuuentute celeriter. uino pre-
 tioso et unguentis nos impleamus, et non praetereat
 nos flos temporis. coronemus nos rosis, antequam
 15 marcescant. nullum pratum sit quod non pertran-
 seat luxuria nostra; ubique relinquamus signa
 laetitiae. hic omnia relinquantur, nihil secum quis feret nisi
 quod corporis uoluptate perceperit. denique ipsam ego institui E
 philosophiam. nec est alia uerior nisi ea quae bonum adserit
 20 [nisi] quod suaue atque iocundum sit. ergo uel philosophiae
 uel sapientiae Solomonis credite'.

15 His auditis uelut ceruus sagittatus in iecore haeret saucius. F
 quem miserans uirtus et casurum cito uidens in prouiso occurrit
 uerita ne inter moras inlecebris demulcentibus mens capiatur
 25 humana. 'palam' inquit 'adparui tibi non quaerenti me, ne

3 Hier. 28, 7 (51, 7) 5 Prouerb. 9, 16 sq. 8 Esai. 22, 13 9 Sap.
 2, 4—8 17 cf. Cic. de fin. II 106 disp. Tusc. V 101 22 Prouerb.
 7, 23 23 Philo de merc. mer. 3 (II 267, 1; I 212, 4 C.)

5 quis S (s exp.) AA' est om. V diuertat A'BV 9 moria-
 mur B transiet enim uita V 12 in iuuentute BP'V 14 coro-
 nemur SA' et (nos om.) M 17 relinquuntur AA'PV relinquuntur B
 18 ergo S (r eras.) P' (s. m2 & ego) MP 20 nisi deleuit Erasmus;
 uix credibile Ambrosium scripsisse <non> adserit nisi uel om.
 SAA' filosofiae MM' 21 salemonis V salomonis cet. 24 uerita AA'
 neritate M' (te eras.) cet.

fallat imprudentem et circumueniat te mulier effrenata et luxu- 191
 riosa, quae non nouit pudorem. sedet in foribus domus in
 sella palam in plateis aduocans praetereuntes. nunc igitur,
 fili, audi me et intende uerbis oris mei. non de-
 clinet in uias eius cor tuum; multos enim uulne- 5
 rando deiecit, et sunt innumerabiles quos truci-
 dauit. uiae inferorum domus eius deducentes in
 secessum mortis. aufer igitur tibi prauum os et
 iniusta labia a te longe propelle. oculi tui recta
 uideant; noli intendere fallaci mulieri. mella enim 10
 destillant a labiis mulieris fornicariae, quae ad tempus B
 inpinguat fauces tuas. postea uero amariorem felle inuenies. dies
 me citius defecerit quam uitia eius exponam, quae tamen in
 Prouerbiis ore sapientiae descripta atque expressa sunt. non
 te uincat formae concupiscentia. adulterina est, fucis inlita. 15
 nequaquam uero ac sincero fulgens decore. neque capiaris
 oculis; circumfusa enim retia sunt. esto magis similis illius
 et sequere eum qui salit super montes et transilit super
 colles, prospiciens per fenestras, eminens super retia. mala C
 sunt uoluptatis uincula. oculos delectat, demulcet aures. sed 20
 mentem inquinat. multa mentitur, falsa adiungit, uera sub-
 ducit, spondit pecuniam, aurum offert. sed aufert disciplinam.
 tu autem accipe potius disciplinam quam pecuniam et scien-
 tiam super aurum probatum; melior est enim lapidibus pre-
 tiosis. non te celabo quae summa eius feruntur, ne uidear 25

1 Prouerb. 9, 13   2 Prouerb. 9, 14 sq.   3 Prouerb. 7, 24—27
 8 Prouerb. 4, 24 sq.   10 Prouerb. 5, 3   14 Prouerb. 6, 24 sq.
 Philo de merc. mer. 4 (II 267, 36; I 213, 10 C.)   18 Cant. 2,
 8 sq.   23 Prouerb. 8, 10 sq.   25 Philo de merc. mer. 4 (II 268, 4;
 I 214, 1 C.)

6 deicit *BV*   8 ergo *P'V*   os prauum *B Monac. 14399 Uindob.*
758   9 repelle *B*   11 destillant *M et m2* *S* distillant *AA'* et (i *pr.*
ex q) *P'* destillabunt *Sm1* *B* destillabant *M'* distillabunt *cet.*   13 mei *S*
 (i *eras.*) *MA*   defecerit (n *eras.*; in *mg.* *m2* deficiet) *S* deficiet *P'*
 19 prospicies *M*   21 mentitu. *S* (r *eras.*, s s. *ras.* *m2*) mentitus *M*
 22 spondet *SB et m2* *V*   24 laboribus *M*

deoperire quae displiceant in uoluptate et obumbrare quae placeant. eleuat enim et extollit mentem suasoriis uerbis, D ostendit omnia regna terrae dicens: haec omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me. ibi tu caue ne capiaris
 5 praeterlabentibus et non manentibus, quibus magna temptatio
 16 est. docuit te certe dominus Iesus quemadmodum aduersus huiusmodi temptationes resistas. tetenderat diabolus primum laqueum gulae dicens: si filius dei es, dic lapidi huic ut fiat panis: respondit dominus: non in pane solo
 10 uiuit homo, sed in omni uerbo dei. laqueum soluit E hoc dicto. posuit iterum diabolus secundum iactantiae laqueum, qui etiam bonam mentem prosperis currentem semitis solet strangulare. et duxit illum inquit in Hierusalem et statuit eum supra pinnam templi et dixit illi: si
 15 filius es dei, mitte te hinc; scriptum est enim quod angelis suis mandauit de te ut conseruent te, quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. itaque cum posset sine ullo periculo mittere se dominus Iesus, cui suppeterent spiritales uolatus, tamen F
 20 ne iactantiae genus esset, respondit diabolo: non temptabis dominum deum tuum. simul docuit nos cauere ne faciamus uoluntatem diaboli. si ergo ueri iactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa iactare pro ueris? tertius superest laqueus auaritiae atque ambitionis. ostendit in monte
 25 posito omnia regna orbis terrae in momento tem-

3 Matth. 4, 9 Luc. 4, 7   8 Matth. 4, 3 Luc. 4, 3   9 Matth. 4, 4 Luc. 4, 4   13 Matth. 4, 5 sq. Luc. 4, 9 sqq.   20 Matth. 4, 7 Luc. 4, 12   25 Matth. 4, 8 Luc. 4, 5

1 dō perire *SM'* dō aperire *P'* (a *add. m1*)   5 a praeterlabentibus *AA'* fort. in quibus   9 solo pane *M Monac. 14399 Uindob. 758*   10 homo *om. M*   11 diabolus *M* (o *ex u*)   13 stranguillare *SMM'A* et (i *eras.*) *P* stranguillare *B* (g s. u.) *A'*   inquit illum *A'B*   14 pinnaculum *BV*
 15 dei es *MAA'B*   te *om. M*   quia *B*   16 te conseruent *M*
 17 te ne| te tene *M*   20 diabolo *M* (o *pr. ex u*)   22 ueri *MAA'*
 uer* *S* (e *eras.*, i s. *ras. m2*) uere *P'* (a *m2* s. c *alt.*) *BPM'* uera *V*

poris. bene in momento, quia diuturna esse non possunt. paululum expecta, et cito transeunt. itaque qui secuntur ea in monte sibi uidentur, sed non sunt perpetui, sicut habes scriptum: uidi impium superexaltatum et eleuatum 192 super caedros Libani: et transiui, et ecce non 5 erat. sed qui maximi ea facit adorare uidetur diabolus, cuius deus uenter est et in pudendis gloria. tu autem in deo gloriam quaere, qui tibi ait: dominum deum tuum adorabis et ipsi soli seruias, a quo aeterna accipias. non temporalia. 10

- 17 Tamen si quem etiam ista delectant, ab eo moderatius petantur qui uerus omnium fons est. nam et ipsa peculiaria quae possidere sibi uidetur diabolus aliena sunt, sicut ipse B dixit: tibi dabo potestatem hanc uniuersam et gloriam illorum, quia mihi tradita sunt. ab eo ergo 15 spera, licet breuis uitae non sit longum uiaticum requirendum, tamen ab eo spera qui uniuersam creaturam condidit, qui diabolo ea ad tempus tradidit, non ut possideat, sed ut temptet; non enim poterat corona esse sine certamine. pro-
- 18 bandi erant dubii, ut iusti coronarentur. dedit itaque diabolo 20 ea, quia in his ipsis poena accipientis est, si uti nesciat. C quid est enim thesaurus luxurioso nisi sumptus luxuriae? sed non luxuriosus, sed frugi probatur. et ideo utere quasi frugi his quae tibi adponuntur, ut non cum manducas multum, odibilis fias; uigiliae enim et tormenta uiro edaci 25 et infra: si coactus fueris in edendo. surge et uome, et refrigerabit te et non adduces corpori tuo in-

4 Psalm. XXXVI 35 sq. 7 Philipp. 3, 19 8 Matth. 4, 10 Luc. 4, 8 14 Matth. 4, 9 Luc. 4, 6 19 II Tim. 2, 5 25 Sir. 34, 20 (31, 23) 26 Sir. 34, 21 (31, 25)

1 non possunt *V* (non poss ex neque) 2 sequuntur *P'* 3 sibi esse (esse s. u. m2) *S* 5 supra *S* (a s. u.) supra *AA'BV* caedros *S* cedros *cet.* 6 maximi *M* maxime *cet.* 7 uester *M* (n s. s) 9 illi *BP* 12 petantur *Monac. 14399 Uindob. 758* petuntur *cet.* peculiaria *a* pecuniaria *libri* 15 eorum *B* 22 thesaurus *libri* 23 luxoriosos *M* (v s. o tert.)

firmitatem. plurimos itaque gula sua occidit, nullum frugalitas: innumeris uina nocuerunt, nulli parsimonia. plerique D inter epulas fudere animam et mensas proprio replerunt sanguine. aliis cruditas uocem simul rapuit et sensum, et si
 5 aliquibus cruditas noxia non fuit, his ruinam fecit ebrietas. alios in crimen egit ebrietas, etsi ipsa crimen sit, alios ad egestatem redegit. postremo audi quos Christus excludat. cum intrauerit inquit pater familias et clausit ostium, incipietis foris stare et pulsare ostium
 10 dicentes: aperi nobis. et respondens dicet: nescio uos unde estis; recedite a me omnes operarii iniquitatis. tunc incipietis dicere: manducauimus coram te et bibimus et in plateis nostris docuisti. et dicet uobis: nescio unde estis. audisti quid de
 15 manducantibus dixerit: audi nunc quid de ieiunantibus dicat: beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur et infra: uae uobis. qui saturati estis, quoniam
 19 esurietis. sed uis manducare, uis bibere? ueni ad conuiuium sapientiae, quae inuitat omnes cum magna praedicatione
 20 dicens: uenite et edite panes meos et bibite uinum, quod miscui uobis. delectant cantica, quae epulantem demulceant? audi hortantem. audi cantantem ecclesiam non solum in canticis, sed etiam in Canticis canticorum: manducate, proximi mei, et bibite et inebriamini,
 25 fratres mei. sed haec ebrietas sobrios facit, haec ebrietas gratiae, non temulentiae est. laetitiam generat, non titubantiam. nec uerearis ne in conuiuium ecclesiae aut grati

2 cf. de Helia 8, 22 sq.   8 Luc. 13, 25—27   16 Luc. 6, 21
 17 Luc. 6, 25   20 Prouerb. 9, 5   24 Cant. 5, 1

2 innumeris *M* (num *ex* mun *m2*)   3 repleuerunt *P* (ue *s. u.*) *P'*
 6 alios... ebrietas *om.* *M* *Monac.* 2549, in *mq.* *Uindob.* 758   11 sitis *V*
 12 manducabimus *MAA'M'* et (*corr. m2*) *S*   13 et bibimus
ante coram te *transponunt B Monac.* 2549   14 quod *M*   25 fratres
ed. Rom. (ἀδελφοί *LXX*) patres libri (patres mei in *ras. B*)   27 uerearis (is *ex* es *m2*) *SM*

odores tibi aut dulces cibi aut diuersi potus aut con-
 uiuae nobiles desint aut decentes ministri. quid Christo
 nobilius, qui in conuiuio ecclesiae et ministrat et ministratur?
 istius conuiuae recumbentis adnecte te lateri ac te deo iunge; 193
 non fastidias mensam, quam Christus elegit dicens: introiui 5
 in hortum meum, soror mea sponsa. uindemiaui
 murram cum aromatibus meis, manducaui panem
 meum cum melle meo et bibi uinum cum lacte meo.
 in horto, hoc est in paradiso est conuiuium ecclesiae, ubi
 erat prius Adam quam peccatum committeret. ibi recumbebat 10
 Eua, priusquam culpam crearet et pareret. ibi uindemiabis
 murram, hoc est Christi sepulturam, ut consepultus cum illo B
 per baptismum in mortem quemadmodum ille surrexit ex
 mortuis et tu resurgas. ibi manducabis panem, qui confirmat
 cor hominis, mel gustabis, quo tuarum dulcescat meatus 15
 faucium. uinum bibes cum lacte, hoc est cum splendore ac
 sinceritate, siue quod pura simplicitas sit siue quod immaculata
 gratia quae in remissionem sumitur peccatorum, siue quod
 paruulos consolationis suae lactet uberibus, ut ablactati in
 deliciis in plenitudinem perfectae aetatis adolescant. succede 20 C
 ergo in hoc conuiuium. an metuis ne angustior domus et
 breuis conuiuii locus te conprimat? o Istrahel, quam
 magna est domus dei et ingens locus posses-
 sionis eius! magnus et non habet finem, altus et
 inmensus. ibi fuerunt gigantes illi, qui ab initio 25
 fuerunt statura magna scientes proelium. non hos
 elegit deus. et merito non elegit, quia proelium, non

5 Cant. 5, 1   12 Luc. 23, 56 Rom. 6, 4   14 Psalm. CIII 15
 15 Cant. 4, 10 sq.   19 I Cor. 3, 2   22 Baruch 3, 24—27

1 cibi *S* (c ex t m2) tibi *P* et (c s. t) *P'*   2 magistri *B*   4 con-
 iunge *V*   6 hortum *M* ortum *V* (in ras.) cet.   7 murram *M* et m1 *S*
 mirram *M'* (ex muram) *AA'BV* myrram *Sm2 PP'*   12 mirram *M'*
 (i ex u) *B* myrram cet.   13 mortem *AA'P'* morte cet.   16 bibis *MPV*
 et (corr. m2) *SM'*   ac] et *MM'*   19 uberius *S* (corr. m2) *MM'PP'*
 22 isrl libri   23 dñ *MBM'* dñi cet.   25 ibi *P'* ubi cet.   27 dñ
SM'AA'BM'V dñs *PP'*

pacem sciebant, et ideo tu pacem disce, ut eligaris a deo.
 sed ne forte incomptam domus magnitudinem putes et diuer- D
 soria te columnata delectent, sapientia aedificauit sibi
 domum et fulsit columnas septem. ipse etiam dominus
 5 Iesus multas mansiones apud patrem suum esse commemorat.
 in hac ergo domo epulaberis animae cibos potusque mentis,
 ut postea non esurias neque sitias umquam; qui enim man-
 ducat manducat usque ad satietatem et qui bibit usque ad
 20 ebrietatem bibit. sed haec ebrietas pudicitiae custos est, illa
 10 uini ebrietas fomes libidinis, quo per carnes uaporantur interna E
 uiscera, animus ignescit, anima exurit. saeuus criminum sti-
 mulus libido est. quae numquam manere quietum patitur affec-
 tum. nocte feruet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abdu-
 cit, a ratione reuocat, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos
 15 inclinat, castis insidiatur, potiando inflamat usuque accen-
 ditur. nullus peccandi modus et inexplebilis scelerum <sis>
 nisi morte amantis extinguere non potest. et ideo ait apostolus: F
 fugite fornicationem, ut ueloci fuga tamquam furiosae
 dominae declinare saeuitiam et tetro seruitio exire possimus.
 21 20 nam quid de auaritia dicam, insatiabili pecuniae cupiditate et
 quadam aeris libidine, quae quo plura abstulerit eo magis
 inopem esse se credit? omnibus inuida, sibi uilis, in summis
 diuitiis inops affectu extenuat quod censu abundat. nullus
 rapiendi modus, ubi nulla mensura cupiendi. sic inflamat
 25 animum, sic igne suo pascit animum, ut hoc solo distet, quod
 illa formarum adultera sit, ista terrarum. elementa concutit,

3 Prouerb. 9, 1   5 Ioh. 14, 2   7 Esai. 23, 18 (?)   18 I
 Cor. 6, 18

1 eligaris *S* (i *pr.* et a *in ras.* m2)   2 incomptam *BPV* incompta *S*
m1 MM'P' incomptae *S m2 AA'*   4 suffulsit *S* (suf s. u. m2) *V*
 6 epulaueris *S* (corr. m3) *MP'*   potusque *M* (s s. u. m2)   9 haec
om. M   pudicitiae . . . ebrietas *om. AA'*   15 post potiando *ras.* 5 litt.
in M (*eras.* modus)   undique (d s. u.) adscenditur *M*   16 sitis
Costerius; in P' post scelerum *ras.* 2 litt.   17 et extinguere *M*
 22 inuidia *S* (i *tert. eras.*) *A'* (i *tert. exp.*) *M*   23 censu *Costerius*
sensu libri   25 animum *alt. om. B*

mare sulcat, terram effodit, caelum uotis fatigat, nec sereno
 grata nec nubilo condemnat prouentus annuos fetusque terra- 194
 rum arguit. sed haec aegritudo est animae, non sanitas. de-
 nique Ecclesiastes dicit: est languor malus, quem uidi
 sub sole, diuitias custodiri in malum possidentis 5
 eas et supra: qui diligit argentum non satiabitur
 argento. nec est finis acquisitionis eorum. si quae-
 ris thensauros, accipe inuisibiles et occultos, quos in
 caeli altissimis, non quos in terrarum uenis requiras. esto
 pauper spiritu et eris diues qualicumque censu, quia non in 10
 abundantia diuitiarum uita est hominis, sed in uirtute ac B
 fide. istae te diuitiae uerum diuitem facient, si sis in deum
 diues.'

6, 22 Audisti uoluptatis mysteria, audisti etiam nostrarum copia- C
 rum munera, quas ego non superlectili operiendas, sed scrip- 15
 turae nudis sermonibus demonstrandas putauī, ut sua luce
 fulgerent et ex se ipsae uocem emitterent sui inuicem. neque
 enim sol et luna interprete indigent; habent interpretem ful-
 gorem sui luminis, quo totus repletus orbis est. illis inlumi-
 natio est fides, sine indice quaedam ut ita dicam intestata 20
 testis, quae alieno non indiget testimonio et subito se uni- D
 uersorum oculis offundit. non ergo nuntiantur opera nostra,
 sed clamant et se ipsa nuntiant. sane ut et hoc quod laborio-
 sum in nostris ducitur non praeteream, fides exigitur, studium
 desideratur, facta quaeruntur. his enim tribus dominus Iesus 25
 deuotionis humanae officia definiuit dicens: petite, et da-
 bitur uobis; quaerite, et inuenietis; pulsate, et

4 Eccl. 5, 12   6 Eccl. 5, 9   7 Baruch 3, 17   10 Matth. 5, 3
 11 Luc. 12, 15   12 Luc. 12, 21   14 Philo de merc. mer. 4 (II 269.
 16); de sacr. 5 (167, 36; I 215, 21 C.)   17 Philo de sacr. 6 (168, 1:
 I 216, 9 C.)   23 Philo de sacr. 6 (167, 47; I 216, 8 C.) et 6 (168, 6:
 I 216, 13 C.)   26 Matth. 7, 7

4 dicit *S* (in *mq. m2* ait) ait *M*   15 suplectili *M* subpellectile *P*
 suppellectile (e *tert. ex i m2*) *V* supellectili *cet.*   operienda... demon-
 stranda *SAA'MP* et (corr. *m2*) *P'*   17 et *P'* ut *cet.*   21 subite *M*
 22 offundit *scripsi* effundit *libri*

23 aperietur uobis et infra: omnis ergo qui audit uerba
 mea haec et facit ea similis est uiro sapienti. haec E
 qui studiose fuerit prosecutus primatus benedictionis accipiet
 sicut patriarcha Iacob, qui continentia et fide humanarum
 5 supplantauit uestigia passionum. iste ait: misericordiam
 mei habuit deus, et sunt mihi omnia. hanc itaque
 misericordiam nos fide, studio operibusque mereamur, quibus
 disciplinis inuenit Istrahel gratiam dei et per ipsam omnia:
 non enim mundi huius copias, sed uirtutum disciplinas sibi
 10 suppetere gaudebat. has nobis substituamus heredes, quas F
 sanctus Abraham in Isaac filio suo substituit sibi, omnem
 operum suorum deputans hereditatem sapienti et iusto uiro
 nec ullum ius hereditarium ancillis uel ancillarum filiis dere-
 linquens, sed tantummodo donationis munera. perfectae enim
 15 uirtutes totum accipiunt gloriae patrimonium, usitatis et
 mediocribus uile aliquid aspergitur. et ideo Agar, quae aduena
 latine dicitur atque accola, et Chettura, quae odorifera signi-
 ficatur, heredes non sunt. qui enim mediis utitur disciplinis
 accola, non inhabitator est sapientiae. odore aspersus non
 20 fructu expletur. sanitatem autem cibus, non odor inuehit,
 quia odor fructuum nuntius est. principales itaque discipli-
 nas sequentibus et indigenas accolis agnoscimus praeferendas. 195 A

1 Matth. 7, 24   2 Philo de sacr. 9 (169, 31; I 217, 11 C.)
 5 Gen. 33, 11 Philo de sacr. 9 (169, 39; I 219, 8 C.)   10 Philo de
 sacr. 10 (169, 40; I 219, 11 C.)   13 Gen. 21, 10   14 Philo de
 sacr. 10 (169, 46; I 219, 14 C.)   16 Philo de sacr. 10 (170, 2; I 220,
 1 C.)   17 Gen. 25, 1 Philo de sacr. 10 (170, 4; I 220, 2 C.)   20 Philo
 de sacr. 10 (170, 7; I 220, 5 C.)   21 Philo de sacr. 10 (170, 11; I
 220, 8 C.)

1 uerba *om.* *M*   3 fuerit studiose *AA'*   4 continentie *M*   6 haec *M*
8 isrl libri   9 huius mundi *B Monac. 14399 Uindob. 758; mundi in*
mg. V   disciplinas *in mg. S*   10 quas *BV* quae *S (m eras., s s. m*
m2) quā cet.   13 ullo *M (v̄ s. o)*   14 tantummodo *M*   munere *I'*
(a s. e alt.) cet.   17 chettura *S m2* chectura *S m1 P'* cetura *MV*
 caethura *A'* cethura *cet.*   19 habitator (*om. in*) *M*   21 itaque (*que*
s. u.) S

24 hoc secundum ingenium. at uero secundum mysterium Abra-
ham pater gentium semini suo legitimo, quod est Christus,
hereditatem omnem fidei suae detulit, qui in hac terra uelut
advena fuit, ut uitae huius odorem magis quam fructum
referret. haec cum audit mens, auertit se a uoluptate uirtu- 5
tique adiungit ueri decoris admirans gratiam purum affectum,
simplicem sententiam, mediocrem uestem, hoc est non in per- B
suasione sermonis, sed in ostensione spiritus, qualis est apo-
stolicae forma sententiae, amictum sapientiae atque pietatis
omni pretiosiore auro refulgens, tum chorum prudentiae 10
temperantiae fortitudinis iustitiae suscipiens, quae fragrant
odorem disciplinarum incutientes reuerentiam, infundentes gra-
tiam. itaque talibus mota eligit studia uirtutis, quibus Iacob uir
plenus exercitationis mentem intendit suam. et ideo ouium
pastor inducitur, eo quod inperitare corpori et sensibus eius 15 C
ac uoluptatibus uocisque modum tenere, ne uelut ouis uagetur
incerta, praestantius aestimatur quam regere populos, praeesse
urbibus; difficilius enim se quispiam quam alterum regit. ani-
mum uincere, iracundiam cohibere conpugnantesque leges
carnis et mentis in unum cogere immortalis cuiusdam est uiri. 20
quem inferni porta non ceperit. denique ipse sibi legis lator
uindicauit hoc munus, ut oues pasceret Iothor, qui dicitur D

1 Galat. 3, 16   5 Philo de sacr. 10 (170, 13; I 220, 9 C.)   7 I
Cor. 2, 4   13 Philo de sacr. 11 (170, 23; I 220, 16 C.)   14 Gen.
30, 31 sq. Philo de sacr. 12 (171, 12; I 221, 19 C.)   22 Exod. 3.
1 Philo de sacr. 12 (171, 21; I 222, 4 C.)

1 aut *M*   misterium *BM'* ministerium *S* (ni *eras.*) *PP'V*   abraham
I' (h s. u.)   9 amictu *V* amictus est *B*   10 pretiosiore *V* pretiosior
est *B*   refulgen* *S* (s *eras.*, te s. *ras.* m3) refulgentem *AA'*   tum
MBV tunc *cet.*   11 fraglabant *Monac.* 2549 flagrabat *V* et (s. *flagrant*)
Monac. 14399 flagrabant *cet.*   12 odore *M*   incutientes *BV* incutiens
cet.   infundentes *MBPV* et (te *exp.*) *P'* infundens *S* (s *m2* ex tes
cet.   13 eligit *SAA'P'* elegit *B* (i s. e *alt.*) *cet.*   16 uocisque *frustra*
temptatum est; cf. καὶ γλώττης apud Philonem et p. 361 u. 2   nec *M*
19 legis *MM'*   21 latorū *M*   22 iethro *S m2* *A'* (e ex o) et (h s. u.)
P' ietro *BV* iothro *A*

superfluus, et ageret in desertum, eo quod inrationabilem et
 superflui vulgarisque sermonis loquacitatem in secreta quaedam
 sobriae doctrinae coegit mysteria. ideoque Aegyptiis abomi-
 nationi erant pastores ouium; omnes enim qui corporis dediti
 5 passionibus huiusmodi et uoluptatibus indulgent suis discep-
 tatorem uerbi doctoremque uirtutis quadam execratione decli-
 nant. et ideo per aegnimata haec docuit Moyses apta deo
 esse sacrificia, quae refugit omnis insipiens, id est opera et E
 praecepta uirtutis. ideoque pastor Abel, Cain autem operator
 10 terrae legitur, qui in fratre suo uir insipiens formam speci-
 emque uirtutis expressam ferre non potuit.

25 Et factum est post dies optulit Cain ex fructibus F
 terrae munus domino. duplex culpa: una quod post dies
 optulit, altera quod ex fructibus, non ex primis fructibus,
 15 sacrificium autem et celeritate commendatur et gratia. unde
 praeceptum est: si uoueris uotum, non facias moram
 reddere illud; melius est enim non uouere uotum
 quam uouere et non reddere; cum enim moram facis,
 non reddis. uotum est autem postulatio bonorum a deo cum
 20 soluendi muneris promissione. et ideo cum inpetraueris quod
 petisti, ingrati est tardare promissum. sed interdum aut
 negligentibus inrepat obliuio impetratorum aut tumidis et
 elatis adrogare euentus sibi [hebi] cordi est et propriis 196 A
 uirtutibus uindicare nec auctoris deputare gratiae, sed ipsos

3 Gen. 46, 34; 47, 3 Philo de sacr. 11 (171, 6; I 222, 9 C.)
 7 Gen. 4, 4 9 Gen. 4, 2 12 Gen. 4, 3 13 Philo de sacr. 13 (171,
 41; I 223, 1 C.) 16 Deut. 23, 21 Eccl. 5, 3 sq. Philo de sacr. 13
 (172, 7; I 223, 9 C.) 19 Philo de sacr. 13 (172, 8; I 223,
 10 C.)

3 misteria BPV 12 et 14 optulit SAA'P'V obtulit cet. 16 uo-
 lueris M 17 est om. AA' inuouere M 22 repit (om. in) M in-
 petraturum M 23 hebi inclusi utpote ex sibi ortum hebicordiē S (ē ex
 em m2) hebicorde est M hebicordi est AM' hebicordis est A'B hebicor-
 diem P hebicordē P' ****cordi est V hebeti corde est μ hebetis cordis est α
 post et add. bonum quod agit uel quod a deo consequitur α 24 ipsos
 S m2 P' m2 AA'M'V ipso S m1 P' m1 MP ipse B

se suorum bonorum auctores ducere. tertium genus est peccati quidem minoris, sed supparis adrogantiae, eorum scilicet qui datorem bonorum deum non negant, sed quae acciderint ea sibi propter prudentiam suam ceterarumque merita uirtutum iure delata arbitrantur. propterea etiam diuina dignos habitos gratia, quod nequaquam uiderentur indigni quibus talia diuinis beneficiis prouenirent. ne quid ergo huiusmodi accidat, unde uotum tuum tibi in peccatum fiat, lex te informauit atque instruxit dicente domino, qui legem dedit: adtende tibi, ne obliuiscaris beneficia domini dei tui et non custodias mandata et iudicia et iustitias illius, quae ego praecipio tibi hodie: ne cum manducaueris et repletus fueris et cum domos bonas aedificaueris et habitare coeperis in eis et oves tuae et boues tui cum repleti fuerint, aere, argento et auro completus fueris et omnia possidere coeperis et plena fuerint horrea tua, exaltes cor tuum et obliuiscaris dominum deum tuum. tunc ergo obliuisceris dominum, cum oblitus fueris tui. si autem cognoscas infirmum te esse, cognosces deum esse supra omnia et inmemor esse non poteris, ut ei reuerentiam debitam soluas.

27 Disce nunc quemadmodum unusquisque moneatur, ne se ipse auctorem suorum putet bonorum. ne dicas in corde tuo: uirtus mea et potentia mea fecit mihi uirtutem hanc magnam, sed in mente habebis dominum deum tuum, quoniam ipse dat uires, ut facias uirtutem. unde bene apostolus quasi legis interpret non gloriabatur in uirtute sua, sed minimum se apostolorum esse dicebat et quicquid esset gratiae diuinae esse non meriti sui nihilque nos habere quod non acceperimus. quid enim

1 Philo de sacr. 13 (172, 17; I 224, 2 C.)   8 Philo de sacr. 14 (172, 23; I 224, 6 C.)   9 Deut. 8, 11—14   18 Philo de sacr. 14 (172, 30; I 224, 11 C.)   23 Deut. 8, 17 sq. Philo de sacr. 14 (172, 33; I 224, 13 C.)   28 I Cor. 15, 9 sq.   30 I Cor. 4, 7

9 dedit legem *P*   16 cūpletus *B* cum repletus *V*   29 quidquid *B* (c s. d pr.)

inquit habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? didicisti E
ergo humilitatem magis sequi quam adrogantiam, sedulitatem affectare quam potestatem. accepisti salutaria praecepta.
5 noli negligere utilia instrumenta medicinae, quibus fibra omnis
3 letalis uulneris exsecatur. ille quoque qui se iustificat ne infletur cordis sui tumore; et ipse accepit salubre mandatum in huiusmodi sententiam resultante oraculo: ne dicas in
corde tuo, cum consumere coeperit dominus deus F
10 tuus gentes illas a conspectu tuo, dicens: propter iustitiam meam induxit me dominus possidere terram istam: sed propter iniquitates gentium harum extirpabit illos dominus a facie tua. non propter iustitiam tuam nec propter aequitatem cordis tui
15 intrasti possidere terram istam, sed propter iniquitatem gentium disperdet eos dominus a conspectu tuo et restituet testamentum suum, quod iurauit patribus uestris. testamentum perfecta dei gratia est; nihil enim imperfectum dat deus, perfecta autem uirtus
20 est et opera uirtutis. testamentum autem dicitur quo defertur bonorum hereditas. merito et testamentum dicitur et diuinum, cum ea quae uere bona sunt adtestatione mandatorum caelestium conferuntur. et testamentum dicitur, quo-197 A
niam sanguine dedicatum est, uetus in typo, nouum in ueritate.
25 quo testamento diuinae gratiae pignus tenemus, quia sic

6 Philo de sacr. 14 (172, 39; I 225, 2 C.)

8 Deut. 9, 4 et 5

18 Philo de sacr. 14 (172, 47; I 225, 7 C.)

19 Philo de sacr. 14 (173, 1; I 225, 8 C.)

25 Ioh. 3, 16 Rom. 8, 32

9 consumere α consumare AA'P consūmare cet.

11 dñs M

12 ha-

rum S m2 BM'P illarum V horum S m1 cet.

extirpabit scripsi

(ἐξολεθρεύσει: cod. Alex.) extirpauit BV extirpauit cet.

add. non propter bonitatem tuam B α

cordis ... iniquitatem om. M

15 fort. intras tu (σὺ εἰσπορεύῃ LXX)

16 disperdet S m1 V dispersit

P disperdidit P' disperdit S m2 cet.

18 uris m.2 ex nris S

21 et

diuinum ... dicitur om. V (in quo et merito)

22 uera M

dilexit deus hunc mundum, ut unicum filium suum pro nobis omnibus daret. unde perfectionem gratiae praedicans apostolus ait: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?

- 8, 29 Prima igitur uoti gratia est celeritas solutionis. denique 5 B
Abraham filium suum ad holocaustum iussus offerre non post
dies ut Cain optulit, sed exurgens mane strauit asi-
nam suam et adhibuit secum duos pueros et Isaac C
filium suum et concidens ligna ad holocaustum
surgens abiit et uenit ad locum quem ei dixerat 10
deus die tertia. primo aduerte immolaturi studium matu-
rum atque festinum, ut mora expectationis non esset nisi
donec audiretur oraculum, deinde ut sterneret asinam suam,
obsequium omne ipse susciperet et sacrificio necessaria prae-
pararet, duabus quoque fidei uirtutibus comitantibus hostiam 15
suam duceret, de potestate dei certus et de bonitate securus. D
30 quod autem ait die tertia, uel quod continua esse debeat
et perpetua deuotio — tripertitum est enim tempus, praeteritum,
praesens et futurum, quo admonemur quod nec praeteritorum
beneficiorum dei uel praesentium uel futurorum inrepere 20
ulla debeat obliuio, sed tenax gratiae memoria perseuerare
et oboedientia non deesse — uel quia is qui sacrificat in unum
splendorem, unam lucem debeat credere trinitatis; ei enim E
qui fideliter sacrificat dies lucet, nox nulla est. sic et in
Exodo Moyses ait: uiam trium dierum ibimus et im- 25
molabimus domino deo nostro. sed etiam alibi cum

3 Rom. 8, 32   5 Philo de sacr. 15 (173, 10; I 225, 15 C.) Quaest.
I 60   7 Gen. 22, 3 sq., cf. Philo de sacr. 15 (173, 11; I 225, 15 C.)
25 Exod. 3, 18

1 deus dilexit B Monac. 2549   6 abraam M abraham A (h s. u.)
7 optulit SAA'P'V obtulit cet.   10 ei] enim M   dixerit S (a s. i
alt.)   11 immolaturi AA' et m2 SP' immolantis BM' immolationis V
immolatur MP et m1 SP'   14 sacrificia B   necessario P   18 tri-
pertitum S (i pr. ex e m2)   22 is PV his S (h eras.) AM' (h exp.) cet.
23 splendore MM'   25 uiam om. M

uisus esset deus Abrahae ad ilicem Mambrae, respiciens
 inquit Abraham oculis suis uidit, et ecce tres uiri
 stabant super eum. et uidens occurrit obuiam illis
 ad ostium tabernaculi sui et adorauit super terram
 5 et dixit: domine, si inueni gratiam ante te. tres uidet,
 unum adorat, tres mensuras offert similaginis. nam etsi F
 inmensus deus, tamen mensuram omnium tenet, sicut scriptum
 est: quis mensus est manu aquam et caelum palmo
 et uniuersam terram clausa manu? perfectae igitur in
 10 personis singulis trinitati interiore mentis arcano, hoc est
 similaginis spiritalis sanctus patriarcha sacrificium deferebat.
 haec est similago, quam in euangelio molit illa mulier, quae
 adsumetur; una enim adsumetur inquit altera relin-
 quetur. adsumetur ecclesia, relinquetur synagoga uel mens
 15 bona adsumetur, improba derelinquetur. ut scias autem quia 198 A
 et Abraham in Christum credidit, Abraham inquit diem
 meum uidit et gauisus est. et qui credit in Christum
 credit et in patrem et qui perfecte credit in patrem credit
 in filium et spiritum sanctum. tres ergo mensurae, una
 20 similago, hoc est unum erat sacrificium, quod uenerabili
 trinitati pari quadam mensura deuotionis et congrua plenu-
 dine pietatis oblatum est.

31 Adhuc cognosce celeris studia deuotionis. cucurrit inquit B
 et accepit uitulum unum tenerum et bonum et
 25 dedit puero et festinauit facere eum. ubique inpigra

1 Gen. 18, 2 sq.   6 Gen. 18, 6 Philo de sacr. 15 (173, 13; I
 225, 17 C.)   7 Phil. de sacr. 15 (173, 19; I 226, 3 C.)   8 Esai. 40,
 12   13 Matth. 24, 41   16 Ioh. 8, 56   23 Gen. 18, 7

1 habrahae A   2 abraam M habraham A   6 unā M   7 inmensos M
 8 et 9 manū M   9 perfecta M perfecta ei B   10 interiori A'   12 mo-
 let M' (i s. e) cet.   15 adsumetur... derelinquetur μ adsumitur... de-
 relinquitur libri (Uindob. 758 -quitur ex -quetur)   16 et om. A'B
 abraam M habraham AA'   abraham (alt.) ... qui credit om. BV
 abraam M abraham P (ha s. u. m.2)   17 credit M' credidit cet.
 23 celeris SMAA' celerius cet.   24 unum om. B Monac. 2549
 25 puerū S (corr. m.2) M

deuotio et ideo deo fuit munus eius acceptum. habes et alibi
ut solis ortum oratione praeuenias; occurre inquit ad solis
ortum. habes in euangelio dicentem dominum Iesum: Zac-
chaeae, festinans descende. et ille qui inpetrauerat quod
uolebat, ut Christum uideret, et amplius inpetrauerat ut
uideretur et uocaretur a Christo, festinans descendit et ex-
cepit illum gaudens. et ideo probauit dominus eius affectum
et eum celeri remuneratione donauit dicens: quod hodie
salus domui huic facta est. festinauit enim et dominus ad
beneficium et ideo non expectauit, ut promitteret et inpleret
postea, sed ante fecit et postea declarauit. dixit enim: facta
est salus, quod utique praeuenientis fuit, non promittentis.
instus igitur uotum suum celeritate commendat. et ideo patres
nostri festinantes manducabant pascha, succincti lumbos et
pedes suos calciamentorum <non> exuentes uinculis et tam-
quam onus corporeum deponentes, ut essent parati ad trans-
itum; pascha enim domini transitus est a passionibus ad
exercitia uirtutis. et ideo pascha domini dicitur, quoniam et
tunc in typo illo agni ueritas dominicae passionis adnunti-
32 abatur et nunc eius celebratur gratia. cito igitur hoc quaere. 20
anima, ut cito etiam audias. sicut audiuit et Iacob: quid
est hoc quod tam cito inuenisti, fili? et ille se-
cundum dogma respondit: quod tradidit dominus deus

2 Sap. 16, 28   3 Luc. 19, 5   8 Luc. 19, 9   13 Exod. 12, 11
Philo de sacr. 17 (174, 26; I 227, 14 C.)   17 Philo de sacr. 17 (174,
35; I 227, 16 C.)   20 Philo de sacr. 17 (174, 38; I 228, 6 C.)   21 Gen.
27, 20   23 Gen. 27, 20

2 et 3 ortu *M*   2 ratione *MP*   peruenias *M*   3 zacchee *B* zachee
P (e *pr.* s. u.) *M'* zacheae *cet.*   4 festina *A'*   6 a s. u. *m2 M*
8 eum *F'* († ill s. c)   12 quod] quia *B*   praeuenientis fuit *P* (f *m2*
in ras.) *Monac. 14399* μ praeuenientis saeuit *S* (a *bis exp.*) *AA'* prae-
uenienti sequit *MP'* et *m1 M'* praeuenientis est *B* et *m2 M'* praeuenientis
(is *ex i m4*) seuit (se *m4 in ras.*) *V* praeuenienti seruit *Monac. 2549*
13 celeritate uotum suum *B*   14 pascha *B*   15 non *addidi*   17 pascha
BP pascha *P'* (h s. u. *m2*)   18 pascha *B*   22 hoc est *B*, hoc *om. A'*
Monac. 2549

tuus in manus meas. cito dat deus, quia dixit et facta sunt, mandauit et creata sunt. uerbum enim dei non, sicut quidam ait, opus est, sed operans, sicut habes scriptum: pater meus usque modo operatur, et ego operor. 5 praeuenit omnia; est enim ante omnia sicut pater et in omnibus sicut idem pater, penetrans omnia. ualidum enim et acutum et omni gladio acutius est, penetrans usque ad diuisionem animae et spiritus artuumque et medullarum, praeueniens omnium cogitationes. de quo ait deus pater: iam 10 uidebis si comprehendit te uerbum meum aut non. ubi enim deus, et uerbum, sicut dixit: ueniemus et mansionem apud eum faciemus. et sicut habes in aliis de deo lectum: ego steti hic prius quam tu, ita et uerbum dicit: priusquam stares sub arbore fici, uidi 15 te. et de ipso dictum est uerbo, hoc est filio dei: medius uestrum stat quem uos nescitis. ubicumque enim sancti, illic in medio dei uerbum in singulorum praecordiis 199 A complens maria et terras. et cum hic est, et alibi est non mutato loco, sed repleto ubique sui praesentia; ubique enim 20 est qui est per omnia et in omnibus nullum locum immunem sui relinquens et ubi adest erat et ubi erat adest. et ideo qui nouit uelox esse uerbum dei cito petit et cito inpetrat. 33 At uero Pharaon, qui opinionibus uanis et inanibus studium B inpendebat suum ranis repleta Aegypto sonum inanem rerum

1 Psalm. XXXII 9 Philo de sacr. 18 (175, 13; I 228, 19 C.)
 3 Philo de sacr. 18 (175, 18; I 229, 2 C.) 4 Ioh. 5, 17 5 Philo de
 sacr. 18 (175, 19; I 229, 3 C.) I Cor. 15, 28 6 Hebr. 4, 12 9 Num.
 11, 23 11 Ioh. 14, 23 13 Exod. 17, 6 Philo de sacr. 18, (175, 37;
 I 229, 14 C.) 14 Ioh. 1, 48 15 Ioh. 1, 26 18 Philo de sacr. 18
 (175, 38; I 230, 2 C.) 23 Philo de sacr. 19 (176, 7; I 230, 9 C.)

2 dñi B (n eras.) dñs M' 7 acutus (corr. m2) SP 8 et pr.] ac P
 9 pater dñs BPM'P'V 11 enim est M, fort. recte 17 illic scripsi,
 nisi forte illico scribendum est ibi Monac. 2549 in deo Uindob. 758
 ideo S (antea idēq eras.) cet. 21 adest erat et ubi om. M 23 farao
 SMB 24 somnum S

et strepitum uanum reddentibus, dicenti Moysi: constitue
 mihi quando pro te orem et pro famulis tuis et
 pro populo tuo, ut exterminet dominus ranas, cum
 debuerit in tanta positus necessitate rogare, ut iam oraret
 nec differret, respondit: crastina die, otiosus et negligens
 morae poenam Aegypti soluturus excidio. itaque iste ubi impe-
 trabat, inmemor fiebat gratiae et exaltatus mente carnis suae
 34 obliuiscatur deum. humilitas autem commendabat orationem.
 siquidem et Pharisaeus ille reprehensus est, qui ieiunia sua
 uelut beneficia enumerabat et tamquam obiectabat deo et se
 criminum memorabat exortem, publicanus autem praedicatus
 est, qui a longe stans nolebat oculos ad caelum
 leuare, sed percutiebat pectus suum dicens: do-
 mine deus, propitiare mihi peccatori. et ideo diuina
 eum sententia praetulit dicens quia descendit hic pu-
 blicanus iustificatus magis quam ille Pharisaeus.
 ille enim iustificatur qui peccatum proprium confitetur.
 sicut locutus ipse est dominus: dic iniquitates tuas
 ut iustificeris. et Dauid ait: sacrificium deo spiritus
 contribulatus et iterum: cor contribulatum et humi-
 liatum deus non spernit. Hieremias quoque ait: anima
 in angustiis et spiritus anxius clamat ad te. ergo
 et Pharaon et Assyrius, qui dicebat: quis deorum gen-
 tium istarum liberauit terram suam de manu mea,
 quoniam liberabit deus tuus Hierusalem de manu

1 Exod. 8, 9   5 Exod. 8, 10   9 Luc. 18, 11 sq.   12 Luc. 18, 13
 15 Luc. 18, 14   18 Esai. 43, 26   19 sq. Psalm. L 19   21 Baruch.
 3, 1   23 Exod. 5, 2 Reg. III 18, 35

4 debuerat *M*   8 cōmendat *V*   9 fariseus *MM'*   11 praedicatus
 est autem publicanus *P*   14 propitius esto *P* (*s. m2* † propitiare) *P'*
 eum diuina *MB*   16 fariseus *MM'*   17 enim *om. V*   18 est ipse
BV   20 contritum *P*   21 fort. spernet (ἐξουθενώσει *LXX*)   22 anxius
 (at *s. u.*) *S* anxius *AA'BV*   23 farao *MM'*   et *Monac. 2549 et s.*
u. m2 P'V, om. cet.   assirius *M'PV*   24 liberauit *Sm2 AA'P' et B*
 (in quo liberauit istarum terrarū) liberabit *S m1 cet.*   25 liberauit *A*
 (*corr. m2*) *A'B*   dñs dñs *V*

mea? exaltatione sua deiecti sunt, iustus autem sicut Iacob ad auctorem deum refert quaecumque bona fuerit consecutus dicens de omnibus quae sibi prosperare cognoverit quoniam tradidit ea dominus deus tuus in manus meas. haec igitur melior uotorum solutio est, sicut et Daud ait: immola deo sacrificium laudis et redde altissimo uota tua. laudare deum commendare est uotum et soluere. unde et Samaritanus ille aliis antefertur, qui cum leprosis aliis nouem secundum praeceptum domini mundatus a lepra solus regressus ad Christum amplificabat deum et agebat gratias. de quo Iesus ait: non fuit ex illis qui rediret et gratias ageret deo nisi hic alienigena? et ait illi: surge et uade, quia fides tua te saluum fecit. 200 A

35 15 Est etiam illa commendandae orationis et uoti disciplina, ut non diuulgemus orationem, sed abscondita teneamus mysteria, sicut tenuit Abraham, qui subcinericias fecit. tenuerunt et patres, qui coxere conspersum quod extulerant de Aegypto subcinericia facientes azyma, quae graece ἐνκρύφια dicunt, eo quod abscondantur in cinere, significantes <sicut> fermentum illud, quod abscondit mulier illa euangelica mensuris tribus, donec fermentetur totum, mysteriorum quoque premendam esse doctrinam. quod apertius dominus in euangelio docuit suo dicens: tu autem cum orabis, intra in cubiculum B

4 Gen. 27, 20   6 Psalm. XXXXVIII 14   8 Luc. 17, 14—16
11 Luc. 17, 18 sq.   17 Gen. 18, 6   18 Exod. 12, 34 Philo de sacr.
16 (174, 15; I 227, 9 C.)   21 Luc. 13, 21   24 Matth. 6, 6 sq.

3 quaecumque *P*   4 tuus *AA'* meus *Pm2 in ras.* suus *Pm1 cet.*
13 surgite *S* (it *eras.*)   16 misteria *BPV*   17 abraam *M* sub-
cinericios *V*   18 extulerant *M* (a *m2 ex u*)   19 azyma *S* azima *cet.*

ΕΝΓΡΙΦΙΑ *S* ΕΝΓΡΥΦΤΑ *P'* (in *mg.* engrifia) engrifia *MM'PV* en-
griphya *AA'* euphrigia *B* (in *mg.* engriphia)   dicuntur *AA'V* dicunt
ex dñ P   20 sicut *add. Henricus Schenkl*, innuentes post quoque (*u. 22*)
add. α   21 in farinae mensuris *ed. Rom.*, ac sane farinae (ἀλσόρον) hoc
loco requiri uidetur   fermentetur *M* fermentaretur *α*   22 misteri-
orum *BM'PV*   24 suo] sic *B*

tuum et clauso ostio patrem tuum ora in abscondito,
 et pater tuus qui uidet in abscondito reddet tibi.
 orantes autem nolite multum loqui et infra: scit enim
 pater uester quid uobis opus sit antequam petatis
 ab eo. cubiculum tuum mentis arcanum animique secretum 5
 est. in hoc cubiculum tuum intra, hoc est intra in alta prae- C
 cordia, totus ingredi de corporis tui exteriori uestibulo et
 36 claude ostium tuum. quod sit ostium tuum discere: pone,
 domine, custodiam ori meo et ostium circuitus labiis
 meis. et Paulus petit orari pro se, ut aperiatur inquit mihi 10
 ostium uerbi ad loquendum mysterium Christi. sed ille
 utpote electus ad euangelii praedicationem recte sibi ostium
 uerbi optabat aperiri, quia de ore eius exibat salus gentium,
 de ore illius prodibat uita populorum: nos autem claudamus D
 ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat. 15
 intrat culpa, si lapsus exierit. audi quomodo intret culpa. ex
 multiloquio inquit non effugies peccatum. exiit multi-
 loquium, peccatum intrauit, quia in multiloquio nequaquam
 qui exeat sermo trutinatur. imprudenter labitur, licet ipsum
 37 ultra mensuram aliquid loqui grande peccatum sit. et ideo 20
 caue ne imprudenter loquaris; labia enim imprudentis indu- E
 cunt eum ad mala. caue ne in oratione te extollas; oratio
 enim humiliantis se nubes penetrauit. caue ne incaute
 symboli uel dominicae orationis diuulges mysteria. an nescis
 quam graue sit in oratione contrahere peccatum, ubi speras 25
 remedium? certe dominus per prophetam docuit hoc graue

3 Matth. 6, 8   8 Psalm. CXXX 3   9 Coloss. 4, 3   16 Pro-
 uerb. 10, 19   19 Sir. 21, 25 (28)   21 Eccl. 10, 12   22 Sir. 32 (35), 21

1 ora patrem tuum *PP'*   in abscondito ora *B*   5 arcanum *MM'*
 arcanum *P* (h *exp.*) *cet.*   8 tuum *om.* *M'*   quid *B*   tuum *om.* *PP'*
 10 mihi inquit *P*   11 misterium *A'BM'*   13 exiebat *M*   14 illius
SMAA' eius *cet.*   prodiebat *M* procedebat *AA'*   17 tuum peccatum *B*
 18 intrauit peccatum *B*   22 in mala *AA'*   23 penetrat *B* penetrabit
Monacc. 2549 et 14399   24 symboli *BV*   misteria *MBV*   26 pp̄ham
M' (*om.* *per*), *per om.* *B*

esse maledictum dicens: et oratio eius fiat in peccatum, nisi forte mediocre id tibi putas esse. diffidere est enim de potentia dei aestimare quod non audiaris, nisi clamaueris. clament opera tua, clamet fides, clamet affectus, clament F
 5 passionem tuam, clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel, de quo dixit deus ad Cain: uox sanguinis fratris tui ad me clamat. audit te in occultis qui mundat in occultis. nos nisi loquentem audire non possumus: apud deum loquuntur non uerba, sed cogitationes. et ut hoc uerum scias, dicebat
 10 dominus Iesus ad Iudaeos: quid cogitatis mala in cordibus uestris? non interrogantis uox ista est, sed scientis. quod tibi manifestat euangelista dicens: Iesus autem scie-201 A
 bat cogitationes eorum. sicut ergo filius nouit, nouit et pater. filium nosse cognouisti, patrem nosse audi consiliarium
 15 et testem patris dicentem: scit enim pater uester quid uobis opus sit, antequam petatis ab eo. coque ergo subcinericiam tuam uapore spiritus sancti, coque etiam animi
 passionem uerbi calore. etsi crudiores sunt passionem tuam nuper fortasse de Aegypto egredientes, operito eas et lento calore
 20 excoque, ne fortiolem ignem ferre non possint et semusti- B
 lentur potius quam coquantur; sunt enim plurima quae cruda displiceant, cocta delectent. foue pectore tuo alta mysteria, ne praemature sermone et infidis auribus uel infirmis quasi
 incocta committas atque auertatur auditor et cum horrore
 25 fastidiat. <at> si coctiora gustaret, spiritalis cibi perciperet
 38 suauitatem. diuine autem dominus Iesus et bonitatem te do-

1 Psalm. CVIII 7 6 Gen. 4, 10 7 Psalm. XVIII 13 10 Matth. 9, 4 12 Luc. 6, 8 15 Matth. 6, 8

4 clament et fides B 7 audite eum (om. te) B audit enim te A'
 8 loquentes A' loquuntur SBM'V locuntur cet. 16 quoque V
 17 subcinericia tua Monac. 2549 quoque M 18 calore S (e ex i)
 20 exquoque MM'P semustilentur SM semiustilentur MP' semiustilentur cet.
 21 quae...mysteria om. BM'PP' plurima...mysteria ne om. V Uindob. 758 Monacc. 2549 et 14399 22 foue igitur S (igitur s. u. m2)
 misteria MA' 24 cocta (om. in) M horrore m2 ex honore S 25 at addidi, qui ed. Rom.; si contra Monac. 2549 si... V

cuit patris, qui bona nouerit dare, ut quae bona sunt a bono C
 poscas, et inpense et frequenter monuit orandum, non ut
 fastidiosa continuetur oratio, sed adsidua frequenter. offun-
 duntur plerumque inania longae precationi, intermissae autem
 prorsus obrepat incuria. deinde monet, ut cum ipse ueniam 5
 tibi poscis, tum maxime aliis largiendam noueris, quo pre-
 cem tuam operis tui uoce conmmendes. apostolus quoque docet
 orandum sine ira et disceptatione, ut non turbetur, non D
 interpoletur oratio tua. docet etiam orandum in omni loco,
 cum saluator dicat: intra in cubiculum tuum. sed intel- 10
 lege non cubiculum conclusum parietibus, quo tua membra
 claudantur, sed cubiculum quod in te est, in quo includuntur
 cogitationes tuae, in quo uersantur sensus tui. hoc orationis
 tuae cubiculum ubique tecum est et ubique secretum est, cuius
 39 arbiter nullus est nisi solus deus. orandum autem praecipue 15
 et pro populo doceris, hoc est pro toto corpore, pro membris E
 omnibus matris tuae, in quo mutuae caritatis insigne est. si
 enim pro te roges, tantummodo pro te rogabis, et si pro
 se tantum singuli orent, minor precatoris quam intercedentis
 est gratia; nunc autem quia singuli orant pro omnibus, etiam 20
 omnes orant pro singulis. ergo ut concludamus, si pro te
 roges tantum, solus, ut diximus, pro te rogabis, si autem
 pro omnibus roges, omnes pro te rogabunt, siquidem et tu
 in omnibus es. ita magna remuneratio est, ut orationibus F
 singulorum adquirantur singulis totius plebis suffragia. in quo 25
 adrogantia nulla, sed humilitas maior est et fructus uberior.
 10, 40 Sed iam tempus est alio transire, quoniam de eo quod post 20
 dies optulit Cain plene diximus fastus esse indicium resupini,

1 Luc. 11, 13   2 Matth. 26, 41   5 Matth. 18, 33—35   7 I Tim.
 2, 8   10 Matth. 6, 6   15 I Tim. 2, 1 sq.

2 pascas *MM'*   3 effunduntur *Sm2* offenduntur *BP'V*   5 inrepat *M*
 12 intra te *Monac. 14399*   13 tuae *om. V*   14 ubique *pr.]* ubicum-
 que *M*   17 est insigne *B*   19 pccatoris *V Monacc. 2549 et 14399*
Aurelianensis   33 peccatoris *cet.*   28 optulit *SAA'P'V* obtulit *cet.*

fastus esse *SMAA'* factus est *BPP'* factū est *M'* facta est *V*   in-
 diciū resupinata *Vm1* inde res opinata *Vm2*

cum ipsa postulatio uoti matura esse debeat, ne uideamur de
humanis artibus, hoc est medendi peritia herbarumque sucis
sperasse magis remedium quam de deo subsidium poposcisse.
ad ipsum enim prius est confugiendum, qui nostrae curare C
5 possit animae passiones. uerum homines praepostero ordine
ante sibi opem ab hominibus arcessunt, ubi autem humana
subsidia defecerint, tunc opinantur diuini postulandam fauoris
1 gratiam. concluso ergo illo et conuicto Cain crimine aliud
oblationis uitium discutiamus. optulit a fructibus terrae,
10 non a primis fructibus primitias deo: hoc est primitias sibi
prius uindicare, deo autem sequentia deferre. itaque cum D
anima corpori tamquam seruo domina sit praeferenda, utique
primitias eius, hoc est animi prius quam corporis offerre
debemus. primitiae animae primi motus sunt bonarum discipli-
15 narum. quae licet tempore posteriores sint quam corporis
primitiae, quae sunt esca, incrementum, uisus, auditus et
tactus, odor, uox — mens autem et sensus pars animae, pars
corporis est —, tamen priores sunt disciplinis. quarum primi-
tiua est puro corde et simplici sermone oblata deo gratiarum E
20 actio. haec munera optulit Abel, et ideo respexit deus in munera
eius, quoniam a primitiuis optulit. accedit ergo quia de primi-
tiuis ouium et de adipibus earum. considera quia non de
insensibilibus, sed de animantibus optulit. plus est enim ani-
25 malis quam terrenus, siquidem animalis proximus spiritali
est. non enim prius quod spiritale est, sed quod animale,

1 Philo de sacr. 19 (176, 22; I 231, 2 C.) 9 Philo de sacr. 20
(176, 46; I 232, 2 C.) 15 Philo de sacr. 20 (177, 11; I 232, 11 C.)
20 Gen. 4, 4 Philo de sacr. 27 (180, 41; I 238, 16 C.)

5 homines quidam *B* 6 sibi *om.* *M* arcescunt *MPP'* accersunt *B*
et *m2 V* 9 optulit *SAA'P'V* obtulit *cet.* a *m1 SP (m2 de)* 10 a
m1 SP (m2 de) 11 *post* cum *add.* uero *B* 13 animae *B* 14 primi
motus *SMAA'M'* primatus *BPP'V* 15 qui *M* 20 optulit *SP'V* et
(*p ex b*) *B* obtulit *cet.* 21 a *S m1 (m2 de)* optulit *SAA'P'V* et
(*p ex b*) *B* obtulit *cet.* 23 optulit *AA'P'V* et (*p ex b*) *B* occurrit (*in*
mg. obtulit) *P* obtulit *cet.* est *om.* *M* 25 est *alt. om.* *V*

deinde quod spiritale. quod animale spirat, habet uitalem 1
spiritum, non item quod de terrarum est fructibus. deinde
optulit non secunda, sed prima, non exigua, sed pinguia.
qualia enim lex probauit et iussit offerri, sicut scriptum
est: et erit inquit, cum inducet te deus in terram 5
Chananaeorum, sicut iurauit patribus tuis, et dabit
tibi. et tolles omne quod aperit uuluam masculinum
domino. omne quod aperit uuluam de armentis et
pecoribus tuis quaecumque nata fuerint tibi ma-
sculina sanctifica domino. omne quod aperit uuluam 10
asinae mutabis illud oue; si autem non mutabis, 20
redimes illud. quid tam profundi mysterii, tam altae secre-
taeque sapientiae quam <quod> in quibusdam uenis uerborum
simplicium deprehendas licet atque haurias ubertatem gratiae
spiritalis? Chananaei etenim mobiles, inquieti sunt. cum 15
gitur in eorum terram fueris ingressus, quos aduertis propter
euitatem et inquietudinem instabilitatemque morum posses-
sione deiectos, tu teneto constantiam. non te uilis ratio, leuis
sermo perturbet — hoc est enim Chananaeus, mobilis sermo.
affectus instabilis et inquieta contentio —, sed magis tranquilli- 20 B
tatem cordis et animi serenitatem placidus seruato, ut tam-
quam in salo maris tutam nauibus stationem portu quodam
43 tuae mentis exhibeas. hanc possessionem tibi dominus polli-
cetur et quodam sacramenti promittit uinculo, ut constantiam
tuam firmet. neque enim deus ideo iurat, quod fide credentis 25
indigeat aut testimoniorum adstipulationibus destitutus suf-
fragium sacramenti requirat sicut homines, qui fidem nobis C

4 Philo de sacr. 27 (180, 46; I 239, 3 C.)

5 Exod. 13, 11—13

15 Philo de sacr. 27 (181, 10; I 239, 13 C.)

2 idem V ita B

3 optulit SAA'P'V et (p ex b) B obtulit cet.

9 fuerint nata B

10 sanctificata (ta eras.) B

13 quod *addidi*, ut*add. ed. Rom.*in quibusdam inuenis *libri* quibusdam in uenis μ

15 et inquieti B et (et m4) V atque inquieti Monac. 14399 Uindob.

758

19 conturbet M

cananeus M

21 placidus μ placitus *libri*

25 ideo dñs A

26 aut stipulationibus M

adsciscimus sacramento et ideo iuramus, ut credamur uera
dixisse. deus autem et cum loquitur fidelis est, cuius sermo
sacramentum est; non enim propter sacramentum fidelis deus,
sed propter deum etiam sacramentum fidele est. qua ratione
5 igitur Moyses iurantem deum inducit? quia nos usu quodam
mortalium claudimur et uelut echini cortice quodam nos
uulgaris opinionis inuoluimus aut uelut cocleae, quae nisi D
intra testae operimentum sint spirare non possunt nec aerem
liberum carpere aut sustinere, sic nos <non> nisi intra quaedam
10 humanae consuetudinis latibula terrena uersamur. unde quia
illud uerius solemus credere quod iure iurando firmatur, ne
nostra claudicet fides, iurare scribitur deus, qui ipse non
iurat, sed iurantium iudex et ultor est perierantium. denique
scriptum est: iurauit dominus, et non paenitebit eum:
15 tu es sacerdos in aeternum. seruauit utique quod iurauit, E
dedit nobis aeternum principem sacerdotum, ut et tu quod
iuraueris ita noueris esse seruandum, ut quia per eum iuras
4 qui non mentitur scias futurum si mentiaris ultorem. expulsis
igitur inquietis et mobilibus cogitationibus dabit tibi deus
20 uacuam possessionem cordis et mentis, ut eam cultu quodam
tranquillitatis exerceas et fructum ex ea capias nec sustineas
in eam Chananaeos, hoc est turbidos sensus recurrere, eradices F
gentilicium uitiorum omne consaeptum, lucos eorum diruas.
quibus obumbratur ueritas et quidam liber caelestis uisus
25 cognitionis horrore tenebrosae disceptionis absconditur.

2 Philo de sacr. 28 (181, 35; I 240, 14 C.) 3 Philo de sacr. 28
(181, 39; I 241, 3 C.) 4 Philo de sacr. 29 (181, 40; I 241, 4 C.)
14 Psalm. CVIII 4 16 Hebr. 5, 6; 7, 17

3 fidelis omnipotens dñs est B 4 etiam om. V fidelis M 7 uul-
garibus P' m2 uulgaribus populi V opinionibus P' m2 M' V in-
uoluimur MV 9 carpere M' (r pr. s. u.) capere V aut] ac B
non add. Costerius 10 uersamur P' (e s. & m1) uersemur cet.
12 ipse qui M quia ipse A'B 13 perierantium A peierantium S
peierantium M'PV peiurantium B periurantium cet. 22 ea V 23 gen-
tilicium SM gentili**um V gentilium cet. conceptum M conseptum B
25 cogitationis BV

45 Sed hoc nisi diuino donatus munere efficere non potes. et
ideo ait: dabit tibi deus, hoc est cogitationes optimas. 204
placida consilia, tranquillas inuentiones. cum dederit haec,
tolles omne quod aperit uuluam masculinum et sanctificabis
domino. non totum exigit a te deus, qui totum donauit. multa 5
enim ad usum substantiae largitur humanae, et hoc non potest
esse diuinum sacrificium, ubi est usus naturae. edere bibere
dormire aliaque ministeria corporis dono sunt tibi conlata,
non a te relata deo munera. quicquid autem sanctum cogi-
taueris, hoc dei munus est, dei inspiratio, dei gratia, sicut e 10 B
contrario illa quae [cum] in usu naturae humanae sunt non
coinquinant hominem, sed quod exit de ore, furta. falsa testi-
46 monia, sacrilegia, haec sunt quae coinquinant hominem. in-
teriora ergo nostra mundemus, ut possit oblatio non displicere.
ibi quaeramus omne quod aperit uuluam masculinum, hoc 15
est iustum et principale, quod sanctificare domino debeamus.
neque enim hi nos corporei coetus atque conceptus partusque C
sanctificant, quibus uulua feminae deflorato pudore uirginitatis
aperitur. nam etsi mulier sanctificet uirum et uir mulierem,
tamen plerumque contingit uirginis uuluam etiam sine con- 20
iugii sanctitate reserari. neque rursum sola uirilis est gratia,
mulier autem sanctificationis aliena est, aut utriusque sexus
confusa natura est, ut uterque corporeos fundatur in partus.
habent sua munia uiri, habent mulieres sexus sui officia
discreta. generatio ista successionis humanae mulierem decet, 25 D
47 impossibilis eadem uiro. ergo si carnis usui non quadrat hic
sensus, officia animae discutiamus. istam sane inuenio, quae

2 Exod. 13, 11   5 Philo de sacr. 30 (182. 27; I 242, 8 C.)
11 Matth. 15, 11 et 18 sq.   19 I Cor. 7. 14   21 Philo de sacr. 30
(183, 4; I 243, 8 C.)

8 aliaque etiam misteria B   9 non a te relata om. M   11 cum
inclusi; aut quaecumque scribendum   17 hii SMAA'   coetus SMP'
coitus A cogitus A' cētus P cetus M' et m1 V fetus B fetus V m2
19 etsi S (et in ras. ex s)   sanctificet SMAA' sanctificat cet.   21 re-
seruari SAA' resecari P   rursus AA'   27 ista PV

nullo discreta sit sexu. et cum sexum non habeat, utriusque
 sexus munera repraesentat, nubit concipit parit. et sicut feminis
 dedit uulvam natura, in qua uniuscuiusque animantis generatio
 per menstruas formatur aetates, ita est quaedam uirtus animae,
 5 quae uelut quodam uulvae genitalis secreto cogitationum E
 nostrarum suscipere semina, conceptus fouere partusque
 solet edere. neque enim aliter diceret Esaias: in utero
 accepimus et parturiuimus spiritum salutis, nisi
 uulvam animae nouisset. harum generationum quaedam femi-
 10 neae sunt: malitia petulantia luxuries intemperantia inpudicitia
 aliaque huiusmodi uitia, quibus animi nostri quaedam ener-
 uatur uirilitas. masculinae sunt castitas patientia prudentia
 temperantia fortitudo iustitia, quibus mens nostra et caro F
 ipsa firmatur et ad obeunda inpigre munia uirtutis erigitur.
 15 hos partus alius ille propheticus parturiuit. et ideo ait: in
 utero accepimus et parturiuimus spiritum salutis.
 masculinum igitur et parturiuit et peperit qui spiritum salutis
 effudit.

[LIBER SECVNDVS].

20 Hos partus anima nostra parturiat, nec solum parturiat, 205 AB
 sed etiam pariat et diebus pariat inpletis, ne immaturos partus

2 Philo de sacr. 31 (183, 23; I 244, 1 C') 7 Esai. 26, 18

9 Philo de sacr. 31 (183, 27; I 243, 4 C.)

1 sit α sint *libri* sexum . . . nubit *om.* *BPM'P'V* 13 nostra
 mens *A'* 14 ob•eunda *S* obedienda *P* inpigriae *S m1* inpigritiae *S*
m2 AA' 18 effudit *om.* *B* EXPLICIT. LIBER. I. DE CAIN ET ABEL.
 INCIPIT UNDE SUPRA $\overline{\text{SCI}}$ AMBROSII $\overline{\text{LIB. II. S}}$ LIBER SECVN-
 DV3 EIUSDEM *M* EXPLICIT LIBER PRIM' DE CAIN ET ABEL.
 INCIP UNDE SUPRA SANCTI AMBROSII. LIBER SECUNDVS *A*
 EXPLIC DE CAIN ET ABEL. INCIPIT UNDE SUPRA BEATI AM-
 BROSII $\overline{\text{EPI LIB. II. A'}}$ EXPLICIT DE CAIN ET ABEL LIBER
 PRIMUS. INCIPIT UNDE SUPRA LIBER $\overline{\text{SCDS M'I'}}$ EXPLICIT DE
 CAIN ET ABEL. INCIPIT ALIUS LIBER *P* EXPLIC. DE CAIN ET
 ABEL LIBER. I. INCIP. II. VNDE SUPRA *V.* in *B* non est subscriptio
 20 post *alt.* parturiat *add.* secundum quod legitur *B*

dies iudicii deprehendat. de his enim partibus dixit dominus
 Iesus: uae praegnantibus et nutrientibus in illis die-
 bus. maturius igitur absoluator hic partus et cogitationes
 nostrae bonorum operum processibus explicentur, ut nihil
 imperfectum finis noster inueniat, nihil inexplicatum terminus
 uitae nostrae offendat, nihil tamquam in incude positum usus
 nostri operis derelinquat. festina igitur, anima, formare partus
 2 tuos, properatius absoluere, celerius quos genueris enutrire.
 quae tanti forma sit partus demonstrat apostolus dicens:
 filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur 10
 Christus in uobis. in hanc formam tota mentis nostrae
 coalescant uiscera et in illo genitali aluo animae nostrae
 Christus refulgeat. partus noster fides sit, nutrimenta nostra
 praecepta doctrinae sint. his quaedam cordis nostri inbuatur D
 infantia, instituatur pueritia, iuueneculescat adulescentia, se- 15
 necta canescat; aetas enim senectutis uita immacu-
 lata. itaque ea demum bona est animae senectus. quam
 nulla perfidiae inquinamenta maculauerint. et ideo partus suos
 ab hac macula Paulus defendit — ego uos inquit genui in
 euangelio —, ne cuius saeua insusurratio rudis fidei temptaret 20
 infantiam. masculina igitur generabat, qui in uirum perfectum
 populos quos docebat fidei gestiebat unitate concurrere et in E
 agnitione fili dei perfectam plenitudinis Christi tenere men-
 suram. hoc enim sacrificium acceptabile deo nouerat, de quo
 scriptum est: omne quod aperit uuluam masculinum 25

2 Luc. 21, 23   10 Galat. 4, 19   16 Sap. 4, 9   19 I Cor. 4, 15
 21 Ephes. 4, 13   25 Exod. 13, 12 Philo de sacr. 32 (183, 35; I 244, 10 C.)

1 partibus *M*   6 positum *om.* *V*   7 derelinquat *SM AA'*
 relinquat *cet.*   paratus *S* (*a eras.*)   8 properantius *a.*   9 demon-
 strans *M*   11 in uobis . . . . . Christus *om.* *V* (*refulgeat exp. m3; in*
uobis add. in mg. m4) *Monac. 2549 (in quo et fulgeat legitur); in*
hanc . . . . . refulgeat om. Monac. 14399 et Uindob. 758   tota *M*
 12 illa *B*   genitalia *M* (*a alt. eras.*)   15 iuueneculescat *S*   20 ne
 cuius *AA'* ne huius *P'* nec huius *M'* (*c exp.*) *cet.*   23 filii *M* et *m1*
SAV filii S m2 A m2 V m3 cet.   25 omne . . . addidit *om.* *V* (*in quo*
post uuluam inserenda in mg. m3 haec adiecta sunt masculinū dno
et quia addidit aperit uuluam)

domino. et quia addidit: omne quod aperit uulvam de armentis et de pecoribus quae sunt tibi masculinum domino, ne quid obscuritatis habeat consideremus.

- 3 Dixerat de principalibus generationibus, hoc est plenis ca-
 5 pacibusque rationis, addidit et de gregalibus, hoc est reliquis F
 uelut plebeis sensibus, qui irationalibus comparantur iumen-
 tis. quae tamen cum a rectore aliquo gubernantur, facile
 mansuescunt et inperata exequi et iugum subire et ad uocem
 magistri aut celerare gradum aut sistere aut deflectere aut
 10 aliqua munia sui operis quae iubentur humano quodam famu-
 latu obire consuerunt. tantum ualet institutio, ut uincat
 naturam. itaque illa quae consortium nostrae substantiae non 206 A
 habent agnoscunt tamen nostrae uocis imperium et, cum suae
 naturae rationem nullam habeant, nostrae rationem naturae
 15 capessunt et quodammodo transfusam adquirunt. equos uidemus
 popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blanditiis de-
 lectari magistri. toruos leones cernimus naturalem feritatem
 imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros
 mores sumere, et cum sint ipsi terribiles, discunt timere.
 20 caeditur canis, ut pauescat leo, et qui sua iniuria exasperatur B
 coercetur aliena alteriusque exemplo frangitur. quotiens parata
 praeda et cibo obuius famem perpeti malunt, dum offensam
 magistri uerentur, quotiens repentino impulsu motu aperta ad
 morsus ora iussi resoluunt! ita dum nostrae uoluntati obse-
 25 cuntur, suae obliuiscuntur. non item illae ferae uel illa armenta
 equorum uel genus omne pecudum, quae sine rectore uagantur
 ullo et omni domitoris gubernaculo destituta exasperantur. et C

1 Exod. 13, 12

4 Philo de sacr. 32 (183, 39; I 244, 13 C.)

7 Philo de sacr. 32 (183, 43; I 245, 3 C.)

9 Uerg. Aen. III 641

16 Uerg. Georg. III 185 sq.

2 de s. u. P', om. V

tibi om. B

5 de om. AA'

gregibus B

6 irationabilibus MAA'M'P

11 constitutio B

15 capacessunt PI'

capescunt (e ex i) B

transfusam P' transfusa cet.

17 uidemus

Monac. 14399

18 mansuetudinē M

19 illi B

21 coercitur S

(corr. m3) MAA' cohercetur P

alteriusque S (in ex u)

ideo adpositi sunt armentarii, opiliones ceterique pastores
quidam magistri gregum, officia sua singuli pro animantium
4 commissorum sibi condicione formantes. uidetur ergo et sen-
suum nostrorum quoddam genus aliud domitum mansuetum,
aliud indomitum, quod armentario quodam motu mentis uelut 5
deside atque resolutio proruat ad inrationabiles corporis delec-
tationes, mansuetum autem, quod uelut duci cuidam moderati- D
oni mentis se subiciat et subdat. quaecumque ergo eius naturae
reguntur, ea sunt masculina atque perfecta, quaecumque autem
sine duce ullo plebeia quadam praesumptione dominantur. 10
uelut ciuitatis alicuius, quae regis optimatumque consilio
priuata sit, ita corporis sui omnem statum et uirilem uigorem
muliebri quadam dissolutione effeminant. ex his illa lex carnis
est, quae legem apostolicae mentis inpugnans captiuam trahebat E
quadam lege peccati. et ideo ut de illo mortis corpore libera- 15
retur, spem suam Paulus omnem non in sua uirtute, sed in
Christi gratia reponebat. unde liquet quod hae conmotiones
quae secundum legem mentis sunt <ex> diuino fauore pro-
5 cedunt, alii autem sensus ex uoluntate corporea. illa igitur
quae sancta sunt primitiua sunt nostrorum sensuum, ista 20
uelut de quodam grege sunt et uilitate plebeia, quod uarie
uidetur Moyses nominibus significasse Iudaeis. hoc enim F
declarat etiam illa area legis mystica, de qua ait: initia
areae tuae et lacus tui non nouissima facies; pri-
mitiua filiorum tuorum dabis mihi. sanctae conmotiones 25
sensuum nostrorum, quae secundum uirtutem sunt, ipsae

3 Philo de sacr. 32 (183, 48; I 245, 6 C.) 8 Philo de sacr. 32
(184, 7; I 245, 9 C.) 14 Rom. 7, 23 15 Rom. 7, 24 16 Rom. 7, 25
23 Exod. 22, 29 25 Philo de sacr. 33 (184, 33; I 246, 10 C.)

2 singuli pro *SMA* singulis *cet.* 6 delectationes corporis *BM'PP'V*
9 masculina *S* (in *s. u.*) 11 optimatumque *S* (i *alt. eras.*) *BM'* opti-
matumque *cet.* 17 respondebat *SAA'* haec *A* (c *eras.*) *M'P'*
18 <ex> *tac te Maurini* 19 uoluptate *ed. Rom.* 21 quod] que *P*
(c *in ras. m.2*) uarie *B Monac. 2549* uana *M* uaria *cet.* Iudaeis
SAA' diuersis *MBM'PP'V* 26 uirtutes *AA'B* et (es *ex è*) *M'*

sunt primitiae areae spiritalis; propterea etiam rurali areae
 conparantur, in qua uentilantur frumenta. sicut enim in
 hac rurali area excutitur triticum atque hordeum et, dum 207 A
 saepius uentilatur, separatur a paleis, quia paleae ceteraque
 5 purgamenta messis in diuersum leuis aurae spiramine dis-
 sipantur, illa uero quae solidiora sunt in locum eundem
 excusso puluere relabuntur, ita cogitationum nostrarum quae
 sunt solidae atque optimae puram atque sinceram exhibent
 uirtutis alimoniam, sicut scriptum est: quia non in pane
 10 solo uiuit homo, sed in omni uerbo dei, quae autem
 inutiles ac uacuae disperguntur ut fumus ac nebulae, quia B
 sicut fumus oculis sic iniquitas utentibus ea. et recte fumo
 iniquitas conparatur, quae uelut quadam saeculari caligine
 6 aciem mentis obducit. et ideo dicit dominus: cum intraue-
 15 ritis in terram, in quam induco uos, et cum mandu-
 care coeperitis de panibus terrae illius, offeretis
 oblationem separatam domino, primitias conspersi-
 onis uestrae panem: sicut oblationem de area sic
 auferetis primitias confusionum uestrarum et dabitis
 20 domino. confusio nos sumus diuersorum elementorum qua- C
 dam commixtione compositi, siquidem frigidum calido et
 umidum sicco miscetur in nobis. haec conspersio multas habet
 carnis inlecebras, plurimas delectationes, sed non sunt hi
 primitiui huius corporis sensus. et quia ex anima et corpore
 25 constamus et spiritu, haec conspersio principalis, in qua
 sanctificari nos apostolus cupit, sicut ait: ipse autem deus
 pacis sanctificet uos per omnia, et integer spiritus
 uester et anima et corpus sine querela in die domini D

1 Num. 15. 20 9 Luc. 4, 4 12 Prouerb. 10, 26 14 Num. 15.
 18—21 Philo de sacr. 33 (184, 19; I 246, 1 C.) 26 I Thess. 5, 23

1 rurali (li s. u.) harene (n eras.) S 3 harene S (a alt. in ras. 2
 litt. m3) 10 uiuit BM'PV uiuet cet. 17 separatam... oblationem
 om. B 19 auferetis S m1 MBM'V afferetis P' offeretis S m3 AA'P
 22 humidum libri 23 hi BV hii cet. 24 et quia scripsi utque V ut
 quia cet. 26 nos sanctificari cupit apostolus B 27 pacis PV pater cet.

nostri Iesu Christi seruetur. cuius conspersionis primitiae spiritales sunt, hoc est inuentiones et generationes sensuum, qui ex uigore animae procedunt. sed non omnes primitiui sensus nisi qui malitiae et improbitatis atque omnis erroris exortes sint. sunt etiam necessariae corporis delectationes, 5 ut dormiendi edendi bibendi deambulandi et ceteri sensus huiusmodi, sed non in his primitiae. et ideo non in his, sed in illis domini sacramentum, ubi castitas, ubi pietas, ubi E fides atque deuotio. cuius rei manifestum et euident exemplum est oblatio patriarchae Isaac, quem sacrificii modo optulit 10 pater nullius motu passionis inflexus humanae, mundam offerens deo hostiam uacuamque formidinis et corporeae cupiditatis immunem, cum ipsa pietas patris deuotioni cederet immolantis.

2,7 Nunc consideremus quae sit uis primitiarum et utrum 15 F tempore aestimentur primitiae an sanctitate, hoc est utrum omnia primogenita sanctificationem habeant primitiarum. pri- 20 mitiae etenim fructuum sanctae secundum legem, quia in his optimum festinae fidei sacrificium est, sed fiunt sanctae deuotione, non tempore. non prouentus sanctificat, sed deuotio. 20 denique ubi celer prouentus est, si deuotio moretur, offensa contrahitur. non ergo omnia primogenita sancta, sed omnia quae sancta sunt etiam primogenita. denique Cain primogenitus, sed non sanctus. sanctus quoque Istrahel dei populus, sed B non primus aetate. et tamen primogenitus appellatur, sicut 25 scriptum est in prophetis: primogenitus meus Istrahel. et Leui sanctus, sed non primogenitus: nam tertius Liae filius

9 Philo de sacr. 33 (184. 47; I 247, 4 (')) 17 Num. 18, 8 et 10 26 Exod. 4, 22 27 Gen. 29, 34

5 exortes *MP'V* et (s pr. s. u.) *P* sint] sunt *MA'* et (sint *m3*) *V* etiam] enim *A'* 10 isac *S* optulit *SAA'P'V* obtulit *cet.* 19 festinae *M'PP'V* festina *cet.* 20 fort. non <enim> pr.; <quas> non α <quia> non *ed. Rom.* 21 si om. *AA'* 22 uerba omnia quae usque ad p. 392 u. 7 copulatur. habes *desunt in S*; exciderunt folia quattuor. sancta... primogenita om. *M'* 23 sunt <sunt> α 24 *sqq. isrl libri (sic fere semper)* 27 filius om. *M*

legitur. et tamen Leuitae primogeniti nuncupati, quibus ab eo nomen est deriuatum. scriptum est enim in Numeris: ecce tuli Leuitas de medio filiorum Istrahel pro omni primogenito, qui aperit uuluam a filiis Istrahel, et
 5 erunt mihi Leuitae; mihi enim omne primitium. in qua die percussi omne primogenitum Aegypti, C sanctificaui omne primogenitum Istrahel. ergo Leuitae primogeniti nuncupati, qui sanctificatione utique ceteris Istrahel filiis antelati sunt. qua ratione primogeniti audi apostolum
 10 dicentem: sed adpropinquastis Sion monti et ciuitati dei uiui Hierusalem, quae in caelo est, et decem milibus laetantium angelorum et ecclesiarum primitiuorum, quae scripta sunt in caelo. quattuor ordines fecit, montis Sion, ciuitatis Hierusalem, celebritatis angelorum,
 15 ecclesiarum primitiuarum. tulit ergo dominus deus de medio D populi Istrahel Leuitas, quia non humanarum eos consortes uoluit esse curarum, sed diuinae religionis ministros, et primogenitos sibi fecit qui uuluam aperiunt spiritalem et ideo non erant ab utero naturae sicut diuersorum criminum peccatores,
 20 sed destrictis saecularibus eliguntur. unde non habent cum plebeia possessione consortium nec in medio populi computantur, quia uerbum dei in medio sui possident, sicut E scriptum est in euangelio: ubi sunt duo uel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum et
 25 alibi: medius uestrum stat quem uos nescitis.

2 Num. 3, 12 sq. Philo de sacr. 36 (186, 26; I 250, 2 C.) 10 Hebr. 12, 22 sq. 23 Matth. 18, 20 25 Ioh. 1, 26

11 hierusalem... scripta sunt *om.* V 12 et 15 scribendum esse puto ecclesiae primitiuorum, *cf.* *Epist. XXXIII* 4 15 ecclesiarum M ecclesiam A et ecclesiam A' et ecclesiarum *cet.* 16 israhel M' israel P¹² isrl' BV, *om.* MAA' 19 erant P' errant *cet.* 20 destrictis saecularibus *scripsi* destructis saecularibus A *Laudunensis et Vaticanus alter Maurinorum* destructis (is *ex* ib') saecularibus A' destructi saecularibus M destructis (-tris M') se cultoribus BM'P'V destructis cultoribus P

8 Hinc ergo cognoscimus quod ante omnia fides nos com-
 mendare deo debeat. cum fidem habuerimus, elaboremus ut
 opera nostra perfecta sint, siquidem hoc plenum est et per-
 fectum sacrificium, sicut ipse dominus docet dicens de donis
 et datis suis: observabitis offerre mihi in diebus 5 F
 festis meis nihil detrahentes neque dispertientes, sed plena
 et integra et perfecta offerentes. festus autem dies domini est,
 ubi perfectarum uirtutum gratia est. quae tunc perfectae sunt,
 si sollicitudinum saecularium et corporalis inlecebrae uictor
 animus delinimenta uoluptatis excludat, liber a saeculo, deo 10
 deditus, nihil de tramite directae intentionis inminuens nec
 affectus sui tempora nunc luxuriae diuidens nunc labori. solus 209
 itaque sapiens hanc celebrat sollemnitatem, nullus alius; inmu-
 nem enim huiusmodi passionum animam repperire difficile
 est. diuide ergo secundum rationem animae principalia et 15
 oboedientia, et tunc quid masculinum quidue femininum
 sit deprehendes; nulla enim sine labore uirtus, quia labor
 processus uirtutis est. quod etiam legis ipsius uerba signi-
 fican, quae dicit: omne quod aperit uuluum asinae
 mutabis oue; immunda enim animalia lex a sacrificio sepa- 20 B
 rauit et pro his ad uicem munda iussit offerri. asinae ergo
 partum, hoc est immundum iubet mutare oue, quae munda
 et apta sacrificio est. hoc est secundum litteram. ceterum
 si quis sensum spiritalis legis altius persequatur, considerabit
 quod asina laboriosum animal sit, ouis fructuosum. fructu 25

2 Philo de sacr. 33 (185, 2; I 247, 6 C.) 5 Num. 28, 2 7 Philo
 de sacr. 33 (185, 6; I 247, 9 C.) 12 Philo de sacr. 33 (185, 8; I 247,
 11 C.) 15 Philo de sacr. 34 (185, 12; I 248, 1 C.) 17 Philo de
 sacr. 34 (185, 15; I 248, 3 C.) 19 Exod. 13, 13 Philo de sacr. 34
 (185, 17; I 248, 5 C.) 24 Philo de sacr. 34 (185, 19; I 248, 7 C.)

4 docet nos P 5 tuis V; dicens: de donis et datis meis ed. Rom.
 mihi offerre B 10 delinimenta M et m1 M' delinimenta B et M
 m2 delinimenta cet. deditus deo B 12 post sui add. quoque B
 14 post enim add. mihi B anime M 22 mutari B 24 quis
 (s m2) PP qui A considerabit AA'B considerauit M' (uit s. ras.)
 P (m2 libet considerare) cet. 25 sit animal B

ergo dicit mutandum laborem, ut finis operis sui fructus sit.
 uel certe hoc modo: omnem laborem tuum, omnem industriam
 9 puro et simplici commendabis affectu. si autem non mu- C
 tabis, inquit redimes. iubetur ergo secundum litteram, ut
 5 animal aliud pro inmundo animali offeratur aut pretium, ne
 inter decimas fructuum uel minus aliquid uel inmundum
 uideatur offerri. intellectus autem profundior liberandam ani-
 mam tuam docet, ut desistat ab iis quae fructum non habent;
 qui enim redimit se liberat et quodam exuit debito. relin-
 10 quenda sunt opera, quae uerum fructum bonosque processus D
 habere non possunt, qualia sunt mundana ista, quorum usus
 non potest esse diuturnus. in quibus ipse nudus et ueri
 uacuus effectus est et, quamuis summo fuerit quaesitus
 labore, nihil animam iuuat. ea enim quae seruitutem animae
 15 inferunt inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus. magna
 uidetur proeliantium uictoria, triumphantium gloria, sed
 frequenter ipsos uidemus qui uicerint rursus bellorum subia-
 cere incertis et transferri ad hostem euentu proelii et eo ipso E
 quo uictores ante fuerint fieri miseriores. opus est ergo ut
 20 opera tua ad deum dirigas et eius tibi adspiret fauor. athleta
 ipse, qui suis, non alienis decernit uiribus, quotiens congre-
 ditur, dubios casus subire se credit et, cum ad coronam
 peruenerit, intellegit citius hanc mundi gloriam tamquam
 coronae ipsius folia marcescere. gubernator cum in portus
 25 nauem subduxerit, uix finem inpositum labori putat et statim
 quaerit laboris exordium. soluitur corpore anima et post F
 finem uitae huius adhuc tamen futuri iudicii ambiguo suspen-

3 Exod. 13, 13 Philo de sacr. 34 (185, 35; I 248, 17 C.) 7 Philo
 de sacr. 34 (185, 38; I 249, 2 C.) 10 Philo de sacr. 35 (185, 41; I
 249, 5 C) 20 Philo de sacr. 35 (186, 8; I 249, 12 C.)

7 liberandum *MM'* liberandā *P* (ā in ras.) 8 iis *M'* his *cet.*
 9 relinquenda ergo *P* (ergo s. u. m2) 10 bonusque *M* et (corr. m2)
PP' 11 mundana ista *MAA'* ista mundana *cet.* 14 animam nihil *B*
 15 magna enim *B* 16 proeliantium *M* (i alt. s. u.) 18 euentū *B*
 24 portum *Monacc. 2549 et 14399* portu. *P'* 25 nauim *BV*

ditur. ita finis nullus ubi finis putatur. unde uotis et pura
 conscientia et spiritu caritatis adhaereamus deo nostro et
 diuinum nobis conciliemus fauorem precantes ut saecularibus
 curis tamquam ab inmitibus et agrestibus dominis possimus
 absolui atque exui mundanoque exire seruitio, in libertatem 5
 supernae cognitionis, quae uera et sola est libertas, uocati.
 3, 10 et ut praeceptum legis exemplo adstruamus, cum deprime- 210
 rent Aegyptii Iudaeorum populum in operibus uariis et luto
 ac lapide, ingemuerunt filii Istrahel et domini prouocauerunt
 in se misericordiam. et dixit ad Moysen: ego exaudiui gemitum 10
 filiorum Istrahel, quomodo Aegyptii in serui-
 tutem deprimunt eos, et memor factus sum testa-
 menti mei. uade et dic filiis Istrahel: ego dominus
 et educam uos de potentia Aegyptiorum et eruam
 uos de seruitute eorum et liberabo uos in brachio 15 C
 excelso et iudicio magno et sumam uos mihi in ple-
 bem et ero uester deus, et scietis quoniam ego sum
 dominus deus uester, qui educam uos de potentia
 Aegyptiorum et inducam uos in terram, in quam
 extendi manum meam. ecce quomodo populus Hebraeorum 20
 fructu mutauit laborem, ut qui in luto operabatur spem regni
 operaretur aeterni. ideo et dominus in euangelio inanem populo-
 rum gentilium miseratus laborem, qui lateres construerent lutu-
 lentae superstitioni et uoluptati corporis dediti. solidum fidei D
 murum aedificare non possent, uelut ad quosdam asinae fetus 25
 locutus ait: uenite ad me omnes qui laboratis, et ego
 uos reficiam. tollite iugum meum super uos et
 discite a me quia mitis sum et humilis corde, et
 inuenietis requiem animis uestris. qua uocatione

5 Uerg. Ecl. I 40 8 Exod. 2, 23 10 Exod. 6, 5—9 26 Matth.
 11, 28 sq.

3 a saecularibus *ed. Paris. a. 1661* 16 summam *M'* et (*m eras*) *MP*
 21 spem *MAA'* spe *cet.* 22 ideo et *MAA'* et ideo *cet.*, *fort. recte*
 gentilium populorum *P* 23 lateris *M* et (*corr. mD*) *P'* constitu-
 erent *BM'* 29 animabus *AA'BPV*

plenius mihi uideor uerba legis et mysteria recognoscere, quia asinam aut commutandam oue docuit aut redimendam pecunia, ut non solum asinae partum oue, hoc est mundis E inmundum mutemus, sed etiam redimamus. quod uidetur
 5 exprimi, si prius sacrificio purificationis et mysterio baptismatis delictorum nostrorum inquinamenta lauemus, crimina quoque nostra bonis operibus fideique pretio et miseratione redimamus.

11 Pretium nostrum sanguis est Christi. unde et apostolus
 10 Petrus ait: non auro uel argento redempti estis, sed pretioso sanguine. et Paulus dicit: pretio empti estis; nolite effici serui hominum. unde non otiose mirantur F in euangelio quod pullum asinae sederit dominus Iesus, quia populus gentilis coepit esse Christi hostia, qui secundum
 15 legem habebatur inmundus. unde et de Leuitis scriptum est quod sint redemptiones eorum, eo quod et sanctitate uitae suae et oratione peccata plebis leuarent. in quibus figura agni praecessit mysteriis uerum Leitem uenturum, qui proprii corporis passione tolleretur peccatum mundi. Leuitas significatur
 20 'susceptus pro me' uel 'ipse mihi leuis'. ipse perfectae uirtutis habet inperitendae populo sanitatis indicium. ipse ergo qui pro salute uniuersorum expectatus aduenit pro me utero editus uirginali, pro me oblatus, pro me gustauit mortem, pro me 211 A resurrexit. in quo omnium hominum suscepta redemptio, ad-
 25 sumpta est resurrectio. ipse est uerus Leuitas, ut nos Leuitas faceret adhaerere deo, ipsi continuas preces fundere, de ipso salutem sperare, fugere terrena negotia, in dei possessione

10 I Petr. 1, 18   11 I Cor. 7, 23   13 Marc. 11, 7   15 Exod. 13, 13   16 Philo de sacr. 36 (186, 22; I 249, 21 C.)   19 Ioh. 1, 29

3 pecuniā *M*   ut *AA'BP'* aut *I'* (a *eras.*) *cet.*   12 miramur *AA'*
 in scō miramur euangelio *B*   14 hostia xpi *B*   16 redemptionis *M*
 et s. u. *I'*, om. *A'*   post sanctitate *add.* et *M*   17 lauarent *P* (a
pr. in ras. m2) *AA'M'V*   18 misteriis *MV* misterii *B*   leuitam *P*
 (a *m2 in ras.*) *A*   pro proprii *M*   19 leuite *M* leuita *AA'*
 20 ipse <enim> perfectae α   22 me <est> α   25 et (v s. e) *M*

numerari, sicut scriptum est: domine, posside nos. ea est enim sola possessio, quae nullis obnoxia tempestatibus perpetuae gratiae ferat fructus. redemptor Leuites est, quia uir sapiens redemptio insipientis est, qui tamquam medicus B aegrum insipientis animum fouet et quaedam adspergit solidi- 5 ori menti prudentiae medicamenta imitatus illum medicum, qui de caelo uenit, ut demonstraret hominibus prudentiae uias et sapientiae semitas paruulis reuelaret. uidebat enim laborantes non posse sine remedio saluari et ideo medicinam tribuebat aegris, ideo omnibus opem sanitatis detulit, ut qui- 10 cumque perierit mortis suae causas sibi adscribat, qui curari noluit, cum remedium haberet quo posset euadere, Christi C autem manifesta in omnes praedicetur misericordia, eo quod ii qui pereunt sua pereant negligentia, qui autem saluantur secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines 15 nult saluos fieri et in agnitionem ueritatis uenire. denique et Sodoma si habuisset quinquaginta iustos, non esset euersa et si decem habuisset, esset redempta, eo quod sermo remissionis peccatorum animam seruitute exuat et disciplinae plenitudo perfectae mentem non sinat edaci libidinum uapore D 20 consumi.

12 Plurimum tamen refert et moralem aedificat affectum, si etiam numerum iustorum simpliciter accipiamus prodesse popu-
lorum saluti. conprimit et resecat inuidiam, confundit improbi-
tatem, uirtutem incitat, auget gratiam. nemo enim debet 25 inuidere alteri laudem, quae sibi prosit, atque improbus quisque redemptorem suum dum suscipit frequenter imitatur, certe ueneratur, plerumque etiam diligit. ipse etiam, si se E

1 Exod. 34, 9   4 Philo de sacr. 37 (187, 9; I 251, 3 C.; 187, 12; I 251, 6 C.)   8 Psalm. XVIII 8 Matth. 11, 25   14 Ioh. 3, 16 sq., Luc. 19, 10   15 Ioh. 3, 17   17 Gen. 18, 24 sqq. Philo de sacr. 37 (187, 17; I 251, 9 C.)

1 munerari *M*   5 solidiora *Ba*, *fort.* solidioris   14 hii *MA'P'* hi *cet.* 16 et ad *P*   18 redempta esset *P*   19 seruitute *Ba* seruituti *cet.* 21 consumi *MM'*   24 confudit *MP*

aliis profuturum sciat, studiis augetur eaque gratia conectit
 populos, adcumulat caritatem ciuium, urbium gloriam. quam
 beata ciuitas, quae plurimos iustos habet, quam celebrabilis
 ore omnium, quomodo benedicitur tota de parte et beatus
 5 atque perpetuus status eius existimatur! quam gaudeo, cum
 aliquos mites ac sapientes diu uiuere uideo, cum uirgines
 castas, uiduas graues aspicio longaeuas uelut quandam in-
 canam ecclesiae curiam, quae praetendat ipso quoddam uultu F
 et specie grauitatis quod reuereantur, quod imitentur, quo
 10 ad omnem morum gratiam colorentur! non enim ipsis gaudeo,
 cum uiuenti multa subeant taedia saeculi huius, sed quia
 prosunt pluribus. similiter cum aliquis huiusmodi decedit
 quamuis longa senectute depositus, adficio, quia destituitur
 grex iuuenum muro senili. denique periturae urbis aut malo-
 15 rum iminentium uel futurae labis hoc primum indicium,
 si decident uiri consultiores uel etiam grauiore feminae, hinc
 primum ingruentium porta aperitur malorum. sicut ergo urbs
 tota solidatur atque augetur coetu sapientium uel obitu labe-
 factatur, ita sermo grauis et quidam senilis plenus prudentiae 212 A
 20 stabilire uniuscuiusque animam solet, confirmare mentem.
 iam si accedat multarum lectionum usus, plurimorum prae-
 ceptorum et consiliorum quidam senatus, uel perpetuum
 urbis eius, quae in singulorum est praecordiis, statum efficit.
 1, 13 Ideo ergo primogenitos et redemptores ceterorum Leuitas B
 25 Moyses appellauit, quod maturioris et utilis sententiae uiri

2 Philo de sacr. 37 (187, 36; I 252, 4 C.) 12 Philo de sacr. 37
 (188, 1; I 252, 12 C.) 13 Uerg. Aen. XII 395 17 Philo de sacr. 37
 (188, 12; I 253, 3 C.) 24 Num. 3, 12 Philo de sacr. 37 (188, 17; I
 253, 7 C.)

8 curam *MP* quoddam *M'* (d *pr. eras.*) *P'* quodam *cet.* 9 quo
 (quod *m2 M'*) reuereantur *M'P* quo imitentur *P* quod ad *M*
 11 uiuenti *Henricus Schenkl* uiuendi *libri* huius saeculi *B* 12 de-
 cedit *MAA'* 15 indicium est *M'PP'V* iudicium est *B* 16 decident
AA' Monac. 14399 Uindob. 758 decidentur *cet.* 17 aperitur porta *B*

altero senectutem quandam animae praeferant, altero redemp-
 tionem conferant. unde et ciuitates Leuitarum in ueteri testa-
 mento redemptrices significauit Moyses, quia is qui confugit
 ad eam animam, in qua habitat dei uerbum, quae urbis modo
 munita atque uallata sit, perpetuam libertatem acquirit sibi. 5
 sicut enim in ciuitatibus Leuitarum erat poenarum remissio,
 ut si quis ad eas confugeret, qui non uoluntariam necem
 hominis admiserat, nulli eum occidere liceret intra urbes
 dumtaxat positum Leuitarum, ita quem peccati proprii paenitet,
 quod aut imprudenter aut inuitus admisit, si Leuitarum adhae- 10 D
 reat incolatui et ab his praeceptoribus, qui dei mandata dis-
 pensant, recedendum non putet, lex ipsa ab omni eum commissi
 14 flagitii poena supplicioque liberat. nec absurdum putes quod
 facinorosi cohabitant piis ac maculosi sacratis; opus enim
 habent purificari qui aliquo polluti sunt delictorum contagio. 15
 et quodammodo diuerso genere causa concurrit. sicut enim
 Leuites mundanis uoluptatibus abdicatus exul est culpaе, ita E
 reus sanguinis fugitiuus est patriae. sed hoc interest, quod
 iste necessitate suos deserit propter metum legis, minister
 autem dei humanarum consortiis renuntiat passionum et 20
 quadam carnalis inlecebrae se abdicat necessitudine propter
 studia uirtutis. etiam illud non abhorret a uero, quod etiam
 iste uelut quasdam in se manus inicit, ut interficiat uolup-
 tates sui corporis et quendam suae carnis operetur interitum.
 interfecit nempe Moyses Aegyptium et fugax factus est de 25 F
 terra Aegypti, ut declinaret eius terrae tyrannum. sed non
 ante illum interfecisset Aegyptium hominem, nisi prius in se
 Aegyptium nequitiae spiritalis interemisset et abdicasset se

2 Num. 35, 6 sqq. Philo de sacr. 37 (188, 35; I 253, 15 C.)
 4 Ioh. 1, 14 13 Philo de sacr. 38 (189, 14; I 254, 19 C.) 16 Philo
 de sacr. 38 (188, 38; I 254, 4 C.) 22 Philo de sacr. 38 (189, 2; I
 254, 11 C.) 25 Exod. 2, 12 26 cf. Philo de sacr. 38 (189, 5; I 254,
 13 C.) 28 Exod. 2, 10 sq.

3 is *ABV* et (i in *ras.*) *P* his *cet.* 4 urbis *AA'* *Uindob.* 4601
 uerbis *Uindob.* 758 (e *eras.*) *cet.*

regalium luxu honorum, maius patrimonium aestimans thesauris Aegypti obprobrium Christi. quod stultis quidem uidetur obprobrium, nobis autem illud obprobrium dominicae crucis uirtus dei est atque sapientia.

15 5 Accedit eo quod duo quaedam in deo principalia sunt genera uirtutum, unum quo remittit, aliud quo uindicat. remittuntur peccata per dei uerbum, cuius Leuites interpres et quidam exsecutor est, remittuntur per officium sacerdotis 213 A sacrumque ministerium, puniuntur quoque per homines, sicut
10 per iudices, qui potestate ad tempus utuntur, sicut apostolus docet dicens: uis autem non timere potestatem? bonum fac et habebis laudem ex illa; dei enim minister est tibi in bonum. si autem malum feceris, time. non enim sine causa gladium portat; dei
15 enim minister est uindex in iram ei qui malum egit. puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus, quia saepe ab alienigenis dei iussu excitatis propter diuinae B maiestatis offensam subactus est populus Iudaeorum. ne is quidem qui inuitus aliquod fecerit homicidium extra ministerium
20 est, siquidem lex ait de eo quia deus dedit eum in manus eius. manus ergo eius instrumenti modo diuinae ultioni ministerium praebuerunt. Leuites igitur minister remissionis est, percussor autem, qui tamen non ex dispositione, sed praeter uoluntatem fecerit homicidium, diuinae minister
25 est ultionis. illud quoque specta quia, cum interficitur impius, C Christus infunditur et, ubi abominatio aboletur, sanctificatio

2 I Cor. 1, 23 sqq. 5 Philo de sacr. 39 (189, 18; I 254, 22 C.)
11 Rom. 13, 3 sq. 16 cf. Esai. 13, 17 18 Philo de sacr. 39 (189, 29; I 255, 8 C.) 20 Exod. 21, 13

5 sint AA' 6 genera] opera AA' 8 exsecutorum M 15 iram AA'P' ira cet. 16 agit AA' 17 dei iussu om. B 18 subactus MAA' subiectus (factus add. Monac. 2549) cet. ne MAA' nec cet. his AA'B 22 ultioni B α ultionis cet. 26 abominatio M' abhominatio cet.

16 congregatur, quia dominus dixit: in ea die, in qua inter-
fecero omne primogenitum Aegypti, sanctificabo
mihi omne primogenitum Istrahel. quod non ad unum
diem afflictionis Aegypti referes, sed ad omne tempus. cum
enim renuntiatur improbitati, statim adsciscitur uirtus; egressus
enim malitiae uirtutis operatur ingressum eodemque studio
quo crimen excluditur innocentia copulatur. habes hoc in D
euangelio quia ubi Satan as inmisit se in cor Iudae, Christus
recessit ab eo momentoque eo quo illum recepit hunc amisit.
denique sic scriptum est: et post bucellam introiuit 10
in illum Satan as. dixit ergo illi Iesus: quod facis
fac celerius. quid illud? ut quia introierat Satan as in illum,
ipse abiret a Christo. eicitur itaque et extruditur, eo quod
iam cum domino Iesu esse non possit qui coeperat esse cum
diabolo; nulla enim communicatio Christi cum Belial. unde 15 E
statim imperio expulsus abscessit, sicut legimus dicente euan-
gelista quia cum accepisset bucellam, exiuit conti-
nuo; erat enim nox. non solum exiuit, sed continuo et
nocte exiuit. nec mirum si noctis tenebras habebat qui Chri-
stum deserebat. uerum sicut ipse receptus a diabolo exclusus 20
a Christo est, ita Zacchaeus renuntians auaritiae Christum
recepit. meritoque uidens studium eius, quod in arborem
ascendisset, ut transeuntem Iesum uideret, dicit dominus: F
Zacchaeus, festinans descende, quia hodie in domo
tua manere me oportet. et descendit festinans et 25
excepit illum gaudens. sed excipiendo Christum exclusit

1 Num. 3, 13 (cf. Exod. 13, 15) Philo de sacr. 39 (189, 39; I 255,
15 C.) 5 Philo de sacr. 39 (190, 1; I 256. 5 C.) 7 Ioh. 13, 2
10 Ioh. 13, 27 15 II Cor. 6, 15 17 Ioh. 13, 30 24 Luc.
19, 5 sq.

1 consecratur *M* consecratur *AA'* in qua *MAA'PP'* et (add. m3)
V qua *BM'* 2 Aegypti...primogenitum *om.* *V* 3 isrl libri 10 sic
om. *B* bucellam *V* introibit *M* 11 in eum *B* 13 excluditur
BM'PP'V 16 dicentē euangelistā *M* 17 bucellam *APV* 21 et p. 393,
4, 13 zacheus libri 24 zachee libri 25 oportet me manere *BPP'*

auaritiam, relegauit perfidiam, renuntiauit fraudibus; aliter
 enim non ingreditur Christus nisi ut uitia excludat, quia non
 cohabitat erroribus. denique de templo eiciebat nummularios,
 quia ipse uolebat habitare, unde Zacchaeus hoc intellegens
 5 quia Christum uetere suo suscipere non poterat affectu, supe-
 riora uitia exire suo iussit hospitio, ut Christus intraret.
 merito igitur obmurmurantibus quod dominus Iesus ad 214 A
 hominem peccatorem diuertisset manere dixit ad dominum:
 ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus,
 10 et si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadru-
 plum. in quo illis respondit qui dicebant peccatorem Christo
 hospitium non debuisse praebere, hoc est: 'iam non sum
 publicanus, non ille Zacchaeus, non praedo, non fraudator.
 reddo quae sustuli, reddo qui auferre consueueram. iam dono
 15 pauperibus, quos ante nudabam, iam mea confero, qui aliena B
 rapiebam.' fugerunt crimina, postquam Christus intrauit; dis-
 cussa est omnis carnalium caecitas passionum, ubi aeternae
 , 17 uitae lumen infusum est. diximus de primogenitis, dicamus
 etiam de adipibus, de quibus satis docet Dauid dicens: sicut C
 20 adipe et pinguedine repleatur anima mea. et supra
 ait: et holocaustum tuum pingue fiat, hoc docens
 acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum et
 quodam pabulo fidei ac deuotionis uerbique caelestis ube-
 riore alimonia saginatum. frequenter pingue opus dicimus
 25 quod spissum et operosum uelimus intellegi et opima
 hostia praedicatur quae non sit tenuis et exilis. unde et
 sacrificium pingue recte nuncupamus, quod opimum cupi-
 mus declarare. sed etiam illud documento est quod pingues D

3 Matth. 21; 12 (Marc. 11, 15 Ioh. 2, 15) 7 Luc. 19, 9 9 Luc.
 19, 8 18 Philo de sacr. 40 (190, 11; I 256, 13 C.), cf. Gen. 4, 4
 19 Psalm. LXII 6 21 Psalm. XVIII 4

1 religauit *M'* (s. i pr. ras.) *AA'P'* et *m3 S* 7 *ih̄s BM'* μ *xpc cet.*,
nisi forte Christus delendum est 8 ad *ih̄m B* 9 post bonorum *add.*
omnium B, post meorum *add. dne P Monac. 2549 et 14399* 14 quod
(om. sustuli reddo qui) B

uaccae prophetica interpretatione annis fertilibus comparatae sunt.

- 6, 18 Nunc consideremus quid sit quod ait dominus: si recte offeras, non recte autem diuidas, peccasti; quiesce. quod indicium est deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. denique condemnati oblato muneris Cain pro conscientia insincerae oblationis intellexit deo suum sacrificium non probatum et tristis est factus. quando enim mens sibi recti est conscia, gratulatur uelutque infusione quadam spiritali repletur animus gaudio, cum alicuius uel studia uel opera deo <non> improbantur. tristitia igitur Cain conscientiae testimonium, repulsae indicium est. et quia optulit munus, tamen quia non recte et iure diuisit, culpam incidit.
- 19 quattuor enim genera sunt quibus sacrificia commendabantur: si aut noua nouorum essent aut frixa aut diuisa aut continua. noua nouorum primo tempore anni, quae specie in primogenitis fructibus aestimabantur; nunc autem reuelatum est eos significari qui per baptismatis sacramenta renouantur. hoc est enim uere sacrificium primitium, quando unusquisque se offert hostiam, a se incipit, ut postea munus suum possit offerre. noua igitur fides renouatorum, ualida, pubescens, incrementum uirtutis acquirens, non remissa, non fessa, non senio quodam marcida et uigore ignaua apta sacrificio est, quae pullulet quodam uirenti germine sapientiae et iuuenali diuinae cognitionis feruore pubescat, habeat tamen sucum doctrinae ueteris; sicut enim noui ita et ueteris testamenti debet doctrina concurrere, quia scriptum est: manducate

1 Gen. 41, 26 Philo Quaest. I 64   3 Gen. 4, 7   8 Gen. 4, 5
 Philo Quaest. I 63   9 Uerg. Aen. I 604   15 Leuit. 2, 14 Philo de
 sacr. 21 (177, 37; I 233, 10 C.)   19 Rom. 12, 1   27 Leuit. 26, 10
 Philo de sacr. 23 (178, 33; I 234, 15 C.)

9 uelutque *scripsi* uel quia *B* uel quod *cet.*   11 a deo *V* non
addidi probantur *B a*   12 optulit *SP' V* obtulit *cet.*   21 renoua-
 torum *usque ad* sacrificio etiam *p. 397, u. 7 om. S; excidit folium*
 24 iuuenili *BV*   27 *post* quia *add.* sicut *M'PV* et (sic corr.) *P'*

uetera ueterum et uetera a facie nouorum auferte. cibus nobis sit cognitio patriarcharum, epuletur animus in prophetarum <libris> oracula. tali sagina mens pascatur interior, sed iam non species agni sit, sed ueritas corporis Christi. non legis umbra praestringat oculos, sed aperte dominicae gratia passionis, splendor resurrectionis aciem mentis inluminet.

20 Si autem offeres sacrificium de primitiuis ouibus, frixum C in igne, frixum pingue, offeres sacrificium primitiuorum, sicut
10 scriptum est, quod significat fidem tuam uelut igni probatam esse debere et sancto feruentem spiritu. denique coxit lentem Iacob et fratri primatus benedictionis eripuit; quos utique solida consequeretur fides. hic ergo robustus et uiuidus augebatur, ille autem qui cibum suum coquere nesciebat fati-
15 gatus atque deficiens defluebat. uratur igitur uerbo domini D sicut igne uirtus animae tuae. uide ustum Ioseph, sicut scriptum est: eloquium domini ussit eum. torreatur fides tua sicut spicae messium; tunc enim maturitatem fructuum praeferunt, cum eas primo solis processu tempora aestiua
20 torruerint. sermo igitur plurimus scripturarum animam confirmat et quodam spiritalis gratiae colorat uapore, rationabilia quoque inuenta conroborat dissoluitque omnem uim inrationabilium passionum. ideoque Esau laxatis uirtutis suae nexibus E dissolutus est, illi autem qui succincti lumbos non crudum
25 neque coctum in aqua, sed assatum in igni caput agni edere iuebantur, sicut habes in Exodo, forti ac fideli animo pede-

5 Hebr. 10, 1   8 Philo de sacr. 23 (178, 47; I 235, 2 C.)
11 Gen. 25, 29 Philo de sacr. 24 (179, 6; I 235, 10 C.)   14 Gen. 25, 30
17 Psalm. CIII 19   26 Exod. 12, 9

3 libris *addidi*   oraculo *V* oraculis *ed. Paris. a. 1569*   6 et
splendor *B*   11 feruentem *M* feruente *AA'* feruere *cet.*   13 con-
sequenter *M* consequetur *AA'*   robustus *B* rubeus *Monacc. 2549 et*
14399 rubus *cet.*   14 fatigatus *B* fatigatus autem *cet.*   16 iustum *V*
(i *eras.*)   20 torruerunt *P* (-int *m2*) *P'*   25 igne *B et* (i *s. e m2*) *M'*
agni caput *B*

stri itinere maria transfretarunt. in euangelio quoque assos
 pisces dominus Iesus manducabat, sicut scriptum est, in quo
 plenitudo sancti spiritus redundabat. et fortasse ideo deficie-
 bat Esau, quia coctum in aqua desiderabat cibum, quem
 21 Iacob quasi inhabilem sibi donauit infirmo. oblationem autem 5 F
 atque orationem oportet non confusam esse, sed conpetenti
 diuisione distinctam. in omni enim confusione melior distinctio,
 multo magis in oratione atque oblatione, quae nisi certas
 diuisiones habeat, fit obscurior. ideoque hostiae plerumque
 membra lex diuidi iubet et holocausta offerri, ut sine admix- 10
 tione et operimento atque nudum sacrificium sit, eo quod
 nuda atque omnibus exuta inuolucris debeat fides nostra
 feruere, ne uagis et fallacibus opinionibus induatur, sed pura
 atque sincera simplicitas mentis appareat. deinde in partes
 diuidatur congruas. uirtus enim genus est, quae diuiditur in 15 21
 plurimas species; sed principales quattuor sunt, prudentia
 temperantia fortitudo iustitia. redoleat igitur oratio tua pru-
 dentiam erga cognitionem dei et ueritatem fidei, redoleat
 temperantiam, quam etiam a coniugibus exigendam putauit
 apostolus dicens: nolite fraudare inuicem, nisi forte 20
 ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi. et lex
 castificatos ante hesternum et nudiustertianum diem ad sacri-
 ficiu accedere iubet. fortitudinem teneat oratio, ut nullo B
 interpoletur metu, nulla lassitudine deficiat; tunc enim debet
 esse intentio ad precandum robustior, cum urgemur aduersis. 25
 iustitiam custodiat precatio, quam si tenuisset Iudas, non in

2 Luc. 24, 42 sq.

5 Philo de sacr. 24 (179, 17; I 235, 14 C.)

9 Leuit. 1, 6 Philo de sacr. 25 (179, 37; I 236, 13 C.) 14 Philo de

sacr. 25 (179, 41; I 237, 6 C.) 20 I Cor. 7, 5 21 Exod. 19, 10 sq.

7 enim om. V enim <re> ed. Rom., fort. enim <actione> 8 obla-
 tione atque oratione B 11 atque MM' aque (aque) cet. aliquo ed.
 Rom. 15 diuidantur M 19 a om. BM'PP'V 25 p̄candum AA'B
 Monac. 14399 Uindob. 758 praedicandum cet. urgemur AB et m1 M'
 urgetur P urgetur P et m2 M' 26 p̄catio AA' Uindob. 758 Monac.
 14399 deprecatio B praedicatio cet.

peccatum facta esset eius oratio. quando enim magis ab iniustis operibus ac studiis abstinere debemus quam tunc quando dei iustitiam precamur? et ideo dominus, ut cordi nobis esset iustitia, beati inquit qui persecutionem
 5 patiuntur propter iustitiam; ipsorum est regnum C
 caelorum. haec defuit Iudae; nam si adfuisset, non tradidisset dominum, non prodidisset magistrum. defuit sacrificio etiam Cain istius, qui si tenuisset iustitiam, domino debuit primitiua munera, non posteriora deferre. defuit itaque
 10 ei diuisio, ideoque responsum ait: si recte offeras, non recte autem diuidas, peccasti; quiesce. uides quantum sit uitii. ubi deest diuisio, ibi totum sacrificium refutatur.

12 Superest ut de continua et iugi oratione dicamus, quod D
 15 inmorari nos et uacare orationi oportet. pernoctabat dominus in oratione, non ut sibi prodesset, sed ut nos doceret. frequens enim oratio quandam operatur disciplinam orandi, quia ipse usus docibiles dei facit, indocibiles negligentia. bona igitur exercitatio. denique corporis uirtus exercitatione
 20 augetur frequenti, at inexercitata minuitur et labitur; plurimi enim exercitii dissuetudine etiam naturalem dissoluere uirtutem. similiter animae fortitudo exercitationis adsiduitate solidatur, ut labor ipse disciplinae sit non oneri futurus, sed
 25 usui. hunc cibum menti nostrae deferamus, qui multa adtritum meditatione ac politus cor hominis sicut illud caeleste manna

3 Matth. 6, 33   4 Matth. 5, 10   14 Philo de sacr. 26 (180, 19; I 238, 1 C.)   15 Luc. 6, 12   18 Ioh. 6, 45   22 Philo de sacr. 26 (180, 12; I 237, 11 C.)   25 Ioh. 6, 32

2 tunc etiam B   3 precamur *scripsi* praedicamus M Uindob. 758 Monac. 14399 deprecamur cet.   5 quoniam ipsorum P (quoniam s. u. m2) P' V; fort. ipsorum <enim>   14 quod B quod sic Monac. 14399 quodsi cet.   16 ut non sibimet B   18 dō M   20 aut P (u eras.) cet.   21 dissuetudinem S (e pr. ex i m3) dissuetudine M et (corr. m3) P' dissuetudines P (s ult. eras.) V desuetudine B   23 disciplinae B disciplina cet.   honeri S (h eras.)   futuris S (v s. i)

confirmet. quod non otiose tritum ac politum accepimus, eo
 quod caelestium scripturarum alloquia diu terere ac polire
 debemus toto animo et corde uersantes, ut sucus ille spiri-
 talis cibi in omnes se uenas animae diffundat. ergo si tam-
 quam pubescens adolescat fides, quae defectum senescentis
 deuotionis ableget et spiritu ferueat et congrua distinctione
 teneatur mensura legitimae diuisionis, et assiduitas commendet
 gratiam, tunc fit illud pingue et tamquam adipale precationis
 genus, de quo dicit propheta: inpinguasti in oleo caput
 meum. sicut enim agni multo lacte pinguescunt et sicut
 oues bene pastae adipe nitent, ita apostolico suco pasta
 23 fidelium pinguescit oratio. horum si desit aliquid quae supra
 diximus, sacrificium non probatur. ideoque dictum est ad
 Cain: si recte offeras, non recte autem diuidas 21
 namque mundus ipse distincte factus legitur, cum esset ante 15
 incomposita pars eius, quia terra erat inuisibilis et in-
 conposita. nempe lux primum facta est et uocauit deus
 lucem et separauit deus inter lucem et tenebras et uocatae
 sunt tenebrae nox. et per ordinem singula quod facta sint
 legimus, caelum, terra. ligna fructifera, animalia diuersa. 20
 distributa autem sunt leuiora superioribus, ut aer et ignis
 et grauiora inferioribus, hoc est aqua et terra. utique simul B
 omnia fieri iubere potuit deus, sed distinctionem seruare
 maluit, quam nos in omnibus imitemur negotiis et maxime
 in uicissitudinibus gratiarum. in quibus non satis est reddere 25
 quod acceperis, sed commendare quod reddas. nam si quis
 debitum soluat et in referendo faciat iniuriam creditori,
 intolerabilius est utique quam non reddidisse quod debebat.
 non ergo quantitas solutionis, sed animus reddentis et qua-

9 Psalm. XXII 5   16 Gen. 1, 2 sqq.

1 accepimus *SBP'* accipimus *P* (i *pr. ex e*) *cet.*   2 terrere *S*   5 ad-
 ulescat *MM'*   seniscentis *S*   7 mensurae *S* (e *alt. eras.*) *PP'*
 9 profeta *M*   12 superius *PV*   14 recte autem] rec (te autem *om.*) *M*
 18 *puto* lucem <diem>   21 autem *om. B*   24 imitemur *S*   26 acci-
 peris *S* (*corr. m.2*) *M*   29 et *B μ. om. cet.*

litas consideratur et affectus. recte igitur optulit, quia oblatio C
insigne deuotionis et indicium gratiarum est, sed non recte
diuisit, quia ante omnia deo debuit deferre primitias, ut a
gratia inchoaret auctoris. etenim diuisionis hic ordo est, ut
5 prima secundis, non primis secunda praecurrant et caelestia
terrenis, non terrena caelestibus praeferantur.

, 24 Sed quia Cain confudit hunc ordinem, dicitur ei: pec- D
casti; quiesce. omnia docet deus, primum ne pecces, ut
in Adam monuit, secundo, si peccaueris, quiescas, ut in Cain
10 doceris. erubescere enim debemus et condemnare peccatum,
non defendere, quoniam pudore culpa minuitur, defensione
cumulatur, et silendo corrigimur, contentione prolabimur. sit E
saltem uerecundia, ubi non est absolutio. inde illud: iustus
in exordio sermonis accusator est sui. et iterum
15 alibi ab ipso domino dictum legimus: dic iniquitates
tuas, ut iustificeris. quanta pudoris gratia, ut iustitiam
teneat uerecundia, quam culpa reatus abstulerit! ideo autem
ait: quiesce, quoniam non habes quod excuses. culpa ipsius
ad te conuersio est. non enim frater ei addicitur, sed error
20 adscribitur, cuius ipse sibi auctor est. in te inquit reuertitur F
crimen, quod a te coepit. non habes in quo necessitatem
magis quam mentem tuam arguas. in te retorquetur impro-
25 bitas tua, tu princeps es illius. bene ait: tu princeps
es illius. etenim impietas mater quaedam est delictorum, et
25 qui grauiora peccauerit in cetera facile prolabitur. quomodo
enim potest ab humanis temperare qui diuina uiolauit et

7 Gen. 4, 7 Philo Quaest. I 65 13 Prouerb. 18, 17 15 Esai.
43, 26 20 Gen. 4, 7 23 Gen. 4, 7 Philo Quaest. I 66

1 et om. *M* igitur cain *B a*, fort. obtulit Cain, quod praeferam
optulit *SV* obtulit *cet.* 2 et indicium om. *M* 7 confudit *BM'P'*
confundit *cet.* 8 quiesce *M* (esce in *ras.*) 9 fort. <ut> si 12 fit
(in *mg.* sit) *S* 13 saltem *BPM'V* 15 alibi hoc loco *M*, in *S*: *eras.*
(in *mg.* *m1* alibi, sed *eras.*); alibi post dictum transponunt *S* (punctis
subpositis, sed *erasis deletum*) *cet.* 17 culpa *S m3* culpe *MAA'*
culpa *S m1 cet.* abstulerat *B* 23 illius es *M* bene... illius in
mg. S 24 es *eras. S*, om. *MAA'*

hominibus bonus esse qui deum laesit? atrociorum igitur
 scelerum reatum uitia reliqua secuntur, quoniam quo flagi-
 tiosa propenderint eo inclinant cetera. tu ergo princeps operis
 tui, tu dux criminis. non te inuitum, non imprudentem error 218
 adtraxit, sed uoluntarius reus iudicio, non lapsu fecisti dolum, 5
 8, 26 quo te diuinæ iniuriæ reum ipse conuincis. admonitus igitur
 ut quiesceret auget insolentiam, acerbatur flagitium. quid B
 igitur sibi uult quod ait: eamus in campum nisi quia
 locus nudus gignentium eligitur parricidio? ubi enim frater
 habebat occidi nisi ubi fructus deesset? tamquam praesa- 10
 giens natura tanti sceleris loco germina denegauerat, quia
 non conueniebat ut idem solum et contagia parricidalis
 sanguinis reciperet praeter naturam et fructus secundum
 naturam germinaret. merito ipse dicit: eamus in campum,
 non dicit: eamus in paradysum, ubi poma florent, non in 13 C
 aliquem cultum et fructiferum locum. ipsi parricidae indicant
 fructum se sceleris habere non posse nec penes eos fructum
 manere qui tantæ impietati praeberint officium. nam ipsam
 refugiunt elementorum benignitatem, ut iste Cain, qui uide-
 tur ueritus, ne largior boni terra prouentus triste facinus 20
 impediret et liberalitatis adsuetudine genitilis, qua facit sibi
 fetus et fructus uarios germinascere, in hoc quoque criminis
 apparatu uel muta specie sui fraternum reuocaret affectum. D
 latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter quasi
 erubescens consciam, parricida terrarum fecunditatem. quo- 25
 modo enim poterat communis partus uidere consortia qui
 consortem sui sanguinis trucidabat? Ioseph in lacum mittitur

8 Gen. 4, 8 Philo Quaest. I 67   9 Sall. Iug. 79, 6   27 Gen.
 37, 24

1 bonus *S m3 P' m2 AA'B* bonorum *M* bonum *SP' m1 PV* bononā
 (no *del.*) *M'* 5 in indicio *S* (in *exp. et iudicio scr. m2*) indicio *PM'P'V*
 6 est igitur *P* 7 aceruat *PV* 9 elegitur *SMAA'* 15 paradysum
SPP' 21 quae *PV* 22 germinascere *B Monac. 14399* germinescere
Monac. 2549 (i *ex a*) *µ* germanescere *cet.* 23 muta *SMB* mutua *cet.*
 25 erubescens *S* (cens *s. u. m3*) *AA'M'P* erubes *M* erubescit *BP'*
 consciam *B* conscilia *M'* conscia *cet.* fecunditatem fugit *B*

siccum, Amnon intra domum occiditur. iustum igitur natura est inperita iudicium ea loca, in quibus erat futurum parri-
cidium, muneris sui dote priuando, ut ex innocentis soli
quadam damnatione ostenderet quanta essent futura supplicia E
5 noxiorum. propter scelus igitur hominum et ipsa elementa
damnantur. denique Daud montibus, in quibus Ionatha cum
patre interemptus est, perpetuae poenam sterilitatis optauit
dicens: montes qui estis in Gelbue, neque ros neque
pluuia cadat super uos, montes mortis!

, 27¹⁰ Nunc consideremus qua ratione interrogauit deus Cain ubi F
esset frater suus, quasi nesciret occisum. sed quod ad scien-
tiam dei spectat, negantem arguit et infitianti quasi sciens
respondit: uox sanguinis fratris tui ad me clamat,
quod autem ad rationem profundam adtinet, peccantes admonet 219 A
15 paenitentiae; confessio enim poenarum compendium est. inde
in iudiciis saecularibus inpositi eculeo torquentur negantes.
et quaedam tangit iudicem miseratio confitentis. est quaedam
in peccatis uerecundia et paenitentiae portio crimen fateri
nec deriuare culpam, sed recognoscere. mitigat iudicem pudor
20 reorum, excitat autem pertinacia denegantium. uult te prouo-
care ad ueniam deus, uult de se sperari indulgentiam, uult
demonstrare tua confessione quod non sit auctor malitiae. nam B
qui peccatum suum ad quandam referunt, ut gentiles adse-
runt, decreti aut operis sui necessitatem diuina arguere
25 uidentur, quasi ipsorum uis causa peccati sit; qui enim
necessitate aliqua coactus occiderit quasi inuitus occidit. ea

1 Reg. II 13, 28 sq. 8 Reg. II 1, 21 10 Philo quod det. pot.
ins. 17 (202, 31; I 271, 14 C.) Quaest. I 68 13 Gen. 4, 10

1 amnon *P'* agnū *M* (nū *in ras.*) ammon *B* amor *V* amon *cet.* 2 in-
peritia (inperita *in mg.*) *S* inperira *M* 4 esset *S* (*corr. m3*) *MM'P'*
esse (*corr. m2*) *P*; quanta essent *om. B* 5 noxiorum *Laudunensis*
Maurinorum noxiora *cet.* 6 ionathas *P'* 8 gelbue *M* gelboe *V*
gelboe *cet.* 12 spectat *Monacc. 2549 et 14399 Uindob. 758* expectat
cet. 13 tui fratris *P* 15 paenitentiae *M* ad paenitentiam *B* paeni-
tentiam *cet.* 16 eculeo *P* 17 confitentis *M* 23 referunt *B* refert
MP (*in quibus t in ras.*) *cet.* 25 sit peccati *B* 26 coactus aliqua *B*

uero quae a nobis sunt excusationem non habent, quae autem
 praeter nos sunt excusabilia sunt. sed quanto grauius peccato
 ipso ad deum referre quod feceris et reatus tui inuidiam C
 28 transfundere in auctorem non criminis, sed innocentiae. per-
 pende autem parricidae responsionem. nescio inquit; num- 5
 quid custos fratris mei ego sum? etsi contumaciam
 prodat hic sermo, sonat tamen quia, si bonum fratrem con-
 siderasset, custos debuit esse pietatis. quem enim magis
 quam fratrem seruare debuerat? sed quomodo germanitatis
 seruaret officium qui necessitudinis non agnouisset affectum? 10
 aut qui fieri posset, ut naturae oboedientiam deferret qui deo D
 reuerentiam non exhiberet? negat primum quasi apud igno-
 rantem, recusat fraternae munus custodiae quasi exsors naturae,
 declinat iudicem quasi liber arbitrii. quid miraris si pietatem
 non agnouit qui non agnouit auctorem? et ideo doceris hac 15
 serie scripturarum fidem esse radicem uirtutum omnium.
 unde et apostolus ait quia fundamentum nostrum Chri-
 stus est et quicquid supra hoc fundamentum aedificaueris
 hoc solum ad operis tui fructum et uirtutis proficere merce- E
 29 dem. congrue igitur respondit dominus tam imprudenter ne- 20
 ganti dicens: uox sanguinis fratris tui ad me clamat, hoc
 est: 'cur nescis ubi est frater tuus? soli eratis cum duobus
 parentibus, inter paucos frater te latere non debuit. an quia
 parentes tui accusatores esse non possunt? nolo enim ut ea
 necessitudo quae est auctor salutis fiat auctor periculi, in te 25
 solo leges suas natura amiserit. ideo ergo putas crimen latere, F

5 Gen. 4, 9 Philo quod det. pot. ins. 18 (203, 26; I 272, 15 C.)
 Quaest. I 69 17 I Cor. 3, 11 sq. 21 Gen. 4, 10

1 sunt om. V 2 grauius est B 3 erratus V tui MBM'V sui
 S (tui in mg.) cet. 6 custos M sum ego A' (go s. u.) et (m4 ego
 sum) V 7 quasi bonum M (asi in ras.) V 10 necessitatis M af-
 fectum MAA' effectum S (a s. e pr.) cet. 11 qui pr.] quia P' (a exp.) P
 (qualiter m2) M' (s. m2 quomodo) SMAA' quomodo BV 16 radicem
 esse B omnium uirtutum MB 17 ihs xps B 23 te latere frater B
 potuit B 24 possint M nol. S (i eras., o s. ras.) 26 amiserat B

quia parentes accusare non debent? sed eo maior est con-
 demnatio tua. nam si cara necessitudinis nomina accusare non
 debent, multo magis non debent occidere. sed si me testem
 abnuis et refugis arbitrum, uox sanguinis fratris tui testis
 5 est, quae ad me clamat. illa te maiore auctoritate arguit
 quam si frater uiueret. soli eratis: quis eum potuit alter
 occidere? si accusas parentes, parricidam probas. potuit fratrem
 occidere qui non parcit parentibus, potuit parricida esse qui 220 A
 de parricidis se ortum probare desiderat. et bene ait: uox
 10 sanguinis clamat, non frater clamat, hoc est innocentiam
 et gratiam germanitatis etiam in ipsa morte seruat, non accu-
 sat frater, ne uideatur parricida, non accusat uox ipsius, non
 anima eius, sed accusat uox sanguinis, quem ipse fudisti.
 tuum te ergo facinus, non frater accusat.' simul querella cri-
 15 minoso adimitur. non potest de alieno testimonio queri qui B
 crimen proprio facinore confitetur. minor est sermo quam
 factum. est tamen etiam terra testis, quae cepit sanguinem.
 30 et bene ait: uox sanguinis fratris tui clamat de terra,
 non dixit: 'de fratris clamat corpore,' sed 'de terra clamat'.
 20 etsi frater parcit, terra non parcit: si frater tacet, terra con-
 demnat. ipsa est in te et testis et iudex: testis acrior, quae
 adhuc parricidii tui sanguine madet, iudex asperior, quae
 tanto scelere coinquinata est, ut aperiret os suum et exciperet C
 sanguinem fratris tui de manu tua. et illa quidem aperuit os
 25 suum quasi exceptura de fratribus uerba pietatis, nihil timens,
 cum fratres uideret, quae sciret ius germanitatis amoris

18 Gen. 4. 10

1 condemnatio nra B 2 non debent accusare B 3 occidere non
 debent V 4 arbitrum S (v s. e) M'PP'V 8 parcit in mg. S 10 san-
 guinis fratris (fratris s. u. m2) P sanguinis fratris tui a innocentia
 et gratia AA'PV innocentia et gratia cet. 11 etiam om. P ser-
 uatur Bµ 12 frater Abel P 14 querella M et (l pr. eras.) P querela
 cet. 15 adimitur MP' et (corr. m3) S 16 proprio facinore om. B
 17 post factum add. est B 19 de alt. B Monacc. 2549 et 14399,
 om. cet. 20 frater parcat B 22 sanguine BP'V sanguinem SM' (in
 quibus in eras. cet.

incentium esse, non odii. nam quomodo poterat parricidium suspectare, quae adhuc non uiderat homicidium? sed tu effudisti sanguinem, cuius dolens illa contagium non augebit inquit uirtutem suam dare tibi. quam innocens ultio, ut quae tam grauiter uiolata fuerit satis habeat non prodesse, 5 D non quaerat nocere!

- 31 Non mediocre etiam dogma quod ait: uox sanguinis fratris tui ad me clamat, quia deus iustos suos audit etiam mortuos, quoniam deo uiuunt. et merito pro uiuentibus habentur, quia etiamsi corporis gustauerint mortem. 10 uitam incorpoream tamen carpunt et inluminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur aeterna. iustorum ergo audit et sanguinem, auertit se autem a precibus impiorum. quoniam etiamsi uideantur uiuere, miseriores sunt tamen 15 omnibus mortuis, carnem sicut tumulum circumferentes, cui infelicem infoderunt animam suam. quid enim aliud quam sepulta est quae intra humum uoluitur et terrenae auaritiae cupiditatibus ceterisque uitiis includitur, ut gratiae caelestis auram spirare non possit? huius modi peccator a terra maledictus est, quae est infima et postrema pars mundi. superius 20 utique caelum et quae in caelo sunt, sol, luna et stellae, throni, dominationes, principatus est potestates, Cherubin et 25 Seraphin. non est ergo dubium quod eum et superiora damnauerint quem inferiora damnarunt. nam quomodo absoluitur purae illic caelestique sententiae quem nec terrae potuerunt 32 super terram. euidens generalisque ratio, quia omni in-

3 Gen. 4, 12   7 Gen. 4, 10 Philo Quaest. I 70   9 Rom. 6.
10 sq.   19 Philo Quaest. I 71   22 Coloss. 1. 16   26 Gen. 4, 12
Philo Quaest. I 72

2 homicida *M*   3 augebit *S* (i ex a) augebat *M'P'* audebat *PV*
5 quae hoc loco α, om. *V*, post uiolata cet.   habeat *S* (at eras., re
in ras. m3) habere *M'P* et (in quo non habere) *V* haberet *P'* habens α
13 se s. u. *M*   22 cerubin *M* cherubim *PV*   23 seraphin *S* sera-
phim cet.   24 damnauerunt *M*   25 pura (a ex c m2) ... sententia
(a ex c m2) *P*

probo mala et adsunt et adfutura sunt. quae adsunt tristitiam
operantur, quae futura formidinem, sed inprobum plus prae-
sentia quam futura sollicitant. unde et Cain dixit ad dominum: 221 A
maior causa mea est. si derelinques me hodie, a facie
5 tua abscondam me. nihil enim grauius quam errantem
a deo deserui. ut se reuocare non possit. mors peccatoris
finem peccandi adfert, uita autem diuino gubernaculo destituta
praecipitatur et in grauiora prolabitur. ut si gregem pastor
relinquat, incursant bestiae, ita cum deus deserit hominem,
10 ingruit diabolus. graue praesertim insipientibus non habere
rectorem. serpit malitia, uulnus augetur, ubi medicina defuerit. B
abscondit se autem qui uelare uult culpam et tegere pecca-
tum. qui enim male agit odit lucem et tenebras suorum
quaerit ut latibula delictorum, iustus autem non abscondere
15 se a domino deo suo, sed ipse se magis offerre consuevit
dicens: ecce sum ego, qui non habet criminosam conscientiam,
33 quam timeat deprehendi. merito ergo se abscondit male con-
sciens et ait: omnis qui inuenerit me occidet me. an- C
gustae mentis homo praesentem mortem ueretur, perpetuam
20 negligit et diuinum iudicium non reformidat, interitum solum
corporis deprecatur. sed a quo timebat occidi qui solos pa-
rentes habebat in terris? potuit quidem et incursus bestiarum
timere qui legis diuinae iura uiolauerat nec praesumere de
subiectis animalibus ceteris qui hominem docuerat occidi,
25 potuit et parentes parricidas timere qui docuerat parricidium

4 Gen. 4, 13 sq. 5 Philo Quod det. pot. ins. 39 (213, 41: I 290.
23 C.) 7 Philo Quod det. pot. ins. 39 (218, 29; I 290. 15 C.) 17 Gen.
4, 14 Philo Quaest. I 74 18 Gen. 4, 15 Philo Quaest. I 75

3 $\overline{dnm}$ M dñ cet. 6 possit AA'BV posset cet. 9 deserit ex
dixerit S 10 graue M'V graue est AA'BP' grauem cet. 12 autem se P
13 suorum quaerit ut scripsi suorum quaerit et S (quaerit in mg. m1)
MAA' suorum et P (quaerit ante et s. u. m2) P' (quaerit ante tenebras
s. u. m1) BM'V et (quaerit post latibula) Monac. 2549 15 ipse se P
(se s. u. m2), se post magis Monac. 2549, post offerre Monac. 14399,
se om. cet. 21 qui] quo S (i s. q) solus M (o s. u) 23 de
subiectis om. B

posse committi; potuerunt enim et parentes de filio discere D
quod didicerunt posterius de parente.

34 Nunc consideremus qua causa dixerit deus: omnis qui E
occiderit Cain septies uindictam exsoluet et qua
ratione signum super eum ponitur, ne occidatur parricida, 5
cum prospectum non fuerit, ne innocens occideretur. octauus
est homo, habet rationabile, quo praestet ceteris, habet et
quinque corporis sensus, habet etiam uocem. habet et gene-
randi gratiam. haec septem nisi illo rationabili regantur, sub- F
iecta morti sunt. et ideo stultus in his habet omne periculum 10
sui. qui ergo rationabile illud amiserit frustra de istorum sibi
usu septem carnalium munerum blandietur. dissoluuntur haec
omnia, nisi habentis quibusdam rationis adstricta sint. mors
itaque rationis mortem operatur inrationabilium passionum.
sed illud melius quod septimus numerus quietis et remis- 15
sionis est. ergo qui alii non pepercerit peccatori et munus ei
remissionis peccatorum inuiderit ipse sibi spem remissionis
35 eripiet, et erit in eo pari mensura uindicta de gratia. quod
autem signum posuit super Cain. ne quis eum occideret,
reflectere uoluit errantem et beneficio suo inuitare ad cor- 20 222
rectionem; ipsis enim nos facilius committere solemus, quorum
habemus gratiam. nec tamen magna concedit, sed in eo ipso
inprudentiam insipientis ulciscitur. qui cum esset perpetuis
suppliciis obnoxius, non remitti sibi poenam poposcit, sed
uitam corporis huius obsecrandam putauit, in qua plus 25
aerumnae est quam uoluptatis. mors enim una est in seces-
sione animae et corporis et in fine istius uitae, quae simul
ut uenit, omnes corporis dolores auferre, non augere consuevit. B
metus uero, qui hanc uitam uiuentibus frequenter ingruunt,
maestitiae, dolores, gemitus diuersique cruciatus, grauitatum 30

6 Philo Quod det. pot. ins. 46 (223, 18; I 296, 6 C.) 15 Gen.
2, 2 19 Gen. 4, 15 Philo Quaest. I 76

7 praestat (t alt. s. u.) *M*, fort. recte 9 subiectam *M* et (m eras.) *S*
10 mortis *S* 16 pepercerit *Mon. 14399* pepercit *cet.* 22 nec tamen
...inprudentiam om. *M*

et aegritudinum uulnera plurimas mortes generi humano in-
 ferunt, ut ista mors remedium uideatur esse, non poena; non
 enim peremptoria est, per quam non adimitur uita, sed ad
 meliora transfertur. nam si nocentes moriuntur, qui gradum
 5 a peccatis reuocare noluerint, uel inuiti tamen finem non
 naturae, sed culpae adipiscuntur, ne plura delinquant quibus C
 uita faenus est delictorum. si autem bonae spei compotes
 36 sunt, migrare magis quam deficere credendi sunt. inseritur
 hoc loco dogma de incorruptione animae, quod ipsa uera
 10 et beata uita sit, quam unusquisque bene conscius uiuit
 multo purius ac beatius, cum huius carnis anima nostra
 deposuerit inuolucrum et quodam carcere isto fuerit absoluta
 corporeo, in illum superiorem reuolans locum, unde nostris D
 infusa uisceribus compassione corporis huius ingemuit, donec
 15 commissi gubernaculi munus impleret, ut carnis huius in-
 rationabiles motus rationabili ductu regeret et coherceret. inde
 est quod postea prophetae in captiuitatem cum Iudaeorum
 populo transierunt, ne reliqua plebis sanctorum destituta prae-
 sidio consilioque uiduata grauiorem subiret aerumnam, sed
 20 magis frequentibus oraculis conmonita prophetarum ad domi-
 num deum suum pio rediret adfectu nec aduersis captiuitatis E
 adtrita proueret in perfidiae peccatum salutisque perpetuae
 37 remedium desperaret. redarguuntur itaque hoc loco qui uni-
 cam hanc uitam putent esse quae sit in hoc saeculo, <quo>
 25 omnia plena lapsus, plena maeroris sunt, et redarguuntur
 simplici serie gestorum. ecce enim iustus innocens pius
 propter gratiam deuotionis odia fratris incurrens inmaturus
 adhuc aevi sublatus est parricidio, et iniquus sceleratus inpius, F
 etiam fraterna caede pollutus longaeuam duxit aetatem, duxit
 30 uxorem, posteritatem reliquit. urbes condidit et hoc meruit
 permissione diuina. nonne in his aperte uox dei clamat?

12 Cic. de rep VI 14 21 Thren. 3, 39 29 Gen. 4, 17

2 esse uideatur *B* 10 uiuet *SAA'P'* 12 isto *eras. S, om. MAA'*
 16 coherceret (*c alt. s. u.*) *SPP'* cohereret *V* 20 profetarum *M*
 23 redargunntur *V* sed arguuntur *cet.* 24 putent *SAA'* putant *cet.*
 quo *addidi* 30 reliquit posteritatem *B*

erratis qui putatis hic esse omnem uiuendi gratiam. non intel-
legitis, non aduertitis senectutem hanc miseriarum esse uete-
ranam processionemque aetatis aerumnarum stipendia et Scyllaeo
quodam usu circumsonari nos cotidianis naufragiis, tundi
fluctibus, in scopulosis habitaculis degere et in his delectari 5
sicut illud non tam aeternum animal quam immortale malum?
ergo et isti Cain longaeuitas indulta uindicta est, eo quod
uixit in metu et prolixum spatium multo cucurrit et infructuoso
labore, qua poena nihil grauius quam ut quis ipse sibi maiorum 223 A
causa poenarum sit. uide igitur quam perpetua uita iustorum 10
et nulla sit improborum. iusti sanguis clamat et mortui, uita
38 autem peccatoris absconditur. tertium est quoniam cum par-
ricidium esset admissum, hoc est scelerum principatus, ubi
peccatum obrepsit, statim et lex diuinae mansuetudinis pro-
rogari debuit, ne si continuo uindicatum esset in reum, 15
homines quoque in iudicando nullam patientiam moderationem- B
que seruarent, sed statim reos supplicio darent. diuinae autem
sententiae prouidentia huiusmodi est, ut magnanimitatem et
patientiam doceret iudices, ne quis praepropere raperetur
studio uindictae et ipsa deliberationis immaturitate puniret 20
innoxium aut poenam acerbaret ingrati nec tamen penitus
indultum esse pateretur in eo qui nullam paenitentiam sceleris
induisset. reppulit enim eum a facie sua et a parentibus 224
abdicatum separatae habitationis quodam relegauit exilio, eo
quod ab humana mansuetudine transisset ad saeuitiam besti- 25
arum. uerum tamen non homicidio uoluit homicidam uindi-
cari, qui mauult peccatoris correctionem quam mortem. unde

3 Philo Quod det. pot. ins. 48 (224, 44; I 298, 4 C.); cf. Odyss. XII 118
23 Gen. 4, 16 27 Ezech. 33, 11

1 intellegitis *M* 2 aduertetis *M* hanc senectutem *V* 3 scylleo
P scilleo *cet.* 21 aceruaret *PV* ingrati *AA'* et *m3 SM'* irati *MP*
et *m1 SM'* irati *BP'*, *om. V* 27 mauult *SAA'M'P'V* et (magis uult
s. u. m2) *P* magis uult *MB* in uerbo mortem desinit *V* (in *f. 115^u*),
in quo folium ultimum excidisse uidetur. atque *Mon. 2549*, qui add.
EXPLICIT LIBER SECUNDUS DE CAIN ET ABEL, et *Monac. 14399*,
qui add. EXPLICIT DE CAIN ET ABEL LIBER SECUNDUS

in Lamech septuagies septies uindicatur, quia grauior culpa eius est qui nec post damnationem se correxit alterius. Cain impetu quodam inprouido ante peccauerat, Lamech utique quod in altero reprehensum aduerterat cauere debuerat. suo B
 5 sententia iudici debebatur, ne quis passim reum putaret esse feriendum. et ut ad mysterium uenias, non debuit interimere eum qui usque ad naturalem terminum mortis suae agendaie habebat spatium paenitentiae. excusare posset quod se redemisset uel sera actione paenitentiae, nisi eum praematura
 10 poena rapuisset.

1 Gen. 4, 24 Philo Quaest. I 77

3 peccauerit *S* (*corr. m3*) *M* 5 esse feriendum putaret *B* 7 in
 uerbo naturalem *desinit M* (*in f. 180^a*); *excidit folium* 10 rapuisset.
 amen. EXPLICIT DE CAIN ET ABEL LIBER SECUNDUS *SA et A'*
 (*qui add. BEATI AMBROSII FELICITER DEO GRAS. AMHN*) *et P'*
 (*qui om. LIBER SECUNDUS*) rapuisset. amen. AMBROSII EPI MEDIO-
 LANENSIS DE CAIN ET ABEL LIBER SECUNDUS FELICITER EX-
 PPLICIT. LAUS DEO *M'* EXPLICIT *P. in B non est subscriptio*

DE NOE.

- P* = Parisiacus 12137 saec. VIII f. 1^r
T = Trecensis 550 saec. XI ineuntis f. 273^r
T' = Trecensis 284 saec. XII f. 1^r
D = Duacensis 226 saec. XII f. 16^r (inde a sectione 44)
N = Nouariensis (XLVIII) 20 saec. XIII p. 22
B = Brugensis 101 saec. XIII f. 18^r
C = Parisiacus 1723 (olim Colbertinus) saec. XIII, f. 433^r (inde a sectione 44)
M = Parisiacus 1728 (olim. Mazarineus) saec. XV f. 42^u (inde a sectione 44)
α = editio Amerbachiana

Libri *P* scripturas integras adieci, libri *T* multas, ex ceteris delectum. librum *T'*, qui plane conspirat cum *P*, rarius commemoravi.

1, 1   Noe sancti adorimur uitam mores gesta, altitudinem quoque **227 A**
 mentis explanare, si possumus. nam cum ipsa philosophia **B**
 dixerit nihil difficilius quam hominis interiora comprehendere,
 quanto magis difficile iusti uiri mentem cognoscere? etenim
5 quem dominus deus ad renouandum semen hominum reser-
 uauit, ut esset iustitiae seminarium, dignum est ut nos quo-
 que eum describamus ad imitationem omnium et requiescamus
 in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam cottidie diuersis
 exagitationibus sustinemus. pudet filiis superuiuere, taedet, **C**
10 cum tot aduersa audiamus carissimorum, lucem hanc carpere:
 ipsarum ecclesiarum diuersos fluctus tempestatesque uel prae-
 sentes subire uel recipere animo quis tam fortis ut patienter
 ferat? et ideo nobis quoque adfectanda haec requies fuit, ut
 dum Noe sanctum maiore intentione consideramus, reficiamur
15 et nos, sicut omne genus in illo requieuit ab operibus suis
2 atque maestitia. unde et Noe dicitur, quod latine dicitur **D**
 iustus uel requies. denique et parentes eius dixerunt quia
 hic nos faciet requiescere ab operibus et a tristitia
 et a terra, cui maledixit dominus deus. quod utique
20 si ad ea quae facta sunt referendum putes, cum diluuium sub
 eo factum sit, non requies hominibus, sed interitus uideatur

4 Gen. 6. 9   16 Gen. 6, 9 Philo Legg. alleg. III 24 (I 102, 22
M.; I 129, 22 *C.*)   17 Gen. 5, 29 Philo Quaest. in Gen. I 87

INCIPIT DE NOE LIBER PRIMUS BEATI AMBROSII EPI-
 SCOPI *PT* INCIPIT DE NOE ET ARCHA *N* INCIPIT LIBER
 BEATISSIMI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE PATRI-
 ARCHE NOE *B. in T non est inscriptio*   2 philosophia *P* phylosophia
TT'B   4 difficile *om.* *N*   uiri iusti *N*   7 describamus eum *N*
 hominum *T*   8 cottidie *P* cotidiae (*transpositum post* sustinemus) *T*
 cotidie *cet.*   11 diuersos *P* (*s alt. s. u.*)   12 subire *s. u.* *P*   animo
 recipere *N*   13 quoque nobis *B*   14 consideremus *P* (*a s. ē*)

inlatus nec remissio malorum, sed cumulus miseriarum. uerum
 si iusti uiri mentem consideres, aduertes iustitiam solam esse,
 quae aliis potius nata quam sibi non quod sibi utile est 22
 quaerat, sed quod omnibus. haec nos requiescere facit ab
 operibus iniquitatis, haec reuocat a tristitia, quia dum ea quae 5
 iusta sunt gerimus, nihil timemus purae conscientiae securi-
 tate, non dolemus dolorem grauem; nihil enim est quod
 maioris doloris sit quam culpa reatus. requiescamus etiam
 ab omni cura terrenae conuersationis, quae corpus nostrum
 atque animam frequentibus uexat doloribus uitamque adterit. 10

2, 3 Huic uero tres filii nati, Sem Cham Iapheth. quae nomina B
 significant 'bonum' et 'malum' et 'indifferens', ut et naturae C
 gratia bonitatem habuisse et malorum ei temptamenta nequa-
 quam defuisse et indifferentibus, hoc est . . . uelut suppellectili
 uirtutum abundasse uideatur. qua ratione autem malum in 15
 medio posuerit, ratio euident est, quia naturae bonum omni-
 bus inest nec quasi naufragos in lucem proicit, sed et suffulcit
 uiribus, ut non opprimantur temptamentis malitiae nec tam-
 quam inualidi subcumbant, et munit et uestit uelut quibusdam
 integumentis indifferentibus, quae sunt salus, ualitudo bona, 20 D
 pulchritudo, inpigritia. diuitiae, gloria, generis claritudo, ut
 ea dote muniti tueantur bonitatem naturae et malum illud
 includant, ne possit nocere, et quasi clausum strangulent.
 nonne cernimus uelut aciem quandam uirtutum ordinatam in
 proelium, ut inferiores in medio sint, dextra laeuaque uelut 25

11 Gen. 6, 1 et 10 Philo Quaest. I 88 17 cf. de excessu
 fratris II 29

1 remissio *P* (re *ex* se *m3*) 2 consideras *T* (e s. a) aduertas *B*
 et (corr. aduertes) *T* iustitiā *P* (ā *ex* ae) 3 nata est *P* (est s. u.
m1) *T'* (est *éxp.*) *cet.* utile sibi *N* 4 faciat *P* (a *alt. exp.*) *B* facit
 (t *ex* at) *T'* 7 dolemus *PTNB* etiam *T'* graui dolore *N* 11 huic
ex huius *P* iapheth *B* iafeth *cet.* 13 temptamenta ei *N* 14 *lacunam*
significaui; excidissee uidetur neque bonis neque malis uelut s. u. *P*
 16 est *postea add. P, fort. delendum* 19 inualidi *P* (nu *in ras*)
 subcumbant *P* succumbant *P* corr. *cet.* et munit *scripsi* sed munit
libri 20 tegumentis *TNB* 21 gloria *om. N* 25 dextera *T'NB*

in cornibus ualidiores, per quos tota acies robur accipiat?
unde et quidam poeta Graecus ait: κακὸς δ' εἰς μέσον ἔλασεν, 229 A
hoc est: malos autem in medium inseruit. ita ergo et natura
quasi bonus dux imperante deo, quae nos ad huius mundi
5 proelia generari nouerit, quae bona habet primo ordine con-
stituit, quae officiant secundo, quae adiuuent tertio, ut tam-
quam in medio inclusus hostis geminatis quocumque se con-
tulerit opprimatur uiribus, ne singula eorum uelut aequatis
fatigaret proeliis et euadendi de angustiis naturalibus ac
10 serpendi latius facultatem haberet. B

5 Sed quia ubi generantur, hic ordo est, ubi autem generant,
Iapheth primo loco scribitur, tertio Cham, ideo ne quis con-
traria nos posterioribus dixisse arbitretur, etiam illius loci
explananda ratio est. bonum quidem quod uelut in quadam
15 naturae nobilitate est praecedit, malum autem sequitur. sunt
enim mentis cogitationes contrariae, quae utique oriuntur
postea. haec quamdiu uelut intus clausae sunt nec tamquam
in herbis germinant, quodam sinu bonae mentis fouentur, ne C
prodeant. nam quamdiu in uoluntate est malum, non in ente-
20 lechia, hoc est in opere atque effectu, bonitas mentis guber-
natoris uelut aurigae modo cohibet uel refrenat malitiam
temptantem prorumpere, cum uero efferbuerit atque in ulcus
eruperit, ne possit latius serpere et finitima contaminare, tunc
iusta succedit prouidentia, ne illud indifferens, quod uulgo

2 Hom. II. III 299 11 Gen. 6, 1; cf. 10, 2 sqq.

1 tota *P* (ta *in ras.*) tort.* *T* (as *eras.*), om. *B* 2 kakos εἰς
(deic *T* deic *B*) MECON (MECωN *B*) CAΔACCEN (CAACCEN *corr.*
CAACCEN *T'* CAACCEy *B*) *PT'B* kako:sdeΓeMeCONOABACTEN *T*
kakωcdeicMNCωNCadCCHN *N* 4 modi *T* 5 generari *P m1 T* gene-
rare *P m2 cet.* 8 singula *TT'* singulae *PN* singulare *B* 9 fatiga-
rentur *N* euadendi *P* (e *pr. s. u.*) 12 iaphet *B* iafhet *P* iafet *TN*
iafeth *T'* 15 sunt autem *B* 16 cogitationes mentis *N* 17 clausa *N*
19 catelechia *libri* (h *s. u. T'B*) 20 affectu *N* 21 uelut aurigae
TT'B : uel aupinge (ante p *parua ras.*) *P* (*infra in mg.* : uelut au-
rigae) uel aurigae *N* uel *T'NB* uelut *P* (ut *eras.*) *T* 22 cum uero
in mg. m1 P 24 uulgo om. *N*

secundum bonum dicunt, uelut loco cedat, cum iam feruenti **D**
 malo non possit resistere. itaque ne latius fundat uirus noxium
 et plurimas inficiat generando corruptiones, illud primum
 bonum, quod natura bonum est, dum locum mutat, ordinem
 mutat, ut quasi laboranti cornui opem ferat et eam partem **5**
 acie suscipiat, quae plus laborat; uirtus enim bellatoris dif-
 ficilioribus locis est necessaria, sicut etiam boni custodis
 praesentia ibi frequentior, ubi muri fragiliores. ac ne qua pars
 sine defensore sit, dum illud bonum inclinatiores sustentat, **11**
 tunc illud indifferens superiorem locum suscipit uelut deputante **10**
 sibi eam partem perfectiore bono; nihil enim uirtute perfec-
 tius. indifferentia autem non habent robur ualidae uirtutis, sed
 eius augent et diffundunt gratiam. unde Iapheth dictus est,
 quod 'latitudo' significatur latine.

3, 6 Nec solum sanctus Noe abundauit filiorum generatione, sed **11 F**
 etiam uniuerſa se effudit eo quam maxime tempore generatio.
 quod non otiosum uidetur. secuturo enim diluuio non debuit
 aestimari defuisse gratiam fecunditatis illi generationi, quam
 diluuia absorbuerunt, ut quod fuit humani generis abundantia
 diuinae deputetur gratiae, quod diluuium secutum est nostris **20 200 A**
 adscribatur iniquitatibus, qui peccatis nostris auertimus domini
 misericordiam. sic et in posterioribus inuenies quod secuturam
 Aegypti sterilitatem. praecessit totidem annorum fecunditas.
 principale est enim uirtutis inchoare a beneficiis et praesemi-
 nare gratiam. unde et Dauid ait: misericordiam et iudi- **25**
 cium cantabo tibi, domine. praecedit beneficii gratia,
 sequitur censura sobriae disciplinae. diuinum est igitur
7 quod praemittuntur bona, nostrum quod mutantur. ipse hoc **B**

15 Gen. 6, 1 Philo Quaest. I 89 22 Gen. 41, 29 sq. 25 Psalm. C 1

2 elatius *P* (e *eras.*) 3 plurimas *P* (s s. u.) 6 acie *T* aciei *P*
 (i *alt. s. u.*) *cet.* 7 etiam *s. u. P* 11 perfectiori *N* 12 habent *P*
 (n *in ras. m3*) ualidae *P* (ae *ex a*) 13 iapheth *B* iafyph *P m1*
 iafeth *P m2 cet.* 14 latinae *P* 16 effundit *PT'* maximae *P*
 18 gratiam *N* gratia *cet.* 21 auertimus *om. T* dñi | dī *N* 28 bona
 praemittuntur *N*

declarat deus dicens: non permanebit spiritus meus
 in hominibus, quia carnes sunt. spiritus sanctus spi-
 ritus sapientiae est, spiritus cognitionis. habet ergo sapientiam,
 habet et disciplinam, sicut et de Beseleel, qui sacrum taber-
 5 naculum diuino oraculo iussus est facere, ait scriptura quia
 repletus est spiritu prudentiae et disciplinae. hic ergo
 spiritus datur hominibus, sed non permanet. qua ratione autem
 non permaneat causa proditur quia caro sunt; carnis enim C
 natura disciplinae repugnat, quia uoluptati optemperat. deni-
 10 que de solo domino Iesu scriptum est: super quem uide-
 ris spiritum descendentem de caelo et manentem
 super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto. in
 eo enim manebat quem nulla corruptelae carnalis impedimenta
 reuocabant, quominus incorruptae et inpermixtae ordinem di-
 15 sciplinæ teneret cuius caro non uidit corruptionem.

7^b Per unum igitur dominum Iesum salus uentura nationibus 278
 declaratur, qui solus non potuit iustus esse, cum generatio
 omnis erraret, nisi natus ex uirgine generationis obnoxiae
 priuilegio minime teneretur. ecce inquit in iniquitatibus
 20 conceptus sum, et in delictis peperit me mater
 mea dicit is qui iustus prae ceteris putabatur. quem igitur

1 Gen. 6, 3 Philo Quaest. I 90   5 Exod. 31, 3   10 Ioh. 1, 33
 19 Psalm. L 7

2 carnes *P* (es ex is *m2*) caro *N*   4 beselehel *T'* (h s. u.) *N*
 6 sps *T*   8 quia in ras. *B*   14 ante ordinem add. in *P*, quod erasum
 post u. 15 in archetypo excidit folium, cuius partem seruauit Augu-
 stinus duobus locis, contra duas epist. Pelag. IIII 11, 29 (uerba Per
 unum... teneant) et contra Iul. Pelag. II 2, 4 (locum totum). prius ex-
 cerptum littera *A*, alterum littera *A'* significabo   16 igitur om. *A'*   17 non
 liber Floriacensis, om. codd. cet. *A* et *A'*; cf. Augustinus contra sec.
 Iul. resp. I 66, quo loco haec ex libro de Noe profert: quomodo solus
 potuit iustus esse, cum generatio omnis erraret, nisi natus... teneretur?
 18 erraret non ob aliud nisi quia natus libri quidam Gallici *A* interpolati

iam iustum dixerim nisi horum liberum uinculorum, quem naturae communis uincula non teneant? omnes sub peccato ab Adam, in omnes regnabat mors. ueniat solus iustus in conspectu dei, de quo iam non cum exceptione dicatur: non peccauit in labiis suis, sed: peccatum non fecit.

- 4,8 Gigantes autem erant in terra diebus illis. non poetarum more gigantas illos terrae filios uult uideri diuinae scripturae conditor, sed ex angelis et mulieribus generatos adserit quos hoc appellat uocabulo uolens eorum exprimere magnitudinem corporis. et consideremus ne forte gigantum similes sint homines cultu studentes carnis suae, animae autem nullam curam habentes, sicut illi qui de terra secundum poeticam orti fabulam mole corporis sui freti feruntur habuisse contemptum superiorum. an dispares aestimandi sunt qui, cum ex anima constent ac corpore, mentis uigorem, qua nihil habet anima pretiosius, auersantur et se carnis huius imitatores uelut maternae exhibent stoliditatis heredes? itaque in uanum laborant caelum uotis usurpantes superbis et terrenis operibus incubantes, qui electione inferioris et contemptu superioris consortii tamquam uoluntariis obnoxii peccatis grauiore condemnantur seueritate. plerumque angelos filios dei scriptura uocat, quia ex nullo homine generantur animae. itaque uiros

2 Rom. 3, 9: 5, 14   4 Iob 1, 22   5 I Petr. 2, 22   6 Gen. 6, 4
Philo Quaest. I 92   21 Gen. 6, 2 et 4

4 *puto* conspectum   6 in diebus *T'N*   7 gigantas *P* (e s. a)
gigantes *cet.*   9 corporis exprimere magnitudinem *N*   11 sint similes *N*
cultui *P* (i *m2*) *cet.*   14 superiorum *PB*   15 constant *T*   et cor-
pore *B*   uigori* *N* (i *alt. in ras.*)   quia *P* (i *eras.*) quo *B* qua *es*
quia *N*   16 auersentur *T* aduersantur *T'*   17 stoli (*del. m1*) stolidi-
tatis *P*   19 inferis *T*   20 grauiori *N*   21 seueritate *N*   uocat
scriptura *N*   22 animae *P* (a *pr. in ras. m2*)

fideles filios suos dicere deus non aspernatus est. sicut ergo uiri probabilis uitae filii uocantur dei, ita quorum carnalia sunt opera hos filios carnis dicimus scripturarum auctoritate. dicit enim Iohannes euangelista quia quotquot Iesum dominum receperunt, dedit iis potestatem filios dei fieri qui credunt in nomen eius, qui non ex sanguinibus neque ex uoluntate carnis neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. ideo postea habes quia iratus B est dominus, quoniam quamuis cogitaret, hoc est sciret quia
 10 homo in terrae positus regione carnem portans sine peccato esse non posset — terra enim uelut quidam temptationum locus est caroque corruptelae inlecebra —, tamen cum haberent mentem rationis capacem uirtutemque animae infusam corpori, sine consideratione aliqua in lapsum ruerunt, ex quo
 15 reuocare se nollent. neque enim deus cogitat sicut homines, ut aliqua ei noua succedat sententia, neque irascitur quasi C mutabilis, sed ideo haec leguntur, ut exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quae diuinitatis meruerit offensam, tamquam eo usque culpa increuerit, ut etiam deus, qui naturaliter non mouetur aut ira aut odio aut passione ulla, prouocatus ad iracundiam uideretur.

0 Minitatus est praeterea quod deleret hominem. ab homine inquit ad pecus et a reptilibus usque ad uolatilia delebo. quid laeserant inrationabilia? sed quia propter homi- D

1 Psalm. LXXXI 6, LXXXVIII 7   2 Iob 1, 8   4 Ioh. 1, 12 sq.
 8 Gen. 6, 6 Philo Quaest. I 93, cf. Philonis fragm. ex libr. alt. quaest. in Exod. II 669 ult. *M.* (VI 232 *R.*)   18 Philo Quaest. I 95   22 Gen. 6, 7 Philo Quaest. I 94

1 dici non est aspernatus dñs *N*   3 dicimus carnis *N*   auctoritatei *P*
 4 quia *om.* *B*   dñm ihm *NB*   5 his *PB* eis *N* ** *T* (is ut uidetur *eras.*)
 6 nomen *scripsi* nomine libri   9 dñs est *N*   quia] quod *B*
 10 positus in terrae *NB*   terrae (ae *ex a*) *P*   11 posset *P* (s *pr. s. u.*) possit *N*   14 illapsam irruerunt (*om.* aliqua) *B*   15 cogitat dñs *B*
 16 ei *P* (i *s. u.*), *om.* *B*   18 meruit *B*   19 increpauerit *T*   20 prouocatus *P* (us *ex ur*)
 21 uideretur *TT'* prouocaretur *P* (uide *s. prouocā*) uideatur *NB*   22 est *s. u. m2 P*   deleret *P* (e *pr. ex o*)   o homine *P* (o *pr. eras.*)
 23 ad *pr.*] usque ad *N*

nem illa facta erant, eo utique deleto propter quem facta sunt consequens erat ut etiam illa delerentur, quia non erat qui his uteretur. sensu autem altiore illud manifestatur quia homo mens est, quae est rationis capax; homo enim definitur animal uiuum mortale rationabile. principali igitur extincto 5 etiam sensus omnis pariter extinguitur, eo quod nihil reliqui ad salutem supersit, cum salutis fundamentum uirtus defecerit. ad condemnationem autem ceterorum et ad expressionem pietatis diuinae dicitur Noe apud deum inuenisse gratiam. simul ostenditur quod hominem iustum non obumbret aliorum offensio, 10 quando ipse ad totius reseruatur generis seminarium, qui non generationis nobilitate, sed iustitiae et perfectionis merito laudatur. probati enim uiri genus uirtutum prosapia est, quia sicut hominum genus homines ita animarum genus uirtutes sunt. etenim familiae hominum splendore generis nobilitantur, 15 F animarum autem clarificatur gratia splendore uirtutis.

5, 11 Corrupta est autem terra coram deo et impleta est 23 inquit iniustitia. causa terrenae corruptelae manifesta est, eo quod iniustitia hominum terram corruerit. unde et dominus deus ait: tempus omnis hominis uenit ante me, quia 20 B impleta est terra iniquitatibus suis. tempus quidem omnium hominum in conspectu dei et in eius uoluntate est. non enim, ut uulgo aiunt, fatale decretum allegatur, sed tamen specialiter hic dictum puto, quia in euangelio suo dominus redempturus hominum genus passione sui corporis 25 et emundaturus sanguine suo sacramentoque baptismatis ait:

5 Stob. Ecl. I 49, 3   9 Gen. 6, 8 Philo Quaest. I 96   17 Gen. 6, 11 Philo Quaest. I 98   20 Gen. 6, 13

1 erant] sunt *T'*   5 uiuum *om. B*   rationale *B* (*in quo* rationale mortale) *N*   ergo *B*   extinctio *P* (*i alt. eras.*)   6 pariter *om. N*   9 gratiam inuenisse *N*   simulque *T*   13 uirtutum *T* uirum (*del. T'*) uirtutis *PT'B* uiri uiri uirtutis *N*   prosapia *T* prosapie (*om. est*) *B*   16 autem *om. T'*   18 iniquitatis iniustitia (*om. inquit*) *B*   manifesta *B* manifestata *cet.*   19 iniustitia] *P*   23 uulgo *P* (*ut s. ras., a uel c eras.*)   23 fatali (*i in ras.*) decreto (*o in ras.*) *T*   allegatur *scripsi* alligatur libri   24 suo *om. N*   26 suo sanguine *B*

pater, uenit hora, clarifica filium tuum, ut et filius clarificet te. ergo quia in diluuiio per arcam Noe seruatae C sunt reliquiae generis humani ad seminarium reparationis et renouationis futurae, ideo praemisit hic: tempus omnis
 5 hominis uenit, quia repleta est terra iniquitatibus suis. hoc in figura; in ueritate autem ait: reliquiae per dilectionem gratiae saluae factae sunt. ideoque exclamat apostolus dicens: superabundauit peccatum, ut
 2 superabundaret gratia. corrumpit inquit omnis caro
 10 uiam suam. carnem hic pro homine posuit terreno, in quo carnis inlecebra uiam eius corruperit. qui si intellexisset D quod munus accepisset a deo, non utique passus esset ut caro obstaret animae uirtutibus. itaque caro causa fuit corrumpendae etiam animae, quae uelut regio quaedam et
 15 locus est uoluptatis, ex qua uelut a fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina lateque exundant. quibus demergitur animae quoddam excusso gubernatore remigium, cum ipsa mens uelut quibusdam tempestatibus et E procellis uicta loco suo cedit. pulchre autem ait quia homo
 20 uiam naturae suae corrumpit. nam uia sua in paradiso erat in illo beatitudinum tramite, in illo uirtutum flore, in illa incorruptibili gratia, quam uiam terrenis inquinuit uestigiis. alii habent: uiam ipsius. hoc est dei. hoc solet uerbo 'domini' declarare.

13 25 Sed iam de ipsa Noe arca dicendum arbitror, quam si qui F

1 Ioh. 17, 1   6 Rom. 11, 5; 9, 27   8 Rom. 5, 20   9 Gen. 6,
 12 (ἀνθρώπου) Philo Quaest. I, 99   25 Philo Quaest. II 1

1 et om. B   filius tuus T'NB   4 et ideo PNB   7 delectionem T
 et (e pr. ex i) T'   10 posuit pro homine B   12 dno T   14 regio
 quaedam et locus est] origo et locus est quidam N   15 a om. B   pro-
 rumpunt T' (o ex e) NB praerumpunt PT   17 dimergitur libri   21 cor-
 ruptibili T'   22 terrenis om. B   24 declarare PB declarari T' (i ex
 e) cet. post hoc uerbum add. DE ARCA NOE P de archa noe, sed eras.
 T'   25 sed etiam B   arcam P (m eras.)   arbitror om. N   qui
 P m1 T quis P m2 cet.

raliter enim dictum arbitror eo quod omne corpus nostrum
 adtextum est sicut nidus, ut spiritus uitalis omnis partes
 uiscerum penetret atque de principali nostro fundat se per
 artus singulos. nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se uisus
 5 inserit. nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos se auditus
 infundit et uelut in foueam altam deicit. nidus est narium,
 qui ad se odorem adtrahit. nidus est quartus maior ceteris E
 hiatus oris, in quo nutritur donec adolescat sapor et unde
 uox euolat, in quo latet lingua, quae uelut organum uocis
 10 sonos eius artifici suauitate modulatur et, cum sit ipsa inra-
 tionabilis, rationabilem uocem exprimit. nidus est emicra-
 nium, nidus est membrana illa, quae cerebrum fouet et intra
 se cohibet. nidi sunt uiscera pulmonis et cordis. spiritus
 quidem nostri, hoc est eius quem carpimus et quo alimur in
 15 hac uita, nidus est pulmo, sanguinis autem et spiritus nidus F
 est cor. duo sunt enim eius uteri, unus quo sanguinem uelut
 quodam sinu suscipit et transfundit in uenas, alter quo rigatus
 ex illo superiore deducit in arterias iugi meatu. ossa quoque
 ualidiora nidos habent; sunt enim intus cauata, in quibus
 20 foraminibus est medulla. in uisceribus ipsis mollioribus nidi
 cupiditatis aut doloris sunt. et alia si quis consideret, et plures
 nidos repperiet in hac fabrica humani corporis. unde puto et
 illum in psalmo non solum mystice, sed etiam naturaliter
 dixisse: etenim passer inuenit sibi domum et turtur
 25 nidum sibi, ubi reponat pullos suos. est enim iam in 234 A
 hoc corpore nidus pudicitiae, in quo erat nidus inrationabilis
 concupiscentiae. sed ubi ante partus deformes nutriebat libido,

2 Uerg. Aen. VI 726 24 Psalm. LXXXIII 4

2 omnes *T'NB* et (e ex i) *PT* 4 singulos artus *B* nidi quidam
 sunt oculi *om.* *P* in *textu* (in *mg.* *m1* nidi . . . nostri; nostri in *textu del.*)
 5 inserit *ed. Rom.* inseruit *libri* 11 emicranium *Pb* emigraneum *T*
 enucranium *N* 13 se *TT'*, *om. cet.* 15 hanc uitam *PB* 16 enim
om. B 17 rigat' *T'* rigatur *B* 18 superiori *N* superiore et *P* (et
s. u. m3) *T'B* 21 et *alt. P*, *eras. T'*, *om. TB* etiam *N* 24 sibi
 inuenit *B* 25 sibi *om. B* 27 nutribat *T*

- 15 ibi nunc decorae castitatis adolescit hereditas. inlinies inquit
eam bitumine. ex multis ossibus nervisque et ceteris aliis
constat humanum corpus. et foris igitur et intus apta conpage
conexum sibi adhaeret et habitudine propria, quam ἔξιν Graeci
dicunt, tenetur, ut intus clausus spiritus qui infunditur uel
spiritalis substantia quae intus operatur ueluti geminis con-
stricta uinculis non euagetur, sed ad unitatem aptam et
concinentem conexioneque ualidam cohibeatur. ideo bitumine
arca constringi iubetur; est enim bitumen uehementis ad
constringendum naturae. unde graece ἄσφαλτος dicitur ἀπὸ
τῆς ἀσφαλείας, hoc est tutamine, quod disiuncta conectat
nexuque constringat indissolubili, ita ut naturali unitate sibi
credas conuenire. ob hanc causam intus et foris bitumine
arca constringitur, ne conexio illa facile rumpatur.
- 7, 16 Alibi autem, hoc est in Exodo etiam deauratur intus et
foris arca illa, quae in sanctis est mundi intellegibilis imita-
trix imago. sicut enim pretiosius aurum bitumine ita illa quae
in sanctis est arca quam ista praestantior. denique hic simpli-
citer ligna posuit, ibi autem ligna quidem, sed inputribilia
comprehendit declarans merita sanctorum. addidit etiam illic
supportatoria immobilia esse, quod sanctorum statio stabilis
et firma sit, quia uitae probabilis tramitem uirtutis ductu
secuti sunt corruptelae declinantes consortia. haec autem arca
utpote in diluuiio huc atque illuc motu inpellebatur incerto,
eo quod peccatorum status mobilis sit et uita eorum quo-
dam redundantium passionum diluuiio corruptioni obnoxia

1 Gen. 6, 14 Philo Quaest. II 4 15 Exod. 25, 10

1 decorae (t a s. ae m2) T' inlinies (e s. u.) in inquit (t s. d) P
2 eam N eam arcam P eam archā B eam ἀρχὴν T' arcam T 4 ἔξιν
scripsi ezein T ezein cet. graece T 7 diuinitatem P 8 cohibetur
TN 9 constringi archa (h s. u.) N 10 asphaltos T faltos PB, om. N
11 ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας scripsi ἀΠΟΤΗCΑCΦΑΛΙΑΙΑC PT' ΑΙΤΟΤΗCΑC-
ΦΑΝΑΙΑC T ἀνωΤΗCΑCΦαατάτας N a. potes arfaltites B tutamine P
m1 TB bitumine P m2 cet. 15 exordo P (r eras.) foris et intus T'
17 enim] etiam T 25 sq. uitae... obnoxiae NB

17 errore inconstanti uagetur. nec illud praetereundum, quod cum
dixisset: et facies arcam trecentorum cubitorum
longitudine et quinquaginta cubitorum latitu-
dine et triginta cubitorum altitudine, addidit: col-
5 ligens facies arcam et in cubitum consummabis
eam a summo, ut reliquo corpori quod mensurae sibi con-
uenientis ad gratiam decore quadraret caput hominis tanquam F
regalem arcem adiungeret, ex quo cum sensus omnes ad
ceteras partes corporis transfunderentur, tum maxime oculi
10 uelut speculatores et custodēs naturae adpositi prouidentia
prope totum urbis nostrae statum desuper contuerentur. ipsa-
que mens illic locata secundum plurimorum sententiam et
maxime Solomonis, qui ait: oculi sapientis in capite
eius, quasi in aula imperiali uirtutum concilium sibi con-
15 trahat, quo stipata comitatu et ipsa munitior sit et tam-
quam ex adyto quodam tuenti totius corporis regimen inpertiat
<et sciat> responsa proferre, per quae possimus non solum nos 235 A
ipsos retro respicere nec solum quod ante pedes est uidere,
sed etiam caeli ipsius secreta profundo obtutu spectare sapien-
20 tia. ibi igitur omnis summa nostrae salutis, ibi gratia:
inde custodia, inde etiam pulchritudo corpori toto acquiritur,
quae primum in uultu uernat; decet enim praestantiorē esse
aulae regalis nitorem, in qua sicut usus maior ita splen-
dor est.

2 Gen. 6, 15

4 Gen. 6, 16

10 Cic. de nat. deor. II 140

13 Eccl. 2, 14

1 uageretur *P* uagentur *N* 2 et *om.* *T* 3 longitudinem *P* (*m*
exp.) *T* latitudinem *T* 4 altitudinem *P* (*m exp.*) *T* 5 cubito *N*
6 quod *om.* *N* conuenientes *P* (-is *corr. m1*) *T* 7 quadrarent *T* tan-
quam *P* tanquam *cet.* 8 regalem arcem *T* regalem arcam *P* regale
arche *T'* (*h s. u.; t is s. e m2*) *NB* 9 oculi *om.* *B* 11 orbis *P*
(*v s. o m2*) *cet.* nostri *NB* 13 maximae *P* salomonis libri
oculis *P* (*s eras.*) 16 adito *P* (*i ex y*) *TNB* abdito *T'* quodam
loco *N* tuenti *scripsi* tuendi libri 17 et sciat *addidi* quae ex quae *T'*
quam *T* quem *cet.* nos ipsos non solum *N* 19 secta *N* (*e s. u. m2*)
sapientiae spectare *N* 21 toto *P m1 N* toti *P m4 cet.* 23 aulae *P*
(*ac ex a m3*) uisus *N* splendor ē *T* (*ex splendorem*)

18 Namque si spectes singula quae in hominis forma ad usum B
 aliquem composita uidentur, ut oculi ad uidendum, aures ad
 audiendum, nares ad odorandum, os ad loquendum, ita usus
 ministrant, ut praestent decorem. quam deformes sunt uultus
 caecorum! et quid mirum si uultus hominis sine oculis 5
 deformis est, quando ipsum caelum sine sole non habet suum
 decorem? tristes sine sole dies ducimus, noctes sine luna non
 placent; ipsi enim sunt quidam mundi oculi. detrahe stella-
 rum lumina, et quaedam est in caelo ipso caecitatis defor- C
 mitas. pili ipsi, qui orbem oculorum praetexunt et uelut 10
 quadam acie praetendunt, ne sorde aliqua et pulueris caligine
 pupilla laedatur, et ipsi excipiunt, si quid fuerit inlatum quod
 oculum possit laedere, si lippitudine intercidant, quam dede-
 cet, si palpebra contractior fuerit, si radantur supercilia, quae
 19 pretiosorum monilium specie uelut intexta gemmis refulgent. 15
 aurium quoque ut necessarius usus ita decora species, quas D
 si qui truncauerit, toti uultui inferet deformitatem. in qui-
 bus ita elaborauit opus suum natura, ut ipsi anfractus cauer-
 narum mira prouidentia sinuati plurimum utilitatis adferant,
 ne repente feriat secreta capitis sonus. denique saepe multos 20
 inprouiso clangore consternari uidemus et adtonitos aut uocis
 alicuius aut tumultus sono expauescere. sordes ipsae, quae
 intra eosdem gignuntur amfractus, uelut quodam glutino audi-
 tum ligant. simul si uehementior pulsus fuerit alicuius soni- E
 tus, infringitur ac retardatur, ut praenuntiatus potius mulceat 25
 quam inprouisus interna concutiat. uermiculi quoque si aurem

8 Secundi sent., cf. Mullach. Fragm. phil. Graec. I 518, 27 et 33

1 expectes *T* 5 sine| absque *N* 6 deformis sit *B* 7 dicimus *T*
 9 ipso caelo *B* caecitatis *P* (ti s. u. m3) 10 praetegunt *B* 11 quan-
 dam aciem *N* aliquę *P* (a s. e) 13 possit *P* (i ex e m3) 15 mu-
 nilium *P* (corr. m3) *T* 17 qui scripsi quis *B* (ut uidetur in ras.), om.
 cet. truncauerit *T'* (is s. it) toto *N* infert *T'* (corr. infers)
 18 elaborauerit *T* laborauit *N* 19 mira s. u. m3 (?) *P* adferant *P*
 (e s. a alt.) 23 intra scripsi infra libri inter α anfractus *T'* (n ex
 m) *N* 24 sonus *N*

20 penetrare temptauerint, quodam sordium uisco tenentur. nares
 simae contra naturam uidentur. iam si incisae fuerint, quo-
 modo potest uita subsistere sublato spirandi meatu? quemad-
 modum pecudis magis facies quam uultus hominis aestima-
 21 5 tur! capilli capitis quam grato amictu caput uestiunt uelut F
 quidam aulae regiae stipatores, ne cerebrum aura laedat aut
 imber feriat aut sol adurat. quos ita tamen dedit natura, ut
 et pro sexu aut prolixiores placeant aut recisi et pro aetate
 aut plerumque pro temporis et anni qualitate. in senibus
 10 grata canities, in pueris prodigiosa; aestate delectat tonderi
 pressius, hieme indulgentius; mulieribus ornamento est coma,
 dedecori est uiris. denique apostolus hoc euidentius expressit
 dicens: nec ipsa natura docet uos quod uir qui-
 dem si comam habeat, ignominia est illi, mulier
 22 15 uero si capillos habeat, gloria est illi? quid de ipsa 236 A
 regia loquar, per quam aulici sermones prodeunt, quidam
 mentis nostrae indices animique internuntii? quid de ipso den-
 tium ordine, qui cum suo opere toti corpori quidem uires
 ministrent, tum etiam modulatores sunt uocis ipsius? de qui-
 23 20 bus si qui ceciderit, uox claudicat. haec de capite prolixius
 diximus, quia oportuit sensus omnes in summo locari, unde
 omnia per reliquas partes officia diuiderentur. capiti autem B
 nostro a tergo ceruix proxima, dextra laeuaque bracchia sunt,
 quae arcem imperialem tamquam fida tuentur custodia, deni-

13 I Cor. 11, 14 sq. 21 Cic. de nat. deor. II 140

1 quadam B uisco P (s s. u. m3) potestate B 2 simae P m2 N
 semae P m1 T ornare in spatio uacuo m2 add. B, qui om. contra. in T
 spatium 5 litt. nam B 6 aura letalis (in spatio uacuo add. m2) ut
 (om. imber) B aut P (a s. u.) 7 adurat P (a alt. ex u) 8 et
 pr. om. T et alt. PTN aut B 10 tonderi om. N 11 praessius P
 ornamentum B 12 dedecoris PB uiri B euidentius hoc ex-
 pressit N 13 nec T nã P (ã m2 in ras.) cet. quod] q B 14 habeat]
 nutriat N 16 sermones P m2 TT'N sermonis P m1 B 17 iudices P
 (corr. m2) B quid P (d s. u.) 18 ordin s P (s s. u., eras.)
 quidem corpori N 19 uoci N 20 qui B quid cet. ceci-
 derint ed. Rom. 23 dextera T' bracchia P (c pr. eras.) brachia cet.

que haec in nobis ualidiora quae propiora capiti sunt, haec praestantiora. pectus quoque uelut quoddam sacrarium sapientiae et stomachus uelut quidam testis, ut medici aiunt, et conscius secretorum capitis compassionisque consors, cui sua omnia uel salubria uel aduersa transfundat. latera naticae 5 femora et crura mensurae latitudinem ipsa specie significant C pedumque gressus, qui etsi exsiliores uidentur, fiunt tamen cum incedimus latiores.

8, 24 Pulchre autem addidit: ostium ex transuerso facies, D eam partem declarans corporis, per quam superflua ciborum 10 egerere consueuimus, ut quae putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorum circumdaret. quod multo gratius scriptura expressit quam Socrates in libro Platonis dixisse legitur. nam cum istud in Moysi scriptis siue ipse Socra- tes siue Plato, qui in Aegypto fuit, potuerit uel legere uel 15 ab iis percipere qui legerant, decoro motus inuento ostium E sibi apertum putauit, ut operatoris nostri consilium praedicaret laudans eo quod id potissimum decoro conuenerit, ut ductus quosdam atque exitus cuniculorum nostrorum a tergo auer- teret, ne in purgationibus uentris conspectus noster offendere- 20 tur. at uero apostolus quae uidentur inquit membra corporis infirmiora esse necessaria sunt, uno ac simplici uerbo descriptiones philosophiae supergressus, et quae putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorum circumdamus, et quae 25 F

9 Gen. 6, 16 10 Xen. Comm. I 4, 6 12 I Cor. 12, 23 13 errauit Ambrosius eis quae apud Philonem Quaest. II 6 leguntur in errorem in- ductus. 21 I Cor. 12, 22 23 I Cor. 12, 23

1 propiora *P* (*r alt. eras.*) *T'* (*r alt. exp.*) sunt *om.* *N* 5 uel *pr.* *TN* uelut *T'* (*ut eras.*) *cet.* 6 latitudinem *P* (*em m3 ex ae*) 7 ex- siliores *P* (*s pr. eras.*) exiliores *cet.* 9 aduerso *N* 10 superflua ciborum] cybos *N* 11 consuauimus *P* 16 hiis *B* his *cet.* 17 prae- dicarent *T et* (*n exp.*) *PT'* 18 eo *om.* *B* decoro *T* decori *P* (*i ex o*) *T'NB* conuertit *P* (*corr. m2*) *B* 19 atque] uel *N* 21 ad (*t s. d*) *P* 22 infirmiora (*a s. u.*) *P* 23 philosophiae *PT* philosophiae *T'B* 24 membra *om.* *B*

inhonesta sunt nostra honestatem abundantiorē habent. sobrietatis enim nostrae et temperantiae indicium praecipue illic cognoscitur; helluones enim aut distenduntur cruditatibus usque ad periculum aut plerumque soluuntur
 25 uisceribus exinanitis. quod pulchre etiam ad ecclesiae membra apostolus rettulit. quae enim inhonesta sunt nostra ac superflua nisi luxuria, nisi lasciuiā? quibus si quis iuuentae inre- titus tempore, cum ad maturiorem aetatem processerit, ueniat ad baptismum, renuntiet superioribus moresque priores exuat,
 10 peccata deponat, consepeliatur cum domino Iesu, crucifigatur²³⁷ A ei mundus et ipse mundo, nonne is peccatorum remissione donatus abundantiorē honestatem habet quam ille catechumenus, cuius uita innocentior aestimabatur? et ut apostoli ipsius exemplo utamur, Iudaeus erat, persecutor erat: uocatus ad
 15 gratiam Christi coepit esse apostolus. et quia plus ei dimissum est, plus diligere coepit, abundantius apostolis omnibus laborare, uas electionis factus, doctor gentium missus. nonne etiam B apostolorum ipsorum plurimis uberiores et honestiores consecutus est gloriam, qui ante et inhonestus et ingloriosus
 26 erat, cum persequeretur ecclesiam dei? pauper iste, debilis in ecclesia ipse te redemit suis uotis. et ut maiora aperiamus mysteria, quid tam ignobile quam gentilis populus? pauper, utpote qui nulla haberet eloquia dei, debilis et utroque pede claudus, qui nec in legem nec in euangelium credidisset,
 25 uocatus tamen credidit et baptizatus accepit gratiam. itaque C quia plus ei dimissum est, plus diligit. remansit Iudaeorum populus, licet uno pede claudus, quamquam et in ipsa lege

5 I Cor. 12, 27 sq. 10 Rom. 6, 4 Galat. 6, 14 14 Philipp. 3, 5 sq. Gal. 1, 15 15 et 26 Luc. 7, 47 17 Act. 9, 15 I Tim. 2, 7

3 helluones *P* (in *mg.* *m1* HELLUONES GLUTTONES) 6 rettulit *B* retulit *cet.* inhonestas (*om.* sunt) *B* 11 his *P* (*h exp. m2*) his qui *T* 12 donatus *P* (*s ex r? m2*) donatur *T* habet *om.* *N* catechuminus *PB* catechuminus *T* catechuminus *N* 13 aestimatur *N* 16 cepit diligere *N* 19 est] & *P* (*s eras.*) ē (*in ras.*) *T'* 20 erat] fuit *N* 25 et *T* ei *cet.*

claudicet. itaque ille, qui gloriosissimus habebatur, amisit
 omnia, mirabilem consiliarium et prudentem architectum et
 sapientem auditorem, iste, qui ignobilis erat, adeptus omnia
 fidei titulo, tropaeo martyrum, angelorum gloriatur consortio.
 ergo Plato quod potuit sermonis nitorem adhibuit, apostolus
 autem, qui habebat dei spiritum, reuelavit mysterium. satis
 dictum de ostio, quoniam qui retro erant priores facti sunt.
 9, 27 Nunc illud quaeramus, quid sit quod dixerit dominus: in- E
 feriora arcae bicamerata et tricamerata facies. in-
 feriora quidem dicendo aduertimus quod pulchre sentire nos 10
 uoluerit inferiore loco aestimanda ciborum receptacula, hoc
 est ea uiscera, quae acceptum conficiunt cibum. corruptibilis
 enim esca est, quod autem corruptibile non superioribus con-
 parandum, sed inferioribus. simul quia deorsum cibus fertur,
 cuius exigua portio uiribus corporis alimoniaeque proficit, 15 F
 reliqua pars alio purganda deducitur, quia intestina sunt, per
 28 quae descendunt ciborum superflua, ita operator noster insti-
 tuit, ut non extenta a stomacho ad imum, sed insinuata sint
 ac reflexa, quo uitae nostrae usus propagaretur. nam si exten-
 derentur intestina hominis, quae suscipiunt et deducunt cibum, 20
 statim sine ulla pertransiret mora et necesse esset iugiter
 esurire nos, iugiter epulari aut desistente alimentorum sub-
 stantia deficere ilico. nunc autem in illa intestinorum reflexione
 ac sinuatione bipertita ac tripertita haeret cibus et descen-
 dendo paulatim uires ministrat, sucum infundit corpori, tenet 25 238
 satietatem, differt edendi appetentiam, nec subita effusio ac
 repentina euacuatio est nec inexplibilis adpetentia est nec

6 I Cor. 7, 40   7 Luc. 13, 30   8 Gen. 6, 16 Philo Quaest. II 7

4 tropaeo *P* (h s. u.) *cet.*   7 dictum *T* dictum est *P* (est s. u. *m2*)
T'NB   8 quaeremus *NB*   dixit *N*   9 et tricamerata *om.* *T*   10 nos
 sentire *N*   11 inferiori *N*   14 sed inferioribus comparandum *N*   18 a)
 ad (d exp. *m2*) *P*, fort. ab   insinuata *P* (in del. *m2*) sinuata *cet.*
 21 iugiter] semper *N*   22 desistente *B* (sistent in *ras.*) deficiente *N*
 24 haeret *scripsi* habet *T* haberet *P* adhaeret *P* corr. *m1* *cet.*   et
om. *T*   26 effusione *P* (ne eras.)   ac] aut *N*   27 uacuatio *T*

insatiabilis epulandi libido. primum ergo indigentia esset et
 fames, deinde ex his sequeretur edendi sine intermissione
 continuatio. quid autem deformius quam semper uentri studere,
 qui cum repletur uacuandus est, cum uacuatur replendus?
 5 tertium quid superat nisi mors inter ipsos cibos epulasque B
 permixta? quomodo enim poterant diutius uitam producere
 simul edentes et esurientes, bibentes sitientesque et priusquam
 replerentur exinanientes omne quod sumpserant statimque
 esurientes? nunc autem dum paulatim descendit esca, famem
 10 et cruditatem naturalis temperat. prouidentia. primum enim
 in stomacho, quem plerique uentrem appellant superiorem,
 conficitur cibus, deinde coquitur in iecore atque eo uapore C
 digeritur. sucus eius diuiditur certis uiscerum portionibus, ex
 quo omne corpus ualescit. quod satis iuniorum incrementa,
 15 senum testificatur perseuerantia. reliquum cibi in uentrem
 defluit, quem omnes uentrem appellamus sine adiectione,
 plerique uentrem dicunt inferiorem, ex quo fimus necesse est,
 qui plenus iam corruptionis descenderat, egeratur per illud
 ex transuerso ostium.
 29 20 Haec cum ita fabre naturali institutione ad dei praeceptio- D
 nem composita uidentur, tamen nisi a nobis edendi agen-
 dique mensura seruetur, tamquam exuberantibus passionibus
 generatur diluuium et quaedam totius labes corporis; intem-
 perantia enim accendit libidinem, cruditatem generat, corrup-
 25 telam creat. itaque aut duritie interna tenduntur et quatiuntur
 doloribus aut incocto ciborum umore et indigestionis asperitate
 interior quidam intestinorum amictus raditur, quia uelut

1 indigentie T' indigentie B   esset et T est et P m1 N esset P
 m3 T' ee B   5 cibos P (o ex u)   6 procedere N   7 et bibentes T
 et om. B   10 temperet prudentia B   11 superiorem appellant B
 12 quoquitur T   digeritur uapore N   13 sucusque B   20 fabre
 TT'B frabre P, om. N   21 uideantur T' (a s. u.) N   nisi om. N
 edendi P (N ex corr. m2)   edendi a nobis N   22 mensura om. N
 25 duritie scripsi duritiae PT duritia cet.   26 umore T humore P
 (hum s. u. m2) cet.   27 qua P

- chartae specie geminus eorum amictus adseritur: unus exterior, E
quem continuum aiunt periti uel qui curiosius scrutati sunt,
a summo ad imum directus, alius interior tamquam lateribus
adtextus, unde aiunt non totum solui cum raditur; nam si
continuus esset interior, inmedicabilis scissura eius foret. illic 5
per moram adiunctionum adhaerere ciborum reliquias; quae si
adiunctiones soluantur, transire semesos cibos et potus defluos.
30 hoc est hominis diluuium. unde mihi uidetur per arcae huius F
figuram uoluisse deum nos edocere quemadmodum ab hoc
speciali tuti simus diluuiio. corruptela enim diluuii causa est. 10
ea ubi inrepserit, aperiuntur aquae, ebulliunt omnes fontes
cupiditatum, ut totum corpus tanto et tam profundo uitiorum
profluuio mergatur. nihil est enim quod tam miserae serui-
tuti subiciat hominem quam libido atque eiusmodi cupiditates,
quae iugo quodam criminum graui deprimunt miseram con- 15
scientiam, ut se nequeat adtollere, utpote quae innocentiae
libertatem amiserit. maximum ergo in hoc diluuiio remedium,
ut iustum praeferas eumque mandati caelestis exsecutorem 239 A
eligas. quis est iustus in nobis nisi mentis uigor, qui intra
istam arcam includat omne animantium genus, quod est super 20
terram? cohibe ergo et tu omnes inrationabiles passionem tuas
omnesque sensus tuos menti subice animique imperiis ad-
suesce. euolare foras non sinas cupiditates tuas, exire in uul-
gus libidinem: et per rationabilem mentem poteris etiam
inrationabilia tua et inmunda peccata ab omni periculo diluuii 25 B
liberare.
- 10,31 Omnia inquit quae sunt in terra morientur. quid
utique muta deliquerant animantia? qua causa subiecta sunt C
poenae, quae peccandi sensum non habent? sed quemadmo-

27 Gen. 6, 17 Philo Quaest. II 9

1 chartae *P* (charthae *corr. m1*, tae s. thae *graphio*) chartae *T* car-
thae *T'* cartae *NB* 10 enim] autem *B* 11 eam *P* (*m exp.*) *T*
inrepsit *B* 13 fluuiio *NB* est *om. B* 14 hominem subiciat *B*
huiusmodi *TT'* 16 libertatem innocentiae *N* 17 diluuiio est *N*
remedium ē *P* (ē s. u) *B* 28 itaque *N* qui (a s. i) *P*

dum in bello cum imperator ab hoste occiditur, commoritur
 eius exercitus atque omnis comminuitur uirtus militaris, sic
 non discrepare a iustitia uisum est, cum interiret homo, cui
 regalem quandam dominus deus in omne animantium genus
 5 potestatem dedit, ut omnibus uolatilibus feris bestiis impe-
 riali praeesset auctoritate, quod etiam pecudes et quaecum-
 que erant inrationabilia commorerentur animalia. denique si D
 quando est pestilentia corrupto caeli tractu, prius ea quae
 sunt inrationabilia lues dira contaminat et maxime canes
 10 equos boues atque ea inficit quae cum hominibus conuersari
 uidentur, sic morbi uis etiam genus humanum implicat. haec
 32 igitur prima causa iustae, ut arbitror, adsertionis, secunda
 illa quia nemo accusat naturam cur reliqua corporis nostri
 membra moriantur solo capite sublato, cum multos uideamus E
 15 amputatis manibus et pedibus superuiuere. sed non eadem
 ceterorum membrorum est praerogatiua quae capitis, ideoque
 absciso eo, unde sensus nostri in reliquum corpus prodeunt,
 commoriuntur etiam membra omnia, nec in eo aut operatoris
 prouidentia desideratur aut substantiae humanae fragilitas
 20 redarguitur. similiter ergo nemo nunc arguat quia caput et
 principale quoddam ceterorum animalium homo est, quo
 moriente non debet mirum uideri si cetera commoriantur F
 33 animantia. tertium illud est quia rationis expertia non propter
 se, sed propter hominem generata sunt animalia; hominis
 25 enim causa esse praecepta sunt, ut eorum subiectione hu-
 mana praestaret condicio. denique gratiae hominis adtribuit
 propheta dicens: omnia subiecisti sub pedibus eius,

8 Uerg. Aen. III 138 sq. 9 Il. I 50 (Lucr. VI 1222) 27 Psalm.
 VIII 7—9

5 uolatilibus *P* (o s. a pr. m2) 6 auctoritatem *P* (m eras.) 11 et
 sic *T'* hominum *T* humanum implicat ex humanūplicat *P* 12 ut
 arbitror iustae *N* 13 nostri corporis *N* 15 pedibus et manibus *N*
 16 ideo (om. que) *B* 18 moriuntur *N* omnia membra *N* 19 desi-
 deratur *scripsi* desiderator *T* des^verato^r *P* deseritur *T'* (i ex a) *NB*
 23 animalia *NB* 25 enim *P* (n in ras.)

oues et boues uniuersas, insuper et pecora campi, uolucres caeli et pisces maris, quia propter ipsum illa omnia, alia propter utilitatem, alia delectationis gratia, alia uoluptatis. consequens ergo erat, ut cum deleretur homo a facie terrae, propter quem facta sunt, etiam illa pari dele- 5 240 rentur occasu. haec secundum simplicem lectionis expositionem.

34 Altior autem et profundior interpretatio illud adtexit, quod ubi anima mole passionum curuatur graui et quasi diuersarum cupiditatum aestu mergitur, terrenae omnes cogitationes 10 et concupiscentiae in praeceps ruunt, quia peccator unusquisque quo grauiora flagitia commiserit eo fit insolentior. namque usu atque exercitatione improbitas augetur et inpuni- B tate nutritur audacia. recedit itaque ab omni respectu honestatis et in eo terrena moriuntur omnia letalis peccati acer- 15 bitate, quae uera et perpetua morte peccatorem deleat; nemo enim grauius moritur quam qui peccato uiuit. moriuntur in eo passiones singulae, moritur uisus, qui peccatum adnuntiat, qui intendit mulieri fallaci, qui capitur alieni uultus decore, quem oculi meretricis ligauerint, quem aspectus inlaqueauerit 20 C fornicariae. an non uidetur mori qui sibi libidinis telum inpresserit, qui spontaneus in foueam mortis intruerit? moritur et auditus, cum refert crimina, cum sollicitantis adulteri sermonem adnuntiat, cum inserit animis uerba meretricis, quae seducit iuuenem multo blandimento sermonis, laqueis autem 25 labiorum suorum inligat eum. moritur uox silentio, si non confiteatur deo: moritur multiloquio, quia scriptum est tibi: ex multiloquio non effugies peccatum: moritur per D

25 Prouerb. 7, 21   28 Prouerb. 10, 19

5 illa] ipsa *N*   6 simplex (*in ras.*) l. exemplum *B*   9 animae *P* (*eras.*)   10 mergitur estu *N*   14 aspectu *B*   honestatis (*s alt. add. m3*) et (*ex est*) *P*   16 mortem *P* (*m exp. m3*)   19 mulieri fallaci intendit *N*   22 inpresserit *P in ras.*   23 adulteri *P* (*i ex is m2*)   25 multo *ex* mulia *m2 P*   oblectamento *T'*   laqueis *P*   26 uox] ex *N*   27 est tibi *P* (*t alt. s. u.*) *TB ē'// T' est N*

iracundiam, cum praetergreditur mensuram ultionis: omnis
 5 postremo sensus moritur, si minister sit iniquitatis. et ideo
 quia terrena omnia moriuntur diluuiο, solus autem iustus in
 aeternum manet, ad ipsum dicitur: statuam testamentum
 6 meum ad te, quia ipse diuinae est heres gratiae, ipse
 caelestis possessor hereditatis, beatissimorum consors bono-
 rum. et homines quidem cum moriuntur, patrimonium suum
 testamento transcribere solent, nec cedit hereditas, donec uiuit E
 testator: deus autem cum sit sempiternus, transfundit iustis
 10 diuinae hereditatem substantiae et ipse non indigens donat
 sua sine ullo donationis dispendio, quem non grauant suorum
 consortes bonorum. magisque fruitur eo quo nos utimur. deni-
 que dominus Iesus pauper factus est, cum diues esset, ut
 illius inopia nos ditaremur, qui testamentum utrumque suo
 15 consummauit sanguine, ut nos uitae suae coheredes et mor-
 tis faceret heredes, quo et uitae haberemus consortium et F
 mortis beneficium. multum autem tribuit iusto dicendo: sta-
 tuam testamentum meum ad te, eo quod rationabilis
 et fidelis uir ipse sit testamentum dei. ipse est enim here-
 20 ditas dei, ipse possessio, in quo uirtus diuini testamenti est,
 in quo fructus iudicii, in quo hereditas promissionis, de quo
 dixit Daud: ecce hereditas domini filii, merces
 fructus uentris. sed iam salua expositione profundioris
 mysterii ad reliqua pergamus.
 25 Intra inquit tu et omnis domus tua in arcam, quia 241 A
 te uidi iustum in generatione ista. manifeste fides B
 prophetae sententiae etiam hoc adstruitur loco, quia stultus

3 Prouerb. 10, 30   4 Gen. 6, 18   13 II Cor. 8, 9   15 Rom.
 8, 17   22 Psalm. CXXVI 3   25 Gen. 7, 1

5 heres est *B*   6 consors *P* (*s alt. s. u. m2*)   8 transcribere *P* (*ri*
m2 s. i)   11 ullo *P* (*v s. u. m2*)   12 denique (*i s. e alt.*) *P*   14 nos
om. B   15 suae uitae *N*   16 quo (*o ex ae m3*) *P*   et *pr. s. u. P*
 haberemus *P* (*re s. u.*)   19 et fidelis *om. N*   20 dei *om. NB*
 22 dicit *N*   dauid *om. B*   merces *P* (*e alt. ex i*)   24 magistri *B*
 25 tu et *P* (*m3 in ras. 3 litt.*)   26 manifesta *T'*   27 profeticae *P*

sibi soli stultus est, sapiens autem sibi et plurimis sapit. itaque Noe iusti merito etiam domus eius in diluio seruat-
 tur. sic in mari nauigantes et in bello exercitus, si illis non
 desit gubernatoris peritia, istis imperatoris prudentia, a peri-
 culo tuti sunt aliena ope. sed quia boni imperatoris bonus
 exercitus est, ideo etiam in eo laudem iusti intellegimus non
 praeteriri, qui talem instituit domum suam, ut uirtutis ful-
 geret consortio, meritoque inuenit salutem cognatio. nec repu-
 gnat quia postea aut filius aut uxor offendit. dormiebat
 iustus, cum erraret filius. femina quoque utpote sexus fragi-
 lioris mole periculi turbata, quae totum orbem diuino incendio
 perire crederet, quid miraris si uirum non potuit sequi, cum
 ipse iustus ab angelis monitus uix euaserit? quid autem mi-
 rum si homini obrepat error aut se relaxet intentio? argue
 37 ergo quia et iustus inebriatus est. sed haec loco suo reser- 15
 uanda arbitror. nunc quod superest consideremus. pulchre enim
 dixit: quia te uidi iustum in generatione ista. multi
 hominibus iusti uidentur, pauci deo: aliter hominibus, aliter
 deo: hominibus secundum uitae speciem, deo secundum puri-
 tatem animi, uirtutis ueritatem; homines quae foris sunt 20
 probant, deus quae intus examinat. perpense autem addidit:
 in generatione ista, ut neque superiores condemnaret
 neque posteriores excluderet recteque diluuium factum ad-
 strueret interitu generationis eius, quae non haberet aequitatis
 38 consortium. haec secundum litteram. altior autem sensus pro- 25
 uocat nos, ut hoc putemus uigorem mentis in anima esse et
 animam in corpore quod est pater familias in domo sua. quod

1 Prouerb. 9, 12   7 Prouerb. 15, 6   9 Gen. 9, 22   10 Gen.
 19, 26   12 Gen. 19, 15 sqq.   15 Gen. 9, 21   17 Gen. 7, 1

1 soliꝯ *P* (*s exp. m3*)   5 alien. *P* (*e eras.*)   6 est *om. N*   laudem
 iusti in eo *N*   7 quia *B*   14 obrepat *N*   aut *P* (*a s. u. m3*) ut *B*
 relaxet *T* relaxat *cet.*   argue *P* (*a eras.*)   18 deo pauci *B*   20 et
 uirtutis *P* (*et s. u. m3*) *T'* uirtutisque *T*   24 ex interitu *T*   24 con-
 sortium aequitatis *N*   26 putemus *P* (*u pr. ex o m3*)   27 est *om. N*

enim in anima mens, hoc anima in corpore. si mens tuta est.
tuta est domus, tuta est anima: si anima incolumis. incolumis F
caro. mens enim sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat.
sermonem regit. ideoque bene dicit dominus iusto: intra tu,
5 hoc est: in te ipsum intra, in tuam mentem, in tuae animae
principale. ibi salus est, ibi gubernaculum, foris diluuium.
foris periculum. si autem intus fueris, et foris tutus es, quia
ubi mens sui arbitra est, bonae sunt cogitationes, bonae exse-
cutiones. si enim nihil uitii mentem obumbret, sinceræ
10 cogitationes sunt. si studio sit castitas, cordi sit temperantia, 242 A
nulla flamma inardescit libidinis, nulla ulcera proserpunt
aegritudinis; sobrietas enim mentis medicina est corporis.

9 Nunc consideremus qua ratione induci in arcam iubet a B
iumentis mundis septem et septem, masculum et feminam, ab
15 inmundis autem duo et duo, ut nutriatur semen in omnem
terram. et, ut ego arbitror, inire mundam adserit ebdoma-
dam, quia mundus et sacer septimus numerus; nulli enim
miscetur nec ab alio generatur. ideoque uirgo dicitur, quia C
nihil ex se generat, meritoque tamquam materni exsors inmu-
20 nisque partus et muliebris copulae, etsi ebdomas femineo
nuncupetur uocabulo, uirilis habet sanctificationis gratiam:
omnis enim masculus adaperiens uulvam [sanctus]
domino uocabitur, hoc est sanctus. et in propheta habes:
effugit peperitque masculum, id est sanctum. secun-
25 dus autem numerus non est plenus, quia diuisus. quod autem

13 Gen. 7, 2 Philo Quaest. II 12 17 Philo Legg. alleg. I 5 (I
46, 13; I 64, 19 C.) de uita Moys. III 27 (II 166, 39) 22 Exod. 13. 12
24 Esai. 66, 7

1 anima ē T' hoc** P (in *eras.*) hoc est B 2 incolomis (*bis*) T
6 principale P (al *in ras.*) 8 cogitationes P (*gi ex mi m3*) bonae
sunt N exsecutiones (*in ras.*) B 10 sunt cogitationes B sit
(*alt.*) B *ed. Rom.* si *cet.* (cordi si T') 11 inardescit flamma N 16 heb-
domadam B 17 nōmerus P 20 ebdomas T (*s eras.*) T' (*da exp.*)
epdomas N 22 sanctus *om. B, inclusi* 23 hoc est sanctus *om. N*
24 effudit T' (*d ex g*) N peperitque] peperit et N

non est plenum uacuum habetur. septimus autem numerus
 plenus, quia ebdomas ut decas, et similis illius primi, quia
 alpha ad similitudinem est illius qui est semper, a quo pro-
 fluunt et mouentur quae sunt in omni genere uirtutes. haec
 40 naturalia. de moralibus autem ut dicamus, non est dubium
 quod inrationabile animae nostrae in quinque sensus diuidatur
 et uocem et generatorium, quae natura uidentur esse femi-
 nea, quia sensus nostri in materialia et saecularia cito repunt.
 unde claret eos mollioris naturae habere substantiam. sed
 erudito et industrio uiro munda omnia, quia sapientia exerci- 10
 tati uiri et uirtus firmamentum his uirile transfundit. iudicio
 ergo prudentis et proposito gubernantis ex inferioris sexus
 qualitate in fortiorem substantiam transferuntur. uelida enim
 sapientis et fixa sententia est, non mutabilis, ut insipientis et
 stulti, qui consilio nutat incerto, ut improbi, qui non quod 15
 uerum et iustum sit eligit, sed quod sibi commodum uel
 ut<ile> scindit a uero, secernit a iusto. iustitia enim singulare
 est bonum, per se ipsa suo tantum spectatur pretio, iniquitas
 uero uelut diuidua parit nunc odio inflexa, nunc quaestu et
 ea quae sunt diuidenda confundit. stultus enim ut luna muta- 20
 tur et uersicolora umorum uarietate deformis animam suam

3 Apoc. 1, 8 (21, 6; 22, 13) 4 Act. 17, 28 20 Sir. 27, 11

2 aebdomas *P* ebdomadas *T'* (da *exp.*) epdomas *N* 3 alpha *B* alfa
PT falsa *N* est ad similitudinem *N* profluunt] fluunt *T'* 4 quae
 sunt *s. u. m3* *P* atque sunt *B* in] bine *T'* genere *P* (ne *s. u. m3*)
 uirtutis *B* 5 autem *om. B* 7 et *alt. om. T* 9 melioris *B*
 11 uiri* *P* (a *eras.*) firmamentum *P* (i *s. u.*, sed *deletum*) uirile *P*
ante corr. T uirili *P* *corr. cet.* transfudit *B* indicio *N* 12 pro-
 positum *N* 13 in inferiorem *B* transferuntur *P* (*s s. u.*) 15 quod *N*
 quid *cet.* 16 et iustum *om. B* uel utile *scripsi* uelut *P* (*corr.*
uelit) *T'B* uelit *N* uelse *T*, quod si recte se habet, restituendum esse
uidetur uel secundum 18 tantum *T'* tanti *T'* *corr.*, *PTN*, *om. B*
 19 hodie *P* (h *eras.*) 21 et] aut *B* uersicolora umorum *P* (^{uth}uth
del. m2, quae simul *exp.* umorum et *s. scr.* aut humorum) uersicolor
 umorum *T* uersicolor aut humorum *T'* (h *del. m1*) *N* uersiculo aut hu-
 morum *B* (morum *in ras.*)

in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat
salubres cogitationes noxiis saepe permiscens.

41 Sed fortasse quia munda et immunda induci in arcam prae-243 A
cipi cernis animantia iure mouere te possit, quia dixi honestis
5 disceptationibus indecoras non esse miscendas. nec ego abnuo
inrationabilium quidem, mundorum tamen motuum esse
aliqua semina et quasi principia in anima nostra et eorum qui
mundi non sint. natura enim hominis contrariorum est capax,
ut et malitiae in eam sit et uirtuti ingressus, meritoque in
10 principio libri huius, qui est Genesis, per arboris speciem in
paradisi medio legisti boni et mali scientiam. de quo ligno B
scientiae boni et mali praeceptum est non esse gustandum,
eo quod mens nostra, in qua est cognitio et disciplina, boni
et mali recipit notionem. itaque naturae opifex sicut ad pro-
15 pagandum uel etiam reparandum genus animantia reseruauit,
ut uniuersae terrae animantium semine replerentur, ita etiam
corporis nostri terrenam substantiam uacuam non putauit pas-
sionum huiusmodi tamquam immundorum animalium relin-
quendam, quae cum deliciis et luxurie tamquam uice diluuii C
20 ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. ubi autem so-
brietate et continentia unusquisque inundantium euacuauerit
diluuium passionum et quandam animae retexerit siccitatem,
uiuificare incipit suum corpus et animae puritatem, cui regi-
men sapientia est.

12 25 Illud quoque studio est quaerere, quae causa est cur, postea- D
quam ingressus est Noe arcam et induxit animantia, post E
septem dies diluuium factum sit. non enim otiosum uidetur

10 Gen. 2, 9 et 17 25 Philo Quaest. II 13

2 salubres *P* (s *alt. s. u. m2*) 4 te *om. N* 5 non *TNB* nō *ex*
nos *T'* nos *P* 6 tamen . . . et eorum *om. T* aliqua esse *N* 8 capax
contrariorum est *B* capax est *N* 9 ut et *ed. Paris. a. 1569* et ut
libri malitiae in eam *P m1 T* malitiae uis in eam *P m2 T'* malitia
in ea *NB* uirtuti α uirtutis *libri* 10 huius *P* (h *s. u. m3*) 19 lu-
xuriae *libri* 24 est sapientia *B* 26 in archam *N* in arcam *B* in-
animantia *P* (in *eras.*) 27 otiosum *P* (o *pr. s. u. m2*)

quod non aut plures aut pauciores interpositi sint dies, sed tot quot in constitutione mundi fuerunt. sex enim diebus factus est mundus, septimo die requieuit deus ab operibus suis. quo declarauit indicio ipsum se esse auctorem mundi atque diluuii. mundum propter bonitatem suam condidit, diluuium fecit nostrorum merito delictorum. admoniti sunt igitur homines uel ex numero dierum, quibus mundus est conditus, quod conditorem suum non lacrimis solum et precatione, sed correctione morum reconciliare debuerant. ergo spatium dedit ad paenitentiam dominus magis uolens ignoscere quam punire, ut imminentis diluuii terrore suspensos ad ueniam cogeret postulandam, quo dum periculum futurae mortis horrescunt, impietati atque iniustitiae renuntiarent. secundum est, ut hinc quoque domini supra modum misericordis clementiam colligamus, quia multorum annorum offensionem a constitutione mundi in finem usque contractam paucis diebus, si paenituisset eos, uoluit relaxare. est enim deus peccati inmemor, uirtutis remunerator, sicut ait ipse in propheta: ego sum, ego sum qui deleo iniquitates et memor non ero. tu autem memor esto et iudicemur; dic iniquitates tuas, ut iustificeris. cum enim aduerterit ueram animae refusam esse uirtutem, tantum ei honoris adtribuit, ut non solum ueniam superiorum indulgeat peccatorum, uerum etiam gratiam et iustificationes impertiat. expectauit ergo et septimo die, ipso quo ab operatione requieuit, ut si uenia posceretur, sequeretur correctio, et ab indignatione requiesceret.

43 Illud quoque curae fuit non praetermittere eo quod diluuium factum dixerit quadraginta diebus et addiderit

3 Gen. 2, 2   19 Esai. 43, 25 sq.   29 Gen. 7, 12

1 sunt *B*   3 die *om.* *B* $\overline{\text{dñs}}$ *P* (*n exp.*) *B*   4 *declarauit *P* (*d in ras.*)   se *om.* *TN*   8 praecatione *P*   14 hinc *om.* *B*   17 uoluit *P* (*i ex n*)   18 ipse ait *N*   19 *alt.* ego sum *om.* *B*   delebo *B*   21 aduertit *B*   22 ei *P* (*i in ras. ex t m2*)   honoris (*i ex e*) *P*   29 sq. *XL PT*

quadraginta noctibus. scimus enim diem dici quem sol
 terram illuminans signat, noctem quam circumfusae tenebrae
 a diei claritate disterminant et plerumque ita a nobis diem
 significari ut noctem non comprehendamus, plerumque ut con- C
 5 plectamur. significantes enim mensem triginta dierum signi-
 ficamus et noctes. unde cum satis fuisset Moysi dixisse dilu-
 uium fuisse quadraginta diebus, cur addiderit et qua-
 draginta noctibus quaeritur. et aliqui ita acceperunt, qui
 ante nos fuerunt, ut et uirorum et mulierum factus diluui-
 10 interitus demonstraretur, diem ad uirum referentes, qui sit
 purior, similis lucis, noctem ad mulierem, quae uiro dormiente
 creata describitur, simul quia uir prior quasi auctor, qui uir- D
 tutem moueat mulieris atque in partus excitet, actu ille
 clarior publico, ista obscurior tamquam domesticis clausa
 15 parietibus et nocti proxima, secundo orta loco et creationis
 suae formata in costa uiri debens gratiam superiori, numeri
 quoque potioris obnoxia priuilegio et pariendi usu materialibus
 comparanda. consonans autem in utroque numerus periculi,
 quia peccata etiam consonantia, meritoque non distant spatia
 20 temporum, quia non distant merita delictorum. E
 44 Non mediocriter etiam scrutantur plerique qua ratione qua-
 draginta dies diluuium fuerit. et possumus dicere materiale
 numerum tristioribus, hoc est delendae creaturae deputatum,
 ebdomada autem constitutioni totius mundi, hoc est laetio-
 25 ribus. sed fortasse referat quid quod etiam lex quadraginta

8 et 21 Philo Quaest. II 14 11 et 16 Gen. 2, 21 sq. 25 Exod. 34, 28

3 a nobis ita B 5 ·XXX· PT 6 fuisset P (t s. u. m2) 7 ·XL· PT
 XXXX P (quartum X add. m2) ·XL· T 11 lucis P (s eras.) luci
 T'B 12 ita creata B simul. T 13 actus T auctu N 15 se-
 cunda P (o s. q) 16 costa scripsi costam libri et superiori B
 numeri T, om. cet. 18 autem om. N 19 sq. distant P (i ex e m2)
 20 post delictorum add. DE XL DIEBUS PT 21 inde a uerbis Non
 mediocriter incipiunt DCM. INCIPIT DE NOE ET ARCHA D INCIPIT
 LIBER TERTIUS C et (qui add. QUI LIBER EST DE NOE) M ·XL·
 PTCM (item u. 25 et p. 442, 7) 24 ebdomadam T1' epdomadam N
 mundi totius N 25 referat scripsi referatur libri

diebus lata est. tot dies observauit Moyses in monte Sina
 ac demoratus est, cum praescripta legis acciperet. recte F
 igitur eodem numero declinandorum peccatorum praecepta
 tribuuntur, quo poenae culpa est persoluta, ut cognoscamus
 quod eodem uitae tempore debeat ex correctione laus compa- 5
 rari, quo potest punienda culpa committi. unde nunc iam
 non poenae praescripti sunt dies quadraginta, sed uitae, ut
 hoc numero ieiuniis et orationibus crebrioribus nostrorum
 leuemus subplicita peccatorum atque ad praescripta legis
 intenti deuotione ac fide nostrum corrigamus errorem. itaque 10
 per domini resurrectionem quadragesimus dies iam non habe-
 tur nouissimus, sed primus atque inde uita numeratur, ubi 245
 ante mortis numerus ad consummationem mundi et humani
 generis excidium computabatur.

45 Et delebo inquit omnem resurrectionem carnis 15
 a facie terrae. o caelestium pulchritudo uerborum, si quis
 ea decoro intellectu piaie mentis examinet! indignatur deus
 peccatis nostris, sed non obliuiscitur pietatis: minatur suppli-
 cium, sed non permisit excidium: moderatur uindictam, re-
 uocat seueritatem. deleturum se dicit carnem non a terra, sed 20 B
 a facie terrae. florem decutit, radices reseruat: sinit ut in
 profundo substantiae uirtus maneat humanae, quae in super-
 ficie laboret, intus impassibilis perseueret immunisque noxae
 ad eorum substitutionem qui non sint reatu obnoxii reser-
 uetur. pulchre autem posuit delebo tamquam litterarum 25
 apices, qui delentur sine fraude librorum et sine inminutione

15 Gen 7, 4 Philo Quaest. II 15

3 ergo *BC* eodem *om. N* 4 et 7 poenae *TBC* paenae *P* pene *M*
 penae *cet.* 5 quod de *D* quos de *C* 6 nunc *P* (*c ex t m2*) *TBCM*
 numet (*del. m1*) *T'*, *om. N* (*in quo non iam*) iam (*eras.*) iam *T* 9 la-
 uemus *T* 12 inde *om. N* 15 inquit *dns DCM* 16 qui se a *P m1*
T quis se a *P m2 B* et (*corr. quis ea*) *T'* quis se *D* quis *CM* 17 men-
 tis piaie *B* 19 permisit *P m1 TCM* promittit *B* permittit *P m2 N* (*ittit*
in ras. m2) *DT'* 20 deletorum (*v s. o m2*) *P* se *TT'DNCM, om. PB*
 omnem carnem *D* 21 terae *P* ralicem *D* reseruat *B* (*er s. u.,*
res in ras.) 23 noxae *T'CM* 24 sunt *DNM* reatui *P* (*i s. u., eras.*)

tabularum. atramentum deletur, sed lignum manet. delentur
 elementa, ut scribantur plerumque meliora, atramentum tol- C
 litur, substantia non exterminatur. 'delebo' inquit 'corrup-
 telam carnis, ut scribam incorruptionem. delebo resurrecti-
 5 onem carnis a facie terrae, ut scribam in caelestibus resur-
 gentes. delebo de libro terrae, ut scribam in libro uitae'.
 deleantur, domine meus, domine, deleantur cito elementa
 ferri, ut scribantur elementa Christi. aboleatur resurrectio
 terrena, ut caelestis gratia redundet. ueni, Moyses, prae-
 10 para gremium, legem accipe, suscipe apices, quos iam miseri- D
 cordia diuina non deleat. suscipe tabulas, quas dominus
 statuatur in aeternum. utinam ipse non frangas! et ipsas mihi
 mea culpa sustulerat, nisi dominus reddidisset. iure quidem,
 Moyses, indignatus es, ne haberent diuina priuilegia qui non
 15 deferrent obsequia, sed puto quod non mihi eas, sed Iudaeis
 fregeris. fregisti Iudaeis, recepisti mihi. fractae sunt priores,
 ut posteriores manerent. fregisti eas in pectoribus Iudaeorum; E
 quid enim proderat ut tabulas tenerent, quarum praescripta
 tenere non possent? ecce secundas tabulas dicunt se tenere,
 20 sed non tenent. dicunt se legere diuina elementa, sed non
 legunt. digito dei scriptas esse tabulas Moyses dicit: illi digi-
 tum dei non legunt, ferrum legunt. atramentum uident, spi-
 ritum dei non uident: sed ecclesia nescit atramentum, spiri-
 tum nouit. ideoque Paulus nouit scribere non atramento,
 25 sed spiritu dei uiui. o sacrilegum ineptum populum Iu- F
 daeorum! homo spiritu dei scribit et homo sub lege nutri-
 tus, et illi uolunt deum atramento scripsisse, non spiritu.

3 I Cor. 15, 42 6 Psalm. LXVIII 29 12 Exod. 32, 19 21 Exod.
 31, 18 Deut. 9, 10 24 II Cor. 3, 3 26 Gal. 1, 14 Philipp. 3, 5 sq.

2 aut *P* (a *eras*.) 3 corruptelam *P* (c s. u., ante co ras.)
 5 faciem *P* (in *eras*.) 6 in] de *T* 8 aboletur *T* 9 gratiam *P*
 (in *eras*) redundetur *P* refundatur *T* redundet. *B* mo-
 ses *T* 12 mihi *om.* *N* 14 moyses *T*, *om.* *CM* es scripsi est libri
 17 manerent posteriores *B* 23 nouit spm *B* 25 populum *P* (po
 postea add.)

- 46 ergo, ut ad superiora redeamus, delet deus resurrectionem
 carnis tamquam apicum scriptionem. quo declaratur quod
 superfluum hominum natiuitatem propter impietatem eius dele-
 uerit specie litterarum, substantiam autem et conuersationem
 generis seruari humani uelut perpetuitate tabularum, ut ex 5
 ea semen reliquum pullularet. cui sententiae conuenire etiam
 illud uidetur, quia ait: delebo inquit omnem resurrec- 246 A
 tionem carnis. resurrectioni autem communi usu naturae
 contraria uidetur esse purgatio, quia purgatione reciditur et reprimi-
 tur resurrectionis luxuria. omne tamen quod purgatur speciem 10
 amittit, substantiam suam seruat atque meliorat. repressit igitur
 dominus iam purgatione diluuii corporeum usum conuersatio-
 nemque generationis eius, quae degenerauerat a decore naturae
 et accepti muneris uenustate. haec secundum litteram. quod B
 autem ad altiorem pertinet sensum, diluuii species typus est 15
 purgationis animae nostrae. itaque cum mens nostra [corpo-
 ralibus] se a mundi istius inlecebris, quibus ante delectabatur,
 abluerit, bonis cogitationibus ueteris conluuiem cupiditatis
 absterget tamquam purioribus absorbens aquis turbidorum
 prius amaritudinem fluentorum. 20
- 47 Et fecit inquit omnia Noe quae mandauit ei domi- C
 nus deus. iustus mandata accipit, seruus imperia. hic amici
 censetur loco qui fecerit quaecumque exsequenda suscepit,
 ille qui nutat obsequiis oneri seruitutis addicitur. denique et
 dominus Iesus dicit in euangelio: uos amici mei estis, 25

20 Exod. 15, 23 21 Gen. 7, 5 Philo Quaest. II 16 25 Ioh. 15,
 14 sq.

2 declarat *CM* 4 uelut $\overline{\text{spem}}$ *B* 5 seruari *P* (it *ex* et) *T'* (t s.
 u.) *T* seruaret *BM* seruare *DNC* uelut] uoluit *DN* 6 pullularet *P*
 (l s. r) 7 quia *P m1* qui *T* quod *P m2* cet. 12 iam *T* qui iam *PT'C*
 qdē *B* quadam *N*, om. *M*. in *D* spatium est 5 litt. 13 a *DN* quae *P*
 (eras.) *T*, om. *T'* cet. decorem *T* 14 uenustate *N* uenustatem
 amiserat *T* uestat *C* uenustat cet. haec *P* (h s. u m2) 15 sensum
 pertinet *B* 16 corporalibus *seclusi*; uix probabile scribendum esse a
 corporalibus se 18 bonisq; *D* (q; exp.) *CM* bonis quoque *N* 22 deus
 om. *PTT'B* accepit *T* (corr. accipit) *NCM* 24 et om. *B*

si feceritis quae ego praecipio uobis. iam non dicam uos seruos. mandatur ergo ut amico, mandatur ut ei qui ualida caritate, sobrio consilio quae mandata sunt exequatur. nec fefellit dominum iudicium suum. inpleuit iustus
 5 uniuerſa, non partem, ſed uniuerſa quae mandata ſunt ei, et D
 ideo ſcripturae diuinae accipit teſtimonium. nec ſuperfluum putes quia ſimul poſuit dominum et deum — nam et deus in domino et dominus in deo —, ſed ut patris et filii intellegas commune praeceptum. aliqui tamen ante nos ſic interpretati
 10 ſunt, eo quod dominum et deum hoc loco dicendo et uindicaturi et ignoturi geminam expreſſerit poteſtatem et, quia hic uindicat prius in peccatores, ideo ante dominum dixerit, quo- E
 niam uero poſtea ut iuſti ſeminarium propagetur indulget, ideo deum poſtea nominauerit. denique facturur mundum deus
 15 dicitur: in principio fecit deus caelum et terram. et dixit deus: fiat lux.

14, 48 Est etiam illa non perfunctoria conſideratio, quod ſeſcen- F
 tesimo anno Noe <meneſe ſeptimo> uicensima et ſeptima menſis fit diluuium. ſeptimum menſem uerni eſſe temporis
 20 non ambigitur, quando augentur naſcentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium fetura ſe fundit. tunc ergo fecit diluuium, quando dolor maior eorum foret qui in ſua 247 A
 abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tamquam dicentis dei: ‘ecce omnia ſecundum liberalitatis diuinae prouidentiae
 25 gratiam diues natura generauit, omnia in uſum hominum

9 Philo Quaest. II 16   15 Gen. 1, 1 et 3   17 cf. Gen. 7, 11
 Philo Quaest. II 17   20 Uerg. Georg. II 330

2 dico *TCM* ut *pr. om.* *N* 5 ante uniuerſa *pr. ras.* *P* ſed uniuerſa (*a m2 in ras.*) *P* 6 diuinae ſcripturae *B* accepit *NM*
 7 dominum poſuit *B* 8 *expectes* ſed poſuit 11 ignoturi *T* ignoſcitur *P* (*ſci s. u.*) *cet.* 12 prius uindicat *B* ante *om.* *B* 16 deus fiat (*fiat in ras.*) lux et facta eſt *B* 17 ſeſcentesimo *P* (*x s. s alt., ſed eras.*) ſexcentesimo *cet.* 18 meneſe ſeptimo *addidi*, meneſe ſecundo *M s. u. m. rec.* uicensima *P* uicesima *cet.* 19 ſeptimum libri (*s. 1 ſecundum D et m2 N, s. al' ſecundum m. rec. M*) 21 fetura (*e in ras.*) ſe* *P* 24 liberalitatis *P* (*tis s. u. et ralita in ras. m3 ex rtatis*)

germinavit terra fecundior. segetes spectantur tritici, hordeo
 campi replentur, comae arborum uenturi fructus floribus
 uestiuntur: non deest terra obsequiis suis, non bestiae mune-
 ribus suis, quae sollemnes soluuntur in partus, ut homini B
 nihil desit: homo solus partibus suis deest, nescit auctorem 5
 suum, a quo ei omnia ministrantur, negligit conditorem.
 despicit homo remuneratorem suum, cum deus opus suum
 non despexerit. pereant cum homine omnia, propter quem
 nata sunt omnia. in suis diuitiis consumatur homo, cum sua
 dote moriatur. nihil ante hominem terra deliquerat, nullis 10
 errauit in fructibus: in homine solo se degenerasse cognoscit,
 spinas et tribulos pro fructibus ferens. quod solum munus C
 admirabile est, principale mentis interiit. cur igitur omnia illa
 seruantur? ideo non post collectos fructus infunditur aqua, ne
 beneficium magis quam diluuium terra sentiret. denique uerno 15
 apud Aegyptios tempore, sed mense diuerso Nilus exundat,
 ut iaciendis seminibus terra mollescat et blandiore sinu, cle-
 mentiore gremio semina missa suscipiat. quod autem ses-
 centesimo anno Noe fit diluuium, illud uidetur ostendere, quia
 sexto die Adam creatus est. idem numerus, hoc est qui par 20 D
 dicitur, et in auctore et in reparatore seruatur, quia fons
 sexagesimi et sescentesimi sextus est numerus. idem autem
 et primus et septimus mensis dicitur. sed magis primum
 obseruare debemus quod post diluuium uerno tempore colen-
 dorum cura reparetur agrorum et placidi atque uberis soli 25
 incipiat fetura procedere. quo significatur numquam deum eo
 numero uel tempore interitum hominum fuisse facturum. quo E

12 Gen. 3, 18   20 Gen. 1, 27

1 spectantur *P* (sp *m2* ex *p*)   tritici hordeo (ordeo *TB*) *PTTB*
 tritico et hordeo (ordeo *DNM*) *cet.*   2 fructibus *P* (ib *eras*)   3 be-
 stiae desunt *TDN*   6 negligit *T* (g *pr. eras.*)   11 errabit *P* (v *s.*
 b) *T*   12 ferens *P* (n *s. u.*)   14 potest *P* (st *m2* *s. test*)   17 mol-
 lescat *P* (l *pr. s. u.*)   18 suscipiat *TTB* suscipiat *P* suscipiantur *cet.*
 sescentesimo *P* sexcentesimo *cet.*   20 hoc est qui par dicitur] est
 par *DN* par *CM*   22 sescentesimi *P* sexcentesimi *cet.*

fecit exordium, nisi inmanibus delictis esset offensus. simul ueniam temporis et numeri ratio promittit, quod etiam iratus admoneatur tam praecedentibus causis beneficiorum suorum, ut non penitus deleat eorum substantiam quos ipse donauit.

49 5 Et erupti sunt omnes fontes abyssi et cataractae caeli apertae sunt. uim diluuii scriptura conuenienter expressit dicens caelum et terram pariter esse commota, ex quibus elementis constat istius mundi omne principium. F undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus

10 hominum perurgetur. haec secundum litteram. quod autem ad altiorem pertinet sensum, caeli symbolo mens humana significatur, terrae autem appellatione corpus et sensus. magna igitur naufragia. quando mentis pariter et corporis sensuumque omnium turbo et procella miscentur. diligenter dicta

15 pensemus. plerumque fraus mentis et dolus suum exercent uenenum, sed tamen sobrietas corporis et continentia obumbrant mentis improbitatem. frequenter incerto fidei atque opinionis suae mens lubrica est, sed tamen caro deliciis et luxuria 248 A uacat, ut frugalitas errorem mentis excuset, sicut multi sunt

20 haereticorum. qui praetendere uolunt corporis continentiam, ut adsertioni suae fidem testimonio sobriae carnis adquirant. etsi sensu lubrici, tamen quo minus turpes aliquanto excusabiliores habentur. cum autem uenena mentis et contagia corporeae obscenitatis sensum omnem uigoremque confundunt atque

25 animus incerto lubricus motu, malitiae faetidus atramento, B crudelitatis furore succensus etiam corporalibus flagitiis inci-

5 Gen. 7, 11 Philo Quaest. II 18

4 paenitus *P* 5 erupti *PTB* et (e *eras.*) *T'* rupti *cet.*, cf. p. 454, 13
 catarectae *P* cataractae *N* (a *tert. in ras. m3*) 8 ex *PT* e *cet.*
 11 sensum *P* (sensu *in ras*) humana mens *DNCM* 16 corporis *P*
 (*m2 ex corpuro*) corporum *T* 18 luxuria *T'C* luxoria *PT* luxuriae *DN*
 et (e *eras.*) *M* luxuriosa (*om. et*) *B* 19 fragilitas *DNBCM* mentis
om. B 21 adsertionis *TDNB* 23 corporee *P* (e *alt. ex a m2*)
 24 omnemque uigorem *B* 25 fetidus *B* fedus *N* fedus *DCM* 26 fu-
 rore *P* (f *in ras.*)

tatur, auarus quoque affectus inpatiens mediocrium facultatum luxuriae cupiditate effundendique libidine praecipitatur in facinus adpetendae salutis alienae, tunc magnum est diluuium omnibus pariter ingruentibus passionibus, tunc se insipientia iniustitia temeritas improbitas perfidia de superiore parte tamquam cataractae mentis uidentur effundere. inde erumpunt de corporis fonte terreni libido temulentia luxuria, postremo diuersorum criminum prolapsiones, quae penitus et corporis robur et uigorem mentis effeminant.

15, 50 Et clausit deus a foris arcam. sermo manifestus est secundum litteram. claudenda fuit arca et tuto saepienda munimine, ne eam uaga diluuii fluentia penetrarent. altioris quoque sensus non incongrua interpretatio, si corpus humanum, cui arca haec quae describitur figuratur, saeptum corio iudicemus a frigore aestuque defendi, quod artifex deus ad omnium membrorum protectionem naturalibus uestiuit exuuiis et quodam circumfuso induit operimento, ut neque frigore congelescat nec aestiuo calore soluatur. exundauit igitur aqua et leuauit arcam, et ferebatur super summum aquarum. non inmerito exundauit aqua, quando caeli cataractae apertae sunt et de terra rupti sunt fontes aquarum et flumina. quod magna enphasi dictum est. ubi enim eruptio, ibi inreuocabilis effusio sit necesse est, nec retineri facilis ingentium prolapsio fluentorum. manifestum igitur quod scriptum est. uerum si altius spectandum putes, caro nostra diuersis agitur et freti modo

10 Gen. 7, 16 Philo Quaest. II 19   18 Gen. 7, 17   24 Philo Quaest. II 20

1 auarus *B* auaros *P* (os *ex* us *m3*) *T'* (v *s. o*) *DNCM* auaris *T*
 2 luxoriae *PT* luxoriose *B* effundendique *P* (den *s. u. m3*) 5 superiora *PC* superiori *T'* (i *alt. ex* c) *DNM* 7 luxoria *P* (v *s. o*) *T*
 9 mentis uigorem *B* 10 est *om. B* 11 tuto & saepienda *T* 17 induit (i *alt. longum ex* l) operimento (eri *s. u.*) *P* indulto operimento *T*
 congelascat *B* 22 enfasi *libri* 23 retineri potest *T* prolaptio *N*
 prolatio *CM* 24 manifestum *T* manifestum est *P* (est *s. u.*) *cet.* aliquis *P* (*ex* altius *m2*) *T'* 25 post agitur *add.* fluctibus *DN* freti more *T*

fluctuat passionibus, quibus huc atque illuc tamquam super undas molestiarum suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore iactatur.

52 Illud quoque non praetermittendum arbitror, quia scriptura 249 A
 5 non praeteriit, quantis numero cubitis aqua super terram fuerit; quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. simplex itaque intellectus patet, allegoria autem quinque sensus conplectitur, qui sunt in corpore nostro uelut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant et
 10 plerumque incursantur bestiis et exagitantur condensa et opaca eorum. unde et dominus per nationum credentium fidem ueniens ad ecclesiam suam uenit a Libano, sicut ait Ambacum propheta dicens: dominus a Libano ueniet, a monte B
 umbroso et opaco. ecclesia quoque uenit a Libano, sicut
 15 habent Cantica canticorum. ita enim legimus: ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano. transibis et pertransibis a principio fidei, a cubilibus leonum et montibus pardorum, quod gentiles populi. qui uelut bestialium passionum graues patiebantur incursus, nunc alti-
 20 tudine fidei et sublimitate deuotionis emineant. per hos igitur montes Christus aduenit comprimens euangelicis disputationibus C
 ferocis istius corporis motus atque illam altitudinem cordis et se extollentem superbiam oboedientia et humilitate sui destruens, meritoque fructus mansuetudinis ferre coeperunt
 25 quos ante grauium passionum diluugia subruebant. de numero autem cubitorum sic quidam ante nos aestimauerunt, quod quinque sensus triplicem collectionem habeant, eo quod uisus uisibile uidet et auditus audibile audit et odoratus odorabile

4 et 25 Philo Quaest. II 21   6 Gen. 7, 20   13 Amb. 3, 3
 15 Cant. 4, 8

1 atque *P* (at *s. u. m.3*)   6 ·XV· *PTCM*   montes excelsos *N*
 8 sensus *om. B*   10 et *pr. om. B*   exagitantur *P* (a *s. e*)   12 am-
 bacum *T* abacuc *T'C* abacuch *M* abbacuc *cet.*   13 a Libano *om. NCM*
 16 sponsa . . . Libano *om. B*   20 emineant *T* meant *cet.*   22 ferocis *T*
 feroces *P* (es *ex is*) *cet.*   istius *om. DN*   24 mansuetudinis *P* (a
alt. eras.)   25 grauia *B*

odoratur et gustatus gustabile gustat et tactus quod tangendi
substantiae subiacet tangit. ideo quinque sensus tripliciter
aestimati sunt uel secundum illud: scribe tibi tripliciter.
ego tamen illud commodius puto, ut sensus terreni hominis
atque animalis et spiritalis accipiam, quos illa diluuii fluentia 5
transcenderint.

53 Merito mortua est omnis caro, quae mouebatur.
quod et secundum litteram liquet et proprie ac naturaliter
carnis corruptelam indicio procellosae commotionis expressit. E
commotio enim uitiosa non est nisi per affectus corruptionem; 10
mouet enim uoluptates caro et ipsa uoluptatibus commouetur,
talis autem commotio corruptelam creat. causa ergo corrup-
telae commotio istius mundi est, per quam anima uniuscuius-
que degenerat. cum enim uitiosae passionες mentem mouent,
corruptela generatur; cum excitantur studia uirtutum, disciplinae 15
profectus est. omnis igitur qui erat in arida mortuus est; F
nec enim poterant non mori quos tanti diluuii unda demer-
serat. hoc secundum scriptum seriemque uerborum. ceterum
si allegoriam quaeras, non est dubium quia exemplo ligni
aridioris, quod simul ut lambere coeperit ignis exurit, ita 20
anima, nisi diuersarum umescat rore uirtutum poculo quodam
inrigata sapientiae et fonte iustitiae atque inriguo castitatis,
tamquam arefacta radice uitali cupiditatum deflagrat incendio
uel profluuio carnis inlisa procumbit. unde semper epulari
debet animus bonorum operum cogitationes, ut prudentiae 25 250
suco mens inebriata pinguescat, quo non facile diluuii corpo-
ralis cedat iniuriae atque arido incuriae situ euirata moriatur.

3 Prouerb. 22, 20   7 Gen. 7, 21 Philo Quaest. II 22   16 Gen.
7, 22 Philo Quaest. II 23

1 gustatus *P* gustus *cet.*   3 tibi *om.* *B*   12 corruptela creatur *B*
14 degenerat *TT'* degenerat *P* degeneratur *DNBCM*   15 excitantur
scripsi excitant *libri*   17 demerserat *TM* et (de *ex* di) *T'* diuerserat
cet.   19 est dubium *PT'B* dubium est *cet.*   ad exemplum *N* exemplū
CM   21 humescat *D* (h s. u.) *T'BNCM*   27 situ//// *P* siti *DN*   eui-
rata *P* (e in *ras.*) uirata *B* euicerata *M*

ideoque nos admonet dominus a fonte sapientiae non recedere,
pocula uirtutis haurire, ne quis sole iniquitatis arescat et
procellam persecutionis sustinere non possit. scriptum est
enim: quodsi in umido hoc faciunt, in arido quid
5 fiet?

54 Deleuit inquit deus omne quod erat super faciem B
terrae. scripti euidens explanatio, allegoria autem expositam
nobis declarat superbiam, quae se extollit in hac terrena
fragilique substantia et inmemor diuinorum humana despiciens
10 ipsum adrogantis uiri habitum incessumque deformat. quales
describit Esaias Iudaeae filias oculorum micantes nutibus et
alta se ceruice iactantes. sunt enim huiusmodi erigentes super-
cilia, inflato corde, elato pectore, ceruice resupina, qui solum
quidem pedum perstringant uestigiis, toto autem se librent C
15 corpore et inani suspendant examine, in priora gressu prod-
eant in posteriora uerticem reclinantes, caelum spectent,
terram autem fastidiant tamquam ceruicis dolore suffixi, ut
eam inclinare non possint. hos igitur deleuit de libro uitae
deus dicens: omnis qui se exaltat humiliabitur nec
20 inter merita sanctorum commentis facit adhaerere caelestibus.
55 omnibus igitur qui extra arcam fuerunt interemptis dere- D'
lictus est solus Noe in arca cum iis qui cum ipso
erant. non indiget interpretatione sermo simplicior — concurrit
intellectus cum littera —, altior autem et interior significatio
25 demonstrat iustum uirum amatoremque sapientiae tamquam
arborem fructuosam internecatis quae escam eius solebant
adrodere, comam obumbrare, coartare processus ramorum

1 Baruch 3, 12   4 Luc. 23, 31   6 Gen. 7, 23 Philo Quaest.
II 24   11 Esai. 3, 16   18 Apoc. 3, 5   19 Luc. 14, 11   21 Gen.
7, 23 Philo Quaest. II 25

6 omnem *P* (*m alt. eras.*)   super... declarat *om. T*   8 superbia *T*
qua&e *P* (*† se s. &e m2*) quae te *T* que (*e in ras.*) & *T'* quae uel *B*
11 filias *P* (*a m2 ex o*)   14 pedem *P* (*v s. e alt. m3*)   prestringant *P*
(*p m3*) praestringant *TT'*   librent *P* (*r s. u.*)   15 procedant *DN(M*
16 in *T* ad *P* (*s. u. m2*) *cet.*   20 sanctorum *om. B*   22 hiis *M*
his *cet.*

uelut exsortem inrationabilium passionum solum remansisse cum suis. sui autem sunt purae animi disceptationes, quae uirtuti adhaereant. et bene addidit in arca remansisse, quasi uix credibile amputatis corporalibus passionibus uideretur eum adhuc uersari in corpore, quo, licet iam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reseruabat et uelut incorporeus in corpore superferebatur diluio, non absorbebatur, corpus quidem gerens quasi in arcae positus interno, sed qui corpus ipsum insuperabilis passionibus quasi incorporeus in medio tantorum motuum gubernaret.

16, 56 Memor fuit dominus Noe et bestiarum et iumentorum, ut inquit scriptura diuina. mouentur plerique quae causa non dixerit scriptor quod etiam uxoris et filiorum Noe memor fuit deus, cum bestiarum fuerit et iumentorum memor. sed cum dixerit quod memor Noe fuerit, in auctore et praesule domus necessitudines eius reliquas comprehendit. simul exprimi uidetur quidam reliquarum consensus necessitudinum. etenim cum omnes inuicem sibi cari sunt, una est domus; cum autem discrepant, separantur et scinduntur in plures domos. ubi ergo caritas, ibi senioris nomine, de quo pendent ceteri, domus omnis significatur, ut si quis arborem dicat, utique comprehendit et ramos, si quis ramum nominet, etiam fructus qui in eo sunt pariter uno atque eodem sermone conplectitur. nec illud otiosum quod primo dixit quia memor fuit deus Noe, deinde bestiarum, postea iumentorum, hoc est cur non ea animantia quae mitiora sunt post hominem nomi-

12 Gen. 8, 1 Philo Quaest. II 26   25 Philo Quaest. II 27

2 suae *P* (i m2 s. æ) *T*   3 addit *T*   mansisse *B*   5 uerberari *P*
 (be *eras.*, s m2 s. r *alt.*) reseruati *C* reseruari *M*   quod *TDBCM*
 7 incorporeus *T'DN* corporeus *cet.*   in *om.* *DN*   8 diluio non
 absorbebatur *om.* *T*   10 in *T* (n s. u.)   fluctuum *B*   15 memor *pr.*
om. *DNCM*   dñs *T'DNCM*   memor et iumentorum *B*   16 noe
 memor *DNCM*   21 domos *P* (o *alt.* ex u)   22 domos *P*   27 non
 ea] non *DN* noe *CM*

nauit. sed ferociora. in quo uidetur illa esse ratio, ut ea quae
ferociora erant utriusque partis uicinitate mansuescerent. quod C
uidetur etiam in illo uersu poetico declarari: κακὸς δ' εἰς
μέσον ἔλασεν. hinc enim etiam poeta usurpauit, ut disposi-
5 tionem dimicaturi ita ordinaret exercitus, quo inferiores in
medio conlocaret, quo magis hinc inde a fortioribus iuuarentur
et dimicationem utriusque partis adsumerent. in his scripti
series manifestatur. altiore autem sensu certum est quod
iustus in medio habet, non in parte cogitationes cordis sui et,
10 quoad carpit hanc uitam, habeat necesse est in corpore tam- D
quam in illa arca bestias graues. nulla enim mens est, nulla
anima, quae non recipiat etiam malarum motus agrestes cogi-
tationum. itaque insipientis anima ferinos acuit motus atque
adolet uenena serpentum, sapientis autem uigor mitigat et
15 18 coercet. et induxit dominus spiritum super terram,
et cessauit aqua. non puto ita hoc dictum, ut spiritus
nomine uentum accipiamus. neque enim uentus poterat siccare E
diluuium: alioqui cum mare cotidie uentis exagitetur, exina-
niretur profecto. nam quomodo non euacuaretur mare uento-
20 rum ui, cui cessisset toto diffusum orbe diluuium usque ad
Herculis ut aiunt columnas et mare magnum tectis montium
excelsorum uerticibus exaestuans? spiritus igitur diuini uirtute
inuisibili diluuium illud repressum esse non dubium est,
caelesti operatione, non flatu. unde scriptum est: omnia a
25 te expectant ut des illis cibum in tempore. aperi- F
ente te manum tuam uniuersa implebuntur boni-

3 Hom. II. IIII 299 15 Gen. 8, 1 Philo Quaest. II 28 21 Gen.
7, 19 24 Psalm. CIII 27—30

3 kakoyτδEICNETTONEACCEN P (in mg. m1 kakos de is meson
sadassen, eadem B) kakoyδEICMæTTONEACCEN T kakoyτδEICNT-
TONEACCEN T' kakoyτδEICNTTONEACCEN DNC kakoyτdeicNC-
CONEACCEN M 6 quā P 7 dimicationem P (d s. u.) 12 in (del. m2)
anima P quae (ae ex a m2) P malarum P (a alt. ex o) malo-
rum CM 15 coercet T·DNM 18 alioqui P alioquin cet. 21 her-
1 culas P, uix Herculeas scribendum 26 tuam om. T

tate, auertente autem te faciem turbabuntur. auferes spiritum eorum, et deficient et in puluerem suum conuertentur. emittes spiritum tuum. et creabuntur, et renouabis faciem terrae. est ergo spiritus, cuius operationi cedere uniuersa uideantur, in quo caeli ipsius uirtus sit, sicut scriptum est: uerbo domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis uirtus eorum. qui spiritus est creator uniuersorum, sicut etiam Iob dicit: spiritus diuinus qui fecit me.

17, 59 Nunc consideremus quid sit quod ait scriptura: clausi sunt fontes aquarum et cataractae caeli. nec obscurum arbitror. his enim causis minuitur diluuium, quibus creuit. erupti erant fontes aquarum, apertae fuerant cataractae caeli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur. debuerant claudi ea ex quibus diluui origo manauit, ut eius inciperet esse defectus. hoc littera sonat, subtilior autem interpretatio exprimit eo quod diluuium animae uitio mentis et luxuriae corporalis influxerat, ut malitia passioni, passio malitiae misceretur. ingrediente medico dei uerbo ad uisitationem animae, quae diutina aegritudine laborabat disceptationum inprobitate et passionum acerbitate, prius causae debuerunt aegritudinis amputari. principium enim medicinae est causas languoris incidere, ne diutius ea quae nocent ad incrementum aegritudinis ministrentur. quod nos etiam lex docet. cum

6 Psahn. XXXII 6   9 Iob. 33, 4   10 Gen. 8, 2 Philo Quaest. II 29   24 Leuit. 13, 4

1 auertente... turbabuntur *P in mg. m1, om. DN*   3 emite *T*
 emitte *T'*   4 renocabis *P* (re *in ras. m2; u m4*)   7 sps *N*   10 Nunc
 ex Non *P* Non *C*   scriptura *PBC* scriptura diuina *cet.*   11 cataractae
P (ae ex a *m2*)   12 diluui (v̄ s. o) *P*   13 erupti *T'* (e *eras.*)
 apertae *T*   14 cataractae (ta pr. s. u.) *P m1 N m2* cateracte *T*   15 di-
 luui *P* diluuii *cet.*   16 subtilior* *P* (a *eras.*)   17 int̄pretatio *P* (t̄ et
 reta *in ras. m2*)   exprimit *P* (it ex et *m2*)   18 luxoriae *PT*   ut
P (s. u. *m2*), om. *T*   20 diuidua *P* (corr. *m2*) *T* diurna *M*   21 et
 passionum acerbitate *in mg. m2 P*   22 causam *T*

enim steterit lepra, ut iam non diffundatur, tunc ait mundam esse leprae stationem quandam et mansionem; quidquid enim praeter naturam mouetur immundum est. haec igitur est animae sanitas, haec salubritas mentis, ut affluentia cesset
 5 erroris, sistatur culpa, ne serpat. cessante incentiuo culpaе atque delicti salus tuta est atque inoffensus uigor animae se refundit.

60 Et sedit arca inquit septimo mense septima et E uicensima mensis. nisi diligenter intendas, etiam secundum litteram difficilis loci istius comprehensio est. et primum
 10 omnium cauendum, ne quem septimi mensis repetitio crebra perturbet. sic enim scriptum est, sescentesimo anno septimo mense septima et uicensima mensis coepisse diluuium, centum quinquaginta diebus fuisse infusionem aquarum, sedisse arcam
 15 in monte septimo mense septima et uicensima mensis: postea F minui coepisse aquas misericordia dei, centum quinquaginta diebus deminutionem aquarum factam, postea apparuisse capita montium: deinde post quadraginta dies aperuisse ostium arcae sanctum Noe, dimissum coruum non reuertisse, dimissam
 20 columbam reuertisse uacuam, iterum post septem dies dimissam reuertisse cum ramo oliuae, tertio post septem dies dimissam non reuertisse, tunc aduertisse Noe quod aqua

8 Gen. 8, 4 Philo Quaest. II 31 et 33 12 cf. Gen. 8, 13 sq.
 14 Gen. 8, 3 17 Gen. 8, 5 18 Gen. 8, 6 sqq. Philo Quaest. II 33

2 quēdam P quidquid P m1 quicquid P m2 cet. 3 est igitur B
 4 cessit P (corr. m2) T' (corr. m1) 5 culpa P (l s u.) 6 dilecti P (corr. m2) 8 et alt. P (t s. u. m3) 9 uicensima P uicesima cet. intendas om. B 10 post est spatium 9 litt. B primo P (r s. u., o ex um) T'B 11 ne (s. u.) quāem P 12 sescentesimo P sexcentesimo cet. ante septimo D m2 in mg. et N m2 s. u. add. secundum hebraicam ueritatem mense secundo; in M s. septimo scr. m. rec. secundo
 13 et 15 uicensima P uicesima cet. 13 coepisse P (e pr. s. u.) diluuium coepisse B ·CL· PCM et CL T 16 ·CL· PTCM 17 diminutionem P (di ex de m2) cet. 18 ·XL· PCM dies P (s in ras. ex m) apperuisse P (p pr. eras.) TM apparuisse C 19 reuertisse P (re ex de m2) T (re s. u.)

omnis recessisset. ac sic annus conclusus ostenditur septimo 253 A
 mense septima et uicensima mensis [ac sic annus conclusus
 ostenditur sescentesimo primo anno Noe in secundo mense
 septima et uicensima mensis]. quod igitur ad explanationem
 apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur 5
 aequalitas terrae post diluuium. quo corrupta est incipiente
 infusione diluuii. ueris enim tempore omnis ager uiret et
 terra parturit fructus. tunc incipiunt gemmare arbores,
 germinare fructus. diuitem ergo reformauit dominus et
 restituit qualitatem. mense igitur secundo, hoc est, aprili 10 B
 — primus enim mensis martius est, quo habet iustus
 natalem, quando noctium dierumque aequalitas aestimatur,
 hoc est octauo ut Romani putant uel ut alii quinto kalendas
 apriles —, mense inquam secundo, hoc est aprili, septima
 et uicensima mensis, coepit diluuium. uer igitur initium 15
 anni aestimatur, non secundum usum temporis, sed secundum
 naturae praerogatiuam, ut quia tunc spes anni incohat et
 incipit se fructus ostendere, tunc uideatur anni esse prin-
 cipium. septimus autem mensis secundum numerum is qui C
 september dicitur computatur, quia etsi a septembri mense 20
 annus uideatur incipere, sicut indictionum praesentium usus
 ostendit — tunc enim seminum iactus —, uere tamen, ex
 quo plenior gratia se incipit demonstrare, ex eo anni origo

7 Uerg. Georg. II 330

1 ac si C septimo... ostenditur om. T septimo mense D (in
 mg. m2 secundo mense) N (1 secundo m2 s. septimo) M (at secundo s.
 septimo m. rec.) 2 et 4 uicensima P uicesima cet. 2 ac sic... 4 men-
 sis seclusi ac si C 3 sescentesimo P sexcentesimo T sexcentesimo
 cet. mense] anno (s. u. 1 mense) D m1 N m2 anno cet. 8 incipient P
 (v s. e m2) germinare (geminare B) arbores NDBCM 10 qualitatem P
 (v s. e m2) T' (e in ras.) ergo B apreli T 11 eni mensis P (eni
 m s. u. m2) 13 octauo DNM octauum P m1 T octaua P m2 T' B
 octauam C quinto DN quintum P m1 T quinta P m2 cet. kal.
 april. N 14 apriles P m1 DCM aprilis P m2 T' B aprilis T 15 ui-
 cesima libri 17 incoat TD inchoat P (h s. u.) cet. 19 nunçrum P
 (me s. nc m2) his TC et (h eras.) T' 20 ad P (d eras.)

subducitur et ideo qui alia ratione primus putatur diuersa aestimatione septimus habetur. tunc ergo sedit arca, hoc est in mense septimo septima et uicensima mensis super montem †quarati. ex illo minui diluuium coepit. simul considera D
 5 quia isdem numeris quibus aliqua incipiunt resoluuntur, ut diluuium coepit secundo mense anni septima et uicensima mensis, centum quinquaginta diebus influxit diluuium, centum quinquaginta diebus aliis cessit diluuium, quadraginta diebus nimia uis caelesti imbre et fontium eruptione exaestuauit,
 10 quadraginta diebus aliis exactis, postquam uisa sunt capita montium, undecimo mense prima die mensis dimisit coruum E sanctus Noe. ita constat eodem numero quo cumulatum est diluuium esse inminutum. unde docet nos scriptura ordinem esse seruandum.

61 15 Quod autem ostium arcae sit, quod aperuit iustus, secundum corporis rationem supra dictum est. secundum altiore^m autem interpretationem illud dicendum uidetur, quia corporis sensus uelut ostiorum similes habentur. per hos enim tamquam per ostia ingreditur in nostram mentem uelut quaedam sensi- F
 20 bilium comprehensio. ergo mens nostra per hos sensus respicere uidetur et maxime per uisionem, quae omnibus sensibus corporis praestabilior aestimatur, quia domestica est luminis et per eam aspicientes caelum terram maria, solem quoque, lunam et stellas quibus axis ornatur intellegimus deum esse
 25 operatorem mundi atque rectorem nec sine auctore deo tantorumque operum conditore haec potuisse fieri credimus aut

2 Gen. 8, 4 15 Gen. 8, 6 Philo Quaest. II 34 16 cf. sect. 24

1 quia *DNCM* 3 et *T om. cet.* uicensima *P uicesima cet.*
 4 quarati *PB* quando *T* qua ratione *T* quadrati *cet.* Ararat *ed. Rom., fort. qui est Ararati, ut hoc nomine Armenia significetur* 5 quia *P*
 isdem *T* eisdem *P (e s. u. m2) cet.* 7 *CL pr. PTCM* *CL alt. TB*
 8 et 10 *XL PBCM* 9 caelesti *P (i ex e m2)* exestuauit *P* estu-
 auit *T'B* 12 eodem *om. T* 14 seruandam *P* 15 sit archae *N*
 17 uidentur *B* 18 hos *P (h s. u.)* 25 ^{at} cumque *P* cumque *T, qui om.*
 rectorem . . . fieri 26 conditorem *P (m eras.)*

62 posse consistere. per hanc igitur fenestram coruum primum 254 A
iustus emisit. quaerenda causa nec tamen latet quantum ad
litteram pertinet, quia plerique quasi adnuntium futurorum
coruum aestimant et uoces eius obseruant uolatusque rimantur.
sensus autem altior significat quod mens iusti, quando mundare 5
se incipit, quae tenebrosa et inmunda et temeraria sunt primo
a se repellit, siquidem omnis inpudentia atque culpa tenebrosa
est et mortuis pascitur sicut coruus, lumini autem uicina
uirtus, quae mentis puritate et simplicitate resplendet. et B
ideo tamquam emittitur et fugatur culpa et separatur ab 10
innocentia, ut nihil remaneat in uiri iusti mente tenebrosum.
denique egressus coruus non reuertitur ad iustum, quia fugitans
omnis culpa est aequitatis nec probitati uidetur et iustitiae
conuenire. denique euasisse se credit iniustus tamquam de
uinculis, cum iustus ab eius se consortio separauerit, diluuii 15
cuiusdam et corruptelae familiaris, ut coruus, qui, cum sic-
citatem terrae nusquam inuenerit, non reuersus est, sed remansit. C
63 considerandum etiam quare non regressum dixerit coruum,
donec siccaret aqua a terra, quasi uero postea sit
regressus. sed elocutio familiaris scripturae est diuinae, 20
siquidem et in euangelio habes scriptum de sancta Maria
quod non cognouerit eam Ioseph, donec peperit filium, cum
utique nec postea cognouerit. deinde quae est locutio ista, ut
diceret donec siccaret aqua a terra, non terra ab aqua? D
et quidem usus loquendi etiam hoc habere consuevit. tamen 25

1 Gen. 8, 6 Philo Quaest. II 35 12 Gen. 8, 7 18 Philo Quaest.
II 36 19 Gen. 8, 7 21 Matth. 1, 25 23 Philo Quaest. II 37

5 mens iusti] omnis iustus DN mundare P (m s. u. m2) undare
(om. se) T 6 sunt om. CM, post tenebrosa transponunt DN 12 re-
uertit TC 13 aequitatis P (i pr. m2 ex ali) probitate P (i s. e.
sed eras.) T'N 14 denique euasisse P (de ex d&, nique e in ras. 5
litt., quarum ultima s fuisse uidetur) 15 iustus P (us alt. m2 in ras.)
istis (om. cum) T 17 terrenos quam P terre nusquam T' (e alt. et u
in ras.) inueniret NM 20 elocutio P m1 haec locutio P m2 cet.
diuinae est scripturae N 23 quae est (est s. u. m2) elocutio T
24 a terra... aqua infra in mg. m1 P

nonnulli ante nos aestimauerunt, eo quod immoderata quaedam uideatur uis exprimi passionum hac elocutione uerborum, quia turbidis passionibus ac procellosis consumatur anima, deficientibus autem et uelut arescentibus uirtutem resumat. non redit
 5 igitur culpae species in animam iusti quasi siccam et mortuam derelinquens et cui iam nocere non possit.

64 Nec illud uacuum, quod postea columba dimittitur; malitiam E
 etenim simplicitas et culpam uirtus resoluit. malitia igitur F
 amat diluuium, consortium iustae mentis refugit et quasi
 10 desolata et sine aliqua statione remanet nullam habens cum
 uirtute communionem, uirtus autem redit amans iustorum
 consortia et largiendae familiarior utilitati, quae conferat salu-
 taria et cauenda ea quae sunt nocitura commoneat, sicut
 columba dimissa cum uideret cessasse aquam, regressa est
 15 tamquam plena iustitiae, ut ei a quo missa fuerat nuntiaret
 quid adhuc cauere deberet atque spectando fructu postea
 meliore potiretur. quod autem columba non inueniens requiem 255 A
 suam regreditur ad eum, manifestum indicium dedit per
 huiusmodi aues quantum intersit inter malitiam et uirtutem
 20 exprimi, siquidem coruus ante dimissus, cum aliquanto uideretur
 amplius exundare diluuium, uisus est locum inuenisse resi-
 dendi. et certe non est huiusmodi coruus ut aliae aues, quae
 in aquis conuersionem habere consuerunt. cum ergo coruus
 ubi remaneret inuenisse uideatur, columba autem non inuene-
 25 rit, euident ratio est altiore interpretatione signari quia malitia B
 inquietis passionibus et cupiditatibus, quibus corrumpitur
 anima, se miscere consuevit et quasi cognatis et domesticis
 delectatur ibique commorationem suam locat, uirtus autem

7 Gen. 8. 8 Philo Quaest. II 38 17 Gen. 8, 9 Philo Quaest. II 39

2 elocutione *T* locutione *DN* quia (i s. u.) *P* 3 consumatur *T'*
 (s. 1 mitur) *N* 4 uelut recedentibus *B* resumat *DN* resunit *P* (i
 ex a) cet. 5 siccam et mortuam *T'* sicca et mortua cet. 6 derelinquens
P (re s. u. m2) 9 amauit *PBCM* 12 quae om. *B* salutaria *P*
 (a ait. s. u.) saluari *T* 16 expectando *Erasmus* 19 huiusmodi *P*
 (h s. u. m2) 20 cum *P* (c in ras.) 23 habere s. u. *P* consue-
 uerunt *T* 25 interpretatione *P* (o s. u. m2)

prima statim specie uisionis offensa regredi festinauit ad mentem animamque iusti. quod illic diuersorium sibi tutissimum sit locatum, eo quod alibi tamquam columba ita huiusmodi uirtus stationem tutissimam inuenire non possit. tarde enim inter astutias istius mundi et saecularium fluctus cupiditatum portum solet inuenire simplicitas. itaque sicut uirtus uelut uisendi gratia progressa paulisper ad mentem optimam redire festinat nec longius discedit a iusto, ita etiam iustus et studiosus uirtutis, ubi uirtutem adpropinquare cognouerit, gremium suae mentis expandit. quid enim sibi uult quod uir studiosus uirtutis Noe extendens manum suscepit eam et introduxit ad se? quod etsi secundum litteram planum uidetur, non facile tamen colligas, nisi uiri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui uelut speculatrice uirtute utitur et ei explorandorum negotiorum gerendorumque praerogatiuam quandam uidetur committere. ea ergo uirtus expendit naturas, ut si qua earum sibi uidetur adcommoda, profectum ei possit adiungere. communis enim quaedam est bonitas sapientiae et liberalis et larga utilitatis, ita ut quas morigeras sibi cernit adsociet. ubi autem proposito suo uiderit aliquorum recalcitrare naturam, uelut ad hospitium familiare sibi reuolat et recurrit, quam sapiens et industrius tamquam manu quadam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum, quo eam etiam absentem tenebat; numquam enim potest sapiens exors propriae esse uirtutis.

66 Quid praeterea sibi uelit quod tenuit septem diebus aliis columbam et iterum dimisit eam, nisi ut aduertat quod bonum sapientis optimumque propositum semper sibi etiam alios

10 Philo Quaest. II 40 26 Gen. 8, 10 Philo Quaest. II 41

4 tarde *P* (ar in ras. m2) 6 uirtus] iustus *C* iustitia *DNM* 8 nec *P* (c m2 ex l) *T'* (c in ras.) ne *B* 14 qui *P* (i ex e m3) 16 expendit *P* qua *P* (a s. u. m2) 17 adcommoda *T* committere *P* (puncta erasa, s. ras. 9 litt.; adcommoda erasum esse uidetur) *T'* (in quo sibi se) cet. 21 requirit *T* (cur s. qui m2) 23 accipere *B* 24 exsors *P* (s pr. s. u.) *T'DNB* 27 emisit *B*

adiungere studet, errantes emendare, corrigere uagantes? si quem in principio resilire conspexerit, tamen commutandi eius et corrigendi non desperat profectum. sicut enim bonus medicus, etsi tempus medicinae non sit, tamen uisitationis
 5 speculam ante praemittit, deinde non neglegit iustae expectationis excubias et paulisper passionibus cedens operitur facultatem medendi, quae ubi fuerit oblata, suum non intermittit officium: ita ergo et sapiens uerbis ac disputationibus tamquam medicus medicamentis contrarias curare desiderat 256 A
 10 passiones. et quia in omnibus remedio diuini fauoris utendum est, ideo septem expectauit dies, quibus mundus omnis describitur absolutus et operatori requies ministrata, ut ex illo auctore omnium sumeretur disciplina operationis humanae.

67 Regressa est igitur columba ad uesperam habens B
 15 folium oleae et ramum in ore suo. non otiose et uesperam posuit et regressam et habentem folium oleae et ramulum in ore suo, ut non fugitantem uirtutem arbitreris profectus futuri, si quos possit adquirere, neque rursus tamquam sine lumine eam fuisse cognoscas et quibusdam tenebris C
 20 occultam, sed diurno candore fulgentem expectasse usque ad occasum diei ac sic ad eum regressam. apud quem etiam uesperae tenebras habere non posset. folium quoque quod secum detulit, etsi breue illud folium detulisse uideatur. spem eorum quos sui paeniteret erroris etsi non magnam, aliquam tamen
 25 significauit; folium enim sine uirgulto esse non poterat. ergo quasi germinantis correctionis licet non magnum, aliquod D
 tamen uexit insigne et folium oleae. in qua arbore oliua

11 Gen. 2, 2 14 Gen. 8. 11 Philo Quaest. II 42

2 respexerit *D* (*in mg. con*) *N* († *con s. re*) 3 despexerit *B* 6 et *s. u. m2 P*, *fort. set* operitur *N* operit *BM* opperit *C* opperitur *P* (*p pr. s. u. m3*) *cet.* 7 cum fuerit *N* 10 amoris *B* 12 ministrata *P* (*a alt. ex v*) ministratur *B* 14 habens *P* (*h s. u.*) 15 ot. ad uesperam *B* 16 et *alt. om. B* oliuae *T* oleae (*s. uñ oliue*) *B* 17 ramū *T* († *ex ulum*) *D* in *TDNM* et in *PBC* et (*et eras.*) *T'* 22 possit *B* 23 breue *P* (*v m3 s. b*) uidebatur *T* (*b eras.*) 24 tamen aliquam *B* 26 correptionis *DNCM*

generatur, ex qua oleum conficitur, quo materiale hoc lumen fouetur et tenebrarum fugatur obscuritas. quid autem magis quam lumen familiare uirtuti est? folium ergo et ramulus insigne est correctionis, correctio autem quasi radicem sui paenitentiam habet, quae paenitentia non potest in turbidis, 5 sed in iis qui iam spiritalem sermonem acceperint germinare. in ore quoque non frustra ramulus oleae uidetur esse delatus, E eo quod uirtus et sapientia in sermone sui habeat claritudinem et ipsa statim specie lumen eius effulgeat, maxime cum pacifica loquitur, quoniam hunc quoque ramulum pacem petentes 10 praefere consuerunt. tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate et sinceritate semina quaedam auribus nostris utilitatis infundit et bonae doctrina uirtutis aut ad instantiam prouocat et inuitat ad praemium bonae sibi consciunt disciplinae aut F gerendae paenitentiae et sequendae conuersationis cupiditatem 15 inicit peccatori.

68 Unde praeterea cognouerit sanctus Noe quia defecerit aqua a terra, sicut scriptum est, considerandum uidetur. primo omnium secundum litteram, quia potuit intellegere sic- cum an umidum folium esset allatum, deinde quoniam non 20 est huiusmodi columba, ut fructus latentes sub aqua possit eruere. sed utrum illud folium ante diluuium fuerit exortum an tempore diluuii contuendum est tibi. si ante diluuium, uir

17 Gen. 8. 11

2 magis quam *P* (s. agis quam ras. octo fere litt.) *T* (quam ex quod) 3 familiari *P* (-re m2) *C* uirtutum *P* (-ti m3) *N* uirtute *B* 4 cor- reptionis *D* corruptionis *N* correptio *N* 5 habet *P* (et m3 in ras. 2 litt.) 6 his libri acceperunt *BCM* 10 ramulum *P* 11 con- suerunt *PT'* consueuerunt cet. 12 ac sinceritate *CM* 13 doctrinam *T* ad s. u. *P* instantiam scripsi industriam *BC* iustitiam cet. 14 con- scium] cōmissum *DNCM* 17 unde et *T'* cognouit *T* cognouerit *T'* (s. ¶ uit eras.) 19 utrum siccum *P* (utrum s. u. m2) cet. 20 umidum *PT* humidum *D* (h s. u.) *T'* cet. quoniam] quo *B* quia *DN* 21 ut fructus latentes sub aqua possit *T* quae (ae ex a) possit *P* m1 (del. m2) ut possit fructus latentes sub aqua *P* in mg. m3 cet. 23 consti- tuendum *T'*

iustus gausus est fructum de ueteri semine aliquem reser- 257 A
uatum et inde collegit misericordiae insigne diuinae, quod
iam diluuium remouisset, quae fructum demonstraret, cui non
potuissent nocere diluua. si diluuii tempore natum est folium.
5 aduertit utique iustus noua semina misericordiae fruticasse
caelestis, ut radices arborum uiuerent et quasi resumpta
anima fetus germinarent uetustos atque in aduetos partus
69 redirent, quorum indicium praemissa folia demonstrarent. sed B
hoc alta potius interpretatione collegit, quia dominus deus
10 noster, quamuis acerbis iniquitatis nostrae offensus esset er-
roribus, tamen antiquae nobis prosapiae patriaeque uirtutis
semen aliquod uel exiguum reseruaret, ne penitus operis et
creaturae suae omne circa humanum genus amputaretur in-
signe. unde et Esaias ait: nisi dominus Sabaoth reli-
15 quisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus
et sicut Gomorra similes fuisset, in alterius
nomine ciuitatis exprimens caecitatis indicium, in alterius
nomine sterilitatem. ita enim lingua patria Chaldaei Sodomam C
et Gomorram nuncuparunt caecitatem et sterilitatem signifi-
20 cantes. meritoque dominus in huiusmodi specie ciuitatum ampu-
tauit magis humana uitia quam puniendos homines iudicauit.
70 Tertio dimittitur columba post septem dies atque eadem
non regreditur. unde consideremus, ne id quod supra diximus
inueniatur esse contrarium. si uerbo quidem columba, opere D
25 autem uirtus non reuertit ad iustum, ergo destitutus est iustus

14 Esai. 1, 9   18 Philo de ebriet. 53 (I 391, 10) de somniis II
29 (I 624, 25)

1 est om. B   2 inde P (n s. u.)   colligit P m2 T   4 est om. B
5 fruticasse P fruticasse m1 TT' fructificasse T m3 T' m2 cet.   8 in-
dicium P (in ex iu m2)   10 acerbis P (b ex u)   esset] sit cet.
12 paenitus PT'   18 nomine P (exp. m2) T, om. DNBCM   chaldei
P (i add. m3) D (h s. u.)   nuncuparunt sodomam et gomorram DN
sodomam nuncuparunt et gomorram CM   20 merito (om. que) B
ciuitatū N (ū in ras. m2)   22 tertio P (o s. u. m3)   25 reuertit
TCM reuertitur cet.   est om. B,

et defrudatus munere suo? nequaquam. numquam enim uir
huiusmodi a uirtute disiungitur nec, cum emittit ex ore iusti-
tiam disputationemque alicuius uirtutis inducit, uirtute se
exuit et imitanda aliis aequitate dispoliat, sed uice solis alios
inluminat, cum radios suae lucis emittit. ignis nempe calefacit 5
adpropinquantes, ita ut calorem naturae suae ipse possideat. E
numquid deficit lux diei, cum totum mundum inluminat cla-
ritate? habet inoffensum cursum suum inlibatamque naturam.
sic et ista in columbae specie uirtus, cum adhuc ferueret
diluuium. secundum auem tamen in terris, secundum uirtutem 10
in hominum passionibus reuertit ad iustum, quia in iniquorum
pectoribus uirtus ut posset haerere non potuerat inuenire. et
ideo in illo secundo diuorsorio sui regrediens haeret atque
requiescit. at uero ubi deferbuerint diluua passionum et F
auditi uerbi conpertaque doctrinae plurimi studuerint esse 15
consortes, iam non unius patrimonium, sed commune bonum
esse incipit disciplina uirtutis et tamquam sapientiae poculum
hauritur a plurimis, qui ante sitientes bibere noluerunt, sicut
nunc feruent diluua in pectoribus Iudaeorum, et cum aqua
doctrinae caelestis exundet, potus exuberet, non putant esse 20
potandum. euangelium legitur, uirtus exit de sermone caelesti, 258
tractat sacerdos in ecclesia, sed ne forte intra arcam solus
positus non possit audiri, interdum et egressus ecclesiam, ubi
Iudaeus occurrerit, monet, exemplum adfert caelestium scrip-
turarum: cludunt aures, ne uel inuitos fons abluat et uerbi 25
dominici umor aspergat. si qui uero crediderint, currunt ad
fontem, doctrinam expetunt, insinuari sibi euangelium concu-

1 defrudatus *P* defraudatus *P* corr. *m1* cet.   2 a uirtute *P* (a s. u. *m2*)
4 despoliat *P* (de ex di) *T'* disiungit *B*   10 auem *DNBCM*
autem *P* (t eras) *T'* (del. *m2*) aquam *T*   tamen del. *m2* *T'*   11 re-
uertit *TC* reuertitur cet.   in s. u. *m3* *P*   12 ut s. u. *m2* *P*, om. *T*,
ui ex ut *T'*   herere *P* (e ex e pr. *m3*, e alt. *m2* s. u.)   potuerant
P (n exp. del. *m3*) *T*   13 ideo *P* (o s. u.)   diuersorio *P* (e ex o
m3) cet.   suo *T* (o ex i *m2*)   14 ad *P* (t s. d) *T*   uero om. *N*
20 caelestis doctrinae *N*   21 legitur *P* (l in ras. *m3*)   25 cludunt
PTT' claudunt *T* corr. cet.   26 umor *T* humor *P* (h s. u.) cet.

piscunt nec satiantur adsiduitate potandi. ita fonte sapientiae certatim repleri desiderant, quem ante fugere gestiebant. quem B fontem? audi dicentem: si quis sitit. ueniat ad me et bibat. qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae.

71 In primo et sescentesimo anno uitae Noe primo die mensis C <primi> minutam aquam dicit a facie terrae, in secundo autem mense septima et uicesima die mensis siccata[m] terram esse commemorat. quid sibi uult illa adiectio de aquae inminutione, cum supputata ratio superior annum conclusisse uideatur, qui D annus a secundo mense incipit et in secundum mensem anni alterius usque progreditur, nisi forte hic iusti formam declarata[m] uelimus accipere, ut primus annus is fuerit, quo coepit diluuium, post sescentesimum scilicet annus primus, primus 15 iterum annus et primus mensis post sescentesimum annum, quando minuta est aqua a facie terrae, eo quod iustus et in peccatorum generatione, quae propter delicta deleta est, uirtute E primus erat et in secunda generatione, quae coepit post diluuium. primus ordine, quia primus secundae generationis fuit. et 20 merito primus euaserat. recte enim ei honor defertur qui et primae generationis primus fuit et posterioris principium, qui meruerit et de illa euadere et isti ad seminarium propagari. cum enim alii deperissent, solus uitae egregiae merito et praerogatiua uirtutis apud deum diues non est expertus 25 malitiae corruptelam. per quem factum est ne totum corpus F

3 Ioh. 7, 37 sq. 6 Gen. 8. 13 sq. Philo Quaest. II 45

1 fontem *P* 2 repleri *P* (i ex e) 4 dixit *PT* dicit *T'* cet.
 6 sescentesimo *P* (x s s) sexcentesimo cet. 7 primi *addidi* minu-
 tam *T* imminutam *P* (im s. u. m3) cet. dicit aquam *B* faciem *P* (m
eras.) 9 aquae ex quae *P* 12 declarata[m] *P* (ta s. u. m2) 14 ses-
 centesimum *P* sexcentesimum cet. annum *T* primus alt. s. u. m2 *P*
 15 sescentesimum *P* (x s. s) sexcentesimum cet. annum s. u. m2 *P*
 16 minuta *T* imminuta *P* (im add. m3) cet. 19 primus ordine et *T* et
 ordine *P* (in quo ordinem, m *eras.*) *T'* cet.; et *delcui* et om. *T*
 20 euaserit *T* ei *T'* *DNBCM* et *P* exp.; s. m2 ei) *T* 22 ad
 om. *B*

generis humani uel abolitum uideretur in terris uel a dei abscisum gratia relinqueretur.

- 72 Et denudauit inquit Noe tectum arcae. cum arcam, sicut supra interpretati sumus, pro specie corporis acceperimus. quid sit denudare corpus intellegamus, secundum altiore⁵ scilicet sensum. ceterum liquet quemadmodum arca potuerit aperiri secundum litteram. quid igitur tectum corporis humani sit, quod clausum in diluui^o fuit, nisi forte delectationem ac-²⁵⁹ cipiamus. quae operiebat hoc corpus nostrum et quasi tegebat per illum Adae errorem? et eo maxime tecti similis aesti-¹⁰ matur, quia sensus omnis in capite, inde delectatio, quae corpus omne subiectum habebat. sed ubi mens iusti uiri sobria atque integra a corruptione diluuii diuinae cognitionis inflammata desiderio exilire atque euolare uoluit in superiora, detexit omnia quae erant impedimento et speciem uoluptatis,¹⁵ quae quodam operimento ceteras partes tegebat corporis, redoperuit ac retexit, ut non solum corpus a seruitio dominatricis ignobilis liberaret, uerum etiam ea quae erant incorporalia comprehenderet; quae enim non uidentur aeterna sunt. et ideo iustus quem non uidebat dominum requirebat corruptelae²⁰
- 73 exors. cupidus aeternitatis. quod autem ait primum mensem uel secundum eumque esse uerni temporis diem, habes et^C alibi dictum: hic mensis primus erit uobis in diebus anni. qui enim in gratia primus post periculum, hic recte
- 74 praerogatiuam primi mensis accepit. ne te autem moueat quod²⁵ diximus supra folium in ramo repertum post diluuium potuisse generari, etsi sub aqua plerumque herbae soleant germinare, tamen ut scrupulus omnis possit auferri, quid magnum si deo

3 Gen. 2, 13 Philo Quaest. II 46 4 cf. sect. 13 sqq. 21 Gen. 8, 13 sq. 23 Exod. 12, 2 25 Philo Quaest. II 47 26 cf. sect. 67

5 denudare *T* denudari *P* (de *ex* di *m3*) *cet.* 7 quid *T'NM* quod *cet.* 8 cum (*exp. m3*) accipiamus *P* 10 tecti *T* tectis *P* (*s eras.*) *cet.* 12 uiri iusti *B* 15 erant *P* (*n s. u.*) uoluptatis *TDN* uoluntatis *cet.* 19 compraehenderent *P* 21 exsors *T'B* 25 nec *TD* 27 solent *B*

iubente uno die quo inminuta fuerit aqua statim germinavit
et terra, cum idem sit fructuum reparator et conditor atque D
operis sui usum non fuerit oblitus? denique habes in exordio
statim quod iusserit ut terra herbam pabuli germinaret et
5 lignum fructiferum cum fructu suo — et statim eiecit terra
herbam pabuli habentem semen secundum genus et lignum
fructiferum — et ille dies unus fuerit, quo haec deus iussit
aut fecit. ergo beneficii sui deus non inmemor, inmemor
autem nostrae iniquitatis opus suum eiusdem qua coepit E
10 temporis quantitate reparavit.

15 Et dixit dominus deus ad Noe: exi de arca tu
et uxor tua et filii tui. itaque recedente aqua et siccata F
terra exire Noe potuit de arca. sed iustus nihil sibi adrogat.
sed totum se diuino committit imperio. et maxime qui caelesti
15 fuerat ingressus oraculo caeleste debuit ut egrederetur ex-
pectare responsum; uerecunda enim iustitia est, quia inuere-
cunda iniquitas, quae usurpat indebita nec reueretur auctorem.

20 nunc quaeramus qua ratione quamdiu ingrediebantur in arcam
hic ordo fuit ingredientium, ut primo ipse ingrederetur et
25 filii eius, inde uxor eius et uxores filiorum eius, quando autem
exierunt commutatum sit. nam scriptum est: exiuit ipse
et uxor eius et filii eius et uxores filiorum eius.
et littera quidem significat in ingressu abstinentiam gene-260 A
rationis, in egressu generationis usum. tunc enim pater cum

3 Gen. 1, 11 sq. 11 Gen. 8, 15 sq. Philo Quaest. II 48 18 Philo
Quaest. II 49 21 Gen. 8, 18

2 sit *post* reparator *transponit* B 3 et in N exordio P (i s. u.,
ordio *in ras.* m3) M (i s. u. m2) TT'B exodo C genesi D (*in ras.*) N
4 terram P (m *eras.*) 7 quo] quod P (d *eras.*) T (d *exp.*) 8 memor
autem DNCM 9 quae P (e *eras.*) 11 deus om. B 12 uxor P (*ex*
exur) 13 potuit P (*ex puituit*) T (*ex poterit*) nil B 14 caelestis
P (s *alt. eras.*) 15 oraculum P (*corr.* m2) 16 ueraecunda P (e *alt.*
s. u.) inuerecundia P (i *alt. eras.*) 17 reuereretur P (re *alt. eras.*)
20 fili P (*corr.* m3) T 22 et filii eius T filii eius B et filii P
(s. u. m3) *cet.* 24 egressu P (e *pr. s. u.*) in egressu genera-
tionis om. T

filiis prius introiuit et filii cum parente et postea uxor eius
 et filiorum eius uxores, id est non commiscetur sexus in in-
 troitu. commiscetur in egressu. aperte igitur uelut ordine
 ipso ingressionis uocem quandam iustus emittit, tempus illud
 non esse concubitus neque deliciarum, quo omnibus immineret 5
 interitus. unde in euangelio dominus ait reprehendens quod
 temporibus Noe manducarent et biberent, uxores ducerent et B
 filias suas nuptum traderent, et ideo propter intemperantiam
 eorum superuenisse diluuium. maioris igitur tempus illud,
 non laetitiae erat, et inde iustus consortio non delectabatur 10
 uxoris uel filii iusti petebant copulam coniugalem — quam enim
 indecorum ut quo tempore uiuentes morerentur, tunc perituri
 generarentur! — postea autem recte ad seminarium ceterorum
 successit usus et cura coniugii, cum diluuium recessit. itaque C
 non uiri cum uiris, sed feminae cum uiris exeunt, ut uirilis 15
 in se interdicta permixtio, permissa autem uirilis et feminea
 77 legitima sorte coniugii copula uideretur. sensus autem altior
 hoc habet, <ut>. ubi periculum est, uiriles quaedam et fortiores
 disceptationes menti adhaereant et eo se mens quasi quadam
 tueatur subole filiorum, quo tempestatibus et grauioribus 20
 passionibus acies quaedam uirilis occurrat. decurso autem
 periculo nihil obest, si molliores cogitationes ualidioribus D
 copulentur, non ut effeminentur a mollioribus fortiores, sed

6 Luc. 17, 26 sq.

1 introiuit *P* (i *alt.* s. u.) parentem *P* (m *eras.*) 2 et *T* uel *cet.*
 commiscetur *B* (com *add.* m2) 3 ordine *P* (or s. u.) 8 suas *om.*
DNCM nubtum *P* nuptui *TBCM* 9 igitur *P* (i *pr.* ex in) 10 unde
DN et (corr. m2) *T* 11 iusti filii *T* 14 successit *P* (c^e in *ras.* unius
litt.), *om.* *DN* 15 femine *P* (e *alt.* ex a m3) 16 permixtio *P* (t s.
 s m3) cōmixtio *T'* uirilis (lis *eras.*) *T'* feminea *scripsi* feminae *P*
 (femineę m3) femineę *TCM* femineę *DN* femineę *T'* (e *ult.* *eras.*) fe-
 mine *B* 17 legitima *P* (a ex e m3) copulam *P* (m *exp.* m3) 18 ut
addidi 19 eose *P* (e *alt.* s. u.) eas *T* quasi *om.* *B* quadam *N* quan-
 dam *P* (m *del.*) *T'* (n *exp.*) *TM* quādam *D* quamdam *BC* 20 sobole
Pm3 *T'NB* subolem *Pm1* (m *del.*) *Tm1* sobolem *Tm2* *cet.* 21 oc-
 currat *Pm1* *T'* occurrunt *C* occurrit *Pm3* *cet.*

ut molliores sensus uelut quibusdam uirilibus roborentur, cum omnia consilia nostra ad uirtutem iustitiam integritatem fortitudinem dirigantur et quodam usu seminarioque uirtutem creari atque adolescere possint ualidiora consilia. non est
 5 igitur utile, cum uitiorum aliqua confusio est, quae mentem occupet, serere aliquas cogitationes atque generare et partu- E
 rre mentem. cum autem compressae fuerint cupiditates et mens requieuerit, tunc seminario quodam disceptationis accepto uirtutes possunt et bona opera germinare.

8 10 Et aedificauit inquit Noe aram deo. qua ratione F
 supra dominus admonuit quae faceret et fecit Noe omnia, hoc autem quod non admonitus est fecerit fortasse quaeratur. sed utique dominus non debuit quasi auarus mercedem gratiae postulare et iustus eam intellexit ueram actionem gratiarum
 15 esse, quae non iuberetur, sed deferretur. itaque nec dilationem passus est. etenim grata animi uirtus passionem dubitationis excludit; qui autem debitor gratiae ut a se exigatur expectat ingratus est. quod autem aedificauit inquit deo et non dixit domino, sed deo, secundum nominis interpretationem
 20 non coacta uidetur haec actio esse gratiarum quasi domino, 261 A
 sed uirtus iusti morigera et grata quasi deo quod imperiale est sequestrauit, quod beneficii nominauit. et sumpsit a
 9 bestiis et a uolatilibus mundis et obtulit inquit holocausta. littera euidentis est quod ea quae incontaminata
 25 sunt debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis, altior autem interpretatio hoc habet, quod bestiae mundaе

10 Gen. 8, 20 Philo Quaest. II 50 18 Philo Quaest. II 51 22 Gen. 8, 20 Philo Quaest. II 52

2 cum *P* (u ex o m3) 3 et *P* (s. ut) ut *T'* 9 germinare *T* germinari *P* (ri ex re) cet. 10 deo *M a* dno cet. 11 puto admonuerit... fecerit 12 requiratur *DN* 14 postulari *P* (ri ex re) *CM* 16 gratia *P* (i eras.) *T*, qui post animi add. et 17 debitor *P* (s. m3 & debitū) *TT'* debitum cet. 18 est om. *B* 21 gratia *P* (corr. m3) *TT'* 24 euidentis ē (ē add. m3) & (& eras.) *P* 25 reducat *T* (lu s. du m2) offerentem *P* (is s. em) *T* (tis m2 s. tem) 26 mundaе *T'* multae cet.

uidentur sensus esse sapientis, uolatilia autem intellectus, B
qui sunt longe subtiliores atque leuiiores.

80 Nunc uero consideremus diligentius quid sit quod ait quia
dixit dominus deus recogitans: non adiciam male-
dicere terram propter opera hominum, quia per- 5
manet cor hominis diligenter super mala a iuuen-
tute. non ergo adhuc addet percutere omnem carnem, sicut
fecit, omnibus diebus terrae. etsi uindicauerat in hominum
genus, tamen cognouerat quia uindicta legis ad timorem
proficit et cognitionem doctrinae magis quam ad naturae com- 10 C
mutationem, quae corrigi in aliquibus potest, in omnibus mu-
tari non potest. uindicauit ergo dominus ut timeremus, peper-
cit ut reseruaremur, et uindicauit semel ad exemplum timoris,
pepercit in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo pec-
cati, simul quia si quis peccata cupiat frequentius uindicare, 15
asper magis quam censorius habetur. ideoque dicit deus: non
adiciam maledicere terrae propter opera hominum, D
id est quia pietatem suam circa uniuersitatem hominum uoluit
declarare et tamen securitatem et neglegentiam quandam
mentibus humanis adferre non debuit, in paucos uindicat, plures 20
reseruat. deinde cum dicit: non adiciam, ostendit quod
ableuet magis aerumnas hominum quam ingrauet sciens quod
penitus peccata hominum auferri non queant, tamquam in
prouerbio ut si quis reti subtili haurire aquam cupiat, sic qui
81 malitiam ex pectoribus hominum conetur auferre. non adi- 25 E
ciam inquit maledicere terrae propter peccata
hominum, quia permanet sensus hominis diligenter

4 Gen. 8, 21 Philo Quaest. II 54 7 Gen. 8, 21 16 Gen. 8, 21
25 Gen. 8, 21 Philo Quaest. II 54

3 quia *T* quid *P* (*exp. et s. &*) et *cet.* 7 addet *scripsi* addit *T*, *om.*
B (*qui praeterea om. adhuc*) *cet.* percutere *T* percuterem *P* (*t s. in*
m2) percuteret *cet.* carnem *scripsi* (*πᾶσαν σάρκα LXX*) terram *libri*
10 ad *om. B* 11 mutari in omnibus *B* 12 timeremus *P* (*re s. u. m2*)
13 seruaremur *B* 14 relicum *T* 15 frequentius *PTB* saepius *cet.*
16 *dns DN* 17 adiciam ultra *N* 20 humanis *P* (*is in ras.*) 22 ab-
leuet *T* alleuet *cet.* 24 ut *om. DN* in reti *B* cupiat aquam *DN*

super mala a iuuentute. uide quomodo studiose nos delinquere deus significet dicendo permanere super mala sensum hominis diligenter, quo dicto significare uidetur diligenter cor hominis ad peccata propendere et inesse principali nostro lubricum delinquendi et quod peius est studium non deesse. ideo enim ait diligenter, quasi solliciti simus, ne F immunitas culpa nobis possit obrepere. deinde non in unum malum dixit, sed in multa mala et a iuuentute addidit; ex illa enim aetate crescit malitia, licet alibi legerimus quod 10 non sit sine peccato nec unius diei infans, sed et infantia sine peccato non sit propter corporis infirmitatem, diligentia autem et studium peccandi incipiat a iuuentute, ut puer quasi infirmus peccet, iuuenis tamquam improbus, qui studiose cupiat peccata committere et in criminibus gloriatur; apud plerosque 262 A 15 enim innocentia pro ignauia et culpa pro laude habetur. ita se luxuria et deliciis et adulteriorum affectibus iuuenes iactare consuerunt. crescit ergo cum aetatibus culpa. omne igitur genus hominum iam non consumendum declarat, cum dicit: non adiciam percutere omnem carnem, sed in parte 20 uindicta seruatur.

82 Quid sit etiam quod ait: semen et messis, frigus et B aestus, aestas et uer, die et nocte non requiescent. quod secundum litteram significat permansura manentibus secundum institutionem domini et statum suum temporibus

10 Iob 14, 4 sq.   19 Gen. 8, 21   21 Gen. 8, 22 Philo Quaest. II 55

1 iuuentute *in ras.* T   3 diligenter (*alt.*) enim PBCM et (enim *del.*) T'   7 immunitas T (muni m2 ex minu)   10 unius P (i s. u.)
12 autem PTB enim cet.   16 luxoria P et (u s. o) T   deliciis P (e m2 ex i)   effectibus P et (e pr. in ras. ex a) T'B   17 consueuerunt B   crescit P (it ex &)   genus igitur B   21 frigus et aestus, aestas et uer scripsi (ψύχος καὶ καὶμα, θέρος καὶ ἔαρ LXX. cf. p. 473, 10 et Philo Quaest. II 55) hiems (hiemps TBCM) et aestus (aestus T, aestas N) libri, frigus et aestus, hiems et aestas ed. Rom.   23 quod eras. D, om. N

incorrupta futura animalia uel nemorosa omnia. nam cum C
 corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa quae tempo-
 ribus suis quaeque gignuntur. si autem confusio sit temporum,
 quomodo possunt confusione facta etiam ea quae sunt gignentia
 permanere? ergo tempora sunt quae aut corrumpunt aut 5
 reseruant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. ideoque annus
 ex contrariis ducitur, uere autumno aestate atque hieme. sicut
 armonia cantilenae permixtis grauibus et acutis uidetur con-
 sistere, sic ergo et mundus iste ex contrariis continetur, aere D
 et terra, igni et aqua. nostra quoque corpora frigore et calore. 10
 umore et siccitate quendam naturae ordinem seruant. nam si
 naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est
 sequatur interitus. ergo certum ordinem temporum dominus
 remota confusione diluuii ad perseuerantiam mundi promittit
 83 futurum. altior autem sensus hoc habet, ut per semen intel- 15
 legamus principium, per messem intellegamus finem. in utroque E
 salutis est causa. alterum sine altero imperfectum est, quia
 ait: 'ubi principium est, finis quaeritur nec potest esse sublato
 fine principium et finis in principium recurrit.' ergo semper
 in eadem recursurum, dum in hoc mundo est, genus memorat 20
 humanum, ut cum incipit annus, finiatur, cum finitur, incipiat,
 non medio mundus tempore resoluatur. ita et mens quando
 aliquid uidetur incipere, ad finem usque contendat et operis
 sui terminum quaerat. quando finit aliquod opus, non quasi F
 consummato opere ferietur, sed in alia recurrat opera et semper 25
 incrementa uirtutis exerceat, quando quidem uidet quod in
 fructus suos semper terra reuocetur, qui diuersi aut uere et
 84 aestate ut in partibus orientis aut aestate autumnoque nascantur

1 futura *post* nemorosa *transponunt* DN   nam cum s. u. P, cum
 om. B   7 dicitur T   autemno P   atque om. DNCM   8 canti-
 lenae P (i in ras.)   9 si T ita CM   iste] esse T   11 humore
 T'DNBCM   12 mensumpra P (corr. mensu•supra) mensu••ra T'   13 cer-
 tum certum P   temporum om. B   17 quia ait T quia•• P quia cet.
 18 potest esse ex postea ut uidetur P   21 finiatur PT'   25 finiatur N
 finietur CM   alia P (i ex t m3)   27 aut aestate DNCM

ut in partibus occidentis. alio tempore terrarum seminaria
 partus suos edunt, alio autem tempore fructus arborum car-
 pimur. diuidui ergo fructus sunt necessarii et uoluptarii: 263 A
 necessarii ex seminibus terrarum, at uero ex arborum fructibus
 5 uoluptarii. itaque corpus nostrum tamquam uere, hoc est *ἐαρι*,
 cibo pascitur naturali. *ἐαρ* autem Graeco nomine, uer Latino
 dicitur. ideo scriptura de partibus orientis et maxime Aegypti,
 per quam transiuit Hebraeus, uel ex partibus Phoeniciae sumpsit
 exemplum. anima autem uoluptariis, hoc est sapientiae fructi-
 10 bus alitur. cui iterum, ut corpori nostro contrarium frigus B
 et aestus, ita timor et iracundia uidentur aduersa. sed quia
 in corpore est, necesse est et iracundiam habeat et timorem.
 nec potest sine hac esse corporeae necessitate naturae. et
 ideo mens sapientis moderamina iusta dispensat. ne iram et
 85 15 timorem permisceat et fiat confusio quaedam animo illius
 atque diluuium. die quoque et nocte quod ait, per diem
 intellegis inluminantem uirtutem. per noctem recognoscis tene- C
 brosam insipientiam. itaque et in timore tamquam in frigore
 potest esse inluminans uirtus. similiter et iracundiam potest
 20 reprimere temperantia, ut in timore aliqui non penitus resoluatur
 et magis timore dirigatur ad opera uirtutis, uerbi gratia si
 persecutor insistat, ut plus deum tīneas et perpetua magis
 supplicia quam praesentia putes esse uitanda, quae dum
 times, accendaris ad gloriam perfidiae iratus et sceleri, rursus
 25 iracundia succensus diuino commotionem timore modereris.

4, 86 Et benedixit dominus Noe et filios eius dicens: D

26 Gen. 9, 1 sq. Philo Quaest. II 56

2 partus *m3* ex portos *P* sedunt *P* (*s eras.*) educunt *DNCM* 4 ad
 (1 *s. d*) *P m3 T m1* 5 *ἐαρ*: scripsi aere libri 6 *ἐαρ* scripsi aer *P* (*ex*
ear) *ret.* 8 phoeniciae *B* foeniciae *PT* feniciae *D* feniciae *cet.* 12 ne-
 cesse est *om. DN* 13 corporea nec. natura *T* 19 in (*eras.*) iracun-
 diam *P* 20 temperantiam *P* (*m alt. eras.*) *T* (*m alt. exp.*) aliquis
TB et (*s s. u.*) *T'* resoluantur *DNCM* 21 timore dirigatur *T* per
 timorem dirigantur *M* timorem dirigat (*dirigant DNC*) *cet.* 23 sub-
 plicia *T* 24 accendaris *P* (*c pr. ex d*) 25 diuini commotionem (*m*
ult. eras.) timoris *T*

crescite et multiplicamini et replete terram et E
dominamini eius. et timor uestri et tremor erit
omnibus bestiis terrae et omnibus auibus caeli
et in omnibus quae mouentur super terram et in
omnibus piscibus maris. haec praerogatiua potestatis in 5
cetera animalia uidetur homini adtributa et in superioribus
partibus, sed eo loco ubi dixit quod deus hominem ad ima-
ginem dei fecit, <ait>: masculum et feminam fecit eos
et benedixit eos dicens: crescite et multiplicamini
et replete terram et dominamini eius et potestatem 10
habete super pisces maris et uolatilia et bestias F
terrae et reptilia. quod eo admonui, ut intellegas
geminam hominis generationem expressam: unam secundum
imaginem dei, alteram secundum figmentum de luto terrae.
denique illa creatio hominis de luto terrae uidetur esse facta 15
post mundum, postquam requieuit deus ab operibus suis.
sero quodammodo terrenae statuae figmentum gignitur. non 264.
erat pluuias super terram nec homo terram opera-
batur. tunc de limo terrae finxit deus hominem et
insufflauit in faciem eius spiritum uitae, et factus 20
est homo in animam uiuentem. ille autem qui sexto
die quasi perfecto numero, quo omnia conclusa sunt opera
dei, quasi perfecta operatione constitutus est homo secundum
imaginem dei est <factus>. cui etiam iste comparatur qui in
diluuio iustus inuentus est. et ideo supra terrena omnia eum 25

8 Gen. 1, 27 sq.   17 Gen. 2, 5   19 Gen. 2, 7   23 Gen.
1. 26 sq.

1 repletā^o P   2 ur̄ T   4 in pr. om. B   terram] aquam T   5 po-
testatis om. B   6 cetera animalia P m1 T ceteris animalibus P m3 cet.
hominibus DN   superioribus P (or s. u.)   7 loco ex locum P
ad imaginem dī T dī P eras., om. cet.   8 ait addidi, om. P m1 T
dicitur P m3 cet.   9 eis DN   10 terram P (r alt. s. u. m3)   12 eo
ed. Rom. ideo T ego cet.   15 denique . . . terrae in mg. inf. m1 P, om. B
20 insufflauit P   21 qui om. DNCM   22 sunt opera . . . imaginem om. T
23 est T', om. cet.   24 factus addidi   25 super T

constituit deus, sicut et illum ad imaginem dei factum, quia B
uterque a terrenis uitiis temperabat, ille qui ita generatus
est, ut nihil terreno deberet contagio, iste qui et in periculis
fuerat adprobatus et examinatus in passionibus et repertus
87 5 quod in confusione non fuisset obnoxius confusione. altior
autem sensus habet quod iustus magnitudine et multitudine
uirtutis augetur atque doctrinae et replet terram quasi cor
quoddam, in quo sit receptaculum intellegibilium. ita nihil
uacuum sapientiae esse patitur, quod insipientia possit inua- C
10 dere. dominatur igitur terrenis omnibus passionibus, sed etiam
sensibus corporalibus, bestias quoque sibi quodam terrore
subigit et timore, in quibus species uidetur inesse malitiae
atque feritatis. inmitis enim et agrestis est omnis malitia:
inflatur aërio quodam tumore. nec illud obscurum quod reptilia
15 quaedam letalium quandam habent speciem passionum, a
quibus uenenum quoddam menti uidetur infundi. omnibus
ergo his imperat iustus. quibus non commiscetur, sed coercet D
ea, si mens eius non delectatione, non cupiditate ducatur, non
tristitia et timore frangatur, non etiam luxuria atque deliciis
20 tamquam lubricum et caducum uitae istius agat cursum, sed
continentia ac temperantia ablegat a se uir sapiens huiusmodi
88 passiones. sed quia subdidit statim: omnia reptilia quae
sunt uiua erunt uobis in escam, ne forte te moueat

22 Gen. 9, 3 Philo Quaest. II 57

2 uterq; P (q; *in ras.*) ita s. u. P 3 cont.agio P 5 confusione
PTB passioni cet. 6 magnitudinem P (m del. m3) 7 doctrinae T
doctrina cet. 9 sapientia TDN 10 dominatur igitur T et in spatio
uacuo m2 T' donatur (s. m3 & domat is) igitur P donatur igitur CM
domatis igitur D dogmatis (g s. u. m2 B) igitur NB terrenis T non
solum terrenis P (non solum s. u. m3) cet. 11 sensibus P (ib s. u. m3)
12 subigit P (g s. u.) T subdidit B subicit T (c s. u.) cet. inesse
PTB esse cet. 14 ac inflatur C illud P (m scribere uoluit libra-
rius, sed statim d correxit) 16 uidetur menti B 17 iustus om. B
18 ea... P dilectione (corr. m2) P 19 etiā P (tiā *in ras.* m2)
luxuria P et (v s. o m2) T 21 ac] et DN ablegat T abliget P
(corr. m3) T' (corr. m1) CM abiget B abigat DN

quia ante de reptilibus diximus uenenatis, cognosce alia esse E
 reptilia uenenata, alia mansueta. de mansuetis igitur reptilibus
 accipe, quae etsi non omnia uentre et pectore repunt sicut
 colubres. exiguos tamen pedes habent, ut repere magis quam
 ambulare uideantur. ergo uenenatorum reptilium similes in- 5
 mundas corporeas accipe passiones, mansuetorum autem
 decoras. omnis enim affectus, qui est praeter deformis delec-
 tationis inlecebram, passio quidem est, sed bona passio.
 cupiditas mollior et ira ac timor, haec noxiae animae passio- F
 nes sunt, affectus autem innoxii passiones bonae sunt. et his 10
 uiuendi quidam nobis usus ministratur et causa, harum cibo
 utimur ad uitae gratiam, harum epulis delectamur.

25, 89 Quid est etiam quod ait: sicut holera pabuli dedi 265 A
 uobis omnia? in quo et hi qui simpliciter intellegunt, ut
 non expendant sermonis examen. non nobis uidentur esse 15
 contrarii. sunt enim qui putant quod holera ad escam nobis
 dei iussu adtributa uideantur, quo his magis uti quam car-
 nalibus epulis debeamus: ego autem libenter his adquiescerem,
 ut generi hominum ad parsimoniam magis et temperantiam
 holerum usus inolescere, nisi uiderem ab his qui id non 20
 libenter accipiunt posse referri mihi quia non omnia holera C
 escae hominum inueniantur adcommoda, deinde quia non omne
 hominum genus sapientiae et continentiae amore ducitur. ut
 continentiam sequi possit. et ideo quod generale praeceptum

13 Gen. 9, 3 Philo Quaest. II 58

2 reptilia *P* (*s. ia ras.*) mansuetis ergo *B* 4 colubres *T* (*i s. es m2*)
 5 immundas *T'DN et (a in ras.) M* immundos *C* immundo *PTB*
 6 corporeas *T* corpore *PBCM et (corporis corr.) T'* in corpore *DN* 7 de-
 formes *P* (*i s. e alt.*) *B* 8 inlecebras *B* quedam *T* (*e ex i m2*)
 9 cupiditas enim *B* haec *P* (*c eras.*) *T* (*c exp. m2*) *M* hae *cet.*
 12 et harum *P* (*et s. u.*) *T'B* 13 olera *TBCM* 15 uidentur *P* (*n s. u.*)
 16 quod] ut *DN, om. (M* holera *D* (*h s. u.*) olera *NB*
 17 di ex ds *T* iussu *PTB* nutu *cet.* uideantur *om. M* magis
 tanquam carnalibus epulis uti *B* 20 hol-rum *T* (*h exp.*) olerum *B*
 inholesceret *P* (*h eras.*) *T'* (*h del.*) qui id *P* (*exp. m1*) *B* quid *T*
 qui *cet.* 21 olera *BM*

est, ad portiunculam paucorum hominum diriuare non possu-
 90 mus; omnibus enim hominibus hoc praeceptum datur. ideoque
 consideremus quid dixerit. sicut holera inquit pabuli
 dedi uobis omnia, non holera omnia dedi uobis ad escam.
 5 utantur igitur qui utuntur carne tamquam holeribus non ad D
 distentionem nec ad aruinam corporis, quam epulae carnis
 facere consuerunt. sed quemadmodum et holera non omnia ad
 escae usum habilia sunt, ita etiam non omne uiuum reptile
 adcommodum ad usum epulandi, siquidem ab omnibus uene-
 10 natis abstinere debemus, licet huc quoque processerit luxuria,
 ut magis delectationi consulat quam periculo et in plerisque
 resecto quod dicitur uenenatum naturaliter inesse reliquam
 partem ad cibum uindicet, quae etsi non plena periculi, tamen E
 uicina periculo est et corruptela aliqua necesse est in totius
 15 sucum se carnis infuderit. plerique etiam sagittis uenenatis
 transfigunt ceruos et huiusmodi uelocia animalia et postea
 resecta quadam parte membrorum reliquo corpore ad cibum
 91 utuntur. quod autem ad altiorem sensum pertinet, hoc est,
 unde magis dictum est, quod inrationabiles passiones ita debeant
 20 menti sapientis ut holera rustico esse subiecta, atque ita his F
 utatur tamquam reptilibus cogitationibus, ut agricola holeribus,
 quae obesse non possunt, cibi tamen non habent gratiam
 fortioris. generale enim omnibus et commune praeceptum non
 altiora indicit genera uirtutum, quae utique paucorum sunt.
 25 sed etsi quis uirtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit.

3 holera *T* (h *exp.*) olera *BC* 4 olera *B* 5 oleribus *TDB* 6 dis-
 tentionem *T* (s s. † *alt.*) distensionem *N* aruinam α ruinam *libri*
 7 consueuerunt *NM* holera *T'* (h *exp.*) olera *B* 8 reptibile *P* (bi
exp. m3) 9 aepulandi *P* 10 hoc *P* hinc *B* hic *M* quoque (*in*
mg. m2 usque) *T* luxoria *P* et (u *m.2* s. o) *T* 11 ut *TDNCM*
 aut *B* et (a *eras.*) *PT'* 13 ad cibum *om. N* plena *P* (e *ex a*)
 17 quidam *P* (a s. i) reliquo s. u. *P* 20 holera *T* (h *exp.*) olera *B*
 his ita *DNB(M)* 21 utantur *T* utamur *DNCM* tamquam *om.*
DNCM holeribus *T* (h *exp.*) oleribus *B* 22 quae licet *DN* 23 for-
 tioris *P* (s *ex a*)

huiusmodi tamen habeat passiones, quae non noceant, sed delectent.

92 Ideo in principio sanctus Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animae, ut non laberemur opinionibus diuersis philosophorum, qui sibi ipsi constare non possunt. 266 A
 plerique enim uaria senserunt, uti Critias et eius discipuli sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam, qua uiuimus, quae est sensibilis, non illam animam, quae rationalis et intellegibilis interioris hominis aestimatur. Hippocrates autem etsi Critiae non inprobauit ingenium nec disputationem eius redarguit, tamen sententiae non adqueuit. 10
 Aristoteles endelechiam dixit, ignem alii esse uoluerunt. nos B
 igitur huiusmodi diuisionem teneamus, ut separemus quod est rationabile animae, cuius substantia diuinus est spiritus, sicut ait scriptura: quia insufflauit in faciem eius 15
 spiritum uitae, esse autem in ea nutrimentum quoddam uitale, quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. illarum igitur et uitalis et delectabilis animae partium substantia sanguis appellatur a quibusdam, licet etiam scriptura dixerit: anima totius carnis sanguis est. proprie igitur 20 C

4 cf. Tertullianus de anima c. 5 Diels Doxographi gr. p. 212 sqq. Macrob. comm. in Somn. Scip. I 14, 19 sq. 15 Gen. 2, 7 20 Leuit. 17, 11

1 passiones habeat B 2 post delectent in codice archetypo excidit folium, quo ea continebantur quae apud Philonem Quaest. II 58 (ult.) et 59 (init.) leguntur 5 filosoform P philosophorum T constare P (a (in ras.) 6 uti DNM ut* P ut T' cet. 7 quam P (m eras.) 9 Ippocrates P ipocrates DNB ypocrates T'CM hypocrites T 10 critiae P (i pr. in ras. m1 ex a?) gretiae T 12 aristotiles P (corr. m2) T'DBCM endelechiam scripsi entelechiam α endelichiam M eius (ei' TDN) deliciam (diliciā T) cet. 14 spiritus ·/· uita (uita exp. m2; om. sicut... spiritum; infra in mg. m1 ·/· sicut... spiritum uitę, e m2 in ras. ex a) P 16 uitae uita B 20 igitur ·/· carnis (·/· carnis s. u.) sanguinem (in mg. m1 ·/· animam) P

animam carnis sanguinem appellauit: in carne enim delectatio et passio est, non mens et ratiocinatio. tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. cum enim hoc loco dixerit sanguinem animam, utique significauit aliud esse animam. 5 aliud sanguinem, ut sit animae substantia spiritus uitalis, sed ipsum spiritum uitalem non per se tantum et sine sanguine usum adferre uiuendi. sed commisceri sanguini, quia sunt quae appellantur arteriae uelut receptacula spiritus, quae non D solum aerem purum amplectuntur, sed etiam sanguinem, sed 10 minorem longe sanguinis portionem. gemina enim cum uasa sint, aliud uenae quae φλέψ graece appellatur. aliud arteriae, uena plus habet sanguinis quam spiritus, hoc est φλέψ, arteria minus sanguinis, multo amplius spiritus. iam temperatio pro diuersitate naturae est hominum singulorum. altior 93 15 autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem E animam ideo dictum, quia sanguis calidus et ignitus est, sicut est uirtus. quicumque igitur studio fuerit uirtutis accensus et uaporem laudis adsumpserit, omnes delicias uentris excludit. ea igitur cogitationum quae sunt carnalia atque ter- 20 rena in uirtutis, inquit, ardore positi reicietis quasi inhabilia spiritali cibo. non enim carnem manducabat, hoc est terrenum aliquid cogitabat qui dixit: meus cibus est ut faciam uoluntatem patris mei, qui in caelis est, studia homi- F nibus uirtutis inspirans et cupiditatem diuinae cognitionis 25 infundens. ergo terrenae cogitationes et infirmae quasi euiratae et sine usu sanguinis habentur. ut ille euiratus dicitur, qui sanguinis plurimum amiserit; etenim sanguinis effusione fri-

15 Philo Quaest. II 59   22 Ioh. 4, 34

1 carnis animam *T*   4 animam *pr.* *P* (*a pr. in ras.*)   5 substantiam *P* (*m eras.*)   6 tantā *P*   8 quē *pr.* (*e m3 ex i*) *P*   11 aliud *pr.*] aliant *s. u.* (*m1 corr. aliud*) *P* aliud est *DN*   fleabs *P* (*a eras.*) flebs *cet.*   graece ... φλέψ *om.* (*CM*)   12 uenaq; *P* (*q; eras.*)   flebs *libri*   13 nam temperatio *B*   17 est *om.* *B*   20 positi *P* (*si s. u.*)   21 hic (*om.* est) *B*   22 aliquod *C*   23 studium *DN*   24 cognitionis *T* cogitationis *cet.*   27 etenim sanguinis (*is m3 ex e*) *P*

gescit. quisque igitur diligens uirtutum est cibos ablegat et reicit corporales, nisi quantum scit satis esse naturae, quisque autem negligentior tamquam lubricum et aquosum uitae istius fuerit cursum secutus quasi amissis uestigiis in uterum decidit et uentrem. itaque ea quae sunt terrena desiderat 5 cibi caelestis alienus et qui non possit dicere: nostra 267 A autem conuersatio in caelis est. ideoque ut ad secretos nos prouocaret cibos, ait idem: ne tetigeritis, ne adtaminaueritis, ne gustaueritis, quae sunt ad corruptionem ipso usu, secundum praecepta et doctrinas 10 hominum; quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in obseruatione religionis et humilitate cordis, non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem et diligentiam carnis.

26, 94 Denique hunc sensum esse posteriora adprobant; sic enim 15 DC ait: etenim uestrum sanguinem et animarum uestrarum exquiram de omnibus bestiis et de manu hominis. bestiali malitiae comparauit, immo etiam aceruauit iniquitatem hominis ultra bestiarum feritatem dicendo: de manu hominis fratris. etenim bestiae nihil nobiscum 20 habent commune naturae, nullo uelut fraterno iure deuinctae sunt. si nocent hominibus, quasi extraneis nocent, naturae iura D non uiolant, germanitatis non obliuiscuntur affectum. ideo grauius homo peccat, qui fratri insidiatur, et ideo dominus seuerius uindicaturum se esse promisit dicens: sanguinem 25

6 Philipp. 3, 20   8 Coloss. 2, 21—23   16 Gen. 9, 5 Philo
Quaest. II 60   25 Gen. 9, 5

1 quisquis B   2 quisquis B quis; C   5 in uentrem B   itaque ea quae T'BCM ita adque (ad exp. m3) ea quae P itaque qui ea (qui ea eras.) qui ea quae T itaque quae D (in quo uerba itaque quae sunt in ras.) N   7 ideo quae P (i in ras., a eras.)   8 nos prouocaret cibos T prouocaret cet., fort. nos cibos prouocaret   18 coaceruauit P (coa s. u.) T'B   19 iniquitatem in ras. P   21 habent (en ex ui m2) P   22 iura (a ex e m3) P   24 quia P (a eras.) qui T'   ideo om. DN   25 se uindicaturum B   in uerbo promisit desinit T hac subscriptione adiecta
EXPLICIT LIBER NOE. INCIPIT LIBER DE ABRAHAM

hominis de manu fratris eius exquiram. an non frater
 est quem rationabilis naturae quidam uterus effudit et eiusdem
 matris nobis generatio copulauit? eadem enim natura omnium
 mater est hominum, et ideo fratres sumus omnes una atque
 5 eadem matre generati cognationisque eodem iure deuincti. ideo- E
 95 que et dominus fratrem appellauit et eum fratrem, a quo sanguis
 fratris exquiritur, <qua re> significat magis ab his periculum
 pertimescendum qui fraterno sibi iure sociantur. hinc enim
 insidiae, hinc pericula frequentiora hominibus comparantur et
 10 ut speciale comprehendamus, quod fratribus specialibus in
 hereditatis diuisione frequenter odia succrescunt. deinde si
 fratri amplius collatum fuerit a parentibus, fratres alii indi- F
 gnantur magis et gratiam conlatam a parentibus parricidio
 auferre conantur. ista magis bella suspecta, bella non ciui-
 15 tatum, sed singularum domorum. illos ergo dominus ad
 ultionis iudicium comprehendit, quos magis insidiaturos sibi
 96 esse cognouit. tertium est quod in eo fratrem dixit, non quo 268 A
 dignus pietatis nomine parricida sit, sed quo magis pietatis
 grauetur uocabulo atque inde fiat sceleris incrementum, quo
 20 iustior sit uindicta caelestis. ergo dominus deus noster ultionem
 promittit, ut uel sic frangatur metu qui pietatis est oblitus
 et sciat quod etiamsi homines effugiat homicida, dei tamen
 iudicium non possit euadere, sed maiori et aeterno supplicio
 97 reseruetur. altiore autem sensu hoc intellegimus, non solum B
 23 ab extraneorum insidiis, uerum etiam a nostris, hoc est a
 domesticis nobis cogitationibus cauendum, deinde obseruandum
 nobis non solum a malitia mentis, uerum etiam ab ipsis ser-

6 eum fratrem *PBM* eum *DN*, appellauit et eum fratrem *om.* *C* 7 qua
 re *addidi* significat *CM* et significat *P* (et *s. u. m3*) *T'B* signi-
 ficans *DN* 8 enim] etenim *DN* 12 alii fratres *B* 14 ciuitatum *B*
et (uitatum *in ras.*) *T'* ciuium tantum *M* cibi tantum (*tm C'*) *cet.*
 17 non q^o (d *eras.*) *N* 18 nomine... pietatis *om.* *CM* 20 caelestis
P (is *in ras. ex es*) *T'B* celesti *CM* scelesti *D et* (*sti in ras.*) *N*
Noster (*oster m2*) *P* 23 maiori *P* (*ri ex re*) 25 insidiis *om.* *DN*
 a *alt. om.* *N*

monibus nostris. ideoque ait: de multiloquio non effugies peccatum. ergo hoc significari uidetur, non solum operis nostri, sed etiam sermonis, qui est magis domesticus, rationem domino esse reddendam. et ideo diligentius considerandum, ne uel sermone uel opere contrahamus offensam. 5 C quia sicut ore confessio fit ad salutem, sic ore fit lapsus ad mortem.

- 98 Qui effuderit inquit sanguinem hominis pro sanguine hominis eius effundetur. non errauit elocutio, sed enphasis facta uerborum est, eo quod is qui effuderit sanguinem hominis ipse quasi sanguis effundetur, quod spem ei posteritatis eripiat, quia sicut sanguis fusus in terram hac atque illac spargitur ita impiorum anima corporeae fragilitatis more soluatur, quia et de anima dictum est mortem eius esse corruptionem, eo quod gratiae caelestis munere defrudetur et 15 uelut conlisa malitiae scopulis salubritatis suae corpus imminuat. mouet etiam plerosque quod dixerit: ad imaginem dei feci hominem et non dixerit: ad imaginem meam, cum ipse sit deus. sed intellege et patrem esse et filium esse. et licet per filium omnia facta sunt, tamen legimus quia pater 20 fecerit omnia et fecerit per filium, sicut scriptum est: omnia in sapientia fecisti. siue ergo pater dicit, ad imaginem uerbi fecit, siue filius dicit, ad imaginem dei patris fecit. et ideo familiarem quandam et domesticam deo demonstrat hominis esse naturam, id est rationabilis hominis, secundum quod 25 ad imaginem dei creati sumus, eaque causa inultum non esse apud deum quod in domesticum sibi animal uideat crudeliter
- 100 et inpie esse commissum. causa ergo addita uindictae facit,

1 Prouerb. 10, 19   8 Gen. 9, 6 Philo Quaest. II 61   14 Iob 33, 28   17 Gen. 9, 6 Philo Quaest. II 62   21 Psalm. CIII 24

2 signari *M* (ri s. u. m2)   9 effundetur *P* (e alt. ex i m2)   elo-
 quutio *P*   10 enfasis *libri*   his *P* et (h del.) *T*   13 ille *P* (ac s.
 e m2)   15 defrudetur *P* defraudetur *cet.*   18 feci *scripsi* fecit *libri*
 dixerit *T'NB*, om. *C*, dixit *cet.*   23 imaginem *P* (a ex e)   25 quod
 ymago dei *B*   26 creati *DN*, om. *cet.*, fort. <facti>.

ut primum excludamus philosophorum quorundam opiniones, F
 qui negant deum curam habere super homines, deinde scientes
 praerogatiuam nostrae ultionis apud deum manere neque in
 alios committamus quod diuino iudicio uindicandum sit neque
 5 ipsi mortem uehementius pertimescamus, cum sciamus necati
 hominis innocentis apud deum nullum esse contemptum.

31 Non erit inquit diluuium, ut corrumpat omnem 269 A
 terram. dubium uidetur utrum enim non erit diluuium B
 intellegendum sit 'quod diluuium corrumpat terram' — hoc
 10 enim diluua facere consuerunt — an uero 'non erit tale dilu-
 uium, quo terra omnis corrumpatur'. quod posteriora aperiunt,
 cum dicit omnem terram non corrumpendam; ostendit enim
 diluua quidem esse futura, sed non talia quibus omnis possit
 2 terra corrumpi. sensus autem hoc altior habet, quod iam pro-
 15 uidentia futura sit domini, ne tantum sit diluuium corporalium C
 passionum, ut anima omnis intereat. et quidem non audeo
 dicere quia uidetur dominus statuere quod nullius anima
 possit penitus interire. quid enim de parricida dicimus? quid
 etiam de homicida, quid de adultero, quid de praeuaricatore?
 20 quas ei partes animae ad ueniam reseruamus? unde magis
 illud arbitror quod prouocet dominus deus noster, ut etiamsi
 quis leuiiores alias habeat passiones, non penitus diuinam D
 desperet gratiam nec omnimodis uicturum se esse diffidat, sed
 etiamsi est luxuriosus nec potest studium uitare luxuriae,
 25 ab adulterio tamen studeat temperare, sit epulandi delectatio,
 non stuprandi sit. set etiamsi nescio qui auarus, qui aliena
 diripuit, eiecit pupillos, eliminauit uiduas, uel postea tamen
 in paenitentiam regressus restituat quod abstulit. denique

7 Gen. 9, 11 Philo Quaest. II 63

3 manere *P* (a ex e m2) 6 contemptum *P* 8 enim *del. T'* dilu-
 uium non erit *DN* 9 *malim* diluuium quod 10 consueuerunt *N*
 11 quod terra *N* quod *om. N* 13 esse *om. T'BCM* possit
 omnis *M* 19 quid de adultero *transponit ante* quid etiam *N* 21 $\tilde{N}$ =
 noster *P* non *T'* (*exp.*) *BC*, *om. cet.* 22 non *om. DN* diuinam pe-
 nitus *N* 25 dilectio *B* 26 sit. set *scripsi sit*** P* sit *cet.* qui *pr.*
PBC quis *T'* *cet.* 27 pupillos *P* (o ex u) 28 denique *om. B*

Zacchaeus ideo ueniam meruit, quia non solum se restitutum, sed quadruplum promisit quibus aliqua sustulisset, pauperibus quoque medietatem sui patrimonii donaturum. E

- 103 Consideremus etiam diligentius quid sit quod ait: arcum meum ponam in nube, et erit signum testamenti aeterni inter me et terram. et erit cum innubila- uero nubes super terram, parebit arcus meus in nube, et memor ero testamenti mei. non enim sicut plerique arbitrantur, arcum istum dicit quem aiunt homines esse, quo pluuiarum signa aliqua declarentur, in quo colores diuersi tamquam radiorum solis nunc rutilantium, nunc lumine clariore lucentium figurantur, unde et pluua futura significatur, eo quod inconstantia quaedam serenitatis uersicolora illa specie demonstretur. arcum hunc irim quidam appellant, sed absit ut hunc arcum dei esse dicamus; hic enim arcus, qui iris dicitur, per diem uideri solet, nocte non apparet. etiam per ipsum diem, si obductus aer taetris nubibus fuerit, ne sic quidem uidetur, ni forte cum grauiores nubes se coeperint relaxare. ergo uideamus ne, quia arcus, quo sagittae iaciuntur, nunc tenditur, nunc resoluitur, quandam extensionem et remissionem uideatur scriptura significare, per quam neque penitus per nimiam extensionem uniuersa rumpantur, sed sit quaedam mensura et quoddam diuinae uirtutis examen. est ergo uirtus inuisibilis dei, quae et specie istius arcus extendendi et remittendi moderatur pro diuina uoluntate misericordia potestate, quae neque omnia confundi nimia solutione neque disrumpi nimia inruptione patiatur. quam ideo in nubibus dicit poni, quia tunc maxime opus est diuinae auxilio prouidentiae, quando agmina nubium in procellas tempestatesque coguntur. ideoque dicit: arcum meum ponam in nube, non 'sagittam ponam'. B

1 Luc. 19, 8   4 Gen. 9, 13—16 Philo Quaest. II 64

1 zacheus *PDNM* zachaeus *cet.*   se *s. u. m2 P*   restitutum *BC*
et corr. P m2 T' m1   2 aliquid *B*   5 tæstamenti *P*   14 quidam *P*
 (q *ex a*)   uocant *CM*   16 per noctem *DCM*   17 tetrīs *libri*
 18 coeperint se *B*   19 *quo *P*   27 patiatur *post* solutione *transponit N*
 28 diuinae est *N*

arcus enim instrumentum iaculandae sagittae est; itaque non ipse arcus uulnerat, sed sagitta. et ideo dominus in nubibus arcum magis quam sagittam ponit, id est non illud quod uulneret, sed quod habeat terroris indicium, uulneris effectum
 5 habere non soleat.

Qua ratione autem cum supra tres filios Noe computauerit, C
 Sem Cham Iaphet, hoc loco unius conprehenderit medii
 filii generationem — hoc est quod ait: Cham autem erat D
 pater Chanaan; isti erant tres filii Noe — et maxime
 10 cum illi duo iusti, iste iniustus medius? iniusti ergo prius
 generatio quam iustorum conprehenditur. neque enim possumus
 negare quod scriptum est, sed ad coaceruandum delictum
 ipsius addita eius est generatio, quod, cum haberet filium et
 pater esset, solus ipse patrem non cognouit, qui magis
 15 cognoscere debuisset. et ideo meruit improbum habere filium,
 quia improbus fuerat patri. simul significat ex illo Chanaan E
 Chananaeos fuisse, qui post multas generationes oppressi a
 populo iusto cesserunt in eius possessionem. auctorem ergo
 Chananaeorum Chanaan fuisse manifestum est, qui fuit filius
 20 huius Cham, qui impius in patrem extitit. altior autem sensus
 nominum interpretatione signatur. Cham enim 'calor' est.
 Chanaan 'turbatio eorum'. qui enim calet continuo mouetur
 et perturbatur, ideoque euidentissime declaratur non tam F
 hominem patrem hominum fuisse, sed passionem malam impro-
 25 bae passionis generatricem, quae esset a patris moribus, hoc
 est ab usu uirtutis aliena.

Et coepit Noe homo agricola esse terrae. uidetur 271 AB

7 Gen. 9, 18, cf. 6, 1 et 10 Philo Quaest. II 65 8 Gen. 9, 18 sq.
 27 Gen. 9, 20 Philo Quaest. II 66

4 quod magis habeat *N* 7 iafeth *P* iafet *C* iaphet *cet.* 9 chanaam *M*
 13 est eius *M* quod *C* qui *P* (ex *quod*) *T' B* quia *cet.* 15 improbum
 meruit *DNCM* 16 ex eo (*om.* Chanaan) *B* 17 a populo iusto op-
 pressi *DNCM* 19 chanaam *C* 20 impius *om.* *B* patrē *T'* patre
cet. excessit *B* 21 est *om.* *N* 24 fuisses *P* (*s tert. eras.*) 27 noe
 homo *DN* homo noe *cet.*

quidem prima specie Adae illi, qui de terra factus est, comparari Noe uir iustus, quia et de illo scriptum est quod e paradiso eiectus coeperit operari terram, de isto quoque quoniam egressus ex arca factus sit agricola. et propemodum in utroque praecesserat quaedam forma diluuii, quia et Noe post 5 diluuium et Adam post mundi constitutionem secundum figmentum corporis. nam ut mundus fieret, congregata est 10 aqua in unam congregationem, ut uideretur terra, quae ante non poterat per aquarum confusionem uideri. ergo sicut ille primigenes magister terram uidetur operatus, ita etiam egres- 10 sus ex arca Noe seminationis et culturae auctor est. factus. haec putantur similia: sed si uerba consideres, quae iam uim sensus altioris exprimunt, aliud est operatorem terrae esse, aliud agricolam; alius enim tamquam mercennarii, alius tamquam patris familias loco fungitur. denique Cain, qui fratrem 15 D occidit, erat operarius terrae. et ut scias quod operari terram magis seruile quam liberum sit, maledicto parricidalis eius operatio comprehenditur. denique scriptum est: quoniam operaberis terram et non augebit uirtutem suam dare tibi. gemens et tremens eris super terram. 20

108 terra autem caro nostra est, quam improbus operatur, bonus autem excolit, ille quasi mercedem quaerat e terra, iste quasi bonae fructus capiat et gratiam disciplinae, ut magis fructi- E ferum agrum faciat suum et qui domini possit respondere

3 Gen. 3, 23   7 Gen. 1, 9   12 Philo de agri cult. 1 (I 300, 16)
 16 Gen. 4, 2   18 Gen. 4, 12   21 Philo de agri cult. 5 (303, 37)
 24 Uerg. Georg. I 47

1 prima specie *T'B* primā^s specie *P* (s s. u. *eras.*) primum a (ab *N*) specie *cet.* 2 *fort.* ut de 5 praecesserat *T'* (prae ex pro) processerat *C* (in quo quaedam processerat) *cet.* 8 unam *P* (a ex u) 9 per] propter *M* 10 primigenes *P* (i alt. *m2 ex ae*) 12 putamus *B* consideraes *P* 13 terrae om. *B* 15 patris (s s. u.) *P* 16 quod] quia *M* 17 sit om. *B* parricidalis *M* 18 est om. *B* 21 nostra caro *B* 22 autem om. *C* ille ut *P* (ut s. u.) *T'B* quaerit *N* e terra *P* (*m2 ex terra*) eterna *C*, om. *M* 23 bonae *P m1 CM* bonus *P m2 T'* boni *cet.* capit *D* (om. et) *N*

culturis et indulgentiam cultoris ostendat. operator autem quid aliud nisi escam tantummodo corporis sui quaerit, uentris magis usu studens atque id solum explicare contentus, quod sibi prodesse possit ad uictum? ille uero alius fructuum utilitate pascitur. quos fructus habeat iustus agnoscitis. fructus autem spiritus caritas gaudium pax patientia bonitas. bonus F ergo agricola habet continentiam, castitatem, ut si quae arbores cito curuantur in terram et effusius germinant, eas uelut quadam temperantiae suae falce succidat, ut abiciant quod 10 infirmum est, germinent quod decorum.

19 Quid est quod iustus primum uineam plantat et non aut triticum aut hordeum? unde autem uinea post diluuium corruptionemque terrae? sed de hoc et supra diximus quia ueris tempore etiam corruptarum radices uitium pullulare potuerunt. 272 A 15 unde illud maiore sollicitudine soluendum arbitror, quia iustus prius quae uoluptaria quam quae necessaria sunt requirit. necessarii enim fructus sunt tritici et hordei, sine quibus non possumus uiuere, uinum autem uoluptarium, causa delectationis datum. quod, quia iustus est, ideo magis sibi, hoc est quod 20 secundum erat quam quod primum est, uindicauit. necessaria enim alimenta uiuendi deo detulit, quod erat . . . . . superfluum 0 autem uinum hominibus et non necessarium. sed fortasse dicas B ita sine potu non posse homines uiuere, quemadmodum etiam sine cibo. necessarius ergo est potus sicut cibus? non abnuo.

11 Philo Quaest. II 67 13 cf. sectt. 68 et 74

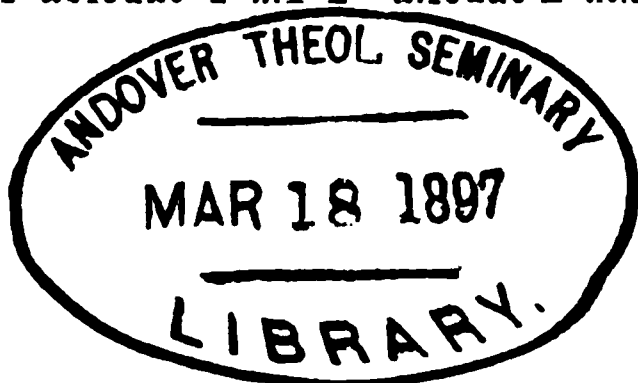
2 tantummodo escam B corporis om. CM 3 usu CM usui P (i s. u. m2) cet. 4 fructum N 5 agnoscitis P (i pr. ex e) DNC et (is ex ur) T' agnoscitur B agnoscis M 9 succidat P (i ex e) 11 primam B 12 hordeum P ordeum cet. 13 et PBCM, eras. D, om. T'N 16 sunt om. N 17 fructus exp. m2 P hordei P ordei cet. 18 et causa P (et s. u.) cet. 19 sibi magis DN est alt. om. DN 20 est om. B 21 post erat lacunam recte statuerunt Maurini, sed quod suppleuerunt primum non sufficit, immo plura sine dubio inter-ciderunt, fortasse haec fere (nulla in eorum progeneratione cooperatio); cf. Philo Quaest. II 67 22 forte DNB 23 quemammodum P 24 est ergo B

siti utique necessarius a domino constitutus est? non repugno. et ideo ad potum necessarium fontes et flumina conuenit deriuare, quae non utique manu hominis effecta, sed domini dei nostri iussu et operatione fluxerunt. ac ne quia diximus operationem domini, ad illud retorqueas, quod operatio Cain uidetur C maledictiones habuisse, considera non operationem maledicti nomen accipere, sed quia scriptum est operari terram. qui enim operatur terram mercennarius est; ille autem non mercennarius, sed dominus qui ait: pater meus usque modo operatur. et ego operor. quid operatur huius modi 10 operator audi: meus cibus est, ut faciam uoluntatem patris mei, qui in caelis est.

111 Et bibit inquit de uino et inebriatus est. non dixit: D uinum bibit, neque iustus uinum ebibit, sed de uino, hoc est de eius portione libauit. ebriosi est omne obsorbere uinum 15 et intemperantis euacuare quod sumpserit, continenti autem utendum mensura legitima est. ebrietatis itaque species gemina est, una quae titubationem corpori afferat atque eius supplantet uestigia sensumque perturbet, altera quae mentem uirtutis uaporet gratia et omnem infirmitatem uideatur auertere. unde 20 apostolus ait: uino modico utere propter frequentes E tuas infirmitates. sicut enim isto bibendi moderamine uinum non infirmitati est, sed saluti atque omnem infirmitatem ableuat corporis, ita etiam ebrietas illa praeclara omnem infirmitatem carnis excludit, de qua scriptum est: et poculum 25

9 Ioh. 5, 17   11 Ioh. 4, 34   13 Gen. 9, 21 Philo Quaest. II 68
17 Philo Quaest. II 68, de plantat. 35 (I 354, 27)   21 I Tim. 5, 23
25 Psalm. XXII 5

1 siti *P* (i *alt.* *ex u*)   *post dno add.* utique *PTB*   constitutis *P*
(v *s.* i *alt.*)   est *PB*, *om.* *T'* *cet.*   2 deriuare *P m1 C* diriuare *P m2*
T' *cet.*   4 *non* *P* (*s.* *nri m2*) nostri non *C*   at ne *N*   6 maledictiones
DN maledictionis *T'* (*corr.* *-nes*) *cet.*   15 obsorbere (*m2 ex* obseruare) *P*
absorbere *T'* (*a ex o*) *C*   16 sumserit *P*   continentia autem utendi
DN   17 ebrietas *CM*   18 supplantet *P* (*et ex ant*) supplantet. *T'*
21 frequentes *P* (*fre s. u.*)   24 ableuat *P m1 T'* alleuat *P m2 DN CM*;
ableuat... infirmitatem *om.* *B*

inebrians quam praeclarum. quae sit ista ebrietas?
 inebriamini inquit non uino, in quo est luxuria, sed
 implemini spiritu, sicut apostolus dixit. et secundum
 litteram igitur cautio est et secundum altiore^m sapientis F
 5 sensum laudatio est. cautus est qui, etsi nudatur, in domo
 tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint et quaedam
 2 tegmina ebrietatis, ut uitia sua norit abscondere. corporalia
 igitur nudum corpus tegunt ut parietes et tecta, animae autem
 quae sint operimenta uideamus. sed tunc operimenta repperimus,
 10 si enudationem eius discusserimus. gemina autem est nudatio
 sapientis. gemino igitur amictu mens nostra uestitur, si aut
 peccatum imprudens admiserit — haec est enim nudatio uelut
 ebriae mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quae temu-273 A
 lentia quadam ignorantiae in uitium deducta labatur — aut
 15 rursus negligentiae et ignorantiae somno sepulta errorem
 suum nesciat. quae cum inciderimus, immo cum peccata plura
 inciderimus etiam per scientiam — est enim naturalis quae-
 dam etiam nostrae infirmitatis ebrietas, ut impetu delectationis
 feramur in uitium, sicut plerique iuuenali accensi calore aut
 20 luxuria et delectatione flammati aut auaritiae rapti cupiditate B
 —, certe omnibus his medicina quaeratur, ut aliquis tegat
 huiusmodi infirmitatem suam primum pudore quodam et uere-
 cundia, ut etiamsi in lubrico sit adhuc positus delinquendi,
 det tamen emendationis insigne. etenim plurimum interest
 25 utrum peccata sua iactare desideret; in altero enim turpis
 inpudentia, in altero tolerabilis uerecundia spem futurae cor-

2 Ephes. 5, 18

5 Philo Quaest. II 69

15 Uerg. Aen. II 265

3 $\overline{\text{spu}} \overline{\text{sco}}$ $T'DN$ 4 sapientis altiore^m $DNCM$ 5 cautis P (v s. i)
 qui *om.* B 6 nudatur ubi sua B 7 et ebrietatis P (et *eras.*)
 8 tegant P (v s. q) CM 10 nudationem M emulationem B est
 P , *om. cet.* 12 amiserit PNC 15 somno *post* negligentiae *trans-*
ponit B 16 non nesciat $PT'CM$, *fort.* non sciat (non sciat) 17 in-
 ciderim P (o *uitiose pro* ') 19 iuuenali $Pm1$ (i uuenili $Pm2$ *cet.*
 calore accensi B 21 his omnibus N 25 *fort.* desideret (an non
 desideret) 26 uerecundiae P uerecundie T' (-ia *corr.*) CM

- 113 rectionis ostendit. alia est autem denudatio animae, qua uelut
 quendam sarcinam corporis abicit atque exsui sicut sepulchrum C
 quoddam carnis effugiens. sepulchrum enim patens est gut-
 tur huiusmodi hominum, in quo sepulchro uelut adtumulatur
 anima delectationibus et cupiditatum passionibus onerata 5
 diuersis. exsui igitur se a congestionem terrena et quasi retia
 quaedam circumfusa euadit atque effudit quaecumque se ab
 omni nudauerit laqueo passionum et omnem illam deformem
 speciem terrenae labis auerterit, ut lucem uideat decoris D
 aeterni. 10
- 30, 114 Quaero nunc cur non simpliciter dixerit: 'uidit Cham nuda- E
 tionem patris', sed: uidit Cham pater Chanaan? utique
 Chanaan natus non erat. cur ergo nomen addidit fili nisi ut
 et uitio auctoris deformaretur hereditas et auctor fili nequi-
 tia grauaretur? et pater igitur in filio et in patre filius redar- 15
 guuntur habentes stultitiae, nequitiae, impietatis quoque com-
 mune consortium. nec poterat fieri ut bonum generaret filium
 qui ipse bono patri nequam filius et naturae et eruditionis F
 115 degener extitisset. haec secundum litteram. quod autem ad
 altiore sensum pertinet, omnes mores pessimi erroribus 20
 delectantur alienis, nec solum erroribus, sed etiam iis quae
 ipsis uideantur mala esse, etiamsi non sint. nudum enim se
 Noe non sentiebat, qui amictu erat indutus sapientiae. denique
 nec Adam in paradiso positus nudum se putabat nisi postea-
 quam praeuaricationis commisit errorem. et redopertus amictu 25
 sapientiae ac iustitiae mandatorumque caelestium praeuari-
 catione nudatus <se> nudum uidit et foliis operiendum putauit.
 ridet igitur Cham nudatum patrem cernens. omnis namque

3 Psalm. V 10 (11) 12 Gen. 9, 22 Philo Quaest. II 70
 24 Gen. 3, 7 28 Philo Quaest. II 71

1 quia *P* (i *eras.*) *T'* (i *exp.*) *CM* 2 et 6 exsui *P* (s *eras.*) exui *cet.*
 5 delectationis *PT'B* 11 quur *P* 13 quur *P* 13 et 14 filii *P* (i *tert.*
s. u.) *cet.* 15 filios *P* (v *s. o*) 21 his *libri* 24 se nudum *B*
 26 mandatorum (*om. que*) *DNM* 27 se *addidi*, post nudum α foliis
M et (o *ex i*) *T'* filiis *cet.* 28 cernens] uidens *DN*

improbis, quoniam ipse deuius disciplinae est, aliorum lapsus 274 A
 non solum pro sui erroris solacio accipit, quod consortes
 inuenerit culpa, uerum etiam improbo laetatur affectu, tam-
 quam sua ipse delicta correxerit. mala mens ergo laetatur
 5 praeter propositum aliquid accidisse sapienti, cum utique cor-
 poris lapsus in uitio esse non debeat, etiamsi lapsus putetur,
 nisi animus quoque inclinet in culpam. postremo ueniabilia
 huiusmodi iudicentur errata, non odio persequenda, non B
 habenda ludibrio, sed mens, ut dixi, improba, cum putat er-
 10 rasse sapientem, insultandum arbitratur ei cuius sibi putat
 mores esse contrarios, quod peccatum suum uelut tacito
 quodam sapientis testimonio redarguatur, eoque laetandum
 sibi, quod iusto uiro nec eruditio ipsius profuerit nec iustitia
 suffragata sit nec ea quae secundum corpus sunt habuerint
 15 prosperos cursus. haec enim pro summis bonis apud improbos
 aestimantur in diuitiis aut honore posita, quae tamen nullum C
 fructum ad laudem uirtutis conferunt. propterea insipientiae
 defensores uidentur <qui> uirtutis amatorem prosperorum
 munere esse fraudatum, qui omne bonum temporalibus magis
 20 quam perpetuis aestimandum putant.

Quid est quod Sem et Iapheth uestimentum impo- D
 suerunt supra umeros suos et perrexerunt retror-
 sum et operuerunt nudum patrem et non uiderunt
 nudationem eius? littera euidentem pietatis expressit
 25 affectum, quod nudatum amictu patrem boni filii uidere caue- E
 runt, ne paterna reuerentia uel ipso minueretur aspectu, siqui-
 dem etiam tacito uultu pietas frequenter offenditur. unde

21 Gen. 9, 23 Philo Quaest. II 72

1 est disciplinae *M* 2 solatio *libri* 4 delicta (a ex o) *P* 5 acci-
 diss& *P* (corr. *m2*) *CM* 7 inclinet *P m1* inclinetur *P m2* *cet.* in
PTB ad *cet.* 8 prosequenda *DNCM* 10 mores putat *B* 13 pro-
 fuerit (pro *s. u.*) *P* 18 sidentur *P* (u *s. s m2*) uidentur *T'* (u *pr. in*
ras.) qui *add. α* 21 iapheth *P* iafeth *T'* iafet *M* iaphet *cet.*
 22 super *N* humeros *libri* 25 amictum *P* (m *alt. eras.*) 27 tacito
 uultu etiam *B*

etiam Romae uetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus
 117 et maxime puberes intrarent lauacrum. sensus autem altior
 hoc habet, quia insipiens praesentia tantummodo uidet, quae
 in oculis sunt, futura non respicit, praeterita non cogitat,
 sapiens autem et praeterita recordatur et futura considerat. 5 F
 omnis ergo mens sapiens retrorsum ambulat, hoc est prae-
 terita spectat nec naturae quodam usu impeditur: nihil uacuum,
 nihil nudum suorum patitur esse gestorum. operit quae aliter
 gesta sunt amictu quodam et gratia uel praesentis operis uel
 futuri, ut nihil indecorum praetereat, nihil inornatum relinquat. 10
 unde et apostolus superiora obliuiscatur, priora appetebat,
 sed obliuiscatur, ut absconderet persecutionis errores, ut
 tegeret superiora delicta bonisque operibus obumbraret. beati
 enim et illi quorum tecta peccata sunt, id est si tegan-
 tur bonis factis et operiantur uirtutum sequentibus disciplinis. 15
 118 Et sobrius inquit factus est Noe a uino. manifestum 275.
 est ex ebrietate intercedente somno sobrios fieri homines,
 mens autem sobria est, quando et praeterita et futura co-
 gnoscit. sobria ergo erat mens iusti et quando ebria puta-
 batur; est enim praeclarum poculum inebrians iustos. ille 20
 autem uere inebriatus erat qui ridebat patrem. quia enim
 neque praeteritam generationis gratiam neque praesentem reue-
 rentiam patris neque futuram poenam paternae iniuriae con-
 siderabat, uere ebrius erat et quod putabat uidere se non B
 uidebat. erat in illo profunda caecitas qui patrem uidere non 25
 poterat. nam si uidisset patrem, uon utique risisset; ne-
 que enim ridendus, sed uerendus est pater. multo autem
 amplius mentem iusti insipiens uidere non poterat. quomodo

1 Cic. de off. I 129, cf. Ambros. de off. I 18, 79 11 Philipp. 3, 14
 13 Psalm. XXXI 1 16 Gen. 9, 24 Philo Quaest. II 73 20 Psalm. XXII 5

3 tantummodo praesentia B 10 praetereat P (t alt. s. u.) inor-
 tatum P (n s. t pr. m2) 12 persecutionis P 13 bonisq; bonisq;
 (alt. eras.) P 14 sunt peccata DNM 16 est om. DNCM 17 somno
 intercedente B somNo P (N in litura) 19 et] etiam M 20 ille
 enim B 21 fuerat B patrem ridebat B quia enim P qui
 enim cet.

enim uidebat qui in eo putabat ebrietatis errorem, ubi erat perfectus sapientiae ceterarumque uirtutum uapor? sicut scriptum est: uapor est enim uirtutis dei. quando enim C mens magis sobria est quam tunc, quando naturam omnium rerum temporumque praesentium et futurorum ita spectat negotia, ut nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis appareat? 9 quaero etiam qua ratione, cum ante medium dixerit inter filios Cham, nunc iuniorem constituat. sic enim scriptum est: cognouit Noe omnia quae fecit ei filius iunior. 10 numquid ante scriptura in ordine generationis errauit? non utique. quid ergo? contraria nunc scripta sunt? non arbitror. D quomodo igitur soluitur, nisi iuniorem non aetate, non tempore accipias, sed rudem sensus et in quadam intellectus infantia constitutum, qui doctrinam prouectoris aetatis non 15 hauserit nec perceperit senile consilium? cani enim quidam sunt sensus hominum. et ideo inquit: quom ueneris ad seniorum concilium, claude os tuum, ut habet alibi sententia: discendum enim tibi prius est quam loquendum. aures ergo paratas habe, ut aliquid de sapien- E 20 tium consiliis consequaris. lingua reprimenda est, auditio prae- paranda.

10 Benedicens filium suum Sem ait Noe: benedictus F dominus deus Sem, et erit Chanaan seruus eius. et dominum et deum dixit et specialiter deum filii sui, cui 25 nomen est Sem, eo quod deus iustorum, hoc est deus mentium, non uallium, qui gratiam habeant uirtutis excelsae. deinde

3 Sap. 7, 25   7 Philo Quaest. II 74   9 Gen. 9, 24   16 (Sir. 32, 13)   18 Sir. 18, 19   22 Gen. 9, 26 Philo Quaest. II 75   25 Reg. III 21 (20), 28

1 dubietatis *DN* *CM*   3 est (t s. u.) & (*exp.*) enim *P* es enim *B* uirtutis *P* (*in ras.*)   6 titubatio *DN*   11 contrariane (*om.* nunc) *B* 13 sensus *P* (s *ult. eras.*) sensum *C* sensu *cet.*   15 hauserit *P* (*ex auxerit*) *T'* (h s. u.)   cani . . . quam loquendum *om.* *B*   16 quom *scripsi* quē *P* (cū s. *m2*) cum *cet.*   22 suum *om.* *DN*   24 cui *DN, om. cet.*   25 nomine *P* (*m2 ex* nomen est) *T'B*   quod sit *T'* iustorum est *DN*   26 uirtutes *P* (i s. ē)

qua ratione, cum filius eius Cham peccauerit, non ipsum, sed
 filium eius seruituti addixit? et fortasse ideo quod plus affi-
 citur pater iniuriis filii sui, maxime quarum ipse reus et
 auctor existat, et uehementius contristatur sui peccati dam-
 nationem a filio persolutam, qui non tam suo quam patris 5
 merito puniretur: deinde quia, cum doctrinae paternae disci- 276
 pulus esset filius et pessimarum aemulus cogitationum, uno
 corpore uterque uteretur et mente eademque malitia. indif-
 ferenter igitur uel paternae uel suae malitiae filius pretium
 luit, quoniam improbitatis commune consortium est. quod 10
 igitur pro patris soluit improbitate sine dubio et pro sua
 soluit culpa eius reus uel certe diutius poena producitur,
 cum etiam ad filium usque pertendit et successoris afflictio
 121 in tempora multa profertur. hoc secundum litteram. ceterum B
 non tam hic homines quam mores comprehenduntur, quorum 15
 in utroque una natura. nam Cham 'calor', Chanaan 'conmotio'
 et 'inquietudo'. qui autem calidus est utique inquietus atque
 conmotior est. in duobus igitur erat una passio et unus
 122 affectus. itaque cum alter addicitur, uterque damnantur. cur
 sanctus igitur Noe benedicens filium suum Iapheth ait: 20 C
 dilatet dominus Iapheth et habitet in domibus Sem
 et fiat Chanaan seruus eius? diximus supra Iapheth
 quasi indifferens bonum significari. indifferentia autem latitu-
 dinem habet, quae est in salute uigore decore fortitudine
 diuitiis gratia nobilitate amicis potestatibus et ceteris. sed 25
 haec licet indifferentia bona sint, tamen plerisque nocuerunt,
 qui ea non cum sapientia et iustitia possederunt. multos enim

16 Philo Quaest. II 77 de sobr. 10 (I 399, 23 sq.) 21 Gen. 9,
 27 Philo Quaest. II 76 et 77 22 cf. sect. 3

3 pater *om.* DN ipse *om.* DNCM 4 existat *P*, *om.* B existat
cet. 6 deinde quia cum *scripsi* deinde quia qui *PTB* deinde qui *C*
 deinde quia *M* denique qui *D* (qui *s. u.*) *N* 13 eam usque ad filium *N*
 afflictionis *P* (nis *eras.*) 19 addicitur *P* (*d alt. s. u.*) damnantur
P damnatur *cet.* cur *scripsi* cum *P* (*exp.*) DNCM, *om.* *T'B* 20—22 ia-
 feth *T'* iaphet *cet.* 21 et *T'*, *om.* *cet.*

ebrios fecere diuitiae, nobilitas et potestas superbos, pulchritudo luxuriosos, cuius suffragio alienae mentis corruperint castitatem. ergo pro utentis affectu horum quae diximus indifferentia est, quorum usus aut uirtutibus regitur aut certe
 5 sine gubernatione uirtutum fraudi esse incipiunt quae possunt esse utilitati.

- 23 Nunc quoniam post diluuium Noe dicitur uixisse trecentis E
 et quinquaginta annis nequaquam praetereundum putamus.
 nam in trecentis crucem Christi significari certum est, cuius
 10 typo iustus a diluio liberatus est. in quinquaginta iubelaus
 est numerus remissionis, quo spiritus sanctus missus a caelo
 est gratiam humanis pectoribus infundens. perfecto igitur
 numero remissionis et gratiae iustus curriculum uitae huius F
 24 impleuit. de generatione inquit Iapheth: Rodus et aliae
 15 insulae nationum sunt. non inmerito latitudo dicitur,
 quando etiam in alteram partem naturae, hoc est maritima
 generatio eius processit. uere enim tamquam latitudo non
 fuit eo contenta, quod in usum hominibus natura praescripserat, hoc est terrae possessione, uerum etiam introgressa
 20 est mare, ad insulas usque processit. hoc secundum litteram.
 25 secundum altiorem autem sensum, eo quod ea quae extra
 sunt, quae dicuntur bona, diuitiae potestates honores, quasi 277 A
 diffunduntur latius nec tantum his contenti sunt diuites quae
 in manibus et in conspectu sunt, sed longe lateque diffundunt
 26 suas cupiditates, dum aut pecuniarum compendium de ulterio-
 ribus quaeritur aut honor a pluribus aut potestas diffusior aut
 cupiditas.

7 Gen. 9, 28 Philo Quaest. II 78
 Quaest. II 80

14 Gen. 10, 4 sq. Philo

2 luxuriosos *P* (os *alt. ex us m2*) *T'NC'* suffragatio *DN* corrupti...t
D corruptit *N* corruerunt *B* (i in *ras.*) 4 indifferentiae sunt *DNCM*
 10 tipo *PT'* iubeleus *PDNB* et (e *pr. ex i*) *T'* iubileus *CM* 11 est
 a caelo *M* 14 iafet *T'* iaphet *cet.* 19 mare introgressa (*om. est*) *B*
 introgressa *P* (o *ex a*) 20 est *delendum esse uidetur* 21 eo quod
eras. D. om. N

4, 126 Nunc quaero qua ratione Cham illius improbi filium Chum B
seniorem scriptura fuisse memorauit? duo genera terrae, unum
uelut harenosum et puluerulentum, immo ut expressius dicam
pulis, aliud genus terrae fructiferum atque fecundum, hoc
est terra solidior et profunda. quid igitur improbus nisi pul- 5
uerem generat, ex quo generatio esse non possit? ideoque C
propheta puluerem impiis comparauit dicens: non sic impii,
non sic, sed tamquam puluis, quem proicit uentus
a facie terrae, eo quod etiam secundum altiore sensum
infecunda sit impiorum anima, quae fructus utiles generare 10
127 non possit. qua ratione etiam Chus Nembroth gigantem
generat, qui erat uenator ante deum? unde dictum est: sicut 278
Nembroth gigans uenator ante deum. quid aliud
igitur puluis et harena generaret nisi terrenum hominem, eo
quod impius caelestibus terrena praeponat. gigantes enim 15
fabula inducuntur aduersum superna pugnare uoluisse et
128 terreno ascensu ascendendum ad caelestia putauerunt. altiore
autem sensu illud significatur, quod qui terrenas diligit
uoluptates et eas sequitur et putat his se posse ad dei gra-
tiam peruenire et regnum caeleste huiusmodi erroribus defe- 20 B
rendum, is aduersum caelestia contumaci proeliatur affectu.
propterea in prouerbio est de eo qui deliquerit: 'sicut Nem-
broth gigans uenator ante deum'. Nembroth autem per
interpretationem Aethiops dicitur. color Aethiopis tenebras
animae squaloremque significat, qui aduersus lumini est, clari- 25
tatis exsors, tenebris inuolutus, nocti similior quam diei. uena-

1 Gen. 10, 6 sq. Philo Quaest. II 81 7 Psalm. I 4 12 Gen.
10, 8 sq. Philo Quaest. II 82

1 Chum *scripsi* cū *P* (*del. m1*), *om. cet.* 2 fuisse scriptura *B* 8 pro-
iecit *P* 9 altiore *om. N* 11 nembroth *B* (b s. u. *m2*) nebroth *CM*
13 nebroth *T'C* nebroth *B* (b s. u. *m2*) 13 et 23 gigans *P* gigas *cet.*
16 fabulae *P* (ae ex a) *T'BCM* et (in quibus haec leguntur: uoluisse
pugnare aduersum superna fabulae inducunt) *DN* inducunt *P* (*~eras.*)
inducunt *cet.* 18 terrenas uoluptates sequitur et eas diligit *B* 19 se
posse his *B* 21 contumaxae *P* (ci *m2* s. xae *del.*) praeliator *P* (v s. o)
praeliatur *cet.* 22 sq. nebroth *CM* nembroth (b s. u. *m2*) *B*

toris quoque usus in siluis, inter feras ac bestias conuersatio eius. inrationabilis ergo miscetur inrationabilibus passionibus C et ea quae sunt malitiae agrestis atque praedurae uenator huiusmodi explorare consuevit atque his potiri atque delectari. denique Nembroth huius principium regni Babylon, hoc est 'confusio', eo quod malitia et potestas non in simplicitate et puritate, non in distinctione uirtutis, sed in confusione uitiorum est.

5 Gen. 10, 10

5 nebroth *CM* DE ARCA NOE LIBER PRIMUS EXPLICIT. (*m. alt. eiusdem aetatis add.* SECVNDUS DEEST. REQ.) *P* et (*in quo SECVNDUS DEEST. REQUIRE eadem manu. add.*) *T'* EXPLICIT (LIB. S. AMB^oSII *add.* *N*) DE NOE ET ARCHA *DN* EXPLICIT LIBER DE UITA SANCTI NOE *B* EXPLICIT LIB'. III. DE *SCŌ* ABRAHĀ *C* EXPLICIT LIBER TERCIUS BEATI AMBROSI DE *SCŌ* ABRAHAM *M*

[illegible]

Препаратив

[illegible][illegible]

sect. III, 1, 1st group (continued) 1st of 2nd/3rd/4th/5th/6th/7th/8th/9th/10th/11th/12th/13th/14th/15th/16th/17th/18th/19th/20th/21st/22nd/23rd/24th/25th/26th/27th/28th/29th/30th/31st/32nd/33rd/34th/35th/36th/37th/38th/39th/40th/41st/42nd/43rd/44th/45th/46th/47th/48th/49th/50th/51st/52nd/53rd/54th/55th/56th/57th/58th/59th/60th/61st/62nd/63rd/64th/65th/66th/67th/68th/69th/70th/71st/72nd/73rd/74th/75th/76th/77th/78th/79th/80th/81st/82nd/83rd/84th/85th/86th/87th/88th/89th/90th/91st/92nd/93rd/94th/95th/96th/97th/98th/99th/100th/101st/102nd/103rd/104th/105th/106th/107th/108th/109th/110th/111th/112th/113th/114th/115th/116th/117th/118th/119th/120th/121st/122nd/123rd/124th/125th/126th/127th/128th/129th/130th/131st/132nd/133rd/134th/135th/136th/137th/138th/139th/140th/141st/142nd/143rd/144th/145th/146th/147th/148th/149th/150th/151st/152nd/153rd/154th/155th/156th/157th/158th/159th/160th/161st/162nd/163rd/164th/165th/166th/167th/168th/169th/170th/171st/172nd/173rd/174th/175th/176th/177th/178th/179th/180th/181st/182nd/183rd/184th/185th/186th/187th/188th/189th/190th/191st/192nd/193rd/194th/195th/196th/197th/198th/199th/200th/201st/202nd/203rd/204th/205th/206th/207th/208th/209th/210th/211th/212th/213th/214th/215th/216th/217th/218th/219th/220th/221st/222nd/223rd/224th/225th/226th/227th/228th/229th/230th/231st/232nd/233rd/234th/235th/236th/237th/238th/239th/240th/241st/242nd/243rd/244th/245th/246th/247th/248th/249th/250th/251st/252nd/253rd/254th/255th/256th/257th/258th/259th/260th/261st/262nd/263rd/264th/265th/266th/267th/268th/269th/270th/271st/272nd/273rd/274th/275th/276th/277th/278th/279th/280th/281st/282nd/283rd/284th/285th/286th/287th/288th/289th/290th/291st/292nd/293rd/294th/295th/296th/297th/298th/299th/300th/301st/302nd/303rd/304th/305th/306th/307th/308th/309th/310th/311th/312th/313th/314th/315th/316th/317th/318th/319th/320th/321st/322nd/323rd/324th/325th/326th/327th/328th/329th/330th/331st/332nd/333rd/334th/335th/336th/337th/338th/339th/340th/341st/342nd/343rd/344th/345th/346th/347th/348th/349th/350th/351st/352nd/353rd/354th/355th/356th/357th/358th/359th/360th/361st/362nd/363rd/364th/365th/366th/367th/368th/369th/370th/371st/372nd/373rd/374th/375th/376th/377th/378th/379th/380th/381st/382nd/383rd/384th/385th/386th/387th/388th/389th/390th/391st/392nd/393rd/394th/395th/396th/397th/398th/399th/400th/401st/402nd/403rd/404th/405th/406th/407th/408th/409th/410th/411th/412th/413th/414th/415th/416th/417th/418th/419th/420th/421st/422nd/423rd/424th/425th/426th/427th/428th/429th/430th/431st/432nd/433rd/434th/435th/436th/437th/438th/439th/440th/441st/442nd/443rd/444th/445th/446th/447th/448th/449th/450th/451st/452nd/453rd/454th/455th/456th/457th/458th/459th/460th/461st/462nd/463rd/464th/465th/466th/467th/468th/469th/470th/471st/472nd/473rd/474th/475th/476th/477th/478th/479th/480th/481st/482nd/483rd/484th/485th/486th/487th/488th/489th/490th/491st/492nd/493rd/494th/495th/496th/497th/498th/499th/500th/501st/502nd/503rd/504th/505th/506th/507th/508th/509th/510th/511th/512th/513th/514th/515th/516th/517th/518th/519th/520th/521st/522nd/523rd/524th/525th/526th/527th/528th/529th/530th/531st/532nd/533rd/534th/535th/536th/537th/538th/539th/540th/541st/542nd/543rd/544th/545th/546th/547th/548th/549th/550th/551st/552nd/553rd/554th/555th/556th/557th/558th/559th/560th/561st/562nd/563rd/564th/565th/566th/567th/568th/569th/570th/571st/572nd/573rd/574th/575th/576th/577th/578th/579th/580th/581st/582nd/583rd/584th/585th/586th/587th/588th/589th/590th/591st/592nd/593rd/594th/595th/596th/597th/598th/599th/600th/601st/602nd/603rd/604th/605th/606th/607th/608th/609th/610th/611th/612th/613th/614th/615th/616th/617th/618th/619th/620th/621st/622nd/623rd/624th/625th/626th/627th/628th/629th/630th/631st/632nd/633rd/634th/635th/636th/637th/638th/639th/640th/641st/642nd/643rd/644th/645th/646th/647th/648th/649th/650th/651st/652nd/653rd/654th/655th/656th/657th/658th/659th/660th/661st/662nd/663rd/664th/665th/666th/667th/668th/669th/670th/671st/672nd/673rd/674th/675th/676th/677th/678th/679th/680th/681st/682nd/683rd/684th/685th/686th/687th/688th/689th/690th/691st/692nd/693rd/694th/695th/696th/697th/698th/699th/700th/701st/702nd/703rd/704th/705th/706th/707th/708th/709th/710th/711th/712th/713th/714th/715th/716th/717th/718th/719th/720th/721st/722nd/723rd/724th/725th/726th/727th/728th/729th/730th/731st/732nd/733rd/734th/735th/736th/737th/738th/739th/740th/741st/742nd/743rd/744th/745th/746th/747th/748th/749th/750th/751st/752nd/753rd/754th/755th/756th/757th/758th/759th/760th/761st/762nd/763rd/764th/765th/766th/767th/768th/769th/770th/771st/772nd/773rd/774th/775th/776th/777th/778th/779th/780th/781st/782nd/783rd/784th/785th/786th/787th/788th/789th/790th/791st/792nd/793rd/794th/795th/796th/797th/798th/799th/800th/801st/802nd/803rd/804th/805th/806th/807th/808th/809th/810th/811th/812th/813th/814th/815th/816th/817th/818th/819th/820th/821st/822nd/823rd/824th/825th/826th/827th/828th/829th/830th/831st/832nd/833rd/834th/835th/836th/837th/8

[illegible]

Quintus, son of Quintus, the younger, A.D. 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915

19 18 17 16 15 14 13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Sept. 1911. 2000 ft. H. 600 ft.

Mar. 1, 1900, to Mar. 1, 1901.

【例 1】下列各句，有语病的一项是（ ）

Section III. The first part of the report, "The Role of the State in the Development of the Economy," discusses the role of the state in the development of the economy. It argues that the state should play a leading role in the development of the economy, particularly in the areas of infrastructure, education, and health care. The second part of the report, "The Role of the Private Sector in the Development of the Economy," discusses the role of the private sector in the development of the economy. It argues that the private sector should play a leading role in the development of the economy, particularly in the areas of investment, innovation, and employment. The third part of the report, "The Role of the International Community in the Development of the Economy," discusses the role of the international community in the development of the economy. It argues that the international community should play a leading role in the development of the economy, particularly in the areas of trade, investment, and development assistance.

1

3 2044 038 448 916

DATE DUE

**Al
O
C
H**

DEMCO, INC 38-2931

